

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**YANYA SANCAĞININ İDARİ YAPISI ve YERLEŞİM BİRİMLERİ
(1867-1913)**

Doktora Tezi

İlkay ERKEN

Danışman:
Prof. Dr. Nedim İPEK

Samsun, 2019

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

YANYA SANCAĞININ İDARİ YAPISI ve YERLEŞİM
BİRİMLERİ (1867-1913)

Doktora Tezi

İlkay ERKEN

Danışman:
Prof. Dr. Nedim İPEK

Bu Çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarafından PYO. FEN.1904.15.023
Proje numarası ile Desteklenmiştir

Samsun, 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım doktora tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

06/03/2019

(İmza)

İlkay ERKEN

TEZ KABUL VE ONAYI

İlkay ERKEN tarafından hazırlanan “Yanya Sancağının İdarî Yapısı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)” başlıklı bu çalışma, 06/03/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : _____

Üye : _____

Üye : _____

Üye : _____

Üye : _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

___/___/___

Prof. Dr. Bozkurt KOÇ

Enstitü Müdürü

(İmza ve Mühür)

ÖZET

Yanya Sancağının İdari Yapısı ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)

İlkay ERKEN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yakınçağ Tarihi, Doktora, Mart/2019

Danışman: Prof. Dr. Nedim İPEK

Yanya, Osmanlı Devleti hakimiyetinde sancak merkezi olarak idarî yapı içerisinde bulunan bir şehirdir. Bu konumunu 1867 yılında vilayet idaresinin tesis edilmesi ardından korumuş ve kendi ismiyle anılan vilayetin merkezi olmuştur. Bu sebepten Osmanlı idaresi sırasında coğrafi sınırları ifade etmek üzere kullanılan Arnavutluk'un güneyinin Yanya merkezli olacak şekilde yönetildiği söylenebilir. Güney Arnavutluk, Epir ve Toskalık denilen bu coğrafya üzerinde yaşayan ahalinin asırlar boyunca görülen istila ve işgallerden etkilenerek şekillendiği görülmektedir. Bölgede beşinci yüzyıldan itibaren görülen Türk tesiri Osmanlı Devleti ile sürmüştür. Bununla birlikte Ulahların ve Sırpaların da bölgede etkileri bulunmaktadır. Güney Arnavutluk'un büyük bir kısmında hak iddiasında bulunan Greklerin ise bölgedeki varlığı genellikle kıyılardaki ticari koloniler ile sınırlıdır. Ancak Greklerin bu konumu Osmanlı idaresi sırasında ve özellikle Yunan Bağımsızlığı ardından giderek artan bir nitelik kazanmıştır. Millet sistemi gereğince Ortodoks mezhebine mensub olanların Osmanlı yetkililerince resmi olarak Rum kabul edilmesi de bu süreci hızlandırmıştır. Böylece mezhepleri sebebiyle Arnavut, Ulah ve Çingenelerin Rum olarak kabul edildiği durum Yunanistan'ın bölgedeki hak taleplerinin demografik gerekçesi olmuştur. Osmanlı Devleti ise Güney Arnavutluk'un merkezi bulunan Yanya vilayetinin bu konumunun farkında olarak idarî süreçlerde gerekli tedbirleri almıştır. Vilayetin merkezi bulunan Yanya sancağının idaresi ise bu anlamda hassas bir şekilde yürütülmeye çalışılmıştır. Bunda sancak dâhilindeki gayrimüslim nüfusun ve bu nüfusun Yunanistan ile olan münasebetleri ise belirleyici olmuştur. Yanya sancağının idarî sınırlarının belirlenmesinden memurların görevlendirilmesine ve seçimlerin tatbikinde bu duruma dikkat edilmiştir. Sancak dahilinde idarî bakımdan gözetilen bu özelliklerin yanında yerleşim birimlerindeki Osmanlı tesiri dikkat çekmektedir. Bu açıdan Osmanlı idaresi boyunca özellikle kasaba ve şehir ölçeğindeki yerleşim birimlerinde Türk kültürünün etkisi tespit edilebilmektedir. Mimari özellikleri ile birlikte kasaba ve şehirlerdeki yer adlarında bu açıkça görülmektedir. Kırsal yerleşim birimlerinde ise bu ilişkinin zayıflayarak Grek kültürü lehine geliştiği söylenebilir. Bu açıdan Yanya sancağı kırsalda Rum tesirinin arttığı, idarî merkezlerin bulunduğu kasaba ve şehirlerde ise Türk kültürünün baskın olduğu idarî bir dağılım sergilemektedir. Bu nedenle konunun ortaya konulması için Osmanlı Devleti'ne ait kaynakların çağdaş inceleme eserler ve seyahatnameler ile birlikte değerlendirilmesine çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Güney Arnavutluk, Epir, Toskalık, İdarî dağılım

ABSTRACT

The Administrative Structure and Accomodation Units of Ioannina Sanjak
(1867-1913)

İlkay ERKEN

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences

Contemporary Age History, Ph.D., March/2019

Supervisor: Prof. Dr. Nedim İPEK

Ioannina is a city which was under the sovereignty of the Ottoman administrative structure as a center of the sanjak. It preserved its state until 1867 when the government of the province was established and it became the center of the province named after its own name. For this reason it can be suggested that the southern part of Albania, used in order to express the geographical borders during Ottoman governance, was governed with Ioannina as its center. It can be seen that the community living on the land of Southern Albania, Epirus and Tosk took form by influencing from the incursions and invasions from centuries. The Turkish effect since the fifth century continued with the Ottomans. In addition to this, the Valachians and Slavs also had some influences on the land. The Greeks, who put in a claim for a major part of the lands of the Southern Albania, were only able to be present on the land because of their commerce colonies on the coast. However this status of the Greeks gained an ascending quality after the Independence of Greeks and during the governance of the Ottomans. In accordance with the *millet system*, Ottoman authorities' regarding the people from the Orthodox domination as Rum has accelerated this period. In this way the fact that Albanians, Valachians and Gypsy were regarded as Rums because of their dominations had been their demographic reason for their demands for right. On the other hand, the Ottoman Empire took some necessary precautions in their administrative process as they had been conscious of the status of the Ioannina province in the center of the Southern Albania. In this sense the governance of the Ioannina sanjak as the center of the province was run sensitively. The determinants of this situation were the non-muslim population and their relationship with the Greeks. In the determination of the borders of the Ioannina sanjak, in the assignment of the officers and in the application of the elections this situation was taken into consideration. Apart from these features took in hand for administration of the sanjak, the Ottoman influence on the accommodation units is remarkable. In this respect the effect of the Turkish culture on the accommodation units such as towns and cities during the Ottoman governance can be identified. This effect can clearly be observed in the names of the streets in the towns and the cities. As for the rural areas this connection gets weaker and developed for the sake of the Greeks. From this point of view it can be said that there is an increasing effect of Rums in Ioannina sanjak in rural areas whereas there is the effect of Turks in the towns and cities having administrative centers. Therefore this study aimed at evaluating the resources of the Ottoman Empire with contemporary research works and itineraries.

Key words: Southern Albania, Epirus, Illyricum, Tosk, Administrative division

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'nin idaresi altındaki topraklardan birisi olan Arnavutluk coğrafyası Balkan Harbi ardından farklı siyasi teşekküllerin idaresine geçmiştir. Bu süreçte Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan gibi devletlerin Arnavutluk'tan toprak ilhakları neticesinde siyasi sınırlar yeniden çizilmiştir. Çizilen bu sınırlar ardından siyasi emellerine kısmen ya da tamamen ulaşan bu devletlerin aralarındaki rekabetin yanında yeni sınırların siyasi ve kültürel aidiyetine vurgu yapmak üzere yayınlar yapılmıştır. Bu yayınlarda Osmanlı Devleti'nin Güney Arnavutluk, Epir ve Toskalık şeklinde tanımladığı bölgenin demografik yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. Buna göre bahsedilen bölgede Osmanlı Devleti'nin idarî ve kültürel hâkimiyetini tam anlamıyla tesis edemediği ileri sürülürken bölge ahalisinin de aslında *Yunan* olduğu vurgulanmıştır.

Bahsedilen nedenlerle Osmanlı idaresi altındaki Arnavutluk bölgesinin sınırları ve bu sınırlar dâhilindeki ahalinin milliyeti tartışmalı olmuştur. Bunun ortaya konulabilmesi için meselenin tartışmalı kısımlarından olan Güney Arnavutluk'un sınırlarının tespiti önem arz etmektedir. Burada bölgenin sınırları ile bu sınırlara dair farklı yaklaşımlar değerlendirilmek istenmiştir. Böylelikle Arnavutluk'un coğrafi ve siyasi sınırları hakkındaki önermelerin yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacının bulunduğu işaret edilmeye çalışılmıştır.

Bu anlamda “İşkodra Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1876-1912)” başlıklı yüksek lisans çalışmamızda ele aldığımız ve Kuzey Arnavutluk denilen bölgenin idarî ve sosyal özelliklerinin Güney Arnavutluk ile ne derecede benzeştiğine dair merak bu çalışmanın temel gerekçesidir. İdarî sınırları ile bir bütün olarak Güney Arnavutluk'u kapsayan Yanya vilayetinin değerlendirilmesi bu sebepten uygun görülmüştür. Lakin çalışmanın ilerleyen safhalarında temin edilen kaynakların ve bu kaynaklardaki bilgilerin yoğunluğu nedeniyle konunun sınırlandırılması zarurî olmuştur. Böylelikle vilayetin merkez sancağı olması ve Yunanistan ile yaşanan sınır sorunlarından doğrudan etkilenmesi bakımından konunun Yanya sancağı ile sınırlandırılmasına karar verilmiştir. Bu ise çalışmanın hemen hemen tüm süreçlerinde vilayetin tamamı için yapılan araştırmalardan hareketle merkez sancağın değerlendirilmesi beraberinde vilayetin de genel olarak ele alınması ihtiyacını doğurmuştur. Bu açıdan Yanya sancağının idarî özelliklerinin değerlendirilmesi öncesinde meselenin bütününe resmedebilmek üzere bölgenin tarihi süreç içerisinde

yaşadığı dönüşüm ve vilayetin genel idarî hususiyetlerinden bahsedilmiştir. Ardından Yanya sancağının idaresinde dikkat edilen unsurların ortaya konulduğu ikinci bölüm ile devam edilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise merkez sancak dâhilindeki yerleşim birimlerinin idarî birimler temelindeki dağılımları ve sahip oldukları özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Böylelikle tespit edilen ve şekillenen konunun olgunlaştırılması ve detayları ile ilgili meselelerde yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Nedim İPEK'e, çalışmanın her aşamasında yaptıkları katkılarından dolayı Prof. Dr. Serkan ŞEN ve Doç. Dr. Mucize ÜNLÜ'ye, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'ndeki çalışmalarım esnasındaki yardımları ve sağladıkları kolaylıklar nedeniyle Reyhan ARSLAN ve Ayten ERDEL'e, Arnavutluk Devlet Arşivleri'ndeki araştırmalarımda sundukları imkânlar nedeniyle arşiv görevlilerinden Rezart MEZANI ile Pranvera PRENDI'ye, yine Arnavutluk'taki araştırmalarımla alakalı ilgili kişi ve kurumlarla olan irtibatlarımda verdiği desteğinden dolayı Sokol BRAHAJ'a, çalışmanın kaynak dillerinden Yunancaya olan hâkimiyeti ile kaynakların değerlendirilmesi ve önerileri ile tarafıma kolaylıklar sağlayan Doç. Dr. İbrahim Alper ARISOY'a, çalışmanın her aşamasındaki destek ve önerileri için Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU'na teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
LİSTELER.....	x
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YANYA; SINIRLAR, FETİH VE İDARE

1.1.Fetih Öncesi Arnavutluk, Sınırlar ve Bölgeler.....	13
1.1.1. Arnavutluk'ta Nüfus Hareketleri ve Türkler.....	22
1.2. Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk ve Yanya ile Teması.....	28
1.3. Fetihden Tanzimat'a Yanya'nın İdaresi.....	32
1.4. Tanzimat'tan Vilayet Teşkiline Kadar Yanya (1839-1867).....	39
1.5.Yanya Vilayetinin Teşkili ve İdarî Taksimatı (1867-1913).....	51
1.5.1. Vilayet Sınırlarında Değişiklik (1878-1897).....	60
1.5.2. Tesalya'dan Balkan Harbi'ne Yanya ve İdaresi (1897-1913).....	73

İKİNCİ BÖLÜM

YANYA SANCAĞININ MÜLKİ İDARESİ VE TAKSİMATI

2.1.Yanya Sancağının İdaresi.....	85
2.1.1. Merkez Sancak İdarecileri.....	85

2.1.2. Memurların Seçimi	94
2.1.2.1. Gayrimüslimlerin Memur Tayinleri ve Temsilleri.....	96
2.1.3. Mülkî Taksimat Değişikliklerinde Dikkat Edilen Hususlar	101
2.1.4. Yanya Sancağında Nahiye İdaresinin Yaygınlaştırılması	104
2.2.Yanya Sancağının Mülkî Taksimatı (1867-1913)	107
2.2.1. Yanya Kazası	113
2.2.1.1.Yanya Kazası Nahiye ve Köyleri.....	120
2.2.1.1.1. Zagor Nahiyesi	128
2.2.1.1.2. Korundos Nahiyesi	133
2.2.1.1.3. Çerkovişte Nahiyesi	136
2.2.1.1.4. Malakas Nahiyesi	139
2.2.2. Koniçe Kazası	142
2.2.3. Aydonat Kazası.....	146
2.2.4. Meçova Kazası.....	151
2.2.5. Leskovik Kazası.....	156
2.2.6. Filat Kazası	168
2.2.7. Grebene Kazası	176

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YANYA SANCAĞINDA YERLEŞİM BİRİMLERİ

3.1. İdarî Birim-Yerleşim Birimi Ayrımı ve Yanya Sancağı	181
3.2. Yanya Kazası Dahilindeki Yerleşim Birimleri.....	182
3.2.1. Yanya Şehri.....	183
3.2.1.1. Adı ve İnşası.....	183
3.2.1.2. Konumu ve Gelişimi	186
3.2.1.3. Mahalleleri	193
3.2.1.4. Yerleşim Unsurları	207

3.2.1.5. Dinî Yapılar.....	213
3.2.1.6. Eğitim Kurumları	225
3.2.1.7. Şehrin Ekonomisi	231
3.2.1.8. Yanya’da Muhtelif Yapılar	240
3.2.1.9. Yanya Gölü ve Adası	243
3.2.2. Yanya Kazası Nahiyeleri ve Yerleşim Birimleri	246
3.2.2.1. Malakas Nahiyesi Yerleşim Birimleri.....	247
3.2.2.2. Çerkovişte Nahiyesi Yerleşim Birimleri	248
3.2.2.3. Korundos Nahiyesi Yerleşim Birimleri	249
3.2.2.4. Zagor Nahiyesi Yerleşim Birimleri.....	250
3.3. Koniçe Kazası Yerleşim Birimleri	254
3.4. Aydonat Kazası Yerleşim Birimleri	257
3.5. Meçova Kazası Yerleşim Birimleri	264
3.6. Leskovik Kazası Yerleşim Birimleri	270
3.7. Filat Kazası Yerleşim Birimleri.....	273
3.8. Grebene Kazası Yerleşim Birimleri	277
SONUÇ	282
KAYNAKÇA	292
ÖZGEÇMİŞ.....	305

LİSTELER

Harita 1: Toskalık, Epir, Laplık ve Çamlık Bölgelerini Gösterir Harita.	21
Şekil 1: Narda Girişinden Yanya'nın Görünümü.....	189
Şekil 2: 19. Yüzyıl Sonunda Yanya Şehrinin Mahalleleri.....	203
Şekil 3: Aydonat Kasabası ve Kalesi.	259
Şekil 4: Filat Kasabası.	274
Tablo 1: Elviye-i Selâse Eyaleti ve Mülkî Taksimatı (1845)	41
Tablo 2: Yanya Eyaletinin İdarî Taksimatı (1846)	42
Tablo 3: Yanya Vilayetinin Mülkî Taksimatı (1871)	56
Tablo 4: Yanya Vilayet Merkezindeki İdarî Birimler (1902)	78
Tablo 5: Yanya Vilayetinin Mülkî Taksimatı (1912).	79
Tablo 6: Yanya Sancağının İdarecileri (1867-1912).	89
Tablo 7: 1876-1880 Yıllarında Yanya Sancağı	110
Tablo 8: Sancağın Köy-Kaza Dağılımı (1897-1908).	112
Tablo 9: Yanya Merkez Kazası İdarecileri (1867-1913).	115
Tablo 10: Yanya Kazasına Bağlı Köylerin Yıllara Göre İdarî Dağılımı.....	123
Tablo 11: Yanya Kazası Köyleri (1895).	124
Tablo 12: Zagor Nahiyesi Köyleri (1895).	132
Tablo 13: Korundos Nahiyesi Köyleri (1895).	135
Tablo 14: Çerkovişte Nahiyesi Köyleri (1907).	138
Tablo 15: Malakas Nahiyesi Köyleri (1907).	141
Tablo 16: Koniçe Kazası Köyleri (1895).	145
Tablo 17: Aydonat Kazası Köyleri (1895).	149
Tablo 18: Meçova Kazası Köyleri (1895)	156
Tablo 19: Leskovik Kazası Kaymakamları (1888-1913).	161
Tablo 20: Leskovik Kazası Köyleri (1895).	164

Tablo 21: Filat Kazası Köyleri (1895).	174
Tablo 22: Yanya Şehrinin Mahalle İsimleri (1530-1579).	194
Tablo 23: Evliya Çelebi'ye Göre Yanya'da Mahalleler.	196
Tablo 24: Yanya'nın Mahalleleri ve Hane Sayıları (1831).	199
Tablo 25: 19. Yüzyılda Yanya'da Camiler ve Mescitler	217
Tablo 26: 19. Yüzyılda Yanya'da Kilise ve Manastırlar.	222
Tablo 27: Yanya Pazarında Esnaf, Zanaatkâr ve İmalâthaneler (1862).	236

KISALTMALAR

- A. D. A. : Arnavutluk Devlet Arşivi
- A.AMD. : Sadâret Âmedî Kalemi Belgeleri
- A.DVN. : Sadâret Divan-1 Beylikçi Kalemi
- A.MKT. : Sadâret Mektubî Kalemi Belgeleri
- A.MKT.MHM. : Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı
- A.MKT.MVL. : Sadâret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı
- A.MKT.NZD. : Sadâret Mektubî Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı
- A.MKT.UM. : Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı
- A.RSK.d. : Bab-1 Asafî Ruûs Kalemi Defteri
- A.TŞF. : Teşrifat Kalemi Belgeleri
- B. O. A. : Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri
- BEO. : Babıali Evrak Odası Evrakı
- C.AS. : Cevdet Askeriye
- C.DH. : Cevdet Dâhiliye Evrakı
- C.ML. : Cevdet Maliye Evrakı
- C.ZB. : Cevdet Zabtiye
- D. S. : Devlet Salnamesi
- D.BŞM.d. : Bâb-1 Defteri Başmuhâbere Kalemi Defterleri
- DH.HMŞ. : Dahiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği Evrakı
- DH.İD. : Dahiliye Nezâreti İdarî Kısım Evrakı
- DH.MKT. : Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi
- DH.MUI. : Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Evrakı
- DH.SYS. : Dahiliye Nezâreti Siyasî Kısım Evrakı
- DH.ŞFR. : Dahiliye Nezâreti Şifre Evrakı
- DH.TMİK.S. : Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelât

HR.MKT. : Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemî Evrakı
HR.SYS. : Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım Belgeleri
HR.TO. : Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı
İ.DFE. : İrâde Defter-i Hakanî
İ.DH. : İrâde Dahiliye
İ.DUİT. : İrâde Dosya Usulü
İ.HR. : İrâde Hariciye
İ.HUS. : İrâde Hususi
İ.MMS. : İrâde Meclis-i Mahsus
İ.MVL. : İrâde Meclis-i Vâlâ
İ.ŞD. : İrâde Şûrâ-yı Devlet
M. V. S. : Manastır Vilayet Salnamesi
ML.CRD.d. : Maliye Nezâreti Cerîde Defterleri
ML.d. : Maliye Nezâreti Maliye Kalemî Defterleri
ML.MKT.d. : Maliye Nezâreti Mektubî Kalemî Defterleri
ML.MSF.d. : Maliye Nezâreti Masârifât Muhasebeciliği Defterleri
ML.VRD.CMH.d. : Maliye Nezâreti Varidat Muhasebesi Cizye Defterleri
ML.VRD.d. : Maliye Nezâreti Varidat Muhasebesi Defterleri
MV. : Meclis-i Vükelâ Mazbataları
MVL. : Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri
NFS.d. : Nüfus Defterleri
ŞD. : Şûrâ-yı Devlet
TFR.IA. : Rumeli Müfettişliği Sadâret Evrakı
TFR.I.MKM. : Rumeli Müfettişliği Makâmat Evrakı
TFR.I.ŞKT. : Rumeli Müfettişliği Arzuhaller
TFR.I.YN. : Rumeli Müfettişliği Yanya Evrakı

Y. V. S. : Yanya Vilayet Salnamesi
Y.A.HUS. : Sadâret Hususî Maruzât Evrakı
Y.A.RES. : Yıldız Sadâret Resmi Maruzât Evrakı
Y.E.E. :Yıldız Esas Evrakı
Y.E.E.d. :Yıldız Esas Evrakı Defterleri
Y.MTV. : Yıldız Mütenevvî Maruzât Evrakı
Y.PRK.A. : Yıldız Parakende Evrakı- Sadâret Maruzâtı
Y.PRK.ASK. : Yıldız Parakende Evrakı Askerî Maruzât
Y.PRK.AZJ. : Yıldız Parakende Evrakı Arzuhâller ve Journaller
Y.PRK.BŞK. : Yıldız Parakende Evrakı Mâbeyn Başkitâbet Dairesi Maruzâtı
Y.PRK.DH. : Yıldız Parakende Evrakı Dahiliye Nezâreti Maruzâtı
Y.PRK.HR. : Yıldız Parakende Evrakı Harciye Nezâreti Maruzâtı
Y.PRK.MK. : Yıldız Parakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahrirâtı
Y.PRK.TKM. : Yıldız Parakende Evrakı Tahrirât-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği
Y.PRK.UM. : Yıldız Parakende Evrakı Umumî Vilayetler Tahrirâtı
ZB. : Zabtiye Nezâreti Evrakı

GİRİŞ

Yanya, tarih boyunca Güney Arnavutluk'un idarî ve kültürel merkezi olmuştur. Mülkî sınırları zaman içerisinde değişse de bu özelliğini muhafaza etmiştir. Osmanlı idaresinin tesis edildiği ilk yıllarda sancak merkezi olan Yanya, zamanla idarî sınırları genişletilerek kendi adıyla anılan eyaletin merkezi yapılmıştır. Bu durum Tanzimat'ın ıslahat ve yenilikleri kapsamında sürmüştür. Osmanlı Devleti'nin taşra idaresinde 1867 itibariyle hemen hemen bütün mülkî birimlerinde tatbik başlatıldığı vilayet idaresini Yanya'da da uygulanmıştır. Bu düzenleme ile Yanya, eyalet idaresindeki benzer mülkî sınırlara sahip olmuştur. Vilayetin sınırlarının Güney Arnavutluk ile örtüşmesi ise onun tarihi süreçteki rolüyle uyumluydu. Bu dönemde kendi ismiyle anılan vilayetin merkez sancağı ve kazası olan Yanya'nın idaresi, vilayetin genel idaresinden kimi farklılıklar içermekteydi. Bu nedenle tezimizin konusu "Yanya Sancağının İdaresi ve Yerleşim Birimleri (1867-1913)" olarak belirlenmiştir.

18. yüzyılda Osmanlı Devleti, idaresindeki topraklarda merkezi otoritesini tesiste zorlanmıştır. Yerel idarecilerin hakimiyet alanlarını genişlettikleri dönemde bu anlamda Arnavutluk'ta iki ayrı idare mevcuttu. Kuzey Arnavutluk'ta İşkodra merkezli Buşatlılar ile Güney Arnavutluk'ta Yanya merkezli Tepedelenli Ali Paşa bahsedilen yönetimlerdi. Sultan II. Mahmut'un merkezileşme çabaları neticesinde bu idareler sonlandırılmıştır. Böylece merkezi idarenin tesisi ile birlikte mülkî taksimata ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Öncesine nazaran sınırlarları daraltılan idarî birimlerin yöneticilerinin merkezden tayinine başlanmıştır. Bahsedilen yenilikler kapsamında Güney Arnavutluk Yanya, Avlonya ve Delvine sancaklarına taksim edilmiştir. Bu idarî düzenlemeye göre Yanya sancağının Epir ve Çamlık denilen bölgeyi kapsadığı görülmektedir. Yanya'nın bu mülkî sınırları vilayet idaresinin tatbiki ardından devam etmiştir. Lakin burada Yanya'nın mülkî sınırları ve bu sınırların kapsadığı bölgenin ismine dair tanımlamada farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. *Yunan Ulusu'nun* inşası sürecinde Güney Arnavutluk'un bir parçası olan Toskalık, Epir ve Çamlık denilen bölgeler Kuzey Yunanistan şeklinde anılmıştır. Bu ise Yanya'nın ve merkezi bulunduğu bölgenin bağımsızlık süreci ardından Yunanistan'a katılması taleplerini beraberinde getirmiştir. Mülkî sınırları Güney Arnavutluk'u kapsayan ve Yunanistan hududundaki vilayetin merkez sancağının nüfus yapısı da bu taleplere zemin oluşturmuştur. Çünkü sancak

bünyesindeki gayrimüslimler Ortodoks mezhebine mensubiyetlerinden dolayı *Rum* kabul edilmekteydiler. Bu ise Yunanlıların, Osmanlı Devleti'nin birer vatandaşı konumundaki Yanya sancağının ahalisinin *Grek* oldukları iddiasının gerekçesiydi. Yunanistan'ın politikaları ve bu politikaları destekleyen batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nden toprak taleplerinin temelinde bu vardı. Halbuki Yanya sancağı dahilindeki Ortodoksların içinde büyük oranda Arnavutlar ve Ulahlar da bulunmaktaydı. Hatta bu şekilde Grek kökenli olmayanlar sancak nüfusunun çoğunluğunu teşkil etmekteydi. O nedenle vilayet merkezi bulunan ve Yunanistan'ın toprak taleplerinin merkezindeki Yanya sancağının idaresinde Osmanlı Devleti'nin nasıl bir politika izlediğini ortaya koymak gerekmektedir. Ayrıca bu coğrafyanın iddia edildiği üzere kadim Grek topraklarından olup olmadığının tespitine de ihtiyacı vardır.

Yanya'nın idaresinde fetih süreci önemli bir etkidir. Yanya, Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'u fethinde muharebe yapılmayarak alınan yerlerdendir. Yanya'nın, şehir halkına verilen amannameler ile teslim alınması ardından ahali malî, askerî ve idarî içerikli bir takım ayrıcalıklara sahip olmuştur. Bu ayrıcalıkları 17. yüzyıla değin süren Yanya'ya nüfus iskanı da yapılmamıştır. Böylece bölgenin demografik yapısı da değişmemiştir. Ancak millet sisteminin avantajları ve Osmanlı Devleti'nin Katoliklere karşı Ortodoks kilisesine tanıdığı imtiyazlar sebebiyle bölgede zamanla Rum etkisi artmıştır. Bu durum, Rumların Tanzimat Devri ve özellikle 93 Harbi ardından eğitim alanındaki çalışmalarının genişlemesiyle daha da hızlanmıştır. Böylece ana dillerini unutan Arnavutların ve Ulahların içinde bulunduğu Rum nüfus çoğalmıştır. Rum nüfusun Yunanistan'a duyduğu sempati ise bu süreçte her geçen gün artmıştır. Bu ise Yanya sancağı dahilindeki tebaanın Osmanlı Devleti ile olan bağlarını sorgulamasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin sancak dahilindeki bu gelişmeler doğrultusunda nasıl hareket ettiğinin görülmesi, idarî manadaki uygulama ve yaklaşımların anlaşılmasıyla mümkün olacaktır.

Çalışmanın şekillenmesi ve bahsedilen amaca ilişkin tespitlerin yapılması kaynakların değerlendirilmesi ile ortaya konulmuştur. Bu kaynaklar Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Arnavutluk Devlet Arşivleri, seyahatnameler ve vilayet geneliyle ilgili bilgilerin bulunabildiği salnamelerden oluşmaktadır. Bu kaynakların başında kapsam ve sayısal büyüklükleri bakımından Cumhurbaşkanlığı

Devlet Arşivleri gelmektedir. Öyle ki Yanya'nın Osmanlı idaresi boyunca idarî merkez olmak özelliğini muhafaza etmesi sebebiyle hemen her konuda çok sayıda belge bulunmaktadır. Yanya'nın idarî merkez olmak özelliği Rum isyanı ardından bağımsızlığını ilan eden Yunanistan'la hudud olması sebebiyle daha da artmıştır. Ayrıca Tepedelenli Ali Paşa'nın idaresi sırasında devletin otorite eksikliğini fırsat bilen ve bundan faydalanmak isteyen batılı devlet temsilcilerinin Yanya ve Güney Arnavutluk'ta yaptıkları gözlem ve seyahatler vasıtasıyla Osmanlı belgelerinden tespit edilemeyen detaylar öğrenilmektedir. Ancak bu kaynaklarda Osmanlı belgeleri üzerinden idarî yapıya dair edinilen detaylardan ziyade yerleşim birimlerine ve içtimai yapıya ait özellikler bulunmaktadır. Böylece salnamelerden istifade edilerek ortaya konulan idarî yapıya dair bilgiler belgelerden detaylı bir şekilde tespit edilirken yine salnamelerde istatistiki olarak görülen yerleşim birimleriyle ilgili ifadeler seyahatnameler vasıtasıyla somutlaştırılabilmektedir. Bu gerekçelerle çalışmanın kaynak değerlendirmesi temelinde şekillendiği söylenebilir.

Yanya ve daha genel olarak Arnavutluk'la alakalı çalışmaların ilki sayılabilecek çalışma Hali İnalçık'ın "Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arnavid" isimli eseridir¹. Sancak tahrir defterleri sosyal ve ekonomik yapıyla alakalı çalışmalardaki kaynak özelliğinin yanı sıra idarî yapıyla ilgili bilgiler de sunmaktadır. Ancak bu çalışmada kullanılan defterin kapsadığı sınırlar Yanya sancağına ulaşmaz. Defterin genel olarak Orta Arnavutluk hakkında bilgiler içerdiği görülmektedir. Bu anlamda Yanya'nın da bulunduğu çalışma Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nca yayımlanan Avlonya Livâsı Tahrîr Defterleri'dir². Bu defterler dâhilinde Avlonya dışında Yanya livası da yer almaktadır. 16. ve 17. yüzyıllara ait idarî taksimata dair bilgilerin bulunduğu bu çalışma Yanya'nın fethi ardından idaresine ilişkin bilgilerin bulunabilmesi açısından önemlidir. Bu defterlerin dışında Arnavutlar ve Arnavut bağımsızlığına giden süreci geniş bir zaman diliminde bir arada veren çalışma Nuray Bozbora'ya aittir³. Arnavutları Osmanlı hâkimiyeti öncesi dönemden itibaren ele alan bu eserin tarihsel olarak kapsadığı süre oldukça geniştir.

¹ Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arnavid*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

² 367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri İle 94 ve 1078 Numaralı Avlonya Livâsı Tahrîr Defterleri (926-1520/937-1539), *Yanya, İskenderiye, Ohri, İl-basan ve Avlonya Livâları ile Dukakin Vilâyeti*, C. III, Ahmet Özkılınç Ali Çoşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu (yay.), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2008.

³ Nuray Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, Boyut Kitapları, İstanbul 1997.

Çalışmanın Arnavutluk'u bir bütün olarak ele alması, birbirinden farklı tarihsel süreçlerden geçen Kuzey ve Güney Arnavutluk'un karşılaştırılabilmesi imkânını sunmaktadır. Çalışmada Osmanlı öncesi ve fethin gerçekleştiği dönem ile ilgili genel bilgilerin verilmesinden sonra hızlı bir şekilde 19. yüzyıla gelinerek Arnavutluk'un Osmanlı'dan kopuş süreci anlatılmaktadır. Bu haliyle eser Arnavutluk tarihine ilişkin farklı zamanlara dair çalışmaların bir bütün haline getirilmiş şekli olmakla beraber kimi konulara açıklık getirmesi bakımından çalışmamız açısından önemli bilgiler içermektedir. Bozboru'dan daha sınırlı bir zaman diliminde, yine Arnavutluk'un bağımsızlığa giden sürecini tespit eden diğer bir çalışma da Banu İşlet Sönmez'e aittir⁴. Bu çalışmada geniş bir zaman diliminden ziyade sınırlı bir zaman dilimi daha yoğun bir şekilde ele alınarak Arnavutların Osmanlı idaresi ile olan münasebetlerindeki değişim ortaya konulmuştur. Bu anlamda çalışma II. Meşrutiyet devrindeki siyasal faaliyetler ile sınırlandırılmıştır. Sönmez, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'ne Avusturya Devlet Arşivi'nden elde ettiği belgeleri de ekleyerek farklı bir bakış açısı yakalamıştır. Diğer kaynaklar ve tetkik eserlerin de tahlil edilmesi ile birlikte yazar, Arnavutlar'ın Jön Türkler ardından İttihad ve Terakki ile olan ilişkisini ve neticede bağımsızlık taleplerine giden yolu ve bu yolda batılı devletlerin faaliyetlerini anlatmıştır. Arnavutların siyasal bilinçlenme sürecine ilişkin belirli kırılmaları ortaya koyan eser Arnavutluk tarihinde sıklıkla karşılaşılan siyasal sorunlara dair bilgiler vermiştir.

Arnavutluk'u bir bütün olarak ele alan bu çalışmalarda Yanya özelindeki bilgiler sınırlıdır. Bizim araştırmamızın mekân olarak sınırlarına yakın bilgiler içeren araştırmalardan bir tanesi Onur Kabak'a ait yüksek lisans tez çalışmasıdır⁵. Tapu tahrir defterlerinin kaynaklık ettiği bu çalışma 16. yüzyıla ait bilgileri içerir. Yanya, Kesriye ve Serfice şehirlerinin ele alındığı çalışmada bu şehirlerin *Kuzey Yunanistan'da* bulunduğu belirtilmiştir. Çalışmanın zamana ilişkin sınırı olan 16. yüzyılda *Yunanistan* isimli bir siyasi teşekkül olmadığı gibi ilgili şehirlerin bulunduğu bölge de *Kuzey Yunanistan* değildir. Bu ifadeye daha çok 19. yüzyılda batılı kaynaklarda ve Rum Patrikhanesi kayıtlarında karşılaşılr. Nitekim *Kuzey Yunanistan* ifadesi kurulmakta olan bir devletin hayali sınırlarını resmederek *ulus*

⁴ Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

⁵ Onur Kabak, *Kuzey Yunanistan'da Osmanlı Klasik Döneminde Üç Şehir (Yanya, Kesriye, Serfice)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2013.

inşası sürecinde kullanılan bir terimdir⁶. Bu haliyle çalışmanın başlığındaki şehirlerin birer *Yunan toprağı* olduğu fikri konuya bugünkü veriler üzerinden bakılmasının ve bir ön kabulün sonucudur. Ancak çalışmada tahrir defterlerinden hareketle 16. yüzyılda Yanya şehrindeki mahalle isimleri ve nüfusu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nin yanında Sofya Arşivleri'nden de yararlanılması dikkate değerdir. Bu açıdan çalışmanın isimlendirilmesi hususu ve metodolojik hataları bir kenara bırakıldığında Yanya şehrinin fetihten itibaren geçirdiği değişimi takip amacıyla yararlı bilgilerin bulunduğu bir eserdir. Buna benzer diğer bir diğer çalışma Uğur Bayraktar'a aittir⁷. Burada da tahrir defterleri temelinde ele alınan bölgenin isimlendirilmesinde yukarıda bahsedilen duruma dikkat edilmeyerek bölgeye *Kuzey Yunanistan* denilmiştir. Belgelerde *Kuzey Yunanistan* ifadesinin kullanılmadığı halde çalışmada neden ısrarla bu ifadenin kullanıldığı ise meçhuldür. Çalışmada Yanya ve Tırhala'daki çiftlikler ve ekonomik ilişkilere dair bilgiler verilirken 19. yüzyıl denilerek yapılan zamansal sınırlamaya rağmen genel olarak Tanzimat'ın ardından geçen 20 yıllık süreç ele alınmıştır. Çiftliklerin satılması ve çiftlikleri satın alanlarla yarıcı olarak çalışmak durumundaki çiftçilerin sorunları klasik sınıf mücadelesi yaklaşımıyla açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu ise temelde sınıfların ortaya çıkmasına müsait olmayan Osmanlı Devleti'nin içtimai ve ekonomik yapısına aykırı bir yaklaşımdır. Ayrıca yazar çalışmasında akademik olarak tartışılan bu meseleyi tetkik eserler vasıtasıyla izah etmiştir. Buna rağmen çalışmanın bölgedeki ekonomik faaliyetler ve ilişkiler hakkında bilgiler verdiği söylenmelidir.

Buraya kadar bahsedilenler dışında Arnavutluk'u bir bütün olarak ele alan ve farklı zaman dilimlerinde farklı konular çerçevesinde inceleyerek bilgiler veren farklı çalışmalar bulunur. Bunlar Dritan Egro'nun Arnavutların meskun oldukları topraklarda Osmanlı hakimiyeti ardından iki yüzyıllık sürede İslamiyetin

⁶ Bununla alakalı çalışmada ulus inşası süreci modern Yunanistan'ın oluşumu kapsamında ele alınarak değerlendirilir. Bu süreçte batılı devletlerin Osmanlı idaresine karşı Balkan Halklarını harekete geçirdikleri ve bunda Fransız İhtilali'nin önemli bir dönüm noktası olduğu belirtilir. Bu aşamada Rumların buldukları konum itibarıyla jeopolitik önemlerine işaret edilir. Bu sebeple İngiltere ve Fransa, kurulacak modern Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de düzenin sağlanmasında ve Rusya'nın buradaki amaçlarına karşı da bir denge unsuru olacağını düşünüyorlardı. Bk. Achilles Batalas, *The Nation Loves The Householder, But Also Loves The Bandit, Nation-Building and Myth-Making, the Case of Modern Greece, 1750-1862*, ProQuest, Ann Arbor 2012, p. 345-346.

⁷ Uğur Bayraktar, *The Political Economy Of Çiftliks: The Redistribution Of Land And Land Tenure Relations In The Nineteenth Century Provinces Of Ioannina And Trikala*, (Unpublished Master Thesis), Boğaziçi University Atatürk Institute for Modern Turkish History, İstanbul 2009.

yayılmasıyla ilgili çalışması⁸, Agim Tereziu'nun Arnavutluk'un İslamiyet ile tanışması ve Osmanlı öncesinde Türklerle olan münasebetlerinden bahseden çalışması⁹, Qani Nesimi'nin Ortodoks Arnavutların tarihi gelişimini ve Arnavut ulusalcılığına katkılarını anlattığı çalışması¹⁰, Tepedelenli Ali Paşa'nın Fransa ve İngiltere ile olan münasebetine yoğunlaşan İlker Demir'in çalışması¹¹, Kamil Andıç'ın 19. ve 20. yüzyıllarda Arnavutluk'un durumuyla ilgili geniş bir coğrafyayı incelediği çalışması¹², Nathalie Clayer'in Arnavut milliyetçiliğinin ortaya çıkması sürecini farklı devletlere ait kaynakları mukayese ederek değerlendirdiği çalışması¹³, Endri Ziu'nun Arnavut ulusçuluğunun doğuşunu bunda etkili üç isim üzerinden açıkladığı çalışması¹⁴, Ayten Görgülü'nün Arnavut bağımsızlığını belirlenen süreli yayınlar üzerinden takip ettiği çalışması¹⁵, James N. Tallon'nun Osmanlılık fikrinin Arnavutluk'ta başarısız olması ve Arnavut isyanlarını konu edindiği çalışması¹⁶, Hasan Bello'nun 1911 Arnavut isyanlarıyla ilgili çalışması¹⁷, Rezart Mezani'nin İttihat ve Terakki dönemi Osmanlı Devleti'nin Arnavutlara ilişkin politikası temelinde bağımsızlığa giden yolu incelediği çalışması¹⁸, Besnik Pula'nın Arnavut bağımsızlığı ve Arnavutların milli devletleşme sürecini batılı kaynaklardan

⁸ Dritan Egro, *Islam in Albanian Lands during the First Two Centuries of the Ottoman Rule*, (Unpublished Phd Thesis), Bilkent University The Institute of Economics and Social Sciences, Ankara 2003.

⁹ Agim Tereziu, *16. Yüzyılda Arnavutluk'ta İslam'ın Yayılışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2010.

¹⁰ Qani Nesimi, *Ortodoks Arnavutlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2011.

¹¹ İlker Demir, *Tepedelenli Ali Pasha And The West: A History Of His Relations With France And Great Britain 1798-1820*, (Unpublished Master Thesis), Bilkent University The Institute of Economics and Social Sciences, Ankara 2007.

¹² Kamil Andıç, *Osmanlı Devleti Döneminde Arnavutluk'un Durumu (19. ve 20. yüzyıllar)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2003.

¹³ Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, Çev. Ali Bertkay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

¹⁴ Endri Ziu, *The Emergence Of Albanian National Identity And Three Figures: Semsettin Sami, Ismail Kemal, Fan. S. Noli*, (Unpublished Master Thesis), Middle East Technical University, Ankara 2012.

¹⁵ Ayten Görgülü, *Arnavut Bağımsızlığının Osmanlı Gazetelerinden İncelenmesi (Tanin, Tercüman-ı Hakikat, İkdam ve Sabah/1912-1913)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

¹⁶ James N. Tallon, *The Failure Of Ottomanism: The Albanian Rebellions Of 1909-1912*, (Unpublished Phd Thesis), University Of Chicago Department Of Near Eastern Languages And Civilizations, Illinois 2012.

¹⁷ Hasan Bello, *Osmanlı ve Arnavutluk Kaynaklarına Göre Arnavutluk'ta 1911 Malisörler İsyanı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

¹⁸ Rezart Mezani, *İttihat ve Terakki Arnavutlar ve Arnavutluk*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2003.

yararlanarak bunu sınıfsal çatışma açısından değerlendirerek 1850'den II. Dünya Savaşı bitimine kadarki zaman diliminde ele aldığı çalışması¹⁹ olarak sıralanabilir.

Burada görüldüğü üzere bahsedilen çalışmalarda Arnavutluk genellikle bir bütün olarak ele alınmaktadır. Yanya sancağından bahseden çalışmalar ise Yanya vilayetinin teşkilinden önceki dönemleri konu edinmektedir²⁰. Bu açıdan çalışmamızın konu ve zaman bakımından sınırlandırılması daha önceki çalışmalara katkı yapacak niteliktedir. Çalışmamız giriş ve sonuç kısımları dışında “Yanya; Sınırlar, Fetih ve İdare”, “Yanya Sancağının Mülkî İdaresi ve Taksimatı”, “Yanya Sancağında Yerleşim Birimleri” başlıklarıyla üç bölümden oluşmaktadır.

Tezin ilk bölümünde 1867-1913 yılları arasında vilayet merkezi bir sancak olarak Yanya'nın idarî sınırlarının tespitinde dikkat edilen unsurları anlamak ve bu coğrafyanın sakinleri hakkında bilgiler edinmek üzere bölgedeki nüfus hareketlerine işaret edildi. Bunun için Yanya'nın merkezi olduğu bölgenin isminde zamanla meydana gelen değişiklikler ortaya konulmaya çalışıldı. Arnavutluk'un bölgelere tasnif edilmesi ve tarifinde kullanılan Geğalık, Toskalık, Çamlık, Laplık ve Epir ifadelerinin nereleri tanımladığının tespitiyle Yanya vilayetinin ve sancağının sınırları belirlendi. Böylece sancağın mülkî taksimatı ve sınırlarının, bölgenin geçirdiği tarihi süreç ile olan uyumuna dikkat çekildi. Bahsedilen bölgelerin sınırlarının tespitinde özellikle seyahatnamelerdeki bilgiler karşılaştırıldı. Seyahatnamelerdeki bu ifadelerin Osmanlı Devleti'nin resmi evraklarına olan yansımalarına da dikkat edilerek bölgelerin sınırları çizilmeye çalışıldı. Bunda yaşanan en belirgin zorluk ise adı geçen bölgelerin kimi zaman birbirleri yerine kullanılmalarının yanı sıra temel olarak sınırlarındaki belirsizlikti. Bu anlamda Güney Arnavutluk'un sınırlarını ifade için kullanılan Epir ve Toskalık isimlerinde belirli bir sınır tayin edilebilir. Ancak bölgenin bütünü dışında Çamlık ve Laplık alt bölgelerinin sınırlarında kesinlik yoktur²¹. Bu alanların iç içe oldukları ve birlikte anıldıkları Epir ve Toskalık ile olan ilişkileri buna nedendir. İşte bu sebeple Güney Arnavutluk'un hem tarihi süreçte nasıl isimlendirildiğini hem de bu isimlendirmelerin nedenlerini ortaya koymak Osmanlı hâkimiyeti ve özellikle 19.

¹⁹ Besnik Pula, *State, Law, And Revolution: Agrarian Power and the National State in Albania, 1850-1945*, (Unpublished Phd Thesis), University of Michigan, 2011.

²⁰ Ernal Nurja, *Yanya Vilayeti Amed-Reft Defterlerine Göre Yanya'da Dinî Kurumlar, Yapılar ve Dinî Hayat (XIX Yy. Sonu-XX. Yy. Başları)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

²¹ Bölge-alt bölge meselesi birinci bölümde detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

yüzyılda bölgenin idaresi ve mülkî taksimatı bakımından açıklayıcı bilgiler içermektedir. Bu şekilde Yanya'nın merkezi olduğu Güney Arnavutluk ifadesinden öte daha dar anlamda tarihsel açıdan temsil ettiği bölgelerin de tespiti yapılmıştır.

Birinci bölümde üzerinde durulan diğer bir konu ise özelde Yanya sancağında, genelde ise Güney Arnavutluk'ta meskûn ahalinin kimliğidir. Bu husus aslında tez konumuzun doğrudan sınırlandırıldığı zamandan öncesine ait bir meseledir. Lakin sancak bünyesindeki demografik durumu ve değişimi ortaya koyabilmek için bu sürece dair bilgilere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunun için Grekçe metinlerden istifade etmekteki eksiklik bu metinlerden yararlanılarak hazırlanan seyahatnamelerin yoğun bir şekilde kullanımı ile giderilmeye çalışıldı. Özellikle Tepedelenli Ali Paşa'nın batılı devletler nezdinde dikkatleri cezbeden idaresinin de etkisiyle, Güney Arnavutluk'a 19. yüzyılın başından itibaren diplomat, seyyah gibi pek çok kişi gelerek gözlemlerini rapor ve sehayatname tarzında kaleme almışlardır. Tepedelenli Ali Paşa'nın idarî merkezi olan Yanya'da bulunan İngiltere temsilcisi William Leake²² ve Fransız temsilcisi François Pouqueville'nin²³ eserleri bu çerçevede değerlendirilmiştir²⁴. Her iki konsolosun Ali Paşa ve idaresindeki topluluklar ile yerleşim birimleri hakkında verdikleri bilgiler etraflı ve açıklayıcıdır. Leake ve Pouqueville ile hemen hemen aynı yıllarda Yanya'da bulunan diğer seyyah ve araştırmacılar ise Vaudoncourt²⁵, Hughes²⁶, Holland²⁷, Cockerell²⁸, Beauchamp²⁹ gibi isimlerdir. Bu isimlerin hazırladıkları çalışmalarda Ali Paşa döneminde Yanya ve daha geniş anlamda Arnavutluk hakkında bilgiler mevcuttur.

²² William Martin Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. I. , J. Rodwell, London 1835.

²³ F. C. H. L. Pouqueville, *Travels In The Morea Albania And Other Parts Of The Ottoman Empire*, Printed For Henry Colburn, London 1813. ;F. C. H. L. Pouqueville, *Travels In Southern Epirus, Acarnania, Aetolia, Attica and Peloponesus or The Morea*, Sir Richard Phillips and Co. , London 1822.

²⁴ Stephen Minta, "Albania", *Literature Of Travel And Exploration*, Vol. I., Jennifer Speake (ed.), Routledge, New York 2013, p. 9.

²⁵ Guillaume de Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, Cradock and Joy, London 1816.

²⁶ Thomas Smart Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , J. Mawman, London 1820. ; Thomas Smart Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , Special Edition, Henry Colborn And Richard Bently, London 1830.

²⁷ Henry Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia During The Years 1812 and 1813*, Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, London 1815.

²⁸ Charles Robert Cockerell, *Travels In Southern Europe And The Levant 1810-1817*, Samuel Pepys Cockerell (ed.), Longmans, Green and Co., London 1903.

²⁹ Alph. de Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, Second Edition, Lupton Refle, London 1823.

Bahsedilen seyahatnamelerde Ali Paşa kadar dikkat çeken diğer bir neden ise Yunan bağımsızlığı öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmelerdir. Nitekim Arnavutluk'a yapılan bu seyahatler ile Arnavutluk hakkındaki inceleme eserlere Tepedelenli Ali Paşa idaresi ardından da devam edilmiştir. Bu anlamda Urquhart³⁰, John Best³¹, Spencer³², Bowen³³, Finlay³⁴, Strangford³⁵, Tozer³⁶, Chirol³⁷, Durham³⁸, Barbarich³⁹, Baldacci⁴⁰, Hasluck⁴¹ gibi seyyah ve araştırmacıların Arnavutluk ve Arnavutlara olan ilgilerinin Osmanlı hâkimiyetinin sonlanması ardından da devam ettiği görülür. Bu çalışmalarda bölgeye dair Osmanlı kaynaklarında nadiren bulunan ya da hiç bahsedilmeyen yerleşim birimleri ve sosyal hayata dair bilgiler zengin bir şekilde yer almaktadır.

Birinci bölümde Yanya'nın merkezi olduğu Güney Arnavutluk'un bölge sınırları çizildikten sonra Yanya'nın fethi ardından idaresine yoğunlaşmıştır. Bu anlamda Tazimat Devrine kadar Yanya'nın Osmanlı taşra idaresindeki yeri açıklanmıştır. Ardından Yanya'nın vilayet teşkiline değin ve vilayet teşkilinden sonraki mülkî sınırları ve idaresi ortaya konulmuştur. Bunun nedeni vilayet merkezi bulunan Yanya sancağının idaresinin vilayetin genel idarî özelliklerinden tam olarak ayırmanın mümkün olmamasıdır. Bu nedenle Yanya vilayetinin teşkilinden Osmanlı idaresinin sonlandığı Balkan Harbi'ne değin vilayetin idarî sınırları ile mülkî taksimatı değerlendirilmiştir. Bu şekilde tezin ana konusu olan Yanya sancağının, vilayetin idaresinde dikkat edilen hususlardan hangilerini taşıdığı ve ne gibi farklılıklar barındırdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

³⁰ David Urquhart, *The Spirit Of The East*, Vol. I-II, Henry Colburn, London 1838.

³¹ Capt. James John Best, *Excursions In Albania; Comprising A Description Of The Wild Boar, Deer, And Woodcock Shooting*, H. Allen and Co. , London 1842.

³² Edmund Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II., Colburn and Co. , London 1851.

³³ George Ferguson Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, Francis and John Rivington, London 1852.

³⁴ George Finlay, *History Of The Greek Revolution*, Vol. I. , William Blackwood And Sons, London 1861.

³⁵ Viscountess Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, Richard Bentley, London 1864.

³⁶ Henry Fanshawe Tozer, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. I-II. , John Murray, London 1869.

³⁷ M. Valentine Chirol, *Twixt Greek and Turk: Or Jottings During a Journey Through Thessaly, Macedonia, and Epirus in the Autumn of 1880*, William Blackwood and Sons, London 1881.

³⁸ Mary Edith Durham, *The Burden Of The Balkans*, Thomas Nelson and Sons, London 1905.

³⁹ Eugenio Barbarich, *Albania*, Enrico Voghera, Roma 1905.

⁴⁰ Bu çalışmanın lisanına vakıf olunmadığından eserdeki bilgilerden sadece rakamsal ifadeler kullanılmıştır. Bk. Antonio Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, Presso La Reale Societa Geografica Italiana, Roma 1917.

⁴¹ Hasluck, *Christianity And Islam Under The Sultans*, Vol. II., Margaret M. Hasluck (ed.), The Clarendon Press, Oxford 1929.

Birinci bölümde Yanya'nın merkezi olduğu bölgenin genel sınırları ve bu sınırlar dahilindeki idarî birimlerinin geçirdiği tarihi süreç özetlenerek ikinci bölümde anlatılan "Yanya Sancağının İdaresi" konusunun genel çerçevesi de çizilmiştir. İkinci bölümde ise daha detaylı bir şekilde sancağın idaresi ve bu idarede dikkat edilen unsurlara işaret edilmiştir. Sancak sınırlarındaki ve mülkî yapısındaki değişikliklerle birlikte sancağın idaresinde karşılaşılan sıkıntılar ortaya konulmuştur. Vilayet idaresinde görüleceği üzere sancak bünyesindeki idarî tasarruflarda da mali kaynak yetersizliğinin etkili olduğu anlaşılmıştır. Vilayet merkezi bulunan Yanya sancağının Yunanistan ile sınır olması sebebiyle kaynak yetersizliğinin çeşitli yöntemlerle aşarak güvenlik temelli değişikliklerin yapılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Bu değişiklikler genel manada salnamelerden takip edilebilirken değişikliklerin teferruatına dair meseleler Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nden temin edilen belgelerle ortaya konulabilmiştir. Bu belgelerden sancak bünyesinde ilk bölümde ifade edildiği üzere mevcut nüfus yapısı ile uyumlu olarak idarî tasarruflarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Gayrimüslimlerin memur tayinleri ile ilgili ıslahatların merkez sancakta uygulandığı, idarî merkezlerdeki kamu kurum ve kuruluşlardaki görevlilerden ve idare meclisleri, belediyeler ve maarif meclislerindeki üyelerin dağılımında bu durum açıkça görülmektedir. Ayrıca idarî merkezlerin tespitinde ve teşkilinde genellikle ahalinin taleplerine dikkat edilirken, Yunanistan'dan sancak-vilayet sınırlarına yapılan tecavüzlerin önlenmesi ilk sıradaki gerekçelerdendir. Bu şekilde sancağın idarî sınırlarının belirlenmesinde ve değiştirilmesinde hangi gerekçelerle hareket edildiği ikinci bölümde anlatılmıştır.

İkinci bölümde idarî taksimata dair Yanya Vilayet Salnameleri'nden elde edilen köy isimleri ve idarî dağılımları gösterilmiştir. Köy isimlerinin salnamede ifade edildiği şekliyle Osmanlı Türkçesi ile telaffuzları verilmiştir. Köy isimlerinin okunma teklifleri ile bugünkü isimleri tespit edilebilenler de listelenmiştir. Ancak köy isimlerinin günümüz Türkçesi ile okunmasıyla yapılan önermeler ihtiyatla karşılanmalıdır. Nitekim bazı hallerde, kaza merkez ve isimleriyle ilgili ifadelerde dahi karşılaşıldığı üzere, köy isimlerinde tutarlılık yoktur. Bir yerde *be* sesi ile başlayan köyün diğer kaynakta *pe* sesi ile verilebildiğine sıklıkla şahit olunmaktadır. Bu farklılık yerel ahali nezdindeki kullanımın resmi evraklardaki isimden farklı

olması durumunda daha da karmaşık hale gelmektedir⁴². Hatta bazı durumlarda köyün tarifi için Rumların kullandığı isim ile Ulahların kullandığı isim de farklılık göstermektedir⁴³. Diğer bir husus ise her ne kadar nüfus sayımlarında isimleri geçen köylerden hareketle bu köylerin tespiti mümkün olsa da bu defterler ve salnamelerdeki köylerin dışında ayrıca başka köyler de mevcut olabilmektedir⁴⁴.

“Yanya Sancağında Yerleşim Birimleri” başlığını taşıyan üçüncü bölümde, birinci ve ikinci bölümde sancağın idarî sınırları ile mülkî taksimatı ve idaresinde dikkat edilen unsurların dışında yerleşim birimlerinin tarifine yoğunlaşmıştır. İdarî birimlerin temel alınarak yerleşim birimlerinin açıklandığı bölümün temel kaynakları yüzeysel bilgilerin bulunduğu vilayet salnameleri ile detaylı açıklamaların yer aldığı seyahatnamelerdir. Bu kaynaklardan hareketle birinci bölümde Yanya ve civarında demografik yapının şekillenmesinde etkili olan toplulukların izleri takip edilebilmektedir. Nitekim bu şekilde Arnavutluk’ta çeşitli kavimlerin işgal ve istilalarının etkilerinin tespiti ile Yanya sancağı dahilindeki yer isimlerindeki çeşitlilik daha açık bir şekilde görülmektedir. Ancak bu bölüme kaynaklık eden seyahatnamelerde dönemin araştırma eserlerinden faydalanılarak nakledilen bilgilerin yanında ahalinin hatıraları ve büyüklerinden aktardıkları geleneksel bilgiler de bulunmaktadır. Her kaynakta olduğu gibi kişisel kanaatlerin katıldığı bu eserlerin tenkit edilerek değerlendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir çalışmada ahalsinin Grek olduğu beyan edilen köy sakinleri aslında Ortodoks Ulah veya Ortodoks Arnavut olabilmektedir. Bunun dışında bazı hallerde 19. yüzyıl başlarında kendi lisanlarında konuşan bu toplulukların aynı yüzyılın sonlarına doğru din, eğitim ve ticari ilişkiler vasıtasıyla Rumca konuştukları tespit edilmektedir. Bu ise Yanya sancağında ve bilhassa Yunanistan’ın dini, ticari, kültürel ve eğitim açısından faal olduğu yerleşim birimlerinde karşılaşılan bir durumdur. İşte bu faktörlerin ortaya

⁴² Berat kazası dahilindeki *Palikeşt* köyü (Bk. A. D. A. , *Fon. 128/Dos. 27/Hük. 377*, 25 Eylül 1315/7 Ekim 1899.) şeriyeye sicillerinde *Balikeşt* imlası ile de gösterilmiştir. (Bk. A. D. A. , *Fon. 128/Dos. 27/Hük. 504*, 13 Teşrinisani 1315/25 Kasım 1899.) Diğer bir örnekte vilayet salnamesinde *Paçtal* imlası ile verilen köy (Bk. Y. V. S. , R. 1311/M. 1894, s. 245.) şeriyeye sicillerindeki bir kayıta *Baçtal* imlasıyla ifade edilmiştir. Bk. A. D. A. , *Fon. 128/Dos. 27/Hük. 483*, Teşrinisani 1316/Kasım 1901.

⁴³ Zagor nahiyesinde Ulahların meskun olduğu *Vovusa* köyüne Grekler ve bölgedeki Rumlar *Baieasa* demekteydi. Bk. A. J. B. Wace and M. S. Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, Methuen and Co. Ltd., London 1914, p. 199-201.

⁴⁴ Bu konu şer’iyye sicilleri ile salnamelerdeki köylerin mukayesesinin yapıldığı çalışmada tartışılmıştır. Bu çalışmada salnamede gösterilen Berat kazasındaki köylerin dışında farklı köylerin benzer tarihlerde mevcudiyeti tespit edilmektedir. Bk. İlkay Erken, “Şer’iyye Sicillerinin Şehir Tarihi ve İdarî Taksimat Çalışmalarında Kullanılması: Berat Kazası Örneği (1840-1913)”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 61, Ocak 2018, ss. 313-332.

konulması için özellikle kasaba ve şehir boyutundaki yerleşim birimlerinin yapısı açıklanmıştır. Yerleşim birimlerinin mahalle isimleri ile bu mahallelerin kurulması, isimlerinin değişmesi gibi meselelere işaret edilerek yerleşim biriminde Osmanlı kültürünün ne derece etkili olduğunun tespitine çalışılmıştır. Ancak bu yapılırken vilayet ve sancak merkezi bulunan Yanya şehri ile ilgili temin edilebilen malumat zenginliği diğer yerleşim birimleri için mümkün olmamıştır. Kaynaklarda Tepedelenli Ali Paşa'nın şöhretinin de etkisi ile en geniş ve detaylı bilgiler Yanya hakkında bulunurken diğer kaza ve nahiye merkezleriyle ilgili yüzeysel bilgiler mevcuttur. Bunda Yanya dışındaki idarî merkezlerin yoğun birer ticari merkez olmamalarından hareketle nüfuslarının ve dolayısı ile kasabanın gelişmemesi etkilidir. Bu şekilde tezin taksim edildiği bölümler dahilindeki bilgilerden hareketle ulaşılan sonuç, tezin amaç ve gerekçeleri kapsamında yeniden değerlendirilerek ele alınmasıyla verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YANYA; SINIRLAR, FETİH VE İDARE

1.1.Fetih Öncesi Arnavutluk, Sınırlar ve Bölgeler

Arnavut ismi Yunanlıların Kruya, Tiran ve Dukagin bölgelerinin sakinleri için kullandığı *Arnautes*'ten gelmektedir⁴⁵. *Albania* tabirini ilk kullanan ise Bizanslı yazarlardan Ptolemy'dir. Ptolemy, eski adı ile *Albanopolis* olan İlbasan⁴⁶ civarındaki *Albani*⁴⁷, *Albanoi*⁴⁸ kabilesinin yaşadığı yer anlamında bu kelimeyi zikretmektedir. Zamanla ifade ettiği alanda genişleme olan *Albanoi* ismi Anna Comnena gibi Bizanlı tarihçiler tarafından bir milleti tanımlamak için kullanılmıştır⁴⁹. Ama Arnavutlar ülkelerine *Skiperi* ya da kayalar ülkesi şeklinde *land of rocks*,⁵⁰ kendilerine de kartalın oğlu anlamında⁵¹ *Skypetar* demişlerdir⁵². Genel bir ifadeyle *Arbanon* ülkesinin insanları *Arbanites*'ler *Albanoi* ya da ilk hali ile *Arbanites*'lerdir. Bu nedenle Arnavutlar kendilerini *Arben*, *Arbër*, *Arbëreshë*⁵³ şeklinde çağırırken komşuları *Arbanita*, *Arbanensis*, *Arbanesi*, *Arbanasi*, *Arnavid* şeklinde anmışlardır⁵⁴. Türklerin kullandığı Arnavut kelimesi ise Rumca *Arnavitia* ve *Albanitae* ile alakalıdır⁵⁵.

⁴⁵ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 113.

⁴⁶ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 102.

⁴⁷ Kimi yazarlar bu kabileyi *Albanoi* şeklinde ve İliryalıların bir kabilesi olarak verir. Bu kabile Draç'tan kuzeyde Debre Dağları'na kadarki alana yayılmıştır. Bk. William Ash, *Pickaxe And Rifle*, Howard Baker, London 1974, p. 11.

⁴⁸ Stefanaq Pollo and Arben Puto, *The History Of Albania From its Origins to The Present Day*, Routledge and Kegan Paul, London 1981, p. 38.

⁴⁹ Bunun etnik manada kullanılan bir ifade olmasının yanında (Bk. Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 191.) özellikle 11. yüzyıl itibariyle politik-idari manada kullanıldığı da belirtilmektedir. Bk. Pollo and Puto, *The History Of Albania*, p. 38.

⁵⁰ Fanny Janet Blunt, *The People Of The Turkey: Twenty Years' Residence Among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks And Armenians*, Vol. I. , Stanley Lane Poole (ed.), John Murray, London 1878,p. 63.

⁵¹ Epir'in ünlü komutanı Pyrrhus, ordusunun hızlı hareketi üzerine askerlerinin kartalın oğlu olduğundan bunun gayet doğal olduğunu söyler. Bk. Constantine A. Chekrezi, *Albania Past And Present*, The Macmillan Company, New York 1919, p. 14.

⁵² Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 104. ;Finlay, *History Of The Greek Revolution*, Vol. I. , p. 41.

⁵³ Orta çağlarda Arnavutlar kendilerini *Arbenesh-Arberesh* şeklinde anmışlardır. Türklerin Arnavut topraklarına girmesi ile ülkeden göç eden Arnavutlar bu ismi kullanmaya devam etmişlerdir. Bunlar Sicilya, Mora, ve Eski Yugoslavya yakınlarındaki Zagar'a göç eden Arnavutlar'dı. Bk. Ramadan Marmullaku, *Albania And The Albanians*, Margo and Bosko Milosavljevic (trans.), C.Hurst and Company, London 1975, p. 5.

⁵⁴ Pollo and Puto, *The History Of Albania*, p. 37.

⁵⁵ Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 192. ;Blunt, *The People Of The Turkey...*, Vol. I. , p. 62. ;Julius R. Van Millingen, *Peeps At Many Lands Turkey*, Adamkand And Charles Black, London 1911, p. 14.

Arnavutlar, kendilerinin İlliryalıların⁵⁶ devamı olduğuna inanmaktadırlar⁵⁷. İlliyalılar, Makedonlar ve Epirililer ile birlikte Güneybatı Avrupa'nın en kadim yerleşimcilerindendi⁵⁸. İlliryalıların ataları ise *Pelasglar*'di⁵⁹. Dilleri de Pelasg dilinin devamıydı⁶⁰. Yani Pelasglar sadece İlliryalıların değil Epirililerin⁶¹ de atasıydı⁶². Pelasglar M.Ö. 2000'li yıllardan evvel Balkan Yarımadası'na yerleşmişlerdir. Buradan hareketle Herodot'un da ifade ettiği üzere bugün *Yunanistan*⁶³ dediğimiz coğrafyanın kadim halkının aslında *Grek* olmadığı söylenmelidir⁶⁴. Yani sonradan *Greece* olarak adlandırılan coğrafya aslında Pelasgların kadim yurduydü. Nitekim Thucydides de Balkan Yarımadası'nın Trojan/Truva Savaşı öncesine kadar *Hellas-Greece*⁶⁵ değil Pelasgların ülkesi manasında *Pelasgicum* olarak anıldığını nakletmektedir. Strabon ise bütün Yunanistan'ın ama özellikle Tesalya'nın⁶⁶ Pelasglara ait olduğunu ve buralara *Pelasgic Argos* denildiğini, hatta bu dönemde Pelasg tesirinin Atina'ya kadar uzandığını belirtmiştir⁶⁷. Arnavutlar, muhtemel ataları olan Pelasgların⁶⁸ devamında,

⁵⁶ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 101. ;Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 103. ; Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 191. ;Neol Buxton and C. Leonard Leese, *Balkan Problems And European Peace*, Charles Scribner's Son, New York 1919, p. 12.

⁵⁷ Kimi yazarlara göre Arnavutların kökeni Hazar Deniz'i kıyılarındaki bir topluluğa dayanır. (Bk Richard Burgess, *Greece and The Levant; Or Diary Of A Summer's Excursion In 1834*, Vol. I. , Brown Green and Longman, London 1835, p. 59.) Diğer bir görüşe göre ise İlliryalıları, İndo-Avrupalı bir kavimdir ki Kuzey Avrupa'dan güneye göç ederek M.Ö. iki binli yıllarda Batı Balkanlar'a yerleşmişlerdir. Bk. Ash, *Pickaxe And Rifle*, p. 11.

⁵⁸ Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 3. ;Buxton and Leese, *Balkan Problems And European Peace*, p. 12-13.

⁵⁹ Finlay, *History Of The Greek Revolution*, Vol. I. , p. 41.

⁶⁰ Arnavut dili de bu anlamda *Pelasg* ve sonradan *İllir* dilinin devamıdır. (Bk. Edwin E. Jacques, *The Albanians An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Vol. I. , McFarland Company, North Carolina 2009, p. 31-32.) Dil vesilesiyle Makedonlar ve İlliryalıların Pelasglar ile ilişkili olduklarını Şemseddin Sami de ifade eder. (Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I. , Mihran Matbaası, İstanbul 1889, s. 773.) Bunun yanında Arnavutça kelimelerin en az çeyreğinin Latin dilinden izler taşıdığı da iddia edilir. Bk. Nevill Forbes vd (and Arnold J. Toynbee and D. Mitrany and D. G. Hogarth), *The Balkans A History Of Bulgaria Serbia Greece Rumania Turkey*, The Clarendon Press, Oxford 1915, p. 16.

⁶¹ Yanya Vilayet Salnamesi, R. 1308/ M. 1892, s. 117.

⁶² Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 4.

⁶³ Pelasglar sadece Yunanistan'ın değil Ege Adaları'nın da ilk sakinleri arasındadır. Bk. Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, s. 19.

⁶⁴ Jacques, *The Albanians An Ethnic History from...*, Vol. I. , p. 31.

⁶⁵ *Pelasgia* olarak adlandırılmaktaydı. Bk. Jacques, *The Albanians An Ethnic History...*, p. 46, 48.

⁶⁶ Tesalya, Osmanlı idaresinde Tırhala sancağı olarak bilinen, Makedonya'nın güneyinde Yanya'nın güney doğusundaki verimli ovaları bulunan bölgenin ismidir. (Bk. B. O. A. , *Y.EE. 43-222*, 1 Rabiulahir 1327/22 Nisan 1909.) Coğrafi olarak Yanya'nın merkezi olduğu Epir'den ayrı, Yunanistan'daki *Ulah Ülkesi* olarak bilindiği söylenebilir. Bk. George Christos Soulis, *The Serbs And Byzantium During The Reign Of Tsar Stephen Dušan (1331-1355) And His Successors*, Dumbarton Oaks Library And Collection, Washington 1984, p. 109.

⁶⁷ Pelasgların Balkanlar'a yerleşmesi ile buralarda tarımsal faaliyetler başlamış, köyler ve kale şehirler inşa edilmiştir. Öyleki harç kullanılmadan inşa edilen Pelasg duvarlarına rastlanır. Bk. Jacques, *The Albanians An Ethnic History from...*, Vol. I. , p. 46, 48, 50, 57-58.

antik dönemlerde kapladıkları alan ve hâkimiyet zamanları değişmekle birlikte *İlliryalılar*⁶⁹ ve *Epirililer*⁷⁰ olarak anılmışlardır⁷¹. Bu nedenle antik dönemlerde Epir'in sakinlerinin, yine Yunanlılar tarafından *Grek* olarak kabul edilmeyen⁷² ve İlliryalılar ile olan benzerliklerini muhafaza eden⁷³ Arnavut kabileler oldukları söylenmelidir⁷⁴.

Epirililer ve İlliryalılar hâkimiyetindeki Arnavutluk, ortasından geçen İşkumbi Nehri⁷⁵ ve *Via Egnatia*⁷⁶ yolu vasıtasıyla ikiye bölünmüştür. Bu bölünme iki ayrı bölge sakinlerinin günlük hayatlarına hatta lisanlarına yansımıştır⁷⁷. Ülkenin coğrafi tarafındaki bu ayırım daha sonraki yıllarda da yapılmıştır⁷⁸. Nitekim Osmanlı

⁶⁸ Arnavutların ataları Yunanistan'ı istila eden Pelasglar'dır. Bk. Millingen, *Peeps At Many Lands Turkey*, p. 12.

⁶⁹ İllirya krallığı M.Ö. 1225-167 yıllarında Dalmaçya, Hırvatistan, Bosna ve Herzegovina, Karadağ, Kuzey ve Merkez Arnavutluk, modern Sırbistan'ın büyük kısmını içine alacak şekilde yayılmıştı. İlk kralları Hyllus (Yıldız) M. Ö. 1225'te ölür. Krallık, M.Ö. 165'te son İllirya kralı Gentius döneminde Roma'nın idaresine geçer. Bk. Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 10-13.

⁷⁰ Epir, asırlarca Makedonya'nın bir vilayetidir. Yeniden bağımsızlığı meşhur kralları Pyrrhus zamanındadır. (Bk. Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 190.) Bu kral 120 yıl süren Roma esaretine son verir. (Bk. Burgess, *Greece and The Levant...*, Vol. I. , p. 58.) Bölgedeki siyasi birliğin zayıflaması bunda etkilidir. (Bk. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s. 478.) M.Ö. 295-272 arasında Pyrrhus, Roma'ya karşı başlattığı mücadeleyi kazanır. (Bk. Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 14.) Bu dönemde Epir'in merkezi Arta'dır. (Bk. Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 189.) Ancak Epir, M. Ö. 167'de Makedonya ile beraber Roma'nın bir eyaleti haline gelir. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I., s. 773.

⁷¹ Blunt, *The People Of The Turkey...*, Vol. I. , p. 62

⁷² Strabon zamanında Yunanlılar ile Epirililer Ambrakia-Arta Körfezi'yle, İlliryalılar ile Epirililer ise İşkumbi Nehri'yle ayrılmaktaydılar. (Bk. K. Süsseim, "Arnavutluk", *İA.*, C. 1. , Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 582.) Bu nedenle antik dönemde Yunanlılar ile Epirililer arasındaki bu sınır 19. yüzyıl için de geçerlidir. Narda Körfezi'nin kuzeyindeki Epirilileri barbar olarak tanımlayan Thucydides de bu sınıra işaret eder. Ancak antik dönemlerde Epir'deki Grek kolonilerin sayısındaki azlık zamanla Arnavutlar aleyhine değişir. Bk. Finlay, *History Of The Greek Revolution*, Vol. I. , p. 42.

⁷³ Bu benzerlik aralarındaki yakınlık sebebi ile Makedonlar için de söylenebilir. Bk. Baldacci, *İtinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 168.

⁷⁴ Bu konudaki bir yaklaşıma göre Arnavut kabileler her ne kadar barbar olmaları bakımından Grek değilseler de Epir krallarının isimleri ve liderleri Grek kökendir. Bk. Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 189.

⁷⁵ İstavro kazası dağlarından doğar. İlbasan'dan geçip 150 km mesafe katederek Toskalık ile Gagalık'ı birbirinden ayırır ve denize dökülür. Bk. Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Memalik-i Osmaniye'nin Cep Atlası*, Soma Matbaası, İstanbul 1323, s. 11.

⁷⁶ İlkey Erken, *İşkodra Vilayetinin İdarî ve Sosyal Yapısı (1876-1912)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2014, s. 1.

⁷⁷ Bu iki kabilenin konuştuğu dil Arnavutça'dır. Ancak birbirleri ile anlaşamadıkları ileri sürülür. (Bk. Finlay, *History Of The Greek Revolution*, Vol. I. , p. 42. ;Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 187-188.) İki kabile arasındaki telaffuz farkı Almanca ve Danca farkı gibi olup sadece basit meseleler üzerinde anlaşılabilirler. Bk. Tozer, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. I. , p. 214.

⁷⁸ Bahsedilen ayırım kabacadır. Ancak İlbasan ve Berat'ın bu iki bölgenin ayrımında sınır teşkil ettikleri görülür. Berat'ın Toskalık'ta, İlbasan'ın ise Geğalık'ta bulunduğu Osmanlı belgelerinde açıkça belirtilir.(Bk. B. O. A. , *ŞD. 2085-63*, 15 Rabiulahir 1288/4 Temmuz 1871.) Ancak bazı araştırmacılar İlbasan'ın da Toskalık sayıldığını ileri sürerler. Nitekim güneyde yani Toskalık kısmında sayılmasına rağmen İlbasan ahalisi kıyafetleri Geğalar gibidir denir. (Bk. Tozer, *Research*

idaresinde Arnavutluk, Tanzimat sonrası idarî taksimat temelinde, İşkumbi Nehri'nin kuzeyine Geğalık⁷⁹ güneyine ise Toskalık⁸⁰ denilerek İşkodra, Yanya, Kosova ve Manastır vilayetlerinin idarî sınırlarını içine alan bir yerd⁸¹. Bunlardan Yanya, Berat ve Ergiri sancakları ile Nasliç ve Kolonya ile Kesriye tarafları Toskalık iken nehrin kuzeyindeki İşkodra, Kosova ve Manastır vilayetleri Geğalık idi⁸². Arnavutluk'un 19. yüzyıl ve sonrasındaki çalışmalarda genellikle kuzey-güney veya Geğalık-Toskalık⁸³ şeklindeki taksimi bununla ilgilidir. Ancak bir dönem Epir ifadesi sadece Toskalık için değil Kuzey Arnavutluk-Geğalık için de kullanılmıştır⁸⁴. Burada İşkumbi Nehri'nin kuzeyinin Kuzey Arnavutluk, daha özel olarak Geğalık ve kadim isimlerinden *Yeni Epir* şeklinde anıldığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni Toskalık denilen İşkumbi Nehri'nin güneyindeki Arnavutluk'a *Eski Epir* denilmesi idi⁸⁵. Bu tariflerin dışında Arnavutluk'un yukarı-aşağı şeklinde tasnif edildiği de olmaktadır. Buna göre İşkumbi Nehri'nin kuzeyindeki *Yukarı Arnavutluk*'a İllirya, güneyindeki *Aşağı Arnavutluk*'a Epir ismi verilmekteydi⁸⁶. Yani *Toskalık*, *Epir*, *Eski Epir*, *Aşağı Arnavutluk* gibi ifadeler Yanya'nın merkezi bulunduğu Güney Arnavutluk'un sınırlarının tarifinde kullanılan ifadeler arasındadır.

In The Highlands Of Turkey, Vol. I. , p. 205.) Bu ise İlbasan'ın Geğalık'ta yer aldığına aslında bir delildir.

⁷⁹ *Ghegs* ve yaşadıkları yere de *Ghegueria* denir. Sınırları kuzeyde Bosna ve Karadağ'a kadar uzanır. Bk. Blunt, *The People Of The Turkey...*, Vol. I. , p. 69.

⁸⁰ Burada yaşayanlara *Tosk* diye hitap edilirken bunun Strabon'da *Toxidi* şeklinde geçtiği nakledilir. Bk. Barbarich, *Albania*, p. 142.

⁸¹ Arnavutluk'un kuzeyde İşkodra Gölü, güneyde Narda Körfezi arasındaki bölgeden ibaret olduğu ifade edilse de (Bk. Finlay, *History Of The Greek Revolution*, Vol. I. , p. 44.) genellikle doğuda Kosova ve Manastır, kuzeyde Karadağ (Bk. B. O. A. , *Y.EE. 14-12*, 9 Zilkade 1297/13 Ekim 1880.) ve hatta Bosna içlerine kadar yayıldığı da belirtilir. Bk. Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 102.

⁸² B. O. A. , *Y.EE. 12-17*, 14 Kanunuevvel 1296/26 Aralık 1880.

⁸³ Bu tasnif kimi zaman bahsedilen kabilelerin iki ayrı ırk olduğu iddiası ile birlikte dile getirilir. Kuzeydeki Geğaların Slavlar, güneydeki Toskların da Grekler ile karıştıkları bu iddianın temelidir. (Bk. Arthur J. Evans, *Illyrian Letters*, Longmans Green, London 1878, p. 137-138. ;John Foster Fraser, *Pictures From The Balkans*, Popular Edition, Cassel and Company, London 1912, p. 258.) Şemseddin Sami ise bir milletin iki ayrı şubesi olarak kabul ettiği Geğaların ve Toskların mizaç ve fiziksel bakımdan taşıdıkları farklılıklara işaret eder. Geğalar iri cüsseli olduklarından Yunanlılar onlara dev manasında *Geant* demişler ve isimleri de bundan türemiştir diyerek Tosklar ile farklarını ortaya koyar. (Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , Mihran Matbaası, İstanbul 1896, s. 3939.) Lehçe ve görünüşlerindeki farklılıkların sosyal hayata da yansıdığı, bu iki kabilede Geğaların kan davası ile olan münasebetlerinin İsraililere benzetildiği iddia edilir. (Bk. Millingen, *Peeps At Many Lands Turkey*, p. 13.) Güney Arnavutluk'taki Arnavutlar'ın kuzeyli kardeşleri gibi kan davası gütmedikleri genellemesi Çamlık ahali için doğru değildir. Çamlık Arnavutları kan davası konusunda Geğalar'dan geri kalmamaktaydı. Bk. Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 238.

⁸⁴ Epir, doğu yani Kostantiniyye İmparatorluğu'nun hissesine düştüğünde bütün Arnavutluk için Epir ismi kullanılır. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I., Mihran Matbaası, İstanbul 1889, s. 773

⁸⁵ Arnavutça'da *Epir* yukarı demektir. Arnavutluk'un mevkien yüksek olan kısmına böyle deniyor olabilir. Bk. Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 117.

⁸⁶ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 102.

Arnavutluk'un bölgesel bakımdan isimlendirilmesinde karşılaşılan diğer mesele Güney Arnavutluk'la ilgilidir. İşkumbi Nehri'nin güneyinin Güney Arnavutluk ve Toskalık olduğu genellikle kabul görse de yukarıda açıklandığı üzere bölge *Aşağı Arnavutluk*, *Eski Epir* ve bazen de sadece *Epir*⁸⁷ şeklinde isimlendirilmiştir⁸⁸. Burada dikkat edilmesi gereken bir durum vardır. Zira Toskalık ve Epir ifadeleri Güney Arnavutluk'un tamamını ifade ederken aynı zamanda birer alt bölgedirler. Yani Toskalık, Güney Arnavutluk'un tamamı⁸⁹ iken aynı zamanda bu bölgenin içerisindeki daha küçük bir yerdir. Genel olarak Toskalık, İşkumbi Nehri'nin güneyidir ve yaygın kullanımı da bu şekildedir. Yanya vilayeti⁹⁰, Görice, Manastır ve İlbasan sancaklarının bir kısmı Toskalık'tır⁹¹. Daha dar anlamı ile Toskalık alt bölgesi ise Güney Arnavutluk içerisinde, Viyose ve Berat Nehirleri arasındaki yerdir⁹². Toskalık'ın kuzey güney sınırı bu şekilde ifade edilebilirken doğu batı sınırı Ergiri yakınındaki Drino Nehri'dir. Nehrin batısı yani sahile doğru olan kısım Laplık, doğusu ise Toskalık'tır⁹³. Berat⁹⁴ ise bu anlamdaki alt bölge bulunan Toskalık Arnavutluk'unun merkezidir⁹⁵.

Toskalık denilen Güney Arnavutluk'un alt bölgelerinden diğeri *Laplık*'tır. Lap ismi *Liaberi* ya da *Arberi*'den gelmektedir⁹⁶. Laplar, Toskaların bir alt şubesi olarak Ergiri sancağında ve Berat sancağının Avlonya kazası dahilinde yaşamaktadırlar.

⁸⁷ Tozer, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. II. , p. 184. ;Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. III. , Mihran Matbaası, İstanbul 1891, s. 1652.

⁸⁸ Fakat yerel halk bölgenin kadim ismi olan *Epir* yerine genellikle Toskalık'ı kullanır. Toskalık, kuzeyde İşkumbi Nehri, doğuda Manastır ve kuzeydoğuda Viyose nehri ile sınırdır. Yani Güney Arnavutluk sınırları ile Toskalık örtüşür. Bölgeye özellikle 19. yüzyılda Epir denilmesine Şemseddin Sami, Yunanlıların bölgedeki emellerini sebep gösterir. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I., Mihran Matbaası, İstanbul 1889, s. 773.

⁸⁹ Hatta bazı Osmanlı resmi yazışmalarında Tesalya olarak bilinen Tırhala eyaleti de Yanya eyaleti ile birlikte Toskalık'a katılır. Bk. B. O. A. , *İ.MMS. 34-1397*, 29 Kanunuevvel 1283/6 Mart 1867.

⁹⁰ Berat ve Ergiri sancakları ile (Bk. B. O. A. , *İ.MVL. 580-26035*, 29 Cemazeyilahir 1284/28 Ekim 1867.) Preveze ve Yanya sancaklarını içine alır. Bk. Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 140. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Coğrafyası*, C. III. , Kasbar Matbaası, İstanbul 1314, s. 710.

⁹¹ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Coğrafyası*, C. II. , Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1314, s. 531.

⁹² Koniçe şehri yakınlarındaki Viyose Nehri *Voyussa* ya da *Aous* olarak da kayıtlarda geçer. Bk. Hasluck, *Christianity And Islam Under The Sultans*, Vol. II. , p. 540.

⁹³ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I. , s. 773. ;Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. II. , Mihran Matbaası, İstanbul 1889, s. 836.

⁹⁴ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 185.

⁹⁵ Berat şehrinin yanında (Bk. Durham, *The Burden Of The Balkans*, p. 322.) bazen Ergiri şehri de merkez olarak nakledilir. (Bk. Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 102, 147.) Ancak buradaki Toskalık'ın dar anlamı ile kullanıldığına, Yanya'yı kapsamayan Güney Arnavutluk içindeki alt bölgeyi ifade için belirtildiğine dikkat edilmelidir.

⁹⁶ *Lapi* ailesidir. Antik isimleri muhtemelen *Caoni*'dir. Bk. Barbarich, *Albania*, p. 142.

Burası Viyose⁹⁷ ve Drino⁹⁸ Nehirleri'nin batısı olup güneyinde *Çamlık* bölgesi konumlanmaktadır⁹⁹. Bölgedeki belli başlı idarî birimler¹⁰⁰ genel olarak Ergiri sancağının mülkî taksimatından ibaret olup içerisinde Delvine, Avlonya¹⁰¹, Kurveleş, Tepedelen¹⁰², Premedi¹⁰³, Pogon kazaları ve Himara nahiyesi bulunmaktadır¹⁰⁴.

Güney Arnavutluk içerisindeki bölge isimlerinden Epir¹⁰⁵ lafzı en geniş anlamı M.Ö. 3. yüzyılda bütün Arnavutluk'u tasvirde kullanılmıştır¹⁰⁶. Yunanistan'ın kuzeybatısında Preveze'yi de içine alacak şekilde sınırları çizilebilen bölge¹⁰⁷ doğusundaki Makedonya ve Tesalya'dan Pindus Dağları ile ayrılmaktadır¹⁰⁸. Yaygın anlamı ile Güney Arnavutluk'u¹⁰⁹ yani Epirililerin devamı Tosklar'ın yaşadığı coğrafyayı tarifte tercih edilmiştir¹¹⁰. Daha dar anlamı ile *Toskalık-Epir-Eski Epir-*

⁹⁷ *Pind* (Pindus) dağından doğup kuzeybatıya doğru akarak Avlonya'nın kuzeyinde denize karışır. Bk. Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Memalik-i Osmaniyenin Cep Atlası*, s. 11.

⁹⁸ Bu nehrin batısı Laplık, doğusu ise Toskalık'tır. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. II. , s. 836.

⁹⁹ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. 3955

¹⁰⁰ Bazı araştırmacılar Delvine ve Avlonya'yı da *Çamlık* içerisinde gösterir. (Bk. Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 113.) Bu çalışmada araştırmacı Laplık'ı da *Çamlık* bölgesine dahilmiş gibi düşünmüştür.

¹⁰¹ Toskalık'ın kuzeybatısındadır. Laplık bölgesi içerisinde olsa da kimi kaynaklarda Tosk olarak geçer. Bu da Tosk'un genel anlamı ile uyumludur. Bk. Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 192.

¹⁰² Avlonya'ya benzer şekilde Laplık ve Toskalık dahilinde gösterilir. Genel bakımdan Tosk olan Tepedelen ahalisi alt bölge ve kabile bakımından aslında Lap'tırlar. (Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. III. , s. 1626.) Bu nedenle Tepedelen ahalisini Tosk ya da Lap demek arasındaki fark bir aşiretin mensup oluşu kabile-boy ismi ile de anılması gibidir.

¹⁰³ Osmanlı kaynaklarında bazı hallerde Toskalık'ın en büyük kazası olarak verilir. Bu ifade Laplık bölgesini de içine alan Toskalık bölgesi için kullanılmaktadır. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2091-31*, 27 Şaban 1302/11 Haziran 1885.

¹⁰⁴ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, ss. 156, 161, 165, 168, 173, 178. ;Ali Cevad, *Memâlik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lûgati*, C. I. , Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1313, s. 40. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Coğrafyası*, C. I. , Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1313, ss. 237, 248. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Coğrafyası*, C. II. , ss. 394, 632. ; Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. II. , s. 836. ;Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I. , ss. 493-494, 773. ;Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. III. , ss. 2076. ;B. O. A. , *BEO. 120-8956*, 27 Rabiulahir 1310/18 Kasım 1892.

¹⁰⁵ Epir bu civarın kadim ismidir ve Arnavutluk'un bir parçasıdır. Daha da eski adı *Pamsaru*'dur. Epir isminin kullanılma nedeni ise M. Ö. 260'ta Epir hükümdarının Roma'ya savaş ilanı ile elde ettiği galibiyet ve şöhrettir. Bölgenin kuzeydoğu sınırı ise Leskovik'tir. Bk. Y. V. S. ,R. 1308, ss. 116-117, 140. ;Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. VI. , Mihran Matbaası, İstanbul 1898, s. 4789.

¹⁰⁶ M.Ö. 1270-168 tarihleri arasında Epir olarak adlandırılan bu coğrafyaya Molossia Krallığı da denilmekteydi. (Bk Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 14.) Antik dönemlerde *Yukarı Epir* için *Yukarı Makedonya* ve *Yukarı Tesalya* tabirleri de kullanılmaktaydı. Nedeni, Epir'in denize en uzak olan yerlerini tarifti. Bk. William Martin Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , J. Rodwell, London 1835, p. 186.

¹⁰⁷ Nicholas G. L. Hammond, *Migrations And Invasions In Greece And Adjacent Areas*, Noyes Press, New Jersey 1976, p. 82.

¹⁰⁸ Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 4. ;Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 123. ;M. H. J. M. N. Wijnen, *Analtecta Praehistorica Leidensia*, Leiden University Press, Netherlands 1981, p. 74.

¹⁰⁹ Blunt, *The People Of The Turkey...*, Vol. I. , p. 64.

¹¹⁰ Tozer, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. I. , p. 213.

Aşağı Epir-Güney Arnavutluk bölgeleri içerisinde Yanya ve civarını betimlemiştir¹¹¹. Ancak bu kullanım Şemseddin Sami'nin ifadesi ile Yunanlıların siyasi emellerine hizmet etmekteydi. Ş. Sami, Güney Arnavutluk ve bazen de Yanya civarının Toskalığın güneyi için *eskiden* Epir isminin kullanıldığını lakin burasının artık Toskalık olduğunu vurgulamıştır¹¹². Ancak 19. yüzyılda dahi Osmanlı kaynaklarında¹¹³ bölgeye Epir denilmekten geri durulmamıştır. Ayrıca Toskalık'ın geneline bu ismin de verildiği, Laplık ve Çamlık isminde alt bölgelerinin olduğu çeşitli defalar belirtilmiştir. Yani Epir ile Toskalık ifadeleri Osmanlı resmi yazışmalarında Güney Arnavutluk'u tasvirde birbiri yerine tercih edilebilmiştir¹¹⁴.

Çamlık yine Arnavutluk'un güneyinde Toskalık'ın¹¹⁵ alt bölgelerinden birisi olarak *Tchamouria* adlı yerdir. Bu isim *Tchams*, *Shams* yani Çamların¹¹⁶ ülkesi anlamında kullanılmıştır¹¹⁷. Yanya'dan batıya, sahile kadar¹¹⁸ olan bölgeye yayılan Çamlık¹¹⁹, Aydonat, Filat, Margılıç, Parga¹²⁰, Fener gibi yerlerden oluşmaktaydı¹²¹.

¹¹¹ Diğer adı ile *Epirus*'un merkezi Yanya'dır. Bk. Edward Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, Richard Bentley, London 1851, p. 383.

¹¹² Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. IV. , Mihran Matbaası, İstanbul 1894, s. 3024.

¹¹³ Örneğin 93 Harbi ardından Yunanistan ile yapılan sınır görüşmelerinde Yanya, Preveze ve Narda'nın içinde bulunduğu bölgeye Epir denilir. (Bk. B. O. A. , *Y.A.HUS. 164-131*, 14 Recep 1297/22 Haziran 1880.) Ancak Osmanlı-Yunan sınırının düzenlenmesi görüşmelerinde ve aslında Yunanistan'ın Güney Arnavutluk aleyhine sınırlarını genişletmek emeli temelindeki tartışmalarda Epir'in, Güney Arnavutluk-Toskalık olmadığı tezi yatar. Epir'in, kadim Yunan yurdu olduğu savı batılı devletlerce savunularak Yunanlıların hak talepleri desteklenir. Bk. B. O. A. , *Y.A.HUS. 499-28*, 5 Zilhicce 1323/30 Aralık 1905.

¹¹⁴ B. O. A. , *İ.MMS. 134-5721*, 26 Cemazeyilevvel 1297/6 Mayıs 1880. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II. , s. 531.

¹¹⁵ Aynı zamanda Epir'in de alt bölgesidir. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I. , s. 773.

¹¹⁶ Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı verdikleri mücadele ve savaşçı karakterleri ile tanınan dağlı ortodoks Arnavut kabilesi *Solyotlar* da Çam'dır. Bk. Finlay, *History Of The Greek Revolution*, Vol. I. , p. 51.

¹¹⁷ Çamların Arnavut-Greek karışımı bir ırk olduğu iddia edilir. (Bk. Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 184.) Gybernatis tarafından yine Albano-Greek olarak isimlendirilirler. Ama Arnavut oldukları açıkça ortadadır. Yunanlılarla olan müşterek yönleri ise dilleridir. (Bk. Beytullah Destani (ed.), *Albania and Kosovo; Political and Ethnic Boundaries 1867-1946*, Archive Editions, Hobbs The Printers Of Southampton, Bristol 1999, p. 225.) Nitekim Pouqueville de açıkça, Çamların Arnavut olduğunu belirtir. (Bk. Pouqueville, *Travels In Southern Epirus...*, p. 15.) Rumca konuşmaları Rum okullarının bölgedeki etkin faaliyetlerinden dolayıdır. Lisanları sebebiyle Çamlara bazı araştırmacıların *Grek ve Rum* demesinin nedeni budur.

¹¹⁸ Gomniçe'nin kuzeyindeki Kalama Irmağı Çamlık bölgesini ikiye ayırır. Kalama'nın güneyinden Aydonat'a kadar Fener'in de olduğu kısma *Dághawi* ya da *Dai*, ırmağın kuzeyine ise *Parakálamo* denir. (Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 71-72.) Kimi yazarlara göre Çamlık'ın sınırı Kalama Irmağı'nın güneyi iken (Bk. Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 245.) kimisine göre Kalama Irmağı ile Siyade arasını kapsar. Bk. Pouqueville, *Travels In Southern Epirus...*, p. 20.

¹¹⁹ Yanya sancağının yarısı ile Preveze sancağının kapladığı alandır. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. III., s. 1866. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. I. , s. 304. ;Barbarich, *Albania*, p. 142.

¹²⁰ Parga'ya vapurlar uğramaz ise de yelkenliler yanaşır ve bu sebeple Çamlık'ın önemli iskelelerindedir. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. II. , ss. 1463-1464.

Çamlık'ın merkezi genellikle Margılıç olarak ifade edilmiştir¹²². Lakin bazı kaynaklarda Filat¹²³, Preveze¹²⁴ ve hatta Yanya da merkez olarak gösterilmiştir¹²⁵. Preveze'nin, Çamlık'ın bir süre idarî merkezi olması sebebi ile bu şekilde ifade edildiği anlaşılır. Yanya'nın da vilayet merkezi olarak idarî ve kültürel bakımdan Toskalık, Laplık ve Çamlık'ın merkezi sayılması bunun bir gerekçesi olabilir¹²⁶. Ancak resmi yazışmalarda Çamlık'ın kapsadığı sınırlar çizilirken Margılıç, Aydonat ve Filat kazaları açıkça bu bölgenin sınırları içerisinde belirtilmiştir¹²⁷. Böylece Çamlık'ın Toskalık bölgesi içerisinde sayılması¹²⁸ ve Çamların da Toskalar'ın bir alt kolu olduğu¹²⁹ ifadesi genel olarak doğrudur. Bu durum Çamlık'ın aynı zamanda Epir'in bir parçası bulunduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Görüldüğü üzere Yanya'nın merkez olduğu Laplık, Çamlık, Toskalık, Epir¹³⁰ ve daha genel anlamı ile Güney Arnavutluk'un isimlendirilmesinde kullanılan hem genel hem de alt bölge isimlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Bu isimlerin bölge ve kabile isimleri olarak da kullanılıyor olması durumu daha karışık hale getirmektedir. Örneğin Arnavutları kuzey ve güney olarak iki¹³¹ kabile farz ederek Geğa-Toska ayrımını yapan genel görüşün yanında Toskalılar'ın alt şubelerinden¹³² olan Laplar ile Çamları ayrı birer kabile şeklinde göstererek Arnavutları dörde ve beşe ayıran görüşler de vardır¹³³. Burada genel sınırları anlatılan alt coğrafi bölgelerin bazı

¹²¹ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, ss. 135, 225. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Coğrafyası*, C. III. , s. 724. ;Ali Tevfik, *Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, Artin ve Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul 1329, s. 229.

¹²² Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. II. , ss. 1463-1464.

¹²³ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 113.

¹²⁴ Hemnâmi olan sancağın ve Çamlık diyarının merkezidir. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. II. , s. 1507

¹²⁵ Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 184.

¹²⁶ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 117.

¹²⁷ B. O. A. , *A.MKT.MVL. 100-100*, 28 Muharrem 1275/7 Eylül 1858. ;B. O. A. , *DH.TMİK.S. 3-103*, 21 Teşrinisani 1312/3 Aralık 1896.

¹²⁸ B. O. A. , *İ.MMS. 134-5721*, 26 Cemazeyilevvel 1297/6 Mayıs 1880.

¹²⁹ Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 232.

¹³⁰ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 117.

¹³¹ Kimi araştırmacılar genel temayülün dışına çıkarak Arnavutları üçe ayırır. Kuzeyde Geğalar genel yaklaşımla uyumlu olarak kabul edilir. Lakin Güney Arnavutluk birincisi, merkezinin Yanya olduğu Çamlar ve ikincisi Tosklar ile birlikte Laplar şeklinde ayrı birer kabileye ayrılmaktadır. (Bk. Urquhart, *The Spirit Of The East*, Vol. II., p. 307.) Ancak Çamlar ile Laplar'ın, Toskların dolayısı ile Epirililerin birer alt şubesi olması daha muhtemeldir.

¹³² Toskalar; *Toskides*, *Lyapides*, *Tchamides* şeklinde üç alt şubeye ayrılırlar. Bk. Finlay, *History Of The Greek Revolution*, Vol. I. , p. 43.

¹³³ Laplar *Japouriotes* , Çamlar *Chamouriotes*, Toskalar *Toscariotes* ki Latinler *Tusci* derler. Gegler ise *Ghegaria* 'da yaşayan *Ghêguesler*'dir. (Bk. Marius Bernard, *Autour de la Mediterranee*, Henri Laurens (ed.), Librairie Renouard, Paris 1899, p. 137.) Yine *Dgedges*, *Toskides*, *Liapides*, *Tziamidés* (Bk. Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 104.) olarak dört ve *Ghegs*, *Toxides*, *Zyamides*, *Chimariotes* *Lyapides* şeklinde beş kabileden oluşan tasnifler yapılır. (Bk. Burgess, *Greece*

kaynaklarda bir diğeri içerisinde gösterildiği ve bu sınırların birbirleri ile örtüşmediği görülmektedir. Bu sebeple birer alt bölge olarak Çamlık, Laplık, Toskalık ve Epir'in kesin sınırlarını çizmek güçtür. Ancak İşkumbi Nehri'nin güneyinden Narda Körfezi'ne kadar olan bölgeye Güney Arnavutluk'un sınırları ile uyumlu olarak Epir ve daha yaygın biçimde Toskalık denilebilir. Bu açıdan bakıldığında bir bütün olarak Güney Arnavutluk'un tarifinde kullanılan *Epir*, *Aşağı Epir*, *Eski Epir*, *Toskalık* ifadelerinin yanında bölgenin alt coğrafi birimlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Harita 1: Toskalık, Epir, Laplık ve Çamlık Bölgelerini Gösterir Harita¹³⁴.

and The Levant..., Vol. I. , p. 60.) Diğer tasnif ise *Dgedges*, *Mirdites*, *Toskides*, *Tzimides* şeklinde Geğalar içerisindeki alt şubelerden sadece bir tanesi olan Mirditalılar'ın da ayrı bir kabile olarak verilmesiyle yapılır. Bk. Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 13.

¹³⁴ Ana hatları *HRT.h. 352* numaralı haritadan faydalanılarak çizilmiştir. Metinde bahsedildiği üzere bölgelerin kesin sınırlarını tayin etmenin sağlıklı olmaması nedeni ile sadece fikir vermesi açısından nehirler ve idarî birimler işaretlenmiştir. Vilayet sınırları genel manada bu şekilde olsa da Yanya vilayetinin zaman içerisinde Manastır vilayeti ve Yunanistan ile olan sınırlarındaki değişiklikler göz

Yukarıdaki haritada görüldüğü üzere Çamlık, güneyde Narda ve Preveze, güneydoğu ve doğuda Narda Irmağı, batıda Adriyatik sahilleri, kuzeyde Delvine'ye kadar olan bölgeyi kapsar. Yani Çamlık, Epir'in sahil kesimini oluşturur. Çamlık'ın içerisinde Aydonat, Margılıç, Parga, Gomniçe ve Filat gibi kasabalar yer alır. Bir alt bölge ifadesi olarak Epir sınırları ise Çamlık'ın kara tarafıdır. Epir, doğuda Tesalya ile sınırı belirleyen Pindus Dağları ve güneyde Yunanistan, kuzeyde Leskovik'e kadar olan yerlerdir. İçerisinde Yanya, Zagor, Meçova, Radoviz, Korundos, Koniçe gibi yerler bulunur. Toskalık ise Epir'in kuzeyinde ve aynı istikamettedir. Genel sınırları Viyose Nehri'nin kuzeyinden İşkumbi Nehrine kadar uzanarak batısında Drino Nehri ile Laplık'tan ayrılır. Alt coğrafi bölge olarak Toskalık'ın batısında ise Ergiri önündeki Drino Irmağı sınır olmak üzere Laplık bulunur. Laplık Ergiri, Sarande, Tepedelen ve Himara'yı da içine alarak Kuzeyde Avlonya'ya kadar uzar. Laplık'ın güney sınırı ise Delvine ile birbirinden ayrıldıkları Çamlık bölgesidir¹³⁵.

1.1.1. Arnavutluk'ta Nüfus Hareketleri ve Türkler

Yukarıda coğrafi sınırları tasvir edilen Arnavutluk'un, İlliryalılar ve Epirililer idaresinde oluşturdukları siyasi birlik Roma Devleti'nin hâkimiyeti ile sonlanmıştır¹³⁶. Roma'nın İllirya üzerinde tesis ettiği bu siyasi hakimiyetin nedeni İlliryalıların Adriyatik'te yaptığı korsanlık faaliyetlerine son vermektir. Böylelikle saldırılar önlediği gibi Roma, Adriyatik kıyılarındaki İllirya topraklarına kurduğu koloniler vasıtası ile yerleşmiştir¹³⁷. Roma idaresindeki Arnavutluk'a lejyonların geçiş yolu olması sebebi ile *Via Egnatia* da bu dönemde inşa edilmiştir¹³⁸.

ardı edilerek bahsedilen bölgeler verilmeye çalışılmıştır. Bk. B. O. A. , *HRT.h.* 2003, 25 Ramazan 1289/26 Kasım 1872. ;B. O. A. , *HRT.h.* 352, 29 Cemazeyilahir 1305/13 Mart 1888. ;B. O. A. , *HRT.h.* 1332, 12 Şevval 1309/10 Mayıs 1892. ;B. O. A. , *HRT.h.* 1782, 24 Zilkade 1314/26 Nisan 1897. ;B. O. A. , *HRT.h.* 2336, 29 Zilhicce 1341/12 Ağustos 1923.

¹³⁵ Buna en yakın tasvirler bulunduğu gibi (Bk. Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 192.) Yanya ve çevresi de Çamlık şeklinde gösterilir. (Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. I. , p. 61.) Bunun nedeni ise yukarıda açıklandığı üzere bahsedilen sınırların belirgin olmaması, ve bahsedilen bölgelerin içi içe geçen kullanımlarıdır.

¹³⁶ Epir'de Molossi olarak bilinen krallık *Aemilius Paulus* tarafından gerçekleştirilen işgal ile son bulur. Şehirler yıkılır binlerce köle alınır. Bu dönemde İlliryalılar, Roma'nın dört Makedonya vilayetinden birisi olur. Dördüncü Makedonya vilayetinde İlliryalı kabileler yer almaktaydı. Bk. Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 2-3.

¹³⁷ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, ss. 479-480.

¹³⁸ Bu yol daha sonra Türklerin bölgeye girişi esnasında kullanılır. Roma idaresinde Arnavutlar özellikle dinî bakımdan etkilenecek ibadetle ilgili kelimeleri dillerine katmışlardır. Bk. Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 16.

Romalılar Arnavutluk ve Güneybatı Avrupa'yı ele geçirdiklerinde burada üç kavim ile karşılaşmışlardır; Grekler, İllirler ve Traklar¹³⁹. Bölgede M.S. 395 yılına kadar süren Roma idaresi esnasında bu coğrafyaya yeni kavimler de girmiştir. Bu kavimler Arnavutların ataları ile karşı karşıya gelmişlerdir. Bu anlamda M.S. 3. yüzyılda görülen Slav hareketliliği zikredilebilir¹⁴⁰. Buldukları coğrafyadan daha güneye inen Slavlar Makedonya ahalisinin Arnavutluk içlerine ve dağlarına çekilerek buralarda erimelerine sebep olmuşlardır¹⁴¹. Bölgenin Roma idaresi sırasında tanıştığı diğer kavim, ahalice *Albanian Valachians* ya da *Kutso-Valachians* olarak bilinen Ulahlar'dır¹⁴². Bu şekilde Roma'nın bölgedeki etkinliği dolaylı olarak Arnavutluk'a Makedonyalılar ile Ulahların yerleşimine yol açmıştır.

M.S. 395 yılında Roma'nın merkezindeki değişiklik ile birlikte Epir, imparatorluğun batı kısmının bir vilayeti olmuştur. Ancak bu dönemde Balkanlar'daki *barbar* saldırıları Batı Roma İmparatorluğu tarafından önlenememiştir¹⁴³. Böylece Bizans idaresindeki Epir'e, Ulah ve İlliryalı kolonilerin yerleşimi devam etmiştir¹⁴⁴. Bunların dışında Türklerin¹⁴⁵ bölgede Attila ve ardından Bulgarlar¹⁴⁶ vasıtası ile uzun yıllar süren hakimiyeti de bu dönemde

¹³⁹ Grekler Yunanlıların, İlliryalılar Arnavutların ataları iken 19. yüzyılda Trakları temsilen bulunan kavmin adı Romenler'dir. Arnavut ve Yunanlar kendi dillerini, Traklar ise artık Romen dilini konuşurlar. Bk. Edward A. Freeman, *The Ottoman Power In Europe*, Macmillan and Co., London 1877, pp. 32, 34.

¹⁴⁰ Buxton and Leese, *Balkan Problems And European Peace*, p. 14.

¹⁴¹ Süssheim, "Arnavutluk", C. 1. , ss. 582-583.

¹⁴² Ulahlar, Arnavutlar içerisinde varlıklarını muhafaza etmişlerdir. Özellikle Tesalya ve Epir'de görülen Ulah yerleşimleri esnasında kuzeydeki Arnavutlar Slavların tesiri ile Sırbistan ve Karadağ içlerinden daha güneye inmeye mecbur kalırlar. (Bk. Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 17, 20.) Kendilerini *Aroman* şeklinde ifade eden Ulahları Frenkler *Koça-Valak*, Sırpılar *Valahlar* diye anmışlardır. Bk. Mucize Ünlü, "Uluslararası Diplomasi ve Ulahlar", Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi, S. 6, Güz 2009, s.10.

¹⁴³ Bu nedenle Arnavutluk gibi merkezden uzak yerlerde Batı Roma İmparatorluğu'nun etkisi sınırlı kalır. Kiliseler ve bazı kalelerin inşası dışında bir tesirden söz etmek zordur. Arnavutluk'un güneyi ise bir miktar da olsa Grek etkisinde kalır. Bk. Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 20.

¹⁴⁴ Bu ise Epirililerin kısmen Helenize olmasına yol açar. Kısmi Helenizasyon sürecinin yanında (Bk. Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 190.) şüphesiz varlıklarını sürdürenler de olmuştur. Bunlar istilalar esnasında iç bölgelere sığınan Basklılar gibi asimile olmamışlardır. (Bk. Freeman, *The Ottoman Power In Europe*, p. 33-34.) Bu görüşün aksine Arnavutların istilalara rağmen varlıklarını koruyarak asimile olmadıklarını ve dillerini muhafaza ettikleri de belirtilir. (Bk. Jacques, *The Albanians An Ethnic History from...*, Vol. I. , p. 30.) Arnavutların, yaşadıkları topraklardaki istilalar ile birlikte yeni yerleşimcilerle münasebet içerisinde olmaları pek tabiidir. Bu haliyle Arnavutların mevcudiyetlerini ve dillerini korumakla birlikte çeşitli düzeylerde de olsa diğer halklar ile etkileşim içinde olmaları ihtimal dâhilindedir. Bunu, çeşitli defalar dile getirildiği üzere, dillerindeki farklı kökenli kelimelerden açık bir şekilde görebilmekteyiz.

¹⁴⁵ 535 yılında başlayarak bir yüzyıl kadar süren Got akınları da bu dönemdedir. Bu işgalin Arnavutlar açısından gözle görülebilir neticesi ise Arnavut dilindeki Germen diline ait kelimelerdir. Bk. Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 20.

¹⁴⁶ Bulgar kelimesi *Vulgares* imlasi ile 334 tarihli Latin kaynaklarında görülür. (Bk. Osman Karatay, *Bulgarlar Yitik Bir Türk Kavmi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, ss. 23, 25, 33.) Hunların bir anlamda

başlamıştır. Bulgarlar¹⁴⁷ bölgede 5. yüzyıl ortalarında¹⁴⁸ başlayan bu etkilerini 9. yüzyıla kadar korurlar¹⁴⁹. Bulgarlar bu devirde Doğu Avrupa düzlüklerine yerleştikleri gibi Epir ve İllirya'nın da birçok şehrinde kendi merkezlerini inşa etmişlerdir. Bulgarların, özellikle Güney Epir'deki ağırlıklarının hissedildiği bu dönemde Arnavut ve Ulah kabileleri kuzeye göçe zorlanmışlardır¹⁵⁰. Arnavutluk'un güneyindeki bu gelişmeler¹⁵¹ esnasında kuzeyden 7. yüzyılda başlayan Slav göçleri tüm Balkan Yarımadası'nı etkilemiştir¹⁵². Bahsedilen Slav göçlerinin nedeni ise Avarlardır. 640 yılında Slavlar, Avarları¹⁵³ bölgeden kovmak üzere birlik oluşturmuştur. Lakin bu esnada Arnavut kabileler de Karadağ içlerinden daha güneye, Kuzey Arnavutluk'a inmişlerdir¹⁵⁴.

Balkanlardaki Bulgar hâkimiyeti Bulgar Çarı Symeon (893-927) döneminde gerilemeye başlamıştır. Doğu Roma İmparatorlarından VII. Porphyrogenitus (905-959) ve Nicephorus Phocas (963-969) Bulgarlara karşı başarılı olmuştur. Ancak

devamı olan Bulgarların Atilla'nın ölümü üzerine batıya göç eden İrnek'in idaresinde birleştikleri ileri sürülmektedir. (Bk. Ayşe Kayapınar, "Bulgarların Balkanlara Göçü", *Balkanlar El Kitabı*, C. I., Der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, KaraM ve Vadi, Ankara 2006, s. 105.) Diğer bir yaklaşım ise yine Hunların siyasi bir devamı olan Bulgarların Utrigur ve Kutrigurların birleşimini ifade ettiği yönündedir. Bk. Fatih Şengül, *Sabir, Sekel, Avar ve Bulgar Etnik Meselelerinin Çözümü*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 206. ;İklil Kurban, *Yaşlı Tarihin Yankısı (Bulgar-Tatar Tarihi ve Medeniyeti)*, Bilge Kültür Sanat, 2. Baskı, İstanbul 2014, s. 43.

¹⁴⁷ Bulgarların Balkanlar'daki hâkimiyeti 7. yüzyıl sonrasında da sürer. Hatta Slavlarla birlikte Doğu Roma'ya karşı mücadele ederler. (Bk. Rae Dalven, *The Jews Of Ioannina*, Cadmus Press, Pennsylvania 1990, p. 5.) 8. yüzyıl başlarında Volga Havzası ve civarındaki Türkler Balkanlara nüfuz ederek Trakya civarındaki kavimleri kontrol altına alırlar. Ancak zamanla bunlar da Slavlaşır. Bk. Buxton and Leese, *Balkan Problems And European Peace*, p. 15.

¹⁴⁸ 480 yılında Bulgarlar Bizans'a Got saldırıları nedeniyle yardımda bulunurlar. Ardından 502'de Epir'e büyük ganimetlerle döndükleri seferler düzenlerler. Bk. Şengül, *Sabir, Sekel, Avar ve Bulgar Etnik Meselelerinin Çözümü*, ss. 179-180, 209.

¹⁴⁹ Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 12.

¹⁵⁰ Ohri bu şehirlerden sadece birisiydi. Bk. Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II., pp. 4-5.

¹⁵¹ Türklerin Balkanlar'daki etkinlikleri Hunlar ve ardından Bulgarlar ile sınırlı kalmamıştır. Değişik zaman ve düzeylerde olsa da Peçenekler, Uzlar ve Kumanların da faaliyetleri dikkat çekici düzeydedir. Bk. Muallâ Uydu Yücel "Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar", *Balkanlar El Kitabı*, C. I., Der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, KaraM ve Vadi, Ankara 2006, ss. 185-214.

¹⁵² Arnavutluk'un batısı ile sahil yakınlarındaki alçak yerlere tesir edemezler. Buralarda Grek kolonileri de bulunuyordu. Bk. Buxton and Leese, *Balkan Problems And European Peace*, p. sp.

¹⁵³ Avarların 6. yüzyılda Slavlara karşı Bizans'ın yardım teklifini kabul ederek Yunanistan Yarımadası'na kadar indikleri bilinmektedir. 578 yılında Bizans İmparatoru Tiberius tarafından yapılan yardım çağrısı buna bir misaldir. Bk. Karatay, *Bulgarlar Yitik Bir Türk Kavmi*, s. 215.

¹⁵⁴ 861 ve ardından 892-927 yılları arasında Bulgarlar Arnavutluk'un orta ve güneyinde etkili olurlar. Bu dönemde buralara yerleşen Bulgarlar yerel Arnavut kabileler ile karışarak asimile olurlar. Buna rağmen bölgedeki birçok yer adı Bulgarların bu döneminden izler taşır. 20. yy. başına kadar Arnavutluk'ta az da olsa Bulgar nüfusa rastlanır. Manastır vilayetinde ise Bulgar ve Arnavut sayısı birbirine çok yakın olup Ulah, Türk ve az sayıda Grek bulunurken Sırp yoktu. Bk. Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 20-21.

Bulgar Çarı Samuel (976-1014) yeniden krallığın sınırlarını¹⁵⁵ genişletmiş ve Epir'i de buna eklemiştir. Epir ve civarındaki Bulgar egemenliği Bizans'ın güçlenmesi ile yeniden gerilemiştir. Bulgar katili lakaplı Bizans İmparatoru II. Basil (958-1025) Bulgarlara karşı başarılı olmuş ve 1018'den sonra bölgede Bizans hakimiyeti güçlenmiştir¹⁵⁶. Böylece Balkanların batısının kontrolü Bizans'ın eline geçmiştir. Lakin buralardaki Bulgar varlığı yine de devam etmiştir¹⁵⁷. Bizans imparatoru II. Basil'in 1025'te ölümü üzerine Peçenekler Trakya ve civarını istila etmişlerdir. Uzlar ise Bulgaristan, Trakya ve Makedonya üzerinden Epir'e ve daha aşağıya doğru inmişlerdir¹⁵⁸.

Bulgar Krallığı'nın gerilemesi üzerine Bizans Epir'de tam kontrolünü sağlayamadan Güney İtalya ve Sicilya'da hakimiyetlerini tesis eden Normanların 1081¹⁵⁹ yılında Arnavutluk'a saldırıları başlamıştır. Normanlar ilk olarak Draç üzerinden Arnavutluk'a girmiştir¹⁶⁰. Ardından Norman Prensi Robert Guiscard'ın oğlu Bohemond 1082'de Yanya'yı Bizans'tan alır ve surlarını güçlendirdiği şehirden İtalya'ya geri dönmüştür. Bunun üzerine Bizans'ın geri aldığı Yanya 1096'da yeniden Bohemond'un eline geçmiştir¹⁶¹. Yanya'nın Bizans ve Normanlar arasında sürekli el değiştirdiği bu süreç bir müddet daha devam etmiştir. Normanlar, 1185'te Epir'i yeniden istila ederek Yanya'yı bir kez daha almıştır¹⁶². Yanya şehri yaşanan bu mücadeleler sırasında birçok kez tahrip edilmiştir¹⁶³.

¹⁵⁵ Bulgarların 10. yüzyılda Epir'deki bu hakimiyetleri Slavların da bölgede güçlenmesi ile birliktedir. Nitekim bu dönemde koloniler halinde bölgeye yayılan Slav kabileler beraberinde Ulahların da bölgeye yerleşmesine zemin hazırlar. (Bk. Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , pp. 5-6.) Öyle ki *Kuzey Yunanistan* denilen Epir, 7. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar Ulah, Slav ve Grek kabilelerin mücadele alanıdır. Bu nedenle olsa gerek Güney Arnavutluk'ta birçok yer adının kökeni Rumca değil Slavca'dır. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 202.

¹⁵⁶ Bulgar Çarı Samuel 1014'te Ohri'deki savaştan kaçır ama 14 bin askeri kör edilir. Kör askerlerin Samuel'e geri götürülmesi için her 100 askerden birisinin tek gözü sağlam bırakılır. Bk. Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. sp.

¹⁵⁷ Ayrıca Epir ve İllirya yerine *Albania* ismi de bu dönemde kullanılmaya başlanır. Bizans'ın ülkedeki hakimiyeti yeniden tesis etme çalışmalarında merkez olarak kullandığı *Albanon* şehrinin ismi zamanla bütün havalı için kullanılır. (Bk. Süsseim, "Arnavutluk", C. 1. , s. 583.) Bu ismin tarih sahnesine çıkmasında Normanların etkili olduğu da ileri sürülmektedir. Bk. Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 21.

¹⁵⁸ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. sp.

¹⁵⁹ Bazı kaynaklarda 1080 tarihi verilse de Normanların Arnavutluk'u işgallerinde hemfikir olunmaktadır. Bk. Pollo and Puto, *The History Of Albania*, p. 40.

¹⁶⁰ Norman istilası, Costantinapol'un Latinler tarafından ele geçirilmesine dek sürer. Bk. Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 6.

¹⁶¹ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 202.

¹⁶² Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 6.

¹⁶³ Şehir sadece Normanlar değil Latinler ve Sırlar tarafından da çeşitli defalar yıkılır. Bk. Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 53.

Güney Arnavutluk'ta yüzyıllar süren Bulgar hâkimiyetinin zayıfladığı¹⁶⁴ dönemde Normanların ve ardından Latinlerin saldırıları başlamıştır. Bu saldırılar ile birlikte Epir'in ve dolayısı ile Arnavutluk'un da idaresinde değişiklikler olmuştur¹⁶⁵. Nitekim Latinlerin 4. Haçlı Seferi¹⁶⁶ ile Bizans'a hükmettikleri dönemde Comnenus ailesinden Michael Angelus Epir'e gelmiş ve 1204'te Yanya merkezli¹⁶⁷ Epir Despotluğu'nu kurmuştur¹⁶⁸. Böylece bölgede Yanya'nın önemi artmış ve Arnavut kabilelerin şehre saldırıları başlamıştır¹⁶⁹. Bu sebeple Arnavutluk'un genelinde siyasi birlikten söz etmek mümkün değildir. Ancak bölgede Bulgar ile Sırpların saldırılarının ve ardından Haçlı Seferleri'nin de etkilerinin azaldığı dönemde yerel Arnavut kabilelerinin yardımı ile Güney Arnavutluk'ta kurulan *Epir Despotluğu* gibi Arnavutluk'un diğer bölgelerinde de yeni siyasi birlikler ortaya çıkmıştır. Epir Despotluğu'nun dışında 1271-1368 yılları arasında *Charles Anjou*'nun liderliğinde yerel Arnavut kabilelerin yardımı ile Orta Arnavutluk'ta kurulan krallık bunlardan birisiydi. Diğer siyasi oluşum Kuzey Arnavutluk'ta *Balsha* ailesinin idaresinde 1336-1419 yılları arasında varlığını sürdürmüştür. Arnavutluk'taki bu siyasi teşekküllerin ortak noktası ise idarecilerinin yabancı olmasıdır¹⁷⁰.

Arnavutluk'ta farklı idarî teşekküllerin oluştuğu esnada Sırplar, Stefan Dushan (1331-1358) idaresinde yeniden güçlenmiştir. Arnavut kabilelerinden bazıları Arnavutluk'ta kurulan yerel siyasi birliklere destek verirken bazıları da güneye, Atina içlerine kadar göç etmiştir. Yani 14. yüzyılda bütün Epir ve Tesalya'da geniş

¹⁶⁴ Bulgar Krallığının yeniden güçlenmesi 1186 yılına denk gelir. Ardından II. Ivan Asen (1218-1241) idaresinde Bulgarlar yeniden Balkanların büyük kısmına hakim olur. Bk. Buxton and Leese, *Balkan Problems And European Peace*, p. sp.

¹⁶⁵ Constantinopol'un ele geçirilmesi ile Batı Yunanistan yeniden düzenlenerek vilayetlere bölünür. Yanya bu dönemden Stefan Duşan'ın fethine kadar Grek Prenslere Comnenus'un idaresinde kalır. (Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 203.) Yunanlılar, Constantinopol'ü Franklar'dan geri aldıklarında Arnavutluk'ta bir anlamda bağımsız lordların hüküm sürdüğü görülür. Bk. Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 9. ; Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 190.

¹⁶⁶ Norman Crusader Baldwin, Latin İmparatoru, Constantinopol de başkent olur. Venedik ise Epir'in de içinde olduğu Adriyatik sahillerinde hak iddia eder. Bk. Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. sp.

¹⁶⁷ Bu dönemde işgal edilen yerlerden pek çok *Yunanlı*, Yanya'ya yerleşir. Bk. Machiel Kiel, "Yanya", *DİA* , C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 318. ;Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I. , s. 774.

¹⁶⁸ Öyleki bu despotluk Epir'de Osmanlı idaresine kadar varlığını muhafaza eder. Bk. Süsheim, "Arnavutluk", C. I. , s. 583. ;Melek Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması", *Belleten*, C. 51, S. 199, 1987, s. 92. ;Kabak, "Kuzey Yunanistan'da Osmanlı...", s. 65.

¹⁶⁹ Bu dönemde Yanya, Arnavut, Grek ve Türklerin eline geçer. Bk. Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 141.

¹⁷⁰ Yabancı prensleri idareci olarak Arnavutlar davet etmişlerdi. İşkodra merkezli krallığın idarecisi Balsha'ların Fransız ya da Roma yakınlarındaki Ballesum lordu olması muhtemeldir. Ama bu sürede Arnavutlarca asimile edildiler. Sırplar ile yapılan mücadele neticesinde Sırpların kuzeye sürülmesi ile bu krallık kurulur. Kuzeyli Arnavut kabileler bu tarihe kadar doğu kilisesine bağlı iken bu dönemde Katolik olur. Bk. Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 21, 23-24.

bir şekilde gözlenen nüfus hareketleri neticesinde Arnavutlar Yunanistan içlerine kadar ulaşmışlardır¹⁷¹. Bu Arnavut kabilelere *Arnavia*'dan hareketle *Arnavites* denilmiştir. Daha önceki yüzyıllarda Arnavutların kuzeyden güneye göçleri oldu ise de onlar bu kadar geniş çaplı değillerdi. Bu yüzyıldaki göçlerin ana nedeni ise yine Türklerdir¹⁷².

Epir Despotluğu'nun bölgede hakimiyetini sağlayamadığı dönemde Yanya ve civarındaki idareciler sıklıkla değişmiştir. Yanya, 1319'da II. Andronikos zamanında Franklardan alınarak yeniden Bizans idaresine geçmiştir¹⁷³. III. Andronikos zamanında (1335) ise şehir tamamen Yanyalıların idaresindedir. Bizans'ın bu başarısının ardında Aydınoğlu Umur Bey'in Güney Arnavutluk'taki faaliyetleri vardır¹⁷⁴. Nitekim Epir Despotluğu'nun durumundan istifade eden Bizans İmparatoru III. Andronikos bu despotluğu Bizans'a katmak üzere Umur Bey'den yardım istemiştir¹⁷⁵. Umur Bey buna cevaben komutasındaki iki bin Türk ile 1336'da bölgeye girmiştir¹⁷⁶. Umur Bey'in Arnavutluk'ta, Bizans'a yardım için başlattığı bu

¹⁷¹ Bu göçler Arnavutların Yunan anakarasına kadar (Bk. Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 102.) indikleri göçlerden ilki de değildir. Hidra ve Spezza Adaları ise sonraki yüzyıllarda çok sayıda Arnavut'un yaşadığı adalardan bazılarıdır. (Bk. Freeman, *The Ottoman Power In Europe*, p. 176.) Arnavutlar bu adalarda genellikle denizcilik yapmaktaydılar. Örneğin Yunan Bağımsızlık savaşından hemen önce sadece Hidra Adası'ndaki Arnavutların sayısı 20.000 kadardı. Üstelik bahsedilen Arnavutların bir kısmı Osmanlılardan önce *Yunanistan* anakarasına yerleşmişti. *Lalla, Bardunia, Carystos ve Eunoia* kabilelerinin başını çektiği Arnavutların Yunan Bağımsızlığı esnasında *Yunanistan*'daki sayıları ise 200.000 civarındaydı. Bk. Finlay, *History Of The Greek Revolution*, Vol. I. , p. 34, 35, 37.

¹⁷² John Bua Shpata, bahsedilen Arnavut kolonilerin başındadır. Önceki yüzyıllarda görülen Arnavutların göçüne bir diğer örnek 13. yüzyıldadır. 13. yüzyılın başındaki Haçlı Seferleri sırasında yerleşim birimlerinin harap edilmesi üzerine Arnavut kabileleri ormanlara kaçarlar. Buralarda ağaçları kesip tarım arazileri açıp yerleşirler. Arnavutların güneye olan bu göçü Atina içlerine kadar yayılır. Hatta bu dönemde Atina civarında isimleri Arnavutça olan 35 tane köye rastlanır. Bk. Jacques, *The Albanians An Ethnic History from...*, Vol. I. , p. 194.

¹⁷³ Şehir kısmen de olsa özerk statüsünü korur. Halk kendi yöneticilerini seçebilmek, şehir dışında askerlik yapmamak, ticari vergilerden muaf olmak, mal ve mülk edinmek gibi haklara sahipti. (Bk. Kabak, "Kuzey Yunanistan'da Osmanlı...", s. 66. ;Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı...", s. 99.) Yanya şehri II. Andronikos zamanında otonomi elde etmiştir (Bk. Melek Delilbaşı, "1564 Tarihli Mufassal Yanya Livası Tahrir Defterine Göre Yanya Kenti ve Köyleri", *Belgeler*, C. XVII. , S. 21, 1996, s. 1.) dense de şehrin otonomiye 1335 tarihinde İmparator III. Andronikos zamanında kavuştuğu da belirtilir. (Bk. Nazif Hoca, "Yanya", *İ.A.* , C. 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 359.) 1335 yılının önceki ayrıcalıkların devamı olması daha muhtemeldir.

¹⁷⁴ Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, ss. 10-11. ;Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, ss. 46-47.

¹⁷⁵ Umur Bey'in Bizans ile ilişkileri hakkında teferruatlı bilgi için bk. Irene Melikof Sayar, *Le Destān D'umur Pacha (Düstürnâme-i Enverî) Texte Traduction et Notes*, Paris 1954. ;Murat Keçiş, *Aydinoğulları Beyliği-Bizans Devleti İlişkileri (1308-1390)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

¹⁷⁶ Umur Bey, Arnavutları imha edip birçok esir ve ganimet elde eder. (Bk. "Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, C. III. , Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 376. ;Bilgehan Pamuk, "Güney Arnavutluk'ta Osmanlı Hakimiyeti", *Türkler*, C. 9. , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 196.

süreç sonradan Osmanlılar ile devam etmiştir¹⁷⁷. Bu ilişkinin temelinde Bizans'ın Balkanlar'daki Bulgar ve Sırp tehlikesini önlemedeki yetersizliği vardır¹⁷⁸. Ancak Stephan Dushan liderliğindeki Sırp Krallığı 1346'de neredeyse tüm Epir'i ele geçirmiş ve Bizans'a saldırılarını sürdürmüştür. Krallık, 1348 yılında Yanya'yı siyasi sınırlarına katmıştır¹⁷⁹.

1.2. Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk ve Yanya ile Teması

Dushan liderliğindeki Sırp ilerleyişi ile Epir'de Sırp'ların hakimiyeti başlamıştır. Dushan'ın ölümü ardından üvey kardeşi¹⁸⁰ Simeon Urosh 1365-1371 yılları arasında Epir ve Tesalya idarecisi olmuştur. Ama Tesalya civarındaki Arnavutlar'ın Yanya'ya saldırısı üzerine kendisinden yardım istenmiştir. O da üvey oğlu Thomas Preloumbos'u Yanya'nın idaresi için önermiştir¹⁸¹. Yanya ile ilgili bir rahibin vekayinamesinden nakledildiği üzere bu dönemde Malakaslı Arnavutların¹⁸² Ulah ve Bulgarlarla birlikte 1378 ve 1379 yıllarındaki saldırılarının ardı arkası kesilmemektedir. Ardından Gjin Bua Shpata da şehre saldırmıştır. Thomas, bu saldırıları ancak 1380 ve 1382 yıllarında I. Murat'ın gönderdiği Lala Şahin Paşa idaresindeki Osmanlı kuvvetlerinden aldığı yardımlar ile püskürtmüştür¹⁸³. Thomas, bu dönemde Arnavutlara karşı yürüttüğü mücadele nedeni ile *Arnavut katili* manasında *Albanoktonos* lakabını almıştır¹⁸⁴. Osmanlı Devleti'nin, Güney

;Nurja, Yanya Vilayeti Amed-Reft Defterlerine Göre Yanya'da..., s. 5. ; Süsseim, "Arnavutluk", C. 1. , s. 583.) Umur Bey, Bizans'ın müttefiki olarak Tuna Deltası dahilinde Tatarların Arnavutlarla olan ittifakına karşı da harekete geçmiştir. Bk. Keçiş, *Aydınöğulları Beyliği-Bizans Devleti İlişkileri (1308-1390)*, s. 70.

¹⁷⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I. , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 156.

¹⁷⁸ 1345 tarihinde Serez'i ele geçiren Sırp Kral Dushan kendisini Sırp'ların ve Romalıların İmparatoru olarak görmekte ve bu ideal Bizans'ı tedirgin etmekteydi. (Bk. Levent Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması (1361-1461)", *Türkler*, C. 9. , Ankara 2002, s. 187.) Ona, hâkim olduğu bölgeler sebebi ile *Slavların, Greklerin ve Arnavutların imparatoru* denilmekteydi. Bk. Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 23-25.

¹⁷⁹ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 12.

¹⁸⁰ Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hakimiyeti...", C. 9. , s. 188.

¹⁸¹ 1367-1384 yıllarında Yanya'yı idare eder. Vergileri arttırması sebebi ile 14. yüzyılın Ali Paşası olarak anılır. Bk. Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 13.

¹⁸² *Bua, Muzak, Zenebi, Loşa, Malaka* gibi Arnavut Beyleri Yanya'yı sık sık kuşatmakta idiler. Thomas önce Latinlerden ardından Osmanlı'dan yardım talebinde bulunur. Bk. Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hakimiyeti...", C. 9. , ss. 188-189.

¹⁸³ Thomas'a yapılan yardımlar nedeni ile olsa gerek Osmanlıların Yanya'yı bu esnada feth ettiği ve sonradan yapılan bir anlaşıma ile iade ettiği ileri sürülür. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. VI. , s. 4789.

¹⁸⁴ Arnavutların kollarını keser, gözlerini oyar ve asar. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 203, 553, 556-558. ; Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. sp.

Arnavutluk ile olan teması da böylece başlamıştır¹⁸⁵. Yani Osmanlılar 1380 itibariyle Makedonya’da görülerek Pindus Dağı’nın ötesine geçmiş, Epire yani Güney Arnavutluk’a ayak basmıştır¹⁸⁶. Bu yardımlar 1385’te¹⁸⁷ Timurtaş Paşa vasıtasıyla tekrarlanmıştır. Timurtaş Paşa’nın bu yardımları ile Osmanlılar Epir’in içlerine hatta Narda’ya kadar gitmiş, Adriyatik’e ulaşmıştır¹⁸⁸.

23 Aralık 1385 geci Thomas Preloumbos ölmüştür. Ardından metropolit kilisesinde toplanan şehir meclisi kraliçeye Floransalı Esau Buondelmonti ile evlenmesini tavsiye etmiştir. Bu şekilde 20 Ocak 1386’da Esau Yanya’ya gelmiştir¹⁸⁹. Esau, krallığın idaresini ele aldığında Yanya üzerine yapılan saldırılar devam etmekteydi. Bunun üzerine Esau da krallığın eski alışkanlığını sürdürerek 1386’da I. Murat’a ulaşmıştır. Ardından Osmanlı’nın vassalı olmuştur¹⁹⁰. Ancak I. Murat’ın Kosova Savaşı’nda vefatı ardından Arnavutların Yanya’ya saldırıları tekrarlanmıştır. Aynı yıl içerisinde I. Bayezit, Esau’ya yardım göndermiştir. Bahsedilen yardımın ardından Esau, I. Bayezit ile bizzat görüşmüş ve 14 ay kaldığı

¹⁸⁵ Bazı çalışmalarda Osmanlı Devleti’nin ve öncesinde Umur Bey’in Arnavutluk ile Balkanlar üzerindeki temasları Türklerin buralar ile olan münasebetinin de başlangıcı olarak ifade edilmektedir. Bu görüşün ifade edildiği çalışmalarda Hun, Bulgar, Tatar ve Avarların bölgedeki faaliyetleri de belirtilmektedir. Ancak sayılan topluluklar Türklerden ayrı birer unsur olarak dile getirilmektedir. Böylelikle bölgede Hunlar ile başlayan ve Osmanlılar ile devam eden süreç biribirinden farklı etnik unsurlara ait olduğu ortaya konulmak istenmektedir. Bk. Hammond, *Migrations And Invasions In Greece...*, pp. 64-65, 68.

¹⁸⁶ Osmanlı’nın Arnavutluk ile ilişkisi Kuzey Arnavutluk hâkimi Balşa ile Draç ve Orta Arnavutluk hâkimi Şarl Topia arasındaki mücadelede, Şarl Topia’nın Çandarlı Halil Paşa’dan yardım istemesi ile başlar. Topia’ya verilen destek neticesinde, Kuzey Arnavutluk’ta Kruya ve İşkodra Osmanlı kuvvetleri tarafından alınır (1386). Fakat Venediklilerle ilişkilerin bozulmaması için geri bırakılır. (Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I. , ss. 176-177, 204-205.) Savra (Devol) muharebesinde (1385) Prens Balşa ölür. Savra Savaşı genellikle Osmanlı ile Arnavutluk arasındaki ilişkinin başlangıcı olarak kabul edilir. (Bk. Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, ss. 53-54. ;Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I. , ss. 203-204.) Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus bulunur. Savra muharebesi ile Osmanlıların müdahil olduğu kısım Arnavutluk’un kuzeyidir. 1385 tarihinden evvel Yanya idarecisi Sırp Despot Thomas, Arnavut saldırılarına karşı Osmanlılar’dan yardım ister. 1381 yılında Şahin namındaki mühtedi bir Arnavut’un kumandasında *Osmanlı olup olmadığı bilinmeyen Türk askerler* Yanya’yı korur. Böylece bölge Timurtaş Paşa’ya da hazır hale gelir. (Bk. Süsseim, “Arnavutluk”, C. I. , s. 583.) Yanya Derebeyi Thomas, bu yardım ile hâkimiyetini sürdürür. Bu hadise Osmanlı’nın Arnavutluk ile ilk teması olarak batılı kaynaklarda zikredilir. Bk. Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 14, 56. ;Peter Bartl, *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları 1978–1912*, Ali Taner (çev.), Bedir Yayınevi, İstanbul 1998, s. 19.

¹⁸⁷ Osmanlı Devleti’nin bölgedeki 1380 ve 1382 tarihli faaliyetleri kimi zaman dikkate alınmayarak 1385 yılı ilişkilerin başlangıcı olarak nakledilir. Buna göre Osmanlılar Arnavutluk sahillerine ilk defa 1385 tarihinde ulaşır. Bk. Anton Logoreci, *The Albanians Europe’s Forgotten Survivors*, Victor Gollancz, London 1977, p. 17.

¹⁸⁸ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 558. ;Bartl, *Milli Bağımsızlık Hareketleri...*, s. 20. ;Kayapınar, “Yunanistan’da Osmanlı Hakimiyeti...”, C. 9. , s. 190.

¹⁸⁹ Nikeforaki, Artavesto, Rainaki ve Antonio isimli korumaları tarafından öldürülür. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 558.-559.

¹⁹⁰ Ancak şehrin Bizans idaresi esnasındaki ayrıcalıkları devam eder. Bk. Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 181.

saraydan yeni bir antlaşma yaparak 1390 yılının Aralık ayında Gazi Evrenos idaresindeki Osmanlı birlikleri nezaretinde Yanya'ya geri dönmüştür¹⁹¹. Türk kuvvetlerinin yardımı ile Esau, Arnavutları tekrar mağlup etmiştir. Yanya'nın güvenliği bir kez daha Osmanlıların yardımı ile tesis edilmiştir. Böylelikle Esau 1411 yılında ölene kadar Yanya ve civarında istikrarı korumuştur¹⁹².

Esau Buondelmonti'nin ölümü üzerine Yanya ahalisi Esau'nun yeğeni Carlo Tocco'yu idareci olarak şehre davet etmişlerdir. Şehre gelen Carlo da Arnavut saldırılarını püskürtmeye Osmanlı'nın yardımı ile muktedir olmuştur¹⁹³. Carlo'nun Osmanlı Devleti ile kurduğu iyi ilişkinin bir nişanesi olarak Carlo'nun kızlarından birisi Musa Çelebi 1413'te evlenmiştir¹⁹⁴. Osmanlı ile kurduğu iyi ilişkiler sayesinde Carlo, Narda'yı da topraklarına katmış ve 1429'da ölene kadar buraları elinde tutmuştur. Carlo'nun ölümü sonrasında Narda ve Yanya, yeğeni II. Carlo'nun idaresine geçmiştir. Ancak Carlo'nun *gayrimeşru* iki oğlu ile yeğeni II. Carlo arasındaki mücadele Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyetinin tesisini kolaylaştırmıştır¹⁹⁵. Yeğen II. Carlo Tocco ile Carlo'nun gayri meşru çocukları arasındaki mücadelede bu çocuklardan Memmon, Sultan Murat'tan yardım istemiştir¹⁹⁶. Ortaya çıkan kargaşa sırasında Sultan II. Murat Selanik'in¹⁹⁷ fethi ile meşguldür. Ardından Yanya'nın alınması emrini vererek¹⁹⁸ Sinan Paşa'yı¹⁹⁹ Yanya üzerine göndermiştir. Ancak şehir alınmamıştır. Bu sırada şehir halkına hitaben 1430 yılında *halk Grekçesi* ile nâmeler dağıtılmıştır²⁰⁰. Bu metinde mülkî ve kişisel hakların garanti altında olduğu, şehir halkının köle edilmeyeceği, çocukların devşirilmeyeceği, kiliselerinin camiye dönüştürülmeyeceği, kiliselerinde çanlarını

¹⁹¹ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. sp.

¹⁹² Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hakimiyeti...", C. 9. , s. 190. ;Kiel, "Yanya", C. 43. , s. ay.

¹⁹³ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. sp.

¹⁹⁴ Carlo'nun evlilik dışı kızlarından birisidir. Bk. Kiel, "Yanya", C. 43, s. 318.

¹⁹⁵ Sonraki yıllarda bu coğrafya Carlo'nun ülkesi anlamında *Karlili* ismi ile anılır. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 204.

¹⁹⁶ Bu yardım talebi ile Osmanlı'nın Yanya üzerindeki dikkati artar ve Yanya alınır. II. Carlo ise Osmanlı ile yaptığı antlaşma ile Narda'ya gider ve buradaki hâkimiyetini ölene kadar sürdürür. 1448'de Carlo ölünce Narda idarecileri Venedik himayesine girmeyi düşünür. Ancak şehir 24 Mart 1449'da Osmanlı idaresine girer. Bk. Delilbaşı, "1564 Tarihli Mufassal Yanya Livası Tahrir...", s. 2.

¹⁹⁷ Sinan Paşa 26 Mart 1430'da Selanik önlerinde olur. Şehir 29 Mart 1430'da Osmanlı egemenliğine katılır. Bk. Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı...", s. 80, 84.

¹⁹⁸ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 141.

¹⁹⁹ Oruç Bey tarihinde bu olay İskender Bey'in babası Kastriot üzerine yapılan seferden dönen Beylerbeyi Sinan Bey ile uç beyleri İshak Bey, Evrenos Beyoğlu Ali Bey, Turahan Bey ve Ali Bey'in Rumeli'de aynalar yaptığı şeklinde nakledilir. Bk. *Oruç Beğ Tarihi*, Prof. Dr. Necdet Öztürk (haz.), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008, s. 59

²⁰⁰ Bu nâmeler aslında hem Sinan Paşa hem de II. Murat tarafından gönderilmiştir. Sinan Paşa tarafından gönderilen amannâme ise daha diplomatiktir. Bk. Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı...", ss. 76, 95, 97.

çalabilecekleri ve ibadetlerinde serbest olacakları, Yanya metropoliteninin yargısal yetkisinin de süreceği beyan edilmekteydi. Bunun üzerine biraraya gelen şehrin idarecileri Osmanlı Devleti karşısında zaten dayanamayacaklarını ifade ederek bağlılıklarını beyan ile şehrin anahtarını Selanik'teki Sultan II. Murat'a teslim etmişlerdir. Böylece Yanya 9 Ekim 1430²⁰¹ tarihinde savaş yapılmadan Osmanlı hakimiyetine girmiştir²⁰². Bu tarihten sonra elçiler²⁰³ ile birlikte Sinan Paşa komutasındaki 18 Türk Yanya'ya dönerek kaleyi teslim almıştır. Böylece Osmanlı Devleti idaresindeki Yanya 200 yıl kadar koruyacağı dinî ve malî ayrıcalıklara sahip olarak yönetilmiştir²⁰⁴.

Buraya kadar verilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla İlliryalıların devamı olan Arnavutlar tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren buldukları coğrafya çeşitli defalar Got, Hun, Slav, Galya, Roma, Norman, Venedik, Bulgar ve Ulah gibi toplulukların ve siyasi teşekküllerin işgal ve istilalarına maruz kalmıştır²⁰⁵. Bu işgaller içerisinde Türklerin çeşitli siyasal örgütlenmeler ve isimler adı altında, en azından Avrupa Hunları²⁰⁶ döneminden itibaren, bu coğrafyada süreklilik arz ettikleri görülmektedir. Bahsedilen işgallerin süresi ve geride bıraktığı izler farklı olsa da hemen hepsinin neticesinde Arnavutlar bahsedilen işgalcileri-istilacıları ya ülkelerinden dışarı atmış ya da kendi içlerinde eritmişlerdir²⁰⁷. Bunu ise genellikle işgaller ile karşılaştıklarında ülkenin yüksek-dağlık kesimlerine çıkararak başarmışlardır. Ancak Osmanlıların Arnavutluk'a hakim olması süreci bunun dışında bir şekilde geliştirmiştir. Bu dönemde Arnavutlar yüksek dağlardan aşağılara inerek

²⁰¹ Yanya'nın alınmasını 1424 olarak veren kaynaklar bulunur. (Bk. Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 130.) Ayrıca 9 Ekim 1430 tarihinden (Bk. Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 14. ; Kiel, "Yanya", C. 43, s. 318.) farklı olarak genellikle 9 Ekim 1431 tarihi de verilir. (Bk. Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 142. ;Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 58. ;Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 564. ;Nazif hoca, "Yanya", C. 13, s. 359.) Bazı çalışmalarda ise 1432 (Bk. Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 17.) ve hatta 1433/1434 yılları zikredilir. (Bk. *Oruç Beğ Tarihi*, s. 59) Bu tarihlerden Grek kaynaklarında da ifade edildiği üzere 9 Ekim 1430'un kabul edilmesi daha makuldur. Nitekim şehrin hâkimiyetinin Osmanlı'ya geçmesi bu tarih iken şehrin Sinan Paşa'ya teslimi bu tarihten bir süre sonrasına denk gelir. Bk. Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı...", s. 99.

²⁰² Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 18. ; Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 562. ; Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. sp.

²⁰³ Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı...", s. 97.

²⁰⁴ Kiel, "Yanya", C. 43, s. 318.

²⁰⁵ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 103.

²⁰⁶ Hunların, Avarların, Keltlerin ve Gotların Arnavutların yaşadıkları topraklardaki tesirini geçici olarak değerlendiren araştırmalar bulunmaktadır. Bunlara göre bahsi geçen toplulukların Arnavutlar ile olan münasebeti aslında bu kabilelerin Bizans ile olan mücadeleleriyle alakalı olmasından ve Arnavutluk'un geçiş yolları üzerinde bulunmasından ibaretti. Bk. Marmullaku, *Albania And The Albanians*, p. 7.

²⁰⁷ Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 10.

daha önceden çekildikleri bölgelere, kuzeye ve doğuya doğru yayılarak Sırları daha kuzeye sürmüşlerdir²⁰⁸. Osmanlıların, Arnavutların meskun oldukları coğrafyada hakim olması ile birlikte Arnavutların antik dönemlerden itibaren tesis edemedikleri siyasi birliklerinin sağlandığı ve Sırp baskısı ile daha güneye-batıya çekilmek zorunda kaldıkları topraklara yeniden geri döndükleri bir sürecin başladığı ileri sürülebilir. Bu sürecin bir parçası olarak Güney Arnavutluk'un merkezi olan Yanya'nın, dolayısı ile Epir'in fethi dikkat çekmektedir. Yanya ve civarının Osmanlı egemenliğine savaş yapılmadan girmesi bu bölgenin sonraki dönemlerdeki idaresine yansımıştır. Böylece Yanya, yukarıda açıklanan ayrıcalıkları uzun bir süre muhafaza edererek yönetilmiş, Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatındaki yerini sürdürmüştür²⁰⁹.

1.3. Fetihden Tanzimat'a Yanya'nın İdaresi

Yanya'nın ve genel olarak Epir'in ele geçirilmesi aşamaları Osmanlı Devleti'nin fetihlerde uyguladığı politika ile örtüşmektedir. Bu politikaya göre bir yer fethedilmeden önce uç beyleri tarafından bölge idarecilerini yıpratıcı akınlar yapılırdı. Ardından halk-kral *istimâlet* yolu ile Osmanlı Devleti'ne yaklaştırılırdı. Bu ise sultanın ilgili yer ahalisine can ve mal garantisi verdiğini gösteren, şehrin ileri gelenlerine, bölge halkına ve hatta kiliselere dahi verilen *ahidnâme* denilen bir ferman ile tesis edilirdi²¹⁰. Böylece halk, Osmanlı'nın kendilerinin dinlerini kaldırmak üzere gelmediğini bilirdi²¹¹. İstimâlet politikasının ilk aşamasında yerel feodal beyler *haraçgüzar-vassal* haline gelirlerdi²¹². Bunun karşılığında ise yerel idarecilerin Osmanlı'ya karşı bir takım yükümlülükleri doğmaktaydı. Bunlar; yıllık haraç vermek, Osmanlı ordusuna asker temin etmek, çocuklarını Osmanlı Sarayı'na rehin göndermek şeklinde sıralanabilir. Bahsedilen vassallık ilişkisinin ardından

²⁰⁸ Forbes, *The Balkans A History Of Bulgaria...*, p. 84.

²⁰⁹ Epir'de Osmanlı'nın iskan politikası yürütmediği, bölgenin Tesalya ile mukayesesi ile daha açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Tırhala merkezli Tesalya bölgesi 1395 yılında Turahan Bey tarafından feth edilmiştir. Ardından bölgede Türklerin inşa ettiği şehirler ve köyler belirmiştir. Buralara Anadolu'dan önce 1384-1402 ve ardından 1423-1455 yıllarında yoğun Türk yerleşimi yapılmıştır. Öyleki 1455 yılında Fener, Tırhala, Yenişehir gibi şehirlerde Müslüman nüfus oldukça fazladır. Bu yoğunluk 19. yüzyıla gelindiğinde de devam etmiştir. Bölgede Türkçe isimli köylerin yoğunluğu bu nedenledir. Bk. Levent Kayapınar, "Teselya Bölgesinin Fatihi Turahan bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1. , S. 10, Bolu 2005, ss. 188-189, 190.

²¹⁰ Yanya'ya II. Murat ve Sinan Paşa tarafından gönderilen Grekçe amannameler bu çerçevededir.

²¹¹ Oysaki Macar, Sırp, Venedik ve Haçlılar Balkanlara girdiklerinde kendi mezheplerini-Katolikliği empoze etmekteydiler. Osmanlı'nın böyle bir uygulamasının olmadığını gören halk Osmanlı hâkimiyetini daha kolay tanımaktaydı. Bk. İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", ss. 16-17.

²¹² Halil İnalcık, "Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar", *Tarihte Güneydoğu Avrupa: Balkanolojinin Dünü Bugünü ve Sorunları*, Ankara 1999, ss. 3-5.

bölgeye Osmanlı Devleti'nin idarî bakımdan yerleşme süreci başlamaktaydı²¹³. Bunun için kaynakların ve nüfusun resmi defterlere kaydına girişilirdi. Bu defterlere kayıt işlemi yani timar ile Osmanlı Devleti bölgeye yerleşerek kontrolü doğrudan ele alırdı. Yani bölge kaynaklarının ve nüfusunun resmi kaydı süreci ilgili yerdeki idarî birimlerin teşkilinin de bir parçası idi²¹⁴.

Bahsedilen sistemin Arnavutluk'un fethinde tatbik edildiği anlaşılmaktadır. Uygulamalar, Epir'de Yanya despotlarının Arnavut, Bulgar ve Ulah saldırılarına karşı koymak üzere Osmanlı Devleti'nden istediği yardımlar ile başlamıştır. Bölgedeki Osmanlı uç beylerinin akınları da çoğu zaman bu yardımların bir parçasıdır. Yani Osmanlı kuvvetleri Kuzey ve Orta Arnavutluk'ta²¹⁵ olduğu gibi Güney Arnavutluk'ta da kendisinden istenilen yardımlar üzerine bulunmuştur. Nitekim bölge dâhilindeki mücadelelerde Osmanlı Devleti'nden yardım isteyen yerel idareciler hakimiyetlerini bu yardımlarla sürdürebilmişlerdir. Bu ise yerel idareciler ile kurduğu ilişkilerle Osmanlı Devleti'nin menfaatine olmuş, istimâlet politikasının tatbikine uygun zemini sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin askeri olarak Epir'i fethi ardından idarî bakımdan bölgenin düzenlenmesi aşamasına geçilmiştir. Bu açıdan Osmanlı'nın Arnavutluk'taki idarî yapılanmasının 1431'de başladığı ifade edilebilir²¹⁶.

Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'ta idarî açıdan yerleştiği 1431 yılında dokuz *vilayetten* oluşan Arnavud-İli Sancağı kurulmuştur²¹⁷. Fakat bu tarihteki idarî birimler daha çok Orta ve kısmen de Güney Arnavutluk'u kapsamaktaydı. Kuzey Arnavutluk ise İşkodra'nın fethi ardından 1486'da İşkodra sancağının²¹⁸ teşkili ile

²¹³ Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, ss. 56-57.

²¹⁴ Timarın uygulanması ile başlayan idarî aşamada bölge ekonomik ve idarî birimlere bölünmüş, bu birimlerin başına ise zaten var olan feodal beyler ya da Anadolu'dan getirilen memurlar konulmuştur. İdarî birimlerden sancak beyliğine kesin olarak Müslüman idareci getirilmiştir. İleride bu göreve Müslüman olmuş Hristiyanlar da atanmıştır. Subaşılığı görevine gelebilmek için başlarda Müslüman olmak şartı aranmış ise de sonradan Hristiyanların da bu vazifeyi üstlendiği görülmektedir. Bk. Halil İnalçık, "Ottoman Methods Of Conquest", *Studia Islamica*, No. 2. , 1954, s. 103.

²¹⁵ Kuzeyde Balsha ve Draç çevresinde Topia arasındaki mücadeleye Çandarlı Halil Hayreddin Paşa, Topia'nın yardım talebi üzerine müdahil olur. 1385 Devol Muharebesi ile Prens Balsha ölür. Osmanlı'nın Orta ve Kuzey Arnavutluk'taki faaliyetleri de bu şekilde başlar. Bk. Erken, *İşkodra Vilayetine İdarî ve Sosyal Yapısı (1876-1912)*, s. 6.

²¹⁶ İnalçık, "Ottoman Methods of Conquest" , s. 106.

²¹⁷ Bugünkü kaza büyüklüğündeki bu vilayetler; *Argirikasrı* (sancak merkezi), *Klisura*, *Kanina*, *Belgrad*, *Tomorince*, *İskarapar*, *Pavlo Kurtik*, *Çartalos*, *Akçahisar* olmak üzere dokuz tanedir. Vilayetler dâhilinde idarî bir yönetim birimi olmayan muhtelif nahiyeler ve köyler bulunmaktadır. Bk. İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arnavid*, ss. XXIII,1-123.

²¹⁸ İnalçık, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyetinin yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei", *Fatih ve İstanbul*, C. I. , S. II. , İstanbul 29 Temmuz 1953, s. 157.

bu taksimata eklenmiştir²¹⁹. Benzer şekilde sonraki yüzyılda Orta ve Güney Arnavutluk'un büyük kısmını kapsayan Avlonya livasına ait 1530/1531 tarihli tahrir mevcuttur²²⁰. Ancak bu kayıtlarda feth edilmesine rağmen Yanya yer almaz. Buradan hareketle Yanya'da tahrir yapılmadığı düşünülebilir. Ancak günümüze kadar ulaşmamış olsa da Yanya'nın 1431 ve sonraki tarihlerde sayıma tabi tutulması ve idarî bir birim olarak düzenlenmesi daha muhtemeldir²²¹.

Yanya 1430 yılında teslim alınmıştır²²². Buna rağmen ilk döneme ait tahrir defterlerine ulaşamaz. Yanya'ya ait tapu kayıtlarının ilki 1530 tarihlidir²²³. Yine Kanuni devrinde Yanya'nın yer aldığı diğer kaydın 1564 yılına tesadüf ettiği anlaşılmaktadır. Bu devirde Arnavutluk idarî bakımdan sekiz sancağa ayrılmıştır. Bunlardan *Ohri, Elbasan, Prizren, Yanya, Avlonya ve İskenderiye* Rumeli Beylerbeyliği'ne, *İnebahtı ve Karlı İli* sancakları da Kaptan Paşa'ya bağlanmıştır²²⁴. 1564 tarihli tahrir defterine göre Yanya livası Yanya ve Narda isimli iki kazaya taksim edilmiştir²²⁵. Adı verilen iki kaza bünyesindeki nahiye sayısı 13'tü. Bu nahiyelerden *Yanya, Malkas, Kurenduz, Çarnakovišta, Zagorya, Laka, Podgoryani, Konice, Rinase* Yanya kazası dahilindeyken, *Radoviz, Çemernik, Roguz, Grebene* nahiyeleri ise Narda kazasındaydı. Yanya'ya ait diğer tahrir defteri ise 1579 tarihlidir. Rıdvan Bey'in miriliva olduğu bu dönemde idarî taksimat açısından Yanya kazasında önceki deftere ek olarak *Kakotranko ve Babenkoz* nahiyeleri sayılmıştır²²⁶. Ama burada *Koniçe* gösterilmemiştir. Narda kazasına ise *Kopniç ve Cayim* nahiyeleri eklenmiştir²²⁷. Aslında 1579 tarihli defterin bir kopyası olan 1583/1584 tarihli deftere

²¹⁹ H. 890/M. 1485 tarihli tahrir kayıtlarında İskenderiye sancağının teşkili görülür. Bk. Kiel, "Yanya", C. 43, s. 433.

²²⁰ H. 937 tarih ve TD 1078 numaralı deftere göre liva *Avlonya, Belgrad, Argiri-kasrı, Delvine* kazalarından oluşur. Bk. *367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri...*, C. III. , s. 16.

²²¹ 1430 sonrasında Orta ve Kuzey Arnavutluk'ta isyanlar başlar. Ayaklanma nedenlerinin başında zaten Güney Arnavutluk'ta I. Bayezit zamanından itibaren uygulanan timar sisteminin, hala Osmanlı'nın vassallı konumundaki Orta ve Kuzey Arnavutluk beylerinin topraklarında da uygulanması gelir. (Bk. Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, ss. 88–89.) Yani Güney Arnavutluk'ta dolayısı ile Yanya'nın fethinden önce civar bölgelerde timarın uygulandığı ileri sürülebilir. Ancak buna dair 16. yüzyıl ortalarından evvel maddi bir kanıt şimdilik yoktur.

²²² Melek Delilbaşı, "History Of Preveze In The XVI Th Century According To The Ottoman Taxation Registers", *OTAM*, S. 2., 1991, s. 55.

²²³ Kabak, "Kuzey Yunanistan'da Osmanlı...", s. 70.

²²⁴ Bu sancaklara 17. yüzyılda *Dukagin, Delvine, Üsküp, Akçahisar, Priştine ve Vulçitrin* dahil olur. Bk. "Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, C. III. , s. 377.

²²⁵ H. 972/M. 1564-1565 tarihli 350 numaralı defter. Bk. *367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri...*, C. III. , s. 11.

²²⁶ Delilbaşı, "1564 Tarihli Mufassal Yanya Livası Tahrir...", ss. 2, 22.

²²⁷ Nahiye isimleri 1996 tarihli çalışmadaki gibi verilmiştir. Aynı araştırmacının daha önceki çalışmasında Yanya kazası *Malkas, Kurendoz, Çarnaçošta, Zagorya, Laka, Podgoryani, Konice, Rinase* nahiyeleri ve *Narda* kazası *Bobolyani?, Radoviz, Çemernik, Roguz ve Girebine* nahiyeleri

göre de Yanya livası Yanya ve Narda kazalarından ibaret olarak yine Rumeli Beylerbeyliği'nde yer almıştır²²⁸.

Yanya, fethi ardından 17. yüzyıl başına kadar Rumeli Beylerbeyliği dahilinde liva merkezi olarak idarî taksimat içindeki yerini korumuştur. Buraya kadar Yanya'nın fethi esnasında şehir halkına verilen amannameler doğrultusunda Yanya ve çevresine Osmanlı Devleti iskan politikası tatbik etmemiştir. Nitekim yukarıda bahsedilen tahrirlerde Yanya şehrinde sayıları yıllar içerisinde 30 ila 39 arasında değişen mahalleden sadece birisi Müslüman mahallesiydi²²⁹. Bahsedilen Müslüman mahallesi ise Sinan Paşa'nın Yanya'yı teslim almak üzere beraberinde getirdiği 18 Türk'ün kale yakınına yerleşmesi ile kurulmuştur. Yani Yanya'nın teslimi ardından kale içerisine Türkler yerleşmemiştir. Bu durum Yanya'da 1611 yılında baş gösteren isyana kadar devam etmiştir²³⁰. Hristiyanların isyan sebebi ile kale dışına çıkarılarak kale içine Türklerin yerleştirilmesi ve ardından Yanya'nın II. Murat tarafından verilen ayrıcalıklarının da kaldırılması bu dönemdedir²³¹.

1611 yılındaki isyanın ardından Yanya şehrinin ayrıcalıklarının kaldırılması ve Hristiyanların kaleden çıkarılarak buraya Türklerin yerleşmesi dışında livanın idarî taksimatında bir değişikliğe gidilmemiştir. Nitekim 1613/1614 yıllarında Yanya livası Rumeli eyaletinde yine Yanya ve Narda kazalarına taksim edilerek idare edilmiştir²³². 17. yüzyılın ortasına gelindiğinde Yanya livası aynı şekilde Rumeli eyaleti dahilinde bulunmuştur²³³.

1700-1718 yıllarında Yanya, *Delvine, Avlonya, İlbasan, Tırhala, İskenderiye, Dukakin, Prizrin, Üsküp, Vulçitrin, Ohri, Alaca Hisar, Köstendil, Selanik, Voynugan, Çengan, Yörükân* sancakları Manastır merkezli Rumeli eyaletinin idarî taksimatı

şeklinde verilir. *Preveze* ise *Rinase*'ye bağlı bir kasabadır ki o da Narda'nın bir nahiyesidir. Bk. Delilbaşı, "History Of Preveze In The XVI Th Century", s. 55. ;Delilbaşı, "1564 Tarihli Mufassal Yanya Livası Tahrir...", ss. 2-3.

²²⁸ H. 991 tarihli defterde *Malakas, Korindoz, Çerno-košta, Kaka-trako, Papinkoz, Zagorye, Laka, Podgoryani, Rinasa, Topolyani* isimli nahiyeler sıralanır. Bk. *367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri...*, C. III. , s. 11.

²²⁹ Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı...", ss. 99-100.

²³⁰ Delilbaşı, "1564 Tarihli Mufassal Yanya Livası Tahrir...", s. 7.

²³¹ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 563-564.

²³² İdarî birimlere dair taksimat H. 1022 tarihli ve TD. 586 numaralı defter temelindedir. 1579 tarihli defterde Konice Yanya dahilinde gösterilmez. Bu tahrirde ise yeniden Yanya'dadır. Diğer idarî birimler ise *Malakas, Korindoz, Çerno-košta, Kaka-trako, Papinkoz, Zagorye, Laka Podgoryani, Rinasa, Topolyani, Radoviz, Çemrenik, Rogoz, Grebene* ve *Koniçe* nahiyeleridir. Bk. *367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri...*, C. III. , s. 11.

²³³ H. 1065 tarih ve TD 786 numaralı icmal defterine göre. Bk. *367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri...*, C. III. , s. 16.

içerisindeki sancaklardır²³⁴. 1717-1730 yılları arasında Rumeli Eyaleti dahilindeki sancaklardan birisi bulunan Yanya'ya Güney Arnavutluk'tan Delvine ve Avlonya livaları eşlik eder²³⁵. 1798 yılına gelindiğinde Yanya liva olarak Rumeli eyaletindeki konumunu korur. Lakin Narda kazasının gösterilmediği bu defterde Yanya kazası dahilindeki nahiyeler *Korindoz, Malakas, Zagorye, Yanya, Çerno-košta, Grebene* 'den ibarettir²³⁶.

1579 tarihli defterde Yanya kazasında yer alan *Koniçe, Podgoryani, Rinase* nahiyeleri 18. yüzyıl sonunda Yanya'da gösterilmemiştir. Yine aynı defterde Narda kazası dahilindeki Grebene de Yanya kazasına bağlanmıştır. Bu bilgilerden hareketle Yanya livasında bahsedilen yüzyılda idarî değişikliklerin yaşandığı söylenebilir. Nitekim bu değişikliklerin gözlemlendiği dönemde, 1787²³⁷ yılı itibariyle, Yanya'nın idaresi²³⁸ Güney Arnavutluk'ta yerel idareciler arasındaki mücadeleden faydalanıp

²³⁴ Yanya sancağı idarecisi Musa Paşa'ya 20 Şubat 1701'de alaybeyi tevcihi yapılır. Musa Paşa 20 Eylül 1701'de görevini sancağı arpalık suretiyle tasarruf etmek üzere Sinan Paşa'ya devreder. 5 Eylül 1718'de Selim Paşa önce Yanya sancağını tasarruf etmiş ardından kendisi Tırhala sancağında vazifelendirilir. Yanya sancağının idaresi 5 Eylül 1718'de Hüseyin Paşa'ya verilir. Bk. Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Ceren Matbaacılık, Elazığ 1997, ss. 45, 90.

²³⁵ Fehmeddin Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, ss. 38-40, 42-43.

²³⁶ H. 1212 ve M. 1797/1798 yıllarına ait TD 944 numaralı deftere göredir. Bk. *367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri...*, C. III. , s. 11.

²³⁷ Cockerell , *Travels In Southern Europe...*, p. 236.

²³⁸ Ali Paşa'nın milliyeti çeşitli araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. Kimi araştırmacılara göre Konya'dan göçen ve Yıldırım Bayezit zamanında Arnavutluk'a yerleşen bir ailenin mensubudur. Bazı araştırmacılar ise onun Arnavut olduğunu iddia etmiştir. Kendisinin Türküm demesine rağmen aslında Arnavut olduğunu ifade edenler de vardır. Hatta Yunanca konuşmasından sebeple Türk olmasının imkan dahilinde bile olmadığı ileri sürülmüştür. (Bk. Entela Muço, *Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ve Emlakı*, Eser Kitap, İstanbul 2010, ss. 14-21. ;Alexandre Dumas, *Tepedelenli Ali Paşa*, Ali İhsan Güzel (çev.), Parşömen Yayınları, İstanbul 2011, ss. 12-13.) Ancak bu tartışmaların genellikle tarafsız bakış açısı ile yapılan değerlendirmeler çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Kullandığı dil sebebi ile milliyetinin tarifi ya da kendisinin ifadesi ile Türklüğünün sırf itibar kazanmak için kullanılan bir yalandan ibaret olduğunu varsaymak bunlara birer örnektir. Ali Paşa, Arnavutluk'ta çevresinde topladığı adamlar ile eşkiyalık yapar. Ünü ilerleyince Delvine sancakbeyi Selim Bey'in kızı ile evlenir. Selim Bey'in fermanlı olması üzerine Ali Paşa onu öldürür. Kendisine tepki gösterenlere elindeki fermanı gösterir. Bu hizmeti sebebi ile Tepedelenli Ali Paşa Rumeli vali kaymakamı sıfatını alır. 1787 yılında Avusturya ve Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki muhabereye çok sayıda kapı halkı ile katılması üzerine kendisine Tırhala valiliği turûk ve derbendât muhafızlığı verilir. Bu görevi sayesinde maiyetinde hepsi Arnavutlardan oluşan silahlı üç dört bin asker ile dolaşır ve eşkiya üzerindeki baskının yanı sıra etkinliğini arttırmak üzere civardaki sancak beyleri üzerine de baskı kurar. Nitekim bunu kullanarak Osmanlı Devleti'ne Yanya valiliği görevine getirilmek karşılığında Arnavutluk'ta beyler arasındaki huzursuzluğun bir daha yaşanmayacağı teminatını verir ve Yanya valisi olur. 1788 itibariyle Ali Paşa'nın Yanya'ya hükmettiği görülür. İstanbul'un, Ali Paşa'nın giriştiği hareketlerden duydukları rahatsızlığa rağmen Ali Paşa'nın gönderdiği yüklü miktardaki vergiler sebebiyle tepki vermediği düşünülür. Hatta kendisinin devlete sadakatinden şüphe duyulması sırasında bunun üzerinden mahir bir şekilde gelir. Fransızlar'ı kılıçtan geçirerek Preveze'yi de Osmanlı'ya katar. Kendisine bu hareketinden sebeple İstanbul'dan kılıç ve samur kaplı bir kaftan dahi gönderilir. (Bk. Ahmet Midhat Efendi, *Arnavutlar Solyotlar*, Nuri Sağlam (haz.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002, ss. 20-23.) Tepedelenli Ali'ye paşalık ünvanı 1785 yılında verilir.

güç kazanarak Yanya Paşalığı'nın idarecisi olan Tepedelenli Ali Paşa'dadır²³⁹. Ali Paşa'nın bu idaresi Narda, Ergiri, Ohri ve Delvine paşalarını saf dışı etmesiyle Yanya livasının sınırları doğuda Tırhala, kuzeyde Berat, güneyde Narda ve batıda Adriyatik kıyılarına kadar ki bütün Güney Arnavutluk sayılabilecek yerlere genişlemiştir²⁴⁰. Bazı eserlerde Tepedelenli Ali Paşa'nın *Yanya Paşalığı* olarak bilinen idaresine imparatorluk dahi denilmiştir²⁴¹. Ali Paşa'nın Yanya merkezli²⁴² idaresi, Osmanlı Devleti'nden adeta bağımsız davranması üzerine, II. Mahmut devrinde devletin iç asayişinin nispeten sağlanmasından sonra fermanlı olması ve 24 Ocak 1822'de öldürülmesi ile son bulmuştur²⁴³.

Ali Paşa'nın etkisiz hale getirilmesi ile Osmanlı Devleti Rum isyanına karşı tedbirler almakta daha rahat hale gelmiştir. Çünkü Tepedelenli Ali Paşa ile Osmanlı arasındaki bu mücadele Rumların isyanı için uygun bir ortam oluşturmaktaydı. Bu yüzden Osmanlı birliklerinin büyük kısmı Balkanlar'da Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı mücadele için kullanılıyordu. Ama artık bu kuvvetler isyancılar üzerine gönderilebilirdi. Öyle de oldu. Tesalya, Makedonya ve Epir'deki isyanlar böylece bastırılmıştır. Lakin Mora'daki isyan devam etmiştir. İsyanı bastırmakta yetersiz kalan II. Mahmut, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Nisan 1826'da Mehmet Ali Paşa'nın birlikleri isyanı bastırmıştır. Ancak Rusya, İngiltere ve Fransa duruma müdahil olmuşlardır. Müstereken oluşturdukları donanma ile birlikte Osmanlı donanmasının bulunduğu Navarin'e Ekim 1827'de saldırmışlardır. Osmanlı donanmasının imhası üzerine Rum meselesi de başka bir hal almıştır. Şubat 1830'da

Ali Paşa, Yanya Valisi İzzet Paşa'dan ahalinin memnuniyetsizliğini gerekçe göstererek Yanya'nın idaresini talep etse de kabul görmez. Ancak kendisi devletin Avusturya ve Rusya ile olan mücadelesinden istifade ile fiili durumu onaylatarak Yanya'yı ele geçirir. Devletin III. Selim ile birlikte toparlanması üzerine Ali Paşa hareketlerine ara vererek Osmanlı Devleti lehine kuzeydeki Buşatlılar üzerine 1793 yılında gider. Böylece sultanın güvenini yeniden kazanır. Bk. Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, ss. 127-128.

²³⁹ Osmanlı'nın otoritesinin zayıfladığı bu dönemde imparatorluğun çeşitli yerlerinde olduğu gibi Arnavutluk'ta da yerel idareciler güçlenir. Kuzey Arnavutluk'ta Buşatlı ailesinin idaresindeki Buşatlı Paşalığı ve Güney Arnavutluk'ta Tepedelenli Ali Paşa'nın idaresindeki Yanya Paşalığı bunlara örnektir. Bk. Erken, *İşkodra Vilayetinin İdarî ve Sosyal Yapısı (1876-1912)*, ss. 13-14.

²⁴⁰ Tepedelenli Ali Paşa 1784'te Delvine sancağını, 1786-1788 yılları arasında da Tırhala ve Yanya'yı ele geçirir. (Bk. Muço, *Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ve Emlakı*, s. 25.) Ali Paşa'nın, Makedonya'nın bazı yerlerini idare ettiği de görülür. Bk. Pouqueville, *Travels In The Morea Albania...*, p. 379.

²⁴¹ Urquhart, *The Spirit Of The East*, Vol. I, p. 198.

²⁴² 1809 yılında Yanya'ya yapılan sehayate göre Tepedelenli Ali Paşa idaresindeki Yanya kazasının dört nahiyesi bulunmaktaydı. Bunlar *Zagor, Malakas, Kurendos ve Çerkovişte* idi. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 165-167.

²⁴³ Osmanlı kuvvetleri Hurşit Paşa komutasında Yanya önlerine gelir. Muhasara edilen kaleden şehrin karşısındaki adaya kaçan Ali Paşa'nın kellesi buradaki manastırda alınır ve İstanbul'a gönderilir. Bk. Dalven, *The Jews Of Ioannina*, pp. 28-29.

Londra Antlaşması ile Rumların bağımsızlığı Osmanlı Devleti'nce kabul edilmiştir²⁴⁴. Osmanlı-Yunan sınırı Golos Körfezi'nden Narda Körfezi'ne kadar çekilen hat olmuş, Narda ise Osmanlı Devleti'nde kalmıştır²⁴⁵. Bu şekilde Güney Arnavutluk'un sınırları aynı zamanda Osmanlı Devleti-Yunanistan sınırı haline gelmiştir.

Kuzeyde İşkodra merkezli Buşatlılar ve güneyde Tepedelenli Ali Paşa idarelerine son verilerek Osmanlı Devleti'nin bölgede otoritesini temin etmesi ardından idarî yapıda değişikliklere gidilmiştir. II. Mahmut devri boyunca sağlanmaya çalışılan merkezi otoritenin tesisi temelinde yerel feodal beylerin yeniden güçlenmesini önleyecek uygulamalara girişilmiştir. Bu anlamda 1832 yılında timara son verilmiştir. Böylece idareciler, yerel feodal aile üyelerinden ziyade merkezden gönderilen kişilerden seçilecek memurlar olacaktır. Nitekim bu yaklaşım Tanzimat'ın ilanına kadar geçen sürede Arnavutluk'un genelinde uygulanmıştır²⁴⁶. İdarî manada gerçekleştirilen bu yeniliklerin tatbiki işine imparatorluk nüfusunun ve malî kaynaklarının tespitine dair çalışmalarla başlanmıştır²⁴⁷.

Bahsedilen düzenlemeler kapsamında gerçekleştirilen 1831 tarihli nüfus sayımında devletin idarî birimlerine ilişkin değişiklikler takip edilebilir. Ancak Karal'ın Osmanlı Devleti'ndeki bu ilk nüfus sayımıyla alakalı çalışmasında Rumeli'de Yanya ve çevresine dair kayda rastlanmaz²⁴⁸. Karal'a benzer şekilde konuyla alakalı diğer bir çalışmada da bu durum değişmez²⁴⁹. Bahsedilen çalışmalarda Yanya ile ilgili bir bilgiye rastlanmaması bazı soruları akla getirir. Yanya'nın bahsedilen nüfus sayımına dahil edilmediği düşünülebileceği gibi idarî manada merkez olma özelliğini de yitirmiş olabileceği ileri sürülebilir. Fakat bu yaklaşımların haklılığına rağmen bahsedilen tarihlerde Yanya, Avlonya ve Delvine sancakları Güney Arnavutluk'u kapsayan idarî birimler olarak Rumeli eyaleti

²⁴⁴ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, C. I. , 2. Baskı, İhsan Durdu ve Haşim Koç ve Gülçin Tunalı (çev.), Küre Yayınları, İstanbul 2009, ss. 240-244, 251-253.

²⁴⁵ İdris Bostan, "Narda", *DİA*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 386.

²⁴⁶ Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, ss. 134-139.

²⁴⁷ 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması üzerine imparatorluğun askeri bakımdan durumunu ortaya koymak ve vergilendirme temel gerekçelerdi. Bk. Cem Behar (haz.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Tarihi İstatistikler Dizisi, C. 2. , Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1996, s. XIX.

²⁴⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997, ss. 195-200.

²⁴⁹ Bu çalışmada Bosna, Arnavutluk, Tesalya ve Erzurum, Diyarbakır, Van gibi yerlerde sayım yapılmadığı belirtilir. Yani sayım imparatorluğun genelini kapsamamıştır. Bk. Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, C. 2. , ss. 22-23.

dahilindedirler²⁵⁰. Ayrıca bahsedilen çalışmalarda gösterilmese de Yanya'da nüfus sayımının yapıldığına işaret eden bir defter mevcuttur. Yanya'nın Rumeli eyaletinde sancak merkezi bulunduğu bu dönemde merkez kaza ve dört nahiyeye münkasım olduğu 1831 tarihli nüfus defterinden anlaşılır. Bu nahiyeler ise Zagor, Malakas, Çerkovişte ve Korundos'tur²⁵¹.

1833 yılında Yanya, *Elviye-i Selâse* adı verilen Yanya, Avlonya ve Delvine sancakları ile birlikte Rumeli eyaleti dahilindedir. Mutasarrıf Saffet Paşa'nın muhassıllık²⁵² görevini de üstlendiği bu sancaklar²⁵³ sonraki yıllarda idarî konumlarını muhafaza etmişlerdir²⁵⁴. Tanzimat'ın ilanına değin Güney Arnavutluk bu şekilde Rumeli Eyaleti dahilinde Yanya, Delvine ve Avlonya sancaklarına taksim edilerek yönetilmiştir.

1.4. Tanzimat'tan Vilayet Teşkiline Kadar Yanya (1839-1867)

Tanzimat'ın vaadlerinden birisi olan vergi adaletinin temini için iltizam usulünden vazgeçilmişti. Bunun yerine malî merkezileşmeyi sağlamak, iltizam usulünün tecrübe edilen olumsuzluklarından arınmak üzere muhassıllık idaresi teşkil edilmişti. Ayrıca her muhassıllık bölgesinde muhassıllık meclislerinin de teşkiline karar verilmiştir²⁵⁵. Böylece 1840 yılında Rumeli, Anadolu ve Adalar'da 140 kadar muhassıllık idaresi kurulmuştur. Bu yeni idarî-malî teşkilatın güvenlik ve asayiş işleri askerî zabite, malî işleri muhassıla aitti. Nitekim Tanzimat sonrası görülen muhassıllığın Tanzimat öncesi muhassıldan temel farkı da buydu. Tanzimat öncesi

²⁵⁰ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdarî Taksimat ve Nüfus", *Bellekten*, C. XV. , S. 60, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ekim 1951 Ankara, s. 619

²⁵¹ B. O. A. , *NFS.d. 5213*, ss. 38-83, 86-103, 106-119, 122-145, 30 Recep 1246/14 Ocak 1831.

²⁵² Tanzimat öncesi dönemdeki *mutasarrıf* tabiri eyalet yönetiminde vali yetkisindeki yönetici için kullanılmıştır. Bu dönemde vezir rütbesini aldığı halde kendisine valilik verilemeyen kişiler bir kaç sancağın birden idaresinde görevlendirilirdi. Bazı hallerde ise vezir ya da paşalara ek gelir olarak bir kaç sancak yönetimi verilirdi. Mutasarrıfların valilerden temel farkı ise merkez bir sancak seçerek orada oturmak zorunda olmamalarıdır. Bunun gibi bu dönemde bahsedilen muhassıl önce padişaha ait hasılların idaresinde görevli olduğu halde sonradan mutasarrıf gibi eyaletin veya sancağın hem valisi hem de hasıllatını toplayan kişiler için kullanılmıştır. Bk. Ayla Efe, "Tanzimat'ın Eyalet Reformları 1840-64: Silistre Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6. , S. 22, Yaz 2009, s. 88.

²⁵³ B. O. A. , *C.AS. 271-11251*, 1 Safer 1249/20 Haziran 1833.

²⁵⁴ *Elviye-i Selâse* mutasarrıflığını 1834 yılında Hafız Paşa (Bk. B. O. A. , *D.BŞM.d. 42214*, 1 Recep 1250/3 Kasım 1834.) 1836 yılında Mahmud Hamdi Paşa (Bk. B. O. A. , *A.RSK.d. 1690*, 29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836.) yürütmüştür. Rumeli eyaleti eski Valisi Hamdi Paşa'nın ölümü üzerine *Elviye-i Selâse* muhassıllığı Edirne eski müşiri Emin Paşa'ya ihale edilmiştir. Bk. B. O. A. , *C.ML. 290-11873*, 12 Şevval 1255/19 Aralık 1839.

²⁵⁵ Tanzimat'ın tatbik edildiği yerlerde uygulanan muhassıllık beraberinde meclisler de teşkil edilir. Büyük meclisin 13 üyesi bulunmaktadır. Hakim, muhassıl, zabtiye memurları, müftü, emvâl ve emlak kâtipleri, metropolit vekilinden oluşan yedi kişilik doğal üyelerin yanında geri kalan altı kişi ahaliden seçilirdi. Küçük meclisler ise hakim, muhassıl vekili, Müslüman ve diğer milletlerin temsilcilerinden oluşmaktadır. Bk. B. O. A. , *C.ML. 222-9213*, 5 safer 1257/29 Mart 1841.

muhassıl yani vali, mutasarrıf yetkisinde üst düzey yöneticiydi. Tanzimat dönemi muhassıllı ise Maliye Nezareti'ne bağlı merkezden atanan ücretli bir memurdu²⁵⁶.

Yeni malî-ıdarî taksimatta Rumeli ve Anadolu'daki muhassıllık teşkilatını gösteren gazetede ve sonrasındaki defterde Rumeli eyaletinde Manastır, Selanik ve Tırhala gibi yerler zikredilirken Yanya ve İşkodra beyan edilmez²⁵⁷. Bunun nedeni Arnavutluk'un muhassıllık idaresinden muaf yerler içerisinde olmasıydı²⁵⁸. Muhassıllığın tatbiki üzerine 1841 yılına gelindiğinde Yanya'nın, daha genel bir ifade ile Arnavutluk'un, muhassıllık dahilinde yine bulunmadığı görülür²⁵⁹. Arnavutluk'un uygulama dışı bırakıldığı bu düzenlemeden beklenen faydanın sağlanamaması üzerine 1842 yılında vazgeçilerek yeniden iltizam usulüne geçilmiştir. Lakin imparatorluk genelinde eyalet ve sancaklar yeniden düzenlenerek idarî yapıya *kaza* idarî birimi dahil edilmiştir²⁶⁰. Bahsedilen idarî yapılanma²⁶¹ çerçevesinde *Elviye-i Selâse* denilen Yanya, Delvine ve Avlonya sancakları bu sefer Rumeli eyaletinden ayrı bir eyalet şekline sokulmuştur. Nitekim 1842 yılı ardından Yanya eyaleti ifadesi yanında eyalet idarecisi olarak müşir valiler açıkça zikredilmiştir.

²⁵⁶ Birbirinden bağımsız birimlerden oluşan muhassıllık idaresinin en belirleyici özelliği aslında idarî bir organizasyon olmamasıydı. Nitekim bu özelliği ile Tanzimat öncesi aynı isimle görülen muhassıllıklardan da ayrılmaktadır. Tanzimat öncesi muhassılların idarî, askerî ve malî yetkilerinden sadece malî yetkilere sahip olan ve merkezden tayin edilen Tanzimat muhassılları ayrıca muhassıllık meclisleri ve kâtipler eliyle kontrol edilmekteydi. Tanzimat öncesi muhassıl yani vali, mutasarrıf yetkisinde üst düzey yöneticidir. Tanzimat muhassıllı ise Maliye Nezareti'ne bağlı ücretli bir memurdur. Tanzimat öncesi muhassıllıklara vezir, eski sadrazam, eski beylerbeyleri atanmıştır. Tanzimat muhassıllıklarına ise merkezdeki ilmiye, kalemiye mensupları ve taşradaki voyvoda, mütesellim gibi yerel nüfuzlu kişiler atanmıştır. Bunların müşir, ferik olmalarına özellikle dikkat edilmiştir. Ayrıca göreve atananların çoğu kapucubaşı rütbesindedir. Tanzimat devri muhassıllık idaresinin diğer bir özelliği ise muhassılların Maliye Nezareti, askerî zabitlerin Seraskerlik, muhassıllık meclislerinin de Meclis-i Vâlâ ile doğrudan yazışma yetkilerinin bulunmasıdır. Bk. Ayla Efe, "Taşra Yönetimine Muhassıllıktan Açılan Kapı", *1864 Vilayet Nizamnamesi*, Erkan Tural ve Selim Çapar (ed.), Öncü Basımevi, Ankara 2015, ss. 33-35.

²⁵⁷ *Takvim-i Vekâyi*, S. 193, 12 Zilhicce 1255/16 Şubat 1840. ;B. O. A. , *C.DH. 251-12520*, 29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840.

²⁵⁸ Bunların yanında Bosna, Trabzon, Van, Erzurum ve Kars dışında bütün Anadolu ve Rumeli'de tatbik edilir. Bk. Ayla Efe, *Muhassıllık Teşkilatı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2002, ss. 7, 15, 141, 144.

²⁵⁹ Rumeli'ndeki muhassıllıkların gösterildiği defterde Rumeli eyaleti altında Manastır, Kesriye, Sofya, Köstendil, Edirne, Filibe, Vize, Gelibolu muhassıllıkları sıralanır. Bk. B. O. A. , *ML.MKT.d. 733*, 29 Cemazeyilevvel 1257/19 Temmuz 1841.

²⁶⁰ Sancaklara muhassıllara denk kaymakamlar, kazalara ise müdürler tayin edilir. (Bk. İlkyay Erken, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaali Sancağının İdarî Yapısı", *OTAM*, C. 40. , Güz 2015, s. 203.) Eyaletlere ise müşir valiler atanarak iş tanımları da yapılır. Bk. Efe, "Taşra Yönetimine Muhassıllıktan Açılan Kapı", s. 40.

²⁶¹ 1842 uygulamaları eyalet ve sancak sınırlarındaki tadilatları beraberinde getirir. İltizamın yeniden tatbiki için Kocaali ve Gelibolu pilot bölgeler olarak seçilir. Uygulamadan olumlu sonuç alınması üzerine Hüdavendigâr ve Edirne eyaletlerinde tatbikine 1847'de karar verilir. Bk. Erken, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaali Sancağının İdarî Yapısı", ss. 204-205.

Tablo 1: Elviye-i Selâse Eyaleti ve Mülkî Taksimâtı (1845)²⁶².

Sancak	Kaza	Nahiye ²⁶³
Yanya	Yanya (Merkez)	Zagor Radoviz Çemernik Lamri
	Narda	
	Preveze	
	Koniçe	
	Parga	
	Grebene ²⁶⁴	
Avlonya	Berat (Merkez)	Palipogon
	Avlonya	
	Tepedelen	
	Premedi	
	Ergiri	
Delvine	Delvine (Merkez)	
	Aydonat	
	Filat	
	Margılıç	

1842 yılındaki düzenleme ardından 1845 yılında gelindiğinde Yanya, *Elviye-i Selâse* eyaletinin merkezi olmaya devam etmiştir²⁶⁵. Eyalette Yanya sancağının merkezi Yanya, Avlonya sancağının merkezi Berat, Delvine sancağının ise Delvine'ydi. Dikkatli incelendiğinde bu üç sancağın aslında Güney Arnavutluk'un tamamını içerdiği ilgili sancakların mülkî sınırlarından anlaşılmaktadır. Yanya sancağının Yunanistan sınırından itibaren kuzeye doğru Epir'i ve Parga münasebeti ile kısmen Çamlık'ı, Delvine sancağının Epir'in Adriyatik'e doğru kalan ve kuzeyde Delvine'ye kadar uzanan kısmını oluşturan Çamlık'ı, Avlonya sancağının ise Çamlık'ın kuzeyindeki Laplık ile Laplık'ın doğusundaki Toskalık'ın büyük kısmını

²⁶² Tablo genel hatları ile *ML.MSF.d. 6764* kodlu defterden ibarettir. (Bk. B. O. A. , *ML.MSF.d. 6719*, 6 Cemazeyilahir 1261/12 Haziran 1845.) Ancak Yanya kazası (B. O. A. , *ML.MSF.d. 6785*, 7 Recep 1261/12 Temmuz 1845.) ve Preveze kazası dahilindeki Lamri nahiyesi (Bk. B. O. A. , *ML.MSF.d. 6500*, 1 Rabiulevvel 1261/10 Mart 1845.) bilgileri farklı defterlerden alınmıştır. Diğer idarî birimler ve dağılımları 1845 yılına ait bu defterler ile uyumaktadır.

²⁶³ Diğer bir kayıttta sancaklar dahilindeki bazı nahiyeler de ayrıca belirtilir. Bk. B. O. A. , *ML.MSF.d. 6785*, 7 Recep 1261/12 Temmuz 1845.

²⁶⁴ *Grebene ve Veniçe* kazaları 1842 yılında Yanya sancağından alınarak Serfice muhassıllığına dahil edilirler. Lakin tablodan anlaşıldığı üzere Grebene yeniden Yanya'ya dahil edilir. Bk. B. O. A. , *C.DH. 141-7017*, 29 Zilhicce 1257/11 Şubat 1842.

²⁶⁵ 10 Mart 1845 tarihli Elviye-i Selâse'de kain kazaların *zabtiyesi ve tahsisiyesiyle muhafazası süvari ve piyade neferlere* ödenen tahsisa dair defterde Yanya ve Avlonya sancakları gösterilirken Delvine'den bahsedilmez. Bu durum Delvine'nin ilgili defter bünyesindeki hesaba bir nedenle dahil edilmemesiyle ilgilidir. Bk. B. O. A. , *ML.MSF.d. 6500*, 1 Rabiulevvel 1261/10 Mart 1845.

kapsadığı görülmektedir. Yani Güney Arnavutluk denilen bölgenin bu tarihte *Elviye-i Selâse* adıyla Yanya merkezli bir eyalet şeklindeki idaresi söz konusudur²⁶⁶.

Burada dikkat çeken bir ayrım bulunmaktadır. Tanzimat öncesinde 1832-1839 yıllarında ve sonrasında muhassıllık idaresinin uygulandığı ancak Arnavutluk'un bunun dışında bırakıldığı 1840-1842 yıllarında *Elviye-i Selâse* olarak anılan sancaklar Avlonya, Delvine ve Yanya'dır. 1842 yılında muhassıllık uygulamasının kaldırılarak imparatorluk genelindeki idarî taksimatın yeniden düzenlenmesi sonrasında bu sancakların Rumeli eyaleti bünyesindeki idareleri sonlandırılarak Yanya eyaleti ismi ile ayrı bir eyalet teşkil edilmiştir. Ancak Tablo 1'de gösterilen eyalet bünyesindeki üç sancağın 1842 düzenlemesi öncesindeki *Elviye-i Selâse* sancakları ile aynı olmasından sebeple 1842 yılı sonrasındaki belgelerde de Yanya eyaleti için *Elviye-i Selâse* ifadesi kullanımı sürmüştür²⁶⁷.

Tablo 2: Yanya Eyaletinin İdarî Taksimatı (1846)²⁶⁸.

Sancak	Kaza	Nahiye	Köy ve Çiftlik Sayısı
Yanya	Yanya	Nefs	-
		Korundos	88
		Malakas	49
		Çerkovişte	46
		Zagor	51
		Meçova	5
	Narda	Nefs	-
		Has	36
		Çemernik	43
		Kervansaray	19
		Laka	13
		Radoviz	24
	Aydonat	-	63
	Margılıç	-	94
	Preveze	Nefs	-
Lamri		45	
Koniçe	-	66	

²⁶⁶ Mutasarıf, defterdar, muhasebeci, tahrirat kâtibi (Bk. B. O. A. , *MLMSF.d. 6719*, 6 Cemazeyilahir 1261/12 Haziran 1845.) ve nüfus kâtibi gibi memurlar bulunmaktadır. Bk. B. O. A. , *MLMSF.d. 6764*, 18 Cemazeyilevvel 1261/24 Haziran 1845.

²⁶⁷ Diğer bir mesele bu sancaklar idaresindeki kaza idarecileri ile ilgilidir. Genel olarak kazaların idarecileri 1842 düzenlemesi ile uyumlu olarak müdürlerdir. Yanya ve Avlonya sancaklarında yaygın uygulamadan bir fark bulunmaz. Sadece Avlonya sancağı kaymakamı sancak merkezi olan Berat'ta oturmaktadır. Lakin Delvine sancağı merkezi olan Delvine'de sancağın diğer kazalarındaki gibi idareci olarak kaza müdürü gösterilmekte, kaymakam ibaresi yer almamaktadır. Bk. B. O. A. , *MLMSF.d. 6719*, 6 Cemazeyilahir 1261/12 Haziran 1845.

²⁶⁸ B. O. A. , *NFS.d. 5222*, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

	Veniçe	-	26
	Grebene	-	86
	Parga	-	7
Avlonya	Berat (Merkez)	-	90
	Malakas-i Zîr ve Balâ ve Rej	-	83
	Avlonya	-	67
	Mezakiye-i Kebîr ve Sagir	-	59
	Premedi	-	133
	Iskarapar	-	54
	Timoriçe	-	42
Delvine	Delvine (Merkez)	-	130
	Ergiri	-	45
	Palipogon (Pogon) ²⁶⁹	-	47
	Tepedelen	-	96
	Filat	-	64
Toplam	21 Kaza	10 Nahiye	1671 Köy ve Çiftlik

1846 yılı başı itibariyle Yanya eyaletindeki idarî birimler yukarıdaki tablodaki gibidir. Görüldüğü üzere eyaletin mülkî taksimatına dair köy ve nahiye sayılarına ayrıntılı bir şekilde ulaşılır. Ayrıca bu tarihte bir takım idarî değişikliklere de gidilmiştir. Yanya sancağına, Delvine sancağından koparılan Margılıç ve Aydonat kazaları eklenmiştir. Bu kazaların yerine Delvine sancağına ise Avlonya sancağından ayrılan Ergiri kazası ve Palipogon nahiyesi dahil edilmiştir. Ayrıca Palipogon bu esnada kaza teşkil edilerek Delvine'ye bağlanmıştır. Yine tabloda sıralandığı üzere sadece eyalet sınırları içerisindeki mülkî taksimata ilişkin değişikliklerle yetinilmeyerek yeni kaza ve nahiyeler teşkil edilmiştir. Bu haliyle eyalet içerisindeki sancakların mülkî taksimatında 1845 yılındaki bölgesel sınırlara riayet edilmediği söylenebilir. Nitekim Yanya sancağı Margılıç ve Aydonat kazaları ile birlikte önceki taksimata nazaran Çamlık'ın büyük kısmını idaresi altına alırken Delvine sancağı Çamlık'ın sınırlarını Ergiri vasıtası ile aşarak Laplık içlerine doğru genişlemiştir.

Tablo 2'de nakledilen 1846 yılı mart ayındaki taksimatın ardından aynı yılın eylül ayına ait diğer bir kaynağa göre Yanya eyaleti *Elviye-i Selâse* şeklinde anılarak yine Yanya, Avlonya ve Delvine sancaklarına taksim edilmiştir. Ancak burada 1845 yılındaki taksimata dönülerek Tablo 2'de sıralanan idarî yapıdan vazgeçilmiştir. Fakat bu kayıta Tablo 2'deki Iskarapar, Timoriçe, Mezakiye, Malakas gibi idarî birimler gösterilmemiştir. Delvine sancağı Delvine, Filat, Aydonat ve Margılıç kazalarından oluşmuştur. Avlonya sancağı ise Berat, Avlonya, Premedi, Tepedelen,

²⁶⁹ B. O. A. , *ML.MSF.d. 6411*, 29 Ramazan 1262/20 Eylül 1846.

Ergiri kazaları ve Palipogon nahiyesinden ibarettir. Merkez Yanya sancağında ise Yanya, Narda, Preveze, Parga, Koniçe kazaları ile Radoviz ve Lamri nahiyeleri bulunmaktadır. Merkez Yanya sancağı 1845 ve 1846 tarihli taksimattan farklı olarak Grebene kazası olmadan teşkil edilmiştir. Yani bu düzenleme ile Yanya sancağının sınırları doğu istikameti itibariyle daralmış, Epir'in Makedonya ve Tesalya ile olan doğal sınırlarına riayet edilmiştir²⁷⁰.

20 Aralık 1846 tarihli ve kısmen 1845 yılına ait kayıtları gösteren ilk devlet salnamesinde Yanya eyaleti yer almaktadır. Bir vali idaresindeki eyaletin Yanya, Berat ve Ergiri adında üç sancağı vardır. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarı ile zaten Avlonya livasının merkezi bulunan Berat artık idarî birimin-sancağın da ismi olmuştur. Delvine ise sancak merkezi olmak özelliğini yitirmiş ve Ergiri'nin sancak merkezi olması ile sancak adı da değişmiştir. Ancak bu değişikliklere rağmen bir süre daha kayıtlarda Avlonya ile Berat, Ergiri ile Delvine sancakları biribiri yerine kullanılmıştır²⁷¹.

Yanya eyaletinde 1845/1846 tarihlerindeki idarî değişikliklerin sebebinin 27 Kasım 1846 tarihli düzenlemeler olduğu düşünülebilir. Lakin görüldüğü üzere Yanya eyaletindeki değişiklikler bu tarihten öncedir²⁷². Üstelik 1847 yılında mülkî yapısını aynen muhafaza eden Yanya eyaletinin²⁷³ bahsedilen idarî düzenlemelerin dışında kaldığı anlaşılır. *Tanzimat'ın tatbik edildiği yerlerde* Rumeli'nin malî işlerinin ayrılarak müşir, vali, mutasarrıf, muhassıllık ve kaymakamlık suretiyle idareleri düzenlenen sancakların gösterildiği defterde *şimdilik müstesna olarak idare olunan yerler* kaydı düşülmüştür. Bu kayıt altında İşkodra, Yanya, Avlonya ve Delvine

²⁷⁰ İlgili değişiklikler eyaletteki harcamaların gösterildiği defterden takip edilir. Bu sırada eyalet Mutasarrıfı Ziya Paşa'dır. Bk. B. O. A. , *MLMSF.d. 6411*, 29 Ramazan 1262/20 Eylül 1846.

²⁷¹ Vali önce Ahmet Paşa ardından Hafız Paşa'dır. Salnamenin oluşturulması esnasında valinin değiştiği görülür. Berat Kaymakamı Hasan Paşa, Ergiri Kaymakamı Ata Bey'dir. Bk. *Devlet Salnamesi (D. S.)*, H. 1263/M. 1846, s. 82, 112. ;*D. S.* , H. 1264/M. 1847, s. 112, .

²⁷² Düzenlemede eyaletler dahilindeki idarecilerin görev tanımları yapılır. Bu sırada yeniden muhassıl isimli yöneticilere tesadüf edilir. Öyleki gerekli görülmeleri halinde eyaletlerden ayrı bir şekilde doğrudan hazinece muhassıllık olarak idare edilmek üzere sancakların teşkil edilebileceği belirtilir. Böylece aynı eyalet dahilinde idarî ve malî yetkilere sahip muhassıllık, valilik ve kaymakamlık birimleri yer alır. Ancak bunların birbirleri ile olan ilişkileri net değildir. (Bk. Efe, "Taşra Yönetimine Muhassıllıktan Açılan Kapı", ss. 42-43.) Hatta bu nedenle zamanla kimi sorunlar ortaya çıkar. Bazı yerlerin malî işleri bakımından muhassıllık şeklinde idaresi esnasında bu muhassıllık dahilindeki kaza müdürlerinin azl ve atama işlemlerinde belirsizlik oluşur. Bahsedilen müdürlerin azl ve atamasının eskiden bağlı oldukları eyalet valilerince mi yoksa muhassılların tasarrufu ile mi olacağını Meclis-i Vâlâ tarafından netleştirilmesi istenir. Bk. B. O. A. , *A.MKT. 42-88*, 27 Cemazeyilevvel 1262/23 Mayıs 1846.

²⁷³ Yanya Valisi Saffet Paşa'nın, *Elviye-i Selâse*'nin zabtiye işleri için gerekli sayıda süvari ve zabtiye neferinin maaşları hakkındaki takiridir. Yanya, Avlonya ve Delvine yine bu eyaletin sancaklarıdır. Bk. B. O. A. , *C.ZB. 50-2455*, 1 Zilhicce 1263/10 Kasım 1847.

sancakları sıralanmıştır. Yani Arnavutluk'un, Tanzimat'ın uygulandığı yerler dışında bırakıldığı ve bu sebeple Yanya merkezli Güney Arnavutluk'un da bahsedilen düzenlemelerden etkilenmediği söylenebilir²⁷⁴.

1848 ve 1849 yıllarında Yanya eyaleti, imparatorluğun mülkî taksimatındaki yerini korumuştur. Bir yıl sonra merkez sancak Yanya'da Leskovik, Koniçe kazasının bir nahiyesi olarak idarî sınırlara dahil edilmiştir²⁷⁵. Ayrıca Preveze artık Yanya'nın kazası değil ayrı bir sancak merkezidir²⁷⁶. Buradan anlaşıldığı kadarı ile 1849 yılı içerisinde eyalet dahilinde mülkî değişiklikler olmuştur. Bunun nedeni 1849 tarihli talimatname olabilir²⁷⁷. Bu nedenle eyalet meclislerinin yetkilerinin valiler aleyhine arttırıldığı bu dönemde Yanya eyaletinde²⁷⁸ Preveze yeni bir sancak olarak teşkilatlanmıştır. Eyalet sınırları içerisinde mülkî taksimattaki bu değişikliğin yanında eyalet sınırlarını değiştiren diğer bir değişikliğe de gidilmiştir. Yanya eyaletine, tarih boyunca Epir ile Tesalya arasındaki doğal sınır olan Pindus Dağı aşılarak, Tırhala sancağı dahil edilmiştir²⁷⁹. Ancak Tırhala'nın bu konumu eyaletin diğer sancaklarından farklıdır. İdarecisinin kaymakam yerine mutasarrıf olması

²⁷⁴ Manastır, Ohri, Prizren, Bosna Hersek ve Belgrad gibi yerler de müstesna tutulmuşlardır. Fakat Tırhala sancağı değişikliğe tabidir ve mali işleri muhassıl elindedir. Bk. B. O. A. , *ML.d.* 533, 5 Zilhicce 1263/14 Kasım 1847.

²⁷⁵ Vali Rüstem Paşa, Berat livası Kaymakamı Hasan Paşa, Ergiri livası Kaymakamı Ata Bey'dir. Bk. B. O. A. , *C.DH.* 157-7842, 28 Rabiulevvel 1264/4 Mart 1848. ;*D. S.* , H. 1265/M. 1848, s. 74. ;*D. S.* , H. 1266/M. 1849, ss. 42, 68.

²⁷⁶ Narda ve Preveze kazaları birleştirilerek bir kaymakamlık yani sancak teşkiline karar verilir. Yunanistan sınırında bulunmaları bunda etkilidir. Tırhala mal müdürü Şakir Bey livaya kaymakam tayin edilir. (Bk. B. O. A. , *A.TŞF.* 7-6, 26 Safer 1265/21 Ocak 1849.) Livanın adı bazen Narda olsa da genelde Preveze'dir. Bk. *D. S.* , H. 1272/M. 1855, s. 82.

²⁷⁷ Eyalet meclislerinin oluşumu düzenlenir. Meclis başkanı ve iki kâtibin merkezden atanacağı belirtilir. Vali, defterdar, kadı/naip, müftü ve halk arasından dördü Müslüman diğerleri her cemaatin temsilcilerinden oluşan bir meclis kurulacaktır. (Bk. Efe, "Taşra Yönetimine Muhassıllıktan Açılan Kapı", ss. 43-44.) Bunun Yanya'da uygulanması ise kısmen farklıdır. 1850 yılında Yanya eyalet meclisinin birisi vali, diğer üçünün padişah tarafından seçilen üyelere olduğu belirtilir. Ardından üç Müslüman iki Hristiyan ve bir Yahudi ki toplam altı temsilci meclise katılır. (Bk. Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 30-31.) 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nin ilanına kadar bu yönetmelik yürürlüktedir. Bk. Selda Kılıç, "Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 45, Ankara 2009, s. 48.

²⁷⁸ Eyaletin idarî birimlerinden Tepedelen, Koniçe, Margılıç, Aydonat, Iskarapar, Veniçe kazalarına müdür tayinleri gerçekleşir. (Bk. B. O. A. , *MVL.* 234-31, 13 Ramazan 1266/23 Temmuz 1850.) Kaza müdürlerinin mirî maldan zimmetlerine geçirecekleri miktarın bu idarecilerin tayinlerini gerçekleştiren mutasarrıf ve valilerden alınmasına dair irade bulunur. 1851 yılı içinde Vali Ali Rıza Paşa tarafından eyaletteki bazı müdürlerin değiştirilmesinin nedeni budur. Bk. B. O. A. , *İ.MVL.* 226-7710, 27 Safer 1268/22 Aralık 1851.

²⁷⁹ Eyalette vali, Berat, Ergiri ve Narda sancaklarında kaymakam, Tırhala livasında ise idareci mutasarrıftır. Bk. *D. S.* , H. 1267/M. 1850, s. 70. ; *D. S.* , H. 1268/M. 1851, s. 69. ; *D. S.* , H. 1269/M. 1852, s. 71. ; *D. S.* , H. 1270/M. 1853, s. 78.

bunun bir göstergesidir²⁸⁰. Nitekim 1852 yılında idarî yapıyla alakalı düzenlemeye gidilerek valilerin eyalet meclisleri karşısındaki yetkileri arttırılmıştır²⁸¹. Ayrıca defterdarın vali üzerindeki teftiş hakkı da sonlandırılmıştır. Valilerin denetimi merkeze bağlı müfettişlerce yapılmıştır. Burada görülen en çarpıcı değişiklik ise müstakil mutasarrıflıkların tanımlanmasıdır. Bu sancaklar herhangi bir eyalete bağlı olmaksızın doğrudan merkezden idare edilecekti²⁸². Tırhala'nın idarecisinin mutasarrıf olmasının sebebi bu olabilir. Ancak Tırhala bu özelliğine rağmen yine de Yanya eyaletine dahil edilmiştir.

Tırhala'nın sancak olarak Yanya eyaletindeki yeri 1854 yılı itibariyle bitmiştir. Bu yıl Tırhala ayrı bir eyalettir. Yanya eyaleti Yanya, Berat, Ergiri ve Preveze sancakları ile Güney Arnavutluk sınırlarındaki idarî taksimatını korumuştur. Yanya sancağı ise Yanya, Koniçe²⁸³, Aydonat, Parga, Margılıç, Grebene²⁸⁴ ve Veniçe olmak üzere yedi kazadan müteşekkildir²⁸⁵. 1854 yılı içerisinde eyaletin Tırhala ile birlikte yaşadığı idarî değişikliklerin asayiş ve güvenliğin temini bakımından planlandığı ileri sürülebilir²⁸⁶.

Kayıtlara bakıldığında 13 Haziran 1855'ten 12 Ağustos 1858'e kadar Yanya eyalet defterdarlığının Abdülhamid Bey tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Dolayısı ile 1855-1858 yılları arasında Yanya'nın eyalet merkezi olmak vasfını koruduğu söylenmelidir²⁸⁷. Bu dönemde Yanya livası Yanya, Koniçe, Aydonat, Grebene, Veniçe ve Parga kazalarından, Ergiri livası Delvine, Ergiri, Palipogon,

²⁸⁰ 1851 tarihli cizye gelirlerinin toplanmasına dair Yanya eyaletinin gelirlerini gösteren defterde Tırhala livası yoktur. Nedeninin ise Tırhala'nın doğrudan merkezden yönetiliyor olması muhtemeldir. Yanya livası Aydonat, Margılıç, Koniçe, Grebene, Veniçe ve Parga kazalarını kapsarken, Narda livası Preveze ve Narda kazasından, Berat livası Berat, Malakas, Mezakiye-i Kebir, Iskarapar ve Timoriçe kazalarından, Ergiri livası ise Delvine, Ergiri, Palipogon, Tepedelen ve Filat kazalarından oluşmaktadır. Eyalette bu yıl itibariyle Tablo 2'ye yakın mülkî taksimatın uygulandığı görülür. Sadece Preveze ve Narda, Yanya livasında değil ayrı bir sancaktır. Bk. B. O. A. , *ML.VRD.CMH.d.*) 651, 29 Zilhicce 1267/25 Ekim 1851.

²⁸¹ Efe, "Taşra Yönetimine Muhassılıktan Açılan Kapı", s. 44.

²⁸² Kılıç, "Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlemesinin...", s. 50.

²⁸³ Koniçe kaza müdürü tayin edilen Hüseyin Ağa'ya bu yıl verilen maaşın diğer vilayetlerdeki müdür maaşları ile mukayese edildiğinde yüksek bir miktarda olduğu görülür. Benzer kaza müdürlerinin 500 hatta 200 kuruş maaşları Koniçe için 1500 kuruştur. Bk. B. O. A. , *İ.MVL. 317-13378*, 17 Muharrem 1271/10 Ekim 1854.

²⁸⁴ Grebene 1845'te ve 1846 yılı içerisindeki değişikliklerde de Yanya livasında bir kazadır. Bu durum mali kayıtlarda da görüleceği üzere 1848 ve 1849 yıllarında devam eder. Bk. B. O. A. , *ML.CRD.d. 1114*, 28 Rabiulevvel 1264/4 Mart 1848. ;B. O. A. , *ML.CRD.d. 1218*, 17 Safer 1265/12 Ocak 1849.

²⁸⁵ D. S. , H. 1271/M. 1854, s. 67, 78.

²⁸⁶ Bu dönemde idarî bakımdan Yanya ve Tırhala taraflarının ıslah edilerek güvenlik ve asayişin temini için de gerekli yerlere asker tedarik edilmesi gereği ifade edilir. Bk. B. O. A. , *İ.DH. 307-19538*, 20 Cemazeyilevvel 1270/18 Şubat 1854.

²⁸⁷ B. O. A. , *ML.VRD.d. 2626*, 2 Muharrem 1275/12 Ağustos 1858.

Tepedelen ve Filat kazalarından, Preveze livası Preveze ve Narda kazalarından, Berat livası ise Berat, Avlonya, Malakasi, Mezakiye-i Kebir, Premedi ve Iskarapar kazalarından oluşmaktadır²⁸⁸. Bu sürede Yanya livasında Parga, Margılıç ve Leskovik birer nahiyedir²⁸⁹. Tırhala'nın yeniden eyalet sınırlarına dahil edilmesi de bu esnada tatbik edilmiştir. Öyle ki Tırhala'nın idarecisi 1856 yılında mutasarrıf iken 1857 ve sonrasında kaymakamdır²⁹⁰. Burada karşımıza bazı idarî birimlerin idarecilerinin tayin ve mevkilerinde uygulamada istisnai durumların bulunduğu çıkmaktadır. Nitekim mutasarrıfın idareci olarak Tırhala'da görevlendirilmesi ifadesi tek başına Tırhala'nın müstakil bir sancak olduğunu düşündürebilir. Öyle ki kimi hallerde bazı sancakların bir eyalet dahilinde olmakla birlikte yine mutasarrıf eliyle yönetildiğine rastlanmaktadır. Ancak sırf bu nedenle ilgili sancağın müstakil olduğu kanısına varmak yanıltıcı olabilir. Nitekim bu idarecilerin yerine yeni atamalar yapıldığında mutasarrıf yerine kaymakam görevlendirilmektedir. Yani sancak idaresinde görevlendirilecek kişinin mevkii ile görevlendirildiği esnada ilgili idarî birimin önemine dair değerlendirmelerle bu yola başvurulduğu söylenebilir²⁹¹.

Osmanlı Devleti'nin taşra idaresiyle alakalı olarak 22 Kasım 1858'de mülki yapıya dair bir talimatname daha yayımlanmıştır²⁹². Taşra teşkilatında 1849 ve 1852 düzenlemelerinin ardından yeniden görev tanımı yapılarak²⁹³ vali, mutasarrıf, kaymakam ve müdürlerin görevleri açıklanmıştır. Bu değişikliklerle valinin eyalet içerisindeki yetki ve görevleri genişletilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin taşra idaresinde 1852'de belirtilen müstakil livalara bir kez daha yer verilmiştir²⁹⁴. Düzenleme ile birlikte Osmanlı Devleti'nin toprakları eyaletlere, eyaletleri livalara, livaları kazalara, kazaları da köylere münkasım olmuştur. Yönetici olarak eyaletlere

²⁸⁸ İdarî birimler cizye gelirlerini (Bk. B. O. A. ,*ML.VRD.CMH.d. 1416* , 29 Zilhicce 1271/12 Eylül 1855.), gayrimüslim tebanın bedalât-ı askeriyelerini (Bk. B. O. A. , *ML.VRD.d. 2796*, 29 Zilhicce 1272/31 Ağustos 1856.) ve Yanya livası kazalarındaki zabtiyeleir maaşlarının gösterildiği defterlerden tespit edilmiştir. Bk. B. O. A. ,*ML.MSF.d. 13404*, 23 Rabiulevvel 1274/11 Kasım 1857.

²⁸⁹ *D. S. , H. 1272/M. 1855*, s. 82. ;*D. S. , H. 1273/M. 1856*, s. 88. ;*D. S. , H. 1274/M. 1857*, s. 96.

²⁹⁰ 1856 tarihli salnamede Yanya eyaletindedir. Bk. *D. S. , H. 1273/M. 1856*, s. 63. ; *D. S. , H. 1274/M. 1857*, s. 71

²⁹¹ Duruma örnek olarak Kocaeli sancağının benzer yıllardaki idaresi gösterilebilir. Bk. Erken, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli Sancağının İdarî Yapısı", s. 208.

²⁹² Kılıç, "Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlemesinin...", s. 59.

²⁹³ Talimatnameden birkaç ay önce bütün vali ve mutasarrıflardan her mülk ve kişinin korunması, can ve mal güvenliğinin sağlanması istenir. Bu, Tanzimat ve Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nin temel haklara ilişkin vatandaşlarına verdiği garantilerin uygulanmasına dikkat ettiği bir göstergesidir. Bk. B. O. A. , *HR.MKT. 251-89*, 9 Muharrem 1275/19 Ağustos 1858.

²⁹⁴ Erken, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli Sancağının İdarî Yapısı", s. 207.

vali, sancaklara kaymakam, kazalara da müdürler atanacaktı²⁹⁵. Herhangi bir eyalet idaresinde yer almayan sancakların idarecisi ise mutasarrıf olacaktı²⁹⁶.

1858 yılındaki değişikliklerden Yanya eyaletinin hemen ve doğrudan etkilendiğini ifade etmek güçtür²⁹⁷. Eyaletin Yanya, Berat, Ergiri, Narda ve bazen de Tırhala'nın²⁹⁸ dahil olduğu sancaklardan ibaret mülkî taksimatı 1864 yılına kadar ana hatlarıyla aynı kalmıştır²⁹⁹. Ancak bu süreçte eyalet dahilindeki idarî birimlere ilişkin düzenlemelere devam edilerek memurların görevlendirilmesi sürmüştür³⁰⁰. Eyalet dahilinde memur görevlendirilmelerinin sürdüğü sırada Yanya Valisi Akif Paşa tarafından 1861 yılında bazı kazaların birleştirilmesi teklifi yapılmıştır³⁰¹. Sadâret makamı ise hangi kazaların birleştirilmesinin düşünüldüğünü ve asıl amacın ne olduğunu vilayetten sormuştur³⁰². Buna cevaben gerçekleşen yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla yapılması planlanan değişikliğin sebebi birleştirilecek kazalara ehliyetli naiblerin atanmasıyla kaza gelirlerinin arttırılması düşüncesidir³⁰³.

²⁹⁵ *Takvim-i Vekâyi*, S. 566, H. 26 Rabiulahir 1275/M. 3 Aralık 1858.

²⁹⁶ Kılıç, "Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlemesinin...", s. 52.

²⁹⁷ 1860 yılında Yanya, Bursa ile birlikte emlak tahriri ve vergide yapılacak düzenlemede pilot bölge yapılır. Emlakta binde dört, akardan yüzde dört vergi ve bunların üzerine de tahrir masrafı olarak sadece bir defalık bir kuruş temettü vergisi olan yüzde üçe, yarım ilave edilecektir. Verginin hesaplanmasındaki değişikliğin pilot bölgelerde gelirleri arttırıcı sonuçları üzerine imparatorluk geneline yayılması kararlaştırılır. Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 759-78, 10 Muharrem 1277/29 Temmuz 1860.

²⁹⁸ Örneğin 1860 yılı başında Tırhala, Yanya dahilindedir. Bk. B. O. A. , *A.MKT.NZD.* 303-58, 7 Recep 1276/30 Ocak 1860.

²⁹⁹ Sancak idarecisi kaymakamdır. (Bk. *D. S.* , H. 1275/M. 1858, s. 69. ;*D. S.* , H. 1276/M. 1859, s. 71. ; *D. S.* , H. 1277/M. 1860, s. 74. ;*D. S.* , H. 1278/M. 1861, s. 74. ;*D. S.* , H. 1279/M. 1862, s. 74. ;*D. S.* , H. 1280/M. 1863, s. 69.) Yanya sancağının 1859 ve 1860 yıllarındaki mülkî taksimatı ise 1855-1858 arasındaki gibidir. Ancak 1861'de nahiye sayısında artış vardır. Bunlar Korundos, Çerkovişte, Meçova, Malakas, Zagor nahiyeleridir. Meçova'nın nahiye teşkil edildiği, diğerlerinin ise zaten Yanya merkez kazasına bağlı nahiyeler oldukları ve zaman zaman sıralandıkları bilinmektedir. (Bk. *D. S.* , H. 1276/M. 1859, s. 126. ;*D. S.* , H. 1277/M. 1860, s. 131. ;*D. S.* , H. 1278/M. 1861, s. 132. ;*D. S.* , H. 1279/M. 1862, s. 139. ;*D. S.* , H. 1280/M. 1863, s. 163.) 1860 yılında Tırhala, Selanik eyaletine bağlanmış olsa da (Bk. B. O. A. , *A.MKT.NZD.* 312-25, 1 Şevval 1276/22 Nisan 1860.) 1861 yılında Yanya eyaletinin mülkî taksimatı değişmez. (Bk. B. O. A. , *ML.MSF.d.* 15132, 29 Recep 1277/10 Şubat 1861.) Eyalet bünyesindeki Premedi, Veniçe, Grebene, Filat kazalarına müdür tayinlerine devam edilir. Bk. B. O. A. , *A.MKT.MVL.* 120-64, 16 Şevval 1277/27 Nisan 1861.

³⁰⁰ 1859 yılında Yanya sancağının nüfus ve emlak tahririni icra etmek üzere Hüdavendigâr sancağı tahrir memurlarından Tevfik Bey ve Feyzullah Efendi tayin edilir. Mal kitabelerine Hüsnü Bey, keşif haritasının düzenlenmesi işine de erkân-ı harb kaimimamaklığı'ndan Mahmud Ali Bey memur edilir. Bk. B. O. A. , *İ.DH.* 439-29036, 11 Muharrem 1276/10 Ağustos 1859.

³⁰¹ Eyalet içerisinde kazaların birleştirilerek idaresine 1858 yılı itibarıyla kısmen başlanır. Bunlardan ilki Tırhala sancağında 1858 tarihli ıslahat-ı mülkiye gereğince bazı kazaların birleştirilmesidir. Bk. B. O. A. , *MVL.* 906-26, 11 Rabiulevvel 1275/19 Ekim 1858.

³⁰² B. O. A. , *A.MKT.NZD.* 347-73, 13 Ramazan 1277/25 Mart 1861. ;B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 214-59, 5 Şevval 1277/16 Nisan 1861.

³⁰³ Örneğin aynı gerekçe ile Narda sancağındaki Radoviz ve Çemernik nahiyeleri Yunanistan sınırında olmaları sebebiyle güvenlik bakımından önemlerine binaen birbirlerinden ayrılarak idareleri gündeme gelir. Ancak bu nahiyeler Rumeli'de uygulanan ıslahat gereğince bir müdür idaresine verilirler. Bk. B. O. A. , *İ.MVL.* 459-20601, 23 Cemazeyilevvel 1278/26 Kasım 1861.

Bahsedilen kazaların neler olduğu ise yine Akif Paşa idaresindeki Yanya eyaletinin 1862 yılındaki mülkî taksimatından anlaşılmaktadır. 1862 yılı başında Yanya sancağında Yanya, Koniçe, Aydonat, Margılıç, Parga kazaları ve Çerkovişte, Zagor, Malakas, Korundos nahiyeleri bulunmaktaydı. Fakat Grebene ve Veniçe kazalarının yıl ortasında Kesriye'ye bağlandığı kaydı görülmektedir³⁰⁴. Aynı yıl Meçova kazası teşkil edilirken, Tırhala sancağı da idarî taksimat dahilinde değildir³⁰⁵.

1864, imparatorluğun Tanzimat sonrası uyguladığı merkezileşme çabalarının en somut girişimlerinden birisinin başladığı yıl olmuştur. Tuna'da tatbik edilen vilayet idaresi ile yeni mülkî -idarî yapının temeli atılmıştır³⁰⁶. Bu yıl Yanya eyaletinde ise kısmi değişiklikler yaşanmıştır. Lakin gerekçesinin ilgili nizamnâme olduğunu söylemek zordur. Çünkü bu değişiklikler ilgili nizamnâmenin ilanından evveldir. Eyaletin bahsedilen mülkî sınırlarında Tırhala sancağı yine yoktur. Ancak Yanya, Berat, Ergiri ve Narda sancaklarına bu sefer Preveze eklenmiştir. Narda'dan ayrı bir sancak olan Preveze'ye Hasan Paşa kaymakam olarak atanmıştır. Margılıç kazası ise Yanya'dan alınarak Preveze'ye bağlanmıştır³⁰⁷.

Bahsedilen değişikliklerin yapıldığı yılın ertesinde eyaletin sancak taksimatı Narda kaymakamlığının lağv edilerek Narda ve dahilindeki kazaların Preveze'ye ilhakı ile değişmiştir³⁰⁸. Diğer bir değişiklik ise Berat sancağı ifadesi yerine eskiden olduğu gibi Avlonya, Ergiri sancağı yerine de Delvine ifadesinin kullanılmasında

³⁰⁴ Rumeli eyaletleri dahilindeki kazalardan bazılarının bir sancaktan diğerine ilhak edildiği bir süreç yaşanır. Bu süreçte Yanya'dan koparılan Grebene ve Veniçe kazaları Kesriye sancağına bağlanır. Duruma ilişkin Dahiliye Nezareti'nce Yanya eyaletine bunun icra edilip edilmediği sorulduğunda ilgili değişikliğe dair kararın Mart 1862 itibarıyla uygulanmasının istendiği ancak buna dair henüz bir cevap gelmediği beyan edilir. Bk. B. O. A. , *MVL. 457-125*, 10 Rabiulevvel 1281/13 Ağustos 1864.

³⁰⁵ Değişiklikler 13 Mart 1861'den 12 Mart 1862'ye kadar bir yıllık harcamaları gösterir defter (Bk. B. O. A. , *MLMSF.d. 15749*, 7 Cemazeyilevvel 1279/31 Ekim 1862.) ile haziran ayına ait defterin mukayesesıyla tespit edilir. Bk. B. O. A. , *MLMSF.d. 16509*, 29 Zilhicce 1278/27 Haziran 1862.

³⁰⁶ Tuna Vilayeti Nizamnâmesi (Bk. Atatürk Kitaplığı, Demirbaş SEL_Osm_01515/01, *Tuna Vilayeti Nizamnâmesi*, 7 Cemazeyilahir 1281/7 Kasım 1864.) çok az fark ile 1864 tarihli vilayet nizamnâmesi adıyla (Bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, Matbaa-yı Amire, H. 1289/M. 1872, ss. 608-624) 1865 ve 1866 yıllarında Anadolu ve Arabistan'nın bazı yerlerinde yürürlüğe girer. 1867'de ise ülke geneline yayılır. Bk. Mehmet Güneş, *Osmanlı Devleti'nde Kaymakamlık (1842-1871)*, Kitabevi, İstanbul 2014, ss. 286-288.

³⁰⁷ Preveze'nin, Narda'dan (Bk. B. O. A. , *MLMSF.d. 17300*, 18 Nisan 1280/30 Nisan 1864.) ayrılarak (Bk. *D. S.* , H. 1281/M. 1864, ss. 67, 168) ayrı bir sancak teşkili gerekçesi konumudur. Bu nedenle Narda Kaymakamı Hasan Paşa'ya miralaylık rütbesi tevdi edilerek Preveze'ye tayin olunur. (Bk. B. O. A. , *MVL. 989-16*, 1 Zilkade 1280/8 Nisan 1864.) Bu esnada Margılıç (Bk. B. O. A. , *MVL. 989-16*, 17 Zilkade 1280/24 Nisan 1864.) ve Parga kazalarının Narda sancağı ile irtibatı kesilerek Preveze sancağına bağlanır. Bu değişiklik ile ortaya çıkan mali ihtiyaç ise eyalet dahilindeki idarî birimlerin idarecilerinin maaşlarındaki kesinti ile karşılanır. Bk. B. O. A. , *İ.MVL. 508-22938*, 17 Zilkade 1280/24 Nisan 1864.

³⁰⁸ Bu değişiklik (Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM. 343-47*, 15 Rabiulahir 1282/17 Eylül 1865.) aynı yıla ait verilerin yer aldığı devlet salnamesinde belirtilmez. Nitekim ilgili salnamede Preveze ve Narda livaları hala ayrı gösterilir. Bk. *D. S.* , H. 1282/M. 1865, s. 66.

karşımıza çıkmaktadır³⁰⁹. Bu değişiklikler esnasında Yanya sancağı kuzey ve kuzeydoğu istikametinde genişleyerek Yanya, Aydonat, Koniçe, Premedi, Grebene, Veniçe kazaları ile merkez nahiyelerden³¹⁰ ve Koniçe kazasının Leskovik nahiyesinden oluşmuştur³¹¹. Premedi, Grebene, Veniçe kazalarının sancağa katılması sonucu Parga ve Margılıç'ın Preveze sancağına ilhakıyla yaşanan coğrafi daralma da telafi edilmiştir³¹².

1864 Vilayet Nizamnâmesi her ne kadar Yanya eyaletinde tatbik edilmediyse de 1865 yılı içerisinde eyaletin idarî taksimatında çeşitli değişiklikler yaşanmıştır. Bu süreç 1866 itibariyle devam etmiştir. Yanya sancağı ise mülkî taksimatını nahiyelerindeki değişikliklere rağmen kormuştur³¹³. Öyle ki sancağa sadece *Ada* isminde yeni bir nahiyeye eklenmiştir. Bu tarihli salnamede Narda'nın müdürlük şeklinde idaresi bilgisi kaymakamlığın kaldırılması ile uyumludur³¹⁴. Lakin bu salnamedeki bilgilerin bir kısmının 1865 yılına ait olduğu ve 1866'nın tamamını kapsamadığına dikkat çekilmelidir. Nitekim Narda'da mevkie nezaketi bakımından Ağustos 1866'da yeniden sancak idaresi tesis edilmiştir³¹⁵. Narda'nın yanı sıra yine

³⁰⁹ 1864 yılında Berat sancak merkezi değildir. Eskisi gibi kaza teşkil edilerek müdürlük olur ve sancak merkezi de Avlonya'ya taşınır. (Bk. B. O. A. , *MVL. 998-16*, 1 Rabiulahir 1281/3 Eylül 1864.) Bu sebeple 1865 yılı içerisindeki kayıtlarda Berat sancağı yerine önceki kullanımı ile Avlonya (Bk. B. O. A. , *ML.MSF.d. 17611*, 17 Recep 1283/25 Kasım 1866.), Ergiri sancağı yerine de Delvine denilir. (Bk. B. O. A. , *ML.MSF.d. 17717*, 16 Zilkade 1281/ 12 Nisan 1865. ;B. O. A. , *ML.MSF.d. 17860*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.) Ergiri sancağının isimlendirilmesinde bürokratik alışkanlıkların etkili olduğu ileri sürülebilir. Sancak sınırlarındaki değişikliklere rağmen merkezin korunuyor olması bunu güçlendirir. Nisan 1865 itibariyle Avlonya sancağı kazaları ise Avlonya, Premedi, Berat, Iskarapar, Timoriçe'dir. (Bk. B. O. A. , *ML.MSF.d. 17717*, 16 Zilkade 1281/ 12 Nisan 1865.) Ancak Mayıs ayında Premedi, Yanya'ya dahil edilir. (Bk. B. O. A. , *ML.VRD.d. 3601*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.) Ergiri sancağı ise Ergiri, Filat, Tepedelen, Delvine, Pogon kazalarını kapsar. (Bk. B. O. A. , *ML.MSF.d. 17850*, 29 Zilhicce 1281/ 25 Mayıs 1865.) Preveze sancağı Narda, Preveze, Margılıç ve Parga kazalarına taksim edilir. Bk. B. O. A. , *ML.VRD.d. 3593*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865. ;B. O. A. , *ML.VRD.d. 3600*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.

³¹⁰ Meçova, mayıs ayında kaza olarak verilse de (Bk. B. O. A. , *ML.MSF.d. 17860*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.) sonraki kayıta merkeze bağlı nahiyelerdendir. Bu nahiyeler Korundos, Zagor, Meçova ve Çerkovişte'dir. *Nahiye-i erba*' ismi ile anılırlar. (Bk. B. O. A. , *ML.VRD.d. 3610*, 17 Muharrem 1282/12 Haziran 1865.) Ancak daha sonraki kayıtlarda Meçova yeniden kazaya tahvil edilir. Bk. B. O. A. , *MVL. 1017-65*, 17 Cemazeyilevvel 1282/8 Ekim 1865.

³¹¹ Margılıç kazası, salnamede yine Yanya'da gösterilir. Bk. *D. S. , H. 1282/M. 1865*, s. 156.

³¹² B. O. A. , *ML.MSF.d. 17850*, 29 Zilhicce 1281/ 25 Mayıs 1865.

³¹³ Kaza taksimatı 1865 yılındaki gibidir. Bk. B. O. A. , *ML.VRD.d. 1244*, 3 Rabiulevvel 1283/16 Temmuz 1866.

³¹⁴ Zagor, Korundos, Meçova, Çerkovişte diğer nahiyelerdir. Bk. *D. S. , H. 1283/M. 1866*, ss. 72, 158-159.

³¹⁵ Sanağın teşkili ardından (Bk. B. O. A. , *MVL. 1022-11*, 8 Rabiulevvel 1283/21 Temmuz 1866.) Kaymakam Cavid Efendi miralaylığa terfi ettirilir. (Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM. 363-86*, 16 Cemazeyilevvel 1283/22 Eylül 1866.) Narda sancağının yeniden teşkili sebebi ile kaynak ihtiyacı doğmuştur. Bunun bir kısmı eyalet içerisindeki mevcut memuriyetlerin maaşlarından yapılacak kesintiler ile, kalan kısmı hazine yardımı ile karşılanmıştır. Bk. B. O. A. , *MVL. 1034-83*, 18 Recep 1283/26 Kasım 1866.

Yunanistan sınırında olmaları itibariyle önemli görülen Radoviz ve Çemernik nahiyeleri de kazaya tahvil edilmiştir³¹⁶.

Görüldüğü üzere 1864 yılı içinde Preveze Narda'dan ayrılarak sancak teşkil edilmiştir. Üstelik her iki sancak da mülkî taksimatı bakımından az sayıda idarî birime sahipti. 1865 yılında ise Narda sancağı lağv edilerek yeniden Preveze'ye ilhak olunmuştur. Fakat 1866 yılı içinde Narda yeniden sancağa tahvil edilmiştir³¹⁷. Burada görülen değişiklikler eyalet dahilinde özellikle Yunanistan sınırındaki idarî birimlerde mülkî bakımdan bir kararsızlık yaşandığının göstergesidir. Preveze ve Narda'nın, eyaletin dolayısı ile Osmanlı Devleti'nin Yunanistan ile olan sınırında bulunması bahsedilen değişikliklerin temel sebebidir. Bu sebeple zaman zaman idarecilerin Narda, Preveze ve bazen de Parga'nın sancak yapılmalarını hep güvenlik gerekçesi istedikleri, buna dair anlık tedbirler ile yeni idarî birimlerin teşkil edildiği gözlenmektedir. Bu durum Yanya'nın, eyaletten vilayet şeklindeki idaresine ve Osmanlı hakimiyetinden çıktığı 1913 yılına kadar sürmüştür.

1.5.Yanya Vilayetinin Teşkili ve İdarî Taksimatı (1867-1913)

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını oluşturan Arnavutluk, Makedonya, Trakya, Epir ve Eski Sırbistan olarak sınırları çizilen bölgede³¹⁸ Arnavutluk'un güney kısmı ile Epir denilen bölgede Yanya vilayeti teşkil edilmiştir³¹⁹. Yanya, vilayet teşkil edildiği esnada sınırları dahilindeki Tırhala ile birlikte değerlendirildiğinde oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Öyle ki vilayetin doğu sınırı Tırhala sancağının Golos limanından itibaren sahilden güneye Ermiye kasabasına kadar inmekteydi. Oradan güneyde Yunanistan sınırı boyunca Dömeke nahiyesinden Preveze sancağı dahilindeki Radoviz kazasının Petrile Köyüne kadar uzanmaktaydı. Bu hat yürüyüş mesafesi olarak 70³²⁰ saat sürmekteydi. Petrile

³¹⁶ B. O. A. , *MVL. 1023-2*, 12 Cemazayilevvel 1283/22 Eylül 1866.

³¹⁷ Benzer şekilde bu yıl 1864'da sancak merkezinin Avlonya'ya taşınması ile kazaya dönüştürülen Berat yeniden sancak merkezi yapılır. Bk. B. O. A. , *İ.MVL. 557-25009*, 14 Rabiulevvel 1283/27 Temmuz 1866.

³¹⁸ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Resimli ve Haritalı Coğrafya-yı Osmanî*, Matbaa-yı Hayriye, İstanbul 1328, s. 14

³¹⁹ Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, Matbaayı EbuZZiya, Kostantiniye 1304, s. 97. ;Ali Tefik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1310, s. 26, 83.

³²⁰ Osmanlı'da idarî birimlerin İstanbul'a veya birbirlerine olan uzaklıkları ile sınırlarının büyüklükleri genellikle saat cinsinden ifade edilmekteydi. Bu nedenle km cinsinden bir uzaklık ölçüsünün kullanımı azdır. Vaudoncourt bunu Osmanlı'da mesafelerin bir yerden bir yere kaç saatte gidildiğine göre ölçüldüğünü belirterek tarif eder. Buna göre üç kara mili bir saat sayılmaktaydı. (Bk. Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 113.) Bir kara milinin 1600 metre olduğu dikkate alındığında yaklaşık olarak saatte beş km yürüdüğü farz edilmektedir. Yani bir insanın normal sürat

Köyünden batıya gidilerek Narda körfezine varıldığında, ki bu Yanya'nın Yunanistan dolayısıyla Osmanlı'nın Yunanistan ile olan sınırır, vilayetin güneyine ulaşılmaktaydı. Vilayet batısında Adriyatik Denizi, kuzeyinde Manastır ve İşkodra vilayetleri bulunmaktaydı. Vilayetin kuzeyden güneye uzunluğu 240 km iken doğu batı uzunluğu 90 kilometreydi³²¹.

1864 tarihli Vilayet Nizamnâmesi Tuna'da tecrübe edildikten ve yapılan bazı değişikliklerden sonra 1867'den itibaren imparatorluk genelinde uygulanmıştır³²². Bu nizamnâme ile yeni vilayetler tanzim edilmiştir³²³. Yanya vilayeti de bu süreçte kurulmuştur³²⁴. Vilayetin teşkili öncesinde³²⁵ Yanya ve Tırhala eyaletlerinin ayrı ayrı mı birlikte tek bir vilayet olarak mı düzenlenecekleri tartışılmıştır. Bu tartışmaların sonucunda ilgili idarî birimlerin ayrı birer vilayet idaresine tahvillerine 6 Mart 1867 itibariyle karar verilerek merkez idarî personellerine ödenecek maaşlar hesap edilmiştir³²⁶. Ancak uygulamada bu vilayetlerin hemen değil bir süre sonra teşkil edildiğini düşünmek gerekmektedir. Nitekim 7 Mart 1867 tarihli evrakta Tırhala yine eyalettir³²⁷. Bu düzenlemenin hemen ardından 1 Haziran 1867 tarihli evraka göre bu tarihe kadar Rumeli'de üç, Anadolu'da bir, Arabistan'da iki, Irak ve Afrika'da birer olmak üzere sekiz vilayetin teşkil edildiği belirtilmiştir. Bu tarihte ise bunlardan ayrı olarak Rumeli'de üç, Anadolu'da dokuz vilayetin teşkiline girişilmiştir. Böylece 1

ile bir saatte alabileceği mesafe buydu. Bu verilerden hareketle bir varsayım ile Yanya'nın burada bahsedilen güney sınırının 350 km olduğu ileri sürülebilir. Nitekim bu gün bakıldığında kabaca tarif edilen güzergâh buna yakındır.

³²¹ Narda Irmağı vilayetin bir süre güney sınırını teşkil eder ve Narda Körfezi'nde denize dökülür. Bk. Y. V. S. , H. 1288/M. 1271, s. 141. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 115. ;Hasan Sırrı, *Osmanlı Coğrafyası*, Krabet? Matbaası, İstanbul 1309, s. 15. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. III. , s. 845. ;Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. VI. , s. 4789.

³²² Bu nizamnâme (Bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, H. ss. 608-624.) aslında 8 Ekim 1864 tarihli nizamnâmenin bir tekrarıdır. Bu açıdan 22 Ocak 1871 tarihli nizamnâmeye kadar uygulamadaki nizamnâme bundan ibarettir. (Bk. İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, ss. 62-63.). Vilayet, liva, kaza, nahiye, köy idarî hiyerarşik düzeni ile vali, mutasarrıf, kaymakam, nahiye müdürü ve köy muhtarı şeklinde idareciler tarif edilir. Bk. Erken, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli Sancağının İdarî Yapısı", s. 214.

³²³ Özgür Yılmaz, "Tanzimat Döneminde Taşra idare Meclisleri (1840-1871)", *History Studies*, Volume 9, Issue 6, December 2014, ss. 273-274.

³²⁴ Aslında daha 1865'te Yanya eyaleti tercümanının merkeze gönderdiği talepte Yanya'nın vilayet teşkil edileceğini haber aldığı ve kendisinin de bu vilayetin yine bir memuru olmak isteği görülür. Yani 1864 nizamnâmesi ardından Yanya'nın vilayet teşkilinin bir şekilde görüşüldüğü ileri sürülebilir. Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM. 345-1820*, 20 Cemazeyilevvel 1282/11 Ekim 1865.

³²⁵ Ayrıca Yanya'nın Rumeli'de İşkodra ve Prizren ile birlikte yabancı ülkeler nazarında önemli görülen ve yabancı devletlerin nüfuzlarını arttırmak girişimlerinde bulunan yerlerden birisi olması da vilayet teşkilinde etkilidir. Bk. B. O. A. , *HR.SYS. 116-8*, 2 Safer 1283/16 Haziran 1866.

³²⁶ Vali muavini 6000, umur-ı ecebi müdürü 4000, mektupçu 5000, 2 başkâtime 2500'er, 2 mübaşire 300'er kuruş olmak üzere aylık 26.000 kuruş maaş ödenmesine karar verilir. Bu hesap Yanya ve Tırhala için de aynıdır. Bk. B. O. A. , *İ.MMS. 34-1397*, 29 Şevval 1283/6 Mart 1867.

³²⁷ B. O. A. , *A.MKT.MHM. 378-24*, 1 Zilkade 1283/7 Mart 1867.

Haziran 1867 itibariyle Aydın, Ankara, Cezair-i Bahri Sefid, Hüdavendigâr, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Selanik, Yanya ve Üsküp vilayetlerinin teşkiline karar verilmiştir. 6 Mart 1867 tarihli belgede vilayet olarak gördüğümüz Yanya'nın, 1 Haziran 1867 tarihli düzenlemeyle Ergiri ile beraber Berat, Preveze ile beraber Narda, Tırhala ile beraber Golos sancakları ve merkez Yanya sancağı şeklindeki idarî taksimatıyla vilayet teşkilatı yeniden düzenlenmiştir. Böylelikle ilk önce Yanya'dan ayrı bir vilayet olarak teşkil edilen Tırhala vilayetinin valisi Edhem Paşa, Yanya vilayetine tayin edilmiştir³²⁸. Yani Yanya, 6 Mart 1867'de vilayet olarak Osmanlı taşra idaresinde yerini almış, 1 Haziran 1867'de ise mülki taksimatı yeniden düzenlenmiştir. Osmanlı taşra teşkilatında Yanya'nın da içinde bulunduğu vilayetlerin teşkili ardından yeni sistem nedeni ile resmi yazışmalarda doğması muhtemel karışıklıkların ve mağduriyetlerin önü alınmak istenmiştir. Bunun için yeni kurulan vilayetlere resmi yazışmalara dair ilgili yazı gönderilmiştir³²⁹.

Vilayetin teşkili esnasında belirtildiği üzere vilayet, Yanya sancağı merkez olmak üzere Ergiri ile beraber Berat, Preveze ile beraber Narda, Tırhala ile beraber Golos sancaklarından oluşmaktadır. Burada birlikte ifade edilen sancakların ayrı birer sancak veyahut tek bir sancak oldukları tam olarak anlaşılmaz. Örneğin Preveze ile beraber Narda sancağı ifadesinden bunların tek bir sancak olduğu düşünülebilir. Lakin bir süre sonra Narda sancağının sadece iki kazası olduğundan ve bunun gereksiz masrafa sebebiyet vermesinden lağv edilerek kazaya tahviliyle beraber Preveze'ye ilhakı gereği beyan edilmiştir³³⁰. Bunun üzerine Narda eskisi gibi kaza³³¹ merkezi yapılmıştır³³². *Narda ile beraber Preveze sancaklarındaki* ifadeden hareketle karşılaştığımız benzer durum *Ergiri ile beraber Berat* sancağında da görülür. Nitekim yine belgedeki ifadeden bunların da ayrı birer sancak oldukları anlaşılır. Ancak Narda sancağının lağvı esnasında Berat ve Ergiri'nin tek bir sancak olarak

³²⁸ Vilayet usulünün imparatorluk genelinde tatbiki ile yerleri değiştirilen veya açıkta kalan eyalet, sancak, kaza ve nahiye idarecilerinin sıkıntı çekmemeleri istenir. Bk. B. O. A. , *İ.MMS. 133-5692*, 28 Muahrrem 1284/1 Haziran 1867.

³²⁹ Vatandaşın hukukî işleriyle ilgili başvurularında mağdur olmaması için eskiden olduğu gibi sancak mutasarrıflarına hitaben yazdıkları arzuhallerinin Babıalî'ye mutasarrıf vasıtasıyla doğrudan yazılması gerektiği ve bu durumun da vilayet merkezine bildirilmesi ilgili vilayetlere tebliğ edilir. Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM. 384-58*, 10 Safer 1284/13 Haziran 1867.

³³⁰ B. O. A. , *İ.MVL. 576-25855*, 20 Rabiulahir 1284/21 Ağustos 1867.

³³¹ Narda'nın kaza merkezi yapılması ile eski Kaymakam Cavid Paşa Tırhala kaymakamlığına tayin olunur. Bk. B. O. A. , *MVL. 1047-64*, 28 Rabiulahir 1284/29 Ağustos 1867. ;B. O. A. , *İ.MVL. 578-25932*, 24 Cemazeyilevvel 1284/23 Eylül 1867.

³³² Sadâret'ten Yanya vilayetine ve maliye Nezaretine durum bildirilir. Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM. 390-41*, 5 Cemazeyilevvel 1284/4 Eylül 1867.

idarelerinin uygun olduğu ifade edilmiştir. Ergiri'nin merkez olduğu bu tasarrufta İsmail Paşa da mutasarrıf tayin edilmiştir. Gereken masraflar ise Narda'nın lağv edilmesi ile arta kalan miktardan karşılanmıştır. Yani vilayet, 1 Haziran 1867 tarihli taksimatta Yanya, Tırhala, Golos, Berat, Ergiri, Preveze ve Narda sancaklarından oluşmaktaydı. Fakat 28 Ağustos 1867'de Narda sancağı gibi Berat sancağı da lağv edilmiştir. Böylece Narda'nın Preveze'ye, Berat'ın ise Ergiri'ye ilhakı gerçekleşmiştir³³³. Ancak bu değişiklikten bir ay kadar sonra Berat, Meclis-i Vâlâ kararı ile Ergiri'den ayrılarak yeniden ayrı bir sancağa tahvil olunmuştur³³⁴.

Yanya vilayetinin 1867 yılında teşkili ile bu yıl içerisinde idarî taksimatında mart, haziran, ağustos ve ekim aylarındaki değişiklikler ilgili yıla ait devlet salnamesinde gösterilmemiştir. Hatta kısmen 1866 ve kısmen de 1867 yılına ait verilerin yer aldığı salnamede Yanya yine eyalet olarak gösterilmiştir³³⁵. Ancak sonraki yıllarda nizamnamenin tatbik edildiğini salnamelerden takip etmek mümkündür. Yanya'nın vilayet olarak gösterildiği H. 1285 tarihli ilk devlet salnamesine göre vali Ahmet Rasim Paşa, vali muavini Kostan Efendi, mektupçu Agah Efendi, defterdar Talat Efendi, naib ve müfettiş Hayrullah Efendi şeklindeki merkez idarecileri listelenmiştir. Vilayetin Yanya, Tırhala, Berat, Ergiri ve Preveze sancaklarına taksim edildiği de bu salnameden anlaşılmaktadır³³⁶. Bu kaynağa göre merkez vilayet idarecileri arasında mali işlerle alakalı memur ise defterdardır³³⁷. Nitekim 26 Mayıs 1867 tarihli karar ile merkez muhasebecisine defterdar³³⁸, sancak mal müdürüne muhasebeci, kaza mal kâtiplerine mal müdürü ünvanı verileceği belirtilmiştir³³⁹. Bu bilgilerden hareketle 1867 yılı içerisinde mülkî taksimatına dair değişikliklerin yaşandığı Yanya'nın vilayet teşkil edildiği ve gerekli memurların tayin edildiği söylenebilir.

Vilayetin teşkili ardından mülkî taksimatına dair düzenlemelere 1868 yılı içinde devam edilmiştir. Bu kapsamda vilayet dahilindeki idarî birimlere gerekli

³³³ B. O. A. , *İ.MVL.* 576-25855, 27 Rabiulahir 1284/28 Ağustos 1867.

³³⁴ B. O. A. , *MVL.* 1047-102, 3 Recep 1284/31 Ekim 1867.

³³⁵ Eyalet Valisi Müşir Ahmet Paşa'dır. Sancak idarecileri ise mutasarrıf değil ilgili vilayet nizamnâmesi öncesindeki gibi kaymakamdır. Bk. *D. S.* , H. 1284/M. 1867, s. 89.

³³⁶ *D. S.* , H. 1285/M. 1868, s. 98.

³³⁷ 1864 tarihli vilayet nizamnamesinin yedinci maddesi gereği bu işle görevli kişinin ünvanı budur. Bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, s. 609.

³³⁸ Merkez vilayet muhasebecilerine eskiden olduğu gibi defterdar denilecektir. Bk. Güneş, *Osmanlı Devleti'nde Kaymakamlık*, s. 295.

³³⁹ B. O. A. , *İ.MMS.* 133-5692, 22 Muahrrem 1284/26 Mayıs 1867.

idarecilerin tayinleri yapılmıştır³⁴⁰. Bu idarî birimlerin düzenlenmesinde vilayete tahsis edilen bütçeye uygun hareket edilmesi özellikle istenmiştir. Hatta mümkün olduğunca vilayet bütçesinden tasarruf edilmesi için bazı nahiye ve kazaların birleştirilerek idaresi yoluna gidilmesi önerilmiştir³⁴¹. Diğer yandan vilayetin idarî kurumlarının da teşkiline çalışılmıştır. Vilayet dahilindeki nüfus işlemlerinin sıhhati bakımından sancaklarda nüfus memurları görevlendirilmiştir³⁴². Kaymakam ve diğer idarî personellerin tayinleri ile birlikte vilayetin mali bakımdan da yeniden düzenlenmesi gereği ifade edilmiş ve bu amaçla hazırlıklara başlanmıştır³⁴³. Vilayetin hukuk işlerinin de bir düzen dahilinde yapılmasının temini amacı ile vilayet merkez ve sancaklarında cinayet ve temyiz hukuk meclislerine gereken müfettişlerin tayinine girişilmiştir. Ayrıca mahkemelerde görevli diğer personelin de tayinleri ile ilgilenilmiştir³⁴⁴.

Vilayetin idarî birimlerindeki tayinlerin ve düzenlemelerin sürdüğü 1869³⁴⁵ yılında mülkî taksimatı değişmemiştir³⁴⁶. Ahmet Rasim Paşa'nın valiliğe devam ettiği sonraki iki sene de bu durum sürmüştür³⁴⁷. Ancak bu yıl taşra idaresinde yeni bir düzenleme yapılmıştır. 1867'de imparatorluk genelinde tatbik edilen 1864 nizâmnamesi 1871'de yeniden düzenlenmiştir³⁴⁸. Burada önceki nizamnâmede bahsedilen nahiye teşkilatının detayları verilmiştir³⁴⁹. Ancak 1864 nizamnâmesinde nizami mahkemelerin kuruluşlarına dair hükümler bulunurken 1871 tarihli nizamnâmede bulunmamıştır³⁵⁰. Vilayet idare meclisleri ve vazifeleri yine burada

³⁴⁰ Premedi kazasına Ali Rıza Efendi, Margılıç kazasına Hasan Hüsnü Efendi kaymakam olarak tayin edilirler. Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 401-16, 29 Şevval 1284/23 Şubat 1868.

³⁴¹ B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 419-28, 12 Rabiulahir 1285/2 Ağustos 1868.

³⁴² Rumeli ve Anadolu'da hangi sancakta kaç nüfus nazırı ve mukîdi bulunduğunu gösteren deftere göre Yanya sancağında dokuz, Preveze sancağında iki, Berat sancağında yedi, Ergiri sancağında beş, Tırhala sancağında yedi olmak üzere vilayet dahilinde 30 nüfus mukîdi yer alır. Bk. B. O. A. , *NFS.d.* 7949, 22 Zilhicce 1284 (?)/22 Nisan 1868.

³⁴³ B. O. A. , *İ.DH.* 578-40268, 28 Safer 1285/20 Haziran 1868.

³⁴⁴ Vilayetteki hukuki işlerin ve cinayetlerin çokluğundan sebeple hukuki işlerdeki yoğunluğa dikkat çekilerek özellikle cinayetlerin vaktinde araştırılması için sancaklara birer cinayet reisinin atanması gerektiği vilayetçe ifade edilir. Bk. B. O. A. , *ŞD.* 2085-24, 17 Zilkade 1285/1 Mart 1869.

³⁴⁵ Preveze'ye Samed Bey, Ergiri'ye Sırrı Efendi, Berat'a Rauf Bey mutasarrıf tayin olurken Delvine'ye Nusret Bey kaymakam atanır. İlgili atamalar Maliye Nezareti'ne bildirilir. Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 436-54, 1 Zilkade 1285/13 Şubat 1869.

³⁴⁶ Yanya, Berat, Ergiri, Preveze ve Tırhala sancaklarına münkasımdır. Sancaklarda naib ve mali işlerle alakalı memur olarak mühasebeciler sıralanır. Merkez mutasarrıfı burada yine zikredilir. Bk. *D. S.* , H. 1286/M. 1869, s. 133.

³⁴⁷ *D. S.* , H. 1287/M. 1870, s. 139, 148. ; *D. S.* , H. 1288/M. 1871, s. 162.

³⁴⁸ 1864 Vilayet Nizamnâmesi 29 Şevval 1287/22 Ocak 1871 tarihli *İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnâmesine* kadar caridir. Nizamnâme için bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, , ss. 625-651.

³⁴⁹ Nizamnâmenin 50. maddesinde nahiye teşkilatı açıklanır. Her kazada birbirine yakın köy ve çiftliklerden oluşan birime denilecektir. Bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, H. 1289/M. 1872, ss. 636-638.

³⁵⁰ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, s. 64. ; *Düstur*, Tertip I, C. I, H. s. 625.

açıklanmıştır³⁵¹. Vilayet idare meclisinin tabii üyeleri hakim, mektupçu, defterdar, hariciye memurları olarak gösterilmiştir. Ayrıca meclisin ahalice seçilen ikisi Müslüman ikisi gayrimüslim dört üyesinin olacağı beyan edilmiştir. Müftü ile diğer ruhani liderler de bahsedilen meclisin doğal üyeleri olarak belirtilmiştir³⁵².

1871 yılı içinde Yanya vilayetinin merkez idaresinde ilgili düzenlemeye uygun olarak vali, müfettiş, defterdar, mektupçu ve naib yer almıştır. Vilayet idare meclisinin doğal üyeleri de müfettiş, defterdar, mektubi, divan-ı hukuk reisi ve naib, müftü, metropolitten oluşmuştur. Meclise seçimle dahil olan üyeler ise ikisi Müslüman üçü gayrimüslim beş üyeden ibarettir. Vilayetin nüfus dağılımı dikkate alınarak oluşturulduğu anlaşılan idare meclisinin seçilen üyelerinden bir tanesinin Yahudi milletini³⁵³, ikisinin Müslümanları diğer ikisinin de Rumları temsil ettiği anlaşılmaktadır. Meclise seçilen üye sayısının dört yerine beş olmasının nedeni Yahudilerin de ayrıca temsil edilmesine dair hassasiyetin varlığı gibi görünmektedir. Yine bu yıl vilayet dahilinde divan-ı temyiz-i vilayet, muhasebe-i vilayet kalemi, mektubi-i vilayet kalemi, evrak odası, tercüme odası, matbaa-yı vilayet, meclis-i ticaret-i vilayet, meclisi zabtiye-i vilayet, rüsumat idareleri adı altındaki idarî birimler ve bu idarî birimler dahilindeki memurlar listelenmiştir³⁵⁴. Vilayetin idarî birimlerinin belirgin bir hal aldığı bu yıl benzer bir şekilde mülkî taksimatı da teferruatlı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Tablo 3: Yanya Vilayetinin Mülkî Taksimatı (1871)³⁵⁵.

Sancak	Kaza	Nahiye
Yanya Sancağı	Yanya	Meçova, Malakas, Zağor, Çerkovişte, Korundos
	Aydonat	-
	Grebene	Semarina

³⁵¹ Vilayet merkezleri, livalar, kazalar, nahiyeler, köylerde çeşitli meclisler kurulacaktır. Bu meclislerin üyeleri, görev ve sorumlulukları hakkında bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, ss. 641-648.

³⁵² Vilayet idare meclisi hukuki konular dışında mülkî, mali, ticari ve zirai konuları görüşebilecekti. Bk. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, s. 62.

³⁵³ Daviçan Efendi vilayet teşkilatından önce Yanya eyaletinin sandık eminiydi. (Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM*. 363-86, 16 Cemazeyilevvel 1283/22 Eylül 1866.) Kendisinin Yahudi milletinden olduğu ise başka bir evrakta beyan edilir. Bk. B. O. A. , *BEO*. 157-11769, 7 Muharrem 1311/21 Temmuz 1893.

³⁵⁴ Meclis üyeleri müfettiş Abdulkadir Efendi, defterdar Mehmed Seyfî Efendi, mektubi Ali Rıza Efendi, divan-ı hukuk reisi ve naib Asım Bey, müftü ile Metropolittir. Abidin Bey ve Talat Ağa isminde ikisi Müslüman, Sakılyo Ağa, Daviçan Efendi, Alkivyadi Efendi isminde üçü gayrimüslim olmak üzere ahalice seçilen beş de üyesi vardır. Bk. Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, ss. 35-39, 87-90.

³⁵⁵ Berat'ın nahiyelerden Malakasa-yı Zir bu tabloda değil 136. Sayfada ayrıca yer alır. Bk. Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, ss. 102, 136.

	Koniçe	-
Tırhala Sancağı	Yenişehir	Tırnova, Yenice, Dralu
	Galos	Bablice, Velisteyn
	Tırhala	Istropatamu, Randiye, Dömeke
	Kardiçe	-
	Çatalca	-
	Alasonya	-
	Ermiye	-
Ergiri Sancağı	Ergiri	-
	Premedi	-
	Delvine	Kurveleş
	Filat	-
	Palipagon	-
	Tepedelen	-
Preveze Sancağı	Preveze	-
	Narda	Lake, Çemernik
	Marğılıç	-
	Parga	Fener
	Petrit ile Beraber Radoviz	-
Berat Sancağı	Berat	Mezakiye, Malakasra-yı Zir
	Avlonya	-
	Iskarapar	-
	Timoriçe	-

1871 yılı vilayetin mülkî taksimatının yanında sınırlarının da değişmesine yönelik girişimlerin olduğu yıldır. Bu yıl vilayetin kuzeye doğru, İlbasan'ı da içine alarak genişletilmesi teklif edilmiştir. Gerekçe ise buradan vilayete yapılan eşkiyalık faaliyetlerinin önünü almaktır. Yani güvenlik endişesiyle idarî bir değişiklik tasarlanmaktaydı. Ancak İlbasan ahalisinin Geğa, Berat ahalisinin Tosk olması sebebi ile anlaşmalarının mümkün olmadığı belirtilerek arzulanan değişikliğe karşı çıkmıştır³⁵⁶. Buradan hareketle idarî sınırların tayininde ahalinin mizaç ve karakter bakımından mümkün olduğunca uyumlu olmasının gözetildiği anlaşılmaktadır. İdarî taksimatta bölgenin tarihi süreç içerisindeki tecrübelerinden faydalandığı ve bunun dikkate alınarak mülkî idarenin organize edildiği görülmektedir³⁵⁷. Tırhala sancağının vilayete katılmasında bu manada bir tereddüt olmadığı halde kuzeyde

³⁵⁶ B. O. A. , ŞD. 2085-63, 15 Rabiulahir 1288/4 Temmuz 1871.

³⁵⁷ Buna daha önceki mülkî değişikliklerde de dikkat edildiği anlaşılır. Tepedelen ve Premedi kazaları arasında bir nahiyenin idarî merciinin değiştirilmesi meselesinde *civariyet ve münasebet-i mevki'ye gözetilmeli, ahali ve idare de memnun* olmalıdır denilerek durum açıklanır. (Bk. B. O. A. , MVL. 496-20, 3 Zilkade 1282/19 Nisan 1866.) Vilayet yaptığı tahkikatte Deşnice nahiyesinin civariyet ilkesi gereğince Premedi'ye ilhak edildiğini ve bu nahiyenin önceden Tepedelen ile hiçbir ilişkisinin olmadığını belirtir. İlgili nahiyenin Premedi'de başlayan tahrirden kaçmak için tahririn bir süre sonra uygulanacağı Tepedelen'e bağlanmak istedikleri anlaşılır. Böylece bu nahiyenin zaten civariyet ilkesine dikkat edilerek zamanında Premedi kazasında teşkil edildiği anlaşılır. Bk. B. O. A. , MVL. 1021-56, 1 Safer 1283/15 Haziran 1866.

yapılması planlanan düzenlemeyle alakalı çekincelerin bulunması buna bir örnektir. Bu dönemde vilayetin mülkî taksimatının³⁵⁸ yanında sınırlarına bakıldığında Güney Arnavutluk ile birlikte Tırhala sancağı vasıtası ile Tesalya da Yanya vilayeti dâhilindedir. Oysa ki bu düzenlemeye kadar genellikle Yanya ile Tesalya'daki Tırhala sancağının ayrı mülkî birimler olarak idareleri tercih edilmiştir. Nitekim Yanya merkezli Epir ile Güney Arnavutluk'un Tesalya'dan doğal olarak ayrıldıkları Pindus Dağları tarih boyunca da adı geçen bölgeler arasında sınır işlevi görmüştür. Doğal sınır ile farklılaşan coğrafya beraberinde bu coğrafyaların sakinlerini de farklılaştırmıştı. Bu farklılığın bir nedeni de ekilebilir araziyle ilgiliydi. Çünkü Tesalya'da Epir'e nazaran daha yoğun ekilebilir arazi bulunmaktaydı. Diğer husus ise Tesalya'da Osmanlı Devleti tarafından iskân uygulanırken Epir'de bunun sistematik bir hal almaması ile alakalıdır. Bunun da nedeni iki bölgenin fetih süreçlerindeki farklılıktır³⁵⁹.

1872-1874 yıllarında vali³⁶⁰, defterdar, naib, mektubi'den oluşan erkân-ı vilayet ile Tırhala, Ergiri, Preveze, Berat sancaklarına taksim edilen idarî dağılım sürmüştür³⁶¹. Vali 1874 yılı sonu itibariyle değişmiştir. 3 Aralık 1874'te Cevdet Paşa Yanya valisi olarak göreve başlamıştır. Cevdet Paşa'nın bu memuriyeti Haziran 1875'e kadar sürmüştür³⁶². Bu dönemde vilayetin mülkî taksimatı korunmuştur³⁶³.

³⁵⁸ Mülkî taksimatla beraber idareciler de değiştirilir. Vali'nin önerdiği gibi olmasa da bu tarihte Preveze sancağına Timur Paşa, Yanya sancağına Cavid Paşa, Ergiri sancağına İzzeddin Paşa mutasarrıf tayin edilirler. Vilayet dahilindeki idarî birimlerin yöneticileri arasında yapılan bu becayişin amacı ilgili yöneticilerin daha verimli olacakları sancaklarda görevlendirilmesi kaygısıdır. Bk. B. O. A. , *İ.DH.* 631-43876, 6 Safer 1288/27 Nisan 1871.

³⁵⁹ Tesalya'da Ulah nüfusu ve Arnavutların buraya inmesi, Türklerin, Sırların ve Greklerin Tesalya ile münasebeti genel hatları ile önceki başlıklarda açıklanmıştır.

³⁶⁰ 1873 yılında Vali Mustafa Asım Paşa'dır. Valilik vazifesine bu yıl kumandanlık da ilave edilir. Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 471-67, 11 Şevval 1290/2 Aralık 1873.

³⁶¹ Erkân-ı vilayet 1872 yılında bu şekildedir. (Bk. *D. S.* , H. 1289/M. 1872, ss. 144-145, 154-155.) Ancak buna sonrasında divan-ı temyiz reisi de dahil edilir. Bk. *D. S.* , H. 1290/M. 1873, s. 140. ;*D. S.* , H. 1291/M. 1874, ss. 143-144.

³⁶² Her ne kadar *Y.EE.* 34-75 kodlu belgede Ahmed Cevdet Paşa'nın Yanya'daki idaresinin 3 Aralık 1874 itibariyle başladığı belirtilmişse de (Bk. B. O. A. , *Y.EE.* 34-75, 13 Şubat 1291/25 Şubat 1876.) Cevdet Paşa oğluna çektiği telgrafta 16 Aralık'ta Yanya'ya salimen vardığını belirtir. (Bk. B. O. A. , *Y.EE.* 142-270, 4 Kanunuevvel 1290/16 Aralık 1874.) Yanya valisi olarak vazifelenirilmesi ise 23 Ramazan 1291/3 Kasım 1874'tür. Hüseyin Avni Paşa'nın azli ve yerine Esad Paşa'nın sadrazamlığı ardından Cevdet Paşa 8 Cemazeyilevvel 1292/12 Haziran 1875 tarihinde Maarif Nezareti'ne nazır olur. Böylece Yanya valiliği görevi de son bulur. Bk. Cevdet Paşa, *Tezakir 40-Tetimme*, Cavid Baysun (haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, ss. 130-131, 139.

³⁶³ Cevdet Paşa'nın Aralık 1874'te Yanya valisi tayini ve 1875 yılı içindeki valiliği H. 1292 tarihli vilayet ve devlet salnamelerinde gösterilir. Bu durum salnamelerin mevcut idarî değişiklikleri çoğunlukla yansıttığını gösterir. Bk. *D. S.* , H. 1292/M. 1875, s. 172. ;*Y. V. S.* , H. 1292/M. 1875, ss. 36-37.

Cevdet Paşa'nın valiliğinde vilayetteki ticaret mahkemeleri yaygınlaştırılmıştır³⁶⁴. Bu dönemde vali reisliğindeki vilayet idare meclisinin tabii üyeleri defterdar, mektubi, naib, müftü, metropolit ve hahamdır. Görüldüğü üzere vilayet idare meclis üyeliğine 1871 yılından farklı olarak haham dahil edilmiştir. Ayrıca bu üyelere nizamnâme gereğince seçimle dahil olan ikisi Müslüman üçü gayrimüslim beş üye eklenmiştir³⁶⁵. Aynı yıl gerçekleşen diğer değişiklikler ise vilayet nizamnâmesi ile uyumlu olarak vilayet idaresine yeni birimlerin katılması şeklindedir. Bununla ilgili olarak 1871'de vilayetin idarî birimlerine meclis-i temyiz-i hukuk, meclis-i ticaret-i vilayet, belediye dairesi³⁶⁶, tahrir ve emlak idare komisyonu gibi birimlerin teşkil edilerek eklenmesi ifade edilebilir³⁶⁷.

1876 yılı içinde Yanya Valisi Hüsnü Paşa ile birlikte defterdar, mektubi, evkaf muhasebecisi, naib ve divân-ı temyiz reisi erkân-ı vilayet olarak sayılmaktadır. Vilayetin idarî taksimatı ise Tırhala, Ergiri, Preveze, Berat sancaklarıdır³⁶⁸. Ertesi yıl benzer şekilde vilayetin idaresi ve taksimatı muhafaza edilmiştir. Bu yıl merkez sancaktaki memurlar içerisinde mutasarrıf³⁶⁹ ilk defa sayılırken naib ve meclis-i temyiz reisi de ayrı ayrı gösterilmiştir. Vali Hüsnü Paşa reisliğindeki vilayet idare meclisinin tabii üyeleri defterdar, naib, mektubi, müftü, metropolit, hahamdan oluşmaktaydı. Meclisin seçimle gelen üyeleri ise bu yıl üçü Müslüman ikisi gayrimüslimden oluşan toplam beş kişiydi. Vilayetteki idarî birimler ise divân-ı temyiz-i vilayet, muhasebe-i vilayet kalemi, mektubî-i vilayet kalemi, evrâk odası, tercüme odası, matbaa-yı vilayet, meclis-i temyiz-i hukuk, meclis-i ticaret-i vilayet, belediye dairesi, tapu kalemi, tahrir ve emlak idare komisyonu, müfettişler, zabtiye-i vilayet meclisi şekilde sıralanmıştır. Nitekim bu durum 1878 yılında da aynen

³⁶⁴ Ticaret mahkemeleri bulunan yerler Yanya, Golos, Ergiri, Tırhala, Preveze, Yenişehir, Avlonya, Narda ve Berat'tır. (Bk. *D. S.*, H. 1292/M. 1875, s. 190.) Aslında Yanya valisi eyalet dahilinde ticari faaliyetlerin artması sebebi ile ticaret meclislerinin teşkilini ister. Çok geçmeden Berat, Ergiri, Narda'da birer ticaret komisyonu kurulmasına izin verilir. (Bk. B. O. A., *İ.MVL. 178-5336*, 12 Şevval 1266/21 Ağustos 1850. ;B. O. A., *A.MKT.MVL. 35-97*, 5 Safer 1267/10 Aralık 1850.) Bu gelişmelerin ardından Yanya'da azalar ile iki kâtip ve bir tercümandan oluşan ticaret mahkemesinin kurulması talebi bulunur. (Bk. B. O. A., *MVL. 983-21*, 24 Şevval 1280/2 Nisan 1864.) Bu girişimlerin ardından ticaret mahkemelerinin yaygınlaşması ise vilayet teşkilatının kurulması sonrasında olur.

³⁶⁵ Defterdar Halid Eyüb Efendi, mektubi Süleyman Cemal Bey, naib Zeynelabidin Efendi ile müftü, metropolit ve haham efendilerdir. Meclise seçimle katılan üyeler ise Abidin Bey, Mustafa Bey, Panastiyakilarpo Ağa, Daviçan Efendi ve Zoto Ağa'dır. Bk. *Y. V. S.*, H. 1292/M. 1875, ss. 36-37.

³⁶⁶ Vali, mutasarrıf, kaymakam mekarı olan her bir şehir ve kasabada belediye tesis edilecek. Belediyelerin kurulması ve görevleri ile ilgili olarak bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, ss. 648-651.

³⁶⁷ *Y. V. S.*, H. 1292/M. 1875, ss. 40-42.

³⁶⁸ Vilayetin idarî birimleri 1875 yılına benzer. Vilayet mühendisleri ise bu salnamede gösterilir. Bk. *Y. V. S.*, H. 1293/M. 1876, ss. 36-47. ; *D. S.*, H. 1293/M. 1876, ss. 174-175.

³⁶⁹ Aslında merkez sancaklardaki mutasarrıflıklara 1871 nizamnâmesi ile son verilmişti.

devam etmiştir. Lakin 1878 yılında defter-i hakani memuru, telgraf ve posta müdürü, vali müsteşarı tabiri ilk defa belirtilirken vilayetin mülkî taksimatı değişmemiştir³⁷⁰.

1.5.1. Vilayet Sınırlarında Değişiklik (1878-1897)

1877 yılı, 93 Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin aldığı mağlubiyet beraberinde Yanya'da zorunlu idarî değişiklikleri de getirmiştir³⁷¹. Yanya Valisi Hüsnü Paşa'nın ölümü üzerine yerine atanacak vali bulunamadığından vilayetin *nezaketine* işaret edilerek hali hazırda üçüncü ordu müşir kaymakamı bulunan Abdi Paşa'nın bu görevine ilaveten valiliği de üstlenmesine karar verilmiştir. Böylece 93 Harbi'nin etkisi ile Yanya vali ve kumandanlığı birleştirilmiştir³⁷². Ancak sonradan Yunanistan tarafındaki askeri hareketliliğin artması üzerine vilayetin askerî ve mülkî işleriyle aynı anda ilgilenmenin zorluğuna dikkat çekilmiştir. Yani aynı gerekçe ile yeni bir valinin tayinine ve eskisi gibi kumandanlık ile valiliğin birbirinden ayrılmasına karar verilmiştir³⁷³.

Yine 93 Harbi'nin etkilerinden dolayı Tırhala sancağının idaresinde değişikliğe gidilmiştir. Bu değişikliğe kadar vilayetin mülkî taksimatı ufak farklar ile 1871 yılındaki gibi sürmüştür³⁷⁴. Ancak 1878 yılı sonunda Tırhala sancağı Yunanistan sınırında olmasından sebeple artan önemine binaen Yanya vilayetinden tefriken müstakil sancak yapılmıştır. Bunda Yunanlıların, Yanya ve Tırhala üzerindeki yeni

³⁷⁰ Müslim Ağa, Mehmed Emin Efendi, Hasan Efendi, Yorgi Makri Ağa, Nihoraki Ağa seçilen üyelerdir. Vilayet beş sancağa ve sancak merkezleri hariç 21 kazaya taksim edilir. Bk. *D. S.*, H. 1294/M. 1877, ss. 447-450. ; *Y. V. S.*, H. 1294/M. 1877, ss. 37-44. ; *D. S.*, H. 1295/M. 1878, ss. 344, 346.

³⁷¹ 24 Nisan 1877'de Rusya Osmanlı'ya savaş ilan eder. 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanır. Neticede Sırbistan, Romanya, Karadağ, Yunanistan sınırlarını genişletir. (Bk. Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı", *Türkler*, C. 8. , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 15-24.) Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının büyük kısmının Bulgarlara teslimi düşünülür. Ancak Rusya'nın etkisi altındaki Bulgarların bu derece büyümesi Avrupa devletlerini rahatsız eder ve yeni bir düzenleme yapılması iradesi ortaya çıkar. Bk. Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 110.

³⁷² B. O. A. , *İ.DH. 749-61184*, 17 Cemazeyilahir 1294/29 Haziran 1877.

³⁷³ Valiliğe Bosna vilayetinin eski Valisi Nazif Paşa tayin edilir. Bk. B. O. A. , *İ.DH. 751-61308*, 15 Recep 1294/26 Temmuz 1877.

³⁷⁴ Ergiri sancağının kazalarında Filat artık Yanya sancağındadır. Tırhala sancağında ise kazalar değişmez iken nahiyeye dağılımları farklıdır. Tırhala kazasının nahiyesi bulunmaz. Kardiçe kazasında Randine, Çatalca'da ise Dömeke nahiyeleri yer alır. Ergiri'de Filat kazasının eksikliği dışında değişiklik olmazken Preveze sancağında Radoviz ile beraber Petril kaza değil nahiyeye tahvil edilerek Narda kazasına ilhak edilmiştir. Berat sancağında ise merkez kazaya bağlı Malakasra-yı Zir nahiyesi gösterilmez. Bu değişiklikler dışındaki mülkî taksimat ve sınırlar 1871 yılındaki gibidir. Bk. *Y. V. S.*, H. 1292/M. 1875, s. 110. ; *Y. V. S.*, H. 1293/M. 1876, ss. 52, 54, 70, 113. *Y. V. S.*, H. 1294/M. 1877, ss. 49, 63, 732, 126.

olmayan emelleri etkiliydi. Bu tehlikenin 93 Harbi'nden önce de farkında olan Osmanlı idaresi Yunanlıların bu emellerine ulaşmak üzere Yanya vilayetinde fırsat buldukça eşkiyaları destekleyerek olumsuz girişimlerde bulunduğunu, sınırdaki bazı yerlere silah ve mühimmat yığıdını bilmekteydi. Ancak merkez idare tarafından Yanya idarecilerinin bu duruma karşı malî bakımdan fazla yük getirmeyecek tedbirleri almaları istenmekteydi. Bu ise istenen önlemlerin zamanında ve etkin bir şekilde alınmasını güçleştirmekteydi³⁷⁵. İşte bu gerekçelerle Osmanlı topraklarının Yunanistan'ın muhtemel saldırılarına karşı muhafazası için Yanya vilayetinin mülkî taksimatında değişikliğe gidilmiştir. Müstakil sancak olan Tırhala böylece merkez ile doğrudan muhabere edebilecek, idarî ve bilhassa askerî işlerdeki gecikmeler en aza inecekti. Üstelik Tırhala'nın bu idarî tasarruftan önce askerî işleri bakımından Yanya vilayetinden ayrıldığı dikkate alındığında mülkî bakımdan gerçekleştirilen düzenlemenin aslında bir sürecin devamı olduğu düşünülebilir³⁷⁶.

Tırhala'nın mülkî bakımdan müstakil hale getirilmesi Aralık 1878'de olduğundan 1878 yılına ait verilerin yer aldığı devlet salnamesinde Yanya vilayeti dahilinde gösterilmesi normaldir. Ancak 1879 yılında Tırhala sancağı yine Yanya'nın mülkî sınırlarındadır. Tırhala'nın müstakil bir sancak olarak salnamelerde bulunması ise 1880 yılını bulur³⁷⁷. Bu gecikmenin sebebinin Osmanlı-Rus Harbi ve Berlin Muahedesi ile Osmanlı Devleti'nin sınırlarındaki daralma ve beraberindeki nüfus hareketliliğinin idarî mercileri meşkul etmesi olduğu düşünülebilir.

Tırhala'nın müstakil sancağa tahvili ile vilayetten ayrılması ardından 1879'da Yanya Valisi Ahmet Rasim Paşa'dır. Vilayetin müsteşar, defterdar, mektubi, naib, divan-ı temyiz reisi, evkaf muhasebecisi, defter-i hakanî memuru, telgraf ve posta müdüründen oluşan merkez idarecileri bulunmaktaydı. Vilayet idare meclisine seçimle dahil olan üyeleri ise yapılan düzenleme ile artık beş değil ikisi Müslüman

³⁷⁵ B. O. A. , *A.MKT.UM.* 405-49, 1 Şevval 1276/22 Nisan 1860. ;B. O. A. , *HR.TO.* 454-12, 2 Kasım 1871.

³⁷⁶ Ancak Yanya'nın merkeze etkisi üzerine gerçekleşmez. (Bk. B. O. A. , *HR.TO.* 205-14, Mayıs 1878.) Ardından Ali Saib Paşa'nın beyanı üzerine Meclis-i Vükelâ iradesi hasıl olur. Bk. B. O. A. , *İ.MMS.* 60-2831, 28 Zilhicce 1295/23 Aralık 1878.

³⁷⁷ 1878'de Yanya'nın sancağıdır ve Mutasarrıf Feyzi Paşa'dır. Yenişehir, Golos, Tırhala, Kardıçe, Çatalca, Alasonya, Ermiye kazaları sancağın idarî birimleridir. (Bk. *D. S.* , H. 1295/M. 1878, s. 345. *D. S.* , H. 1296/M. 1879, s. 154.) Bu veriler İngiltere'nin ilgili yıllardaki yazışmalarında da görülür. 1878 yılında Yanya vilayeti Yanya, Berat, Ergiri, Preveze ve Tırhala sancaklarından müteşkkildir. (Bk. Destani (ed.), *Albania and Kosovo...*, pp. 330-331.) Mutasarrıf Halil Paşa iken muhasebeci yerine defterdar tayin edilir ki bu müstakil sancak olmasının bir gereğidir. Bk. *D. S.* , H. 1297/M. 1880, s. 204.

ikisi gayrimüslim olan dört üyeden oluşmaktaydı³⁷⁸. Berlin Muahedesi ardından yaşanan bu gelişmeler ve sınırlardaki düzenlemeler nedeniyle nezaketine sürekli işaret edilen vilayetin idaresine özellikle dikkat edilmiştir. Öyle ki 1880 yılı içerisinde Vali Rasim Paşa *vilayet gereklerine ayak uydurmadığından ve vilayetin ehemmiyeti de ortada olduğundan* azl edilmiş yerine Yemen eski Valisi Mustafa Asım Paşa tayin edilmiştir³⁷⁹.

Osmanlı Devleti'nin Ruslara karşı aldığı mağlubiyet neticesinde Balkanlar'da kuzeyde Karadağlılara ve Sırlara, doğuda Bulgarlara³⁸⁰, güneyde Yunanlılara³⁸¹ toprak terk etmek istemeyen Arnavutlar teşkilatlanmıştır³⁸². İstanbul'da *Arnavut Haklarını Savunma Komitesi* kurularak Prizren'de bir kongre toplanması kararı alınmıştır³⁸³. Bu amaçla Berlin Kongresi'nden üç gün evvel 10 Haziran 1878'de Prizren'de³⁸⁴ birlik kurulmuştur³⁸⁵. Prizren'de toplanılması sebebiyle bu örgütün adı Prizren Birliği şeklinde bilinmektedir. Prizren Birliği'nin Güney ve Kuzey Arnavutluk'ta şubeleri açılmıştır³⁸⁶. Bölgesel manada Arnavut ileri gelenlerinden müteşekkil bu şubeler vasıtası ile Arnavutların talepleri hem Osmanlı idaresine hem de batılı devletlere duyurulmaya çalışılmıştır. Birlik içerisindeki Arnavut ulusçuları³⁸⁷ Berlin Antlaşması ile Osmanlı'nın, Arnavutların yoğun olarak meskun oldukları bazı toprakları Karadağ'a ve Yunanistan'a vermek düşüncesi nedeni ile baskın hale gelmişlerdir. Böylece birliğin özerk bir Arnavutluk'un kurulması çabaları

³⁷⁸ Bunlar Vehib Paşa, Abidin Bey, Nikolaki Çenaka Efendi ve Nihoraki Efendi'dir. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2089-22*, 1 Safer 1297/14 Ocak 1880.

³⁷⁹ Değişiklik (Bk. B. O. A. , *İ.DH. 802-65007*, 13 Safer 1297/26 Ocak 1880.) devlet salnamelerine de yansır. Bk. *D. S. , H. 1296/M. 1879*, ss. 154-156. ;*D. S. , H. 1297/M. 1880*, ss. 201-204. ;*D. S. , H. 1298/M. 1881*, ss. 142-144, 254, 261, 304.

³⁸⁰ Bunu fırsat olarak gören Bulgarlar, Arnavutların yaşadığı toprakları da içine alan *Büyük Bulgaristan*'ı kurmak isterler. Bk. Marmullaku, *Albania And The Albanians*, p. 23.

³⁸¹ 13 Haziran 1880 tarihli Belim Kongresi toplandığında Arnavutların kurduğu birliğin hedefinde henüz resmi olarak Epir'den toprak talep etmeyen Yunanistan bulunmamaktaydı. Bk. Vasil Kondi, *Greece and Albania 1908-1914*, (Unpublished Phd Thesis), New York University School of Arts and Science, New York 1975, p. 19.

³⁸² Özellikle Yanya'nın Yunanlılara terki Arnavutlar açısından kabul edilemezdi. Çünkü Yanya, Arnavutların milli varlıklarının birleştiği bir yerdirdi. Bu sebeple Toska, Çam, Lap, Mirdita, Geğa olmak üzere bütün Arnavutlar buna karşı çıkarlar. Bk. Destani (ed.), *Albania and Kosovo...*, p. 224.

³⁸³ Bozbor, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, s. 190.

³⁸⁴ Kondi, *Greece and Albania 1908-1914*, p. sp.

³⁸⁵ Dört vilayetten ve Bosna Hersek'ten 80 delege katılır. (Bk. Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, s. 53.) Diğer bir çalışmada delege sayısı 300 olarak verilir. Bk. Bozbor, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, s. 191.

³⁸⁶ Berlin Kongresi'nde Bismarck'ın *Arnavut Milleti yoktur* ifadesi Arnavutları daha da kızdırır. Bk. Jacques, *The Albanians An Ethnic History from...*, Vol. I. , p. 257.

³⁸⁷ Arnavutların yoğun olarak yaşadıkları bazı yerlerin Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'a terki husularındaki görüşmeler Arnavut ulusçuluğunun bir başlangıcı olarak değerlendirilir. Bk. Kondi, *Greece and Albania 1908-1914*, p. 17.

gün yüzüne çıkmıştır³⁸⁸. Böylelikle birliğin genel amacı temelde diplomatik mücadelenin yürütülmesi ve ardından bağımsızlık olmuştur. Ancak Berlin Antlaşması ile Arnavutlar topraklarının komşu uluslar tarafından taksimi ya da Osmanlı idaresi altında yaşamayı tercih etmek zorunda kalmışlardır. Yine bu süreçte kuzeyde Karadağ'a toprak kaybedilmesi üzerine birlik üyeleri Temmuz 1880'de toplanarak Arnavutların yaşadıkları yerlerde yeni usûl adlî yargının kaldırılması, devlete asker verilmemesi, birlik hesabına öşr toplanması ile Prizren'de toplanarak Arnavutluk'un *eskisi gibi* tek bir vilayet teşkili hakkında dilekçe verilmesi kararlarını almışlardır. Ancak güneyde Yunanistan sınırı meselesinin halledildiği 21 Mart 1881 sonrasında II. Abdülhamit, Arnavut Birliği'ni ve oluşturdukları yerel orduyu üzerlerine Derviş Paşa'yı³⁸⁹ yollayarak dağıtmıştır³⁹⁰.

Bu gelişmeler esnasında birliğin taleplerinden Arnavutluk'un tek bir vilayet idaresinde yönetimine dair bazı raporlar ve talepler merkeze ulaşmıştır. Bunlardan birlik adına merkeze gönderilen arzıda Arnavutların, Yunanlıların saldırılarına karşı mukavemet ile vatanlarını müdafa ettikleri, vatanlarına ve Osmanlı idaresine karşı sadakatlerini korudukları belirtilmiştir. Lakin bunu ifade ederken bir yandan da muhtariyet taleplerini dile getirmişlerdir³⁹¹. Bunun üzerine Arnavutların yaşadıkları dört vilayet olan *Kosova, Manastır, İşkodra ve Yanya'nın* birleştirilerek idaresi talep edilmiştir. Bu vilayetler dahilindeki sancaklar ise Yanya, Preveze, Narda, Ergiri, Berat, Görice, Manastır, Debre, Prizren, Üsküp, Priştine, Yeni Pazar, İşkodra şeklinde sıralanarak kurulması istenen Arnavutluk vilayetinin sınırları tam olarak çizilmiştir. Bu vilayetin teşkili ile vilayette Müslümanların çoğunlukta olacağı düşünülmektedir. Ayrıca vilayetin müdafaası daha kolay olacak, vilayetin komşu uluslar tarafından parçalanmasının da önüne geçilecekti. Böyle olunca Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarının yarısı üzerinde kendisi ile birlikte hareket eden Arnavutlar vasıtasıyla varlığı da sürecekti. *Aksi halde Arnavutluk toprakları Sırp, Karadağ, Bulgar ve Yunan elinde parçalanacak, Osmanlı Devleti de Rumeli'den silinecekti.* Bu şekilde Arnavutluk'un tek bir vilayet idaresine toplanması ve valilik

³⁸⁸ Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, s. 54.

³⁸⁹ Emrindeki 20.000 asker ile harekete geçen Derviş Paşa Kosova'da 6.000 kadar Arnavut gücü ile karşılaşır. Kaçanık civarındaki mücadelede çok sayıda Arnavut öldürülür. Ardından Derviş Paşa birliğin merkezi bulunan Prizren'e bir mukavemetle karşılaşmaksızın girer ve birlik dağıtılır. Birliğe mensup kişiler imparatorluğun çeşitli vilayetlerine gönderilerek bölgedeki etkileri kınılır. Bk. Ramadan Marmullaku, *Albania And The Albanians*, p. 25.

³⁹⁰ Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk...*, ss. 192, 194, 202, 204-205.

³⁹¹ B. O. A. , *Y.PRK.A. 2-47*, 28 Recep 1296/18 Temmuz 1879.

veyahut olağanüstü bir memur idaresine verilerek yönetilmesi Arnavutların Osmanlı'ya bağlılıklarının devamında yararlı olacağı ileri sürülmekteydi. Tüm bu ifadelerin temelinde batılı devletlerin Arnavutların yaşadığı toprakları parçalamak üzere yürüttükleri faaliyetlerde bu dört vilayetteki gayrimüslimleri kullanması yatmaktaydı. Ancak Arnavutluk tek bir vilayet olarak teşkil edildiğinde burada Müslümanlar çoğunlukta olacak ve böylece gayrimüslimler üzerindeki dış müdahalelerin önüne geçilebilecekti. Böylelikle Sırp, Bulgar ve Yunan tehlikesinin önü alınabilecekti. Osmanlı merkez idaresine gönderilen bu taleplere Arnavutluk'un bu şekilde idare edilmediği halde az zamanda kaybedileceği de bir uyarı olarak eklenmiştir³⁹².

Arnavutların Prizren Birliği vasıtası ile Osmanlı Devleti idarecilerinden talepleri batılı devletlerce suistimal edilmek istenmiştir. Bunun önüne geçmek için bahsedilen taleplerin icrası ile Arnavutluk'un islahını yineleyen Arnavutlar tek bir vali ya da fevkalâde bir memur idaresindeki Arnavutluk vilayetinin teşkilini çare olarak görmüşlerdir. Üstelik Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'ne bağlı ve *eskiden olduğu gibi tek bir vilayet*³⁹³ olarak idaresinin otonomi anlamına gelmediği de belirtilmiştir. Bu talebin temelinde bahsedilen vilayetlerdeki nüfus dağılımı vardı. Toskalık'ta-Güney Arnavutluk'ta Hristiyanlar çoğunlukta olduğundan ileride batılı devletlerin baskısı ile Hristiyan bir valinin tayini istenebilecekti. Lakin tek vilayet çatısı altındaki Arnavutlukta Müslümanlar çoğunlukta olacağına böyle bir tehlike yaşanmayacaktı³⁹⁴. Osmanlı merkez idaresine Arnavutluk'un tek bir vali idaresi ile elde edilecek yararları dair layihalar bu şekilde gönderilmeye devam etmiştir. Dört vilayetin toplam nüfusunun iki milyonu aştığını ve bunun bir buçuk milyonunun Müslüman olduğu belirtilmiştir. Çoğunluğunun Müslüman olacağı vilayette devletin resmi dili olan Osmanlı Türkçesi yaygınlaşacak, Arnavutça eğitim ile Arnavutlar Rumca konuşmayarak Rumlaşmayacak, Bulgarca konuşmayarak da Bulgarlaşmayacaktı. Arnavutluk'un tek çatı altında birleştirilmesi ile birlikte gelirlerin de en az üç kat artacağı düşünülmekteydi. Üstelik Karadağlılar ve

³⁹² B. O. A. , *Y.PRK.AZJ. 1-25*, 10 Ramazan 1296/28 Ağustos 1879.

³⁹³ Gerek Tanzimat öncesi kayıtlara ve gerekse Şemseddin Sami'nin ifadesine bakıldığında burada belirtildiği üzere söz konusu yerlerin bir çatı altında idaresi tecrübe edilmemiştir. Yani Arnavutluk denilen ve yukarıda sınırları çizilen idarî birimler bir merkezden idare edilmemiş bir kaç paşalık, eyalet ya da vilayete taksim edilmiştir. Burada Rumeli eyaleti idaresindeki sürecin zorlama bir yaklaşım ile bir çatı altında yönetilmek olarak kabul edildiği düşünülebilir. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm, C. I.* , s. 152.

³⁹⁴ B. O. A. , *İ.MMS. 134-5721*, 13 Cemazeyilahir 1297/23 Mayıs 1880.

Yunanlılara karşı birleşerek topraklarını koruyan Arnavutların mükafatlandırılması gereği de diğer bir önemli gerekçeydi ki böylelikle Arnavutların Osmanlı Devleti'ne olan sadakatleri devam edecekti³⁹⁵.

Arnavut Birliği'nden ve sonrasında bazı idarecilerden gelen Arnavutluk'un Yanya'nın da içinde olacağı bir vilayete tahvili taleplerinin temelinde buralardaki nüfus dağılımı vardır. Bahsedilen dört vilayet dahilindeki toplam nüfus 1903 yılı kayıtları itibariyle 2.800.000'dir. Bunun 1.475.000 'i Müslüman iken Yahudi, Çingene ve ecnebi toplamı 15.000, Hristiyan nüfus toplamı ise 1.310.000'dir. Hristiyanların 440.000'i ise Arnavut'tur. Gayrimüslim Arnavutların da dahil edilmesiyle birlikte vilayetteki Müslümanların 1.915.000 kadar oldukları görülür. Bu açıdan önerilen *Arnavutluk vilayetinin* teşkili makuldür. Lakin sadece Müslümanların çoğunlukta olacağı önermesi Müslüman ve gayrimüslim nüfusun hemen hemen aynı oranda olmasından dolayı gerçekçi değildir. Ayrıca bu vilayetler ayrı ayrı değerlendirildiğinde Manastır ve Yanya vilayetlerinde nüfusun yarısından fazlasının gayrimüslim, Kosova ve İşkodra'da ise Müslüman olduğu görülecektir³⁹⁶. Nitekim sıralanan gerekçelere rağmen ilgili taleplerin Osmanlı merkez idaresi tarafından dikkate alınmayarak uygulamaya konulmadığı söylenmelidir.

Osmanlı-Rus Harbi esnasında Yunanistan Rusya'nın yanında hareket ederek Yanya üzerindeki emlelerini gerçekleştirmek ümidi ile saldırı hazırlıkları yapmıştır. Ancak batılı devletler buna müsaade etmemiştir. Berlin Kongresi'ne³⁹⁷ katılmak isteyen Yunanistan, İngiltere dışındaki devletlerden destek bulamamıştır. Ancak kongrede yine de Yunan temsilcisi dinlenmiştir³⁹⁸. Yunan temsilcisi burada Tesalya, Epir ve Girit'in Yunanistan'a verilmesini istemiştir³⁹⁹. Ancak bu kabul görülmeyerek kongrenin 13. protokolüne düşülen kayıt ile Osmanlı Yunan sınırının taraflarca

³⁹⁵ Batılı devletler Arnavutları Rum, Katolik, Müslüman diye ayırarak gittikleri okullarda farklı diller konuşmalarını destekleyerek topraklarının daha kolay bir şekilde paylaşılmasını arzu ederler. Bunun önünü almanın yolu ise Arnavutçanın yaygınlaştırılmasıdır. Kendi dillerinde okulları bulunmayan Arnavutluk'ta, Yanya'da Rumca, Manastır ve Kosova'da yine Rumca, İşkodra'da İtalyanca ilerlemiştir. Bunun engellenmesi Arnavutlukta açılacak Arnavutça eğitim veren okullarda eğitim gören Müslüman ve Hristiyan Arnavutlar ile mümkün olacaktı. Okulların açılması ise Arnavutluk vilayetinin teşkili ile gerçekleştirilebilecekti. Bk. B. O. A. , *Y.EE. 14-12*, 9 Zilkade 1297/13 Ekim 1880.

³⁹⁶ B. O. A. , *Y.PRK.MK. 12-92*, 29 Zilhicce 1320/29 Mart 1903.

³⁹⁷ 3 Mart 1878 tarihli San Stefano ya da Ayestefanos Antlaşması'nı Slavların Balkanlar'daki genişlemesini önlemek amacı ile revize etmek üzere 13 Haziran 1878'de Berlin Kongresi toplanır. Bk. Jacques, *The Albanians An Ethnic History from...*, Vol. I. , p. 256.

³⁹⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII. , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, s. 112.

³⁹⁹ Rusya ve İngiltere Yunanistan'ın bu talebine karşı çıkarlar. (Bk. B. O. A. , *Y.PRK.HR. 3-7*, 1 Cemazeyilevvel 1295/2 Haziran 1878.) Neticede Berlin Muahedesi'nin 24. maddesi gereği buralar Yunanistan'nın olamaz denir. Bk. B. O. A. , *Y.PRK.HR. 3-30*, 15 Ağustos 1878.

gözden geçirilmesi kararı alınmıştır⁴⁰⁰. Şubat 1879'da Preveze'de⁴⁰¹, Ağustos 1879'da İstanbul'da Osmanlı ve Yunan heyetleri arasında sınırın düzenlenmesi ile alakalı bir konferans yapılsa da sonuç alınamamıştır⁴⁰². Yunan tarafı ile yapılan bu görüşmelerde ilgili sınırın düzenlenmesinde ahalisi Müslüman köylerin Osmanlı tarafında kalmasına gayret gösterilmiştir⁴⁰³. Bu esnada çizilecek hudud için batılı devletlerin de olabildiğince müdahil olmamasına çalışılmıştır⁴⁰⁴. Yapılan sınır tekliflerine karşı Osmanlı heyeti Epir'den sadece Narda'nın ve Yenişehir hariç olmak üzere Tesalya'nın büyük bir kısmının Osmanlı Devleti'nde kalacağı şekilde çizilecek sınıra rıza göstermiştir. Bâbîalî bu düşüncelerini hazirandaki konferans öncesinde temsilcilerine göndermiştir⁴⁰⁵. Osmanlı temsilcilerinin bu düşüncesi Arnavutlarca yine kabul görmemiş ve karşı çıkacaklarını beyan etmişlerdir⁴⁰⁶. Haziran 1880'de Berlin'de yapılan konferans neticesinde Babîalî'ye, Yunanistan'a toprak terki ile sınırın yeniden çizilmesi hususunda nota verilmiştir⁴⁰⁷. Bunun üzerine hangi toprakların terk edilebileceği Osmanlı Devleti nezdinde tartışılmıştır. Narda ve Preveze'nin Yunanistan'a terkinin sonuçlarının iyi olmayacağı, Hristiyan ahalinin az olduğu Yenişehir'in ve Meçova gibi mevkie önemli yerlerin verilmemesi gerektiği düşünülmüştür. Bu durum Yunanistan ve diğer devletlere konferans öncesinde sözlü ve yazılı olarak bildirilmiştir⁴⁰⁸. Ancak Osmanlı tarafında da nerelerin Yunanistan'a terk edileceği hakkında kesin bir karara varılamamıştır. Buna kuzeyde Karadağ ile olan sınır meselesinin halledilmesi sonrasında karar verilmesi düşünülmüştür. Bu amaçla Çamlık, Yanya, Meçova, Yenişehir gibi yerlerin Osmanlı'da kaldığı bir haritanın Harbiye Nezareti marifetiyle yapılması planlanmıştır⁴⁰⁹. Arnavutların

⁴⁰⁰ B. O. A. , *Y.PRK.HR.* 5-4, 4 Safer 1297/17 Ocak 1880.

⁴⁰¹ Bu esnada Arnavutların yaptığı gösterilerden Osmanlı idaresi memnundur. Nitekim müzakere esnasında Osmanlı temsilcileri Arnavutların bu tavrına kendilerinin de müdahale edemediğini söylüyorlardı. Bk. Süsseim, "Arnavutluk", C. 1. , s. 589.

⁴⁰² Preveze'deki görüşmeler sırasında Preveze'nin Arnavut ileri gelenleri Epir'den yani Yanya'dan Yunanistan'a toprak verilmesine müsaade etmeyeceklerini, buna karşı koyacaklarını Preveze'deki konsoloslara bildirirler. (Bk. B. O. A. , *HR.SYS.* 126-46, 18 Şubat 1294/2 Mart 1879.) Eğer toprak verilir ise Osmanlı'ya bağlı olan *Arnavutluğun* mahvolacağını da beyan ederler. (Bk. B. O. A. , *Y.PRK.BŞK.* 1-94, 1 Mart 1295/13 Mart 1879.) Arnavutluk'un, Osmanlı'nın Avrupa'daki güvenliği demek olduğu ve Arnavutların Yunanistan vatandaşı olmak istemedikleri ayrıca ifade edilir. Bk. B. O. A. , *Y.EE.* 43-212, 28 Recep 1296/18 Temmuz 1879.

⁴⁰³ B. O. A. , *İ.DUİT.* 144-45, 10 Rabiulevvel 1297/21 Şubat 1880.

⁴⁰⁴ B. O. A. , *İ.DUİT.* 144-47, 18 Rabiulahir 1297/30 Mart 1880.

⁴⁰⁵ B. O. A. , *İ.DUİT.* 144-52, 6 Recep 1297/16 Mayıs 1880.

⁴⁰⁶ B. O. A. , *Y.MTV.* 4-10, 9 Recep 1297/17 Haziran 1880.

⁴⁰⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII. , s. 113.

⁴⁰⁸ B. O. A. , *HR.TO.* 498-45, 21 Haziran 1880. ;B. O. A. , *Y.A.HUS.* 164-131, 14 Recep 1297/22 Haziran 1880.

⁴⁰⁹ Haritanın çizilmesine yönelik karar ile uyumlu olarak (Bk. B. O. A. , *Y.EE.* 111-16, 20 Ramazan 1297/26 Ağustos 1880.) Yanya, Narda, Preveze ve Meçova'nın Arnavutluk'un kilitleri olmaları,

Yanya ve Tırhala için gösterdikleri direniş karşısında müzakerelerde Rusya'nın ikna edilebilmesi için Karadağ sınırı ile ilgili bazı fedakarlıklarda bulunulması Harbiye Nezareti'nce önerilmiştir. Bu anlamda Hot ve Klemend'in Karadağ'a terki düşünülmüştür. Ama Arnavutların buna da muhalefet etmeleri halinde neticesinin daha kötü olacağı eklenmiştir⁴¹⁰. Bu sırada yapılan teklifler ve tartışmalar ile Yanya, Fransa'nın teklifi ile yeniden sınır düzenlemesine dahil edilmeye çalışılmıştır⁴¹¹. Ancak Tesalya ve Epir'den toprak terki Osmanlı heyetince yine olumlu karşılanmamıştır⁴¹². Batılı devletler görüşmeler sonunda artık Çamlık, Meçova ve Yanya'nın yerine Preveze'nin Yunanistan'a terkini istemişlerdir. Buna karşın Osmanlı tarafı Preveze'nin elde tutulmasına çalışmıştır. Bunun için Meçova'nın⁴¹³ Preveze'ye karşılık verilmesi teklifi planlanmıştır. Ancak Meçova'nın Preveze'ye denk olmadığı beyan edilirse buna karşın Küstüm Nehri'nin sınır hattı kabul edilerek Alasonya Osmanlı'da kalacak şekilde bahsedilen nehrin sol tarafının Yunanlılara verilmesi hususunda sefirlerin iknasına girişilmiştir⁴¹⁴. Fakat 24 Mart 1881'de⁴¹⁵ İstanbul'daki elçiler konferansında⁴¹⁶ Tesalya'nın Yunanistan'da, Epir'in Osmanlı'da kalacağı bir düzenleme yapılmıştır. Osmanlı tarafı Yenişehir ile birlikte bütün Tesalya'dan, Epir'de de Narda'dan vazgeçmek durumunda kalmıştır. Osmanlı tarafının düşüncesinin değişmesinin nedeni terk edilen yerlerdeki ahalinin ekserisinin gayrimüslimlerden oluşmasıydı. Bu nedenle Yenişehir'in korunmasından vazgeçilip Yanya, Preveze ve Narda'nın elde tutulması üzerine yoğunlaşmıştır. Üstelik

Yunanistan'a terkleri halinde Arnavutluk'un büsbütün kaybedileceğine dair Abdullah Hüsnü'nün layihası bulunur. Bu layihada adı geçen yerlerin Yunanistan'a, İşkodra çarşısına kadar olan yerlerin de Karadağ'a terkine Arnavutların silahlı direnişi ile karşı koyulduğu belirtilir. Bk. B. O. A. , *Y.EE. 14-12*, 9 Zilkade 1297/13 Ekim 1880.

⁴¹⁰ B. O. A. , *Y.EE. 4-9*, 2 Zilhicce 1297/5 Kasım 1880.

⁴¹¹ Yanya diğer devletlerce müzakere dışı tutuluyor iken yeniden Yunanistan'a verilmesi gündeme gelir. Osmanlı Devleti ise müzakerelerde güçlü olabilmek için sınırdaki askeri birliklerinin sayısını artırır. Bk. B. O. A. , *İ.DUİT. 144-62*, 16 Safer 1298/18 Ocak 1881.

⁴¹² B. O. A. , *Y.PRK.HR. 5-59*, 1 Rabiulevvel 1298/1 Şubat 1881.

⁴¹³ Osmanlı tarafı görüşmelerde yapılan teklife karşılık yeni öneriler getirir. Bunlardan birisi Meçova ile ilgilidir. Osmanlı tarafı Preveze'ye karşılık Meçova'nın terkini ister lakin daha sonra Meçova'nın stratejik konumunu dikkate alarak Preveze ile birlikte elde tutulmasına çaba sarfeder. Bk. Destani (ed.), *Albania and Kosovo...*, p. 221, 224.

⁴¹⁴ B. O. A. , *Y.PRK.A. 2-67*, 22 Rabiulevvel 1298/22 Şubat 1881.

⁴¹⁵ 1897 Osmanlı-Yunan Harbi ardından imza edilen sulh antlaşmasının dokuzuncu maddesinde bu tarihli antlaşmaya işaret edilir. Bk. Girid Resmolu Mavnahoyuzâde Kasım bin Ahmet, *1897 Türk-Yunan Savaşı (Tesalya Tarihi)*, Bayram Kodaman (haz.), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 110.

⁴¹⁶ 7 Mart 1881 tarihinde İstanbul'da yapılan Elçiler Konferansı'nda Osmanlı tarafı Yunanistan'a terki istenen Yanya, Preveze ve Meçova hususundaki ısrarını sürdürmüştür. Bunda bahsedilen bölgelerdeki Arnavut varlığını gerekçe göstererek karşı çıkmıştır. Ancak 23 Mart 1881'de sınır düzenlemesi konusunda anlaşmaya varılmış Peneios Nehri sınır hattı kabul edilmiştir. Bk. Kondi, *Greece and Albania 1908-1914*, p. 24.

Osmanlı tarafı artık Yanya ve Preveze'nin tehlikede olduğunu da düşünmezken Narda için tehlikenin sürdüğünü kabul etmekteydi. Narda'nın Yunanistan'a verilmesi teklifi karşısında bunun yerine ahalisi Hristiyan olan Radoviz ve Çemernik nahiyelerinin verilmesi öne sürülecekti⁴¹⁷. Çünkü Narda'nın Yunanistan'a terki halinde Arnavutluk'un tehlikeye gireceğine inanılmaktaydı. Diğer taraftan Tesalya'daki şehirlerden Çatalca ve Ermiye Müslümanların yoğun oldukları yerlerdi. Fakat bunlar zaten Preveze'deki komisyonun kararlaştırdığı hattın gerisinde yani Yunan tarafında kalmaktaydı. Tesalya'da Yenişehir'in kurtarılmaya çalışılması ise beyhude bir çabaydı. Burasının *ileride savunulması coğrafi yapısı ve ahalisinin Hristiyan olması sebebi ile zor olacağı* düşünülmekteydi. Bu nedenle Yenişehir'den fedakarlık ile Narda'nın kurtarılması üzerine yoğunlaşmıştır⁴¹⁸. Ancak Osmanlı tarafının bu planı tam olarak işlememiştir. 24 Temmuz 1881'de Osmanlı ile Yunanistan arasında bununla ilgili antlaşma imzalanmıştır⁴¹⁹. Bu şekilde Tırhala sancağı ki Tesalya⁴²⁰, Yanya vilayetinden de Narda⁴²¹ Osmanlı hakimiyetinden çıkmıştır⁴²².

Yunanistan'a terk edilen Narda'nın yerine buradan gelecek muhacirlerin iskanı için Loros kasabası⁴²³ teşkil edilerek aynı zamanda kendi adıyla anılan kazanın da merkezi yapılmıştır⁴²⁴. Narda'nın terki ve Loros'un kaza teşkili dışında 1881-1888 yıllarında vilayetin mülkî sınırları genellikle korunmuştur⁴²⁵. Ama 1882 yılı içinde Yanya dahilinde kimi zaman kaza, kimi zaman da Koniçe'nin bir nahiyesi bulunan Leskovik'in merkez olduğu yeni bir sancak teşkil edilmiştir. Bu sancağın kazaları ise Palipogon, Premedi ve Koniçe şeklinde düzenlenmiştir. Leskovik'in sancak

⁴¹⁷ Berlin Muahedesi'nin 24. maddesi gereğince 13. protokol kapsamında Yunanistan'a Epir ve Tesalya'dan toprak verilmesi gerekmekteydi. Bunun için yapılan düzenlemede Osmanlı tarafı terk edeceği yerlerin ahalisini dinî ve Yunanlılara olan bağlılıkları bakımından analiz eder. Böylece Tesalya'nın büyük kısmının Rum olduğunu, bunların da Yunan hayranı olduğunu lakin Epir ahalisinin Hristiyanlarının dahi çok azının Yunan hayranı olduğunu tespit ile Epir'den yer vermemek yolunu zornalayıcı ister. (Bk. B. O. A. , *Y.EE.* 43-222, 1 Rabiulahir 1327/22 Nisan 1909.) Belgenin tarihlendirmesinde problem bulunur. Belge muhtevastaki bilgiler 25 Ekim 1881 tarihli ve *Y.PRK.HR.* 5-86 kodlu belge ile benzerdir. Bu sebeple Ekim 1881 tarihli olması daha muhtemeldir.

⁴¹⁸ B. O. A. , *Y.PRK.HR.* 5-86, 1 Zilkade 1298/25 Ekim 1881.

⁴¹⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII. , s. 114.

⁴²⁰ Alasonya dışındaki yerler terk olunur. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. III. , s. 1653.

⁴²¹ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 177.

⁴²² 1881 yılına ait devlet salnamesinde Tırhala sancağı Osmanlı'nın bir sancağıdır. Bu durum Tırhala'nın iadesine ilişkin Yunanistan ile varılan antlaşmanın ilgili salnameye hemen yansımamasıdır. Bk. *D. S.* , H. 1298/M. 1881, s. 90.

⁴²³ İlkay Erken, "Yanya Vilayetinde Bir Muhacir Kasabası: Loros", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 63, Eylül 2018, ss. 557-571.

⁴²⁴ B. O. A. , *Y.A.RES.* 20-24, 18 Cemazeyilahir 1300/26 Nisan 1883.

⁴²⁵ Grebene 1882 sonrasında vilayet sınırları dahilinde değildir. Buna ilişkin bilgiler ilgili başlıkta verilecektir. Bk. *D. S.* , H. 1299/M. 1882, s. 149. ; *D. S.* , H. 1300/M. 1883, s. 273.

teşkilinin gerekçesi 93 Harbi sonrasındaki diğer idarî değişikliklerdeki gibi Yunanistan'dı⁴²⁶. Osmanlı idaresi Yunanistan tehlikesinin yanında bu dönemde batılı devletlerin bölgedeki nüfuzlarını arttırmak girişimlerinin de farkındaydı⁴²⁷. Bu gerekçelerle vilayet dahilinde idarî değişikliklere gidilmiştir. Leskovik'in sancağa tahvili de bunlardan birisidir. Bu değişiklikler esnasında Leskovik'in, vilayet dahilinde Yanya, Berat, Ergiri ve Preveze sancaklarına eklenmesi 1884 tarihli devlet salnamesinde belirtilmiştir⁴²⁸. Leskovik sancağının da dahil olduğu vilayetin bu sancak tertibatı 1888 yılına kadar sürmüştür⁴²⁹. Bu yıl ortasında malî ve mülkî bakımdan aynı zamanda Leskovik sancağı lağvedilmiştir⁴³⁰.

Bu süreçte vilayetin merkez idaresinde de değişiklikler olmuştur. 1884'te vali Asım Paşa'nın⁴³¹ azliyle yerine vali vekili bulunan Ali Kemal Paşa kumandan ve vali yetkileriyle donatılarak getirilmiştir⁴³². Vali ve kumandanlık yetkilerinin bir elde toplanması Osmanlı Rus Harbi ve sonrasında Yunanistan ile yapılan sınır düzenlemesinin yarattığı bir tedirginliğin sonucudur⁴³³. Merkez idare, Yunanlıların sınır görüşmelerinde dile getirdikleri toprak taleplerinden vazgeçmeyeceğinin farkındaydı. Yunanlıların fırsat buldukları vakit harekete geçecekleri tahmin edildiğinden olsa gerek vilayette mülkî ve idarî ki aslında askerî tedbirler alınmıştır. Fakat Ali Kemal Paşa'nın görev süresi altı ayla sınırlı kalmıştır. Yerine 1884'te yine valilik ve kumandanlık vazifesini birlikte yürütecek şekilde Ahmet Eyüp Paşa

⁴²⁶ Sancak teşkilatına dair teferruat ileride verilecektir. Leskovik'in kurulması kararı güvenlik nedeniyle. Bk. B. O. A. , *İ.DH.* 851-68291, 29 Cemazeyilevvel 1299/18 Nisan 1882.

⁴²⁷ Yanya vilayeti Rumeli'de İşkodra'dan sonra Prizren ile birlikte yabancı devletlerin nüfuzu altındaki yerlerdendir. Ragusa baş şebenderi Ramin (?) Efendi'nin arızası için bk. B. O. A. , *HR.SYS.* 116-8, 31 Mart 1299/12 Haziran 1883.

⁴²⁸ Sancak teşkilinden 1884'e kadar Leskovik, vilayetin idarî birimleri içerisinde nahiye ve kaza olarak da gösterilmez. (Bk. *D. S.* , H. 1299/M. 1882, ss. 142-143. ; *D. S.* , H. 1300/M. 1883, ss. 273-274.) Ardından 1888'e kadar sancak olarak belirtilir. Bk. *D. S.* , H. 1301/M. 1884, s. 499. ; *D. S.* , H. 1302/M. 1885, s. 511. ; *D. S.* , H. 1303/M. 1886, s. 375. ; *D. S.* , H. 1304/M. 1887, ss. 41, 400. ; *D. S.* , H. 1305/M. 1888, s. 399.

⁴²⁹ Leskovik bazı kaynaklarda 1889 yılı içerisinde sancaktır. Bu kaynaklardan birisinde vilayetin her sancak merkezinin de sayılması ile 20 kazasının ve 9 nahiyesinin bulunduğu beş sancaklı taksimatı verilir. Bunun nedeni ilgili kaynağın oluşturulması ve yayınlanması sürecindeki farklılıktır. Nitekim salnamelerde de buna benzer uyumsuzluklara rastlanır. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I. , s. 152.

⁴³⁰ Yıl ortasındaki değişiklik sebebi ile 1888 yılı istatistiklerinde bu durum görülemez. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 1570-56, 29 Recep 1306/31 Mart 1889.

⁴³¹ Mustafa Asım Paşa 1879/1880 yılında ikinci defa olarak Yanya'da göreve başlar. Dört yıl kadar görevine devam eder. Bk. *Y. V. S.* , R. 1308/M. 1892, ss. 66-67.

⁴³² Yanya valisi İşkodra'ya tayin edilir. İşkodra Valisi Hafız Paşa ise Dersaadet'e getirilir. Bk. B. O. A. , *İ.DH.* 917-72748, 24 Recep 1301/2 Mayıs 1884.

⁴³³ Bu aslında Tanzimat döneminde valilik kurumu ile ordu komutanı birbirinden kesin bir şekilde ayrılmıştı. (Bk Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, s. 70.) Görüldüğü kadarı ile Yanya için bu karar uygulanmaz.

vazifelendirilmiştir⁴³⁴. Ahmet Eyüp Paşa da Asım Paşa gibi uzun bir süre⁴³⁵ valilik yaptıktan sonra 1889'da Kosova'ya, Manastır valisi bulunan Hıfzı Paşa da Yanya'ya vali tayin edilmiştir⁴³⁶.

Vilayetin sınırlarında ve mülkî taksimatındaki düzenlemeler neticesinde 1888'e gelindiğinde vilayetin bürokratik birimlerinin de sayısının arttığı görülür. Merkez vilayet idaresinde vali, naib ve istinaf hukuk reisi, defterdar, mektubi, mahkeme-i istinaf ceza reisi, istinaf müdde-i umumisi, mahkeme-i bidâyet hukuk reisi, mahkeme-i bidâyet ceza reisi, müdde-i umumi muavini, ticaret mahkemesi reisi, evkaf muhasebecisi, maarif müdürü, tahrir ile vergi müdürü, defteri hakani memuru, telgraf ve posta baş müdürü gibi idarî birimler ve idarecileri bulunmaktaydı⁴³⁷. Vilayetin teşkili ardından merkez idarede sistemli bir şekilde kurumların inşasına çalışılmış bilhassa hukukî ve malî işleyişin sağlıklı olmasına dikkat edilmiştir⁴³⁸.

Vilayetin idarî teşkilatının iyileştirildiği bu süreçte vilayet idare meclisinin oluşturulmasına ayrıca çalışılmıştır. 1889 yılında valinin başkanlığında toplanan vilayet idare meclisinin tabii üyeleri naib, defterdar, mektubi, müftü, metropolit, defter-i hakani memuru olarak sıralanmıştır. Bunlara seçimle dahil olan ikisi Müslüman dört üye eklenmiştir⁴³⁹. Vilayet idare meclisinin oluşturulmasında Müslüman ve gayrimüslim ahali temsilcileri eşit olarak seçilmiştir⁴⁴⁰. Ayrıca meclis

⁴³⁴ Y. V. S. , H. 1306/1889, s. 54.

⁴³⁵ 1888 yılı içerisinde Ahmet Eyüp Paşa azledilir. Ancak 1888 yılı istatistiklerinde yine vali olarak gösterilir. (Bk. D. S. , H. 1305/M. 1888, s. 307.) Yerine Hüseyin Rıza Paşa vali oldu ise de 1889'da yeniden Ahmet Eyüp Paşa Yanya tayin edilir. Ahmet Eyüp Paşa Yanya'daki ikinci valiliği ardından görevden alınır ve yerine Ahmet Hıfzı Paşa görevlendirilir. Bk. Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, ss. 66-67.

⁴³⁶ B. O. A. , *İ.DH. 1154-90258*, 6 Safer 1306/2 Ekim 1889.

⁴³⁷ D. S. , H. 1300/M. 1883, s. 273. ;D. S. , H. 1301/M. 1884, s. 497. ;D. S. , H. 1302/M. 1885, ss. 509-510. ;D. S. , H. 1303/M. 1886, ss. 433-434. ;D. S. , H. 1304/M. 1887, s. 399. ;D. S. , H. 1305/M. 1888, ss. 307-308.

⁴³⁸ Vilayetin teşkilinden 20 yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen idareciler arasındaki ilişkinin tesisinde sorunlar yaşanır. Bazı kaymakam ve nahiye müdürlerinin kullandıkları izinlerde görevden ayrılma ve başlama tarihleri olmadığı gibi bu izinlerin merkez vilayetin bilgisi dışında verildiği anlaşılmaktadır. Oysaki mutasarrıfların vereceği bu izinlerde izin tarihlerinin belirtilmiş ve ardından onaylanmak üzere vilayet merkezine gönderilmiş olması gerektiği şûra-yı devlet tarafından vilayete bildirilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1469-74*, 28 Rabiulahir 1305/13 Ocak 1888.

⁴³⁹ Üyeler Mustafa Paşa, Sadık Bey, Daviçan Efendi, Yorgaki Zovidi Efendi'dir. 1880 yılına kadar vilayet idare meclisinin seçimle dahil olan üyelerinin sayısı Yanya'da beştir. Ancak bu yıl seçilen üye sayısı dörttür. (Bk. Y. V. S. , H. 1306/1889, s. 55.) Nedeni ise Rumeli'deki vilayetlerin meclis üyeleri sayılarındaki düzenlemedir. Artık vilayet idare meclislerinin seçimle gelen üyeleri Edirne, Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde altı, Yanya ve İşkodra vilayetlerinde dört kişi olacaktır. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 2076-34*, 22 Muharrem 1314/3 Temmuz 1896.

⁴⁴⁰ Müslüman ve gayrimüslimlerin meclise eşit katılmaları gayrimüslimleri rahatsız ediyordu. Çünkü bu eşitliğe riayet edilmese özellikle Rumeli gibi Hristiyanların çoğunlukta bulunduğu yerlerde üyelerin hepsi gayrimüslim olacaktır. (Bk. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, ss. 75-76.) İdare meclislerinin teşkilinde diğer bir sorun temsil idi. Meclis üyelerinin sadece kasabada oturanlardan seçilmesi ile köylerdeki gayrimüslimler temsil edilmemekteydi. Bu sebeple Meclis-i

üyelerinden süresi dolanların yerine yenisinin hangi usulle ikame edileceği hususunda meydana gelen sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Bunun sebebi ise üyelerden Daviçan Efendi'nin daha önceki meclisler de görev yapmış olmasıydı. Daviçan Efendi gibi üyelerin kur'a mı ehliyete göre mi atanacağı öğrenilmek istenmiştir. Nitekim vilayet nizamnâmesinde ikinci defa üye seçimine dair bir açıklama yoktur. Bunun üzerine şûra-yı devletçe verilen cevapta belediye kanununun 34. maddesi gereğince üyenin kur'a ile seçilmesinin uygun olduğu beyan edilmiştir⁴⁴¹.

1889-1897 yıllarında vilayet dahilindeki idarî düzenlemelere ilişkin tasarruflar devam ederken⁴⁴² sancakları da Yanya, Berat, Ergiri ve Preveze'dir⁴⁴³. Sancakların münkasım olduğu kaza sayısı ise onbeştir⁴⁴⁴. Bu süreçte nahiye sayısı 1896 yılında ondörtten onikiye, 1897 yılında ise ona inmiştir. Vilayetteki köylerin sayısı ise 1253 civarındadır. Ancak köy sayısı 1895 yılında Ergiri sancağındaki köy sayısının artışından dolayı 1353'e çıkmıştır. 1896'da ise 1608'e ulaşmış ve 1897'de 1597'ye düşmüştür. Bu esnada vilayet valiliği Yununistan hudud kumandanlığı ile birlikte Ahmet Hıfzı Paşa elindedir⁴⁴⁵. Ayrıca bu yıllarda vilayetteki kaza sayısının vilayet ve sancak merkezi bulunan kazaların dışındakilerden oluştuğuna dikkat edilmelidir. Aksi halde vilayetin kaza sayısı yirmidir⁴⁴⁶.

Köy sayılarında yıllara bağlı farklılığın sebebi ise kayıtların daha sağlıklı yapılması ile var olduğu halde önceki yıllardaki kayıtlarda görülmeyen köylerin dikkate alınmasıdır. Diğer bir neden ise vilayetin idarî birimlerindeki köylerin özellikle civar kaza, sancak ve vilayet sınırlarına yakın olanların yıllar içerisinde

İdare üyelerinin yarısının gayrimüslim cemaatleri temsilen bulunması şartı getirilerek bunun önüne geçilmek istenir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 2076-34, 22 Muharrem 1314/3 Temmuz 1896.

⁴⁴¹ Vilayetin, Dahiliye Nezareti'ne sorusu Şûra-yı Devlet'e havale edilir. Şûra-yı Devlet'in çözümü vilayete bildirilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 1658-44, 21 Muharrem 1307/17 Eylül 1889.

⁴⁴² Aydonat, Koniçe, Meçova, Filat, Tepedelen, Loros kazalarının kaymakamlarında değişikliklere gidilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 1709-85, 29 Recep 1307/20 Mart 1890.

⁴⁴³ Bu kaynakta kaza sayıları farklı olsa da sancak taksimatı böyledir. Bk. Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. III. , s. 846.

⁴⁴⁴ Bu kazalardan Avlonya, Koniçe, Meçova, Filat, Tepedelen, Loros (Bk. B. O. A. , *İ.DH.* 1170-91508, 7 Recep 1307/27 Şubat 1890.) Premedi, Palipogon (Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 1922-5, 14 Recep 1309/13 Şubat 1892.) Delvine'ye kaymakamlar atanır. Atamalar vilayet dahilindeki kaymakamların becaişleri ile yapılır. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 1933-70, 16 Şaban 1309/17 Mart 1892.) Diğer kaza ve nahiyeler için bk. *Y. V. S.* , R. 1311/M. 1895, ss.119-127, 131-145, 149-160, 162-175.

⁴⁴⁵ *D. S.* , H. 1306/M. 1889, s. 687. ;*D. S.* , H. 1307/M. 1890, s. 771. ;*D. S.* , H. 1308/M. 1891, s. 756, 763. ;*D. S.* , H. 1309/M. 1892, ss. 786, 794. ;*Y. V. S.* , R. 1308/M. 1892, ss. 75, 98. ;*D. S.* , H. 1310/M. 1893, ss. 794, 802. ;*D. S.* , H. 1311/M. 1894, ss. 824, 832. ;*Y. V. S.* , R. 1311/M.1893, 81. ;*D. S.* , H. 1312/M. 1895, ss. 842, 851. ;*D. S.* , H. 1313/M. 1896, ss. 880, 890.

⁴⁴⁶ B. O. A. , *ML.MSF.d.* 18570, 29 Zilhicce 1309/25 Temmuz 1892. ;Hasan Sırrı, *Osmanlı Coğrafyası*, s. 16. ;Ali Tefik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1310, s. 27.

irtibatlarındaki değişikliklerdir⁴⁴⁷. Ayrıca vilayetin toplam köy sayısında bir değişiklik olmadığı halde yıllar içerisinde sancaklar veya kazalar dahilindeki köy sayıları değişmiştir. Bunun nedeni idarî tasarruflar ile mesafe⁴⁴⁸, ulaşım şartları⁴⁴⁹, güvenlik ve asayiş⁴⁵⁰ gibi gerekçelerle köylerin idarî mercileriyle ilgili düzenlemelerdir. Bu değişikliklerin yanında az sayıda olsa da yeni köylerin teşkili köy sayılarındaki değişikliği açıklar⁴⁵¹. Köylerin irtibatla oldukları idarî birimlerdeki bu değişikliklerin yanında köylerin idaresinde sıklıkla karşılaşılmayan bir usule de tesadüf edilir. Bazı kaza ve sancakların malî ve idarî bakımdan bağlı oldukları idarî mercilerinde ayrılıklara rastlanmaktadır⁴⁵². Buna benzer şekilde Yanya vilayetinde bazı köylerin parçalı idaresi görülür. *Maşkulore, Dolvenişe, Palokastro, Çermaliçe,*

⁴⁴⁷ Vilayet idaresinin Yanya’da tatbiki öncesinde yine köylerle ilgili tasarruflar bulunur. Yanya ile Kesriye sancakları arasındaki köylerden bazılarının Yanya’dan alınarak daha uzak buldukları Kesriye sancağına ilhakları sebebiyle köy ahalisinin yaşadığı sıkıntıların giderilmesi istenir. Bu köylerin yeniden Yanya’ya irtibatlarının sağlanmasına dair girişimler yıllar içerisinde aynı gerekçelerle yapılır. (Bk. B. O. A. , *MVL. 453-110*, 21 Rabiulahir 1281/23 Eylül 1864. ;B. O. A. , *MVL. 451-108*, 27 Şevval 1281/25 Mart 1865. ; B. O. A. , *MVL. 466-64*, 16 Zilkade 1281/12 Nisan 1865.) Benzer durum Leskovik dahilindeki bazı köylerin Manastır vilayetinin Kolonya kazasına bağlanması üzerine ilgili köy sakinlerinin bu durumun kendilerine yaratacağı müşkilat nedeniyle itirazları üzerine yapılan tahkikat ile görülür. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 353-59*, 9 Zilkade 1312/4 Mayıs 1895.

⁴⁴⁸ Iskarapar kazası merkezine uzak bulunan *Odrican* köyünün Premedi kazasına ilhakı özellikle vergi ve askerlik gibi resmi işlerinde kaza merkezine gidip gelmekte güçlük çeken ahalice talep edilir. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 82-17*, 13 Cemazeyilevvel 1311/21 Kasım 1893.) Ancak köyün yeni teşkil edilen Goşnička kazası merkezine Premedi’den daha yakın olduğunu beyan eden Berat mutasarrıfının ifadesi ile ilgili değişiklik yapılmaz. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 2064-70*, 28 Cemazeyilevvel 1311/7 Aralık 1893.) Ancak bu sırada ilgili köy Iskarapar’dan alınarak Loşne’ye ki diğer iki kaza merkezine göre daha da uzak olan yere bağlanır. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 2065-71*, 27 Kanunusani 1309/8 Şubat 1894.) Koniçe’ye bağlı olup sonradan Leskovik’e bağlanan *Riyat* köyü ahalisinin tekrar Koniçe’ye bağlanmak talepleri bulunur. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 403-48*, 6 Safer 1313/29 Temmuz 1895.) Ergiri kazasındaki altı köyün merkeze olan uzaklıkları gerekçesi ile Palipogon’a ilhakı hakkında vilayetin talebi şûra-yı devlete görüşülmek üzere gönderilir. (Bk. B. O. A. , *ŞD. 2104-17*, 28 Muharrem 1319/18 Mayıs 1901.) Bu köylerin Palipogon’a ilhaklarının askeri bakımdan sorun teşkil etmeyeceğine dair 3. ordu-yı hûmayun müşiri beyanı ile gerekli işlemlerin yapılması buna örnektir. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2104-7*, 21 Safer 1319/9 Haziran 1901.

⁴⁴⁹ Ergiri kaza merkezine uzak olmadıkları halde Drepol Nehri’ndeki (Drino Nehri) taşkınlardan dolayı *Naravirço, Gaydar, Horuma, Ropal* köylerinin Palipogon kazasına ilhaklarının gereği Dahiliye Nezareti tarafından vilayete bildirilir. Yani bir köyün idarî bakımdan irtibatında sadece mesafeye değil ulaşım imkanlarına da bakılmaktaydı. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 2415-96*, 22 Cemazeyilevvel 1318/17 Ekim 1900.

⁴⁵⁰ *Grebova* isimli köyün Timoriçe ile aslında bir irtibatı olmadığı, İlbasan sancağı ile Yanya vilayeti sınırında bulunması ve buradan vilayete yönelen suçluların faaliyetlerini önlemek gerekçesi ile Timoriçe’den alınarak İlbasan’a dahil edilmesi Yanya vilayetince istenir. İlgili talep Dahiliye Nezareti’nce Şûra-yı Devlet’e havale edilir. Bk. B. O. A. , *DH.TMİK.S. 46-53*, 18 Zilkade 1322/24 Ocak 1905.

⁴⁵¹ Berat sancağının Malakasra-yı Balâ nahiyesinde beş mahalleden oluşan *Keris* köyünün *Gorasi* Mahallesi’nin köy merkezine üç saat uzak olması nedeni ile müstakil bir köy teşkili istenir. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 2338-3*, 28 Zilhicce 1317/29 Nisan 1900.) Yanya vilayetinin bu beyanı Dahiliye Nezareti’ne ulaşır. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 2383-1*, Rabiulahir 1318/3 Ağustos 1900.) Ancak şûra-yı devlet ifadesi ile sırf merkeze uzaklığı gerekçesi ile mahallenin ayrı bir köy teşkil edilemeyeceği beyan edilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 2405-100*, 27 Cemazeyilevvel 1318/22 Eylül 1900.

⁴⁵² Erken, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kocaeli Sancağının İdarî Yapısı”, s. 219.

Kardik, Pronki, Balkat gibi köyler mülkî işleri bakımından Ergiri, askerî ve nüfus işlemleri için Delvine kazalarından idare edilmekteydi. Bu köyler Ergiri'ye 2-3 ve Delvine'ye 8-10 saat uzaklıktadırlar. Ahali nüfus, askerlik, mürur tezkiresi ve pasaport işlerinde Delvine'ye gitmek durumundaydı. Bu müşkilatın ortadan kaldırılması için köylerin her bakımdan Ergiri'den idaresinin münasip olacağı sancak idaresince beyan edilmiştir. Bu işlemin askeri açıdan bir sorun teşkil etmeyeceğinin öğrenilmesi üzerine köyler Ergiri'ye bağlanmıştır⁴⁵³. Bu örneklerde görüldüğü kadarıyla vilayetin mülkî taksimatında nahiye, kaza ve sancak sınırlarındaki değişiklikler ve bu değişiklikler dışında idarî işleyişin aksamaması için düzenlemeler yapılmıştır. Benzer değişiklikler vilayetin sınırları dışına çıkarılan köyler kadar vilayete dahil edilen köyler için de geçerlidir. Tüm bu idarî tasarruflar ile meydana gelen değişiklikler neticesinde vilayet dahilindeki köy sayılarında zaman içerisinde farklılıklar görülür. Bu da vilayetin köy idaresine varıncaya kadar teferruatlı⁴⁵⁴ bir şekilde yönetilmeye çalışıldığının, Köy ahalisinin ihtiyaçlarına cevap verilmeye ve vilayetin ilgili birimindeki asayiş ve güvenliğin dolayısı ile vilayetin huzurunun sağlanmasına çabaladığının bir göstergesidir.

1.5.2. Tesalya'dan Balkan Harbi'ne Yanya ve İdaresi (1897-1913)

Berlin Kongresi sonrasında Narda ve Tesalya'nın Yunanistan'a bırakılması ile çizilen hudut çeşitli defalar Yunanlılar tarafından ihlal edilmiştir. Yunanlıların Epir ve bilhassa Yanya'yı topraklarına dahil etmek emelleri bunun bir nedeniyd⁴⁵⁵. Bu ihlaller karşısında Yunanlıların saldıracağını tahmin eden Yanya zabtiye kumandanı daha Şubat 1897'de Yanya'da silah altına alınan askerlerin elbise, silah

⁴⁵³ B. O. A. , *İ.DH. 1361-35*, 1 Ramazan 1316/13 Ocak 1899.

⁴⁵⁴ Öyleki vilayetçe irtibatlarında değişiklik yapılması istenen köylerin hangi kazaya kaç saat mesafede buldukları, bu köylerdeki hane ve nüfus sayıları ile vergi gelirleri de tablolarla belirtilerek ilgili mazbataya eklenmekteydi. Bu şekilde köyün dahil edilmesi düşünülen kazaya olan mesafesi, demografik ve mali yapısı da ortaya konularak yapılacak idarî değişikliğin muhtemel sonuçlarının dikkate alındığı merkezi idareye gösterilmekteydi. Premedi kazası dahilindeki *Niparit, Grabočka* köylerinin Görice sancağına ve *Helmi, Melçika, Nikolare* köylerinin de Berat sancağının Iskarapar kazasına ilhakları hakkındaki Yanya vilayeti mazbatası bu şekildedir. Özellikle kış mevsimlerinde Paşaderesi'ndeki taşkınlar sebebi ile ahalinin Premedi'ye ulaşımın zorlaşması talebin nedeniyd. Nitekim bu gerekçe ile köylerin Premedi'den irtibatları kesilerek Görice ve Iskarapar'a ilhakları uygun görülür. Şûra-yı Devlet mülkiye dairesinin kararı Harbiye, Maliye, Defter-i Hakani Nezaretleri'ne ve vilayete bilgi verilmek üzere tebliğ edilir. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2109-22*, 15 Şaban 1325/23 Eylül 1907. ;B. O. A. , *DH.TMİK.S. 68-45*, 15 Şaban 1325/23 Eylül 1907. ;B. O. A. , *DH.MKT. 1240-30*, 13 Safer 1326/17 Mart 1908. ;B. O. A. , *DH.MKT. 2675-56*, 12 Zilkade 1326/6 Aralık 1908.

⁴⁵⁵ Yenişehir şehbenderinin raporunda Alman imparatorunun Atina ziyareti esnasında Yanya'nın Yunanistan'a katılması için Yunanlıların bazı girişimlerde bulunulacakları ikazası yapılır. Bk. B. O. A. , *Y.A.HUS. 219-33*, 18 Rabiulevvel 1306/22 Kasım 1888.

ve cephane eksiklerinin giderilmesine çalışmıştır⁴⁵⁶. Yunanlılar bu saldırıların⁴⁵⁷ yanında emellerine ulaşmak için uygun zemini hazırlamak üzere çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu amaçla Tesalya'ya gidip gelen Osmanlı vatandaşı Yanya ahalisini Osmanlı'ya karşı kıskırtmışlardır. Bunun yanında özellikle Yanyalı Hristiyanların Müslümanlar tarafından çeşitli işkencelere maruz bırakıldıklarına dair makaleler yayınlarak uluslararası camianın kendilene olan desteğini arttırmayı amaçlamışlardır⁴⁵⁸. Bunun için sınırdaki Osmanlı köylerine zarar vermişlerdir. Yunanlıların bu saldırılarına Girit'e yaptıkları müdahale de eklenmiştir⁴⁵⁹. Bu gerekçelerle Osmanlı Devleti Nisan 1897'de Yunanistan'a savaş ilan etmiştir⁴⁶⁰. Aslında burada Osmanlı Devleti'nin Yunan çetelerince açıkça tahrik edildiği görülmektedir⁴⁶¹. Muharebe esnasında Yunanlı kuvvetlerin sayısı yaklaşık olarak 40.000'dir⁴⁶². Savaşın başlamasından bir gün sonra Ethem Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri 17 Nisan 1897'de *Milona Muharebesini* kazanmıştır. Osmanlı birliklerinden firar eden Arnavutlar ordunun nizamını bozsa da savaşın seyrini etkilememiştir⁴⁶³. Osmanlı askerlerinin galibiyetine rağmen Yunanlıların Preveze'nin düştüğüne dair propagandası devam etmiştir⁴⁶⁴. Ardından 25 Nisan'da Yenişehir⁴⁶⁵,

⁴⁵⁶ 20 bin silah ve elbise istenir ancak hiç olmaz ise 10.000 adet yollanması istenir. Bk. B. O. A. , *Y.PRK.ASK. 117-101*, 11 Şubat 1312/23 Şubat 1897.

⁴⁵⁷ Nisan 1897 itibarıyla Etnik Eteryaya üyelerinin Makedonya'daki Osmanlı birliklerine saldırmak üzere harekete geçtikleri nakledilmektedir. Bk. Kondi, *Greece and Albania 1908-1914*, p. 27.

⁴⁵⁸ Selanik polis komiseri Mehmet Efendi'nin raporu bu dönemde Tesalya'da Yunanlıların politikaları ve oradaki Müslümanlar hakkında bilgiler içerir. Yunanlılar Tesalya'daki Müslümanların desteğini almak üzere onlara memuriyetler verir. Ancak Yenişehir gibi yerlerde Müslüman çocukları dinlerini öğrenmeden Rumca konuşmakta, eğitimden ve dinî bilgileri almaktan mahrum bırakılmaktadır. Ayrıca Tesalya'daki camiler ve mescidler Hristiyanlara devredilerek yıkılıp minareleri bırakılarak yerlerine kilise ve meyhane yapılır. Tesalya'daki müftüler Müslümanların sorunlarına kayıtsız kalmakta Müslüman ahalinin dinî vecibeleri konusundaki kayıtsızlıklarının yanında gayriahlaki davranışlar içerisinde oldukları belirtilmektedir. Hatta hastahanelerde ölüm döşeğindeki hastalara son nefeslerinde zezem yerine şarap verilerek yapılan baskılar ortaya konar. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 51-45*, 13 Zilkade 1310/29 Mayıs 1893.

⁴⁵⁹ Yunanistan 2 Mart 1897'de Girit'in otonom idareye sahip olduğunu ilan etmesi Osmanlı Devleti açısından savaş ilanının somut gerekçesi olmuştur. Bk. Kondi, *Greece and Albania 1908-1914*, p. 28.

⁴⁶⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII. , ss. 115-116.

⁴⁶¹ Sürekli sınır ihlalleri yapan Etnik-i Eteryaya bünyesindeki çeteler bunun başlıca nedeniydi. 9 Nisan'da iki bin kadar eşkiyanın Grebene üzerine yaptığı saldırı püskürtülür. Ancak sınır hattındaki diğer mevkiilerde buna benzer saldırılar devam eder. Bk. Sir Ellis Ashmead Bartlett, *Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı*, Orhan Sakin (çev.), Tarihiçi Kitabevi, İstanbul 2014, ss. 87, 89.

⁴⁶² Bu sayının aksine sadece Tesalya'da 90 bin Yunan askerinin bulunduğu yabancı gazeteciler tarafından belirtilir. Bu askerlerin Fransız askerlerine benzer üniformalar kullandıkları da bu bilgiler arasındadır. Bk. Bartlett, *Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı*, s. 93.

⁴⁶³ Leskovik, Ergiri ve Kuzey Arnavutluk ahalilerinden oluşan Ohri ve İlbasan gibi taburlarda çeşitli defalar firarlar yaşanır. Firari askerler yerine başkalarının da ikame edilemediği görülür. Ancak bu firarlar muharebelerin seyrini değiştirecek çapta değildir. Bk. B. O. A. , *Y.PRK.ASK. 121-99*, 9 Nisan 1313/ 21 Nisan 1897.

⁴⁶⁴ Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Abidin Paşa'nın Rumlardan ve Yunanlılardan aldığı haberlere göre Preveze Yunanlıların eline geçmiş, Müslüman ahali de Preveze'yi terk etmiştir Bunun aslını

26 Nisan'da Tırhala, 1 Mayıs'ta Loros⁴⁶⁶ Osmanlı birliklerinin eline geçmiştir. Bu askeri başarının ardından 14 Mayıs'ta Ethem Paşa, Epir ordusu komutanlığına tayin edilmiştir. 17 Mayıs'ta Osmanlı askerlerinin aldıkları yerlere Dömeke⁴⁶⁷ eklenmiştir. Dömeke'nin alınmasıyla Tesalya ile Epir arasında Osmanlı birliklerinin bağlantısı kurulmuştur. Yunanlıların mağlubiyeti ve geri çekilmesi Atina'da telaş yaratmıştır. Yunanistan'daki bu telaş üzerine Rus Çarı, II. Abdülhamit'e yolladığı mesajda Osmanlı birliklerinin daha fazla ilerlememesini *rica etmiştir*⁴⁶⁸. Böylece 20 Mayıs 1897'de mütareke yapılmıştır⁴⁶⁹. Savaşın neticesinde tarafların kayıplarına bakıldığında Osmanlı kuvvetlerinin 174 can kaybı ve 325 yaralı⁴⁷⁰, Yunanlı birliklerin 4655 yaralı ve 383 ölüsü vardır⁴⁷¹.

Mütarekenin hemen ardından Yunanlılardan geri alınan Yenişehir'e Ali Kemal Efendi, Golos'a Ahmet Bey ve Tırhala'ya Necib Bey aylık 4000'er kuruş maaş ile kaymakam tayin edilmişlerdir. Bu durum Dahiliye Nezareti'nden Yunan hududu-Epir ordusu kumandanı Ethem Paşa'ya da hemen bildirilmiştir⁴⁷². Bu tayinler Osmanlı Devleti'nin Berlin Antlaşması ile kaybettiği topraklardan Tesalya'yı bu galibiyetle geri almayı planladığının en açık delilidir. Lakin Osmanlı birliklerinin düzenini ve savaş kabiliyetini ortaya koyması bakımından ayrıca mühim bir galibiyet olan 1897 Osmanlı-Yunan Harbi neticesinde Tesalya *masada* Yunanlılar'dan geri

öğrenmek isteyen vali durumu Dahiliye Nezareti'nden sorar. Bk. B. O. A. , *DH.ŞFR. 207-101*, 9 Nisan 1313/21 Nisan 1897.

⁴⁶⁵ 23 Nisan'da yapılan muharebe ardından Yenişehir'in Osmanlıların eline geçmesi hususunda dikkat çeken bir tespit vardır. Yunanlı askerlerin korku ve telaş ile firarları ve bu firarlardan Osmanlı birliklerinin faydalanarak Yunan ordusunu imha etmemesi açıklanamaz. Yunan askerlerindeki korku ve telaşın bir göstergesi olarak bir günde 50-60 mil yani 80 km'den fazla kaçmaları gösterilir. Bu geri çekilme Osmanlı birlikleri kumandanı Ethem Paşa tarafından dan anlaşılmaz. Hatta *Mister Steavens* imzası ile Daily Mail gazetesinde yayınlanan röportajında Yunanlıların doğal olarak tahkim edildikleri ve avantajlı oldukları halde neden kaçtıklarını kendisi de anlamlandıramadığını beyan eder. Bk. Bartlett, *Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı*, ss.106-108.

⁴⁶⁶ Yanya ordu-yu hûmayun kumandanı Ahmet Hıfzı Paşa'nın telgrafı. Bk. B. O. A. , *Y.PRK.ASK. 123-116*, 29 Zilkade 1314/1 Mayıs 1897.

⁴⁶⁷ 6 Mayıs 1313 tarihinde Dömeke ve Ermiye ele geçirilir. Bk. Girid Resmolu Mavnahoyuzâde Kasım bin Ahmet, *1897 Türk-Yunan Savaşı...*, ss. 61-62.

⁴⁶⁸ Ayrıca Cezayir-i Bahr-i Sefid Valisi Abidin Paşa Yunanlıların Preveze'den Loros'a kadar olan saldırıları esasında çiftliklere ve binalara hayli zarar verildiğini, sulh görüşmelerinde bunların tazmin edilmesi hususuna da dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çeker. Bk. B. O. A. , *DH.ŞFR. 209-26*, 7 Mayıs 1313/19 Mayıs 1897.

⁴⁶⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII. , s. 117.

⁴⁷⁰ Osmanlı tarafının kaybı 1105 şehit, 3250 yaralı ve 63 kayıp asker olarak verilir. (Bk. Girid Resmolu Mavnahoyuzâde Kasım bin Ahmet, *1897 Türk-Yunan Savaşı...*, s. 68.) Osmanlı'nın kayıplarından birisi binbaşı altısı zabıt olmak üzere 96 şehit ve toplam 266 yaralının Preveze tarafında iki gün süren muharebe dolayısı ile olduğu, burada Yunanlıların 2000'i aşkın ölüsünün bulunduğu Ahmet Hıfzı Paşa tarafından kaydedilir. Bk. B. O. A. , *DH.ŞFR. 209-14*, 4 Mayıs 1313/16 Mayıs 1897.

⁴⁷¹ Girid Resmolu Mavnahoyuzâde Kasım bin Ahmet, *1897 Türk-Yunan Savaşı...*, ss. 100-101

⁴⁷² B. O. A. , *DH.MKT. 2082-70*, 17 Mayıs 1313/25 Mayıs 1897.

alınamamıştır⁴⁷³. Mütarekeden sonra İstanbul'da dört ay kadar süren görüşmeler neticesinde Tesalya sınırındaki bazı stratejik öneme haiz yerlerin Osmanlılara bırakılması kaydı ile Berlin Antlaşması sonrasındaki duruma geri dönülmüştür⁴⁷⁴. 28 Eylül 1897'de İstanbul'da akdedilen oniki maddelik barış antlaşmasına göre Osmanlı-Yunan sınırı antlaşma metnine eklenen harita doğrultusunda gözden geçirilmiştir. Antlaşmanın onuncu maddesinde 24 Mart 1881 tarihi itibari ile Yunanlılara terk edilen topraklarda bir değişikliğe gidilmediği de açıkça belirtilmiştir⁴⁷⁵. Ancak Osmanlı-Yunan sınırında bazı yerlerin el değiştirdiği, bunun da sınır güvenliğinin temini ve taraflar arasındaki ticaretin sıhhati için yapıldığı anlaşılır. Osmanlı tarafı sınır düzenlemesi ardından Yunanistan tarafından Tırhala ve Meçova arasındaki Kalbaka ve Rigo civarındaki yerde bir gümrük tesis edebilmek için ilgili yerin kendisine verilmesini talep etmiştir. Bu değişiklikle Tırhala ile Yanya'nın irtibatı sağlanmıştır⁴⁷⁶. Bu nedenle Berlin Antlaşması sonrasında Tesalya ile Narda'nın Yunanistan'a terkiyle çizilen sınırın 1897 Osmanlı-Yunan Harbi ardından kısmen gözden geçirildiği söylenebilir.

Sınır düzenlemesinde yine Osmanlı ve Yunan tarafında kalan arazilerin kullanımı meselesi ortaya çıkmıştır. Yunanlılar Osmanlı Devleti tarafındaki, Osmanlılar da Yunanistan tarafındaki arazilerini kullanmak haklarını Berlin Muahedesi'nin birinci maddesi gereğince koruyorlardı. Bu anlamda Osmanlı tarafındaki arazilerini işleyerek elde ettikleri ürünleri Yunanistan'a geçiren Yunanlıların bu ürünleri her türlü gümrük vergisinden muaftı. Bu muafiyet Yunanistan tarafındaki arazilerini işleyen Osmanlılar için de geçerliydi. Bu gerekçelerle Yunan vatandaşlarının Osmanlı şebenderliklerinde pasaportlarını altı ay için vize ettirmeleri uygulamasından vazgeçilerek kendilerine sınır geçişlerinde kolaylık sağlanmıştır⁴⁷⁷.

⁴⁷³ Girid Resmolu Mavnahoyuzâde Kasım bin Ahmet, *1897 Türk-Yunan Savaşı...*, s. 46.

⁴⁷⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII. , s. 118.

⁴⁷⁵ Girid Resmolu Mavnahoyuzâde Kasım bin Ahmet, *1897 Türk-Yunan Savaşı...*, ss. 107-111.

⁴⁷⁶ Tırhala'dan Meçova'ya gelecek her cinsten eşyanın bu mevkinden geçilmesi gerektiğinden mesafenin de uzamaması için burada bir gümrük kurulması düşünülür. Özellikle Meçovalıların Tırhala'dan aldıkları zahirenin naklinde aksi halde güçlük çekilmektedir. Bk. B. O. A. , *MV. 94-33*, 23 Şaban 1315/17 Ocak 1898.

⁴⁷⁷ Bunun nedeni Osmanlı tarafındaki arazilerini ekip biçen iki Yunanlıdan pasaport istenmesi ve beyan edememeleri üzerine Osmanlı görevlilerince tutuklanmalarıdır. Burada bahsedilen muafiyet sınırın diğer tarafındaki otlaklara götürülen hayvanlar için de uygulanır. Yunan sınırına dair bu uygulama Karadağ'dan Osmanlı tarafına geçecekler için geçerli değildir. Karadağ'dan Osmanlı topraklarına geçeceklerin mürur nizamnâmesinin altıncı maddesi gereğince altı ayda bir pasaportlarını

Prizren Birliği'nin faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nin Berlin Konferansı'nda yürüttüğü müzakereler sırasında Arnavutlar'ın taleplerinden olan *Arnavutluk'un* tek bir vilayet olarak idaresi 1897 yılında bir kez daha gündeme gelmiştir. Yunanlıların Yanya vilayetinin sınırlarına yapılan saldırılara karşılık Kuzey Arnavutluk'ta silahlanarak toplanan ve Tesalya'nın Osmanlı'da kalması gerektiğini dile getirerek Osmanlı'ya olan bağlılıklarını bildiren Arnavutlar, Arnavutluk'un tek vilayet olması gerektiğini yeniden dillendirmişlerdir⁴⁷⁸. Ancak daha önce olduğu gibi bu talep merkez idare tarafından yine dikkate alınmamıştır.

Osmanlı-Yunan Harbi ardından Yanya vilayetinin Yunanistan ile olan sınırındaki ufak düzenlemeler dışında Yanya, Berat, Ergiri ve Preveze sancaklarından oluşan mülkî taksimatı korunmuştur. Vilayetin toplam kaza sayısı ise sancak merkezleri dışında onbeştir⁴⁷⁹. Vilayetin on nahiye ile 1597 köy ve çiftlikten oluşan alt idarî birimlerinin sayısı 1897 yılı taksimatı ile aynıdır. Üstelik bu taksimat 1904 yılına kadar muhafaza edilmiştir⁴⁸⁰. 1904 yılı itibariyle vilayet merkez Yanya kazasının teşkili ile Yanya sancağının kaza sayısı yükselmiştir. Bu nedenle vilayetin dört sancağa münkasım olan taksimatı 1909 yılına kadar korunurken kaza sayısı 16'ya çıkmıştır. Vilayet merkezi olması sebebiyle Yanya'da merkez kaza teşkili dışında diğer sancaklarda merkez kaza bulunmamıştır. Köy sayısı ise 1905 yılında 1790'a kadar çıkmıştır. Ertesi yıl Delvine kazası dahilindeki değişiklik ile eksilen 54 köyden sebeple bu sayı 1736'ya inmiştir⁴⁸¹.

vize ettirmeleri gerekir. Buna ilişkin şûra-yı devlet kararı Yanya vilayetine tebliğ edilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 2120-5*, 3 Cemazeyilahir 1316/19 Ekim 1898.

⁴⁷⁸ Hatta bu taleplerinin yerine getirilmemesi halinde dağılmayacaklarını da eklerler. Bk. B. O. A. , *Y.PRK.TKM. 39-23*, 1 Safer 1315/2 Temmuz 1897.

⁴⁷⁹ Vilayette 1898'de 4 sancak, sancak merkezleri dahil 19 kaza, 10 nahiye, 1597 köy vardır. (Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. VI. , ss. 4789-90.) İdarî teferruata dair 1902 tarihli salnamede 15 kaza, 9 nahiye, 1606 köy sayısı verilir. (Bk. *Y. V. S. , H. 1319/M. 1902*, ss. 114-125, 128-144, 146-165, 166-181, 199.) köy sayılarında hemen her yıl değişiklik olur. Bunun nedeni özellikle Manastır vilayeti sınırına yakın köylerin idarî merkezlerinin düzenlenmesine dair işlemlerdir. Mesela 1899 yılında vilayet dahilindeki idarî tadilat esnasında 9 köy Manastır vilayetine ilhak edilir. Böylece vilayetin R. 1312/M. 1896 yılı bütçesinden de 75.957 kuruş düşülür. Bk. B. O. A. , *BEO. 1372-102895*, 6 Cemazeyilevvel 1317/12 Eylül 1899.

⁴⁸⁰ 1901 yılında vilayet aynı şekilde 4 sancak ve 15 kazadan ibarettir. Bk. Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1318, s. 84.

⁴⁸¹ 1898 yılında Ahmet Hıfzı Paşa valiliğini sürdürür. Ancak 1899 itibariyle Vali Osman Fevzi Paşa'dır. (Bk. *D. S. , H. 1315/M. 1898*, s. 550. ;*D. S. , H. 1316/M. 1899*, s. 671. ;*D. S. , H. 1317/M. 1900*, s. 631. ;*D. S. , H. 1318/M. 1901*, s. 671. ;*D. S. , H. 1319/M. 1902*, s. 723. ;*Y. V. S. , H. 1319/M. 1902*, s. 72. ;*D. S. , H. 1320/M. 1903*, s. 742.) 1907 yılına değin Osman Fevzi Paşa'nın valiliği devam eder. Bu yıl Seyfullah Paşa validir. Seyfullah Paşa'nın ardından 1909'da ise Vali Hilmi Paşa'dır. Nahiye sayısı 1906'da 9 yazılır ancak bunun sebebi Ergiri sancağı nahiyelerinin sayısının eksik yazılmasıdır. (Bk. *D. S. , H. 1321/M. 1904*, ss. 786, 788-789, 791-793. ;*D. S. , H. 1322/M. 1905*, ss. 804, 806, 811. ;*D. S. , H. 1323/M. 1906*, ss. 878, 885. ;*D. S. , H. 1324/M. 1907*, ss. 942, 949. ;*D. S. ,*

Vilayetin mülkî taksimatı ve idaresindeki bu gelişmelerle birlikte idarî teşkilatlanması da sürmüştür. Bu açıdan bakıldığında 1902 yılında Vali Osman Fevzi Paşa'nın reisliğindeki meclis-i idare-i vilayet naib, vali muavini, defterdar, mektubi, müftü, metropolit ile ahalice seçilen ikisi Müslüman dört üyeden oluşmuştur⁴⁸². Ancak metropolit ve müftü ile birlikte bu sefer hahambaşının mecliste yer almamıştır. Bu yıl vilayet merkezindeki idarî teşkilata ilişkin birimler aşağıdaki gibidir⁴⁸³.

Tablo 4: Yanya Vilayet Merkezindeki İdarî Birimler (1902)⁴⁸⁴.

Umur-ı Mülkîye Müfettişi	Nüfus Nazırı	Adliye Müfettişliği	Mahkeme-i Bidâyet Ceza Dairesi
Evrak Kalemi	Vergi İdaresi	Mahkeme-i İstinaf Müdde-i Umumiliği	İstinaf Dairesi
Maarif Müdiriyeti	Maarif Meclisi	Ziraat Bank Şubesi Meclisi	Telgraf ve Posta Baş Müdiriyeti
Maarif Müfettişi	Umur-ı Sıhhiye Müfettişliği	Vesait-i Nakliye Komisyonu	Ticaret ve Ziraat ve San'at Odası
Matbaa-yı Vilayet	Evkaf Muhasebeciliği	Mahkeme-i Bidâyet Hukuk Dairesi	Mahkeme-i Ticaret Kalemi
Meclis-i İdare Kalemi	Umur-ı Maliye Müfettişi	Mahkeme-i İstinaf Hukuk Dairesi	Mahkeme-i Bidâyet Müdde-i Umumi Muavinliği
Mektubi Kalemi	Muhasebe-i Vilayet	Mahkeme-i İstinaf Ceza Dairesi	Mahkeme-i Bidâyet Hukuk ve Ceza Kalemi
Polis Meclisi	Nafia İdaresi	Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi ⁴⁸⁵	Hamidiye Gûraba Hastanesi Komisyonu
Telgraf İdaresi	Posta İdaresi	Jandarma Dairesi	Polis İdaresi
Tercüme Odası	Defter-i Hakani İdaresi	Mahkeme-i İstinaf Kalemi	Ticaret Mahkemesi

H. 1325/M. 1908, ss. 938, 945. ;D. S. , H. 1326/M. 1909, ss. 938, 945.) İstatistiklerdeki verinin aynısını gösteren diğer bir kaynağa göre de Yanya merkez kazası ile beraber 16 kaza, 1736 köyden ibarettir. Ancak bu kaynakta nahiye sayısı on değil altı olarak verilir. Bk. Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Memalik-i Osmaniyenin Cep Atlası*, ss. 59-60.

⁴⁸² Bu kişiler naib Hacı Abdulrahim Efendi, vali muavini Hristiyadi Efendi, defterdar Mehmet Ali Efendi, mektubçu Ahmet Kaşif Efendi, müftü Abdulrahman Efendi, metropolit Grigorpos (?) Efendi ile ahali tarafından seçilerek meclise dahil olan Sadık Paşa, Rüstem Ağa, Naslovla Zono Efendi, Kostanti Alef Efendi'dir. Bk. Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 72.

⁴⁸³ Buradaki birimlerin dışında reji Nezareti ve belediye dairesi de bulunur. Yanya ve İşkodra vilayetleri reji nazırı İskender ...(?) Efendi'dir. Bk. Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, ss. 86-88.

⁴⁸⁴ Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, ss. 72-89.

⁴⁸⁵ Müdür Hüseyin Şevki Efendi, başkâtip Necib Hilmi Efendi, sandık emini Yusuf Ziya Efendi, ikinci kâtip Hasan Tahsin Efendi, meskurat kâtibi Musi Kazım Bey, muavini Zekaryani Efendi, ambar ve kantarcısı Şerif Ramazan Efendi'dir. Bk. Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 88.

Vilayetin idarî işleyişi ile ilgili düzenlemelerden diğeri 1910'a tesadüf etmektedir. 1909 yılında başlayan çalışmalar ve talepler neticesinde⁴⁸⁶ 1910 yılı itibariyle vilayetin mülkî taksimatına yeni bir sancak olarak Çamlık dahil edilmiştir⁴⁸⁷. Vilayet sınırlarında bir değişikliğe gidilmeden yapılan bu düzenleme ile Yanya ve Preveze sancaklarından koparılan bazı kazalar ile bu düzenleme yapılmıştır. Çamlık'ın sancak teşkili ile Preveze sancağının kaza sayısı Margılıç'ın Çamlık'a bağlanması nedeniyle ikiye düşmüştür. Bu ise Yunanistan sınırındaki Preveze sancağının önemi nedeniyle kazaya tahvil edilmeden sancak statüsünü korumasını gerektirmiştir. Preveze sancağı üçüncü sınıf sancak olarak yeniden bu sebeple düzenlenmiştir⁴⁸⁸. Böylece 1910 yılı devamında vilayetin Yanya, Berat, Ergiri, Preveze ve Çamlık isimlerinde beş sancağı mevcut olmuştur⁴⁸⁹.

Tablo 5: Yanya Vilayetinin Mülkî Taksimatı (1912)⁴⁹⁰.

Sancak	Kaza	Merkez ⁴⁹¹	Sınıf
Yanya	Meçova	-	1
	Koniçe	-	2
	Leskovik	-	3
Ergiri	Delvine	-	2
	Palipogon	Voştine	3
	Premedi	-	2
	Tepedelen	-	3
	Kurveleş	Kuç (Progonat)	3
Berat	Avlonya	-	1
	Iskarapar	-	2
	Loşne	Fiyer	3
Preveze	Loros	-	1
Çamlık	Margılıç	-	2
	Aydonat	-	3
	Filat	-	3

⁴⁸⁶ Preveze mebusu Ahmet Hamdi Bey tarafından yapılan teklif üzerine tartışma yeniden başlar. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 2830-65, 14 Cemazeyilevvel 1327/3 Haziran 1909.

⁴⁸⁷ Sancağın teşkiline vilayet ve Maliye Nezareti'yle yapılan görüşmeler neticesinde karar verilir. Ancak 1909 yılı içinde bu değişikliğin tatbiki için gereken paranın olmaması nedeniyle değişiklik 1910 yılı bütçesinde uygulanmak üzere Temmuz 1909'da verilen karar üzerine ileri bir tarihe bırakılır. (Bk. B. O. A. , *MV.* 130-27, 15 Recep 1327/2 Ağustos 1909.) Bu nedenle Mart 1910'da sancağa ait idarî birimler ve bu birimlerin yıllık giderleri ile toplamda sancağın yıllık bütçesinin belirtildiği irade hasıl olur. (Bk. B. O. A. , *İ.DH.* 1480-43, 12 Rabiulevvel 1328/24 Mart 1910.) Sancağın teşkilinden bir süre sonra sancak merkezi Gorniče'nin Reşadiye şeklinde isimlendirilmesi üzerine burada idarî binaların ve limanın inşasına hız verilir. (Bk. B. O. A. , *DH.İD.* 128-4, 26 Mart 1326/8 Nisan 1910.) Sancağın bütçesinin onaylanması ardından Besim Bey 21 Temmuz 1910'da mutasarrıf olarak tayin edilir. Bk. Bk. B. O. A. , *DH.MUI.* 115-3, 8 Temmuz 1326/21 Temmuz 1910.

⁴⁸⁸ B. O. A. , *DH.MKT.* 2862-55, 12 Cemazeyilahir 1327/1 Temmuz 1909.

⁴⁸⁹ *D. S.* , R. 1327/M. 1911, s. 815. ; *D. S.* , R. 1328/M. 1912, s. 827.

⁴⁹⁰ Ali Tefik, *Mufasssal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1329, ss. 219-220.

⁴⁹¹ Kaza merkezi nadiren de olsa kaza ismi dışında bir yerdedir. Burada sadece bu şekildeki idarî birimler gösterilmiştir. Örneğin Avlonya kazasının merkezi de Avlonya olduğundan ayrıca yazılmamıştır.

1911 itibariyle istatistiklerde vilayetin sancak taksimatındaki bu değişimin gösterilmesi yanında kaza sayıları değişmemiştir. Ancak nahiyeye sayısı artmış ve köy sayıları da azalarak 1897 yılındaki duruma gerilemiştir⁴⁹². Çamlık sancağının idarî birimlere eklenmesi ile vilayetin Tırhala sancağının vilayet taksimatında yer aldığı dönemdeki gibi beş sancağa münkasım olduğu görülür. Ancak bu sefer vilayetin sınırları değişmemiş, mevcut idarî birimlerin merkezlerindeki değişiklik ile bu sancak kurulmuştur. Yanya'dan ve bölgeden Osmanlı idaresinin çekilmesinden hemen öncesinde vilayetin mülkî taksimatı yukarıdaki tablodaki gibidir. Tabloda görüldüğü üzere vilayetin sancak merkezi bulunan kazaları hariç onbeş kazası vardır. Sancaklardan en az sayıdaki kaza Çamlık'ın teşkili ardından Preveze'de bulunmuştur.

Yanya merkezli sancak ve vilayetin idaresi bahsedilen hususlar çerçevesinde iken 1912 yılında mülkî taksimatta bir değişiklik yapılmadan Arnavutların meskun oldukları vilayetlerde düzenlemeler yapılmıştır. Bunun nedeni genel hatları ile 93 Harbi ardından başlayan ve II. Meşrutiyet sonrasında teşebbüs edilen uygulamalarla Osmanlı Devleti ile Arnavutların arasının açılmasıdır⁴⁹³. Arnavutlar bu süreçte Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarının sürekli suistimale açık hale geldiği bir dönem yaşamışlardır. Çünkü Tanzimat ardından başlatılan her açıdan merkezileşmek düşüncesi geç de olsa Arnavutların yaşadıkları yerlerde tatbiki çalışılmıştır⁴⁹⁴. Bu sebeple çeşitli nedenlerle bazı vergilerden muaf olan kuzeydeki dağlı Arnavut kabilelerden vergi alınmak istenmiştir. Bölgede geleneksel olarak cari olan hukukî yapı yerine nizamî mahkemelerin işlerliğinin yaygınlaştırılması istenmiştir⁴⁹⁵. Arnavut kabile üyelerinin bahsedilen ayrıcalıklarından birisi olan silah taşımalarına karşı girişimler başlatılmıştır. Üstelik bu esnada Arnavutların idarecilerinin kendi dillerine ve geleneklerine vakıf kimselerden olmasını, hangi dine-mezhebe mensup

⁴⁹² Yanya sancağında köy sayısı azalır. Sebebi Çamlık'a bağlanan kazalar nedeni ile meydana gelen azalmadır. Aynı şekilde Preveze'de bu şekildedir. Ergiri sancağı köy sayısı artarken Berat sancağında azalmıştır. Bk. D. S. , R. 1327/M. 1911, s. 818.

⁴⁹³ Sönmez, II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti, ss. 52, 118-119.

⁴⁹⁴ Mazower "Babiâli'nin imparatorluğu modernleştirilme çabaları Osmanlı Devleti'nin en sadık halkı olan Arnavutları da sonunda kendine yabancılaştırmayı başarır." ifadesi ile bu durumu açıklar. Bk. Mark Mazower, Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar, Ayşe Ozil (çev.), Alfa Tarih, İstanbul 2014, s. 150.

⁴⁹⁵ Örneğin İşkodra vilayetinin kuzeyindeki Katolik dağlı Arnavutlar sefer zamanı Osmanlı ordusu yanında savaşmak karşılığında vergiden muaftılar. Ayrıca nizami mahkemelerin dışında kendi hukuklarını uygulamak ayrıcılığını da ellerinde tutuyorlardı. Dağlı idaresi adı verilen sistemle alakalı olarak bk. Erken, İşkodra Vilayetinin İdarî ve Sosyal Yapısı (1876-1912), ss. 60, 117-121.

olursa olsun Arnavutçanın okullarda öğrenilmesi taleplerine de karşılık verilmemiştir. Osmanlı Devleti'nin Arnavutların bu taleplerinin karşılanmaması ve merkezileşme çabalarına devam etmesi ile Arnavutlar kaybettikleri ayrıcalıklarını muhafaza etmek üzere Avusturya-Macaristan, İtalya, Karadağ gibi devletlerin de kışkırtması ile ayaklanmışlardır⁴⁹⁶. İşte bu nedenle hem isyanların bastırılması hem de Arnavutların taleplerinin yerine getirilerek yabancı devletlerce suistimallerini önlemek üzere Osmanlı Devleti Arnavutlar ile ilgili bir dizi ıslahat kararı almıştır. Bahsedilen önlemler dahilinde Arnavutluk genelinde tayin edilecek idarecilerin sahip olması gereken özellikler ile birlikte yapılması düşünülen ıslahatlar Ağustos 1912'de Meclis-i Vükelâ kararı ile beyan edilmiştir. Bu kararda idarecilerin tayinleri yanında aslında 93 Harbi sonrasında Prizren Birliği marifeti ile çeşitli defalar belirtilen hususların hayata geçirilmesi düşünülmüştür. Arnavutça eğitim veren okulların yaygınlaştırılması, askerlik meselesi, ahaliden toplanan silahların iadesi, imar işlerinin hızlandırılması, nahiye teşkilatının yaygınlaştırılması gibi kararlar alınmıştır⁴⁹⁷.

Osmanlı Devleti'nin Arnavutları idaresi altında tutmak üzere yaptığı bu ıslahat girişimi aslında geç kalınmış bir çabaydı. Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'ta uygulamaya karar verdiği ıslahatlar aslında Arnavutluk'un otonom idaresi idi⁴⁹⁸. Ancak bu durum Arnavutların yaşadıkları yerler üzerinde çeşitli emelleri bulunan diğer Balkan devletlerini rahatsız etmiştir⁴⁹⁹. Yanya'ya Arnavut asıllı bir vali tayin edilerek *Yunanlılara ait Epir'in Arnavutlaştırılmasını* Korfu ve Atina'da protesto eden Rumlar buna bir örnektir. Bu protestolarını Fransızcaya tercüme ile Epir'de Osmanlı Devleti'nin bu politikasını dünyaya duyurmaya çalışmışlardır⁵⁰⁰. Burada Yunanlıların, Arnavutluk'un bir bütün olarak idaresinin diğer Balkan devletleri gibi

⁴⁹⁶ Bu ayaklanmalar neticesinde Arnavutluk'un bir kısmı Ağustos 1912'de Üsküp'te hakimiyeti ele alırlar ve bu durum Osmanlı'nın Arnavutluk'taki ıslahat kararını vermesinde etkili olur. Bk. Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, C. II. , 4. Baskı, Zehra Savan ve Hatice Uğur (çev.), Küre Yayınları, İstanbul 2015, s. 93.

⁴⁹⁷ B. O. A. , *MV. 227-193*, 18 Ramazan 1330/31 Ağustos 1912.

⁴⁹⁸ Çünkü artık Osmanlı Devleti İşkodra, Kosova, Manastır ve Yanya vilayetlerini *Arnavutluk* olarak kabul eder. Bk. Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, s. 217. ;Jacques, *The Albanians An Ethnic History from...*, Vol. I. , p. 273.

⁴⁹⁹ Daha Mart 1912'de Sırbistan ve Yunanistan (Bk. Mazower, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, s. 151.), Mayıs 1912'de Bulgaristan ve Yunanistan zaten Osmanlı'ya karşı anlaşmışlardı. (Bk. Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, s. 218.) Balkan devletlerinin bu ittifakını destekleyen ve ortaya çıkmasında etkili olan Rusya'nın amacı bu devletleri Avusturya-Macaristan'a karşı örgütlemektir. Lakin Balkan Devletleri Osmanlı'ya karşı kesin tavır alınca Rusya durumu kontrol altına almaya çalışsa da artık geçtir. Bk. Mazower, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, ss. 151-152.

⁵⁰⁰ B. O. A. , *HR.SYS. 119-44*, 5 Eylül 1912.

kendi emellerine de aykırı olduğunun ilanı görülmektedir. Nitekim bunun üzerine Yunanlılar ve diğer Balkan devletleri hiç vakit kaybetmeden Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek Balkan Harbi'nin⁵⁰¹ başlamasına sebep olmuşlardır⁵⁰². Balkan Harbi'nin patlak vermesi ile birlikte Osmanlı Devleti uygulamak üzere kararını aldığı bu ıslahatların tatbikine teşebbüs edecek vakti bulamamıştır.

Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne 8 Ekim 1912'de savaş ilanı ile Balkan Harbi başlamıştır. Harbin ilanı ardından Balkan İttifakı'nın Arnavutluk'u paylaşmak düşüncesine Avusturya-Macaristan ve İtalya karşı durmuştur. Bunlar Balkanlar'da bir Slav devletine denge olarak müstakil Arnavutluk Devleti'nin kurulmasını istemekteydiler. Bu gelişmeler esnasında 28 Kasım 1912'de bağımsız Arnavutluk ilan edilmiştir. Batılı devletlerin Balkanlar'daki çıkarları sebebi ile desteğini alan bu girişim Osmanlı merkez idaresini rahatsız etmiştir⁵⁰³. Osmanlı Devleti, İsmail Kemal Bey'in liderliğindeki bu girişimden duyduğu rahatsızlığı ifade ederek Arnavutların buldukları Kosova, Manastır, İşkodra ve Yanya vilayetlerinde teşkil edilmesi kararlaştırılan muhtariyet ile yetinmelerini istemiştir. Ancak bağımsızlığa giden yoldaki adımları atmış olan Arnavut ileri gelenleri artık geri dönemeyeceklerinin farkındaydılar⁵⁰⁴. Bu sebeple Sırp'ların Arnavutluk'u işgali ile Draç'a ulaştıklarında kağıt üzerinde olsa da bağımsız Arnavutluk üzerinde oldukları söylenebilir⁵⁰⁵.

Balkan Harbi'nde Yunanlılar'a, Berlin Kongresi'nde talep ettikleri halde muvaffak olamadıkları Yanya hayallerini gerçekleştirmek fırsatı doğmuştur. Bu sebeple 19 Ekim 1912'de⁵⁰⁶ güneyden Narda ve Preveze üzerinden, doğudan Meçova tarafından Yanya'ya saldırıya geçmişlerdir⁵⁰⁷. Bu sırada Yanya'da Osmanlı kolordu komutanı Esad Paşa ile Yanya müstahkem mevki komutanı olan kardeşi Vehib

⁵⁰¹ Balkan Harbi, özellikle Bulgarlarca yapılan mezalimler nedeniyle, *Yeni Haçlılar* olarak nitelendirilecek boyutta vahşet içerir. Bk. Henry Nivet, *Balkan Haçlı Seferinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felâketi*, Ragıp Rıfki (çev.), Özgü Yayınları, İstanbul 2011.

⁵⁰² 8 Ekim'de Karadağ, 16-17 Ekim'de Sırbistan ve Bulgaristan, 18 Ekim'de Yunanistan Osmanlı'ya harp ilan eder. Bk. Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, s. 219. ;Bahaeddin Demir Aydın, *Muhacir Olmak da Varmış, Rumelili Bir Kalem Efendisinin Anıları*, Figen Taşkın ve Mustafa Yeni (haz.), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013, s. 64.

⁵⁰³ Bağımsız Arnavutluk'un kurulması (Bk. Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, ss. 219-220.) batılı devletlerin desteğini de alır. Nitekim onlar da Sırp'lar vasıtası ile Rusların, Balkanlar'da artan tesirinden rahatsızdır. Bk. Mazower, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, ss. 152-153.

⁵⁰⁴ B. O. A. , *MV. 171-77*, 25 Zilhicce 1330/5 Aralık 1912.

⁵⁰⁵ Jacques, *The Albanians An Ethnic History from...*, Vol. I. , p. 274.

⁵⁰⁶ Guy Chantepleure, *Kuşatılmış Kent Yanya Ekim 1912-Mart 1913*, Fazıl Bülent Kocamemi (çev.), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010, s. 11.

⁵⁰⁷ Yunan birlikleri aynı zamanda Bulgarlar'dan önce Selanik'e varmak üzere Tesalya'dan hareket etmişlerdi. Nitekim Bulgarlar'dan evvel Selanik'i alırlar. Bk. Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 315.

Bey⁵⁰⁸ bulunuyordu⁵⁰⁹. Yanya kolordusunun mevcudu 823 subay, 26.887 asker , 20.000 piyade tüfeği, 36 makineli tüfek ve 48 toptu. Yunan birlikleri ise 762 subay, 40.647⁵¹⁰ asker, 40.000 piyade tüfeği, 48 makineli tüfek ve 81 topa sahipti⁵¹¹. Yunan askerleri modern silahlarına rağmen muharebenin başında Osmanlı birliklerince geri püskürtülmüştür. Ancak Osmanlı birlikleri içerisindeki Arnavut askerlerin düzensiz hareketleri ve firarları sebebiyle bu durum uzun sürmemiştir. Yunan birlikleri ilerleyişlerini sürdürmüşlerdir⁵¹². Yanya’da bir yanda cephede savaş devam ederken diğer yandan köylülerden yargılanarak suçlu bulunanlar şehirde idam ediliyordu. Bu sırada Osmanlı birlikleri 12 Aralık 1912’de yeniden Yunanlıları püskürtmüştür ki 20 Aralık’ta her cephede Yunan birlikleri büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır⁵¹³.

Bahsedilen bu gelişmelere rağmen 30 Ocak 1913’te Yunanlılar, Esad Paşa’ya teslim olması için bir mektup göndermişlerdir. Ancak Esad Paşa bunu reddetmiştir⁵¹⁴. Lakin ilerleyen günlerde askerlerin ve halkın açlıktan iyice muzdarip oldukları nakledilmektedir. Üstelik şehirde hastane olarak kullanılan okul gibi mevcut diğer kamu binalarının dışında müsait evler de hastaneye dönüştürülmüştür. Ayrıca şehir içerisindeki mezarlıkların dolmasından sebeple şehir dışında yeni mezarlıklar kurulmuştur⁵¹⁵. Osmanlı birlikleri silah ve cephane eksiklikleri ile açlık kadar mevsim nedeniyle de çok sayıda kayıplar vermiştir⁵¹⁶. Bu sebeple Esad Paşa ve kardeşi Vehib Bey ile emirlerindeki askerlerin çabalarına rağmen Yanya

⁵⁰⁸ Vehib Bey, kale içerisinde Tepedelenli Ali Paşa’nın mezarının hemen yanına kendi mezarını dahi açtırmış, Yanya’yı cansiperhane bir şekilde savunacağını göstermişti. (Bk. Chantepleure, *Kuşatılmış Kent Yanya Ekim 1912-Mart 1913*, ss. 64-65.). Daha sonradan I. Dünya Harbi’nde Çanakkale ve Erzurum’da komutan olarak vazifelidir. Bk. Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve...*, s. 317.

⁵⁰⁹ Mehmet Ün, *93 Harbi’nden Balkan Savaşı’na “Rumeliye Veda”*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2015, s. 316.

⁵¹⁰ Bu sayı 60.000 olarak verilir. Bk. Chantepleure, *Kuşatılmış Kent Yanya Ekim 1912-Mart 1913*, s. 84.

⁵¹¹ Ün, *93 Harbi’nden Balkan Savaşı’na “Rumeliye Veda”*, s. 320.

⁵¹² 30 Ekim 1912’de Türk askerleri Yunan birliklerini Narda’ya kadar takip eder. Geri çekilmenin nedeni ise düzensiz Arnavut askerlerinin başıbozuk bir şekilde yağma güdüleridir. Arnavut askerlerin cephedeki bu hareketlerinin yanında Yanya şehrinde estirdikleri terör de dikkat çeker. Şehirde başlattıkları yağma hareketi ile ahali tanıdık konsolosların hanelerine sığınır. Yağmadan sebeple şehirdeki pazar da harabeye döner. Bk. Chantepleure, *Kuşatılmış Kent Yanya Ekim 1912-Mart 1913*, s. 18-19, 25.

⁵¹³ Chantepleure, *Kuşatılmış Kent Yanya Ekim 1912-Mart 1913*, ss. 24, 44.

⁵¹⁴ Bu tarihin 28 Ocak ve ya (Bk. Chantepleure, *Kuşatılmış Kent Yanya Ekim 1912-Mart 1913*, s. 89.) 30 Ocak olduğu nakledilir. Bk. Ün, *93 Harbi’nden Balkan Savaşı’na “Rumeliye Veda”*, s. 322.

⁵¹⁵ 15 Ocak itibarıyla şehirde sadece kara ekmek bulunabilir. Şehirdeki yaralı sayısı ise 4000’den fazladır. Bk. Chantepleure, *Kuşatılmış Kent Yanya Ekim 1912-Mart 1913*, ss. 20-21, 78, 92, 94.

⁵¹⁶ Ün, *93 Harbi’nden Balkan Savaşı’na “Rumeliye Veda”*, s. 320.

düşmüştür⁵¹⁷. Esad Paşa Yanya'daki Fransız, Avusturya, Rusya ve Romanya konsoloslarından daha fazla kan akmaması amacıyla teslim olacaklarının Yunanlılara bildirilmesi hususunda aracılık yapmalarını talep etmiştir. Şehrin teslimine dair mektup metropolit, Esad Paşa'nın yaveri ve iki subayın bulunduğu heyet tarafından Yunan Prensi'ne götürülmüştür⁵¹⁸. Böylece 6 Mart 1913'te iki ordunun subaylarınca teslim protokolü imzalanmıştır⁵¹⁹. Bu sıradaki gelişmelerden habersiz bulunan Bizani Kalesi ise hala Osmanlı birlikleri elindeydi. Kale komutanı Fuat Bey kendisine duruma dair haber verildiğinde kaleyi teslim hazırlanmıştır. Böylece Yanya ve civarının savunma hattındaki bütün Osmanlı birlikleri ve kaleleri Yunan kuvvetlerine teslim olmuştur⁵²⁰.

Yanya'nın müdafası için yapılan mücadelede Osmanlı birlikleri 2800 şehit vermiştir. 565 subay ve 18.127 er ise Yunanlılarca esir⁵²¹ edilmiştir. Muharebeler esnasında Osmanlı birliklerinden firar eden Arnavut asker sayısı ise kayıtlarda 2200'dür⁵²². Yanya'nın 7 Mart 1913'te Yunanistan'a teslimi ardından Yunan askerleri ilerleyişlerini sürdürerek Güney Arnavutluk ki Aydonat, Koniçe, Leskovik, Premedi, Delvine, Ergiri, Sarande gibi şehirleri ele geçirmiştir⁵²³. Böylece Balkan Harbi'nde yenik düşen Osmanlı Devleti'nin Yanya ve Arnavutluk'taki hakimiyeti sonlanmıştır.

⁵¹⁷ Mahmud Muhtar Paşa buradaki mücadeleyi *Yanya'yı, Türklüğe layık cesaret ile savunan bir avuç asker hastalık, açlık ve cephanesizlik yüzünden 7-8 misli düşmana aylarca mukavemetten sonra terke mecbur kalırlar* sözleri ile kaydeder. Bk. Mahmud Muhtar, *Balkan Harbi*, A. Basad Kocaoğlu (haz.), İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012, ss. 189-190.

⁵¹⁸ Chantepleure, *Kuşatılmış Kent Yanya Ekim 1912-Mart 1913*, s. 102.

⁵¹⁹ Ün, *93 Harbi'nden Balkan Savaşı'na "Rumeliye Veda"*, s. 323.

⁵²⁰ Chantepleure, *Kuşatılmış Kent Yanya Ekim 1912-Mart 1913*, ss. 102, 113.

⁵²¹ Esirler için şehirdeki kışla önünde bir kamp kurulur. 7 Mart 1913'de Yunan Prensi Constantin'in Yanya'ya girmesi üzerine yapılan kutlamalarda yerler kırmızı fesler ile dolar. Müslümanlar dışındaki ahali başlarındaki fesleri atarak sevinç gösterisi yapar. Bk. Chantepleure, *Kuşatılmış Kent Yanya Ekim 1912-Mart 1913*, ss. 109-110, 116-118, 124, 128

⁵²² Osmanlı birlikleri içerisinde firar eden Arnavut askerlerin sayısından ziyade yarattıkları psikolojik durumun etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Ün, *93 Harbi'nden Balkan Savaşı'na "Rumeliye Veda"*, s. 324.

⁵²³ Jacques, *The Albanians An Ethnic History from...*, Vol. I. , p. 274. ;Chantepleure, *Kuşatılmış Kent Yanya Ekim 1912-Mart 1913*, s. 137.

İKİNCİ BÖLÜM

YANYA SANCAĞININ MÜLKİ İDARESİ VE TAKSİMATI

2.1.Yanya Sancağının İdaresi

Yanya vilayetinin merkez sancağı Yanya'nın idaresi vilayet idaresinde dikkat edilen hususlar çerçevesinde yürütülmüştür. Bu nedenle vilayet genelinde tatbik edilen ıslahatlar ve mülkî düzenlemeler aynı zamanda sancak idaresi için de geçerlidir. Ancak, Yanya sancağı 93 Harbi sonrasında Yunanistan'a terk edilen Tırhala sancağı-Tesalya bölgesi sebebiyle vilayetın Preveze ile birlikte Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'la sınırı olmuştur. Bundan önce genel olarak Preveze ve Tırhala sancakları ile çizilen vilayet-Yunanistan sınırına böylece Yanya sancağı eklenmiştir. Bu nedenle vilayetın kuzeyinde-kuzeydoğusunda İşkodra ve Manastır vilayetleri ile sınırı bulunan Berat ve Ergiri sancaklarındaki idarî uygulamalar ile Yanya sancağındaki idarî uygulamalar bazı hususiyetleri itibariyle değişiklik arz etmiştir. Yanya sancağında özellikle sınıra yakın yerlerdeki idarî birimlerdeki düzenlemelerde güvenlik unsuru ön plandadır. Bunun dışında Yanya sancağının, Preveze sancağına benzer şekilde, Berat ve Ergiri sancaklarına nazaran daha yoğun gayrimüslim nüfusu barındırıyor olmasının da sancağın idaresine tesiri olmuştur. Nitekim mutasarrıf, kaymakam ve nahiye müdürleri ile bunların yardımcılarının seçiminde, idare meclislerinin teşkilinde, mebus sayısının ve kimlerin mebus adayı olacağını belirlenmesinde nüfus dağılımı dikkate alınmaktaydı. Bu nedenle genel olarak resmedildiği şekliyle Yanya sancağının idaresinde vilayet idaresi ile paralel tasarrufların yanında daha özel yaklaşımların olduğuna dikkat çekilmelidir. Bu yaklaşımlar sancak dahilindeki idarecilerin tayinlerinde, idarî birimlerin sınırlarının düzenlenmesinde, yeni idarî birimlerin teşkilinde ve memurların seçiminde karşımıza çıkmaktadır.

2.1.1. Merkez Sancak İdarecileri

Yanya vilayetinin merkezi bulunan aynı isimdeki sancağın idaresi vilayet dahilindeki diğer sancaklardan farklılıklar barındırmaktaydı. Sancak idarecilerinin seçim ve tayinlerinde dikkat edilen hususiyetler merkez sancağı için daha karmaşıktır. Osmanlı taşra idaresinde zaman içerisinde farklı usullerle gerçekleştirilen merkez sancak içerisinde bunda etkisi büyüktür. Bu nedenle Yanya sancağında idareci olarak farklı tarihlerde farklı idarî pozisyonlardaki kişiler

bulunmuştur. Bu idarecilerin vali, merkez mutasarrıfı, vali muavini ve müsteşar gibi kişilere verilmek suretiyle değişikliklere uğradığı söylenebilir.

Yanya sancağı valinin dolayısı ile vilayet erkânının bulunduğu yerdir. Bu sebeple ayrı bir sancak olarak Yanya'nın mülkî taksimatı altındaki birimlerin işleyişi ve sorunları ile ilgilenilmesi vilayetin genel idaresini aksatmayacak şekilde düzenlenmeliydi. Bu açıdan iş bölümünün yapılması yararlı olacaktı. Bu sebepten Yanya'da merkez mutasarrıfının tayini ile merkez sancak idaresinin tesisi vilayetin teşkili ardından uzun sürmemiştir. 1868 yılında Kahraman Paşa merkez sancak mutasarrıfıdır. Ancak bu yıl vilayete aynı zamanda vali muavini de tayin edilmiştir. Üstelik vali muavinlerinin görevlerinden birisi de merkez sancağın idaresiydi. Bu nedenle hem merkez mutasarrıfının hem de vali muavininin aynı anda vilayet merkezinde bulunması ilk bakışta şaşırtıcıdır. Çünkü 1864 Vilayet Nizamnâmesi'nin ikinci ve üçüncü maddelerinde her sancakta birer mutasarrıf bulunacağı, sancakların da kaymakamların idaresindeki kazalara münkasım olacağı belirtilmiştir. Lakin buraya düşülen bir not vasıtasıyla sonraki yıllarda yapılan değişiklik ile vilayet merkezi olan sancaklarda mutasarrıf bulunmadığı, bu sancakların vali tarafından idare edildiği belirtilmiştir⁵²⁴. Buna rağmen Yanya sancağında mutasarrıf bulunmaya devam etmiştir. Buradan hareketle en azından yürürlükteki nizamnâme doğrultusunda vilayetlerde merkez sancak mutasarrıflığının ve merkez kaza kaymakamlığının bir süre daha uygulamada kaldığı söylenebilir. 1871 İdare-i Umumîye-i Vilayet Nizamnâmesi ile bu uygulama sonlandırılır. Bu tarihte merkez mutasarrıflığının yerine merkez kaza kaymakamlığı vazifesini de yürütecek şekilde bir yenilik olarak vali muavinliği getirilmiştir⁵²⁵.

1871 nizamnâmesinde açıkça merkez mutasarrıflık ve kaymakamlığının olmadığı belirtilirken aslında buna ilişkin kararın daha eski tarihli olduğu görülür. Öyle ki 1867 tarihli karar ile merkez kaymakamlıkları kaldırılarak yerine *vali muavini* tayin edilmiştir. Merkez sancak işleri de bu muavine verilmiştir. Ayrıca

⁵²⁴ Nizamnâmenin gösterildiği ilk sayfanın dışında 25. maddede merkez mutasarrıfının belirtilmesi akabinde düşülen not ile bu birimin lağvedilerek vazifesinin valiye verildiği açıklanır. Bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, ss. 608, 612.

⁵²⁵ 1871 tarihli nizamnâmenin 3. maddesinde merkez mutasarrıf ve kaymakamlığı bulunmaz. Burada vali muavini belirtilir. (Bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, s. 625.) Ortaylı, uygulamada pratik olmayan bu usulün terkinde dikkat çeker. (Bk. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, s. 64.) Merkez sancak mutasarrıflıklarının lağvı ardından bu vazife valiye, merkez sancak Meclis-i İdare-i Meclis-i Vilayet idare meclisine, merkez sancak temyiz meclisi de lağvedilerek meclis-i deaviye devredilerek divan-ı temyiz bu hususta vazifelendirilmiştir. Bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, s. 612.

ecnebi işleri olan vilayetlerde muavinler bu işe bakacağı için bu gibi vilayetlerde merkez sancak ve merkez kaza idaresine vali muavini yerine *muhasebeci'nin*⁵²⁶ görevlendirileceği kaydı düşülmüştür⁵²⁷. Bu karar sonrasında 23 Şubat 1868'de Berat sancağının merkez kazasına bir kaymakam tayini konusunda Yanya vilayeti idare meclisi talepte bulunmuştur. Ancak Meclis-i Vâlâ bu uygulamadan vazgeçtiğinden buna müsaade etmemiştir⁵²⁸. Bu işlem ve ifadelerden hareketle 1868 tarihli Yanya vilayet salnamesinde mülkî ve idarî memurlar arasında gösterilen Yanya merkez sancak mutasarrıflığının aslında 1867 yılı içinde kaldırıldığı, bunun yerine vilayette ilgili değişikliğe binaen vali muavininin görevlendirildiği anlaşılır. Nitekim Kostan Efendi bu karar üzerine vali muavini tayin edilmiştir. Yine *ecnebi işleri* yoğun olan vilayetlerde vali muavinlerinin bununla ilgili meşkuliyetlerinden dolayı merkez sancak idaresi ile muhasebecinin ilgileneceği maddesinin uygulandığı akla gelir. Yani 1868 itibarıyla Yanya merkez sancağının idaresinin vali muavini ya da muhasebeciye verildiği düşünülebilir. Fakat sadece Kahraman Paşa'nın merkez sancak mutasarrıfı gösterildiği 1868 yılı değil 1872 yılına kadar geçen sürede Yanya merkez sancağı mutasarrıfları kayıtlardaki yerini korur. Nitekim Kahraman Paşa'nın ardından İzzeddin Paşa'nın 1871'e kadar süren merkez sancak mutasarrıflığı bu yıl Cavid Paşa'ya devredilmiştir⁵²⁹. Bu nedenle 1868 yılı içerisinde Yanya vilayeti dahilinde vali muavini ile birlikte merkez sancak mutasarrıfı aynı anda bulunmuşlardır. Bu durum vilayetin *ecnebi işlerindeki* yoğunluk sebebiyle vali muavininin bu işle ilgilenmesiyle alakalıdır ki bu da vali muavininin nizamnâmedeki görevlerindedir⁵³⁰.

Yanya sancağının idaresi ile alakalı olarak 1867 ve 1871'deki değişikliklerin net bir şekilde görülebileceği yıl 1872'dir. Bu yıl ilgili değişikliklerle uyumlu şekilde Yanya sancağında idareci olarak mutasarrıf bulunmaz⁵³¹. Benzer şekilde 1873-1876 yıllarında merkez sancakta idareci olarak mutasarrıf yer almaz. Lakin bu tarihlerde sancak idaresi 1871 tarihli nizamnâmede belirtildiği gibi vali yardımcısı idaresinde

⁵²⁶ 1871 tarihli nizamnâmede sancak muhasebecilerinin vazifelerinin açıklandığı 37. maddesinde buna dair bilgi yoktur. Bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, ss. 634-635.

⁵²⁷ B. O. A. , *İ.MMS. 133-5692*, 22 Muahrem 1284/26 Mayıs 1867.

⁵²⁸ B. O. A. , *A.MKT.MHM. 401-16*, 29 Şevval 1284/23 Şubat 1868.

⁵²⁹ B. O. A. , *İ.DH. 631-43876*, 6 Safer 1288/27 Nisan 1871. ;*D. S.* , H. 1285/M. 1868, s. 98. ;*D. S.* , H. 1286/M. 1869, s. 133. ;*Y. V. S.* , H. 1288/1871, s. 40. ;*D. S.* , H. 1289/M. 1872, ss. 153-154.

⁵³⁰ Vali muavinlerinin görevleri 1871 tarihli nizamnâmenin 17. maddesinde düzenlenir. Bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, ss. 626, 629-630.

⁵³¹ *D. S.* , H. 1286/M. 1869, s. 133. ;*D. S.* , H. 1287/M. 1870, ss. 139, 148. ;*D. S.* , H. 1288/M. 1871, s. 162. ; *D. S.* , H. 1289/M. 1872, ss. 153-154.

de değildir. 1877 yılında ise Yanya vilayet salnamesinde gösterilmese de devlet salnamesinde Cavid Paşa Yanya sancağının mutasarrıfıdır⁵³². Hatta Cavid Paşa 1877'de merkez sancağın mutasarrıfı iken vilayette aynı zamanda vali muavini de bulunmuştur. Lakin bu defa vali muavini ifadesi yerine müsteşar denilen bu görevli Roma Sefareti Serkâtibi Hristiyadi Efendi'dir⁵³³. Bu durum Yanya vilayetinin merkez sancağında 1868-1872 yıllarında hem vali muavininin hem de mutasarrıfın bulunması gibidir. Burada da vilayetin idarî ve ecnebi işlerinin yoğunluğundan sebeple valiye yardımcı olması için bir müsteşarın-muavinin atandığı, aynı zamanda merkez sancak idaresinin de ayrıca bir mutasarrıfa verilmesi anlaşılmaktadır.

1878-1881 yılları arasında merkez sancağın idaresinde mutasarrıf bulunmaz. Hristiyadi Efendi yerine tayin edildiği anlaşılan Yakup Efendi bu yıllarda müsteşarlık vazifesini yürütmüştür. Bu nedenle merkez sancak idaresinin de müsteşarın himayesinde olması muhtemeldir. Müsteşar Yakup Efendi'nin merkez sancak ile de ilgilendiği bu dönemde vilayet idaresi, Dahiliye Nezareti'nden Timur Paşa'nın merkez mutasarrıflığına ya da vilayet müsteşarlığına, o da olmaz ise vali muavinliğine tayinini istemiştir. Dahiliye Nezareti ise vilayetin bu teşebbüsü üzerine hali hazırda vilayette müsteşar bulunduğunu, Timur Paşa'nın mevcut müsteşardan farklı bir şekilde mutasarrıf mı yoksa mevcut müsteşarın yerine mi tayin edilmek istendiğini öğrenmek istemiştir. Diğer şekilde Timur Paşa'nın vilayetçe vali yardımcılığı, müsteşarlık veya mutasarrıflık için mi düşünüldüğü sorulmuştur⁵³⁴. Vilayet idaresinin bu değişiklik teşebbüsü kabul görmemiş olacak ki merkez sancak idaresi 1886 yılına değin mutasarrıf bulunan Cavid Paşa ve Fevzi Efendi himayesindedir. Ancak 1886 yılı sonrasında 1896'ye kadar merkez sancak idaresi vali muavini, mutasarrıf ya da müsteşar elinde değildir⁵³⁵. Bu tarihlerde merkez sancak idaresinin vali tarafından yürütüldüğü söylenebilir.

⁵³² D. S. , H. 1290/M. 1873, s. 140. ;D. S. , H. 1291/M. 1874, s. 143. ;D. S. , H. 1292/M. 1875, s. 172. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 36. ;D. S. , H. 1293/M. 1876, s. 174. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 36. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 36. ;D. S. , H. 1294/M. 1877, s. 447.

⁵³³ Müsteşar Şubat 1877'de atanır. Vilayetlerde valilere birer müsteşar tayinine karar verildiğinden Yanya'nın artan mülkî ve diplomatik işleri sebebi ile bu atama yapılır. Müsteşar, Hariciye Nezareti'nin de olumlu görüşü ile göreve getirilir. Bk. B. O. A. , *İ.DH. 741-60606*, 14 Safer 1294/28 Şubat 1877.

⁵³⁴ B. O. A. , *A.MKT.MHM. 486-15*, 26 Ramazan 1297/1 Eylül 1880.

⁵³⁵ D. S. , H. 1304/M. 1887, s. 399. ;D. S. , H. 1305/M. 1888, ss. 307-308. ;D. S. , H. 1306/M. 1889, ss. 680-682. ; Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, ss. 54-55. ;D. S. , H. 1307/M. 1890, ss. 764-765. ;D. S. , H. 1308/M. 1891, ss. 756-757. ;D. S. , H. 1309/M. 1892, ss. 786-787. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, ss. 75-76. ;D. S. , H. 1310/M. 1893, ss. 794-795. ;D. S. , H. 1311/M. 1894, ss. 824-826. ;D. S. , H. 1312/M. 1895, ss. 842-844. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 81-82. ;D. S. , H. 1313/M. 1896, s. 886.

1896 yılında vilayette yeniden vali muavini görevlendirilmiştir. Bu atamanın nedeni ise Rumeli’de vali muavinlerinin vilayetler dahilindeki gayrimüslim nüfus nispetinde atanması kararıdır. Buna göre Selanik ve Yanya vilayetlerine birer Rum, İşkodra’ya Katolik, Manastır ve Kosova’ya Bulgar cemaatinden Türkçe okuyup yazabilen birer vali muavini tayini kararı alınmıştır⁵³⁶. Bu kapsamda Yanya vilayetine Hristiyadi Efendi⁵³⁷ 7.500 kuruş maaş ile vali muavini tayin edilmiştir⁵³⁸. Hristiyadi Efendi’nin Yanya vali muavinliği vefat ettiği 1906 yılına kadar sürmüştür. 1907 yılında vali muavinliğine yine Rum cemaatinden uygun bir vali tayinine çalışılmıştır⁵³⁹. Neticede Hariciye Nezareti istişare odası muavinlerinden İstefanaki Kara Todori Bey tayin edilmiştir⁵⁴⁰. Onun da vazifesi vali muavinliklerinin kaldırıldığı Ağustos 1909 itibarıyla sonlanmıştır⁵⁴¹. Nitekim bu tarihten 1913’e değin Yanya merkez sancağının idaresi yeniden validedir.

Tablo 6: Yanya Sancağının İdarecileri (1867-1912).

İdareci	Adı	Görev Yılları
Mutasarrıf	Said Paşa-1867
Mutasarrıf	Kahraman Paşa	1867-1868 ⁵⁴²
Mutasarrıf	İzzeddin Şir (?) Paşa	1868-1871 ⁵⁴³
Mutasarrıf	Cavid Paşa	1871-1872 ⁵⁴⁴
Vali	Mustafa Asım Paşa	1873
	Ahmed Cevdet Paşa	1874
	Hüsnü Paşa	1875
	Abdi Paşa, Nazif Paşa	1876 ⁵⁴⁵
Mutasarrıf	Cavid Paşa	1877 ⁵⁴⁶

⁵³⁶ B. O. A. , *İ.DH.* 1330-36, 20 Recep 1313/6 Ocak 1896.

⁵³⁷ Vali muavini atanması üzerine protokol ile alakalı sıkıntı doğar. İdare meclislerinde Rum ruhani liderlerinin yine müftüyü takip edip etmeyecekleri sorulur. Nitekim vali muavininin müftüden sonra gelmesi üzerine patriğin yerinde değişiklik olur. Ancak yazışmalar neticesinde vali muavininin rütbesi gereği müftüden sonra ve patrikten önce geleceği kararı verilir. Bk. B. O. A. , *DH.TMİK.S.* 16-84, 12 Şaban 1315/6 Ocak 1898.

⁵³⁸ Hristiyadi Efendi’nin tayini (Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 678-32, 21 Recep 1313/7 Ocak 1896.) ile birlikte Manastır vali muavinliğine İstefanaki Efendi nakledilir. Maaşlarının karşılıkları da bu esanda bulunmaya çalışılır. Bk. B. O. A. , *BEO.* 747-56013, 2 Ramazan 1313/16 Şubat 1896. ;*D. S.* , H. 1314/M. 1897, ss. 880-882.

⁵³⁹ B. O. A. , *BEO.* 3048-228544, 22 Rabiulevvel 1325/5 Mayıs 1907.

⁵⁴⁰ B. O. A. , *İ.DH.* 1455-43, 28 Rabiulahir 1325/10 Haziran 1907.

⁵⁴¹ B. O. A. , *DH.MUİ.* 15/3-11, 11 Ramazan 1327/26 Eylül 1909.

⁵⁴² Berat kaymakamı iken Yanya’nın vilayet teşkilinden evvel Yanya sancağı mutasarrıfı bulunan Said Paşa yerine tayin edilir. Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 388-95, 16 Rabiulahir 1284/15 Ağustos 1867. ;*D. S.* , H. 1285/M. 1868, s. 98.

⁵⁴³ Kahraman Paşa’nın azledilmesi üzerine Tuna adliye müdürü olan İzzeddin Bey Yanya merkez mutasarrıflığına tayin olunur. (Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 407-76, 1 Muharrem 1285/15 Mayıs 1868.) Daha sonradan kendisine paşalık rütbesi tevdi edilir. Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 432-16, 6 Şevval 1285/20 Ocak 1869. ;*D. S.* , H. 1286/M. 1869, s. 133. ;*Y. V. S.* , H. 1288/1871, s. 40

⁵⁴⁴ B. O. A. , *İ.DH.* 631-43876, 6 Safer 1288/27 Nisan 1871. ;*D. S.* , H. 1289/M. 1872, ss. 153-154.

⁵⁴⁵ *Y. V. S.* , H. 1294/M. 1877, s. 209. ;*Y. V. S.* , R. 1308/M. 1892, ss. 66-67.

Müsteşar	Yakub Efendi	1878-1881 ⁵⁴⁷
Mutasarrıf	Cavid Paşa	1882 ⁵⁴⁸
Mutasarrıf	Fevzi Efendi	1883-1886 ⁵⁴⁹
Vali	Ahmed Eyüp Paşa ⁵⁵⁰	1887-1888
	Hüseyin Rıza Paşa	1888
	Ahmed Eyüp Paşa	1889
	Ahmet Hıfzı Paşa	1890-1896 ⁵⁵¹
Mutasarrıf	Ömer Şevki Paşa	1893 ⁵⁵²
Vali Muavini	Hristiyadi Efendi ⁵⁵³	1896-1906 ⁵⁵⁴
Vali Muavini	Istefanaki Kara Todori Bey	1907-1909 ⁵⁵⁵
Vali	Nazım Paşa	1909
	Hilmi Paşa	1909
	Mustafa Zihni Paşa	1909-1912
	Hüseyin Tahsin Paşa	1912 ⁵⁵⁶

Yanya’da vali muavini tayinine ilişkin 1896 yılında görülen uygulamanın temel nedeni 1871 vilayet nizamnâmesi ve bu nizamnâmeden önceki 1867 tarihli karar çerçevesinde ifade edildiği üzere pratik nedenlerle valiye yardımcı bir memura

⁵⁴⁶ D. S. , H. 1294/M. 1877, s. 447.

⁵⁴⁷ D. S. , H. 1295/M. 1878, s. 344. ; D. S. , H. 1296/M. 1879, s. 154. ; D. S. , H. 1297/M. 1880, s. 201. ;D. S. , H. 1298/M. 1881, s. 143.

⁵⁴⁸ D. S. , H. 1299/M. 1882, s. 129.

⁵⁴⁹ Bu dönemde merkez sancak dahilinde ceza reisi, merkez müdde-i umumisi, bidâyet hukuk reisi, bidâyet ceza reisi, müdde-i umumi muavini, muhasebecisi gibi birimlerin tesis edildiği görülür. Bk. D. S. , H. 1300/M. 1883, s. 273. ;D. S. , H. 1301/M. 1884, s. 497. ;D. S. , H. 1302/M. 1885, s. 509. ;D. S. , H. 1303/M. 1886, ss. 433-434.

⁵⁵⁰ 1887 yılı ilk aylarında Ahmet Hıfzı Paşa vekaleten validir. Bk. B. O. A. , *Y.PRK.UM. 9-70*, 14 Cemazeyilevvel 1304/8 Şubat 1887.

⁵⁵¹ D. S. , H. 1304/M. 1887, s. 399. ;D. S. , H. 1305/M. 1888, s. 307. ;D. S. , H. 1306/M. 1889, s. 680. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, ss. 49, 54. ; Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 178. ;D. S. , H. 1307/M. 1890, s. 764. ;D. S. , H. 1308/M. 1891, s. 756. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 67. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 67. ;D. S. , H. 1309/M. 1892, s. 786. ;D. S. , H. 1310/M. 1893, s. 794. ;D. S. , H. 1311/M. 1894, s. 824. ;D. S. , H. 1312/M. 1895, s. 842. ;D. S. , H. 1313/M. 1896, s. 880.

⁵⁵² B. O. A. , *İ.DH. 1308-59*, 29 Rabiulahir 1311/7 Kasım 1893.

⁵⁵³ On yıllık görevi esnasında Trabzon’a vali muavini tayin edilmek istenir ancak uygun bulunmaz ve Yanya’daki görevi sürer. Bk. B. O. A. , *İ.DH. 1373-56*, 23 Zilhicce 1317/24 Nisan 1900.

⁵⁵⁴ Her ne kadar kayıtlarda 1908 yılına kadar vali muavini olarak gösterilse de (Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM. 678-32*, 21 Recep 1313/7 Ocak 1896. ;D. S. , H. 1314/M. 1897, ss. 880-882. ;B. O. A. , *DH.TMİK.S. 16-84*, 12 Şaban 1315/6 Ocak 1898. ;D. S. , H. 1315/M. 1898, s. 544. ;D. S. , H. 1316/M. 1899, s. 664. ;D. S. , H. 1317/M. 1900, s. 624. ;D. S. , H. 1318/M. 1901, s. 664. ;D. S. , H. 1319/M. 1902, s. 716. ;Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 72. ;D. S. , H. 1320/M. 1903, s. 736. ;D. S. , H. 1321/M. 1904, s. 786. ;D. S. , H. 1322/M. 1905, s. 804. ;D. S. , H. 1323/M. 1906, s. 878. ;D. S. , H. 1324/M. 1907, s. 942. ;D. S. , H. 1325/M. 1908, s. 938.) 1905 yılı içerisinde izinli olarak bulunduğu İstanbul’da vefat etmiştir. 1907 yılında da yerine yeni muavin tayin edilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1186-86*, 26 Cemazeyilevvel 1325/7 Temmuz 1907.

⁵⁵⁵ 1907 yılında göreve tayin edildikten sonra izinli olarak 1909’da İstanbul’da bulunduğu ilgili evraka göre hala vali muavini. Bk. B. O. A. , *İ.DH. 1455-43*, 28 Rabiulahir 1325/10 Haziran 1907. ;B. O. A. , *DH.MKT. 1558-1*, 27 Safer 1327/20 Mart 1909. ;D. S. , H. 1326/M. 1909, s. 938.

⁵⁵⁶ Nazım Paşa’nın 1909 başında tayini (Bk. B. O. A. , *İ.DH. 1472-72*, 24 Zilhicce 1326/17 Ocak 1909.) ardından aynı yıl içerisinde Hilmi Paşa’nın valiliği başlar. (Bk. D. S. , H. 1326/M. 1909, s. 938.) Ancak yine 1909 yılı içerisinde eski Adana Valisi olan Hilmi Paşa Yanya’ya atanır. (Bk. B. O. A. , *İ.DH. 1478-52*, 27 Zilkade 1327/10 Aralık 1909. ; D. S. , R. 1327/M. 1911, s. 806.) Yanya’dan sonra ise Trabzon’a tayin edilir ve Yanya valisi beşinci ordu komutanı Hasan Tahsin Paşa olur. Bk. B. O. A. , *İ.DH. 1494-82*, 30 Ramazan 1330/12 Eylül 1912. ;D. S. , R. 1328/M. 1912, s. 818.

duyulan ihtiyaçtır. Özellikle iç idarî işleyişi ve yabancı devletlerle münasebetlerin yoğun olduğu Yanya gibi vilayetlerde vali muavinlerinin faydalı olacağı düşünülmüyordu. Merkez idarenin bu uygulaması sonraki yıllarda farklı bir açıdan ele alınmak durumunda kalmıştır. Özellikle batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki gayrimüslim tebasının idareye daha fazla katılımını sağlamak üzere yaptığı girişimlerin bunda tesiri olmuştur. Bu müdahaleleri önlemek üzere nüfus dağılımına göre gayrimüslim ahali içerisinde birer vali muavininin tayinine çalışılmıştır.

Nüfus dağılımının dikkate alınarak vilayetlerde vali muavini tayin edilmesinin sistematik olarak dillendirilmesi 93 Harbi sonrasındadır. 17 Haziran 1880'de Berlin Kongresi'nde Osmanlı Devletine bırakılan Edirne, Kosova, Manastır, Selanik ve Yanya vilayetlerinde tatbik edilecek bir vilayet nizamnâmesini hazırlamak üzere İstanbul'da bir komisyon toplanmıştır. Düzenlenen nizamnâmede idarî taksimat eskisi gibi olsa da halkın idareye katılımı ve idarecilerin yetkileri olabildiğince genişletilmiştir. İdarecilerin, mahalli halkın nüfusuna nisbetle birer yardımcısının olması ayrıca alınan kararlardandır. 1882 yılına gelindiğinde padişah tarafından tasdik edilmeyen bu vilayet nizamnâmesi uygulamaya konulmamıştır⁵⁵⁷. Ancak Rumeli vilayetlerinde uygulanacak idare hakkındaki komisyonca düzenlenen ve incelenen nizamnâme Edirne, Selanik, Kosova, Manastır, İşkodra, Yanya'ya gönderilmiştir⁵⁵⁸. Buradan yola çıkılarak uygulanmayan nizamnâmenin bazı hükümlerinin sonraki yıllarda ilgili vilayetlerde tatbik edildiği söylenebilir⁵⁵⁹. Bu ise Berlin Kongresi sonrası batılı devletlerin özellikle Rumeli⁵⁶⁰ vilayetlerindeki gayrimüslimlerin ayrıcalıklarının arttırılarak yönetimde daha etkin olmalarına dair taleplerinin etkisi ile olmuştur. Bunun neticesinde Rumeli vilayetlerinde uygulanmak

⁵⁵⁷ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Ali Reşad (çev.), Kaktüs Yayınları, İstanbul 1999, ss. 423-426.

⁵⁵⁸ B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 485-46, 7 Mayıs 1297/19 Mayıs 1881.

⁵⁵⁹ Rumeli vilayet nizamnâmesine dair layiha Edirne vilayetinde uygulanır. Nizamnâmenin temel unsurlarından birisi ise daha önceden Edirne'de uygulandığı halde kaldırılan nahiye ile şehir ve kasabalardaki cemaat meclislerinin Rumeli ıslahatı layihası çerçevesinde yeniden teşkilidir. Bk. B. O. A. , *DH.TMİK.S.* 25-32, 27 Nisan 1515/9 Mayıs 1899.

⁵⁶⁰ Anadolu'da vilayet-i sitte denilen Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbakır, Mamuret'ülaziz, Sivas vilayetlerinde Rusya'nın talepleri ve Berlin Muahedesi gereğince ıslahat yapılması gerekmekteydi. Bu vilayetlerde benzer zamanda yine benzer gerekçelerle idarî, mali ve adli düzenlemelerin yapılması istenir. Gayrimüslimlerin yönetime katılımını arttırmak üzere nahiye teşkilatının yaygınlaştırılması, gayrimüslimlerin nüfusları nispetinde jandarma, polis ve idare memuru alınmaları tasarlanmaktaydı. Bk. B. O. A. , *DH.TMİK.S.* 1-72, 9 Teşrinievvel 1312/21 Ekim 1896. ;B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 680-17, 7 Kanunuevvel 1312/19 Aralık 1896.

üzere 1896'da bir dizi ıslahat kararları alınmıştır⁵⁶¹. İşte bu kararlardan bir tanesi nüfus nispetinde birer gayrimüslim vali yardımcısının atanmasıdır. Nitekim Yanya'ya vali muavini⁵⁶² tayininin gerekçesi de bu olmuştur. Ayrıca bu gerekçelerle merkez vilayette malî, hukukî ve mülkî işlerin denetlenmesi için birer müfettiş tayini yanında idare meclislerinin dağılımı gibi meselelerde de düzenlemeler yapılmıştır⁵⁶³.

Vali muavinlerinin yanı sıra vilayet genelinde mutasarrıf, kaymakam ve nahiye müdürü muavinleri de tayin edilmiştir. Aslında sancaklarda mutasarrıf muavinlerinin⁵⁶⁴ tayinine ilişkin uygulamalar daha 1868 yılında bazı vilayetlerde uygulanmıştır. Bu uygulamanın nedeni ise merkez sancak mutasarrıflarına mülkî işlerde yardımcı olacak bir memura duyulan ihtiyaçtır. Bu sebeple Yanya'nın da arasında bulunduğu bu vilayetlerde merkez sancağın bulunduğu kaza işleri ile ilgilenecek mutasarrıfa yardımcı olacak kaymakam hükmünde birer muavin atanmıştır⁵⁶⁵. Nitekim buna uygun olarak 1869 yılında Yanya vilayetinin merkez ve diğer sancaklarında mutasarrıf muavinlerinin tayin edildiği söylenebilir. Bu dönemde

⁵⁶¹ Berlin Muahedesi'ne taraf devletlerin ilgili layihanın hazırlanmasında ne derece müdahil oldukları diğer bir meseledir. İngiltere, Fransa ve Rusya Osmanlı Devleti'ne kendi ıslahat layihalarını sunarlar. Lakin Osmanlı yetkilileri üç farklı zamanda üç farklı layiha ile bu öneriye cevap verir. Osmanlı Devleti uygulamaya karar verdiği ıslahatlar bütünü kontrol etmek üzere Şükrü Paşa'yı vazifelendirir. (Bk. B. O. A. , *İ.DUİT.* 146-32, 23 Safer 1313/15 Ağustos 1895.) Bunun üzerine Avusturya sefaretinden gönderilen bir yazıda ilgili layihanın kendisi gibi Almanya ve İtalya'ya gönderilip gönderilmediği sorulur. Bunun üzerine Osmanlı yetkilileri Avusturya'nın, bahsedilen iki devletin layihanın hazırlanmasına müdahale edip etmediklerini sorduğunu düşünürler. Nitekim ıslahat layihasının oluşturulduğu komisyonda Avusturya gibi bu iki devlet te yoktu. Bu anlamda Osmanlı yetkilileri, Almanya ve İtalya'nın Berlin Muahedesi'ne taraf devletlerden olduklarından bilgi amacı ile layihanın gönderildiğini, bu devletlerin layihanın düzenlenmesine herhangi bir müdahalelerinin olmadığını beyan ederler. (Bk. B. O. A. , *İ.DUİT.* 146-51, 7 Cemazeyilevvel 1313/26 Ekim 1895.) Bu açıklamalar ıslahatın gerekçeleri ve hazırlanış süreci hakkında bilgi verdiği gibi ıslahatın 1895 yılı içinde hazırlandığına ardından 1896 itibarıyla tatbikine başlandığına işaret eder.

⁵⁶² 1871 vilayet nizamnamesinin dördüncü maddesi vali muavininin valiye vekâlet edeceğini bildirir. Vali muavini yok ise valinin uygun göreceği vilayet merkezindeki memurlardan birisi valiye vekâlet edebilecekti. Bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, s. 626.

⁵⁶³ 1898 yılında bu ıslahatların ne derece uygulandığının bir değerlendirmesi yapılır. (Bk. B. O. A. , *Y.A.HUS.* 388-36, 16 Rabiulahir 1316/3 Eylül 1898.) Sonraki yıllarda ıslahatların devam ettiği, İtalya'nın da durumu takibinden Osmanlı Devleti yetkililerinin haberdar oldukları anlaşılır. Vilayet genelinde uygulamaların sürdüğü buradan görülür. Bk. B. O. A. , *İ.HUS.* 101-21, 7 Ramazan 1320/8 Aralık 1902.

⁵⁶⁴ Esasında taşra idaresinde o yerin dinsel-mezhepsel nüfus dağılımı ile uyumlu bir idareci seçimine dikkat edildiği gözlenmektedir. Lübnan ve Girit Vilayet Nizamnameleri'nde buna açıkça işaret edilmiştir. Bk. Cenk Reyhan, "1864-1871 Vilayet Nizamnamelerinde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında Birörnek Yönetim Modeli'nin Kuruluş Sorunu", *1864 Vilayet Nizamnamesi*, Erkan Tural ve Selim Çapar (ed.), Öncü Basımevi, Ankara 2015, s. 59.

⁵⁶⁵ 1867 içerisinde mutasarrıf muavinleri tayin edilir. Ancak mali tasarruf tedbirleri nedeni ile kaldırılırlar. Lakin bir süre sonra sancak işleri ile ilgilenmek üzere merkez kaza dışına çıkan mutasarrıfa vekalet edecek ve merkez kaza işleri ile ilgilenen bir kişiye ihtiyaç duyulur. İdarî işlerin zamanında ve aksatılmadan yürütülmesi için böylece yeniden muavinler tayin edilir. Bu vilayetler Tuna, Edirne, Selanik ve Yanya'dır. Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 423-15, 14 Cemazeyilevvel 1285/2 Ekim 1868.

muavinlerin tayininde ise nüfus dağılımına dair bir hassasiyet yoktur⁵⁶⁶. Ancak vilayette nüfus dağılımı dikkate alınarak mutasarrıf muavinlerinin tayinine kısmen de olsa ilgili ıslahattan önce başladığı iddia edilebilir. Ancak 1896 yılı itibariyle bu uygulama yaygınlaştırılır. Bu tarihte sancak, kaza ve nahiyelere nüfus yapıları doğrultusunda Hristiyan muavinlerin tayinine başlanmıştır. Muavinlere ödenecek maaşlarla ilgili düzenlemeler de yapılmıştır⁵⁶⁷. Tayinler ile birlikte vali muavinlerinin vilayet idare meclislerinde tabii üyelerden bulunması ve protokolde alacakları yerler de belirlenmiştir⁵⁶⁸. ıslahatın tatbiki için temel veri olan nüfus dağılımı ise merkez idarece kontrol edilerek hangi idarî birimde hangi din-mezhepten muavin tayin edileceğine işaret edilmiştir⁵⁶⁹. Bu ıslahatın Yanya'da tatbikinde de buna riayet edilmiştir. Örneğin vilayet merkez sancağındaki Meçova'nın merkeze bağlı sadece iki köyden ibaret küçük bir kaza olması nedeni ile kaymakam muavini atanmasına gerek olmadığı vali tarafından beyan edilmiştir. Filat, Aydonat ve Müslüman ile Hristiyanların yarı yarıya olduğu Margılıç kazalarında, ki Çamlık denilen yerler de, kaymakam muavini tayinine ihtiyaç görülmemiştir. Ancak sancağın Leskovik ve Koniçe kazalarının yarısından fazlasının gayrimüslim olmasından sebeple kaymakam muavinlerinin atanması istenmiştir⁵⁷⁰. Mutasarrıf ve

⁵⁶⁶ Yanya ve Tırhala sancaklarına birer islam ve Hristiyan mutasarrıf muavini tayin edilir. Ardından Ergiri sancağına Delvine Kaymakamı Sırrı Efendi, Berat sancağına Sabri Bey, Preveze sancağına ise Premedi Kaymakamı Samed Bey mutasarrıf muavini olarak tayin edilir. Şurayı devlet mülkiye dairesince düzenlenen mazbata üzerine bu değişiklikler yapılır ve ilgili atamalar vilayete ve hazineye bildirilmek üzere Maliye Nezareti'ne havale edilir. Bk. B. O. A. , *İ.ŞD. 12-580*, 6 Şevval 1285/20 Ocak 1869.

⁵⁶⁷ Muavin tayinleri yapılır ve maaşları da düzenlenir. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 2089-47*, 26 Zilhicce 1315/18 Mayıs 1898.) Bahsedilen ıslahat Vilayet-i Sitte'de uygulanmak üzere hazırlanmış ve sonradan bütün vilayetlerde tatbik edilmeye başlanmıştır. Birinci sınıf mutasarrıf muavinlerine 2500, ikinci ve üçüncü sınıf mutasarrıf muavinlerine 2000'er, birinci sınıf kaymakam muavinlerine 750, ikinci ve üçüncü sınıf kaymakam muavinlerine 600'er kuruş maaş verilecektir. Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM. 679-18*, 12 Cemazeyilahir 1314/18 Kasım 1896.

⁵⁶⁸ Mutasarrıf muavinlerinin tayini ile birlikte tıpkı vali muavinlerinin tayinindeki gibi idare meclisindeki protokol ile ilgili sorun oluşur. Ruhani temsilcilerin müftüden sonra imza atmaya devam istekleri, mutasarrıf muavininin rütbesi gereği müftüden sonra geleceği şeklindeki cevap ile reddedilir. Bk. B. O. A. , *DH.TMİK.S. 18-7*, 15 Ramazan 1315/7 Şubat 1898. ;B. O. A. , *DH.TMİK.S. 14-71*, 18 Temmuz 1312/30 Temmuz 1896.

⁵⁶⁹ Edirne, Selanik, Kosova, Manastır, Hüdavendiğar, Aydın, Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetlerine ek olarak Yanya vilayeti de bu pusulada yer alır. Ancak Yanya vilayetinin sadece Ergiri ve Preveze sancaklarının nüfusu belirtilir. Buna göre Ergiri 47.879 Müslüman, 144.038 gayrimüslim ve Preveze 17.163 Müslüman 35.375 gayrimüslim nüfusa sahiptir ki her iki sancağına da birer Rum muavin atanması gerektiği kaydı düşülür. Bk. B. O. A. , *A.MKT.MHM. 680-22*, 4 Şaban 1314/8 Ocak 1897.

⁵⁷⁰ ıslahat layihasının 2. maddesi gereğince Preveze sancağına Hristiyan mutasarrıf muavini tayin edilir. Berat sancağında Loşne, Ergiri sancağında Delvine ve Palipogon, Preveze sancağında Loros kazalarına ise birer kaymakam muavini tayini gerekmektedir. Preveze sancağında Margılıç, Ergiri sancağında Tepedelen, Kurveleş, Premedi, Berat sancağında Avlonya, Goşniçka kazalarında Müslümanlar çoğunlukta idi. Bu sebepten buralara kaymakam muavini tayini istenmediği Yanya valisince Dahiliye Nezareti'ne bildirilir. Bk. B. O. A. , *DH.TMİK.S. 3-103*, 21 Teşrinisani 1312/3 Aralık 1896.

kaymakam muavinlerinin tayinleri neticesinde ihtiyaç duyulacak paranın 1898 yılı bütçesine dahil edildiği ve Yanya'nın payına düşen miktarın da belirlendiği anlaşılmaktadır.

1896 yılından başlayarak Yanya'da tatbik edilen vali, mutasarrıf ve kaymakam muavinlerinin atanması işi 1909 yılı itibariyle kaldırılmıştır. 1909 yılı bütçe kanununun 14. maddesi gereğince ilgâ edilen bu memurların maaşlarının 1909 yılı ağustos ayı başından itibaren, Sisam ve Cebel-i Lübnan dışındaki yerlerde kesilmesi ve ilgili muamelelerin icrası için de Maliye Nezareti'nin gerekli düzenlemeyi yapacağı bildirilmiştir⁵⁷¹.

2.1.2. Memurların Seçimi

Yanya'da, idarecilerin seçiminde ve tayininde Osmanlı Devleti'nin taşra idaresi dâhilindeki uygulamalara benzer şekilde o yerin hususiyetlerinin dikkate alındığı söylenebilir⁵⁷². İdarî birimlere atamalar yapılırken özellikle yerel lisana ve o mahallin özelliklerine vakıf kimselerin seçilmesine çalışılmaktaydı⁵⁷³. İdarecinin görevli buldukları yerdeki halk ile olan ilişkisine özen gösterilmekte, *ayrımçılık ve fenalıklara başvuranlar* vakit kaybedilmeden azledilmekteydi⁵⁷⁴. Merkez idare bu yaklaşımları ile aslında asayişin teminini amaçlamaktaydı. Özellikle gayrimüslimlerin yoğun bulunduğu ve Yunanistan sınırına yakın yerlerde buna daha da dikkat edilmekteydi⁵⁷⁵. Nitekim Yanya'da Yunanistan sınırında bulunan ve deniz vasıtası ile Yunanistan ile irtibatın daha kolay sağlandığı yerlerde idarî düzenlemelerde ve yönetici atamalarında öncelikli mesele asayiş ve güvenlikti. Yunanistan sınırındaki idarî birimlerde dikkat edilen bu hassasiyet düzeyi zaman zaman değişmekle birlikte sürekli korunmuştur. Örneğin 93 Harbi sonrasında

⁵⁷¹ Vilayetin Dahiliye Nezareti'ne 25 Ağustos 1909 tarihli suali üzerine bu cevap verilir. Bk. B. O. A. , *DH.MUİ. 15/3-11*, 11 Ramazan 1327/26 Eylül 1909.

⁵⁷² Bu yaklaşım imparatorluk genelinde olduğu gibi Arnavutluk için de geçerlidir. 1883'te Arnavutluk genelinde bilhassa Kuzey Arnavutluk'ta görülen asayiş sıkıntısının giderilmesi gereğine dair ifadelerde buna işaret edilir. Ahalinin vergi, askerlik ve nizamî mahkemelerle olan ilişkisi eleştirilerek Tanzimat'ın Arnavutluk'un her yerinde hala tatbik edilemediği belirtilir. Buna dair ıslah çalışmalarının ise zamana yayılması gerektiğine vurgu yapılır. Ahalinin alışkanlıklarını bir anda terk etmesini istemenin de anlamsız olacağı açıklanır. Bu amaçla kan davalarının kaldırılarak yöneticilerin yerel adetlere vakıf, ehliyetli ve dirayetli kişilerden seçilmesine dikkat çekilir. Bk. B. O. A. , *Y.PRK.ASK. 16-14*, 28 Safer 1300/8 Ocak 1883.

⁵⁷³ Yunanistan sınırındaki Radoviz'e ve Petril'e kaymakam tayin edileceği zaman bura ahalisinin gayrimüslim olduğu belirtir. Buraya atanacak kaza müdürünün yerel lisana ve adetlere vakıf olanlar içerisinde seçilmesi gerektiği ifade edilir. Nusret Bey bu özelliklere vakıf olması sebebi ile kaza müdürlüğüne uygun görülür. Bk. B. O. A. , *MVL. 1023-2*, 12 Cemazayilevvel 1283/22 Eylül 1866.

⁵⁷⁴ B. O. A. , *İ.DH. 848-68115*, 29 Rabiulahir 1299/20 Mart 1882.

⁵⁷⁵ B. O. A. , *A.MKT.MHM. 440-78*, 6 Cemazeyilevvel 1285/25 Ağustos 1868. ;B. O. A. , *ŞD. 2085-12*, 2 Cemazeyilahir 1285/20 Eylül 1868.

Yunanistan'nın Yanya ve civarına ilişkin talepleri üzerine sınırdaki idarî birimlerde *yerel lisana ve mizaca hakim* kişilerin görevlendirilmesine bilhassa dikkat edilmiştir. Bunun nedeni Yunanistan'nın sınır boyunca yaptığı askeri faaliyetlerin izlenmesi ve sınıra yakın yerlerde Yunanistan'ın kendi lehine Osmanlı vatandaşlarını kışkırtmak teşebbüslerinin önüne geçilebilmesiydi. Bu nedenle Grebene ve Aydonat ile sahil kasabası olan Himara'daki kaymakamlar arasında 1880 yılında değişiklikler yapılmıştır. Bu idareci değişikliklerinde bahsedilen askeri nedenlerle olsa gerek idarecilerin kesinlikle okur yazar olmaları gerektiğine işaret edilmiştir⁵⁷⁶.

Mülkî taksimat dâhilinde idarecilerin tayinlerinde askeri gerekçelerle dikkate alınan hassasiyetler sonraki yıllarda devam etmiştir. Hatta idarecilerin tayin olacakları yerin lisanına ve ahalinin mizacına vakıf olmasının da ötesinde o ahalinin Rum ya da Arnavut olup olmadığı da dikkate alınmıştır. Bununla ilgili olarak Filat Kaymakamı Nusret Bey'in ahali ile anlaşamaması vilayet merkez idaresinin dikkatini çekmiştir. Vilayet, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraf ile durumu açıklamıştır. Nusret Bey Meçova kazasına, Meçova Kaymakamı Mustafa Efendi ise çoğunluğu Ortodoks ve Arnavut olan Palipogon kazasına tayin edilmiştir. Palipogon Kaymakamı Mehdi Efendi kaza ahalisi ile Filat kaymakamı gibi uyum sağlayamadığından görevden alınmıştır. Bu şekilde Filat'a da uygun bir kaymakamın tayini ihtiyacına işaret edilerek ilgili değişikliklerin onayı talep edilmiştir⁵⁷⁷.

Vilayet idaresince Yanya sancağı dahilindeki yöneticilere ilişkin değişikliklerin yabancı devletlerin ve bilhassa Yunanistan'ın sürekli dillendirdiği ve aslında Yunanistan'ın Yanya üzerindeki emelleri temelindeki iddiaların önünü almak üzere olduğu düşünülebilir. Yunanistan'ın bu girişimlerinden birisinde Yanya ve civarında Osmanlı Devleti'nin Rum vatandaşlarının kaza-nahiye idarecileri eliyle zulüm altında oldukları iddia edilmiştir. Bu iddia Rum patriği vasıtasıyla Osmanlı Devleti yetkililerine iletilmiştir. Patriğin iddiasına göre Aydonat, Filat, Margılıç kazaları ile Fener ve Parga nahiyelerindeki Rumlara kötü muamelelerde bulunulmaktaydı⁵⁷⁸. Ancak Yanya sancağı ve ilgili idarî merkezlerdeki tahkikat neticesinde böyle bir duruma rastlanmamıştır. Vilayet genelinde Rumlara yaşadığı yerlerde bu türden şikayetler olmadığı halde şikayeti yapan Rum patriğin art niyetli olduğu tespiti yapılmıştır. Ardından patriğin görev yerinin değiştirilmesi ile durumun çözümü

⁵⁷⁶ B. O. A. , *İ.DH.* 801-64936, 22 Rabiulevvel 1297/4 Mart 1880.

⁵⁷⁷ B. O. A. , *DH.ŞFR.* 405-27, 9 Eylül 1324/22 Eylül 1908.

⁵⁷⁸ B. O. A. , *DH.MKT.* 2620-42, 5 Ramazan 1326/1 Ekim 1908.

kararına varılmıştır⁵⁷⁹. Bu gibi hadiselerin yaşanmaması için bilhassa Yanya ve Preveze sancaklarının idarî birimlerine tayin edilen yönetici ve memurların seçimine özellikle dikkat edildiği söylenebilir.

2.1.2.1. Gayrimüslimlerin Memur Tayinleri ve Temsilleri

1898 yılında vilayet sınırlarının kuzeye doğru genişletilmesi önerilmiştir. Önerinin temelinde ise 1896 yılı itibariyle memur alımlarında gayrimüslimlerin Müslüman memurların yüzde onu oranında istihdam edilmeleri konusundaki ıslahat vardır. Nitekim Yanya vilayetinin toplam nüfusunda gayrimüslimler Müslümanlardan fazladır. Öyle ki vilayetteki erkek Hristiyan sayısı 145.000, erkek Müslüman sayısı 125.296 olarak verilmektedir. Yanya vilayetinde Müslümanların çoğunluğunu sağlamak üzere Berat sancağına kuzeyde İşkodra vilayeti dahilindeki Kavaye'nin ve İlbasan sancağının Salure nahiyesinin eklenmesi düşünülmüştür. Bu şekilde gayrimüslimlerin Müslüman memurların yüzde onu nispetinde memur atanmaları neticesinde çıkacak muhtemel sorunlar da giderilecekti. Ancak buna dair düzenleme teşebbüsüne İşkodra vilayeti olumsuz yanıt vermiştir. Bunun üzerine gayrimüslimlerin memur olarak istihdamına dair bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmeye göre *Müslüman jandarma, polis ve idareci efradının yüzde onu oranında gayrimüslim alınması* ıslahatının uygulanmasındaki sıkıntılar açıklanmıştır. Görevlendirilmesi düşünülen Müslüman memurların yüzde onu nispetinde gayrimüslim memurun hemen birden görevlendirilmesi şöyle dursun istihdam edilecek memurlarda gözetilen *işinin ehli ve erbabı olması* şartını sağlayan zaten çok az sayıda kişi bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca memur olacak kişilerin *Türkçe okuyup yazma şartlarını* sağlamaları gerektiğinden *Yanya'da bu sığata sahip gayrimüslimlerin de bulunması zordur* denilerek sırf gayrimüslimlerin vilayetteki nüfus çoğunluğundan sebeple bahsedilen ıslahatın tatbiki için sınır değişikliğine gerek olmadığına kanaat getirilmiştir⁵⁸⁰. Bu süreçte Yanya vilayetindeki uygulamaların denetlendiği 1898 yılı içinde görüldüğü üzere Yanya'da memurlar içerisindeki gayrimüslim oranı yüzde beştir⁵⁸¹.

⁵⁷⁹ B. O. A. , *DH.MKT.* 2635-9, 23 Ramazan 1326/20 Ekim 1908.

⁵⁸⁰ B. O. A. , *DH.TMİK.S.* 17-28, 17 Safer 1316/7 Temmuz 1898.

⁵⁸¹ Bu oran İşkodra vilayeti için yüzde 30 civarındadır ki bu Rumeli vilayetleri içerisindeki en yüksek orandır. Selanik ve Kosova'nın yüzde ona yükseltilmesi çalışmaları ise sürdürülür. Bk. B. O. A. , *Y.A.HUS.* 388-36, 16 Rabiulahir 1316/3 Eylül 1898.

Vilayette olduğu gibi Yanya sancağında da gayrimüslimlerin memur tayininde özellikle lisan meselesi sebebiyle sıkıntı çekilmekteydi. Bunun aşılabilmesi için ise hangi memuriyetlerin bahsedilen ıslahat kapsamına gireceğinin açıklığa kavuşturulması valilikçe öğrenilmek istenmiştir. Buna verilen cevapta tayin edilecek gayrimüslim memurların hesaplanmasında hali hazırda düyûn-ı umûmiyyede çalışan gayrimüslimlerin de dikkate alınabileceği belirtilmiştir⁵⁸². Neticede bu sayede bir nebze de olsa ıslahatın tatbiki kolaylaşmıştır. Ancak aradan bir müddet zaman geçtiğinde Rumeli vilayetleri müfettişliğince vilayetlere gönderilen bu işe dair talimatnamede belirtilen hususların yine yerine getiremediği görülmüştür. Talimatnamenin 8. maddesi gereğince polis olacakların Türkçe okuyup yazmaları gerektiği bir defa daha vurgulanmıştır. Lakin Yanya'da Hristiyanlar içerisinde Türkçe okuyup yazanların çok nadir bulunduğu yeniden belirtilmiştir. Bu sebeple vilayet idaresince özellikle Yanya sancağı gibi yerlerde Rumca okuyup yazanların polis olarak istihdamlarının uygun olup olmayacağı sorulmuştur⁵⁸³. Bu durum sancak dahilindeki nüfus yoğunluğunun gayrimüslimler lehine olmasından dolayı bahsedilen ıslahatın uygulanabilirliği açısından sorun teşkil etmekteydi. Vilayet idaresi ise bu meseleyi halledebilmek üzere uygulamada kesin bir dille gerekliliği ifade edilen Türkçe bilmek şartının esnetilmesini talep etmiştir. Fakat sonraki uygulamalara bakılırsa Osmanlı merkez idaresi buna müsaade etmemiştir.

Vilayet dahilinde gayrimüslimlerin istihdamı meslesi 1907 yılı itibariyle devam etmiştir. Ancak bahsedilen ıslahat gereğince değil de eşkiyalık faaliyetlerini önlemek üzere merkez kazaya bağlı Zagor nahiyesinin köylülerinden bekçi olarak istihdam edilecekler hakkındaki işlemde bu sorun ortaya çıkmıştır. Bu köyler ahalisi içinden eşkiyaya karşı inzibatın temini için istihdam edilecek bekçilere verilmek üzere tüfek istenmiştir. Ancak Zagor nahiyesi gibi Loros, Preveze, Yanya, Ergiri ve Palipogon ahalisinin büyük kısmı Hristiyan olan yerlerde inzibat görevlisi olarak gayrimüslimlerin istihdam edilmeleri uygun bulunmamıştır. Burada merkez idareyi temkinli olmaya iten şey eşkiyalara karşı faaliyetlerde bulunmaları için silahlandırılacak gayrimüslim köylülerin eşkiyaya katılması ihtimaliydi⁵⁸⁴. Yanya vilayeti idarecilerininin Hristiyan bekçilere vermek istediği tüfeklerin ileride sorun teşkil edebileceğine işaret edilerek istenen silahların gönderilmesini engelleyen

⁵⁸² B. O. A. , *A.MKT.MHM. 680-16*, 8 Recep 1314/13 Aralık 1896.

⁵⁸³ B. O. A. , *TFR.IYN. 3-209*, 31 Kanunusani 1318/13 Ocak 1903.

⁵⁸⁴ B. O. A. , *MV. 116-36*, 1 Cemazeyilevvel 1325/12 Haziran 1907.

Seraskerlik makamı olmuştur⁵⁸⁵. Buradan hareketle Yanya merkez sancağı ve vilayet idarecilerinin idareleri bünyesindeki ahaliye Osmanlı merkez idaresi kadar şüpheli yaklaşmadığı, vatandaşları hakkında olumsuz düşünceler beslemedikleri söylenebilir. Lakin Yanya sancağı Hristiyanlarından bir kısmının mezhep, milliyet ve kültürel olarak Yunanistan ile olan münasebetlerini dikkate alan Osmanlı merkez idaresinin daha rasyonel davrandığı söylenebilir. Bu yaklaşımın merkez idarenin taşradaki idarî birimlerin demografik yapı ve dağılımına hakim olarak hareket etmesiyle alakalı olduğu ileri sürülebilir.

Gayrimüslimlerin memur olarak istihdamlarına dair sorunlar 1912 yılı itibariyle devam etmiştir. Bunun olumsuz bir durum olduğu, ahalinin şikayetlerinin başında bununla ilgili meseleler bulunduğu tespiti yerel idarece yapılmıştır. Hristiyanların istihdamlarının vilayetin durumu açısından da faydalı neticelerinin olacağı Yanya Valisi Hasan Tahsin Paşa tarafından merkeze bildirilmiştir. Vali bu tespitine vilayette gayrimüslim memur bulunmadığını da eklemiştir. Buna ilişkin merkez idarenin cevabında memur tayininde *cins ve mezhebe bakılmayarak iktidar ve ehliyet sahiplerinin tayinine çalışılması gerektiği* belirtilmiştir⁵⁸⁶. Vilayet, dolayısı ile sancak dahilinde gayrimüslim memur bulunmadığı ifadesi aslında bir soruyu beraberinde getirmektedir. Nitekim 1898 yılındaki tahkikat neticesinde vilayet genelindeki memruların yüzde beşinin gayrimüslim bulunduğu tespit edilmişti. Aradan geçen zamana rağmen vilayet ve sancakta gayrimüslim memur yok ise kimi zaman merkez idare ile yapılan Rumca yazışmalar kimlerin eliyle olmaktadır? Ayrıca Yanya vilayetinde ve vilayet teşkilinden önce eyalette hem resmi yazışmalarda hem de ahalice verilen arzuhallerde Rumca zaten kullanılmaktaydı⁵⁸⁷. Bu metinlerin bazıları sadece Rumca iken bazılarında bir de Osmanlı Türkçesi ile yazılı metin eklenmekteydi⁵⁸⁸. Ayrıca 1859 yılında Yanya eyaletinin bir livası bulunan Tırhala'da Yenişehirli Tako'nun Rumca muharrirliğe tayini talebi ve bu talebin Tako'nun *iyi hizmetleri sebebi ile* kabul edilmesi de gayrimüslimlerin memuriyetine delildir⁵⁸⁹. Yine Preveze limanına Cezayir ve Yunanistan'dan çok fazla sayıda gemi geldiğinden limanda Rumca bilen birine ihtiyacı olmuştur.

⁵⁸⁵ B. O. A. , *BEO. 3080-230947*, 7 Cemazeyilevvel 1325/18 Haziran 1907.

⁵⁸⁶ B. O. A. , *BEO. 4083-306200*, 16 Şevval 1330/28 Eylül 1912.

⁵⁸⁷ Tanzimatın tatbikinden dolayı memnuniyetlerini ifade eden Ergiri kazası ahalisinin ifadesi. Bk. B. O. A. , *A.DVN. 47-57*, 30 Mayıs 1849.

⁵⁸⁸ Yanya'da emniyetin tesisinden sebeple Padişah'a sunulan teşekkür buna örnektir. Bk. B. O. A. , *İ.DH. 385-24551*, 18 Muharrem 1274/8 Eylül 1857.

⁵⁸⁹ B. O. A. , *A.MKT.UM. 354-89*, 20 Şevval 1275/23 Mayıs 1859.

Böylelikle ilgili birime aylık 250 kuruş maaşla istihdamına ilişkin mazbata düzenlenmiştir. Yani 1864 yılında Preveze limanı karantinahanesine Rumca bilen bir yazıcı istihdam edilmiştir⁵⁹⁰. Sancak merkezi Yanya'da matbaa görevlileri ile belediyede doktor, mühendis ve diğer görevlerde çeşitli yıllarda gayrimüslimlerin görevlendirildiği görülmektedir⁵⁹¹. Bu örneklerden hareketle vilayet, özellikle Yanya ve Preveze sancaklarındaki nüfus yapısı ve Yunanistan ile olan ekonomik, siyasi ve askeri ilişkiler gerekçesi ile Rumca bilen memurlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu kişiler doğal olarak Osmanlı tebası içerisinde seçilmiştir ki bunlara gayrimüslimler de dahildir⁵⁹². Bu sebeple 1912'de vilayet içerisinde gayrimüslim memur bulunmadığı ifadesi belgedeki şekliyle sorunludur. Ancak memur ifadesi ile gayrimüslimlerin istihdam edilmememiş olabileceği jandarma-polis gibi belirli bir memuriyete işaret edilmiş olabileceği akla gelmektedir.

Yanya sancağında ve genel olarak vilayette gayrimüslimlerin memur tayin edilmeleri dışında siyasi temsillerine de özellikle dikkat edilmekteydi. Nitekim bu şekilde gayrimüslimlerin yeterince temsil edilmedikleri gerekçesi ile yapılacak müdahaleler önlenilecekti. Bununla alakalı olarak vilayette kimlerin oy kullanabileceğine dair 1908 yılında ortaya çıkan mesele dikkat çeker. Temsille alakalı vilayet idaresinin hassasiyetine örnek olarak Yanya, Preveze ve Ergiri sancaklarındaki Hristiyanların seçimde Müslüman mebuslara oy vermeyerek seçimi protesto edeceklerini bildirdikleri mesele verilebilir. Meselenin nedeni mevcut haliyle yapılacak seçimlerde Hristiyanların çoğunlukta oldukları yerlerde yeterince temsil edilemeyeceklerini belirtmeleriydi. Bunun merkez idarece haber alınması üzerine vilayette *İslam-Hristiyan nifakanın zuhur ettiği* yorumu yapılmıştır. Dahiliye Nezareti ise vilayetten bahsedilen durumun araştırılmasını istemiştir⁵⁹³. Yapılan tahkikat neticesinde vilayetten çıkarılabilecek mebus sayısının nasıl hesaplanacağı meselesi gündeme gelmiştir. Sorunun temelinde *vilayet sınırları dışındaki gayrimüslimlerin* oy haklarının olup olmadığının yattığı tespit edilmiştir. Böylece

⁵⁹⁰ B. O. A. , *MVL. 998-81*, 4 Cemazeyilevvel 1281/5 Ekim 1864.

⁵⁹¹ Rumca se'rmürettibi Dimitri Efendi, makineci Goşe Ağa, belediye reisi Yani Bey gibi idarelerde görevli gayrimüslimlerin tespiti mümkündür. Bk. *Y. V. S. , R. 1308/M. 1892*, s. 88. ;*Y. V. S. , H. 1319/M. 1902*, ss. 86-87.

⁵⁹² Bir genelleme olarak Rumca bilenlerin tamamının gayrimüslim olduğunun söylenmesi güçtür. Nitekim vilayette Müslüman olduğu halde Rumca bilen kişilerin sayısı oldukça fazladır. Bunda Yunanistan ile yapılan ticaretin etkisi büyüktür. Ergiri ve Lohove'de görevli iki mübaşirin Rumca bildikleri ve işlerinde faydalı olduklarına dair işlemde bu görülür. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2085-12*, 2 Cemazeyilahir 1285/20 Eylül 1868.

⁵⁹³ B. O. A. , *DH.MKT. 2636-9*, 8 Teşrinievvel 1324/21 Ekim 1908.

seçimlerde oy kullanacak nüfusa o an vilayet dahilinde olmayıp başka yerlerde bulunanların da hesaba katılması kararlaştırılmıştır⁵⁹⁴. Durumun netleşmesi üzerine diğer bir mesele olarak oy vermeye yetkili kimselerin tam olarak kimler olduğu öğrenilmek istenmiştir. Bu amaçla Dahiliye Nezareti'nin vilayete gönderdiği yazıda kanunen *aşar, ağnam resmi, emlak ve temettu vergileri* verenlerin oy vermeye yetkili oldukları açıklanmıştır. Buna yönelik herhangi bir aksi uygulamanın ise caiz olmadığı eklenmiştir⁵⁹⁵. Böylelikle Yanya'da gayrimüslümlerin mebus seçimlerini protestolarının önlenmesine yönelik tedbirler hızla alınmıştır.

Yanya'da idarecilerin mebus seçimlerine katılımın olabildiğince yüksek tutulmasına dair kaygıları 1912 yılı itibariyle de devam etmiştir. Ancak vilayet dahilindeki mülkî taksimata dair değişiklikler bunu olumsuz yönde etkilemiştir. Vilayet dahilinde Yanya sancağının sınırlarına da tesir eden idarî bir tasarruf ile teşkil edilen Çamlık sancağı sebebi ile Preveze sancağı sadece iki kazadan ibaret kalmıştır. Margılıç'ın Çamlık'a bağlanması üzerine Preveze sancağının nüfusundaki azalma sebebi ile Preveze'den mebus seçilemeyecekti. Nitekim mebus seçimlerinde İntihab-ı Meb'ûsan Kanunnamesi'nin ikinci maddesi gereğince 21.000 erkek nüfusa karşılık bir mebus çıkarılmaktaydı. Halbuki Preveze'nin erkek nüfusu söz konusu idarî değişiklik sonrasında 18.000 kişiydi. Bunun üzerine Preveze dahilindeki Hristiyanların seçimlere katılımları ile ilgili şüpheler artmıştır⁵⁹⁶. Yanya idarecileri de bu durumu bahane ederek sancağın ve dolayısı ile vilayetin iç işleyişine yapılacak müdahalenin önünü almak istemiştir. Nitekim idarecilerin bilhassa Yunanistan ve Yunanistan'ın iddialarını destekler nitelikteki batılı devletlerin müdahalelerine aşına oldukları ortadadır. Bu sebeple vilayet dahilindeki temsilin olabildiğince tabana yayılması ve temsilci sayısının artırılması düşünülmüştür. Duruma çözüm olarak ise Preveze nüfusunun zaten bir mebus çıkaracak olan Çamlık'a değil Yanya sancağına dahil edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu şekilde Yanya sancağından iki mebus seçilecek ve Preveze'nin Hristiyan ahalisinin de seçime katılımı sağlanarak temsil sorunu çözülecekti. Böylelikle mebus seçimlerinde ilgili mevzuat gereğince mebus çıkaramayan Preveze sancağı ahalisinin temsili sağlanacaktı⁵⁹⁷. Bu meselenin üzerinde durulmasının nedeni gayrimüslim nüfusun bölgenin nezaketi sebebi ile

⁵⁹⁴ B. O. A. , *DH.MKT. 2641-18*, 14 Teşrinievvel 1324/27 Ekim 1908.

⁵⁹⁵ B. O. A. , *DH.MKT. 2644-22*, 20 Teşrinievvel 1324/2 Kasım 1908.

⁵⁹⁶ B. O. A. , *DH.SYS. 50-6*, 12 Kanunusani 1327/25 Ocak 1912.

⁵⁹⁷ Yanya'dan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen öneri bu şekildedir. Bk. B. O. A. , *DH.SYS. 50-6/11*, 1 Şubat 1327/14 Şubat 1912.

dikkate alınmasıdır. Daha özeldir ise Yunanistan ile sınır bulunan yerdeki ahalinin olumsuz dış etkilere açık hale gelmesinin engellenmesi düşüncesidir. Böylece seçimlerde Preveze'nin nüfusu Yanya sancağı ile birlikte hesaplanarak toplamda iki mebusun seçilmesinin önü açılmıştır⁵⁹⁸.

2.1.3. Mülkî Taksimat Değişikliklerinde Dikkat Edilen Hususlar

Yanya'da vilayet olarak teşkil edilmeden önce yapılan idarî değişikliklerde yaşanan en büyük sorun mali kaynak yetersizliğiydi. Benzer sorun vilayetin teşkilinden sonra da devam etmiştir. Nitekim bu durum merkez sancak da dahil vilayetin mülkî birimleriyle ilgili değişikliklerde karşılaşılan bir sorundu. Osmanlı merkez idaresi bunun için vilayetteki düzenlemelerin kaynakların israf edilmeden hayata geçirilmesini istemekteydi. Kaynakların etkin bir şekilde kullanılarak gereken düzenlemelerden de geri durulmaması isteğinin temelinde ise Yunanistan tarafından yapılan sınır ihlalleri vardı⁵⁹⁹. Yunanistan'ın bu etkisinden dolayı vilayet ve merkez sancak içerisindeki idarî tasarruflarda dolaylı olarak etkili olduğu söylenebilir. Bu sebeple vilayet idaresinin yapacağı düzenlemelerde güvenlik-malî kaynak ikilemi her zaman belirgin bir şekilde sürmüştür. Ancak bir şekilde geçici çözümler ile bilhassa asayişle alakalı düzenlemelerden geri durulmamaya çalışılmıştır. Örneğin Yunanistan sınırına yakın bir yerde, Epir ile Tesalya'nın bağlantı noktasında mühim bir noktadaki Meçova'nın nahiye teşkilatının kazaya tahvili düşünülmüştür. Ancak vilayetin mali kaynağı bunun için yetersizdir. Düşünülen bu değişikliğin temini vilayetin diğer idarî birimlerinden olan Preveze sancağının kazalarından Parga'nın, Margılıç kazasına sadece 2.5 saat mesafede olmasından dolayı buradaki kaza idaresinin lağvı ile sağlanmıştır. Bu şekilde Meçova nahiyesine ait tahsisat Parga'ya, Parga kazasına ait tahsisat da Meçova'ya nakledilerek hazineye ek bir yük getirilmeden ilgili değişiklik yapılmıştır⁶⁰⁰. Vilayet ve merkez sancak içerisindeki idarî değişikliklerde mali bakımdan karşılaşılan sıkıntıların çözümünde başvurulan yöntem genellikle böyle olmuştur. Teşkil edilmesi düşünülen idarî birim için ihtiyaç

⁵⁹⁸ B. O. A. , *MV. 162-7*, 7 Rabiulevvel 1330/25 Şubat 1912.

⁵⁹⁹ Yunanlıların sınır tecavüzleri ve eşkiyalık faaliyetlerinin önlenmesi için idarî tedbirlerin alınmasına dikkat çekilir. (Bk. B. O. A. , *A.MKT.UM. 405-49*, 1 Şevval 1276/22 Nisan 1860.) Ancak güvenlik önlemlerinin tek nedeni Yunanistan değildir. Osmanlı toprakları içerisindeki Osmanlı vatandaşlarının eşkiyalık faaliyetleri yüzünden de sıkıntı çekiyordu. Grebene ve Koniçe kazaları civarında görülen eşkiyalık hareketleri buna örnektir. Bu faaliyetlerin önlenmesi için adı geçen kazalara iki tabur asker gönderilmesi kararlaştırılır. (Bk. B. O. A. , *Y.A.RES. 10-56*, 14 Cemazeyilevvel 1298/14 Nisan 1881.) Bununla da yetinilmeyerek eşkiyalık yapanlar bulunarak cezalandırılmaya çalışılır. Bk. B. O. A. , *Y.A.RES. 11-12*, 2 Cemazeyilahir 1298/2 Mayıs 1881.

⁶⁰⁰ B. O. A. , *ŞD. 2087-50*, 17 Rabiulevvel 1292/23 Nisan 1875.

duyulan kaynak vilayetin diğ er idarî birimlerinden birisinin idarî statüsündeki değ iş iklikle karşı lanmı ş tır⁶⁰¹.

Yıllar içerisinde Yanya sancağ ında ve vilayet dahilindeki diğ er mülkî birimler bünyesindeki idarî teş ekkülerde değ iş iklik ihtiyacı devam etmi ş tir. Bu açıdan ihtiyaç duyulması halinde mevcut bir nahiye idaresi kazaya dön ü ş türülürken diğ er bir kaza da nahiyeye tahvil edilebilmi ş tir. Hatta zaman içerisinde bu iş lemlerin geriye dö ndürülmesi taleplerine de karşı laş ılmaktadır. Ancak Yanya sancağ ının idarî birimlerindeki değ iş ikliklerde sıklıkla mevcut bir kazanın nahiyeye ve diğ er bir nahiyenin de kazaya tahvil edilmesi giriş imlerinden Osmanlı merkez idaresi memnun değ ildi. Bir yerin önce kaza ardından nahiye ve daha sonra tekrar kazaya tahviline dair vilayetin teş ebbüslerine merkez idarece açık ç a karşı çı kılmı ş tir. Her ne gerekçe ile olursa olsun bir idarî birimin *ikidebir* statüsünün değ iş tirilmesinin sıkıntılara yol aç acağ ı ş ûrâ-yı devletçe vilayete bildirilmi ş tir⁶⁰².

Vilayetin idarî değ iş ikliklerde genellikle uzun vadeli planlar yapmadı ğ ı, anlık sorunların ç özü müne yönelik hareketlerde bulundu ğ u buradan anlaşı lmaktadır. Vilayetin idarî tasarruflarında Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ve Yanya vilayeti sınırındaki askeri hazırlıkları-sınır ihlalleri gibi durumlarda buralara yakın yerlerde hemen idarî değ iş ikliğ e gitmesi ve ardından bahsedilen gerekçenin kısmen de olsa ortadan kalkması ile birkaç yıl önce yapılan idarî düzenlemeden geri dö ndü ğ üne sıklıkla tesadü f edilmektedir. Ç ünkü bu esnada Yunanistan sınırında ya da Yunanistan tarafından vilayete yansıyan tehlikenin azalması süresince vilayetin diğ er kısımlarında vuku bulan hadiselere, genellikle eş kiyalık faaliyetlerine, ç özü m bulmak amaçlanmı ş tir. Bu ise anlık tepkilerle mevcut büt ç e dahilindeki imkanlarla güvenlik ve asayiş temelli tedbirlerin alınması ihtiyacından kaynaklanmaktaydı.

Mali açıdan Yanya sancağ ı ve genel olarak vilayet dahilindeki idarî düzenlemelerde bir mesele olarak görülen maddi kaynak sıkıntıları ş üphesiz Rumeli'deki diğ er vilayetler içinde geçerliydi. Bu sebepten dolayı Rumeli'de hemen her alanda baş latılan ıslahat ç alış malarının içerisinde malî bakımdan gerekli

⁶⁰¹ Kurveleş nahiyesinin kazaya tahvil edilmesi teş ebbüsünde ihtiyaç duyulan para Himara kazasının nahiye yapılması ile temin edilir. (Bk. B. O. A. , *İ.HR.* 294-18570, 3 Zilkade 1301/25 Ağ ustos 1884.) Sonraki yıllarda benzer şekilde Ayasarende kazasının nahiye şeklinde idaresine karar verilmesi üzerine elde kalan para Berat sancağ ındaki Fiyer nahiyesinin kazaya tahvilinde kullanılmak istenir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 1735-73, 6 Zilkade 1307/24 Haziran 1890.

⁶⁰² *İkidebir kaymakamlı ğ ın nahiyeye, nahiyenin kaymakamlı ğ a tahvili uygun değ ildir* denir. Bk. B. O. A. , *Ş D.* 2088-10, 10 Cemazeyilevvel 1293/3 Haziran 1876.

düzenlemelerin de tatbiki istenmiştir. Vilayetlerin kaynaklarını olabildiğince etkin kullanmalarına dair bu düzenlemede maliye memurlarının önemine dikkat çekilmiştir. Ayrıca idarî birimlerdeki malî ve mülkî işlerle ilgili memurların maaşlarında kesintiye gidilmesine çalışılmıştır⁶⁰³. Böylece vilayetlerin mevcut bütçelerinde bazı kalemlerden yapacakları tasarruf ile gerekli idarî değişiklikleri bütçeye ilave yük getirmeden gerçekleştirmeleri amaçlanmaktaydı.

Yanya'da mülkî birimlerle ilgili değişikliklerde sıklıkla başvuru yapılan idarî merciler genellikle kaza ve nahiye ölçeğinde olmaktadır. Bu değişikliklerde idarecilerin dikkate almaları gereken hususların başında ekonomik unsurlar gelmekte ise de bu tek başına yeterli değildir. Üstelik bahsedilen idarî birimlerin teşkili ve durumlarında yapılacak değişikliklerin bir gerekçe üzerine talep edilmesi gerekmektedir. Bunlardan güvenlik meselesi hemen her zaman dikkate alınan bir meseledir. Ancak kaza ve nahiyelerin kurulmasında güvenliğin önemli bir etken olması tek başına yeterli görülüyordu. Buna dair uygulamalardan bir tanesi Yunanistan sınırında olmasından sebeple kaza merkezi yapılan Radoviz ve Petril ile alakalı işlemdir. Bu kaza merkezinde mahkeme bulunmadığı için kaza ahali yirmibeş saat uzaklıktaki sancak merkezine-Preveze'ye gitmek zorunda kalmaktaydı. Üstelik bu kazanın teşkili sırasında gerekçe olarak gösterilen güvenlik tehdidinin de *artık* bulunmadığı vilayetçe beyan edilerek kazanın lağvı ile nahiye şeklinde idaresinin daha uygun olacağına karar verilmiştir. Bu şekilde nahiye sakinleri sancak merkezi Preveze yerine daha yakın bulunan Narda kazasına gidip gelecek ve hukuki işlerini aksatmadan halledebileceklerdi⁶⁰⁴.

Hukuki işlerdeki aksaklıkları gidermek üzere idarenin tasarrufunun yanında bazı hallerde ahalinin de mülkî yapıda değişiklik talepleri bulunmaktadır. Nahiye merkezi bulunan yer ahali genellikle idarî işlerini halletmek için gitmek zorunda oldukları kaza merkezine olan uzaklıklarını gerekçe göstererek kazaya tahvillerini talep etmişlerdir. Bu taleplerin bazılarında ise nahiye merkezi buldukları için merkezlerinde mahkeme teşkilatının olmadığını, bu sebepten kazaya tahvilleri ile

⁶⁰³ B. O. A. , *Y.MTV.* 238-40, 9 Şevval 1320/9 Ocak 1903.

⁶⁰⁴ 1866 yılında kaza teşkil edilen bu nahiyenin merkezinde sadece altı yedi hane bulunmasından sebeple mahkeme tesis edilmez. Bk. B. O. A. , *ŞD.* 2086-38, 10 Cemazeyilevvel 1289/16 Temmuz 1872.

buldukları yerde mahkeme teşkilatının da kurulmasını istemişlerdir⁶⁰⁵. Yani idarî değişikliklerde güvenliğin tesisi yanında ilgili idarî birim dahilindeki ahalinin hukuki ve idarî işlerini sıhhatli bir şekilde görebilmelerine özen gösterilmekteydi.

2.1.4. Yanya Sancağında Nahiye İdaresinin Yaygınlaştırılması

Osmanlı Devleti'nin 1867 sonrası düzenlemelerle belirlenen vilayet idaresinde kazalardan sonra sıralanan nahiye idareleri nahiye heyet ve müdürlerinin seçimle iş başına gelmeleri nedeniyle önemli bir birimdi. Özellikle Rumeli gibi gayrimüslimlerin yoğun olduğu yerlerde gayrimüslimlerin yönetimde söz sahibi olmalarını isteyen batılı devletler de nahiye idarelerinin yaygınlaştırılmasını her fırsatta talep ediyorlardı. Yanya vilayeti genelinde de bu dönemde nahiye idarelerinin yaygınlaştırılması girişimleri vardır. Ancak bu teşebbüslerin her şekilde batılı devletlerin baskısından sebeple ortaya çıktığını, Osmanlı yetkililerinin Rumeli'de nahiye teşkilatına sıcak bakmadığını söylemek güçtür. En azından Yanya vilayetindeki yerel idareciler asayiş ve güvenliğin temini maksadı ile nahiye teşkilatının yaygınlaştırılması çalışmalarını zaten faydalı bir çözüm olarak gördükleri tespit edilebilmektedir.

Vilayet dahilinde her ne kadar nahiye idaresinin yaygınlaştırılması çabaları görülse de idarî manada görülen sıkıntılar nahiyeler için de yaşanmıştır. Yanya sancağı ve daha geniş olarak vilayet bünyesinde mali nedenlerle nahiye heyetlerinin tayin edilemediği nahiyeler mevcuttu. Bunlardan Premedi kazası içerisinde Fraşeri ve Deşnice nahiyeleri dikkat çekmektedir. Adı geçen nahiyelerin ahali nahiye heyetleri bulunmadığından idarî işleri için bağlı buldukları kaza merkezine gitmek durumunda kalmışlardır. Bu sebeple ilgili nahiyelerdeki ahalinin müşkilatının giderilmesi için vilayet idaresince söz konusu nahiyelerde birer nahiye heyetinin teşkiline karar verilmiştir⁶⁰⁶. Nahiyelerin teşkil edilme gerekçelerinin başında bu örnekte görüldüğü üzere ahalinin resmi işlerinde uzak mesafelerdeki kaza merkezine gitmek zorunluluklarının ortadan kaldırılması gelmiştir. Yani yerel yöneticiler vatandaşların devletle olan işlerinde mümkün olduğunca kolaylık sağlamayı amaçlamaktaydı. Ancak bu işlemlerde karşılaşılan sorun yine malî kaynak teminidir. Yanya sancağında Zençe merkezli Korundos, Margılıç'ta Guriçe merkezli Fener,

⁶⁰⁵ Yenice nahiyesi kaza merkezi iken sonradan nahiyeye dönüştürülür. Ardından ahali nahiyelerinde mahkeme olmaması nedeni ile kazaya tahvilleri ile mahkemenin tesisini talep ederler. Bk. B. O. A. , ŞD. 2090-8, 22 Rabiulahir 1298/24 Mart 1881.

⁶⁰⁶ B. O. A. , ŞD. 2091-31, 14 Şaban 1302/29 Mayıs 1885.

Premedi'de Fraşar merkezli Fraşar, Berat'ta Loşne merkezli Mezake-yi Kebîr ve Malakasra merkezli Malakasra-yı Balâ isimli beş nahiyenin teşkilinde bu durum açıkça görülmektedir. Bahsedilen beş nahiyenin her biri için nahiye müdürüne 650, kâtiplere 200, kırtasiye giderlerine 15'er kuruş olmak üzere 865 kuruş aylık gider öngörülmüştür. Paranın tedarik edilmesi usulü ise dikkat çekmektedir. Vilayet içerisinde eskisi kadar ihtiyaç duyulmayan onbir pasaport muayene memurluğuna son verilmesi yoluyla gerekli kaynak tedarik edilmeye çalışılmıştır⁶⁰⁷. Benzer bir şekilde 1890'da Ayasarande kazasının nahiye yapılmasıyla elde kalan para ile Berat kazasına bağlı olan ve 1888'de nahiye teşkilatı kurulan Fiyer'in kazaya tahvilinde kullanımı istenmiştir. Lakin bir süre sonra vilayet idaresi bu teşebbüsünden vazgeçerek elde kalan para ile vilayet dahilinde dört nahiye müdürlüğünün kurulmasını istemiştir⁶⁰⁸. Bu açıdan bakıldığında vilayet dahilinde merkez idarece nahiye teşkilatına karşı durulması bir tarafa olabildiğince yaygınlaştırılmasının istendiği anlaşılmaktadır.

Nahiye teşkilatlarının yaygınlaştırılması ile birlikte burada tesis edilecek nahiye idarecilerinin seçimi de önemliydi. Bu manada nahiye müdürlerinin seçimi ile hangi şartlarda nahiye müdür muavini tayin olunacağı belirlenmişti. Nitekim Dahiliye Nezareti'nden Rumeli, Anadolu ve Arabistan coğrafyasında vilayet ayrımı yapılmaksızın çeşitli vilayetlere bu hususta talimatname gönderilmiştir. Nahiye idarecilerinin tayininde dikkat edilecek temel unsur nüfustu. Bir nahiyenin tamamı Müslüman ise ya da Müslümanların yarısı nisbetinde gayrimüslim yok ise müdür muavini tayinine gerek görülmemiştir. Ancak Müslümanların yarısı kadar gayrimüslim bulunan nahiyelerde müdür Müslüman, müdür muavini gayrimüslimlerden atanacaktı. Nahiyenin tamamı ya da çoğunluğunun gayrimüslim olduğu durumlarda ise nahiye müdürü gayrimüslimlerden, müdür muavini de Müslümanlardan olacaktı⁶⁰⁹. Nahiye idaresinde buna dikkat edilmesinin nedeni ise her seviye memurlar içerisinde gayrimüslimlerin bulunması yönündeki ıslahattır. Bu nedenle ahalinin tamamı ya da yarısından fazlasının gayrimüslim olduğu nahiyelerde hali hazırda müdürlük görevini ifa eden Müslüman müdürlerin açığa alınmasıyla

⁶⁰⁷ İlgili nahiyelerden Fraşeri ve Zençe'de 1885 yılındaki karara rağmen nahiye teşkilatının kurulmadığı anlaşılır. Lağvedilen pasaport muayene memurlarından elde edilecek para ise aylık 4400 kuruştur. Bu haliyle bahsedilen para düşünülen idarî düzenlemeye yetmekte ve 75 kuruş arta kalmaktadır. Bk. B. O. A. , *İ.Ş.D.* 92-5495, 7 Muharrem 1306/13 Eylül 1888.

⁶⁰⁸ Teşkilî düşünülen nahiyelerden bir tanesi Ergiri kazasına üç dört saat mesafedeki Lebhove'dir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 2032-61, 19 Cemazeyilevvel 1310/19 Aralık 1892.

⁶⁰⁹ B. O. A. , *DH.TMİK.S.* 5-29, 18 Kanunuevvel 1312/30 Aralık 1896.

yerlerine gayrimüslim müdürlerin tayini istenmiştir. Ayrıca bu nahiyelere herhangi bir maaş karşılığı olmadan birer Müslüman müdür muavini atanması da belirtilmiştir⁶¹⁰. Yanya merkez yöneticileri ise bahsedilen ıslahat gereğince⁶¹¹ idarî taksimat dahilindeki idarî birimlere ve emirlerindeki memurluklara gayrimüslimlerin atanmasına devam edildiğini belirtmişlerdir. Nahiye teşkilatına ilişkin bahsedilen düzenlemenin ise yapılmaya çalışıldığını ve tamamı ya da çoğunluğu gayrimüslimlerden oluşan sadece bir kaç nahiyenin olduğu açıklamasıyla durumu geçiştirmişlerdir⁶¹².

Yanya'nın idaresinde yetkili kişilerin bahsedilen ifadelerine rağmen 1902 yılına gelindiğinde bile Osmanlı merkez idaresinin bu tasarrufuna Yanya sancağında dikkat edilmediği gözlenmektedir. Zagor ve Korundos gibi Müslüman ahalinin bulunmadığı nahiyelere Müslüman müdürler tayin edilmeye devam edilmiştir. Oysa ki ilgili düzenleme gereği bu nahiyelerde Hristiyan birer müdür ile Müslüman müdür muavini tayin edilmeliydi⁶¹³. Yanya sancağındaki bu nahiyelerde bahsedilen düzenlemeye aykırı hareket edilmesinin nedeni ilgili nahiyelerin Yunanistan sınırında ve kültürel tesiri altında bulunmasından kaynaklanan tedirginliğin olması muhtemeldir. İdarî tasarruflarda hemen her zaman güvenlik kaygısının taşındığı sancakta bu düzenlemenin de bundan etkilenmesi tabii görünmektedir.

Yanya sancağı idarecilerinin güvenlik endişesi ile Osmanlı merkez idaresinin nahiye teşkilatına dair yaptığı ıslahatı tatbik etmeme nedeni aynı zamanda nahiye teşkilatının yaygınlaştırılması girişimlerinin de önemli bir nedeniydi. Bunda ise en önemli etken Yunanistan'la olan sınırdı. Buradan Osmanlı tarafına yani Yanya'ya yapılan müdahaleler nahiye idaresine ilişkin tasarrufların bir gerekçesiydi⁶¹⁴. Bunlar dahilinde değerlendirilebilecek diğer bir mesele bazı kişilerin isimlerinin hem Yunanistan'da hem de Osmanlı topraklarında adlî vaka'lara karışmasıdır. Ayrıca Osmanlı vatandaşı bulunan kişilerin de kanundan kaçmak üzere Yunanistan'a firarları bulunmaktaydı. Fakat iki ülke arasında bu gibi suçluların iadesine dair bir antlaşma yoktu. İşte bu çerçevede meydana gelen asayişle alakalı meselelerin kontrol

⁶¹⁰ B. O. A. , *DH.TMİK.S.* 5-86, 29 Kanunuevvel 1312/10 Ocak 1897.

⁶¹¹ B. O. A. , *DH.ŞFR.* 203-46, 9 Kanunusani 1312/21 Ocak 1897.

⁶¹² B. O. A. , *DH.TMİK.S.* 9-67, 14 Mayıs 1313/26 Mayıs 1897.

⁶¹³ Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 114.

⁶¹⁴ Özellikle silah ve mühimmat kaçakçılığının yapıldığı Palermo ve Gomniçe ile Loros civarındaki *Plaka* gibi mevkiilerde pasaport muayene memurlarının istihdamı vilayet idaresince istenir. Ancak buralarda görev yapacak memurların maaşlarının karşılığının vilayetçe gösterilmesi gerektiği şûra-yı devlet kararı ile bildirilir. Bk. B. O. A. , *ŞD.* 2110-7, 15 Cemazeyilevvel 1326/15 Haziran 1908.

altına alınması için vilayet jandarma ve polis teşkilatının yeniden düzenlenmesi ile birlikte nahiyeye teşkilatının da yaygınlaştırılması düşünülmüştür. Bu açıdan özellikle Yunanistan ile sınır olan yerlerde buna özen gösterilmiştir⁶¹⁵. Vilayetin bu talebi üzerine Yanya için gerekli polis memurlarının tayinleri düzenlenmiş ve bunlara ilişkin tahsisat belirlenmiştir. Ancak bütçede gerekli karşılığın bulunamaması üzerine başka yollarla ilgili polislerin tayini yapılmak istenmiştir⁶¹⁶. Buna benzer şekilde mali imkânsızlıklara rağmen durumun önemine binaen Yanya sancağının Korundos ve Zagor gibi nahiyelerinde nizamiye askerlerinin ikamesine devam edilmesine dikkat çekilmiştir. Bu yolla Yunanistan üzerinden sancak ve vilayete yönelen suçların önlenmesi ve asayişin temini amaçlanmıştır⁶¹⁷.

2.2.Yanya Sancağının Mülkî Taksimatı (1867-1913)

Vilayetin merkez sancağı konumundaki Yanya'nın idarî sınırları belirli yıllarda değişikliklere uğrasa da genel bir ifade ile güneydoğusunda Yunanistan, kuzeydoğusunda Manastır vilayeti, kuzeybatısında Ergiri sancağı, batısında Yunan Denizi, güney ve güneybatısında ise Preveze sancağı ile çevrilidir⁶¹⁸.

Yanya sancağı dahilindeki kaza, nahiyeye ve köylerin teşkili ve bunların belirli gerekçelerle birleştirilerek tespit edilen merkezlere ilhakları belirli bir düzen içerisinde yapılmıştır. Bir yerin nahiyeye veya kaza merkezi olmasında o yerin coğrafi, askeri ve mali konumu belirleyici olmuştur. Bu nedenle bazı kaza ve nahiyeye merkezlerinin sadece idarî birer merkez oldukları, bazı köylerin ise kasaba ölçeğinde ekonomik ve sosyal bakımdan büyük oldukları tespit edilebilir. Yine bazı idarî birimlerin genişliklerinde farklılıklar vardır. Bu fark her idarî birimin kendisine mahsus özelliklerin ve şartlarının değerlendirilmesi sonucunda oluşturulduğunun delilidir. Yunanistan sınırında ve Yanya ile Tırhala arasındaki Pindus Dağı'ndaki geçite yakın konumdaki Meçova buna bir örnektir. Meçova sadece merkez ve üç

⁶¹⁵ Vilayet idare meclisinin bu tezkiresi Dahiliye Nezareti'ne gönderilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 2809-77, 16 Rabiulevvel 1327/7 Nisan 1909.

⁶¹⁶ Vilayete bir tane birinci, diğeri ikinci ve sekiz tane üçüncü sınıftan komiser olmak üzere 64 memur tayin edilir. Bunlara ödenecek para hazineden karşılanmak üzere 82.225 kuruş olarak tespit edilir. (Bk. B. O. A. , *ZB.* 332-29, 7 Nisan 1325/20 Nisan 1909.) Ancak belirlenen miktarın ilgili yıl bütçesine eklenmesinin mümkün olmadığı belirtilerek vilayetin bu miktarın ne kadarını ve hangi yollarla karşılayabileceğinin öğrenilmesi yoluna gidilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 2809-77, 19 Nisan 1325/2 Mayıs 1909.

⁶¹⁷ Bu nahiyeler dışında asayişin temini için aynı tedbirin Filat, Delvine ve Koniçe kazalarında tatbiki istenir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 2865-54, 15 Cemazeyilevvel 1327/4 Temmuz 1909.

⁶¹⁸ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. VI. , s. 4790.

köyden ibaret bir kazadır⁶¹⁹. Meçova alan büyüklüğünden ziyade askeri ve coğrafi bakımdan stratejik bir yerdedir ve bu nedenle kaza teşkil edilmiştir. Ancak Yanya-Delvine-Ergiri yolu üzerinde bulunan Delvinaki bir kasaba ölçeğinde olmasına rağmen idarî bakımdan sadece köydür⁶²⁰. Çünkü Delvinaki'nin mali durumuna rağmen kaza veya nahiye merkezi teşkiline gerek duyulacak derecede askeri ve coğrafi önemi bulunmamaktaydı.

Bahsedilen ölçülerin yanında sadece askeri öneme sahip yerlerde kaza teşkil edildiğini söylemek yanlıştır. Nitekim idarî merkez olacak yerin fiziki altyapısının da kaza olmaya müsait olup olmadığına bakılmaktaydı. Bir yerin kaza merkezi yapılması ile birlikte orada hizmet verecek idarî birimlerin teşkiline yeterli binaların bulunup bulunmadığı önemliydi. Üstelik fiziki yapıdan kastedilen sadece idarî binalar da değildi. Bunun içerisinde o yerdeki panayır, çarşı ve pazar gibi ekonomik faaliyetlerin de mevcudiyeti dikkate alınmaktaydı. Nitekim ekonomik imkânlar bakımından yetersiz olduğu halde idarî merkez tayin edilen bir yer, kaza-nahiye merkezi olmak özelliğini kaybettiğinde orada idarî merkez tesisi sayesinde yaratılan ekonomik faaliyetler bakımından zarar görecekti. Bu nedenle idarî bir merkez yapılacak yerin hali hazırda kendi kendine yeter düzeyde ekonomik düzeninin kurulu olmasına dikkat edilmekteydi. Böylece ileride yaşanması muhtemel idarî değişikliklerden ilgili yer ahalisi mümkün olduğunca az etkilenecekti⁶²¹.

Bahsedilen hassasiyetler çerçevesinde Yanya sancağında, vilayetin teşkil olduğu yıla ait 1867 tarihli devlet salnamesinde herhangi bir değişiklik yoktur. Nitekim hala eyalet merkezi olan Yanya bu tarihte Koniçe, Aydonat, Premedi, Veniçe, Grebene kazaları ile Yanya merkez kazasına bağlı Meçova, Malakas, Korundos, Çerkovişte, Zagor ve Ada nahiyelerinden oluşmaktaydı. Ertesi yıl vilayet

⁶¹⁹ Arazisi ürün yetiştirmeye çok müsait olmayan bu yerde (Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 260.) ticari faaliyetler yapılır. Epir ile Tesalya'nın bağlantısı buradaki geçitten sağlanır. (Bk. Tozer, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. II. , p. 184.) Bu özellikleri yanında Yunanistan hududunda olması (Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. VI. , s. 4173) burasının kaza teşkilinde önemli bir nedendir.

⁶²⁰ Ergiri sancağının Palipogon kazası dahilindeki bir kasabadır. (Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. III., s. 2153.) Daha Evliya Çelebi'nin ziyareti esnasında 40-50 kadar dükkanın bulunduğu bu kasaba (Bk. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff (haz.) , VIII. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 284.) Yanya'yı ziyaret eden seyyahların kuzeye, Ergiri ve Berat'a yolculuklarında sıklıkla uğradıkları bir noktadır. Bk. Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 357. ;Burgess, *Greece and The Levant...*, Vol. I. , p. 52

⁶²¹ Yunanistan'a terkenden evvel Tırhala sancağındaki Çatalca kazasının Yunanistan sınırındaki askeri öneme haiz Dömeke'ye nakli ahalice istenir. Vilayet idaresi de bu değişikliğe olumlu bakar. Ancak şûrâ-yı devlet böyle düşünmez. Dömeke'nin kaza merkezi olmaya fiziki altyapısı itibariyle uygun olmadığını vilayete bildirir. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2088-10*, 10 Cemazeyilevvel 1293/3 Haziran 1876. ;B. O. A. , *ŞD. 2088-17*, 5 Recep 1293/27 Temmuz 1876.

teşkilatının tatbiki ile birlikte Meçova kazası teşkil edilmiştir. Semarina, Serak, Laka ve Leskovik nahiyeleri ise sancak sınırlarına eklenmiştir. Kuzeyde Leskovik'in sancağa dahil edilmesi ile genişleyen sancak sınırları Premedi'nin Ergiri'ye ilhakıyla daralmıştır. Ayrıca mülkî taksimatta 1870 yılında Koniçe ve Veniçe kazaları sayılmamıştır. Bu kazaların idarî taksimat dışına çıkarıldıkları ya da nahiyeye tahvil edildikleri düşünülebilir. Ancak 1870 yılı sonunda Koniçe kazasının sancak içindeki konumunu muhafaza ettiği tespit edilmektedir⁶²². Grebene kazasının Semarina nahiyesi ile merkez Yanya'ya bağlı Meçova, Malakas, Zagor, Çerkovişte, Korundos nahiyeleri 1871 yılında yine sancak sınırlarındadır⁶²³. Bu yıl içinde merkez kaza dışında Koniçe, Grebene ve Aydonat kazalarından ibaret bir sancak olan Yanya'ya önceden Ergiri sancağının mülhakatındaki Filat kazası eklenmiştir. Böylece sancak sınırları Adriyatik'e, batıya doğru genişlemiş ki bu sayede sancağın deniz ile de irtibatı kurulmuştur⁶²⁴.

Sancağın 1871 yılında düzenlenen sınırları ve mülkî taksimatı 1876 yılına kadar değişmemiştir⁶²⁵. Yanya, Koniçe, Aydonat, Filat, Grebene kazalarının yer aldığı bu taksimatta Meçova, Malakas, Zagor, Çerkovişte, Korundos nahiyelerinin merkez kaza ve Semarina nahiyesinin Grebene kazası dahilinde taslim edildiği anlaşılır. Ancak 1875 yılında kaza teşkil edilen Meçova⁶²⁶ 1876 yılı istatistiklerine göre idarî taksimattaki yerini nahiyeye olarak almıştır. 1877 ve sonrasında bir süre daha bu taksimat devam etmiştir⁶²⁷. Bahsedilen değişiklikler neticesinde sancağın mülkî dağılımı aşağıdaki gibidir⁶²⁸.

⁶²² B. O. A. , *İ.DH.* 624-43402, 8 Ramazan 1287/2 Aralık 1870.

⁶²³ *D. S.* , H. 1284/M. 1867, s. 168. ;*D. S.* , H. 1285/M. 1868, ss. 173, 174. ;*D. S.* , H. 1287/M. 1870, s. 217. ;*Y. V. S.* , H. 1288/M. 1871, ss. 44-46, 102. ; *D. S.* , H. 1288/M. 1871, s. 242.

⁶²⁴ Mart 1871 itibariyle Yanya'ya ilhakı gerçekleşir. (Bk. B. O. A. , *ŞD.* 2085-54, 6 Rabiulevvel 1288/26 Mayıs 1871.) Lakin bu değişiklik 1874 tarihli devlet salnamesine yansır.

⁶²⁵ Sadece devlet salnamelerinin dikkate alınması ile sancağın mülkî yapısını belirlemek yanıltıcıdır. Nitekim 1874 verileri temelinde sancağın sınırlarının çizildiği bir çalışmada Yanya, Koniçe, Grebene ve Aydonat kazaları ifade edilir. Ancak Filat'ın kaza olarak sancak sınırlarında gösterilmemesinde olduğu gibi Yanya ve Grebene kazalarındaki nahiyeler de gösterilmez. (Bk. Destani (ed.), *Albania and Kosovo...*, p. 37-38.) 1878 yılına ait idarî taksimatı gösteren İngiltere'nin A. H. Layard imzalı raporunu içeren diplomatik yazışmalarda da Filat kazası sancak dahilinde değildir. Bk. Beytullah Destani (ed.), *Ethnic Minorities In The Balkan State 1860-1971*, Vol 1: 1860-1885, Archive Editions, Antony Rowe Ltd, Wiltz 2003, p. 330.

⁶²⁶ B. O. A. , *ŞD.* 2087-50, 17 Rabiulevvel 1292/23 Nisan 1875.

⁶²⁷ *D. S.* , H. 1289/M. 1872, s. 246. ;*D. S.* , H. 1290/M. 1873, s. 245. ;*D. S.* , H. 1291/M. 1874, s. 248. ;*D. S.* , H. 1292/M. 1875, s. 245. ;*Y. V. S.* , H. 1292/M. 1875, s. 110. ;*D. S.* , H. 1293/M. 1876, s. 245. ;*Y. V. S.* , H. 1293/M. 1876, ss. 48-52, 113. ;*D. S.* , H. 1294/M. 1877, s. 448. ;*Y. V. S.* , H. 1294/M. 1877, ss. 45-49, 126. ;*D. S.* , H. 1295/M. 1878, s. 344. ;*D. S.* , H. 1296/M. 1879, s. 154.

⁶²⁸ 1879 yılına ait bazı kaynaklarda Manastır'ın bir kazası bulunan Kolonya da Yanya sancağında gösterilir. Kolonya, Leskovik'in kuzeyinde Görice'nin güneyinde yer alır ve ahalisi Arnavuttur. Kaza

Tablo 7: 1876-1880 Yıllarında Yanya Sancağı⁶²⁹.

Sancak	Kaza	Nahiye
Yanya	Yanya	Zagor
		Korundos
		Malakas
		Çerkovişte
	Meçova	-
	Grebene	Veniçe ⁶³⁰
	Koniçe	-
	Aydonat	-
Filat	-	

1880 yılını izleyen iki yıllık sürede kaza ve nahiye dağılımı korunmuştur. Ancak 1880’de Leskovik, Koniçe kazasının bir nahiyesi olarak idarî taksimatta yer almıştır. Bunun dışında 1881 yılında Ayasarande, Parga, Himarina, Çemernik, Siyade, Gomniçe, Kurleş, Labove, Loros, Morto, Veniçe nahiyeleri yeniden idarî taksimatta gösterilmiştir. Lakin bu yıl idarî birimler içerisinde Leskovik bulunmaz⁶³¹.

1881 yılında sancak dahilindeki idarî taksimatta görülen bu hareketliliğin nedeni 93 Harbi sonrasında özellikle Yunanistan ve Karadağ ile başlayan sınır görüşmeleri sırasında Arnavutların toprak terkine gösterdikleri tepkilerdir. Bu dönemde dış tehdidin yanında asayişin kontrol altında tutulması kaygısı Osmanlı merkez idaresini bir takım tedbirler almaya itmiştir. Bu tedbirlerin başında yeterli miktarda güvenlik kuvvetinin bulundurulması asayişin temini için nahiye teşkilatlarını yaygınlaştırmak gelmekteydi. Diğer bir hamle ise sancak ve vilayet içerisindeki idarî birimlerin statülerindeki değişikliklerle güvenlikle ilgili tedbirlerin etkin bir şekilde uygulanabileceği yapının tesis edilmesiydi. Bu ise bazı idarî birimlerin mevcut durumlarının değiştirilmesini gerektiriyordu. Kazalardan bazıları nahiye teşkil edilirken kimi nahiyeler de önce kaza ardından sancak merkezi

merkezi ise Erseke köyüdür. (Bk. Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, s. 104. ;Destani (ed.), *Ethnic Minorities In The Balkan State..*, Vol 1. , p. 332.) Bu kazanın coğrafi sınırları bakımından uzak olmasına rağmen Yanya dahilinde gösterilmesinin sebebi kazanın askeri işleri bakımından Yanya’ya, mülkî işleri bakımından Manastır’a bağlı olmasıdır. Bu durumun netleştirilmesi girişimlerinde Kolonya’nın Ergiri ya da Yanya sancağına mülkî olarak da ilhakı şûrâ-yı devlet ifadesi ile uygun bulunmaz ve askeri işleri ile de Manastır’a bağlanır. (Bk. B. O. A. , *ŞD. 2008-8*, 12 Rabiulahir 1296/5 Nisan 1879.) Buradan hareketle bahsedilen kaynaklardaki gibi mülkî bakımdan Kolonya’nın Yanya dahilinde olduğu bir sürecin yaşandığını belirtmek güçtür.

⁶²⁹ Nüfus istatistik cetveline göre hazırlanmıştır. Bk. B. O. A. , *Y.PRK.UM. 3-47*, 18 Eylül 1296/30 Eylül 1880.

⁶³⁰ Daha sonra Premedi’ye bağlanır. Merkezi Klisore köyü olan nahiyede toplam 25 Köy vardır. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2091-31*, 14 Şaban 1302/29 Mayıs 1885.

⁶³¹ *D. S. , H. 1297/M. 1880*, s. 202. ;*D. S. , H. 1298/M. 1881*, s. 89. ;*D. S. , H. 1299/M. 1882*, s. 142.

yapılıyordu. Bu sebeple 1881 sonrasında vilayet ve özellikle merkez sancak içerisinde köy, nahiye, kaza ve sancak taksimatında düzenlemeler yaşanmıştır. Bu düzenlemelerden en belirginini ise Leskovik'in sancak teşkilidir.

Leskovik'in 1882 yılında sancak teşkili ile birlikte Yanya sancağının kuzey sınırı daralmıştır. Öyle ki Leskovik'in dışında Yanya sancağından Koniçe kazası da koparılmıştır. Leskovik sancağının teşkil edildiği bu süreçte Yanya sancağı merkez, Aydonat, Meçova ve Filat kazaları ile sınırlanmıştır. Leskovik, Koniçe, Premedi ve Palipogon kazalarından oluşan Leskovik sancağı ile böyle bir idarî değişikliğe gidilmesinin sebebi bahsedildiği üzere güvenlik ve asayişti⁶³². Öyle ki daha Leskovik sancağının teşkili esnasında sancak bünyesinde görev yapacak güvenlik görevlilerinin sayılarının arttırılması yolunda çalışmalara başlanmıştır⁶³³. Leskovik'in Yanya vilayeti dâhilindeki sancak statüsü 1888 yılında lağvedilene kadar bu şekilde devam etmiştir⁶³⁴. Sancağın lağvı ile birlikte Leskovik yeniden Yanya sancağının bir kazası olmuştur⁶³⁵.

1883 yılından Leskovik ve Koniçe'nin yeniden sancak sınırlarına dahil edildiği 1888 yılına kadar Yanya sancağı Meçova, Filat, Aydonat ve Yanya kazalarından oluşmuştur. Grebene ise Veniçe ile birlikte Manastır vilayetinin Serfice sancağına bağlanmıştır⁶³⁶. Bu sebeple Grebene bu tarihten sonra Yanya sancağı sınırlarına dahil edilmemiştir. Zaten Grebene'nin, tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişiklikler itibariyle de Yanya'nın idarî sınırları dahilinde olması anlaşılır değildir. Güvenlik gerekçesi ile hareket edilmiş olsa bile Grebene coğrafi bakımdan Serfice ve Nasliç gibi idarî merkezlere daha yakındı. Ancak bu süreçte Grebene'nin tarihi olarak Epir ile ayrı bir yerde duran Makedonya topraklarında idarî bir birim olmasına rağmen Yanya'ya dahil edilmesinden vazgeçilmiştir. Burada, Serfice sancağının teşkili sürecine tesiri bulunan Yunanistan tehdidi ile Grebene'nin Yanya'dan ayrıldığı söylenebilir.

⁶³² B. O. A. , *İ.DH. 851-68291*, 29 Cemazeyilevvel 1299/18 Nisan 1882.

⁶³³ B. O. A. , *Y.A.RES. 17-34*, 5 Zilkade 1299/18 Eylül 1882.

⁶³⁴ Premedi, Koniçe, Palipogon ve Leskovik kazalarından oluşur. 1885 yılında Mutasarrıfı Mehmed Bey(Bk. *D. S. , H. 1302/M. 1885*, ss. 43, 511.), 1886'da Emin Bey (Bk. *D. S. , H. 1303/M. 1886*, s. 39, 435.), 1887'de ise Ahmed Rüşdü Efendi'dir. Bk. *D. S. , H. 1304/M. 1887*, ss. 41, 400.

⁶³⁵ B. O. A. , *İ.DH. 1097-86022*, 3 Muharrem 1306/9 Eylül 1888.

⁶³⁶ Siyade ve Himarina zabıta memurluğu, Zagor ise nahiye müdürü idaresindeki nahiyelerdir. Bk. *D. S. , H. 1300/M. 1883*, s. 273. ;*D. S. , H. 1301/M. 1884*, s. 32. ; *D. S. , H. 1302/M. 1885*, ss. 42, 45. ;*D. S. , H. 1303/M. 1886*, s. 39. ;*D. S. , H. 1304/M. 1887*, s. 41. ;*D. S. , H. 1305/M. 1888*, s. 37.

Leskovik sancağının lağvedilerek kazaya tahvili ardından yeniden Yanya sancağına ilhakı ile 1889 yılında⁶³⁷ sancağın mülkî taksimatı merkez Yanya kazası ile birlikte Leskovik, Koniçe, Aydonat, Filat, Meçova kazalarından ve Malakas, Zagor, Çerkovişte, Korundos nahiyelerinden oluşmuştur⁶³⁸. Bu durum 1893 yılına ait kaynaklarda bu şekilde⁶³⁹ olduğu gibi 1910 yılında Çamlık sancağının teşkiline değin bazı köylerin bağlı oldukları kazaların değişmesi dışında sabit kalmıştır⁶⁴⁰. Bu yıllarda sancak dâhilindeki köylerin sayı ve bağlı oldukları kaza dağılımı aşağıdadır.

Tablo 8: Sancağın Köy-Kaza Dağılımı (1897-1908).

Kaza	Köy
Yanya	223
Leskovik	49
Koniçe	34
Meçova	3
Aydonat	62
Filat	68
Toplam 6 Kaza	439 Köy

1910 yılında Preveze sancağının kuzeyinde Yanya sancağının batısında Çamlık adında bir sancağın teşkili ile Yanya'nın sınırlarında yeniden değişiklik olmuştur. Adı geçen sancağın teşkili sırasında Yanya'dan Aydonat ve Filat kazaları koparılmıştır. Aynı şekilde Preveze sancağından da Margılıç kazası alınmıştır. Bu kazaların merkezi Gomniçe kasabası yapılmış ve bu şekilde Çamlık sancağı

⁶³⁷ Bu yıla ait bazı kaynaklarda Leskovik sancağı lağvedilmemiş görüldüğünden Yanya sancağı Aydonat, Filat ve Meçova kazalarından oluşurken Leskovik ve Koniçe kazaları da Leskovik sancağında yer alır. Bunun nedeni ilgili kaynakların hazırlanması süreçleridir. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I. , s. 152.

⁶³⁸ D. S. , H. 1306/M. 1889, s. 682. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 133.

⁶³⁹ B. O. A. , *ML.MSF.d. 18570*, 29 Zilhicce 1309/25 Temmuz 1892. ;Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1310, ss. 26-27. ; D. S. , H. 1307/M. 1890, s. 766. ; D. S. , H. 1308/M. 1891, s. 758. ;D. S. , H. 1309/M. 1892, s. 788. ; D. S. , H. 1310/M. 1893, s. 796. ; Y. V. S. , R. 1308/M. 1893, ss. 115-152

⁶⁴⁰ D. S. , H. 1311/M. 1894, ss. 826-827. ;D. S. , H. 1312/M. 1895, ss. 844-845. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 119-127. ;D. S. , H. 1313/M. 1896, ss. 880-883. ; D. S. , H. 1313/M. 1896, ss. 882-883. ; D. S. , H. 1314/M. 1897, ss. 888-889. ;Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. VI. , s. 4790. ;D. S. , H. 1315/M. 1898, ss. 546-547. ; D. S. , H. 1316/M. 1899, ss. 666-667. ;D. S. , H. 1317/M. 1900, ss. 626-627. ;D. S. , H. 1318/M. 1901, ss. 666-667. ;Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 84. ;D. S. , H. 1319/M. 1902, ss. 718-719. ;Y. V. S. , R. 1319/M. 1902, ss. 114-125, 199. ;D. S. , H. 1320/M. 1903, s. 738. ;D. S. , H. 1321/M. 1904, ss. 788-789. ;D. S. , H. 1322/M. 1905, ss. 806-807. ;Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Memalik-i Osmaniye'nin Cep Atlası*, s. 59. ;D. S. , H. 1323/M. 1906, ss. 880-881. ;D. S. , H. 1324/M. 1907, ss. 944-945. ;D. S. , H. 1325/M. 1908, ss. 940-941. ;D. S. , H. 1326/M. 1909, ss. 940-941

kurulmuştur⁶⁴¹. Bu yıldan Yanya'nın Osmanlı hakimiyetinden çıktığı 1913 yılına kadar Yanya sancağının idarî taksimatı Yanya, Koniçe, Meçova, Leskovik kazaları şeklindedir. Ancak bu süreçte sancak dahilinde, özellikle merkeze bağlı nahiyelerin sayısında artış yaşanmıştır. Bu döneme kadar Zagor ve Korundos nahiyelerinin istatistiklerde verildiği görülürken artık Malakas ve Çerkovişte'nin de adı geçer. Burada aslında mevcut nahiyelere nahiye heyetlerinin atanması ile ilgili idarî bir tasarruf bulunur. Filat ve Aydonat kazalarının sancaktan ayrılması üzerine bu kazalar dahilindeki köylerin de irtibatı sancak dışına çıkar. 130 köy bu şekilde merkez sancak hesaplamasında görülmez. 1912 yılında Yanya sancağının Koniçe, Meçova, Leskovik kazaları ile merkez Yanya kazasının dört nahiyesi bulunmaktaydı⁶⁴².

Yanya sancağının mülhakatı görüldüğü üzere zamanla değişikliklere uğramış olsa da özellikle 93 Harbi sonrasında tesis edilen düzen 1910 yılına kadar muhafaza edilmiştir. Bu yıllarda sancak, Yanya merkez kazası ile Meçova, Koniçe, Aydonat, Leskovik ve Filat kazaları ile bu kazalar dahilinde teşkil edilen nahiyelerden müteşekkildir. Grebene'nin Yanya sancağı sınırlarından çıkartılması ve bundan önce Filat'ın dahil edilmesi bu süreçte yaşanan değişikliklerdendir. Bu nedenle sancağın geçirdiği değişimini ortaya koyabilmek ve ilerleyen bölümde bilhassa yerleşim birimlerine dair bilgilerin aktarılmasında tarihi sürekliliğin takibi açısından Grebene, idarî taksimat dahilinde bulunduğu sıradaki özellikleri ile açıklanacaktır. Aynı şekilde Filat'ın da kaza olarak sancak dahilinde yaşadığı değişikliklerden bahsedilecektir. 1910 yılında Çamlık sancağının teşkili ile Yanya sancağının sınırlarından çıkarılan Filat ve Aydonat kazalarına ait bilgiler bu sebeple bu bölümde sıralanacaktır.

2.2.1. Yanya Kazası

Vilayetin merkez sancağı olan Yanya aynı zamanda merkez kazadır. Kazanın kuzey güney mesafesi 70, doğu batı mesafesi ise 55 kilometredir. Denizden 648 metre yükseklikteki kaza merkezinin kuzeyi Koniçe ve Leskovik, doğu ve kuzeydoğusu Miçakil Dağı ve Zagor nahiyesi, doğusu Meçova kazası ve Pindus

⁶⁴¹ B. O. A. , *İ.DH. 1480-43*, 12 Rabiulevvel 1328/24 Mart 1910.

⁶⁴² D. S. , R. 1327/M. 1911, ss. 807-808. ;D. S. , R. 1328/M. 1912, ss. 818-820

Dağları, güneyi Loros ve Narda ile Yunanistan sınırı, batısı Aydonat ve Filat kazaları ile çevrilidir⁶⁴³.

1864 tarihli vilayet nizamnâmesinin üçüncü maddesinde tanımı yapılan kaza için *her kazanın baş kasabası kaymakam mekarıdır* denmiştir⁶⁴⁴. Ancak Yanya, hem kaza hem sancak hem de vilayet merkezi olması sebebiyle kimi zaman bu maddenin dışında kalmıştır. Bu anlamda daha önce bahsedilen 1867 tarihli karar ve uygulamada 1871 vilayet nizamnâmesi ile merkez sancak mutasarrıflıklarının ve kaza kaymakamlıklarının lağvı sebebi ile Yanya kazasında merkez kaymakamı bulunmamıştır. Bu nedenle Yanya'nın idaresi, merkez sancak idaresini yüklenen vali muavini ve bazen de merkez mutasarrıf eliyle yürütülmüştür. Her ikisinin de olmadığı dönemlerde ise merkez kaza idaresi merkez sancak idaresinde olduğu üzere valinin himayesindeydi.

Aynı zamanda vilayet merkezi bulunan merkez sancak ve kazaların idareleriyle ilgili sıkıntıların yaşanması üzerine yeni bir karar ile bu durum yeniden gözden geçirilmiştir. Bu açıdan 1902 yılında Rumeli'deki vilayet merkezlerinde merkez kaymakamlıklarının teşkiline karar verilmiştir. Bu kaymakamlar vilayet merkezi bulunan şehir ve bağlı nahiye ile köylerin mülkî, malî, zabtiye ve belediye işleriyle ilgilenecekti⁶⁴⁵. Bu karar üzerine merkez kaymakamlıklarında görev yapacak mal, vergi, tapu, nüfus ve zabıta işleri ile ilgilenen memurların yeniden tayin edilmesine gerek olmadığı beyan edilmiştir. Vilayet merkezinde zaten bu işleri yapan memurlardan ihtiyaç olduğu kadarı merkez kazaya kaydırılacaktı⁶⁴⁶. Merkez kaza idaresinde görevlendirilecek memurların hali hazırda vilayet idaresinde görevli memurlardan seçilmesinin gerçekleştirilen idarî düzenlemenin hazineye ek bir yük getirmemesi yönünde bir tedbir olduğu söylenebilir.

Bu gelişmeler üzerine Yanya kazasına kaymakam tayin edilmiştir. 1903 yılı itibariyle merkez kaza kaymakamının bulunduğu Yanya kazasında 1908-1910 yılları arasındaki boşluk dışında sürekli kaymakam bulunmuştur. Buradan hareketle Yanya sancağı idarecilerinin ve görevli oldukları yılların genel bir dağılımının yapılmaya

⁶⁴³ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 115. ; Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, ss. 100-101.

⁶⁴⁴ *Düstur*, Tertip I, C. I, s. 608.

⁶⁴⁵ B. O. A. , *BEO. 1960-146989*, 9 Ramazan 1320/10 Aralık 1902. ;B. O. A. , *DH.MKT. 625-43*, 22 Ramazan 1320/23 Aralık 1902.

⁶⁴⁶ B. O. A. , *BEO. 2005-150339*, 21 Zilkade 1320/19 Şubat 1903. ; B. O. A. , *BEO. 2005-150355*, 23 Zilkade 1320/21 Şubat 1903.

çalışıldığı Tablo 6'ya bakılarak Yanya merkez kazasının 1903 yılına kadar ve 1908-1910 yılları arasında mutasarrıf, vali muavini, müsteşar ve vali idaresinde olduğu söylenebilir.

Tablo 9: Yanya Merkez Kazası İdarecileri (1867-1913).

Kaymakam	Görev Yılı
Ahmed Efendi	1867-.... ⁶⁴⁷
Abdulrahman Bey	1903-1906 ⁶⁴⁸
Nezir Remzi Efendi	1906-1907 ⁶⁴⁹
Vali Muavini	1908-1910 ⁶⁵⁰
Ali Kemal Bey	1910-1912 ⁶⁵¹
Hüseyin Bey	1912- ⁶⁵²

Yanya'da 1908-1910 yılları arasında merkez kaza kaymakamlığı kaldırılmıştır. Bu sebepten 1910 yılında Ali Kemal Bey'in kaymakam tayinine kadar Nezir Remzi Bey'in ardından bir kaymakam tespit edilmez. Nitekim bu tarihlerde merkez kaymakamlıklarının yeniden teşkil edilmesi yönünde vilayet harekete geçmiştir. Bu talepte Yanya merkez kazasının idare heyetinin de teşkil edildiği bildirilmiştir. Bahsedilen kaza idare meclisinin seçimle görevlendirilen ikisi Müslüman ikisi

⁶⁴⁷ B. O. A. , *A.MKT.MHM. 391-30*, 15 Cemazeyilevvel 1284/14 Eylül 1867.

⁶⁴⁸ 1902 yılı içinde merkez kaymakamlığına Loros Kaymakamı Abdulrahman Bey'in tayini ile kaymakamlık dahilindeki tahrirat kitabesi maaşının tahsisi işlemlerine başlanır. (Bk. B. O. A. , *Y.PRK.MK. 11-109*, 21 Ramazan 1320/22 Aralık 1902.) Ardından 1903 yılı içinde atama yapılır. (Bk. B. O. A. , *TFR.I.A. 2-102*, 3 Şevval 1320/3 Ocak 1903. ;B. O. A. , *TFR.I.YN. 2-101*, 4 Şevval 1320/4 Ocak 1903. ;B. O. A. , *BEO. 1970-147708*, 4 Şevval 1320/4 Ocak 1903. ;B. O. A. , *İ.DH. 1405-9*, 4 Şevval 1320/4 Ocak 1903.) Bu görevi 1906'ya kadar sürer. Bk. B. O. A. , *TFR.I.ŞKT. 83-8281*, 3 Muharrem 1324/27 Şubat 1906.

⁶⁴⁹ 1904 yılı içinde Abdulrahman Bey'in önce görev yerinin değiştirilmesi istenir. (Bk. B. O. A. , *DH.ŞFR. 360-75*, 14 Zilhicce 1321/2 Mart 1904.) Ardından Yanya'daki Rum bir papaz tarafından şikayete konu edilir ki bu durum tahkik edilir. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 872-43*, 9 Cemazeyilevvel 1322/22 Temmuz 1904.) Ancak bu girişimlerin neticesiz kaldığı, 1906 yılında Alasonya Kaymakamı Nezir Remzi Bey'in merkez kaymakamı olarak tayin edildiği döneme kadar Abdulrahman Bey'in kaymakamlığının devam ettiğinden anlaşılır. (Bk. B. O. A. , *İ.DH. 1443-38*, 14 Safer 1324/9 Nisan 1906. ;B. O. A. , *BEO. 2802-210109*, 16 Safer 1324/11 Nisan 1906.) Nezir Remzi Bey görevindeki başarısı nedeni ile 1907 yılında taltif edilir. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1167-18*, 5 Rabiulahir 1325/18 Mayıs 1907.) 1908 ve 1909 yıllarına ait kayıtların kısmen yer aldığı devlet salnamelerinde Nezir Remzi Bey'in görevine devam ettiği görülür. Buradab 1908 tarihli salnamenin 1907 yılı verilerini gösterdiği ve 1909 yılına ait salnamenin ise bir önceki yıla ait bilgilerin tekrarı olduğu anlaşılır. Bk. *D. S. , H. 1325/M. 1908*, s. 938. ;*D. S. , H. 1326/M. 1909*, s. 938.

⁶⁵⁰ Bu yıllarda Yanya'da yeniden merkez kazanın teşkil edilmesi teşebbüslerinin sürdüğü anlaşılır. Nitekim 1909 yılında buna müsaade edilir. (Bk. B. O. A. , *TFR.I.YN. 12-1151*, 15 Şaban 1327/1 Eylül 1909.) Bunun ardından Ali Kemal Bey merkez kaymakamlığa tayin edilir.

⁶⁵¹ Ali Kemal Bey görevi başına geçmek üzere harekete geçer ve 1912'ye kadar bu görevini sürdürür. B. O. A. , *DH.MUİ. 127-37*, 1 Ramazan 1328/6 Eylül 1910. ;*D. S. , R. 1327/M. 1911*, s. 807.

⁶⁵² Yanya Kaymakamı Ali Kemal Bey ile Loros Kaymakamı Hüseyin Bey'in becayişi yapılır. Bk. B. O. A. , *İ.DH. 1495-32*, 13 Şevval 1330/25 Eylül 1912. ;*D. S. , R. 1328/M. 1912*, s. 819.

gayrimüslim olmak üzere dört üyesinin bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca merkez muhasebe kâtibi ve tapu kâtibi doğrudan merkez kaymakamlığına bağlanarak muhasebe kâtibi ve mal memuru sıfatı ile kaza idare meclisine dahil olmuşlardır. Bu düzenlemelerde birinci ve ikinci jandarma bölük kumandanları da şehir ve kazaya nezaret etmişlerdir. Kazaya ait nüfus Nezareti ve redif muamelatı da doğrudan doğruya merkez kaymakamlığına bağlanmıştır. Bahsedilen idarî birimlerin vilayet merkez kaza kaymakamının bu işleri nedeni ile yeniden teşkilinin faydalı olacağı beyan edilmiştir⁶⁵³. Talebin kabul edildiği 1910 yılındaki kaymakam tayini ortaya çıkmaktadır. Bu tarihin ardından Osmanlı idaresinden çıkana kadar Yanya kazasının bir merkez kaymakamın idaresinde olduğu görülmektedir⁶⁵⁴.

Yanya merkez kazasının idaresinde bu hususiyetlerin yanında belediye dairesi de bulunmaktaydı. 1871 Vilayet Nizamnamesi'nde vali, mutasarrıf ve kaymakamın oturduğu şehir ve kasabalarda bir belediye meclisinin olacağı beyan edilmiştir⁶⁵⁵. Bu meclis reis ile muavini ve altı azadan oluşacaktı. Mecliste ayrıca müşavir üye sıfatı ile doktor ve mühendis de bulunacaktı. Meclisin maiyetinde ayrıca kâtip ve sandık emini ile gereği kadar da hademe görevlendirilebilecekti⁶⁵⁶. Meclisin aralarında her cemaat temsilcisinin yer aldığı üyelerden oluşmasına ayrıca dikkat edilecekti⁶⁵⁷.

Bahsedilen düzenlemeyle uyumlu olarak ve daha 1868 yılında Yanya kazasında belediye meclisi teşkil edilmiştir. Yani 1871 tarihli nizamnameden önce de Yanya'da belediye meclisi vardır. Bu anlamda Yanya'da belediye idaresinin erken dönemde kurulduğu anlaşılır. Belediye meclisi kantar ve panayır rüsumları ile ilgili muamelelerde yetkilendirilerek belediye hizmetleri için gerekli gelir sağlanmaya

⁶⁵³ Vilayette merkez kaymakamlığın kurulması talebi 15 Ağustos 1909 tarihlidir. Bk. B. O. A. , *TFR.I.YN. 12-1151*, 19 Ağustos 1325/1 Eylül 1909.

⁶⁵⁴ Merkez kaymakamlıkların imparatorluk genelinde irade-i seniyye ile kaldırılması 1914 yılındadır. (Bk. B. O. A. , *DH.HMŞ. 26-35*, 1 Mart 1330/14 Mart 1914.) Bu yıl Edirne ve Halep vilayetleri dışındaki vilayetlerde merkez kaymakamlıkları lağvedilir. Bk. B. O. A. , *BEO. 4268-320053*, 16 Cemazeyilahir 1332/12 Mayıs 1914.

⁶⁵⁵ 1864 nizamnamesinde her Köy için bir belediye dairesi öngörüldü ise de şehir ve kasabalar için herhangi bir açıklama yoktu. Ancak bazı vilayetlerde belediye idaresi kurulmak istenince bu yönde talimatname hazırlanır. Bk. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, s. 173.

⁶⁵⁶ Nizamnamenin 111. ve 112. maddelerinde açıklanır. Bk. *Düstur*, Tertip I, C. I, ss. 648-649.

⁶⁵⁷ Üyelerin seçimi için iki yılda bir o yerin mülkî amiri, müftü ve ruhani liderler ile kâtiplerden oluşan tetkik meclisinin üye sayısının üç katı adayları belirlemesiyle olmaktadır. Bu adayların isimleri mahalle ihtiyar meclislerine gönderilecekti. Adaylardan en çok oy alanların ilk üçte ikilik kısmı içerisinde mutasarrıf altı üye tespit edecekti. Liva belediye meclisi için vali, vilayet belediye meclisi için Babiâli'nin onayı aranmaktaydı. Bk. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, s. 176.

çalışılmıştır⁶⁵⁸. 1871 yılında Yanya belediye meclisi reis, muavin, ikisi Müslüman beş üye ile tabip, mühendis ve kâtipten oluşmuştur. Meclis üyelerinin altı yerine beş üyeden teşkili dışında bu durum 1871 tarihli nizamnâmeye uygundur. 1875 ve 1876 yıllarında Yanya belediye reisi Tacî Bey'dir. Gayrimüslim bir muavin ile üç azanın yanında iki Müslüman üyeden oluşan meclise yine belediye tabipleri ile kâtip nezaret etmekteydi⁶⁵⁹.

Vilayet nizamnâmeleri çerçevesinde şekillenen ve imparatorluk genelinde tatbikine başlanan belediye meclislerine dair hususi olarak bir kanun hazırlanması 1877'yi bulmuştur. Bu düzenlemenin getirdiği en belirgin değişiklik ise belediye meclis üyelerinde Türkçe bilmek şartının aranmasıydı⁶⁶⁰. Belediye idaresine ilişkin bu düzenleme ardından Yanya belediye dairesi yine Tacî Bey'in resiliğinde gayrimüslim bir muavin ile ikisi Müslüman üçü gayrimüslim beş üyeden oluşmuştur. 1892 yılına gelindiğinde 1877 tarihli kanun sebebi ile olsa gerek Yanya belediyesi daha etraflı bir şekilde düzenlenmiştir. Nitekim bu tarihte altı üyenin bulunduğu mecliste mühendis ve tabip sayılarında da artış görülür. Belediyenin görevleri⁶⁶¹ kapsamındaki vazifelilerin sayıları bu yıl ayrıca verilmiştir. Beş çavuş, 233 fener, altı fenerci, altı araba ve arabacı, bir petrol kolcusu, iki hastane gardiyanı, tulumacı, 60 yangın kovası, sekiz süpürgeci ve petrol memuru belediye idaresindeki görevlilerdendi. 1895 yılında belediye reisi değişmiştir. Hayri Bey'in reis bulunduğu bu yıl belediye meclisinde ikisi Müslüman dört üye sayılmıştır. Buradan meclis azalarında azalma olduğu görülmektedir. Ayrıca kâtibin yer aldığı meclis bünyesinde tabip, mühendis, kantar memuru, sandık emini, evrak mukayyidi, tahsildar,

⁶⁵⁸ Yanya vilayeti içinde çoğu liva merkezi olan yerlerde belediye meclisleri kurulur. Berat, Ergiri, Delvine, Tepedelen bunlardan bazılarıdır. Tırhala sancağında ise hemen hemen tüm kazalarda belediye meclisleri bulunur. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2085-8*, 21 Rabiulahir 1285/11 Ağustos 1868.

⁶⁵⁹ Y. V. S. , H. 1288/M. 1872, s. 43. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 41. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 41.

⁶⁶⁰ Bu yıl Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nda belirtildiği üzere Osmanlı parlamentosunda ilk iş olarak dersaadet ve vilayet belediye kanunları hazırlanır. 5 Ekim 1877'de yürürlüğe giren bu kanuna göre her kasaba ve şehirde bir belediye meclisi kurulacaktır. Bu kanuna göre belediye reisi, seçilen üyelerin içerisinde hükümetçe tayin edilecekti. Ayrıca belediye gelirleri içerisinde kendisine maaş da verilecekti. Ancak pratikte seçim tatbik edilmediğinden belediye reislerinin hali hazırdaki memuriyetleri devam etmiş gibidir. 1877 Belediye Kanunu'na göre belediye personeli tabip, baytar, mühendis gibi müşavir üyeleri dışında kâtip, sandık emini ve zabıta-i belediye vazifesini gören gereği kadar belediye çavuşundan oluşuyordu Bk. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, ss. 186, 188-190.

⁶⁶¹ Yanya'ya özellikle Yunanistan ve Korfü, Golos, Yenişehir gibi imarı güzel ve pazarları düzenli şehirlerden gelen ecnebler sebebi ile belediye dairesi vasıtası ile düzenlenmesi istenir. Bunun önemine yapılı vurgu ile mali açıdan Ziraat Bankası hesabındaki bir miktar paranın belediye hizmetlerinde kullanılmasına da müsaade edilir. Böylece Yanya'daki pazarların düzene koyulması ve şehrin imar bakımından iyileştirilmesi istenir. Bk. B. O. A. , *BEO. 157-11769*, 7 Muharrem 1311/21 Temmuz 1893.

tulumbacı, çavuş ve süpürgeciler gibi görevliler mevcuttu. 1902 yılında Yanya belediye dairesi reisi artık Müslüman değildi. Muhtemelen 1896 yılı itibariyle Rumeli’de uygulanan ıslahatlar kapsamında idarecilerin atanmasında dikkate alınan nüfus özellikleri belediye dairelerinde de tatbik edilmiştir. Bu yıl itibariyle Yanya belediye meclisi reisi Hristaki Efendi olarak tespit edilmektedir. Meclisin üyelerinin ise hepsi Müslüman dört kişiden ibaretti. Burada üyeler içerisinde gayrimüslim olmaması dikkat çekmektedir. Bu yıl belediye dairesinde daha önceden sıralanan görevlilere ilaveten ambar memuru, müfettiş, kontrat memuru, gaz ve ispiroto deposu memuru, techir memuru beyan edilmiştir⁶⁶².

Yanya belediye idaresinin gelir ve gider dengesine bakıldığında yıllar içerisinde dalgalanmalar olduğu söylenebilir. 1895 yılında 394.000 kuruş geliri bulunan belediyenin giderleri buna denktir. Ancak 1902 yılında belediye gelirleri 241.854 kuruşa düşmüştür. Bu yıl da giderlerin gelir ile denk olduğu görülse de aradan geçen yedi yıllık zaman diliminde bütçe toplamında azalma vardır⁶⁶³. Bunda Tesalya harbinin tesiri olabilir⁶⁶⁴. Nitekim Yanya’nın ticari faaliyetlerinin hatırı sayılır miktarı Yunanistan ile gerçekleşmekteydi. Yunanistan üzerinden şehre gelen emtianın azalması belediye gelirlerindeki düşüşün nedenini teşkil edebilir. Belediye gelirlerinin Yanya şehrindeki belediye hizmetlerine yeterli derecede olmaması Yanya idaresinin de dikkatini çekmiştir. Buna ilişkin gelir arttırıcı önerilerini Dahiliye Nezareti’ne iletmişlerdir. Bu öneriler şehirdeki pazara girecek her türlü mala konulacak ilave resm ile gelirin arttırılması şeklindeydi. Lakin belediye kanunu ve düzenlemelerine göre bunun uygun olmayacağı belirtilerek vilayetin teklifi reddedilmiştir⁶⁶⁵. Buna dair bir diğer girişim 1906 yılında Yanya vilayeti genelindeki belediyelerin gelirlerinin arttırılması için yapılmıştır. Zebhiye ve kantar rüsumlarından vilayet dahilindeki belediyelere pay bırakılması istenmiştir. Lakin Maliye Nezareti buna yanaşmamıştır. Bu gelirlerin belediyelere terkinin mümkün

⁶⁶² Meclisin Müslüman üyeleri Selahaddin Efendi, Hayri Efendi, Ferit Bey, Hasan Efendi’dir. Bk. *Y. V. S.* , H. 1294/M. 1877, s. 41. ;*Y. V. S.* , R. 1308/M. 1892, ss. 88-89. ;*Y. V. S.* , R. 1311/M. 1895, ss. 94-95. ;*Y. V. S.* , H. 1319/M. 1902, ss. 86-87.

⁶⁶³ *Y. V. S.* , R. 1311/M. 1895, s. 320. ;*Y. V. S.* , H. 1319/M. 1902, s. 213.

⁶⁶⁴ 1895 yılında belediye gelirlerindeki artış yukarıda açıklandığı üzere 1893 yılında Ziraat Bankası hesabındaki bir miktar paranın belediyenin tasarrufuna bırakılması da olabilir. Lakin bu Tesalya Harbi’ne mukayese ile daha düşük bir etkidir.

⁶⁶⁵ B. O. A. , *BEO*. 2227-166972, 8 Ramazan 1321/28 Kasım 1903.

olmadığının beyanı üzerine belediyelerin başka yollar ile gelirlerini arttırmalarının gerektiği bildirilmiştir⁶⁶⁶.

Yanya belediye idaresinin şehrin imarı ve düzeni hususundaki görevlerini yerine getirmek üzere yaptığı girişimlerin neticesiz kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak burada belediye idarelerinin kuruluş amaçları doğrultusunda Yanya idarecilerinin hareket ettiklerine işaret edilmelidir. Nitekim belediye dairesinin Yanya'da teşkili ardından geçen her yıl belediyenin bünyesindeki görevlilerin sayı ve çeşitlerinin arttırılarak yeniden düzenlendiği söylenebilir. Yani şehirde belediyeçilik hizmetlerinin imkanlar dahilinde verilmeye çalışıldığı hatta hem Osmanlı hem de yabancı ülkelerdeki şehirler ile mukayese yapılmak kaydı ile Yanya şehrinin de düzene sokulması gerektiğinin idareciler tarafından bilindiği görülmektedir.

Yanya'nın idarî birimlerinin yanında kazanın idarî, siyasi ve ticari konumunu ortaya koyan yönüne de işaret edilebilir. Bu anlamda konsoloshaneler önemlidir. Nitekim Yanya, bilhassa Tepedelenli Ali Paşa idaresi esnasında, yabancı devletlerin temsilcilerinin bulunduğu bir yerdir. Yanya'nın bu özelliği Tanzimat Devri boyunca devam etmiştir. Yunanistan'nın topraklarını kuzeye ve kuzeydoğu istikametine genişletmek düşüncesi sebebiyle de Yanya sürekli gündemde olmuştur. Nitekim Güney Arnavutluk'un idarî merkezi bulunan Yanya aynı zamanda ticari ve siyasi bakımdan da dikkat çekiyordu. Bu gerekçelerle yabancı ülke konsoloslarının bulunduğu Yanya, vilayetin diğer idarî birimlerinde görülen bölgesel ilgiden de öte bir duruma ev sahipliği yapmaktaydı. Bu haliyle konsolosların diplomatik temaslarının yanında ticari ve siyasi meselelerle alakalı olarak vilayet merkezinde buldukları anlaşılmaktadır⁶⁶⁷.

Bu gerekçelerle olsa gerek 1871 ve 1902 yılları arasında Yanya şehrinde Avusturya-Macaristan, Yunanistan, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya

⁶⁶⁶ B. O. A. , *BEO*. 2274-207996, 11 Cemazeyilevvel 1324/3 Temmuz 1906.

⁶⁶⁷ Konsoloslar vasıtası ile yabancı ülkelerin Yanya'da yürüttükleri faaliyetlerden Osmanlı idaresinin haberdar olduğu görülür. Buna göre Yanya üzerindeki emelleri bakımından Avusturya-Macaristan Devleti'nin Yunanistan ile anlaşamadığı belirtilerek bundan faydalanılması gerektiği bildirilir. Lakin bu yapılırken Yunanistan'nın bölgedeki etkisinin de küçümsenmemesine işaret edilir. Nitekim Berlin Muahedesi sonrasında Hristiyan Arnavutların ve Ulahların açılan mektepler ile Rumlaştıkları tespit edilir. Bu ifadelerin ardından İtalya ile Yunanistan ilişkilerinden ziyade Yunanistan ile Avusturya-Macaristan'nın münasebetlerine dikkat edilmesi önerilir. Bu sebeple İtalya'nın Yanya üzerindeki hakimiyet tesisine dair girişimlerinden ziyade Yunanistan'nın faaliyetlerine dikkat çekilir. Bk. B. O. A. , *Y.A.HUS*. 494-99, 23 Şaban 1323/23 Ekim 1905.

konsolosluklarının bulunduğu tespit edilmektedir⁶⁶⁸. Bunların yanında 1904 yılında yine Yanya'da Romanya konsoloshanesinin açılması girişimi vardır. Buna göre Selanik, Manastır ve Kalâ-yı Sultanî gibi yerlerde Romanya konsoloshanelerinin açılmasına dair irade buyrulmuştur. Lakin bunlardan Kalâ-yı Sultanî'de henüz açılmamış olan konsoloshanenin Yanya'da açılmasına dair irade Yanya vilayetine tebliğ edilmiştir. Nitekim bu irade doğrultusunda Yanya'da 1904 itibarıyla yukarıdaki altı devlete ilaveten Romanya konsolosluğunun bulunduğu söylenebilir⁶⁶⁹.

Yanya, sancak ve vilayet merkezi olması sebebi ile idarî, ticari, siyasi bir merkez olduğu kadar dinî bir merkezdir. Bu sebeple vilayette farklı din ve mezheplere mensup vatandaşların ruhani liderlerinin bulunduğu bir yerdir. Bu açıdan Yanya kazasının ve kaza merkezi bulunan şehir dikkat çekmektedir. Ruhani liderlerden nüfus içerisindeki dağılımı dikkate alındığında Ortodoks mezhebi temsilcileri daha yaygındır. Çeşitli yıllara ait kayıtlarda Yanya'da metropolit bulunduğu ve yetki alanının da Yanya dahilindeki idarî birimler olduğu görülür. Örneğin 1892 yılında Yanya metropoliti Grigoryos Efendi'dir⁶⁷⁰. Rum ruhani liderinin yanında Yanya'da ikamet eden Yahudilerin ruhani lideri olarak haham da Yanya kazası merkezindedir⁶⁷¹.

2.2.1.1.Yanya Kazası Nahiye ve Köyleri

Tanzimat sonrasında şekillenen Osmanlı Devleti'nin taşra idaresi kapsamında kazalar nahiye ve köylere taksim edilmiştir. Yanya kazasında da bu şekilde nahiye ve köy şeklindeki idarî birimler bulunmaktadır. Bu nahiyeler Yanya'nın vilayet teşkili ardından merkez kazaya bağlanmışlardır. Vıyalet teşkilatının Yanya'da tatbiki ardından 1871 yılında Yanya merkez kazasına bağlı nahiyeler Meçova ve Zagor'dur. Resul Efendi'nin Meçova, Hasan Ağa'nın Zagor nahiye müdürü olduğu bu yıl aslında Korundos, Çerkovişte, Malakas isimli üç nahiye daha Yanya kazasının birer

⁶⁶⁸ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 95. ; Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 105. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 108. ; D. S. , H. 1298/M. 1881, ss. 345, 349, 350, 353, 354. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, ss. 112-113. ; Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 114-115. ; Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, ss. 110-111.

⁶⁶⁹ Romanya dışında (Bk. B. O. A. , *BEO*. 2280-170997, 6 Zilhicce 1321/23 Şubat 1904.) bahsedilen devletlere sonradan Hollanda eklenir. Bk. Kiel, "Yanya", C. 43, s. 320.

⁶⁷⁰ D. S. , H. 1275/M. 1858, s. 142. ;D. S. , H. 1278/M. 1861, s. 89. ; D. S. , H. 1279/M. 1862, s. 91. ;D. S. , H. 1280/M. 1860, s. 101. ;D. S. , H. 1281/M. 1864, s. 102. ;D. S. , H. 1282/M. 1865, s. 92. ;D. S. , H. 1285/M. 1868, s. 128. ;D. S. , H. 1293/M. 1876, s. 208. ;Y. V. S. , H. 1308/M. 1892, s. 111. ;Y. V. S. , R. 1311/H. 1895, s. 113.

⁶⁷¹ D. S. , H. 1276/M. 1859, s. 92. ;D. S. , H. 1278/M. 1861, s. 100. ;D. S. , H. 1279/M. 1862, s. 103. ;D. S. , H. 1281/M. 1864, s. 116. ;D. S. , H. 1285/M. 1868, s. 141.

nahiyesidir. Lakin bu üç nahiyede daha önce bahsedildiği üzere nahije heyeti olmadığından idarecilerine dair bilgiler yer almaz. Bu sebeple merkez kazaya bağlı sadece iki nahije bulunduğu izlenimi doğur. Bu durum 1875 yılı itibariyle devam etmiştir. Ancak bu yıl Yanya kazasına dair mülkî taksimatta Zagor nahije müdürü bulunmadığı halde sadece Meçova müdürü Fahir Efendi gösterilmiştir. Fakat ilgili durum 1876 tarihli kayıttaki değişmiştir. Bu yıl Meçova⁶⁷² kaza olarak teşkil edilmiş ve Zagor nahiyesi müdürü olarak Musni Efendi ismi gösterilmiştir⁶⁷³.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda anlaşıldığı üzere Yanya kazasının nahiyelerinden bazıları istatistiklerde yer almazken, bazılarının sadece isimlerinin zikredilerek idarî heyetleri hakkında bilgilerin verilmediği tespit edilir. Bunun nedeni nahije heyeti bulunan ve bulunmayan nahiyeler arasındaki farktır. Yanya’da, daha eyalet idaresi esnasında, mülkî işleyişi bakımından farklı olsa da merkeze bağlı bulunan, coğrafi olarak Yanya’ya yakın yerler nahije adıyla düzenlenmiştir. Bu nahiyelerden kesintisiz olarak Yanya’ya bağlı olarak tespit edilenler Zagor, Korundos, Çerkovişte ve Malakas’tır. Ancak vilayetin teşkili ardından nahije heyetinin tayin edildiği Zagor dışındaki nahiyelerde nahije heyeti bulunmamaktaydı. Bunun nedeni genellikle mali kaynak yetersizliğiydi. Kaynak yetersizliği sebebiyle nahije olarak teşkilatlandırıldıkları halde nahije heyetinden yoksun olan nahiyelerin mevcudiyeti Yanya sancağında kimi sorunlara sebebiyet vermekteydi. Özellikle nahije heyetlerinin bulunmaması sebebiyle merkez kazadan idare edilen bu yerlerin idaresinde haliyle zorluklar yaşanmaktaydı. İdarî işlemler için altı yedi saat mesafedeki merkez kazaya gitmek durumunda kalan ahali için de bu anlamda güçlükler yaşandığı gibi asayişin ve güvenliğin teminindeki zorluklar nedeni ile merkez idare açısından da sıkıntılar oluşmaktaydı.

Vilayet idare meclisince bahsedilen aksaklıkların halline dair sunulan çözüm ise bu nahiyelerde teşkil edilecek nahije heyetleriydi. 1888 yılında Yanya’da Malakas ve Çerkovişte nahiyesine bu gerekçe ile nahije heyeti tayinine girilmiştir. Vilayet dahilindeki pasaport muayene memurlarından artık ihtiyaç duyulmayanların lağvedilmesi⁶⁷⁴ ile elde edilecek kaynak vilayet içerisinde Korundos ve Çerkovişte

⁶⁷² Meçova 1875 itibariyle kazaya tahvil edilmiş ve bu durum kayıtlara 1876’da yansımıştır. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2087-50*, 17 Rabiulevvel 1292/23 Nisan 1875.

⁶⁷³ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, ss. 43, 104, 102. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, ss. 44, 110. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, ss. 47, 52, 113. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 126. ;D. S. , H. 1296/M. 1879, s. 154.

⁶⁷⁴ Kaldırılan pasaport muayene memurlarının 1886 yılında vilayetin isteği ile kurulan 16 memuriyetten olduğu görülür. Ancak 1908 yılında bu memuriyetlerden özellikle Yunanistan sınırında

gibi nahiyelere gönderilecek idarî heyetin masraflarını karşılamak üzere kullanılacaktır⁶⁷⁵. Ancak bu şekilde de masrafları karşılanamayan Malakas nahiyesine atanacak nahiye heyetinin masraflarının hazinece karşılanması istenmiştir⁶⁷⁶. Vilayet idare meclisi bu teklifi sırasında nerelerdeki pasaport muayene memuriyetlerinin kaldırılacağını da beyan etmiştir. Ayrıca buralardan elde edilen paranın nerelerde kullanılacağını da kalemler halinde açıklamıştır. Lakin kaldırılan memuriyetlerden tasarruf edilen miktar Yanya kazası dahilindeki nahiyelerden sadece Korundos'a atanacak heyet için kullanılmıştır⁶⁷⁷. Yani vilayetin teklifi üzerine verilen kararda sadece Korundos nahiyesinin teşkili-nahiye heyetinin tayini gerçekleşmiştir⁶⁷⁸. Bu düzenlemenin temel nedeninin aslında asayiş ve güvenlik olduğu ise nahiye müdürünün tayini sırasında aranılan özelliklerinde beyan edilmiştir. Buraya tayin edilecek müdürün yerel adetlere aşina olmasının yanında *inzibat ve asayişe kudretli* birisi olmasına da dikkat çekilmiştir⁶⁷⁹.

Yanya kazasının nahiyelerinde görülen bu değişikliğin vilayet salnamesine yansımaları gecikmiştir. 1889 yılında yine sadece Zagor'un nahiye müdürü gösterilmiştir⁶⁸⁰. Bu durum ancak 1892 tarihli kayıta değişmiştir. Bu tarihli salnamede 1888 yılı içinde Korundos nahiyesiyle ilgili yapılan düzenleme ardından 1889 yılı başında yapılan müdür ataması yer alarak⁶⁸¹ Korundos'un nahiye heyeti verilmiştir. Ancak 1892 itibarıyla Yanya kazasının nahiyelerinden Çerkovişte ve Malakas'ta yine idarî heyet bulunmamaktadır⁶⁸². 1903 yılında Çerkovişte ve Malakas'a sancak dahilindeki Meçova kazasının nahiyeye tahvili ile elde kalacak

bulunanların yeniden ihdası meselesi gündeme gelir. Çünkü buralardan yapılan kaçakçılık faaliyetlerinin önlenmesi için buna gerek duyulur. Özellikle Çerkovişte ve Malakas ahalisinin Hristiyan olmaları ve Yunanistan'a olan meyilleri de bunda etkilidir. Bu nedenle Palermo, Gomniçe ve Plaka mevkilerinde pasaport muayene memuriyetleri yeniden teşkil edilir. B. O. A. , *ŞD. 2110-7*, 22 Kanunuevvel 1323/4 Ocak 1908.

⁶⁷⁵ Vilayet genelinde nahiye heyeti bulunmayan bu gibi nahiyelere yapılacak tayinlerde kullanılmak üzere vilayetçe teklif edilen çözüm budur. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2093-11*, 17 Rabiulahir 1305/3 Ocak 1888.

⁶⁷⁶ B. O. A. , *ŞD. 2093-11*, 24 Cemazeyilevvel 1305/8 Mart 1888.

⁶⁷⁷ *Serak, Plak, Siyade, Jabko, Serandoz, Velivar, Himare, Simal, Velivas, Parga, Morto, Narda* gibi köy, mevki, iskele ve köprülerdeki pasaport memuriyetleri lağvedilir. Elde kalan 4400 kuruş ile Yanya kazasında Korundos nahiyesine 650 kuruş maaş ile bir müdür, 200 kuruş maaş ile kâtip ve 15 kuruş ta kırtayise giderleri için tahsisat ayrılır. Diğer nahiyeler ise Margılıç, Premedi ve Berat kazalarında bulunmaktadır. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2093-11*, 30 Haziran 1305/12 Temmuz 1888.

⁶⁷⁸ B. O. A. , *İ.ŞD. 92-5495*, 7 Muharrem 1306/13 Eylül 1888.

⁶⁷⁹ B. O. A. , *DH.MKT. 1581-63*, 3 Cemazeyilevvel 1306/5 Ocak 1889.

⁶⁸⁰ Y. V. S. , H. 1306/M. 1888, ss. 80, 133.

⁶⁸¹ Nahiye heyetine verilecek maaşa ilişkin pusulada 1889 tarihine ilişkin karar yeniden beyan edilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1569-95*, 17 Teşrinievvel 1306/29 Kasım 1890.

⁶⁸² Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, ss. 90, 115. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 119.

para sayesinde nahiye heyetinin tayinine çalışılmıştır⁶⁸³. Fakat Meçova'nın bulunduğu mevki nedeniyle öneminden sebeple değişikliğe müsaade edilmemiştir⁶⁸⁴. Başarısızlıkla sonuçlanan bu idarî tasarruf girişimi 1907 yılı itibariyle vilayet idare meclisince yeniden gündeme taşınmıştır. Nitekim bahsedilen nahiyeler dahilindeki köylerin Yanya merkez kazasından idaresinde hem ahali hem de idare bakımından yaşanan güçlüklerin önlenmesi, asayiş ve güvenlikle ilgili tedbirlerin arttırılması kaygısı vardır. Bu tarihte iki nahiyeye tayin edilecek nahiye heyetlerine verilecek maaşlarla ilgili kaynağın Meçova'nın nahiyeye tahvili şeklinde sağlanması düşünülmemiştir. Bu tarihte daha önceden 1888 yılında izlenen yolun takibi düşünülmüştür. Meçova kazası dahilindeki bazı pasaport muayene memurluklarının lağvı ile elde edilecek meblağın ilgili nahiye heyetlerinin tayininde kullanılması vilayet idaresince önerilmiştir. Osmanlı Devleti merkez idaresi lağvedilmeleri düşünülen memurlukların öneminden sebeple bu girişime sıcak bakmamıştır. Ancak ilgili idarî tasarrufun gerekliliğine binaen bu sefer gerekli meblağın hazineden karşılanmasına karar vererek vilayetçe istenen düzenlemeye müsaade edilmiştir⁶⁸⁵. Yani 1907 itibariyle Yanya kazası dahilindeki dört nahiyenin tamamında nahiye heyetlerinin de tayin edildiği görülmektedir.

Tablo 10: Yanya Kazasına Bağlı Köylerin Yıllara Göre İdarî Dağılımı.

Kaza	Nahiye	Köy Sayıları		
		1871-1876 ⁶⁸⁶	1889-1896 ⁶⁸⁷	1897-1909 ⁶⁸⁸
Yanya	Zagor	-	46	46
	Korundos	-	83	41
	Malakas	-	50	-
	Çerkovişte	-	50	-
Toplam		232	229	223 ⁶⁸⁹

⁶⁸³ B. O. A. , *DH.MKT. 731-50*, 5 Rabiulahir 1321/8 Haziran 1903.

⁶⁸⁴ B. O. A. , *DH.TMİK.S. 57-22*, 13 Cemazeyilahir 1321/6 Eylül 1903.

⁶⁸⁵ B. O. A. , *ŞD. 2765-3*, 24 Rabiulahir 1325/6 Haziran 1907.

⁶⁸⁶ Meçova'nın da nahiyeler içerisinde yer almasından dolayı köy sayısı diğer yıllara nazaran yüksektir. Bu yıl köy sayıları ayrı ayrı gösterilmemiştir. Bk. Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, ss. 99, 104. ; Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 112. ; Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 115.

⁶⁸⁷ D. S. , H. 1306/M. 1889, s. 682. ; Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 81. ; D. S. , H. 1307/M. 1890, s. 766. ; D. S. , H. 1308/M. 1891, s. 758. ; D. S. , H. 1309/M. 1892, s. 788. ; D. S. , H. 1310/M. 1893, s. 796. ; D. S. , H. 1312/M. 1895, s. 844. ; D. S. , H. 1313/M. 1896, s. 882.

⁶⁸⁸ D. S. , H. 1314/M. 1897, s. 888. ; D. S. , H. 1315/M. 1898, s. 546. ; D. S. , H. 1316/M. 1899, s. 666. ; D. S. , H. 1317/M. 1900, s. 626. ; D. S. , H. 1318/M. 1901, s. 666. ; D. S. , H. 1319/M. 1902, s. 718. ; D. S. , H. 1320/M. 1903, s. 738. ; D. S. , H. 1321/M. 1904, s. 788. ; D. S. , H. 1322/M. 1905, s. 806. ; D. S. , H. 1323/M. 1906, s. 880. ; D. S. , H. 1324/M. 1907, s. 944. ; D. S. , H. 1325/M. 1908, s. 940. ; D. S. , H. 1326/M. 1909, s. 940.

⁶⁸⁹ 1903 yılı içerisinde köy sayısı 216 olarak verilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 731-50*, 5 Rabiulahir 1321/8 Haziran 1903. ; B. O. A. , *ŞD. 2105-13*, 5 Rabiulahir 1321/1 Temmuz 1903.

Yanya kazasının idarî birimlerinden nahiyelerin taksimatı genel olarak bu şekilde iken gerek bu nahiyeler ve gerekse doğrudan merkez kazaya bağlı köyler de bulunmaktaydı. Bu köylerin taksimatında dikkat edilen husus ise temel olarak idarî merkeze buldukları uzaklıktı. Zaten Osmanlı idaresi köy ahalisinin idarî işleri için gitmek durumunda kaldıkları nahiyeye-kaza gibi idarî merkezlere olan uzaklıklarına dikkat etmiştir. Ahalinin olabildiğince az zahmet çekmesinin istendiği bu düzenlemelerde askeri-güvenlik odaklı tedbirler de önemsenmekteydi. Bu anlamda kaza bünyesindeki köylerin yakınlık ölçütü ile nahiyelere taksimatları ile idareleri tatbik edilmiştir. Yanya kazası dahilindeki nahiyelerin ve bu nahiyelere bağlı köylerin sayılarının yıllar içerisindeki dağılımı yukarıdaki gibidir.

Bu dağılıma bakıldığında Meçova'nın merkez kazaya bağlı bir nahiyeye olması süreci ardından müstakil bir kaza olması ile Yanya kazasının sahip olduğu köy sayısı hemen hemen aynıdır⁶⁹⁰. Bu köylerin Yanya kazasının nahiyeleri içerisindeki dağılımı bir süre verilmiştir. Fakat daha sonra sadece nahiyeye heyetinin bulunduğu Zagor ve Korundos'a bağlı köy sayısı gösterilmiştir. Diğer köyler ise nahiyeye heyeti bulunmayan Çerkovişte ve Malakas nahiyelerine bağlı olmakla birlikte merkez kazadan idare edilmekteydi⁶⁹¹. Bu sebeple aşağıdaki tabloda verildiği şekliyle 1895 yılında Yanya kazasının köy sayısı 136'dır. Ancak bu köyler uygulamada merkez kazaya bağlı bulunsalar da bunlardan bazıları Çerkovişte ve Malakas nahiyelerinin idaresindeydi. Bu köylerin Osmanlı kaynaklarında geçtiği şekliyle isimleri ve günümüz Türkçesi ile yapılan okuma teklifleri aşağıda listelenmiştir.

Tablo 11: Yanya Kazası Köyleri (1895)⁶⁹².

No	Metindeki İmlâ	Okuma Teklifi	Bugünkü Hali
1	اپسینا	Apsina Çiftliği	?
2	اردومشته	Ardomişte Çiftliği	Logades
3	اردوس	Ardos Çiftliği	Ardhosi
4	اسپیلو	Aspilo Çiftliği	?
5	استاوراگ	Istavrak Çiftliği	Stavraki
6	استرون	Istron Çiftliği	?

⁶⁹⁰ 1888 yılında Yanya kazası dahilindeki köy sayısı 220'dir. Köyler ise dört nahiyeye yaklaşık 50'şer olarak dağıtılmıştır denir ki bu da tablo ile uyumludur. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2093-11*, 17 Rabiulahir 1305/3 Ocak 1888.

⁶⁹¹ Çerkovişte ve Malakas'ta nahiyeye heyeti teşkili girişiminde her ikisinde 50'şer köy olduğu belirtilir. Bu haliyle 1903 yılında yukarıdaki tabloya göre 187 köy nahiyelere taksim edilmiş iken doğrudan Yanya'ya bağlı 40 kadar köyün olduğu düşünülebilir. Bk. B. O. A. , *DH.TMİK.S. 57-22*, 13 Cemazeyilahir 1321/6 Eylül 1903.

⁶⁹² Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 178-186.

7	اسقليوان	Iskalivan Çiftliği	Sklivani
8	الپوخور ظاهر	Alpohor Zahir Ağa Çiftliği	?
9	الپوخور بوچارى	Alpohor Buçarı Çiftliği	?
10	الزنا	Elezna çiftliği	Artopoula
11	بارج	Barç Çiftliği	Episkopiko
12	برايا	Braya Çiftliği	Kranoula
13	براقماذ	Bırakmaz Çiftliği ⁶⁹³	Katsikas
14	برقو	Breko Çiftliği	?
15	بزدون كبير	Bezdon-u kebir çiftliği	Megalo Bisduni
16	بزدون صغیر	Bezdon-u Sağır Çiftliği	Mikro Bisduni
17	بروزوالا	Brozvala Çiftliği	?
18	برزغول	Brezğol Çiftliği	?
19	بشكار	Beşbekâr Çiftliği	?
20	باعشوس	Bağşos Çiftliği	?
21	بورجا	Borca Çiftliği	?
22	بوره لیشه	Bure Lişe Çiftliği	?
23	برژان	Brejan Çiftliği	?
24	پاترو	Patero Karyesi	Patero
25	پالوخور	Palohor Karyesi	Palaiochori ⁶⁹⁴
26	پالوخور بوچارى	Palohor Buçarı Çiftliği	?
27	پتره	Petre Çiftliği	Petra
28	پچال	Pıçal çiftliği	?
29	پراما	Perama Çiftliği	Perama
30	پرلیفتى	Perilifti Çiftliği	?
31	پلشه مالاقاص	Pelşe Malakas Çiftliği	Malakasi
32	پلشه چرقويسته	Pelşe Çerkoviste Çiftliği	?
33	پوغدورا	Pogdora Çiftliği	?
34	پيرات	Pirat Çiftliği	Peratis
35	پيسته	Piste Çiftliği	Peste
36	ترووو	Terovo Çiftliği	Terovo
37	ژرياكيس	Jeryakis Çiftliği	?
38	چوديلا	Çodila Çiftliği	?
39	چورا	Çora Manastırı Çiftliği	Chora
40	چرقويسته	Çerkoviste Çiftliği	Dodoni
41	چريان	Çeryan Çiftliği	Lofiskos
42	چرميچانا	Çermiçana Çiftliği	Platania
43	خنقه	Hanke Çiftliği	?
44	خولاراضيس	Holaradis Çiftliği	?
45	دراغوپسه	Drağopse Çiftliği	Dragopsa
46	دراموشوس	Dramošos Çiftliği	?
47	دراغوج	Drağoc Çiftliği	?
48	دربنديسته	Derbendiste Çiftliği	?
49	دروبژنا	Drobejna Çiftliği	?
50	دوبرو	Dobro Çiftliği	?
51	دويزديانا	Dovizdiyana Çiftliği	Derviziana
52	ديشپير	Dişpir Çiftliği	?
53	دلوينه قوپلو	Delvine Koplo Çiftliği	Delvinakopoulo

⁶⁹³ Arnavutça *Barkmadh* imlası ile verilir. Bk. Fatos Mero Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, Eurolindja, Tirane 1995, s. 471.

⁶⁹⁴ *Paliokhori* imlası ile bk. Atatürk Kitaplığı, No. 000515531, *Carte de l'Épire et de la Thessalie, Die griechisch-türkischen Grenzgebiete mit Angabe der griechischen Sprachgrenze*, H. Kiepert (Dressée par), Geographische Verlagschandlung Dietrich Reimer (Ernsy Vohsen), Berlin.

54	ذيمات	Dimat Çiftliği	Demati
55	رايشيشته	Rapşiste Çiftliği ⁶⁹⁵	Rapsista ⁶⁹⁶
56	رادوتوب	Radotob Çiftliği ⁶⁹⁷	Radotopi
57	رومانو	Romano Çiftliği	Romanos
58	روينه	Royne Çiftliği	?
59	زاغورجه	Zagorce Çiftliği	Poligiros
60	زوريان	Zoryan Çiftliği	?
61	ژه لوه	Jelove Çiftliği	?
62	ژوريسته	Joriste Çiftliği	?
63	سادونيچه	Sadoveniçe Çiftliği	Marmara
64	سراق	Serak Karyesi	Syrrako
65	سرويانه	Serviyane Çiftliği	Serviana
66	سريژانا	Serijana Çiftliği	Seriziana
67	سسرون	Sistron Çiftliği	Sistrouni
68	طوشكيس	Toşkis Çiftliği	Ahladea (Toskesi)
69	غار ذيك كبير	Gardik-i Kebir Çiftliği	Megalo Gardiki
70	غار ذيك صغير	Gardik-i Sağir Çiftliği	Mirko Gardiki
71	گرامن	Gramen Çiftliği	Grammeno
72	غراچانا	Graçana Çiftliği	Asprohori
73	غلاجانيس	Glaçadis Çiftliği	?
74	غورش	Gurş Çiftliği	?
75	غولا	Gula Çiftliği	Goulas
76	غوريجه	Gurice çiftliği	Kriovrisi
77	غوچسته كبير	Goçsete-i Kebir Çiftliği	Megali Gotista
78	غوچسته صغير	Goçiste-i Sağir Çiftliği	Mikri Gotista
79	فراستانا	Frastana Çiftliği	Frasta
80	فورطوس مع محله قوسطج	Fortos ma' Mahalle-i Kosteç	Fortosi
81	قاچقه	Kaçka Çiftliği ⁶⁹⁸	?
82	قالنج	Kalneç Çiftliği	?
83	قراپش	Krapş Çiftliği	Krapsi
84	قريفوو	Krifov Çiftliği	?
85	قوطورج	Kotorec Çiftliği	Aetorrachi
86	قوسطانيان	Kostanyan Çiftliği	Kostaniani
87	قوپان	Kopan Çiftliği ⁶⁹⁹	Kopani
88	قوچلو	Koçlu Çiftliği	?
89	قورطيان	Kurtyan Çiftliği	Koritiani
90	قورشويجه	Kurşoviçe Çiftliği	?
91	قوزميرا	Kozmira Çiftliği	Kosmira
92	قوكلش	Kukleş Çiftliği ⁷⁰⁰	Kouklesi
93	قولوكات	Kolukat Çiftliği	?
94	قوندوراك	Kondovrak Çiftliği	Dafnoula
95	قوندينوس	Kondinos Çiftliği	?
96	قونچقه	Konçeka Çiftliği	?
97	قويلان	Koylan Çiftliği	?
98	لاپشيشتهء بالا	Lapşiste-i Balâ Çiftliği	Ano Lapsista

⁶⁹⁵ Halil İbrahim Efendi, *Yunanistan Haritası*, Osmanlı Bankası Arşivi, Hrt. 108118, H. 1314/M. 1897.

⁶⁹⁶ Atatürk Kitaplığı, *Carte de l'Épire et de la Thessalie...*, Berlin.

⁶⁹⁷ Arnavutça telaffuzu *Radatop*. Bk. Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, s. 475.

⁶⁹⁸ *Karye-i Kaçka* der.Lakin bunun gibi diğer çiftliklerden bahseder. Bk. *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 274.

⁶⁹⁹ Halil İbrahim Efendi, *Yunanistan Haritası*, H. 1314/M. 1897.

⁷⁰⁰ Halil İbrahim Efendi, *Yunanistan Haritası*, H. 1314/M. 1897.

99	لاپشيشتهه زير	Lapşıste-i Zîr Çiftliği	Kato Lapsista
100	لاپ	Lap Çiftliği	Lepiana ?
101	لاغاتره	Lagatra Çiftliği ⁷⁰¹	Mirodafni
102	لفتر وخور	Leftrohor Çiftliği	?
103	لوزج	Lozç Çiftliği	Eliniko
104	لوق	Luk Çiftliği	?
105	لونكوتسته	Lonkoteste Çiftliği	?
106	ليبيا	Lipa Çiftliği	Lippa
107	ليشانا	Lişana Çiftliği	?
108	ماژا	Maja Çiftliği	Mazia
109	ماولاسه	Mavlase Çiftliği	?
110	مزاكوس	Mezakos Çiftliği	Mouzakei
111	مليخوو	Melihov Çiftliği	Melia
112	منقلوس	Menkalos Çiftliği	?
113	موركوس	Morkus Çiftliği	Iiokali
114	موسپينا	Mospina Çiftliği	?
115	موشوطجه	Moşotice Çiftliği	Mousiotitsa
116	موقينه مع محلهه بشتيا	Mokovina mâ Mahalle-i Baştıya Çiftliği	Moukovina
117	موليس	Molis Çiftliği	?
118	ميخاليج	Mihaliç Çiftliği	Mihalitsi
119	ميلوناديس	Milonadis Çiftliği	?
120	ميانكوس	Milnekos Çiftliği	?
121	نيخور درويش بلڭ	Nihor Derviş Bey Çiftliği	?
122	نيخور متقو بلڭ	Nihor Metko Bey Çiftliği	?
123	نيغراديس	Nigradis Çiftliği	Negrades
124	نيستورا	Nistora Çiftliği	Nistora
125	وارويش	Varoviş Çiftliği	?
126	وارلام	Varlam Çiftliği ⁷⁰²	Varlaam
127	وارياذيس	Varyadis Çiftliği	?
128	واستاوچ	Vastaveç Çiftliği	Petrovouni
129	والجوره	Valcore Çiftliği	Pigadia
130	وانسته	Vanste Çiftliği	?
131	واينط	Vaynet Çiftliği	Vageneti
132	وراوور	Vravor Çiftliği	Anargiri
133	ووديستة	Vodiste Çiftliği	?
134	يانشته	Yanişte Çiftliği	Kastritsa
135	براقار	Brakar Çiftliği	?
136	يورغان	Yorğan Çiftliği	?

Tabloda ve ilgili başlıklardaki idarî birimler kapsamında verilecek köy isim ve dağılımı H.1311/M.1895 tarihli Yanya vilayet salnamesi dikkate alınarak yapılmıştır⁷⁰³. Burada dikkat çeken bir mesele bulunmaktadır. Bazı Osmanlı

⁷⁰¹ Halil İbrahim Efendi, *Yunanistan Haritası*, H. 1314/M. 1897.

⁷⁰² Halil İbrahim Efendi, *Yunanistan Haritası*, H. 1314/M. 1897.

⁷⁰³ Belirtilen yerleşim birimlerinin tamamı ilgili salnamedeki tablolardan ibarettir. Ancak buradaki köylerin döneme ait haritalardan ve diğer kaynaklardan tespit edilenleri ayrıca notlandırılmıştır. Bunun dışında bazı yer adlarının isimlendirilmesinde tetkik eserlerden de yararlanılmıştır. (Bk. Sefer

kaynaklarında köy olarak ifade edilen idarî birim daha sonra ve bazen aynı belgede çiftlik olarak belirtilebilmekteydi. Bunun gibi ilgili salnamede idarî birim bünyesindeki köy ve çiftliklerin dağılımı verildikten sonra yapılan genel toplamda köy sayısı ifadesi kullanılmaktadır. Buradan ilgili köy ve çiftliğin statüsünün zamanla değiştiği gibi çoğu halde arasındaki ayrıma bürokratlar nezdinde dikkat edilmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca burada ifade edilen köylerin okunmasında ve günümüzde kullanılan adlarının tespitinde hem güncel hem de çağdaş haritalar ve çalışmalar kullanılmıştır. Dikkat edildiğinde bugünkü kullanımı tespit edilemeyen yerlerin büyük kısmının çiftlik olduğu görülür. Ayrıca çiftlikler genellikle bir köy dairesi içerisinde bulunduğundan isimleri zamanla mevki adlarına dönüşmüştür⁷⁰⁴.

Yukarıda sıralanan ve bundan sonra idarî birimler dahilinde verilecek köylerin ilgili vilayet salnamesindeki tablodan ibaret olduğu belirtilmişti. Ancak bu köylerin aslında en azından 1894 yılına ait verileri yansıttığı kabul edilse bile sonraki yıllarda köylerin isim ve sayılarında değişiklikler olabileceği dikkate alınmalıdır. Köy sayılarının yıllara göre değişiminin verildiği Tablo 10'da görüldüğü üzere Yanya kazası bünyesindeki köy sayısı neredeyse sabittir. Bu sebeple köylerin tam anlamıyla tespiti için diğer çağdaş kaynakların mukayeseleri gerekmektedir. Nitekim köy isimlerinin yazımında ve tespitinde bazı eksikliklerin bulunduğu farklı yıllara ait şer'îye sicillerinden takip edilmektedir⁷⁰⁵.

2.2.1.1.1. Zagor Nahiyesi

Zagor, Yanya'nın kuzeydoğusunda bir nahiyedir. Yukarı ve aşağı Zagor isimleriyle ikiye ayrılmıştır. Yukarı Zagor Pindos Dağı'nın batı eteklerinden ibaret olup Viyose Nehri vadisini kapsamaktaydı. Aşağı Zagor yine bu nehir vadisindeki ovalık alandır⁷⁰⁶.

Zagor, Yanya'nın idarî dairesinde bulunarak mülkî taksimata ilişkin bilgilerin verildiği kayıtların birçoğunda nahiyeye olarak tanımlanmıştır. Ancak buradaki nahiyeye teşkilatının yapısı farklıdır. Zagor'da nahiyeye heyeti teşkilinden önce ahalinin

Güvenç, *Mübadele Öncesi ve Sonrası Eski ve Yeni Adları İle Kuzey Yunanistan Yer Adları Atlası*, Lozan Mübadilleri Vakfı, İstanbul 2010.) Ancak yine de muhtemel hatalar tarafıma aittir.

⁷⁰⁴ Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 178-186.

⁷⁰⁵ Berat kazası hakkında yapılan çalışmada bu mesele ele alınarak yıllar içerisinde köy sayı ve isimlerinde değişikliklerin bulunduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hatta 1895 tarihli vilayet salnamesinin ilgili yıla ait köylerin sayı ve isimlerini tam anlamıyla yansıttığını kabul etmek güçtür. Bk. Erken, "Şer'îye Sicillerinin Şehir Tarihi...", ss. 313-332.

⁷⁰⁶ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. IV. , s. 2405. ;Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, s. 100.

temsilcisi konumunda bir kişi bulunmaktaydı. Bu kişi Zagor ahalisi içinden seçilen Hristiyan bir vekil olarak *Zagor Vekili* namıyla Yanya’da ikamet etmekteydi. Böyle bir vekilin seçilme nedeni ise Zagor ahalisinin erkeklerinin çalışmak üzere hanelerini terk etmeleri idi. Evlerde erkeklerin bulunmamasından dolayı Osmanlı tahsildarlarının vergi toplamasındansa böyle bir vekil vasıtası ile vergilerin tahsili yoluna gidilmiştir. Üstelik bu görevi yürüten ve Yanya’da ikamet eden vekil bu iş karşılığında ücret de almıyordu. Ancak Zagor’da tahririn yapılması⁷⁰⁷ sonrasında vekilin vazifesi sonlandırılmıştır. Yerine ise iki tahsildar görevlendirilmiştir. Ancak memurların *zamansız vergi toplamaları ve erkeksiz hanelere girmeleri* zerine Rum patriğinin talebi ile nahiyeye yeniden vekil tayini istenmiřtir⁷⁰⁸. Buradan anlaşıldığı kadarı ile patriğın talebi neticesinde Zagor’a eskisi gibi vekil tayini gerçekleşmiştir. Öyle ki bu durum Zagor’a nahiyeye müdürü tayinine değin srmştir.

Yanya vilayetinin teşkilinden evvel nahiyeye heyetinin bulunmadığı ancak nahiyeye itibar edilen Zagor’da nahiyeye heyetinin teşkiline kadar bu usulün uygulanması çeşitli yorumlara neden olmuştur. Bu durum kimi araştırmacıları Zagor’un adeta *otonom* bir idareye sahip olduğu fikrine yöneltmiştir. Burada Hristiyanların sakin oldukları ve sadece yılda bir defa sultana verdikleri *haraç* ile koruma elde ettikleri dşnlmştir. Hatta bu otonomilerinin en büyük delili de *kendi temsilcilerini ve ihtiyaç heyetlerini* seçebilmeleri gsterilmiřtir⁷⁰⁹. Buradaki temsilciler bu ifadelerin kaleme alındığı zamandan bir kaç yıl sonrasına ait bulunan yukarıdaki belgede gösterilen *Zagor Vekili* olmalıdır. Aslında bu durum Osmanlı Devleti’nin daha klasik devirde uyguladığı istimalet⁷¹⁰ politikası ile alakalıdır. Osmanlı idaresinin yerel ahali ve ahalinin gelenekleri ile olan münasebetinin ulus-devlet yaklaşımı ile anlaşılabilir olmadığı bu örnekten bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Ülkenin her bölümünde coğrafi ve kültürel özelliklerin dikkate alınmadığı ulus devlet politikaları ile bütün merkezileşme çabalarına rağmen kimi yerlerde sürdürülen Osmanlı tecrübesi birbirinden farklı özellikleri barındırmaktadır. Nitekim sadece Zagor’da değil Işkodra

⁷⁰⁷ B. O. A. , *İ.MVL.* 462-20838, 6 Rabiulevvel 1278/11 Eylül 1861.

⁷⁰⁸ B. O. A. , *MVL.* 996-17, 23 Safer 1281/28 Temmuz 1864.

⁷⁰⁹ Zagor ahalisinin kendi liderlerini ve heyetlerini seçmelerini bu araştırmacı Slavları’nın bir alışkanlığı olarak nakleder. Ancak Slavların kendi liderlerini seçmelerinden farkı olarak Zagorluların bu ayrıcalık ve hakları sultan tarafından tasdik edilmekteydi. Bk. Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , pp. 177-179.

⁷¹⁰ İnalçık, “Osmanlı Döneminde Balkanlar...”, s. 3.

sancağında da görülen bu farklılık birçok araştırmacı tarafından bu şekilde yorumlanmıştır⁷¹¹.

Zagor'un nahiye heyeti olmadan idaresi vilayetin teşkiline değin sürmüştür. Zagor, vilayetin teşkili ardından eskisi gibi Yanya'ya bağlı bir idarî birim olmuştur. Nahiye'ye tahvil edilen Zagor'a zaman kaybedilmeden müdür tayini talepleri ise yerine getirilerek Danyal Bey 1000 kuruş maaş ile atanmıştır⁷¹². Bu şekilde Yanya sancağı idaresinin düzenlenmesi esnasında Zagor da dikkate alınmış ve nahiyenin idarî heyeti tayin edilmiştir⁷¹³. Görüldüğü üzere Zagor ahalsinin gayrimüslim olmasına ve nahiyelerde nüfusa bakılarak yapılması istenen müdür atamalarına rağmen nahiyeye Müslüman müdürlerin tayinine dikkat edilmiştir. Aslında Rumeli'de uygulanan ıslahat gereğince Zagor'da Rum bir müdür ile Müslüman bir müdür muavininin görevlendirilmesi gerekmekteydi. Anlaşıldığı kadarıyla Yanya sancağı dahilinde özellikle Yunanistan'ın tesiri altında olması muhtemel bu gibi yerlerde bahsedilen idarî tasarruftan kaçınılmıştır.

Zagor'a nahiye heyeti tayini sebebi ile çoğu zaman Yanya'nın tek nahiyesi olduğunun ifade edildiği görülür. Örneğin Yanya vilayet salnamesinde idarî birimlerin sıralandığı yerde merkez kaza dahilinde sadece Zagor gösterilmiştir. Lakin vilayetin mülkî taksimatının ifade edildiği sonraki sayfalarda merkez kaza dahilinde nahiye heyeti bulunmayan diğer nahiyeler de sıralanmıştır. Bazı yerlerde ise tıpkı nahiye heyeti olmadığı halde Yanya kazasına bağlı bulunan diğer nahiyeler ile birlikte verilmiştir⁷¹⁴.

1868 tarihinde nahiye olarak Yanya sancağının idarî taksimatındaki yerini alan Zagor'un 1884 yılında kazaya tahvili gündeme gelmiştir. 93 Harbi ardından Yunanistan'a terk edilen Narda yerine Loros kasabası ve kazası teşkil edilmiştir. Bu kaza içerisindeki Çemernik nahiyesi ise bu süreçte lağv edilmiştir. İşte Yunanistan

⁷¹¹ Erken, İşkodra Vilayetinin İdarî ve Sosyal Yapısı (1876-1912), ss. 60-61

⁷¹² B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 416-75, 26 Rabiulahir 1285/16 Ağustos 1868. ;B. O. A. , *A.MKT.MHM.* 418-15, 8 Cemazeyilevvel 1285/27 Ağustos 1868.

⁷¹³ Devam eden yıllarda Zagor nahiyesi müdürü Hasan Ağa (Bk. *Y. V. S.* , H. 1288/M. 1871, s. 43.), Musni Efendi (Bk. *Y. V. S.* , H. 1293/M. 1876, s. 47.), Rapoş Ağa (Bk. *Y. V. S.* , H. 1306/M. 1889, s. 80. ;*Y. V. S.* , R. 1308/M. 1892, s. 90. ;*Y. V. S.* , R. 1311/M. 1895, s. 119.) ve İbrahim Ethem Efendi şeklinde sıralanabilir. Bk. *Y. V. S.* , H. 1319/M. 1902, s. 114.

⁷¹⁴ 1892 yılında nahiye heyeti bulunan Korundos, Zagor gibi merkez kaza dahilinde gösterilir ve idarecileri sıralanır. Bk. *Y. V. S.* , H. 1293/M. 1876, ss. 47, 113. ;*D. S.* , H. 1296/M. 1879, s. 154. ;*D. S.* , H. 1297/M. 1880, s. 202. ;*Y. V. S.* , H. 1306/M. 1889, ss. 80, 133. ;*D. S.* , H. 1306/M. 1889, s. 682. ; *Y. V. S.* , R. 1308/M. 1892, ss 90, 115. ; *Y. V. S.* , R. 1311/M. 1895, s. 119. ;*D. S.* , H. 1317/M. 1900, s. 626. ;*D. S.* , H. 1325/M. 1908, s. 938. ; *D. S.* , H. 1326/M. 1909, s. 940. ;*D. S.* , R. 1327/M. 1911, s. 807. ;*D. S.* , R. 1328/M. 1912, s. 819.

sınırındaki bu nahiyenin yeniden teşkilini talep eden Yanya vali vekili aynı zamanda Zagor'un da asayiş ve güvenliğin temini gerekçesi ile kazaya tahvilini istemiştir⁷¹⁵. Ancak bu talep uygun görülmemiştir. Nitekim ilerleyen yıllarda Zagor, Yanya kazasının bir nahiyesi olmuştur.

Zagor'da nahiye heyetinin tayin edildiği 1868 yılından 1902'a kadar geçen sürede idarî birimlerinin genişletildiği görülür. Bu yıla kadar nahiye müdürü ve tahrirat kâtibine ait isimlerin verilmesi ile yetinilirken, artık telgraf ve posta memuru ile zabıta memuru da nahiye dahilindeki görevliler arasında listelenmiştir. Buradan Zagor nahiyesindeki idarî heyetin zaman içerisinde genişletildiği, nahiye teşkilatının iyice yerleştiği sonucu çıkarılabilir⁷¹⁶.

Zagor ahalisinin zenginliğinden ve nahiye dahilindeki köylerin büyüklüğünden sebeple bir belediye dairesine ihtiyaç duyulmuştur. Böylece Zagor'da belediye dairesi teşkil edilmiştir. Fakat Zagor'daki belediye dairesi sonradan lağvedilmiştir. Daha sonradan yeniden gerekliliği anlaşılan belediyenin teşkili talep edilmiştir. Bu sefer de gerekçe Zagor nahiyesindeki köylerin büyük kısmının 400 haneden kalabalık olması ve büyük alanlara yayılmasıdır. Bunlardan her birinde ya da birkaçının birleştirilmesi ile çeşitli sayıda belediyenin kurulması istenmiştir. Yanya vilayeti idare meclisinin bu mazbatasını Dahiliye Nezareti'nce sadârete iletilmiştir⁷¹⁷. Nitekim sonraki işlemlerde Zagor'un köylerinin büyüklükleri sebebiyle daha önceden kurulan belediyelerin lağvedildiği yeniden hatırlatılmıştır. Buna, ilgili köylerin imar kabiliyetlerinin de yüksekliği ifadesi eklenmiştir. Bu gerekçeler ile ahali de yeniden belediye tesisi talebinde bulunmuştur. Belediyelerin önce teşkil ardından lağvedilmesi ile bu işlerin vilayet nizamnamesi gereğince köy ihtiyar meclisinde olacağı belirtilerek yeniden belediyenin tesisine izin verilmemiştir⁷¹⁸. Ancak hemen ardından bu kararın aksine Zagor'da belediye dairelerinin yeniden kurulmasına müsaade edilmiştir⁷¹⁹.

Zagor nahiyesinde belediye dairesinin tesisi aslında 1871 tarihli nizamnamede düzenlendiği şekliyle olmamıştır⁷²⁰. Öyle ki nahiye ve köylerde gerektiği hallerde

⁷¹⁵ B. O. A. , *ŞD. 2091-9*, 18 Nisan 1300/30 Nisan 1884.

⁷¹⁶ Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 114.

⁷¹⁷ B. O. A. , *ŞD. 2096-30*, 13 Zilkade 1311/18 Mayıs 1894.

⁷¹⁸ Sadâret'ten Yanya vilayetine tebliğ edilmek üzere Dahiliye Nezareti'ne bildirilir. Bk. B. O. A. , *BEO. 433-32430*, 29 Zilhicce 1311/3 Temmuz 1894.

⁷¹⁹ B. O. A. , *DH.MKT. 237-50*, 18 Muharrem 1312/22 Temmuz 1894.

⁷²⁰ *Düstur*, Tertip I, C. I, s. 648.

belediyelerin teşkil edilebileceğine dair uygulama 1886 tarihinden sonradır⁷²¹. Bu nedenle Zagor gibi yerlerde belediye idarelerinin 1886 tarihi ardından nadiren de olsa tesisi mevcut mevzuat ve irâdeler kapsamındadır. Ancak Yanya'da belediye dairelerinin gelir ve giderlerinin listelendiği 1895 ve 1902 yıllarına ait tablolarda Zagor belediyesi yoktur⁷²². 1901 yılında Yanya vilayeti genelindeki bütün nahiyeler içerisinde sadece Parga'da belediye dairesi bulunduğu belirtilmiştir. Buradan hareketle Zagor ahalisinin zenginliği, köylerinin büyüklüğü ve konumunun imara olan yatkınlığı gerekçeleri ile Zagor'da çeşitli defalar belediye dairelerinin kurulduğu ama çok geçmeden lağvedildiği anlaşılmaktadır. Lakin kaynaklarda Zagor'da belediye dairesinin tesisine dair gerekçeler tespit edilebilirken neden lağvedildiği görülmez.

Tablo 12: Zagor Nahiyesi Köyleri (1895).

No	Metindeki İmlâ	Okuma Teklifi	Bugünkü Hali
1	ارچسته	Arçiste Karyesi	Aristi
2	استالوو	Istalovo Karyesi	Shamneli (?)
3	اسقامنل	Iskamnel Karyesi	Skamneli
4	ايومنا	Ayomina Karyesi	?
5	بايا	Baya Karyesi	Kipi
6	بولج	Bolç Karyesi	Elati
7	پاپنکو	Papinko Karyesi	Papingo
8	پالوخور	Palohor Karyesi	?
9	چیلوو	Çepelovo Karyesi	Tsepelovo
10	چودیلا	Çodila Karyesi	?
11	چرنش	Çerneş Karyesi	Elatohori
12	چروار	Çervar Karyesi	Elafotopos
13	دراغار	Dragar Karyesi	Kastanionas
14	درستینق	Drestinik Karyesi	Tristeno
15	دوبرینوو	Dobrenovo Karyesi	?
16	دورا	Dora Karyesi	Aspraggeli
17	دولان	Dolan Karyesi	Doliani
18	روینهء بلا	Rovine-i Balâ Karyesi	Ano Ravenia
19	روینهء زیر	Rovine-i Zîr Karyesi	Kato Ravenia
20	سپوچل	Spoçal Karyesi	Dilofu
21	سودینهء بلا	Sodine-i Balâ Karyesi	Ano Pedina
22	سودینهء زیر	Sodine-i Zîr Karyesi	Kato Pedina
23	علیزوت	Glizot Çiftliği	Geroplatanos
24	غریونیت	Grivenit Karyesi	Greveniti
25	فرانقادیس	Frankadis Karyesi	Fragkades
26	فلامبولار	Flambolar Karyesi	Flambourari

⁷²¹ Nahiyeye ve büyük köylerde vilayetin göstereceği lüzüm üzerine belediyeler tesis edilebilecekti. Bk. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, s. 187.

⁷²² Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 320. ; Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 213.

27	قالوطه	Kaluta Karyesi	Kaloutas
28	قامكا	Kamna Karyesi	Anthrakitis
29	قېصوو	Kepsovo Karyesi	Kapesovo
30	قوالار	Kavallar Karyesi	Kavallari
31	قو قول	Kokol Karyesi	Koukouli
32	لايسته	Layiste Karyesi	Laista
33	لسقوچ	Leskoveç Karyesi	Leptokarya
34	لشنيچه	Leşniçe Karyesi	Lesinitsa
35	لسكانيس	Leskadis Karyesi	?
36	ماقرين	Makrin Karyesi	Makrino
37	ماورون	Mavron Karyesi	Mavrovouni
38	مناسي	Manasi Karyesi	Manassis
39	مونودندري	Monodendri Karyesi ⁷²³	Monodendri
40	ميسوون	Misovon Karyesi	Mesovouni
41	نيغانيس	Nigadis Karyesi	Negades
42	وووسه	Vovusa Karyesi	Vovousa
43	ويچقو	Viçko Karyes	Vikos
44	ويچقوء بالا	Viçe-i Balâ Karyesi	Vitsa
45	ويچقوء زير	Viçe-i Zir Karyesi	Vitsa
46	وراده تو	Vradeto Karyesi	Vradeto

Yanya kazasında idarî bir birim olarak bulunan Zagor nahiyesine 46 köy bağlıydı⁷²⁴. Köylerden *Çepelovo* ise nahiyeye merkeziydi. Bu köylerin dağılımı Tablo 10'da da görüldüğü üzere yıllar içerisinde değişmemiştir⁷²⁵. Bunda, Zagor nahiyesinin teşkilinde sınırlarının çizilmesinde nahiyeye dahil edilen köylerin coğrafi olarak iyi tespit edildiğinin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim bu köylerin Zagor nahiyesindeki idaresi esnasında ulaşım ve güvenlik gibi nedenlerde başka bir idarî merkeze ilhaklarına dair taleplere karşılaşılmaz.

2.2.1.1.2. Korundos Nahiyesi

Yanya'nın batısında, Aydonat kazası ile Yanya arasındaki alanda Korundos yer almaktadır. Diğer bir deyişle Korundos'un doğusunda Yanya, batısında Aydonat, kuzeyinde Palipogon, kuzeydoğusunda Zagor ve güneyinde Narda yolu bulunmaktadır⁷²⁶.

⁷²³ Yunanca tek ağaç demektir. *NFS.d. 5213*, ss. 64-65'te *Viçe Köyünün bir mahallesidir. Viçe-i Zir ve Viçe-i Evasit'tan* sonra sayılır. Büyümüş ayrı Köy teşkil edilmiş gibi görünüyor.

⁷²⁴ Spencer'in 45 sayısını vermesi nahiyeye merkezini hariç tutması nedeniyle olabilir. (Bk. Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II, p. 177) Chirol'un ifade ettiği 43 sayısında ise hata olması muhtemeldir. (Bk. Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 172.) Nitekim bu tarihlere ait Osmanlı kaynaklarında sayı 46'dır. Bk. B. O. A., *MVL. 996-17*, 23 Safer 1281/28 Temmuz 1864. ;Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. IV., s. 2405. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II., s. 420.

⁷²⁵ Y. V. S., R. 1311/M. 1895, ss. 186-189.

⁷²⁶ Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, s. 100.

Korundos nahiyesi, Tanzimat sonrası mülkî taksimata ilişkin düzenlemelerde Yanya kazasına bağlıdır⁷²⁷. Korundos'un Yanya'ya olan coğrafi yakınlığı bu idarî tasarrufun temel sebebiydi. Nitekim Tanzimat'tan önce de Korundos Yanya kazası idaresindeydi⁷²⁸. Ancak vilayetin teşkili ardından bir süre Korundos nahiyesinin idarecisi olarak nahiye müdürü bulunmaz. Doğrudan merkez kazadan yönetilmiştir. Bu durum 1888 yılında değiştirilmeye çalışılmıştır. Vilayet idaresi Korundos gibi nahiye heyeti bulunmayan yerlere nahiye heyeti teşkil etmek istemiştir. Bunun için gereken mali kaynak ise lağvedilecek pasaport muayene memurlarından sağlanacaktı. Bu girişim neticesinde Korundos'a nahiye heyeti tayin edilmiştir⁷²⁹. Böylece merkezi Zençe olan Korundos'a nahiye heyetinin tayini gerçekleşmiştir⁷³⁰.

Korundos'a tayin edilecek nahiye heyeti için ihtiyaç duyulan kaynağın temin edilmesinin ardından nahiye müdürlüğü görevine mahalli adetlere ve lisana vakıf Mustafa Lütfü Efendi getirilmiştir⁷³¹. Korundos ve vilayet içerisinde bu süreçte teşkil edilen diğer nahiye müdürlerine verilecek maaşa ilişkin düzenlemede lağvedilen memuriyetlerden elde edilen paranın Mart 1889 itibariyle nahiye müdürleri hesabına kullanılabileceği belirtilmiştir⁷³². Yani 1889 yılı başında nahiye müdürünün de atandığı Korundos nahiyesinden bahsedilebilir. Ancak bu tarihli değişikliğe rağmen ilgili maaş karşılığının temini sorunu bir süre daha devam etmiştir. Nitekim 1892 yılında dahi 1889 itibariyle şûrâ-yı devlet kararı ile yapılan değişiklik hatırlatılarak gerekli maaşın tahsisi vilayet tarafından istenmiştir⁷³³. Yani nahiye heyetinin tayini üzerinden üç yıl geçmesine rağmen uygulamada maaşların ödenmesinde aksaklıkların yaşandığı anlaşılır.

Korundos'un nahiye heyeti bulunan bir nahiye olarak idaresi böylece başlamıştır. Nahiyede 1888 yılında görevlendirilen Mustafa Lütfü Efendi ardından 1892 yılında Fasih Bey müdür, Rüştü Efendi kâtip, 1895'te Cemaleddin Efendi

⁷²⁷ İlgili nüfus defterinde Yanya kazasının nahiyelerinden birisidir. (Bk. B. O. A. , *NFS.d.* 5222, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.) Sonraki yıllarda da bu durum devam eder. Örneğin Korundos'a bağlı Köy ahalisinin, Hayreddin Bey'in, aslında müstakil bir Köy olan yerlerini çiftlikmişcesine tasarruf ettiğine dair şikâyetlerinde bu durum görülür. Bk. B. O. A. , *İ.MVL.* 243-87795, 7 Şevval 1268/25 Temmuz 1852.

⁷²⁸ B. O. A. , *NFS.d.* 5213, 30 Recep 1246/14 Ocak 1831.

⁷²⁹ B. O. A. , *ŞD.* 2093-11, 17 Rabiulahir 1305/3 Ocak 1888.

⁷³⁰ Müdüre 650, kâtime ise 200 kuruş maaş verilecekti. Bk. B. O. A. , *İ.ŞD.* 92-5495, 7 Muharrem 1306/13 Eylül 1888.

⁷³¹ B. O. A. , *DH.MKT.* 1581-63, 3 Cemazeyilevvel 1306/5 Ocak 1889.

⁷³² Tayin edilen müdüre mart ayı itibariyle maaşı ödenmeye başlar. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 1582-90, 7 Cemazeyilevvel 1306/9 Ocak 1889.

⁷³³ B. O. A. , *DH.MKT.* 1946-60, 12 Şevval 1309/10 Mayıs 1892.

müdür, Şaban Efendi kâtip, 1902’de ise Sami Bey müdür, Halil Efendi kâtip olarak vazifelendirilmiştir. Nahiyede müdür ve kâtip dışında telgraf ve posta memuru ile zabıta memurunun bulunduğu söylenebilir⁷³⁴. Burada Zagor nahiyesindeki benzer şekilde Hristiyan müdür ve Müslüman müdür muavini atamasının yapılmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim nüfus yapısı dikkate alındığında çoğunluğu oluşturması sebebiyle Zagor gibi Korundos’ta da Hristiyan nahiye müdürü bulunması gerekmektedir. Ancak idarenin bu nahiye ve dahilindeki ahalinin Yunanistan ile olan münasebeti sebebiyle tedbirli davranmak ihtiyacı içinde olduğu görülmektedir.

Zençe’nin merkez olduğu Korundos nahiyesinin köyleri aşağıdadır⁷³⁵. 1895 tarihli Yanya vilayet salnamesindeki tabloya göre listelenen köy sayısının zaman içerisinde değiştiği gözlemlenmektedir. Tablo 10’da görüldüğü üzere 1889-1896 yılları arasında Korundos dahilindeki köy sayısı 83 iken bu sayı sonraki yıllarda 41’dir. Buradan hareketle nahiye heyetinin teşkili öncesi ve sonrası şeklinde iki genel dönemlendirmede yapılabilir. Nahiye teşkilatı ile birlikte nahiye sınırlarında bir daralma yaşanmıştır. Bunun bir nedeni nahiye heyetinin teşkilinden önce pratikte nahiye dahilindeki köylerin Yanya’ya olan uzaklığının dikkate alınmasıdır. Zira bu dönemde nahiye heyetinin bulunmadığı Korundos içerisindeki köyler zaten doğrudan Yanya merkez kazasından idare edilmekteydi. Ancak nahiye heyetinin teşkili ile bu duruma son verilmiş, Korundos’a bağlı köylerin yeniden düzenlenerek bazılarının Yanya’ya bazılarının ise Korundos’a ilhakları gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle genel olarak idarî gerekçelerle Korundos nahiyesinin teşkili sonrasında köy sayısının 40’a düştüğü ileri sürülebilir.

Tablo 13: Korundos Nahiyesi Köyleri (1895)⁷³⁶.

No	Metindeki İmlâ	Okuma Teklifi	Bugünkü Hali
1	بريانسته	Briyaniste Çiftliği	Vasilopoulo
2	بوجاره	Bocare Karyesi	Bocari
3	بوردار	Burdar Karyesi	?
4	پرطو پاپا	Perto Papa Karyesi	Protopappas
5	پوغدوريان	Pogdoryan Karyesi	Parakalamos
6	چرقويچه	Çerkoviçe Karyesi	Ekklisochori
7	خصولان	Hesolan Karyesi	?

⁷³⁴ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 90. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 119. ;Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 114.

⁷³⁵ B. O. A. , *DH.MKT. 1569-95*, 17 Teşrinievvel 1306/29 Kasım 1890. ; Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 123. ; Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 190.

⁷³⁶ Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 189-192.

8	دراغومی	Dragomi Karyesi	?
9	ذولانا	Dolana Karyesi	Doliana
10	راخویچه	Rahoviçe Karyesi	Riachovo
11	رایکو	Rayko Karyesi ⁷³⁷	Raiko
12	ریاخوو	Riyahov Karyesi	Riachovo
13	ریزو	Rizo Karyesi	Rizo
14	زنیچه	Zençe Karyesi	?
15	زاغوریان	Zagoryan Çiftliği	Chrisorrachi
16	زیلیسته	Zeyliste Çiftliği	Fotino
17	سول متکو بگ	Sul Metko Bey Çiftliği	?
18	سولدینو	Suldino Çiftliği	Soulopoula
19	شوطیسته	Şotiste Çiftliği	?
20	غریبان	Grebiyan Çiftliği	?
21	غرینچوپولا	Grancopola Çiftliği	?
22	غریبوو	Gribovo Çiftliği	Gribovo
23	غلیژان	Galiyan Çiftliği	Katarraktis
24	غوریاقسته	Guriyaksete Çiftliği	?
25	قارینیچه	Karinçe Çiftliği	?
26	قالوخور	Kalohor Çiftliği	?
27	قریچونسته	Kriçoneste Çiftliği	Despotiko
28	قوترو لانیس	Kotroladis çiftliği	?
28	نفس قورندوس	Nefs-i Korundos Çiftliği	?
29	قوکوخوما	Kokohoma Çiftliği	?
30	قوکلوس	Koklos Çiftliği	Kouklioi
31	لیغوپسه	Ligopse Çiftliği	Ligopsa
32	لیشنو	Lişno Çiftliği	Lithino
33	ماورونوروس	Mavronoros Çiftliği	Mavronoros
34	مزاراگ	Mezarak Çiftliği	Mazaraki
35	موشاری	Moşari Çiftliği	Sitaria ?
36	واتاتادی	Vatatadis Çiftliği	Vatatades
37	وروندزمن خانه اری پوغدوریانده مقیددر	Vrondozmen ⁷³⁸	Vrondismeni
38	ولاخوقاطنو	Vlahokatno Çiftliği ⁷³⁹	Vlachatano
39	واجسته	Velceste Çiftliği	Klimatia
40	یرومنم	Yeromnim Çiftliği	Ieromnimi

2.2.1.1.3. Çerkovişte Nahiyesi

Çerkovişte Yanya'nın güneyinde Korundos ile Malakas arasında kalan alanda konumlanmıştır. Bu açıdan nahiyenin ve bünyesindeki köylerin Yunanistan sınırına oldukça yakın olduğu söylenebilir⁷⁴⁰.

⁷³⁷ Yanya vilayeti dahilindeki Korundos nahiyesinin Rayko köyü. Bk. A. D. A. , *Fon. 128/Dos. 226/s. 2*, Şaban 1262/Temmuz 1846.

⁷³⁸ "Haneleri Pogdoryan'da mukayyedir" kaydı düşülmüştür. Bk. Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 192.

⁷³⁹ Ulah köyü demektir.

⁷⁴⁰ Atatürk Kitaplığı, *Carte de l'Épire et de la Thessalie...*, Berlin.

Çerkovişte, Zagor ve Korundos nahiyeleri gibi Tanzimat öncesinde Yanya kazasının nahiyeleri arasında sıralanmıştır. Tanzimat'ın ilanı ve ardından takip edilen idarî düzenlemelerde ise yine Yanya kazasının mülkî dairesinde yer almıştır. Lakin nahiye heyetinden yoksun olması sebebi ile çoğu zaman istatistiklerde gösterilmemiştir. Bu nedenle Çerkovişte'ye 1903 yılında nahiye heyeti tayin edilmek istenmiştir. Bu değişikliğe gerekçe olarak buradaki köylerin Yanya merkez kazasından idare edildikleri ve kazaya uzaklıklarından dolayı ahalinin *perişan* olduğu gösterilmiştir. Ayrıca nahiyenin Yanya'dan idaresinin ve güvenliğinin sağlanmasının da zorluğuna işaret edilmiştir. Bunun için gereken kaynağın ise Meçova kazasının nahiyeye tahvili ile elde edilmesi düşünülmüştür⁷⁴¹. Ancak Yanya vilayet idare meclisinin bu teklifi merkez idarece Meçova'nın stratejik önemi sebebi uygun görülmemiş ve 1903 tarihli bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Ancak merkez idare, Yanya vilayetinden başka bir karşılık bulunarak Çerkovişte'ye nahiye heyeti tayininin gerçekleştirilmesini istemiştir⁷⁴². Bu şekilde 1903 yılında Yanya vilayet idare meclisinin girişimi neticesiz kalmış, Çerkovişte'nin nahiye müdürü olmadan Yanya kazasından idaresine devam edilmiştir.

1903 yılında vilayetin Çerkovişte'ye nahiye heyeti tayini için gereken parayı temin etme yolu kabul edilmemiş, başka bir şekilde bu tasarrufun hayata geçirilmesi istenmiştir. Fakat vilayet bütçesi bir süre daha bu değişikliğe müsait olmamıştır. Öyle ki Çerkovişte'ye nahiye heyetinin tayinine karar verilmesi 1907'yi bulmuştur. 1907 yılında Çerkovişte'ye nahiye heyeti tayinine dair vilayetin girişiminde merkezi Toşkis köyü olacak şekilde nahiyenin yeniden teşkiline girilmiştir. Bu süreçte Yanya vilayet idare meclisinin mazbatasında bu nahiyeye dahil edilecek köylerin isimleri ve gelirleri de sıralanmıştır. Buna göre Çerkovişte nahiyesinin toplam köy sayısı 28 olacaktı⁷⁴³. Gereken kaynak ise 1888 yılında Yanya kazası dahilinde başvuru alan idarî tasarrufta izlenen yol ile sağlanmıştır. Meçova kazası dahilinde *Koçkalan*, *Rakifo*, *Sırafor* mevkiilerindeki pasaport muayene memurluklarına Yunanistan ile Osmanlı hududunun değiştirilmesi sebebi ile artık ihtiyaç kalmadığından lağvedilmeleriyle elde edilecek kaynağın bu tasarruf için kullanılması düşünülmüştür. Ancak Osmanlı merkez idaresi ilgili memurlukların lağvedilerek

⁷⁴¹ B. O. A. , *DH.MKT.* 731-50, 5 Rabiulahir 1321/8 Haziran 1903. ;B. O. A. , *ŞD.* 2105-13, 5 Rabiulahir 1321/1 Temmuz 1903.

⁷⁴² B. O. A. , *DH.TMİK.S.* 57-22, 13 Cemazeyilahir 1321/6 Eylül 1903.

⁷⁴³ B. O. A. , *ŞD.* 2109-9, 17 Zilkade 1324/2 Ocak 1907.

bahsedilen idarî düzenlemenin icrasına yine izin vermemiştir. Ancak nahiyeye idarecilerin tayini meselesinin gerekli olduğu düşüncesiyle paranın bu sefer hazineden karşılanmasına karar verilmiştir⁷⁴⁴. Bu şekilde hazinece ödenecek giderlerin temini ile birlikte nahiyeye müdürüne 500, kâtibine 150 kuruş maaş ödenmesi tasarlanmıştır⁷⁴⁵.

Tablo 14: Çerkovişte Nahiyesi Köyleri (1907)⁷⁴⁶.

No	Metindeki İmlası	Okuma Teklifi	Tablo 11 ile Mukayesesi
1	طوشکیص	Toşkis	Aynı
2	آلپوخور بوچارى	Alpahor Buçari Çiftliği	Aynı
3	آردوس	ArDOS Çiftliği	Aynı
4	امزنا	Emzina (?) Çiftliği	Yok (?)
5	پالوهور بوچارى	Palohor Bucari Çiftliği	Buçari
6	بورلیشا	Borlişa Çiftliği	Yok (Borelişe)
7	باغشوبش	Bağşobeş Çiftliği	Bağşos
8	چرمچانا	Çermiçana Çiftliği	Aynı
9	درویزانا	Dervizana Çiftliği	Yok (Zerviana ⁷⁴⁷)
10	دراغوج	Drağoc Çiftliği	Aynı
11	رومانو	Romano Çiftliği	Aynı
12	زوریسته	Zoriste Çiftliği	Joriste
13	سریزانا	Serizana Çiftliği	Serijana
14	سسترون	SistrON Çiftliği	Aynı
15	غراچانا	Graçana Çiftliği	Aynı
16	قوکلش	Kukleş Çiftliği	Aynı
17	قوپان	Kopan Çiftliği	Aynı
18	لونکوتسته	Lonkoteste Çiftliği	Aynı
19	لیپا	Lipa Çiftliği	Aynı
20	موقوینه	Mokovina Çiftliği	Aynı
21	موشوطیجه لایا	Moşotice-i Balâ Çiftliği	Moşotice
22	موشوطیجه زیر	Moşotice-i Zîr Çiftliği	Moşotice
23	صیاخوه	Silhove Çiftliği	Jelove
24	واریادیس	Varyadis Çiftliği	Aynı
25	یورغان	Yorgan Çiftliği	Aynı
26	قاقومه	Kakome Mezrası Çiftliği	Yok (Kakome)
27	پیستا	Pista Çiftliği	Piste
28	لفتروخور	Leftrohor Çiftliği	Aynı

Bu açıklamalardan 1907 yılında Çerkovişte’de nahiyeye heyetinin tayin edildiği anlaşılır. Bunun istatistiklerde gösterilmesi ise 1911’dir . Bu yıla kadar Yanya kazasında Zagor ve Korundos’a nahiyeye heyeti tayin edilmiş iken Çerkovişte ve

⁷⁴⁴ B. O. A. , ŞD. 2765-3, 24 Rabiulahir 1325/6 Haziran 1907.

⁷⁴⁵ B. O. A. , İ.DH. 1457-41, 20 Recep 1325/29 Ağustos 1907.

⁷⁴⁶ B. O. A. , ŞD. 2109-9, 17 Zilkade 1324/2 Ocak 1907.

⁷⁴⁷ Atatürk Kitaplığı, *Carte de l'Épire et de la Thessalie...*, Berlin.

Malakas eskisi gibi müdür ve kâtipten yoksundur. Salnamelerde 1911'de Çerkovişte ikinci sınıf nahiye iken idaresinde kaç köyün olduğu belirtilmemiştir. Ancak bu yıl Yanya kazasının sınırları ve toplam köy sayısı değişmemiştir⁷⁴⁸. Çerkovişte'nin köy sayı ve isimleri nahiye heyetinin tayinine ilişkin kararda tespit edilebilmektedir.

Yukarıdaki köylerin dördü dışındakler 1895 tarihli Yanya vilayet salnamesinde belirtilen ve Yanya kazası dahilinde gösterilen Tablo 11'deki köylerdendir. Sıralanan köylerden bazılarının ufak imla farklılıkları dışında ilgili tablodaki köylerle aynı olduğu anlaşılmaktadır. Bazı köylerin ise ikiye bölünerek yeniden düzenlendikleri görülmektedir. Bunun nedeni ise Çerkovişte ve köylerinin nahiye heyeti teşkilinden önce zaten Yanya merkez kazasından idare edilmesidir. Bu yüzden Çerkovişte'ye nahiye heyeti tayininden evvel Yanya kazasındaki köylerden bazılarının aslında Çerkovişte nahiyesine bağlı olduğu söylenebilir. Lakin nahiye heyetinin tayin edildiği 1907 tarihli şûrâ-yı devlet kararında nahiyenin sınırları yeniden çizilmiştir. Nitekim Tablo 10'da yıllar içerisinde Yanya kazası ve nahiyelerinin köy sayılarındaki değişim gösterilmiştir. Burada görüldüğü üzere 1889-1896 yılları arasında Çerkovişte nahiyesinin köy sayısı 50'dir. Fakat 1895 tarihli vilayet salnamesindeki listede Çerkovişte nahiyesinin idaresi altındaki köyler müstakil olarak değil Yanya kazası dahilinde gösterilmiştir. Bu nedenle sadece Tablo 11'den hareketle Çerkovişte'nin köy sayısının tespiti mümkün olmamaktadır. 1897-1909 yılları arasındaki süreçte ise yine kaynaklarda Çerkovişte nahiyesi köylerinin isimleri verilmeden Yanya kazası dahilinde sıralanmıştır. Bu bilgilerden hareketle Çerkovişte'nin 1907 yılında nahiye heyeti tayini sırasında sınırlarının nahiye idaresindeki etkinliğin temini için yeniden gözden geçirilerek daraltıldığı söylenebilir.

2.2.1.1.4. Malakas Nahiyesi

Malakas, Yanya'nın güneydoğusunda Meçova yolu üzerindeki bir nahiyedir. Nahiyenin doğu ve güneydoğu⁷⁴⁹ sınırı Yunanistan iledir. Batısında Narda yolu bulunmaktadır⁷⁵⁰. Malakas'ın da mülkî idaresi tıpkı Çerkovişte ve Korundos

⁷⁴⁸ D. S. , H. 1325/M. 1908, s. 938. ; D. S. , H. 1326/M. 1909, s. 940. ; D. S. , R. 1327/M. 1911, s. 807. ; D. S. , R. 1327/M. 1911, s. 819.

⁷⁴⁹ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 165.

⁷⁵⁰ Tarih bulunmayan bu haritanın Narda ve Tesalya'nın Yunanistan sınırlarında gösterilmesi sebebi ile 1881 yılı sonrası ait olduğu söylenebilir. Haritanın düzenlenmesinde 19. yüzyılda Arnavutluk ve Yunanistan'ı ziyaret eden bazı seyyahların gezi güzergahlarına ilişkin verilerden faydalandığı anlaşılmaktadır. Bk. Atatürk Kitaplığı, *Carte de l'Épire et de la Thessalie...*, Berlin.

nahiyelerindeki gibidir. Malakas'ın idarî olarak Yanya ile irtibatlandırılması Tanzimat öncesinde de görülürken bu durum Yanya'nın vilayet teşkili ile sürmüştür. Yanya kazasının diğer dört nahiyesi gibi Malakas'ın da Yanya kazası dahilinde bulunmasının coğrafi bakımdan Yanya ile olan münasebeti sebebiyle olduğu anlaşılır.

Malakas'ın idaresinin Yanya kazasına bağlı diğer üç nahiye ile mukayese edildiğinde Çerkovişte'ye benzer bir süreçten geçtiği söylenebilir. Buna göre Malakas uzun bir müddet nahiye itibar edilmiş olsa bile nahiye heyetinden yoksun olmuş ve bu nedenle doğrudan Yanya'dan idare edilmiştir⁷⁵¹. Bunun neden olduğu zorlukların aşılması ve özellikle asayişin temini için çeşitli defalar Malakas'a da nahiye heyetinin tayinine çalışılmıştır. Bunda nahiyenin Yunanistan sınırına olan yakınlığı ile sınırdan Osmanlı topraklarına yapılan tecavüzlerin önlenmesi kaygısı etkili olmuştur. Bu amaçla 1903 yılında vilayet idaresince Çerkovişte ile birlikte Malakas'a nahiye heyeti tayini girişiminde bulunulmuştur. Yanya merkez idaresinin buralardaki güvenliğin temini kaygıları ile ahalinin resmi işlemlerinde Yanya'ya gidip gelmekte yaşadıkları sıkıntıların aşılması bu girişimde etkilidir. Bu değişiklik için gerekli kaynağın, Çerkovişte nahiyesi bahsinde açıklandığı üzere, Meçova kazasının nahiyeye tahvili ile yaratılması düşünülür⁷⁵². Ancak vilayetin bu talebine Meçova'nın da benzer şekilde Yunanistan sınırında bulunması sebebi ile haiz olduğu askeri öneme işaret edilerek izin verilmemiştir. Vilayete başkaca bir karşılık bularak talep edilen değişikliğin yapması bildirilmiştir⁷⁵³. Ancak istenilen değişiklik vilayetin bu amaçla yeni bir kaynak temin edememesi üzerine yapılamamıştır. 1903 yılındaki teşebbüs ardından Malakas'ın nahiye heyetinden yoksun olarak Yanya kazasından idaresine devam edilmiştir.

Malakas'a nahiye heyeti tayinine dair neticesiz kalan 1903 tarihli girişim üzerine vilayet 1907 yılında talebini yenilemiştir. Lakin bu sefer ilgili nahiye heyetine ödenecek paranın tedarik usulü 1903 yılındakinden farklıdır. Meçova'nın nahiyeye tahvili yerine bu defa yine Meçova kazası sınırlarındaki pasaport muayene memurluklarının lağvedilmesi ile elde edilecek meblağın bu iş için kullanılması

⁷⁵¹ Malakas, kısa bir süreliğine de olsa, vilayetin teşkilinden hemen sonra kaza olur. Bu kazanın merkezi ise Meçova'dır. Ardından bu düzenleme yerine Malakas yeniden nahiyeye tahvil edilir. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2087-50*, 17 Rabiulevvel 1292/23 Nisan 1875.

⁷⁵² B. O. A. , *DH.MKT. 731-50*, 5 Rabiulahir 1321/8 Haziran 1903. ;B. O. A. , *ŞD. 2105-13*, 5 Rabiulahir 1321/1 Temmuz 1903.

⁷⁵³ B. O. A. , *DH.TMİK.S. 57-22*, 13 Cemazeyilahir 1321/6 Eylül 1903.

tasarlanmıştır. Nitekim bu çözüm Çerkovişte nahiyesine yapılacak tayinler için de düşünülmüştü. Vilayet idare meclisinin konuyla alakalı mazbatasında nahiyenin 11 köyden ibaret ve merkezinin *Kraps* köyü olmasına karar verilmiştir⁷⁵⁴. Fakat Osmanlı merkez idaresi vilayetin kaynak yaratmak doğrultusundaki çözümüne olumlu bakmamıştır. Nahiyeye idarî heyetin tayininin gerekliliğinden sebeple bu sefer lazım gelen paranın hazine tarafından karşılanmasına karar verilmiştir⁷⁵⁵. Ayrıca merkez dahil 11 köyden oluşan Malakas nahiyesi müdürüne 500, kâtime 150 kuruş maaş verilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁵⁶.

Malakas'ın nahiyeye teşkili hakkındaki şûrâ-yı devlet kararında merkez yapılan *Kraps* köyü dahil olmak üzere 11 Köyden oluşacağı belirtilmiştir. Lakin vilayetin ilgili mazbatasında gösterdiği köylerde merkez bulunan köy de dahil olmak üzere gösterilen köy sayısı 10'dur. Bu köylerin isimleri aşağıdadır.

Tablo 15: Malakas Nahiyesi Köyleri (1907).

No	Metindeki İmlâ	Okuma Teklifi	Tablo 11 ile Mukayesesi
1	قراپش	Kraps	Aynı
2	واستاوج	Vastaveç	Aynı
3	خولاراضيبس	Holaradis	Aynı
4	ميخاليج	Mihaliç	Aynı
5	دويزديانا	Dovizdiyana	Aynı
6	سيراق	Sirak	Serak
7	پالوخور	Palohor	Aynı
8	غوچسته كبير	Goçsete-i Kebir	Aynı
9	غوچسته صغير	Goçiste-i Sağır Çiftliği	Aynı
10	بروز غول	Brozğol	Brezğol

Çerkovişte nahiyesi dahilindeki köylerde olduğu gibi Malakas'ın köyleri de daha önceden Tablo 11'de gösterilen Yanya kazası dahilindeki 136 köy içerisindeydi. Ayrıca Tablo 10'da görüldüğü ve Çerkovişte nahiyesinde olduğu üzere Malakas'ın köy sayısında 1907 yılı itibarıyla azalma söz konusudur. Nahiyeye teşkili esnasında nahiyeye heyetinin kontrol altında tutabileceği sınırlar gözlenerek nahiyeye dahilindeki köy sayısı azaltılmıştır. Önceden 50 civarındaki köyün Malakas'a bağlı olduğu düşünülürse buradaki değişikliğin boyutları daha iyi anlaşılabilir.

⁷⁵⁴ B. O. A. , ŞD. 2109-9, 17 Zilkade 1324/2 Ocak 1907.

⁷⁵⁵ B. O. A. , ŞD. 2765-3, 24 Rabiulahir 1325/6 Haziran 1907.

⁷⁵⁶ B. O. A. , İ.DH. 1457-41, 20 Recep 1325/29 Ağustos 1907.

Bu verilerden hareketle Yanya kazası bünyesindeki nahiyelere nahiye heyetlerinin gönderilmesi ardından yeniden düzenlenen mülkî taksimat kapsamında 125 köyün Zagor, Korundos, Çerkovişte ve Malakas isimli dört nahiyeye bağlı olduğu görülmektedir. Oysa ki bu esnada merkez kazaya bağlı toplam köy sayısı 223'tür. Buradan hareketle bu dört nahiye dışında eskiden olduğu gibi doğrudan merkez Yanya kazasına bağlı köylerin mevcudiyetlerini korudukları söylenebilir. Nitekim Tablo 11'deki 136 köyden Malakas ve Çerkovişte'nin nahiye teşkiline dair 1907 tarihli karar doğrultusunda sıralanan köyleri çıkardığımızda geriye kalan 100'e yakın köyün merkez kazadan idaresi söz konusudur⁷⁵⁷. Bu şekilde Yanya merkez kazasına bağlı köylerin uzun bir süre merkez kazadan idare edildikleri ve zamanla bunun ilgili nahiyelere atanan müdürler vasıtası ile değiştirilmeye çalışıldığı bir süreç gözlenir. Sancak idaresinde hem güvenliğin temini hem de ahalinin idarî, malî, askerî ve hukukî işlerindeki sıkıntılarının giderilmesi amacıyla köylerin doğrudan nahiyelerden idaresine dikkat edildiği ileri sürülebilir.

2.2.2. Koniçe Kazası

Koniçe, Yanya'nın kuzeyindedir. Kaza kuzeyinde Leskovik ve Kolonya, batısında Ergiri sancağı, Iskarapar ve Palipogon kazaları, doğusunda Manastır vilayeti ve Grebene kazası, güneyinde ise Zagor nahiyesi ile çevrilidir. Kaza merkezi Koniçe kasabası ise Lazari Dağı'nın kuzey eteğinde konumlanmıştır⁷⁵⁸.

Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hakimiyeti boyunca Koniçe, Yanya'nın mülkî taksimatındadır. Tanzimat'ın hemen ardından yapılan düzenlemelerde eyaletin ve Yanya sancağının bir kazası olmaya devam eden Koniçe⁷⁵⁹, bu durumunu Yanya'nın vilayet teşkilinde de korumuştur⁷⁶⁰. Koniçe'nin idaresinde bu süre boyunca memur

⁷⁵⁷ Hesaplama bir köyün eksikliği dikkat çeker. Aslında Tablo 10'da açıklandığı üzere Yanya kazasının köy sayısının 223 olarak verildiği yıllarda yine başka kaynaklarda bu sayı 216'ydı. Burada işaret edildiği üzere köy sayılarının tam tespiti meselesi bir takım zorlukları barındırır. Bu nedenle toplamların ve yıllar arasındaki mukayeselerin birbiri ile uyaşmaması normaldir. Ayrıca bahsedilen 1907 tarihli değişiklikler esnasında Yanya kazası dahilindeki iki köyün Meçova'ya nakli söz konusur. Buna benzer değişikliklerde köylerin farklı idarî birimlere ilhaki ise her zaman takip edilememektedir. Hatta kimi durumlarda bazı köylerin bağlı oldukları idarî birimin aynı yıl içerisinde birkaç defa değiştirilebilmesi de karışıklıklara neden olmaktadır.

⁷⁵⁸ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 105. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 145. ;Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, s. 104. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II. , s. 640. ;Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. 3781.

⁷⁵⁹ B. O. A. , *NFS.d.* 5222, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846. ;B. O. A. , *MLMSF.d.* 6411, 29 Ramazan 1262/20 Eylül 1846. ;B. O. A. , *İ.MVL.* 226-7710, 17 Safer 1268/12 Aralık 1851.

⁷⁶⁰ B. O. A. , *İ.DH.* 624-43402, 8 Ramazan 1287/2 Aralık 1870.

edilen kişilerin ahali ve uyuşmasına özen gösterilmiştir⁷⁶¹. Nitekim bu yaklaşım Koniçe'ye özel olmamakla birlikte Koniçe'nin nüfus yapısı dahilinde gayrimüslimlerin çoğunlukta olmasıyla yakından ilgiliydi⁷⁶².

Koniçe'nin, Yanya sancağının bir kazası olmak özelliğini bir süreliğine de olsa yitirmesi Leskovik'in sancak teşkili ile olmuştur. Leskovik sancağının lağvedilmesi üzerine Koniçe yeniden Yanya'ya bağlanmıştır⁷⁶³. Hatta bu esnada Koniçe'nin İlbasan sancağına ilhaki dahi gündeme gelse de kabul edilmemiştir⁷⁶⁴. Nitekim 1890 kayıtlarına göre Koniçe Yanya sancağının kazasıdır⁷⁶⁵. Yani Koniçe kazası Leskovik'in sancak teşkili ile bir süreliğine Yanya sancağının mülkî taksimatı dışında kalmıştır. Bu sürenin dışında Yanya ile olan irtibatı devam eden⁷⁶⁶ Koniçe I. Balkan Harbi ile Osmanlı idaresinden çıkmıştır.

Koniçe'nin idarî birimleri vilayetin teşkili ardından merkez ve diğer idarî birimlerdeki sürece paralel olarak tesis edilmiştir. 1871 yılında Koniçe kazasında Kaymakam Salih Bey'in başkanlığındaki kaza idare meclisinin atanmış üyeleri naib, mal müdürü, piskopostur. Kaza idare meclisine seçimle dahil olan üyeler ikisi Müslüman ikisi gayrimüslim olmak üzere dört üyeden oluşmaktaydı. Buradan kaza idare meclisi üyelerinin seçiminde nüfusa dikkat edildiği görülmektedir. Buna sonraki yıllarda oluşturulan kaza idare meclislerinde de dikkat edilmiştir. Meclisin üyelerinin belirli aralıklarla yenileniyor olması vilayet nizamnamesine uygun hareket edildiğine işaret etmektedir. Benzer şekilde kazadaki meclis-i deâvînin üyeleri naib başkanlığında ikisi Müslüman birisi gayrimüslim üç üyeden ibarettir. Kazada bu görevlilerin yanında mal müdürü, vukuat kâtibi, tapu kâtibi, sandık emini gibi memurlar da bulunmaktaydı. Koniçe'nin Yanya sancağındaki kaza idaresi bu şekilde 1872'den sonra devam etmiştir⁷⁶⁷. Sonraki yıllarda kaza dahilindeki idarî birimler de benzer şekilde dağılımını muhafaza etmiştir. Yalnız 1877 yılı içinde kazadaki memurlara nüfus mukayyidi eklenmiştir. Bu şekilde yıllar içerisinde kazadaki idarî birimlerin ve memurların düzenlenmesine ve tayinine devam edilmiştir. Bu süreçte

⁷⁶¹ Rüşdü Efendi'nin azli ile yerine Celal Bey tayin edilir. Bk. B. O. A. , *MVL. 1023-2*, 12 Cemazeyilevvel 1283/22 Eylül 1866.

⁷⁶² Koniçe'de idarecilerin görevden alınmalarının yanında kendileri de çeşitli nedenlerle tayinlerini isterler. Bk. B. O. A. , *A.MKT.UM. 362-28*, 25 Muharrem 1276/7 Mayıs 1869.

⁷⁶³ B. O. A. , *İ.DH. 1097-86022*, 3 Muharrem 1306/9 Eylül 1888.

⁷⁶⁴ B. O. A. , *DH.MKT. 1570-56*, 29 Recep 1306/31 Mart 1889.

⁷⁶⁵ Koniçe Kaymakamlığına Ali Rıza Efendi'nin tayini işlemine bu durum açıkça görülür. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1709-85*, 29 Recep 1307/20 Mart 1890.

⁷⁶⁶ 1900 yılında ikinci sınıf kazadır. Bk. Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 84.

⁷⁶⁷ B. O. A. , *İ.DH. 10-298*, 22 Zilkade 1288/2 Şubat 1872.

kazada bidâyet mahkemesi ve maarif komisyonunun teşkili ile birlikte telgraf, reji, polis, düyûn-ı umûmiyye memurları ve tahsildar görevlendirilmiştir. Böylece Koniçe'nin idarî tertibatının yıllar içerisinde genişlediği tespit edilebilir⁷⁶⁸.

Yanya'nın vilayet teşkili ardından sancak dahilindeki idarî birimlerde vakit kaybedilmeden tesis edilen belediye idaresi Koniçe'de bir süre sonra kurulmuştur⁷⁶⁹. 1871 yılındaki kayıtlardan anlaşıldığı kadarı ile bu yıl itibariyle Koniçe'de belediye dairesi mevcuttur. Belediye idaresinin başında Mehmet Bey bulunmaktaydı. Belediye meclisinin birisi Müslüman ikisi gayrimüslim üç üyesi mevcuttur. Bu üyelere 1877 tarihli Belediye Kanunu gereğince 1895'de Kostanti Nikola Efendi tabip ve Mustafa Ağa çavuş olarak eklenmiştir⁷⁷⁰. 1902 yılında Derviş Kamil Efendi'nin reis bulunduğu belediye dairesinde üye dağılımın değişmediği anlaşılırken tabip Nikolaki Foto Efendi ve kâtip İsmail Bey'dir. Ancak Belediye bünyesinde mühendis ve baytar istihdam edilmediğine özellikle dikkat çekilmelidir. Belediyenin gelir giderlerine bakıldığında 1895 yılında 16.721 kuruş gideri, 16.740 kuruş gelirin olduğu görülmektedir. 1902 yılında ise 21.324 kuruşluk geliri 18.204 kuruşluk giderinin üzerindedir. Bu da belediyenin malî bakımdan en azından veriler temelinde kötü durumda olmadığını akla getirmektedir⁷⁷¹.

Koniçe kazası dahilinde bir aralık nahiye olarak yer alan Leskovik'in dışında nahiye teşkilatı oluşturulmamıştır. Kazanın alt idarî birimleri bu nedenle genelde köyleridir. Köy sayısı ise Tanzimat'ın ardından zamanla değişime uğramıştır. 1846'da 66 köy kaza dahilinde sıralanırken bu sayı vilayetin teşkili ardından kısmen azalarak 62'ye düşmüştür. Koniçe'nin köy sayısındaki bu gerileyiş sonraki yıllarda

⁷⁶⁸ Naib Mehmed Arif Efendi, mal müdürü İsmail Hakkı Efendi'dir. Kaza idare meclisinin seçilen üyeleri ise Şahin Bey, Ahmed Rifat Efendi, Hristodonka Ağa, Kostabenari Ağa'dır. Kaza içerisindeki bütün meclislerin üyeleri nüfus dağılımına dikkat edilerek tayin edilmiştir. Lakin bu üyeliklerin bazılarının boş olduğu zamanlar bulunmuştur. Burada Müslüman ya da Hristiyan üyelerin benzer şekilde doldurulamama nedeni, ilgili üyelerin seçim süreçleriyle ilgilidir. Bazı hallerde yenilenecek üyeliğin yerine hemen bir diğeri getirilemediğinden boşluklar oluşmuştur. Bk. Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 44. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 45. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 49. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 46. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1888, ss. 87-88. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, ss. 143-144. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 123-125. ;Y. V. S. , H. 1319/M. 1901, ss. 120-121.

⁷⁶⁹ Yanya'da bir çok kazada belediye idaresi 1868 itibariyle kurulur. Bk. B. O. A. , ŞD. 2085-8, 21 Rabiulahir 1285/11 Ağustos 1868.

⁷⁷⁰ Kanuna göre belediye personeli tabip, baytar, mühendis gibi müşavir üyeleri dışında kâtip, sandık emini ve gereği kadar belediye çavuşundan oluşacaktı Bk. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri...*, ss. 186, 188-190.

⁷⁷¹ Belediye reisi 1875'te Kazım Ağa, 1876'da Kadri Ağa, 1889'da Talib Bey, 1892'de Talib Bey, 1895'te Talib Bey, 1902'de ise Derviş Kamil Efendi'dir. Bk. Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 44. ; Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 45. ; Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 49. ; Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 46. ; Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, ss. 143-144. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 123-124, 320. ; Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, ss. 120-121, 213.

devam etmiştir. Koniçe'ye civar bulunan idarî birimlere Koniçe dahilindeki bazı köylerin bağlanması söz konusu azalmanın nedenidir. 1876 yılında Kolonya kazasına ilhak edilen *Dençko, Tırnove, Plakat, Pode* köyleri bunlara misal olarak verilebilir⁷⁷². Ancak takip edildiğinde bazı köylerin yeniden Koniçe ile irtibatının sağlandığı anlaşılmaktadır. Öyle ki isimleri verilen köylerden *Pode* daha sonradan Leskovik'e, diğer üçü de aşağıda görüldüğü üzere yeniden Koniçe'ye bağlanmıştır. Bu şekilde yıllar içerisinde köy sayısındaki değişiklikler devam etmiştir ki 1889 yılında 35'e kadar inmiştir⁷⁷³. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 1895 yılı itibariyle köy sayısı 34'tür. Koniçe kazası dahilindeki köylere ilişkin bu sayı 1896 yılında 36 olarak verilmek dışında 1912 yılına değin değişmemiştir⁷⁷⁴. Yıllar içerisinde köy sayılarında görülen dalgalanmanın nedeninin Koniçe'nin sınırlarındaki değişikliklerle dolayısı ile Leskovik'in kaza ve sancak teşkili sırasındaki düzenlemelerle alakalı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 16: Koniçe Kazası Köyleri (1895)⁷⁷⁵.

No	Metindeki İmlâ	Okuma Teklifi	Bugünkü Hali
1	ایکار	İpekler Karyesi	?
2	استاریچان	Istariçan Karyesi	Purnia
3	بالزویان	Balzoyan Çiftliği	Langada
4	برازه	Braze Karyesi	?
5	پادیس	Padis Karyesi	Pades
6	پالوسل	Palosel Karyesi	Paleoselli
7	پروچیقه	Provička Çiftliği	?
8	پلقات	Plakat Karyesi	Plikati
9	دریند	Derbend Çiftliği ⁷⁷⁶	?
10	دنچقو	Dençko Karyesi	Aetomilitsa
11	زلسته	Zaliste Çiftliği	Exohi
12	ژرما	Jerma Karyesi	Plagia
13	سانوه	Sanova Çiftliği	?
14	ساج	Salc Karyesi	Oxia
15	طرنوه	Tırnove Çiftliği	Gorgopotamos
16	عمار	Umar Çiftliği	?

⁷⁷² B. O. A. , *Y.EE.* 34-75, 13 Şubat 1291/25 Şubat 1876.

⁷⁷³ B. O. A. , *NFS d.* 5222, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846, ss. 2, 3-188.; Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 99. ; Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 107. ; Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 133. ; Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 89.

⁷⁷⁴ D. S. , H. 1313/M. 1896, s. 882. ; Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. 3781. ; D. S. , H. 1314/M. 1897, s. 888. ; D. S. , H. 1315/M. 1898, s. 546. ; D. S. , H. 1316/M. 1899, s. 666. ; D. S. , H. 1317/M. 1900, s. 626. ; D. S. , H. 1318/M. 1901, s. 667. ; D. S. , H. 1319/M. 1902, s. 719. ; D. S. , H. 1320/M. 1903, s. 738. ; D. S. , H. 1321/M. 1904, s. 789. ; D. S. , H. 1322/M. 1905, s. 807. ; D. S. , H. 1323/M. 1906, s. 881. ; D. S. , H. 1324/M. 1907, s. 945. ; D. S. , H. 1325/M. 1908, s. 941. ; D. S. , H. 1326/M. 1909, s. 941. ; D. S. , R. 1327/M. 1911, s. 807. ; D. S. , R. 1328/M. 1912, s. 819.

⁷⁷⁵ Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 203-205.

⁷⁷⁶ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 269.

17	غرشبان	Greşban Çiftliği	Elefthero
18	غوريچه	Goriçe Çiftliği	?
19	فتوق	Fetok Çiftliği	Fitokio
20	فورقا	Furka Karyesi	Fourka
21	فيونات	Fiyonat Karyesi	?
22	قانچقو	Kançeko Karyesi	Drosopigi
23	قستنيان	Kestanyan Karyesi	Kastania
24	قواصله	Kavasla Çiftliği	Kavasila
25	قوچوفلان	Koçufıan Çiftliği	Iiorahi
26	قورطنسته	Kurteniste Çiftliği	Nikonoras
27	كراصوه	Krasova Çiftliği	?
28	لوپچقو	Lupçko Karyesi	Likarahi
29	ليطوناويسته	Litonaviste Çiftliği	Klidania
30	لسقاچ	Leskaç Karyesi	Asimohori
31	ماژو	Maju Çiftliği	Mazi
32	ملسوپتره	Melsopetra Çiftliği	Melissopetra
33	مولسته	Molseta Çiftliği	Molista
34	ويرانسته	Viransete Çiftliği	?

2.2.3. Aydonat Kazası

Aydonat, Evliya Çelebi'nin ziyaretinde daha kuzeydeki Delvine sancağının güney sınırında bir yer olarak tarif edilmiştir⁷⁷⁷. Diğer bir ifadeyle Aydonat, Yanya'nın güneybatısında⁷⁷⁸, Parga ve Margılıç'ın kuzeybatısında⁷⁷⁹, Filat'ın ise güneydoğusunda yer almaktadır⁷⁸⁰.

Aydonat kazası Yanya sancağının⁷⁸¹ mülkî taksimatı içerisindeki yerini Yanya'nın vilayet idaresinde muhafaza etmiştir⁷⁸². Lakin vilayet idaresinin tatbikinden önce Preveze'nin Narda'dan ayrılarak müstakil bir sancak yapılması esnasında Aydonat'ın da Yanya sancağından tefriken Preveze'ye ilhakı

⁷⁷⁷ Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 274.

⁷⁷⁸ Bazı kaynaklarda Yanya'nın kuzeyinde bulunduğu belirtilse de bu yanlıştır. Kaynaklarda oğu zaman yön tayininde şehrin konumuna göre yönlerin bildiriliyor olması bunda etkilidir. Nitekim Aydonat Yanya kalesinin arkaya alınması ile şehre göre kuzey istikametine yakın bir mevkiye konumlandırılabilir. Bk. Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, s. 101.

⁷⁷⁹ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 124.

⁷⁸⁰ Atatürk Kitaplığı, *Carte de l'Épire et de la Thessalie...*, Berlin. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 130.

⁷⁸¹ B. O. A. , *NFS.d. 5222*, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

⁷⁸² Aydonat kazası idarecileri ile ilgili işlemlerde bu durum tespit edilir. Örneğin hesabına zimmet geçirdiği şüphesi bulunan Aydonat kaza müdürünün Yunanistan'a firarı söylentileri üzerine yapılan tahkikat Aydonat'ın idarî taksimattaki yeri bildirilir. (Bk. B. O. A. , *İ.MVL. 169-5043*, 23 Cemazeyilevvel 1266/6 Nisan 1850.) Tahkikat neticesinde meselenin zimmet değil borç olduğu anlaşılır. Nitekim sâbık kaymakam Yunanistan'a değil İzmir'e geçmiştir. (Bk. B. O. A. , *MVL. 234-31*, 13 Ramazan 1266/23 Temmuz 1850.) Bir diğer örnekte istifa eden kaza müdürü yerine tayin edilen müdüre dair bilgiler verilirken Aydonat'ın idarî olarak Yanya'ya bağlı olduğu yenilenir. Bk. B. O. A. , *İ.MVL. 244-8833*, 11 Şevval 1268/29 Temmuz 1852.

tasarlanmıştır. Ama 1864 tarihli bu tasarıda Aydonat'ın konumu ve idaresi itibariyle Yanya'dan ayrılmasına müsaade edilmemiştir⁷⁸³.

Aydonat 1864 tarihinde Yanya sancağının mülkî taksimatı dışına çıkarılması girişimi ardından sancak dahilindeki mevcudiyetini sürdürmüştür. Bu dönemde Yanya sancağındaki idarî düzenlemelerden ise payını almıştır. Bunlardan birisi 1880 yılında yaşanmıştır. Bu dönemde Yunanistan'dan yönelen tahrikler ve eşkiyalık faaliyetlerini önlemek üzere bazı kazaların idarecilerinde değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklikler ile güvenliğin tesisi amaçlanmıştır. İşte bu sırada Aydonat Kaymakamı Salih Efendi Himare'ye tayin edilerek Şerif Bey Aydonat'a görevlendirilmiştir. Yunanistan üzerinden Yanya'ya yönelen eşkiyalık faaliyetlerini önlemek üzere böyle bir tedbir alınmıştır⁷⁸⁴. Bunun için ise idarecilerin görevli buldukları yer ahalisi ile münasebetinin iyi olmasına özellikle dikkat edildiği görülmektedir⁷⁸⁵.

Aydonat'ın Yanya sancağı idaresinden çıkması 1910 yılında Çamlık sancağının teşkil edilmesi ile birlikte⁷⁸⁶. Bu tarihten sonra Aydonat, Yanya sancağından alınarak bağlandığı Çamlık sancağının idarî bir birimi olarak varlığını sürdürmüştür⁷⁸⁷. Yukarıda sıralanan kaza dahilindeki değişiklikler dışında Aydonat, Yanya'nın I. Balkan Harbi'nde Yunanistan tarafından işgal edilmesi ve sonrasında terk edilmesi sürecinde Osmanlı idaresinden çıkmıştır⁷⁸⁸.

⁷⁸³ Preveze sancağının teşkil edilmesi tartışmalarında (Bk. B. O. A. , *MVL*. 989-16, 1 Zilkade 1280/8 Nisan 1864.) aynı zamanda Parga'nın da sancak merkezi yapılması düşünülür. Bu sırada Aydonat'ın Parga sancağına ilhakı da gündeme gelir. Ancak bu değişiklik aynı gerekçe ile kabul görmez. Bk. B. O. A. , *MVL*. 989-8, 16 Zilkade 1280/23 Nisan 1864.

⁷⁸⁴ B. O. A. , *İ.DH.* 801-64936, 2 Safer 1297/15 Ocak 1880.

⁷⁸⁵ Bu gerekçe ile azledilen Kaymakam Tevik Bey yerine Mustafa Raşid Efendi görevlendirilir. Bk. B. O. A. , *İ.DH.* 848-68115, 29 Rabiulahir 1299/20 Mart 1882.

⁷⁸⁶ İlgili değişikliğe rağmen 1909 yılında Aydonat, Yanya sancağının mülkî taksimatındadır. (Bk. *D. S.* , H. 1326/M. 1909, s. 940.) Düzenlemenin devlet salnamesinde belirtilmesi 1911'i bulur. Bk. *D. S.* , R. 1327/M. 1911, s. 814. ; *D. S.* , R. 1328/M. 1912, s. 826.

⁷⁸⁷ B. O. A. , *DH.MKT.* 2830-65, 14 Cemazeyilevvel 1327/3 Haziran 1909.

⁷⁸⁸ Aydonat'ın Yanya sancağı idaresinde bulunduğu, yıllar içerisindeki işlemlerden ve kaynaklardan anlaşılır. Bk. *D. S.* , H. 1287/M. 1870, s. 217. ; *D. S.* , H. 1288/M. 1871, s. 242. ; *D. S.* , H. 1289/M. 1872, s. 246. ; *D. S.* , H. 1290/M. 1873, s. 245. ; *D. S.* , H. 1291/M. 1874, s. 248. ; *D. S.* , H. 1292/M. 1875, s. 245. ; *D. S.* , H. 1293/M. 1876, s. 245. ; *D. S.* , H. 1296/M. 1879, s. 154. ; *D. S.* , H. 1297/M. 1880, s. 202. ; *D. S.* , H. 1298/M. 1881, s. 89. ; *D. S.* , H. 1299/M. 1882, s. 142. ; *D. S.* , H. 1300/M. 1883, s. 273. ; *D. S.* , H. 1301/M. 1884, s. 32. ; *D. S.* , H. 1305/M. 1888, s. 37. ; *D. S.* , H. 1306/M. 1889, s. 682. ; *D. S.* , H. 1308/M. 1891, s. 758. ; *D. S.* , H. 1309/M. 1892, s. 788. ; *D. S.* , H. 1310/M. 1893, s. 796. ; *D. S.* , H. 1312/M. 1895, s. 844. ; *D. S.* , H. 1313/M. 1896, s. 882. ; *D. S.* , H. 1314/M. 1897, s. 888. ; *D. S.* , H. 1316/M. 1899, s. 666. ; *D. S.* , H. 1320/M. 1903, s. 738. ; *D. S.* , H. 1321/M. 1904, s. 788. ; *D. S.* , H. 1322/M. 1905, s. 806. ; *D. S.* , H. 1323/M. 1906, s. 880. ; *D. S.* , H. 1324/M. 1907, s. 944. ; *D. S.* , H. 1325/M. 1908, s. 940.

Aydonat kazasının idaresinde Osmanlı taşra idaresindeki değişikliklere uyumlu bir süreç yaşanmıştır. Yanya vilayetinin teşkili ardından Aydonat kazasının Yanya sancağı dahilinde kaldığı belirtilmiştir. 1871 yılında Kaymakam Tefvik Efendi idaresindeki kaza idare meclisinde naib, müftü, mal müdürü, piskopos ile hepsi gayrimüslim dört üye bulunmaktaydı. Kaza idare meclisinin seçimle gelen üyelerinin 1877 yılına kadar dördü de gayrimüslimdir. 1877 itibariyle bunlara Müslüman üyeler eklenmiştir. Böylece vilayet nizamnamesine uygun şekilde nüfus dağılımına dikkat edilerek kaza idare meclisinin üyeleri seçilmiştir. Bu dönemde meclis-i deâvî, mal müdürü, vukuat kâtibi ve sandık emini kazadaki diğer idarî birim ve memurlardır. Bir süre sonra bu memurlara tahsildar, nüfus kâtibi ve memuru, zabıta ve polis, düyûn-ı umûmiyye, tapu kâtibi, telgraf ve posta memurları dahil edilmiştir. 1889 yılında reji idaresi ve mahkeme-i bidâyet, 1892 yılı ardından maarif komisyonu da kaza tertibatına dahil olunmuştur⁷⁸⁹.

Aydonat kazası sınırları dahilinde gayrimüslimlerin bulunduğu dikkate alındığında kaza merkezinde ruhani liderin olması normaldir. Nitekim Yanya'da vilayet teşkilatından önce de Aydonat piskoposluk merkeziydi. Ancak bazı yıllar Aydonat'ta piskopos yerine ruhani lider olarak metropolit bulunmuştur. Bunun nedeni tayin edilen ruhani liderin sahip olduğu rütbe-derecedeki farklılık gibi görünmektedir. Lakin bu farklılığa işaret eden açık bir açıklamaya ulaşılamamıştır. Bu anlamda 1895 ve 1902 yıllarında Aydonat metropoliti Luinidos Efendi ve Katikos Efendi'dir. Diğer yıllarda ise Aydonat genellikle piskoposluk merkezidir⁷⁹⁰.

Kaza idaresinin mahali unsurlarından belediyeler Yanya'da 1868 yılında kurulmaya başlanmıştı. Aydonat'ta belediye idaresinin tesisi 1871'i bulmuştur. Bu tarihte belediye reisi Mehemed Efendi iken belediye meclisinin ikisi Müslüman dört üyesi mevcuttur. Aydonat belediye dairesine 1892 yılında sandık emini, 1895 yılında da tabip eklenmiştir. Belediye idare meclisi üyelerinin içinde gayrimüslimlerin yer alması ve tabibin bulunması belediye kanunu ile uyumludur.

⁷⁸⁹ Meclise seçimle dahil edilen üyeler *Liseyn Ağa, Musi Ağa, Foticalika Ağa, Ispirozanke Ağa'dır*. 1875-1877 yıllarında *İskender Bey*, 1889'da *Muslih Bey*, 1892'de *Rüstem Efendi*, 1895'te *Süleyman Fikri Efendi*, 1902'de *İshak Tefvik Bey* kaymakamdır. Bk. *Y. V. S.*, H. 1288/M. 1871, s. 46. ;*Y. V. S.*, H. 1292/M. 1875, s. 48. ;*Y. V. S.*, H. 1293/M. 1876, s. 48. ;*Y. V. S.*, H. 1294/M. 1877, s. 45. ;*Y. V. S.*, H. 1306/M. 1889, ss. 81-83. ;*Y. V. S.*, R. 1308/M. 1892, ss. 128-129. ;*Y. V. S.*, R. 1311/M. 1895, ss. 119-121. ;*Y. V. S.*, H. 1319/M. 1902, ss. 114-116

⁷⁹⁰ *D. S.*, H. 1274/M. 1857, s. 149. ; *D. S.*, H. 1275/M. 1858, s. 143. ; *D. S.*, H. 1278/M. 1861, s. 89. ; *D. S.*, H. 1279/M. 1862, s. 91. ; *D. S.*, H. 1280/M. 1863, s. 101. ; *D. S.*, H. 1282/M. 1865, s. 92. ; *D. S.*, H. 1285/M. 1868, s. 118. ;*Y. V. S.*, R. 1311/M. 1895, s. 113.

Lakin belediye personeli dahilinde mühendis bulunmaz. Bu nedenle belediyeye ait hizmetlerin tam anlamı ile belediye eliyle yürütülemediği düşünülebilir. Aydonat'ın merkez büyüklüğü dikkate alındığında kaymakam ve kaza dahilindeki görevlilerin belediyeye dair işleri yürütmeye devam ettikleri ileri sürülebilir. Aydonat belediyesinin 1895 yılındaki bütçesine bakıldığında 30.000 kuruşluk gelirin nazaran 26.094 kuruşluk giderinin olduğu tespit edilmektedir. 1902 yılında ise belediye gelirlerinin bir miktar artarak 42.145 kuruşa çıktığı gözlemlenir. Bu yıl belediye hizmetlerindeki artışa işaret edecek derecede giderleri de 40.673 kuruşa yükseldiştir⁷⁹¹. Ancak giderlerdeki bu artış personel harcamalarından dolayı da gerçekleşmiş olabilir.

Tablo 17: Aydonat Kazası Köyleri (1895)⁷⁹².

No	Metindeki İmlâ	Okuma Teklifi	Bugünkü Hali
	ايدونات	Aydonat Kasabası	Agh. Donatos
1	ايساقه	Ipsaka Çiftliği	Psaka
2	استانوه	Istanova Çiftliği	Mandrotopos
3	استرغانج	Istreganc Çiftliği	?
4	اسقاندالو	Iskandalo Çiftliği	Skandalo
5	اسقويچه	Iskaviçe Karyesi	?
6	اوزدينه	Ozdina Çiftliği ⁷⁹³	Pende Ekklesies
7	پوروار	Porvar Çiftliği	?
8	پانقرات	Pankrat Çiftliği ⁷⁹⁴	Pagkrates
9	پتوس	Petos Çiftliği	Petusi
10	پتروچه	Petroviçe Karyesi ⁷⁹⁵	Petrovitsa
11	پراډال	Pradal Çiftliği ⁷⁹⁶	Pardalista
12	پلاقوتی	Plakoti Çiftliği	Plakoti
13	پوپوه	Popova Çiftliği	Agh. Kiriaki
14	چانقار	Çankar Çiftliği ⁷⁹⁷	?
15	چفتالک	Çiftlik Çiftliği ⁷⁹⁸	Rachouli
16	چوریل	Çurila Çiftliği ⁷⁹⁹	Kalitheia

⁷⁹¹ 1875-1877 yıllarında Hemko Ağa, 1889'da Meto Ağa, 1892'de Umur Ağa, 1895'te Hüseyin Efendi, 1902'de Umur Ağa belediye reisidir. Bk. Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 46. ; Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 48. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 48. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 45. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 82. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1895, s. 129. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 120, 320. ;Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, ss. 115-116, 213.

⁷⁹² Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 193-197.

⁷⁹³ B. O. A. , *ML.CRD.d. 1827*, 29 Zilhicce 1277/8 Temmuz 1861.

⁷⁹⁴ B. O. A. , *ML.CRD.d. 1873*, 2 Şevval 1280/7 Nisan 1864.

⁷⁹⁵ B. O. A. , *C.DH. 157-7842*, 28 Rabiulevvel 1264/4 Mart 1848.

⁷⁹⁶ *Pradala* imlası ile bk. B. O. A. , *ML.CRD. d. 1827*, 29 Zilhicce 1277/8 Temmuz 1861.

⁷⁹⁷ *Ayakkabıcı* anlamındaki bu köy belgelerinde sıklıkla tespit edilir. Bk. B. O. A. , *ML.CRD.d. 1827*, 29 Zilhicce 1277/8 Temmuz 1861.

⁷⁹⁸ Aynen bu şekilde imla edilmiştir. Bk. B. O. A. , *ML.CRD.d. 1827*, 29 Zilhicce 1277/8 Temmuz 1861. ;B. O. A. , *ML.CRD.d. 1873*, 2 Şevval 1280/7 Nisan 1864.

⁷⁹⁹ B. O. A. , *ML.CRD.d. 1827*, 29 Zilhicce 1277/8 Temmuz 1861.

17	حويقه	Hovika Çiftliği	Choika
18	دولا	Dovla Karyesi	Dovla
19	دوموايسا	Domolisa Karyesi	Domolessa
20	دراغان	Dragan Karyesi ⁸⁰⁰	Ambelia
21	دراغومي	Dragumi Karyesi	Zervochoi
22	رادويز	Radoviz Çiftliği	Radovizi
23	زالانقو زير	Zalanko-yı Zîr Çiftliği	Kato Zaloggo
24	زالانقو بالا	Zalanko-yı Balâ Çiftliği	Zaloggo
25	زراوج	Zravec Çiftliği	Agios Nikolaos
26	زيلسو	Ziyaso Çiftliği	?
27	سالونيك	Salonik Çiftliği	Saloniki
28	سلان	Selan Çiftliği	?
29	سينقو	Seyniko Çiftliği	Seniko
30	سيواستو	Sivasto Çiftliği ⁸⁰¹	Sevasto
31	سيواسطوشكساڭ	Toşkesan Çiftliği	Toshkëzi
32	غارديڭ	Gardik Karyesi ⁸⁰²	Gardiki
33	گرانچه	Graniçe Çiftliği	Granitsa
34	غراژدان	Grajdan Çiftliği	Katamahi
35	غلاويچه	Glaviçe Çiftliği	Avlotopos
36	قانيچه	Kaniçe Karyesi	?
37	قاريوط	Karyot Çiftliği	Karioti
38	قره بوكار	Karabunar Çiftliği ⁸⁰³	?
39	قريقه	Krika Çiftliği	?
40	قوپرا	Kopra Çiftliği	?
41	قوكلوس	Koklos Çiftliği	?
42	قوريسنيان	Koristiyan Çiftliği	Frosini
43	كراسوو	Kerasovo Çiftliği ⁸⁰⁴	Kerasovo
44	لابانيچه	Labaniçe Çiftliği	Elataria
45	لاليزا	Laliza Çiftliği	Laliza
46	لقتر وخور	Leftrohor Çiftliği	?
47	لوژانا	Lojana Çiftliği	?
48	لوغات	Lugat Karyesi	Agora
49	ليويياكسته	Livyakeste Çiftliği	Livikista
50	ليويياخوو	Livyahovo Çiftliği	Agios Andreas
51	ماژا	Maja Çiftliği	?
52	مينيا	Menina Karyesi ⁸⁰⁵	Neradia
53	نيقوليج	Nikoliç Çiftliği ⁸⁰⁶	Nikolitsi
54	نيخور	Nihor Karyesi ⁸⁰⁷	Neochori
55	ولانديا	Valandiya Çiftliği	Valanidia
56	واپويا	Vapoya Çiftliği	?
57	ورنيڭ	Vernik Çiftliği ⁸⁰⁸	Vreniki

⁸⁰⁰ *Dragalin* imlası ile bk. B. O. A. , *ML.CRD.d. 1873*, 2 Şevval 1280/7 Nisan 1864.

⁸⁰¹ B. O. A. , *ML.CRD.d. 1873*, 2 Şevval 1280/7 Nisan 1864.

⁸⁰² *Kardik* imlası ile bk. B. O. A. , *C.DH. 157-7842*, 28 Rabiulevvel 1264/4 Mart 1848.

⁸⁰³ *Karabunare* olarak Berat tapu kayıtlarında geçer. (Bk. A. D. A. , *Fon. 128/Dos. 115/s. 56*, 1 Nisan 1285/13 Nisan 1869. ;A. D. A. , *Fon. 128/Dos. 34/Hük. 64/s. 62*, 7 Rabiulahir 1287/7 Temmuz 1870.) Aydonat kazasındaki Hristiyan erkeklerin nüfus vukatlarını gösteren defterde de görülür. Bk. B. O. A. , *ML.CRD d. 1827*, 29 Zilhicce 1277/8 Temmuz 1861.

⁸⁰⁴ *Kerasove* şeklinde imlası ile bk. Halil İbrahim Efendi, *Yunanistan Haritası*, H. 1314/M. 1897.

⁸⁰⁵ *Meninat* imlası ile bk. B. O. A. , *C.DH. 157-7842*, 28 Rabiulevvel 1264/4 Mart 1848.

⁸⁰⁶ B. O. A. , *ML.CRD.d. 1873*, 2 Şevval 1280/7 Nisan 1864.

⁸⁰⁷ *YeniKöy* anlamındadır. Bu köy belgerde de tespit edilir. Bk. B. O. A. ,*ML.CRD.d. 1873*, 2 Şevval 1280/7 Nisan 1864.

58	ولان	Vlan Çiftliği	Hrisavgi
59	ولاخوو	Vlahovo Çiftliği	?
60	وروسينه	Vrosina Çiftliği	Vrosina
61	وونيفو	Voyniko Çiftliği ⁸⁰⁹	Prodromi
62	ويرسيولا	Virsiyola Çiftliği	Vrisopoula
63	ودوغون مناسترلرى	پاكوس Pakus ve Dogon Manastırları	?

Aydonat kazası dahilindeki köy sayısı kazanın Yanya sancağı idaresinde bulunduğu yıllarda genellikle değişmemiştir. Aydonat'ın doğal sınırları ile teşkil edilen idarî taksimatı bu durumun bir nedenidir. Kaza bünyesindeki köyleri genel olarak tasnif ettiğimizde mevcut olan 64⁸¹⁰ köyden 40'ının kazanın kuzeyinde, 24'ünün de güneyinde olduğu belirtilmiştir⁸¹¹. Kazadaki köy sayısı 1896 yılı öncesine kadar 64'tür⁸¹². Ancak 1896'da Aydonat'a bağlı köy sayısı 61'dir. Nitekim bu sayı 1912 yılına kadar 62 olarak tespit edilmiştir⁸¹³. Yukarıdaki tabloda sıralanan köy ve çiftlik sayısı ise 63'tür. Ancak genel toplamın yapıldığı kısımda da gösterildiği üzere kazanın köy ve çiftlik sayısı yine 62'dir. Tabloda 63. sıradaki manastırın açıklandığı halde toplam köy ve çiftlik sayısına eklenmemesi bunun nedenidir.

2.2.4. Meçova Kazası

Yanya ile birlikte Osmanlı idaresine geçmiştir. Yanya'nın doğusunda Tırhala yolu üzerindeki Meçova'nın güney ve güneybatısında Yunanistan bulunmaktadır. Meçova doğu ve kuzeydoğusunda Grebene, kuzeyinde Zagor ile sınırdır. Meçova, Epir ile Tesalya arasındaki ulaşımın kesiştiği yerde bulunması itibariyle mevkien önemini yıllar boyunca muhafaza etmiştir⁸¹⁴. Meçova üzerinden Grebene'ye ve

⁸⁰⁸ Tapu kayıtlarında Berat kazası dahilindedir. Bu ise aynı isimdeki bir köyün daha sıklıkla karşılaşıldığı üzere Yanya vilayetinin diğer idarî birimlerinde görülmesiyle ilgilidir. Bk. A. D. A. , *Fon. 128/Dos. 115/s. 17*, 1 Ağustos 1313.

⁸⁰⁹ B. O. A. , *ML.CRD.d. 1827*, 29 Zilhicce 1277/8 Temmuz 1861.

⁸¹⁰ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 99. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875 , s. 107. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876 , s. 118. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1889 , s. 83. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892 , s. 130.

⁸¹¹ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I. , s. 512.

⁸¹² Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Coğrafyası*, C. I. , s. 42.

⁸¹³ D. S. , H. 1313/M. 1896, s. 882. ;D. S. , H. 1314/M. 1897, s. 888. ;D. S. , H. 1315/M. 1898, s. 546. ; D. S. , H. 1316/M. 1899, s. 666. ;D. S. , H. 1317/M. 1900, s. 626. ;D. S. , H. 1318/M. 1901, s. 667. ;D. S. , H. 1319/M. 1902, s. 719. ;D. S. , H. 1320/M. 1903, s. 738. ;D. S. , H. 1321/M. 1904, s. 789. ;D. S. , H. 1322/M. 1905, s. 807. ;D. S. , H. 1323/M. 1906, s. 881. ;D. S. , H. 1324/M. 1907, s. 945. ;D. S. , H. 1325/M. 1908, s. 941. ;D. S. , H. 1326/M. 1909, s. 941. ;D. S. , R. 1327/M. 1911, s. 807. ;D. S. , R. 1328/M. 1912, s. 819.

⁸¹⁴ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 108. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 78. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 149. ; Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 149. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Coğrafyası*, C. III. , ss. 733-734.

Tırhala sancağına doğru gidildiğinde Pindus Dağı üzerindeki *Zighos* geçidi kullanılmaktaydı. Bu geçit vasıtası ile sağlanan ulaşımın önemine binaen kaza ahalisi bu geçidin yaz kış açık tutulması ve güvenliğinin temini ile mükelleftiler. Hatta bu vazifeleri sayesinde vergiden de muaftılar. Lakin Tepedelenli Ali Paşa idaresi döneminde Meçova'nın sahip olduğu ayrıcalıkların büyük kısmı kaldırılmıştır. Böylece önceleri bütün vergilerden muaf olmaları durumu sonlandırılmıştır. Nitekim Tanzimat sonrası düzenlemeler çerçevesinde 20. yüzyıl başına gelindiğinde Meçova ahalisi vergi vermekle yükümlü kılınmıştır⁸¹⁵.

1846 yılında Yanya kazasının bir nahiyesi⁸¹⁶ bulunan Meçova, vilayetin kurulması ardından bu yapısını korumuştur. Ancak Meçova, Yanya vilayetinin teşkilinden önce bir aralık kazaya tahvil edilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla 1865 yılı içerisinde Meçova kaza yapılmıştır. Öyle ki kaza dahilindeki maliye memurunun maaşına dair işlemde buna açıklık getirilmiştir. Burada, yukarıda anlatıldığı üzere Meçova'nın askeri ve coğrafi konumuna işaret edilerek başlanan tahririn tamamlanması için kazaya tahvil edildiği açıklanmıştır⁸¹⁷. Nitekim Meçova sonraki yıl da kaza olmaya devam etmiştir⁸¹⁸.

Yanya vilayetinin teşkili esnasında Meçova'nın eskisi gibi nahiyeye tahvili söz konusu olmuştur. Bu dönemde Zagor ile birlikte merkez kazanın bir nahiyesidir⁸¹⁹. Kayıtlarda 1875 yılına kadar Yanya kazası dahilinde bir nahiyeye olarak görülen Meçova bu yıl kaza teşkil edilmiştir⁸²⁰. Meçova'nın kaza teşkili gerekçesi

⁸¹⁵ Bütün vergilerden muafiyetleri (Bk. Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 504.) sonradan sadece cizye ödeyecekleri bir hale dönüşür. Bk. Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 187.

⁸¹⁶ B. O. A. , *NFS.d. 5222*, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

⁸¹⁷ Tahrir esnasında gereken masrafların kaydı için tayin edilen Nuri Efendi isimli maliye memuruna ilişkin sorunun giderilmesi istenir. Bu memura kışın bölgedeki faaliyetlerin durması nedeni ile maaş verilmediğinden sıkıntı yaşadığı, sürekli maaş verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Böylece hazine tarafından aylık 250 kuruş maaşın ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bk. B. O. A. , *MVL. 1009-68*, 8 Zilkade 1281/4 Nisan 1865.

⁸¹⁸ 1866 yılı içinde idarî bakımdan yetersiz görülen kaza müdürü Halid Efendi'nin azli ile yerine Narda havalisinden Nuri Bey tayin edilir. Nuri Bey'in Meçova'da hayat pahalılığı nedeni ile müdürlük maaşına zam yapılarak tayin edilmesi düşüncesi ise kabul görmez. Müdür maaşı 1000 kuruşta kalır. Bk. B. O. A. , *MVL. 1023-44*, 5 Recep 1283/13 Kasım 1866.

⁸¹⁹ 1868 tarihli kayıta Meçova kazadır. Burada aslında bir süreliğine Malakas'ın kaza yapıldığı ve Meçova'nın da buraya merkez tayin edildiği idarî değişiklik yaşanır. Nitekim bu tarihte Meçova kaza değildir. Bk. *D. S. , H. 1284/M. 1867*, s. 168. ; *D. S. , H. 1285/M. 1868*, s. 173. ; *Y. V. S. , H. 1288/M. 1871*, ss. 43, 102. ; *Y. V. S. , H. 1292/M. 1875*, ss. 44, 110.

⁸²⁰ Meçova'nın 1875'te kaza teşkiline rağmen 1876 tarihli kayıtlarda önce nahiyeye daha sonra da kaza şeklinde gösterilir. (Bk. *Y. V. S. , H. 1293/M. 1876*, ss. 47, 52, 113.) Hatta bu durum 1877 itibarıyla da devam eder. 1876 yılındaki gibi Meçova salnemenin bazı yerlerinde nahiyeye bazı yerlerinde ise kaza olarak gösterilir. (Bk. *Y. V. S. , H. 1294/M. 1877*, ss. 49, 129. ; *D. S. , H. 1296/M. 1879*, s. 154. ; *D. S. , H. 1297/M. 1880*, s. 202.) 1892 tarihli salnamede Meçova'nın kazaya tahvil edildiği yıl olarak H.

Yunanistan sınırında ve Yanya'dan hareketle *Tırhala ve Grebene posta caddesi* üzerinde bulunmasıydı. Buradaki ahalinin resmi işleri sebebi ile 14-16 saat uzaklıktaki Yanya kazası merkezine gitmek durumunda kalması sebebiyle yaşadıkları zorlukların giderilmesi ise diğer bir gerekçesiydi. Nitekim bu zorluk idarî bakımdan da yaşanmaktaydı. Nahiyenin mülkî taksimatı içerisindeki köylerden elde edilen vergi gelirlerinin mal sandığına teslimi için Yanya'ya gitmek zorunda kalmaları malî sıkıntılara da neden oluyordu. Askerî, malî ve idarî gerekçelerle ahalinin yaşadığı zorlukların giderilmesi amaçlanmıştır. Meçova'nın, Yanya'da vilayet teşkilatından önce olduğu gibi kazaya tahvili buradaki muhtarlar tarafından istenmiştir. Bu talep üzerine Meçova'nın konumu itibari ile kaza olması gerektiği yönündeki ifade ile kaza heyetinin teşkiline karar verilmiştir. Bunun için gereken mali kaynağın Parga kazasının nahiyeye tahviliyle temini düşünülmüştür. Parga'daki kaza heyeti Meçova'ya, Meçova'daki nahiyeye heyeti de Parga'ya nakledilmiştir. Böylece vilayet bütçesine ilave yük getirilmeden mülkî yapıya dair bu değişiklik gerçekleştirilmiştir⁸²¹.

Meçova kazasının idarî birimlerinin kaza teşkili ardından tesis edildiği anlaşılır. Lakin Meçova'nın sadece iki-üç köyden ibaret mülkî taksimatı nedeni ile bazı şikayetler vuku bulmuştur. Kaza merkezinde teşkil edilen mahkeme ve bu mahkeme üyelerinin kazanın işlerinin azlığından sebeple iş yapmadıkları belirtilmiştir. Bu ise hazinenin boş yere zarara uğramasına sebebiyet vermekteydi. Yanya valisi bu tespitleri ile birlikte 1893 yılında kazanın nahiyeye tahvilini istemiştir. Böylece Meçova'nın nahiyeye tahvili ile birlikte Malakas ve Çerkovişte'de inzibatın ve asayişin tesisi için nahiyeye teşkil edilebilecekti⁸²². Ancak bu değişiklik Meçova'nın konumu nedeni ile uygun görülmemeyerek tatbik edilmemiştir.

Sonraki yıllarda Meçova'nın buna benzer bir nedenle yeniden nahiyeye tahvili girişimi olmuştur. 1903 yılında Yanya kazasının nahiyelerinden bazılarında nahiyeye heyeti tayini gerekçesi ile ihtiyaç duyulan kaynak yine Meçova kazasının nahiyeye tahvili ile karşılanmak istenmiştir. Bu şekilde 1893 yılında dile getirildiği üzere

1291 verilir ve bu tarihten itibaren kaza şeklindeki idaresi belirtilir. Bk. Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 149.

⁸²¹ Parga'nın Meçova ile mukayese edildiğinde mevki çok önemli olmadığı ve Margılıç kazasına yakın olduğundan nahiyeye tahvili ile buradan idare edilebileceğine işaret edilerek ilgili değişiklik yapılmıştır. Çünkü Parga Margılıç'a sadece 2,5 saat mesafededir. Bk. B. O. A. , ŞD. 2087-50, 17 Rabiulevvel 1292/23 Nisan 1875.

⁸²² B. O. A. , ŞD. 2106-8, 2 Şaban 1321/24 Ekim 1893.

Meçova kazası dahilindeki adliye ve şer'iyeye giderlerinin tamamından, maliyeye dair giderlerin bir kısmından tasarruf edilecekti. Vilayetin bu yaklaşımına rağmen merkez idarece Meçova'nın Yunanistan hududundaki konumuna ayrıca işaret edilmiştir. Meçova'nın askerî önemine dikkat edilirken burasının ulaşım sıkıntısı nedeniyle gelişmeye kapalı olduğu, askerî bakımdan ise nahiye olarak da idare edilebileceği beyan edilmiştir⁸²³. Ancak Meçova'nın stratejik önemi sebebi ile nahiyeye tahvili şûrâ-yı devletçe uygun görülmemiştir⁸²⁴. Bu esnada Meçova'nın nahiye teşkiline dair 3. ordu-yı humayun müfettişliğinin ifadesi dikkat çekmektedir. Meçova'da yaşayan Ulahların ve zamanla Rumlaşan Zagor'un Ulah ahalisi arasındaki çatışma ihtimaline dikkat çekilmiştir. Bu nedenle Meçova'nın nahiyeye tahvili bir yana özellikle işi bilen, yerel siyasete vakıf yetenekli bir kaymakamın tayin edilmesi gerektiği vilayete bildirilmiştir⁸²⁵. Bu şekilde 1893 yılında olduğu gibi Meçova'nın nahiyeye tahvili girişiminden vazgeçilmiştir.

Meçova kazasının geçirdiği idarî değişiklik talepleri ardından idaresine kaza olarak devam edilmiştir. Öyle ki Meçova'da kaza idaresine karar verilmesi ardından Osmanlı idaresinden çıkmasına değin Yanya sancağı dahilindeki yeri değişmemiştir⁸²⁶. Kaza idaresinin hemen tesis edildiği Meçova'da 1877 yılında Ahmed Galib Efendi kaymakamdır. Naib, mal müdürü ve ruhani liderin bulunduğu kaza idare meclisinin bu üyeleri dışında seçimle gelen üç gayrimüslim üyesi vardır. Meclis-i deâvînin ise naibin başkanlığında dört üyesi gayrimüslim, kâtibi ise Müslümandır. Kazanın bu idarî birimleri yanında telgraf ve posta müdürü, vukuat kâtibi, sandık emini, tapu ve emlak kâtibi, rüsumat memuru mevcuttur. Bu yapı 1878

⁸²³ B. O. A. , *ŞD. 2105-13*, 11 Mayıs 1319/24 Mayıs 1903. ;B. O. A. , *DH.MKT. 731-50*, 5 Rabiulahir 1321/8 Haziran 1903. ;B. O. A. , *ŞD. 2105-13*, 5 Rabiulahir 1321/1 Temmuz 1903. ;B. O. A. , *BEO. 2164-162298*, 18 Cemazeyilahir 1321/11 Eylül 1903. ;B. O. A. , *DH.TMİK.S. 57-22*, 28Muharrem 1323/4 Nisan 1905.

⁸²⁴ B. O. A. , *DH.TMİK.S. 57-22*, 13 Cemazeyilahir 1321/6 Eylül 1903.

⁸²⁵ Zagor'da açılmasına teşebbüs edilen Ulah mektebine karşı çıkılmasına rağmen Ulahların yeniden okulu açmaya teşebbüs edeceği haberi üzerine çatışma ihtimali dikkate alınır. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2106-8*, 14 Ağustos 1320/27 Ağustos 1904.

⁸²⁶ Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 49. ;D. S. , H. 1298/M. 1881, s. 89. ;D. S. , H. 1299/M. 1882, s. 142. ;D. S. , H. 1300/M. 1883, s. 273. ;D. S. , H. 1301/M. 1884, s. 32. ;D. S. , H. 1305/M. 1888, s. 37. ;D. S. , H. 1306/M. 1889, s. 682. ;D. S. , H. 1307/M. 1890, s. 766. ;D. S. , H. 1308/M. 1891, s. 758. ;D. S. , H. 1309/M. 1892, s. 788. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 138. ;D. S. , H. 1310/M. 1893, s. 796. ;D. S. , H. 1311/M. 1894, s. 827. ;D. S. , H. 1312/M. 1895, s. 845. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 127. ;D. S. , H. 1313/M. 1896, s. 883. ;D. S. , H. 1314/M. 1897, s. 889. ;D. S. , H. 1315/M. 1898, s. 547. ;D. S. , H. 1316/M. 1899, s. 667. ;D. S. , H. 1317/M. 1900, s. 627. ;D. S. , H. 1318/M. 1901, s. 666 ;Y. V. S. , H. 1319/M. 1901, s. 125. ;D. S. , H. 1318/M. 1902, s. 718. ;D. S. , H. 1320/M. 1903, s. 738. ;D. S. , H. 1321/M. 1904, s. 788. ;D. S. , H. 1322/M. 1905, s. 806. ;D. S. , H. 1323/M. 1906, s. 880. ;D. S. , H. 1324/M. 1907, s. 944. ;D. S. , H. 1325/M. 1908, s. 940. ;D. S. , H. 1326/M. 1909, s. 940. ;D. S. , R. 1327/M. 1911, s. 807. ;D. S. , R. 1328/M. 1912, s. 819.

yılında da devam etmiştir⁸²⁷. 1889 yılında Ali Rıza Efendi'nin kaymakamlığında naib, mal müdürü ve metropolit ile seçimle dahil olan üçü de gayrimüslim üyeden oluşan kaza idare meclisi bulunmaktaydı. Bu sürede kaza idare meclisi üyelerinin sayısının azaldığı tespit edilirken yine hepsinin gayrimüslim olduğu görülmektedir. Bunun nedeni boşalan üyenin yerinin doldurulamaması olabilir. Yine bu yıl diğer kazalarda olduğu üzere bidâyet mahkemesi Meçova'da teşkil edilmiştir. Ayrıca düyûn-ı umûmiyye memuru ile zabtiye ve polis teşkilatlarına dair memuriyetler eklenmiştir. 1892 yılında Kaymakam Mehmed Galib Bey'dir⁸²⁸. Bu yıl mal müdürü, naib ve metropolit vekili bulunan Drotiyos Efendi'nin doğal üye olarak dahil oldukları kaza idare meclisinde dört gayrimüslim üye bulunmaktadır. Önceki yıllarda kaza idare meclisinin seçimle dahil olunan üyelerindeki eksikliğin bu yıl giderildiği anlaşılır. Aynı yıl kaza idarî birimlerine rüsumat idaresi eklenmiştir. Rüsumat idaresinin memurları ise Serako'daki iki memurdan ibaretti. Kazanın idarî işlerinde görevli memurlara 1892 yılında ayrıca nüfus memuru, pasaport muayene memuru, reji memuru dahil edilmiştir. Meçova'nın hem Yunanistan'a sınır hem de Tırhala-Grebene yolu üzerinde bulunmasından dolayı rüsumata dair işleri yoğundu. Bu nedenle kaza bünyesindeki pasaport muayene memurlarının sayısı zamanla artmıştır. 1901 yılında Serako'da ki pasaport muayene memuruna Jiço ve Koçuflan pasaport muayene memurları dahil edilmiştir⁸²⁹.

Kazanın idarî birimleri dahilinde 1877-78 yılında belediye dairesinin kurulduğu görülür. *Nikolagi* isimli gayrimüslim bir kişinin başkanlığındaki belediye meclisinin dört gayrimüslim üyesi vardır. Bu yıl belediye idaresinin kâtiplik görevini üstlenen ise yoktur⁸³⁰. 1889 yılında Meçova'da belediye dairesi gösterilmemiştir⁸³¹. Ancak bu durum 1892 yılında düzeltilir. *Dimitri Çalmani Ağa*'nın belediye reisi

⁸²⁷ 1878'de Kaymakam Mehmed Ağa'dır. (Bk. B. O. A. , *İ.DH.* 776-63164, 29 Şevval 1295/26 Ekim 1878.) 1881 yılında kazanın nezaketi ve önemine karşılık ehliyetli bulunan Ahmed Bey tayin edilir. (Bk. B. O. A. , *İ.DH.* 826-66545, 14 Cemazeyilvel 1298/14 Nisan 1881.) 1882 yılında ise Kaymakam Ahmed Hamdi Bey Filat'a tayin edilmek istense de bundan vazgeçilir. Bk. B. O. A. , *İ.DH.* 864-69162, 2 Zilhicce 1299/15 Ekim 1882.

⁸²⁸ Filat Kaymakamı Galip Efendi Meçova'ya tayin edilir. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 1709-85, 29 Recep 1307/20 Mart 1890.) Galib Efendi'nin bu vazifesi 1895 yılında Palipogon Kaymakamı Salih Bey ile becayişi neticesinde sona erer. (Bk. B. O. A. , *BEO.* 635-47601, 9 Zilhicce 1312/3 Haziran 1895. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 343.) Meçova Kaymakamı Salih Bey'in bir yıl kadar sonra Koniçe kaymakamı Veyis Bey ile becayişi yapılır. Bk. B. O. A. , *BEO.* 836-62687, 30 Rabiulevvel 1314/8 Eylül 1896.

⁸²⁹ Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 52. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 49. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 86. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, ss. 148-149. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 127-128. ;Y. V. S. , H. 1319/M. 1901, ss. 125-126.

⁸³⁰ Y. V. S. , H. 1293/M. 1877, s. 52. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 49.

⁸³¹ Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, ss. 86-87.

bulunduğu bu yıl *Nikola Dağo Ağa* ve *Yani Çebori Ağa* belediye meclisinin üyeleridir. 1895'e gelindiğinde belediye meclisinin üye sayısı altıya çıkmıştır⁸³². Meçova belediye idaresi bünyesinde tabip ve mühendisin bulunması gibi diğer görevlileri de yoktur. Bunda kasabanın ufak yapısı, dolayısı ile belediye işlerine olan ihtiyacın düşüklüğü etkili olmuştur.

Meçova, Yanya'nın bir nahiyesi bulunduğu 1846 yılında 22 köyden ibaretti⁸³³. Ancak sonraki mülkî düzenlemelerde sınırları oldukça daraltılır. Yanya vilayetinin teşkili ardından Yanya merkez kazasından idare edilen Meçova'da dört köy bulunmuştur⁸³⁴. Ardından kaza teşkili ile birlikte bu sayı merkez Meçova kasabası dışında üçe düşmüştür⁸³⁵. 1896 yılından Balkan Harbi neticesinde Yanya ile birlikte Osmanlı idaresinden çıkana değin bu taksimat korunmuştur⁸³⁶. Meçova'nın benzer idarî sınırları ile mukayese edildiğinde çoğu zaman nahiye dahi teşkil edilmesine müsaade edilmeyecek sayıdaki mülkî taksimatına rağmen kaza yapılması Yunanistan sınırındaki konumuna bağlıdır. Aşağıda kaza dahilindeki köyler sıralanmıştır.

Tablo 18: Meçova Kazası Köyleri (1895)⁸³⁷.

No	Metindeki İmlâ	Okuma Teklifi	Bugünkü Hali
1	أنيلو	Anilo Karyesi	Anilio
2	ميلا	Mila Karyesi	Milea
3	ووطنوس	Votnos Karyesi	Votonosi

2.2.5. Leskovik Kazası

Leskovik, Yanya ve civarının fethi sırasında Osmanlı idaresine geçmiştir. Konumu itibarıyla güney ve güneydoğusunda Yanya, Koniçe ve Palipogon kazaları,

⁸³² 1901 yılında belediye dairesinin üyeleri ve başkanı sıralanmaz. Sadece belediye kâtibi ve ismi verilir. Bk. *Y. V. S.* , R. 1308/M. 1892, s. 148. ;*Y. V. S.* , R. 1311/M. 1895, ss. 127-128. ;*Y. V. S.* , H. 1319/M. 1901, s. 126.

⁸³³ B. O. A. , *NFS.d.* 5222, ss. 2, 3-188, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

⁸³⁴ *Y. V. S.* , H. 1288, ss. 99, 108. ;*Y. V. S.* , H. 1292/M. 1875, s. 107. ;*Y. V. S.* , H. 1293/M. 1876, s. 119. ;*Y. V. S.* , H. 1294/M. 1877, s. 134.

⁸³⁵ Şemseddin Sami, *Kamus 'ul A'lâm*, C. VI. , s. 4173

⁸³⁶ B. O. A. , *DH.TMİK.S.* 3-103, 21 Teşrinisani 1312/3 Aralık 1896. ;*D. S.* , H. 1313/M. 1896, s. 882. ;*D. S.* , H. 1314/M. 1897, s. 888. ;*D. S.* , H. 1315/M. 1898, s. 546. ;*D. S.* , H. 1316/M. 1899, s. 666. ;*D. S.* , H. 1317/M. 1900, s. 626. ;*D. S.* , H. 1318/M. 1901, s. 667. ;*D. S.* , H. 1319/M. 1902, s. 719. ;*D. S.* , H. 1320/M. 1903, s. 738. ;*D. S.* , H. 1321/M. 1904, s. 789. ;*D. S.* , H. 1322/M. 1905, s. 807. ;*D. S.* , H. 1323/M. 1906, s. 881. ;*D. S.* , H. 1324/M. 1907, s. 945. ;*D. S.* , H. 1325/M. 1908, s. 941. ;*D. S.* , H. 1326/M. 1909, s. 941. ;*D. S.* , R. 1327/M. 1911, s. 807. ;*D. S.* , R. 1328/M. 1912, s. 819.

⁸³⁷ *Y. V. S.* , R. 1311/M. 1895, s. 210.

kuzey ve kuzeybatısında Ergiri sancağı ile Premedi kazası, doğusunda Kolonya kazası, kuzey ve kuzeydoğusunda ise Görice sancağı ile sınırdır⁸³⁸.

Tanzimat sonrası idarî düzenlemelerde Leskovik, genellikle Yanya sancağının Koniçe kazası dahilinde bir nahiyedir⁸³⁹. Yanya'da vilayet idaresinin tatbikinden hemen önce de bu durum sürmüştür⁸⁴⁰. Vilayetin teşkili ardından Leskovik sancağının kurulmasına değin Yanya sancağı dahilinde bazı dönemlerde nahiyeye şeklindeki idaresine rastlanmaktadır. Bu nahiyenin idarî mercii ise Koniçe kazasıdır. 1879 yılında nahiyeye bahsedilen idaresinin bulunduğu Leskovik'te 1880 itibariyle kaza idaresi kurulmuştur⁸⁴¹. Yani Leskovik, Yanya vilayetinin teşkili sonrası Koniçe kazasının bir köyüdür. Ardından nahiyeye merkezi yapılan Leskovik sırasıyla kaza, sancak ve yeniden kaza idaresinin merkezi bir yerdir⁸⁴².

Leskovik kaza teşkili ardından çok geçmeden 93 Harbi ve ardındanki gelişmeler nedeniyle sancak merkezi yapılmıştır. Yunanistan ile yapılan sınır düzenlemesi ile Tırhala sancağı ve Narda kazasının terki sebebi ve güvenlik amaçlı önlemlere girişilmiştir. Böylece Yanya'da mülkî taksimatta değişikliğe gidilmiştir. Yanya sancağından Koniçe ve Leskovik kazaları, Ergiri sancağından Palipogon ve Premedi kazaları teşkil edilen Leskovik sancağının idarî birimleri olarak düzenlenmiştir. Sancak merkezi ise Leskovik yapılmıştır. Bekir Bey⁸⁴³ sancağın ilk

⁸³⁸ Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, s. 104. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. III. , s. 710. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, ss. 140-141.

⁸³⁹ Leskovik'in fethi ardından buna benzer şekilde yine Koniçe'nin idarî sınırlarında bulunduğu anlaşılır. Bk. *367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri...*, C. III., s. 7.

⁸⁴⁰ D. S. , H. 1266/M. 1849, s. 42, 68. ;D. S. , H. 1272/M. 1855, s. 82. ;D. S. , H. 1273/M. 1856, s. 88. ;D. S. , H. 1274/M. 1857, s. 96. ;D. S. , H. 1282/M. 1865, s. 156. ;D. S. , H. 1285/M. 1868, s. 173.

⁸⁴¹ B. O. A. , *Y.PRK.UM. 3-47*, 25 Eylül 1296/7 Ekim 1880. ;D. S. , H. 1297/M. 1880, s. 202.

⁸⁴² Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, s. 104. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 141. ;Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. 3991. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. III. , ss. 709-710. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 141.

⁸⁴³ Sancak teşkili ile mutasarrıf tayin edilen Bekir Bey ertesi yıl azledilir. Yerine Mahmud Bey atanır. (Bk. B. O. A. , *İ.DH. 887-70616*, 5 Şaban 1300/11 Haziran 1883. ;B. O. A. , *DH.MKT. 1341-15*, 25 Şaban 1300/1 Temmuz 1883.) Yeni Mutasarrıf Mahmud Bey'in maaşına zam (Bk. B. O. A. , *İ.DH. 911-72386*, 8 Cemazeyilevvel 1301/6 Mart 1884.) yapılır ve rütbesi de terfi ettirilir. (Bk. B. O. A. , *İ.DH. 918-72878*, 8 Şaban 1301/3 Haziran 1884.) 1886 yılına kadar bir aralık Emin Bey ve Refik Bey mutasarrıf tayin edilse de (Bk. B. O. A. , *DH.ŞFR. 128-I*, 1 Zilkade 1301/23 Ağustos 1884.) Mahmud Paşa yeniden mutasarrıflığa getirilir. Sancak dahilinde güvenliğin tam olarak tesis edilememesi üzerine azledilen Mahmud Paşa Drama sancağına gönderilir. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1377-73*, 13 Safer 1304/11 Kasım 1886.) Yerine Emin Bey nakledilmek istenir. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1404-108*, 20 Cemazeyilahir 1304/16 Mart 1887.) Ancak Emin Bey Çankırı sancağına vazifelenirilir. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1449-20*, 2 Muharrem 1305/20 Eylül 1887.) 1887'de ise Rauf Bey mutasarrıftur. (Bk. B. O. A. , *İ.DH. 1032-81288*, 18 Şaban 1304/12 Mayıs 1887. ;B. O. A. , *DH.MKT. 1421-20*, 24 Şaban 1304/18 Mayıs 1887.) Sonradan kendisine rütbe tevcî gerçekleşir. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1428-83*, 9 Şevval 1304/1 Temmuz 1887.) Sancağın teşkilinden lağvedilmesine değin geçen sürede hemen her yıl mutasarrıf değişikliğine gidilmesi ve bu değişikliklerde genellikle asayişin temininin gözetilmesi sancağın kuruluş gerekçesi ile uyumludur. Ancak bu esnada sancak içerisinde istenilen

mutasarrıfı olarak tayin edilmiştir. Mutasarrıf tayini ile birlikte sancak merkezindeki idarî birimlerin de teşkiline özen gösterilmiştir. İdarî, malî, adlî ve askerî birimlerin kurulması ve bu birimlerde görev yapacak kişilerin tayinine başlanmıştır⁸⁴⁴. Yapılan tayinlerde görevlilere ödenecek ve idarede kullanılacak meblağ da zaman kaybedilmeden belirtilmiştir⁸⁴⁵. İdarî manada yapılan düzenlemelerin ardından sancağın kurulmasının asıl gerekçesi olan güvenlikle ilgili tedbirler hayata geçirilmiştir. Leskovik sancağında halihazırdaki 20 süvari zaptiyesi 50'ye, 74 piyade zaptiyesi 500'e yükseltilecek şekilde zaptiye taburunun düzenlenmesi hakkında irade hasıl olmuştur. İrade yönünde gerekli işlere ise hemen başlanmıştır⁸⁴⁶. Leskovik sancağının teşkili⁸⁴⁷ sonucu Yanya sancağı Yanya, Meçova, Filat kaymakamlıklarını ihtiva edecek şekilde küçülmüştür.

Leskovik sancağı dahilindeki idarî düzenlemelerin ardından mülkî taksimatına dair değişiklikler gündeme gelmiştir. Sancağın Premedi kazası sınırlarındaki köylerin sayılarının çokluğundan sebeple idarelerinde güçlük çekilmekteydi. Bu nedenle kaza dahilindeki Deşnice ve Fraşar isimli nahiyelere birer nahiye heyetinin tayini istenmiştir. Nitekim bu iki nahiyede nahiye heyeti bulunmamakta ve idareleri Premedi kazasından yapılmaktaydı. Nahiye heyetlerinin tayini özellikle Leskovik sancağının da kurulma nedenlerinden olan güvenlik gerekçesiyle Leskovik mutasarrıflığınca tasarlanmıştır. Nahiye heyetlerinin tayini gerekçelerinden diğeri ise bu nahiyelerdeki köylerin Premedi'ye olan uzaklıklarıdır. Merkeze uzak yerlerdeki bu köylerin güvenliklerinin sağlanmasının zorluğunun yanında malî işlerinin yürütülmesi de güçtü. Bu nedenle *Klisore* köyünün merkez olacağı Deşnice nahiyesi ile *Fraşar* merkezli Fraşar nahiyelerine birer nahiye heyeti gönderilecekti. Mutasarrıflığın bu talebi vilayet idare meclisince değerlendirilmiştir. İki nahiye heyetine yıllık 21.600 kuruş ödenmesi gerektiği hesaplanmış ve bu pusula şûrâ-yı

düzeyde asayişin sağlanamadığı ileri sürülebilir ki sıklıkla yapılan mutasarrıf değişiklikleri buna bir delildir.

⁸⁴⁴ B. O. A. , *İ.DH.* 851-68291, 29 Cemazeyilevvel 1299/18 Nisan 1882.

⁸⁴⁵ Sancağın yıllık gideri önce 117.720 kuruş olarak hesaplanır. Ancak bu hesaplamada mutasarrıf maaşı 6000 kuruştur. Bunun 3000'e, tahrirat kâtibi maaşının da 250 kuruş düşürülmesi ile yıllık masraf toplamının 39.000 kuruş daha düşeceği belirtilir. Ayrıca bu sırada Leskovik naibi Abdulrahim Efendi'ye de aylık 2500 kuruş maaş verilecekti. Bk. B. O. A. , *İ.DH.* 862-69025, 5 Zilkade 1299/18 Eylül 1882.

⁸⁴⁶ B. O. A. , *Y.A.RES.* 17-34, 5 Zilkade 1299/18 Eylül 1882.

⁸⁴⁷ 1882 yılı içinde sancağın kurulmasına rağmen devlet salnamelerinde bu durumun belirtilmesi 1885'i bulur. Bk. *D. S.* , H. 1302/M. 1885, s. 42.

devlete havale edilmiştir⁸⁴⁸. Bu düzenleme aynı zamanda ve daha sonradan Yanya merkez kazasındaki uygulamalara benzer. Burada görülen ve vilayetteki nahiyelerden bazılarında bulunmayan nahiyeye heyetinin tayin edilmesi girişimleri çeşitli aralıklarla sürmüştür. Bu girişimlerin ortak gerekçesi hem ahali hem de merkez idarece yaşanan zorlukların giderilmesi ve güvenliğin tesisiydi. Ancak vilayetin Leskovik sancağı bünyesindeki Deşnice ve Fraşar nahiyeleriyle alakalı bu talebine aradan geçen yıllara rağmen cevap verilmemiştir. Bunun üzerine vilayet, merkez idareye durumu yeniden hatırlatmıştır⁸⁴⁹. Bu talebin de olumsuz olması üzerine ilgili idarî tasarruf girişimine dair benzer bir talep Fraşar nahiyesi ahalisinden gelmiştir⁸⁵⁰. Bunun gibi Leskovik sancağının teşkili ardından sancağın mülkî idaresi bakımından değişikliklere dair çalışmaların yapıldığı ancak bunların kısmen de olsa sonuçsuz kaldığı görülmektedir.

Yanya vilayeti genelinde görüldüğü üzere bahsedilen mülkî düzenlemelerde öncelikle mali kaynağın bulunmasına özen gösterilmiştir. Talep edilen değişikliklerin kabul görmeme nedeni bu olabilir. Diğer bir mesele ise Leskovik sancağında yapılmaya çalışılan bu düzenlemeler hayata geçirilemeden sancağın lağvedilmesidir. 1888 yılında Leskovik sancağı lağvedilerek Premedi, Palipogon, Koniçe kazaları Ergiri sancağına ilhak edilmiştir⁸⁵¹. Leskovik sancağının tahsisatı ise İlbasan sancağına aktarılmıştır ki Leskovik sancağının lağvedilmesinin bir gerekçesi de budur. Nitekim Leskovik sancağının tahsisatının İlbasan sancağına tahvili 15 Ağustos 1888 tarihinde gerçekleşmiştir. Sancağın malî ve idarî bakımdan lağvının aynı anda olacağı da bu idarî işlemde belirtilmiştir. Nitekim bu esnada Leskovik sancağındaki mülkî, adlî, malî ve idarî memurların da İlbasan'a nakilleri yapılmıştır⁸⁵². Leskovik sancağının kurulması sırasında yeniden yapılandırılan

⁸⁴⁸ Deşnice'ye 25, Fraşar'a 23 köyün bağlanması tasarlanır. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2091-31*, 27 Şaban 1302/11 Haziran 1885.

⁸⁴⁹ 1885 yılında vilayetin Leskovik sancağı dahilindeki bu nahiyelerde ve vilayetin diğer müdürsüz nahiyelerine müdür tayini girişimleri ile Berat'ta Fiyer kazasının teşkili işlemleri birliktedir. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2093-11*, 18 Rabiulahir 1305/3 Ocak 1888.

⁸⁵⁰ 17 Eylül 1887 tarihli arzuhal üzerine yine cevap gelmediği ve bunun üzerine taleplerini tekrar ilettikleri görülür. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1500-34*, 28 Recep 1305/18 Mart 1888. ;B. O. A. , *DH.MKT. 1504-112*, 18 Şaban 1305/30 Nisan 1888.

⁸⁵¹ B. O. A. , *İ.DH. 1097-86022*, 3 Muharrem 1306/9 Eylül 1888.

⁸⁵² Bu düzenlemelerin yanında (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1540-84*, 28 Ağustos 1304/9 Eylül 1888. ;B. O. A. , *DH.MKT. 1546-91*, 18 Muharrem 1306/22 Eylül 1888.) Leskovik sancağı dahilinde Leskovik dışındaki kazaların da İlbasan sancağına ilhak edilmeleri kararlaştırılır. Hatta Yanya vilayeti kendi idaresinden çıkan Premedi, Koniçe, Palipoğon kazalarının tahsisatlarının vilayet bütçesinde kalmasını talep eder. Ancak 14 Ekim 1888'de yapılan bu talep reddedilir. Yani Leskovik'in lağvı sonrası Yanya

zabtiye taburu da böylece lağvedilmiştir⁸⁵³. Sancak dahilindeki memurların nakilleri sırasında Leskovik'teki polis memurlarının da İlbasan'a nakli istenmiştir. Ancak Zabtiye Nezareti'nin konu hakkındaki mülahazası üzerine söz konusu polislerin Leskovik'in sancak teşkilinden önce de Leskovik kazasında vazifeli olmalarından dolayı İlbasan'a nakillerinin uygun olmadığı beyan edilmiştir⁸⁵⁴. Bu nedenle ilgili polisler Leskovik kazası dahilindeki vazifelerini sancağın lağvedilmesine rağmen muhafaza etmişlerdir.

1888 yılı Ağustos ayında Leskovik'in kazaya tahvili ardından çok geçmeden yeniden sancak merkezi yapılmasına dair talepler ahali tarafından dillendirilmiştir. Ahalinin bu taleplerinde kaza merkezi yapılmaları ile *aşar ve ticarice düşüşün* meydana geldiği ve bu nedenle yeniden sancak merkezi olmak istekleri yer almıştır⁸⁵⁵. Ticari faaliyetlerin Leskovik'in sancak merkezi olması ile ilgisi kurulabilirken aşardaki düşüşün ilişkilendirilmesi zordur. Fakat Leskovik'in sancak merkezi olduğu dönemde sancak dahilindeki asker ve polis mevcudunun fazlalığı sayesinde vergi tahsilatının daha etkin bir şekilde gerçekleştiği ileri sürülebilir. Bu açıdan bakıldığında ahalinin ticari ve ekonomik kaygılarla yeniden sancak merkezi olmak taleplerinde devletin vergi gelirlerindeki düşüşü ileri sürerek merkez idareyi ikna etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ahalice yapılan bu isteğe yanıt verilmemesi üzerine yine Leskovik ahali vekilince şûrâ-yı devlete çekilen telgrafta Leskovik'in mevkien gerçekten çok önemli olduğu ve yeniden sancak merkezi yapılmadıkları taktirde ahalinin çaresiz olarak hicret edeceği açıklanmıştır⁸⁵⁶. Leskovik ahalisinin taleplerine rağmen yine karşılık verilmediğinden olsa gerek sonraki yıllarda da sancak merkezi yapılmaları yönünde ahalinin istekleri yenilenmiştir. Bu sefer sancak merkezi oldukları esnada Leskovik'te idareye ait hükümet konağı, zabtiye görevlileri için binalar, rüştiye mektebi ve yollar inşa edildiğine dikkat çekilmiştir. Böylece sancağın ilgili dönemde hızlı bir gelişme yaşadığı anlatılmıştır. Leskovik sancağının teşkiliyle Yanya ile Manastır sınırında ve yolları üzerinde bulunmasının yararını gördüğü ve güvenliğinin tesisi açısından mühim bir mevkide olduğuna işaret edilmiştir. Üstelik sancak şeklindeki idare sırasında ahalinin ticaret ile zenginleştiği ve

vilayetinin sınırlarının da daraltıldığı birkaç aylık bir dönemin yaşandığı söylenebilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1570-56*, 29 Recep 1306/31 Mart 1889.

⁸⁵³ B. O. A. , *İ.DH. 1111-86942*, 2 Rabiulevvel 1306/6 Kasım 1888.

⁸⁵⁴ B. O. A. , *DH.MKT. 1722-79*, 17 Ramazan 1307/7 Mayıs 1890.

⁸⁵⁵ *İslam ve Hristiyan ahali temsilcilerinin* çeşitli mercilere yaptıkları talepler ifade edilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1576-92*, 16 Rabiulahir 1306/20 Aralık 1888.

⁸⁵⁶ B. O. A. , *ŞD. 2093-24*, 3 Kanunusani 1304/15 Ocak 1889.

eşkiyanın da kontrol altına alındığı belirtilmiştir. Bunların dışında ve daha da önemli olarak Yunanistan ile olan sınırı sorunları sebebi ile zaten ehemmiyeti yüksek mevkideki sancağın Yanya ve Ergiri sancaklarının güvenliğine de faydasının olduğu eklenmiştir. Zaten bu sebepten Leskovik sancağının lağvedilmesi sırasında zaptiye teşkilatına dokunulmadan kazalarının civar sancaklara taksim edildiği anlatılmıştır. İşte bu kazalarda hali hazırda bulunan bu memurlar için harcanan para yeniden üçüncü sınıf bir sancak olarak teşkil edilecek Leskovik'in masraflarına yakındı. Leskovik'in sancak teşkili ile elde edilecek fayda neticesinde toplanacak vergi gelirlerinin de yükselmesiyle bunun da bir sorun yaratmayacağı açıklanmıştır. Bunlara ek olarak bilhassa Manastır vilayetinin Kolonya kazasından gelen eşkiyaya da bu sayede engel olunacak, bölgede ticaret yeniden gelişecektir. İşte bütün bu gerekçelerle ahali ileri gelenlerince 1892 yılında Leskovik'in yeniden sancak merkezi olması talep edilmiştir⁸⁵⁷. Sancağın lağvedilmesi ardından ahali tarafından teferruatlı gerekçeleriyle birlikte verilen bu arzuhallere rağmen hem Yanya hem de merkez idarenin olumlu bir yanıtı olmamıştır.

Tablo 19: Leskovik Kazası Kaymakamları (1888-1913).

Kaymakam	Görev Aralıkları
Ahmed Rıfat Efendi	1888-1892
Salih Efendi	1892-1897 ⁸⁵⁸
Celeddin Efendi	1897-1899
Abdulrahman Efendi	1899-1902
Nuri Efendi	1902-1903
Kadri Bey	1903-1909 ⁸⁵⁹
İsmail Hakkı Efendi	1911-1913

Sancak tertibatının lağvı ile kazaya tahvil edilen Leskovik hemen ertesi yılki vilayet salnamesinde tespit edilmektedir. Bu salnamede kaymakam olarak 16 Ekim

⁸⁵⁷ B. O. A. , ŞD. 2095-14, 27 Kanunusani 1307/8 Şubat 1892. ;B. O. A. , ŞD. 2095-15, 27 Kanunusani 1307/8 Şubat 1892.

⁸⁵⁸ Salih Efendi Leskovik kaymakamlığının yanı sıra 1895 yılında Avlonya kaymakamlığı vekaletinde görevlendirilir. Bu görevi nedeni ile kendisine vekalet maaşı verilip verilmeyeceğine dair yazışmalarda bu tespit edilir. Bk. B. O. A. , DH.MKT. 89-46, 3 Zilhicce 1312/28 Mayıs 1895.

⁸⁵⁹ Kadri Bey'in 1903 yılında kaymakam bulunduğu kötü idaresinden sebeple yapılan şikayetlere ilişkin işlem den anlaşılır. (Bk. B. O. A. , BEO. 3255-244069, 7 Safer 1322/23 Nisan 1903.) Kadri Bey hakkındaki şikayetler sonradan da devam eder. 1908 yılında bu şikayetler üzerine yeniden bir tahkikat yapılması vilayetten istenir. Bk. B. O. A. , BEO. 3255-244069, 17 Muharrem 1326/20 Şubat 1908.

1888’de tayin edilen⁸⁶⁰ Ahmed Rıfat Efendi yer almıştır⁸⁶¹. Leskovik bu tarihten itibaren Osmanlı idaresinin son bulduğu 1913’e değin Yanya sancağının bir kazası olarak mülkî taksimat içindedir. Kazanın idaresine ise yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere göreceli olarak uzun süreler görevli bulunan kaymakamların tayin edildiği söylenebilir.

Sancağın lağvı üzerine kazanın idarî birimlerinde kaza idare meclisinin doğal üyeleri naib, mal müdürü ve tahrirat kâtibi mevcut iken meliste ruhani liderlerden metropolit veya piskopos ile müftünün bulunmaması dikkat çekmektedir. Meclise seçimle dahil edilen üyeler nizamnameye uygun olarak ikisi Müslüman ikisi gayrimüslüm toplam dört kişidir. Burada görüldüğü üzere kazada gayrimüslimlerin de bulunmasından sebeple üyelerin dağılımına dikkat edilmiştir. Benzer şekilde mahkeme-i bidâyet dairesinin üyelerinde de bu durum gözlemlenir. Ancak kaza dahilindeki maarif komisyonu üyelerinin tamamı Müslümandır. Kazanın idaresinde vazifeli diğer memurlar sandık emini, telgraf müdürü, nüfus kâtibi, tapu kâtibi, muhabere memuru, düyûn-ı umûmiyye memuru, reji müdürü şeklindedir. Kazanın sancak merkezi teşkili esnasında özellikle düzenlenen ve güvenliğin temini amacı ile dikkat edilen unsurlarından zabtiye dairesi ise varlığını bu süreçte korumuştur. Kaza idare meclisinde 1892 yılında tıpkı 1889’da olduğu gibi ruhani liderler ve müftü bulunmaz. Mahkeme-i bidâyet ve maarif komisyonu üyeleri için de 1889 yılı dikkate alındığında dağılım değişmez. Ancak kaza idaresine 1892’de tahrir dairesi namında ve mal müdürü başkanlığındaki bir heyet eklenmiştir. Mahkeme-i şer’iyye kâtibi, mukavelât muharriri, tarik-i bedalât tahsildarı ile polis memurları kaza idaresinden sorumlu memurlara dahil edilmiştir. Kazanın mülkî teşkilatı bu şekilde 1895 yılı itibariyle devam etmiştir. Bu yıl kaza idare meclisinin yapısı korunurken mehkeme-i bidâyet üyelerine bir gayrimüslim üye eklenmiştir. Maarif komisyonu ise yine tamamen Müslüman üyelerden ibarettir. Kazadaki görevlilere ise vergi memurları

⁸⁶⁰ Kaymakam tayini ardından (Bk. B. O. A. , *İ.DH. 1103-86422*, 10 Safer 1306/16 Ekim 1888.) kaymakamlık vekaletine Zühdü Efendi getirilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1558-92*, 22 Safer 1306/28 Ekim 1888.

⁸⁶¹ Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 89, 133. ;D. S. , H. 1306/M. 1889, s. 682. ;D. S. , H. 1307/M. 1890, s. 766. ;D. S. , H. 1308/M. 1891, s. 758. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 115, 138. ;D. S. , H. 1309/M. 1892, s. 788. ;D. S. , H. 1310/M. 1893, s. 796. ;D. S. , H. 1312/M. 1895, s. 844. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 125. ;D. S. , H. 1313/M. 1896, s. 882. ;D. S. , H. 1314/M. 1897, s. 888. ;D. S. , H. 1315/M. 1898, s. 546. ;D. S. , H. 1316/M. 1899, s. 666. ;D. S. , H. 1317/M. 1900, s. 626. ;D. S. , H. 1318/M. 1901, s. 666. ;D. S. , H. 1319/M. 1902, s. 718. ;Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 122. ;D. S. , H. 1320/M. 1903, s. 738. ;D. S. , H. 1321/M. 1904, s. 789. ;D. S. , H. 1322/M. 1903, s. 807. ;D. S. , H. 1323/M. 1906, s. 881. ;D. S. , H. 1324/M. 1907, s. 945. ;D. S. , H. 1325/M. 1908, s. 941. ;D. S. , H. 1326/M. 1909, s. 941. ;D. S. , R. 1327/M. 1911, s. 808. ;D. S. , R. 1328/M. 1912, s. 820.

dahil edilmiştir. 1902 yılında kaza idare meclisi üyelerinin Müslüman gayrimüslim dağılımı aynen sürerken yine müftü ve gayrimüslimlerin ruhani lideri bulunmaz. Benzer şekilde mahkeme-i bidâyetin gayrimüslim üyesi bu yıl yoktur. 1902'ye gelindiğinde kaza merkezinde ayrıca Ziraat Bankası muhasebe sandığının teşkil edildiği anlaşılmaktadır⁸⁶².

Yanya sancağının mülkî birimlerinden Leskovik kazasında belediye idaresi de mevcut düzenlemelerle uyumlu olarak teşkil edilmiştir. 1889'da kaza belediye dairesi başkanı Davud Bey'dir. Belediye meclisinde birisi Müslüman üç üye ile bir kâtip ve *Hristo Papadopulo Efendi* isimli bir tabip bulunmaktaydı. 1892 yılında İsmail Bey'in başkanlığındaki belediye idaresi aynı meclis üye dağılımı ile varlığını korumuştur. Lakin bu yıl tabip ise sayılmamıştır⁸⁶³. 1895 yılında belediye reisinin değişerek önceki dönemde belediye meclisi üyelerinden bulunan *Hisro Bey*'in başkan olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca üyelerin yarısının Müslüman olmasını sağlayacak şekilde iki üyenin gayrimüslim olduğu tespit edilmektedir. Yani belediye reisinin gayrimüslim yapılması ardından meclis üyelerindeki bir Müslüman üye yerine iki Müslüman üye seçilmiştir. 1895 yılı itibariyle belediye bünyesinde yine tabip bulunmaz. 1902 de belediye idaresinde gayrimüslim bir başkan mevcutken meclisin üye dağılımı üçü Müslüman biri gayrimüslim olmak üzere şekillenmiştir. Belediye teşkilatında bu yıl yine tabip bulunmaz iken mühendis olarak mülazım-ı evvel *Ali Fehmi Efendi* eklenmiştir. Leskovik belediyesinin malî durumu 1895 yılında 17.065 kuruşluk gelire nispeten 16.065 kuruşluk harcama düzeyindedir. 1902 yılında ise bu durum 22.730 kuruş dolaylarında gelir ve gideri denk olacak şekildedir⁸⁶⁴.

⁸⁶² 1889 yılında kaza idare meclisine seçimle dahil olan üyeler *Şemsi Bey, Kemal Bey, Hristo Ağa* ve *Nikola Yorği Ağa*'dır. 1892 yılında bu isimlerden *Hristo Ağa* yerine gelen *Kostantin Surla Efendi* dışındakiler aynen korunur. Bk. *Y. V. S.* , H. 1306/M. 1889, ss. 89-91. ;*Y. V. S.* , R. 1308/M. 1892, ss. 138-139. ;*Y. V. S.* , R. 1311/M. 1895, ss. 125-126. ;*Y. V. S.* , H. 1319/M. 1902, ss. 122-123.

⁸⁶³ Bu yıl belediye idaresi bünyesinde görevlendirilmek istenen İtalyan asıllı bir ecnebinin görevlendirilmesi uygun görülmez. Bunun üzerine Leskovik belediyesine düşünülen doktor tayini gerçekleşmez. Nitekim sonraki yıllarda da belediyeye tabip tayin edilmez. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 119-6, 29 Rabiulevvel 1311/10 Ekim 1893.

⁸⁶⁴ *Y. V. S.* , H. 1306/M. 1889, s. 90. ;*Y. V. S.* , R. 1308/M. 1892, s. 139. ;*Y. V. S.* , R. 1311/M. 1895, ss. 126, 320. ;*Y. V. S.* , H. 1319/M. 1902, ss. 123, 213.

Tablo 20: Leskovik Kazası Köyleri (1895)⁸⁶⁵.

No	Metindeki İmlâ	Okuma Teklifi	Bugünkü Hali
1	از غاری	Izgari Karyesi	?
2	از غورالج	Izgoraliç Karyesi	Zgoralec
3	استراچان	Istraçan Karyesi	Pirgos
4	اوستانیچه	Ostaniçe Çiftliği	Aidonohori
5	اولاحوسی غوریچان	Ulahosi Goriçan Karyesi	Goriçan
6	ایزور	İzvar Karyesi	?
7	ایلیاره	İlyare Çiftliği	İljarë
8	برشتان	Breştan Karyesi	?
9	بلشوک	Bleşok-n Çiftliği	?
10	بوبنچقو	Bobniçko Karyesi	?
11	بیویزده	Biovizde Karyesi	Biovizhdë
12	پرات	Prat Karyesi	?
13	پروسویان	Prosoyan Karyesi	?
14	پشتان	Peştan Karyesi	Peshtan
15	پلاوه لی	Plavalı Çiftliği	Agia Varvara
16	پوپچقو	Popçiko Karyesi	Pobickë
17	پوده	Pode Karyesi	Podë
18	پوشتان	Poştan Karyesi	?
19	چارشوه	Çarşove Karyesi	Çarshovë
20	چرچیکو	Çerçiko Karyesi	Cerckë
21	حومچقو	Homçeko Karyesi	?
22	داردیس	Dardis Karyesi	?
23	درماری	Dermari Karyesi	Dermar
24	دلوینه	Delvine Karyesi	Delvinë
25	ذیپالیچه	Dipaliçe Çiftliği	Molivdoskepasto
26	راواط	Ravat Karyesi	Radat
27	رادانی	Radani Karyesi	Radanj
28	رادوخوه	Radohove Karyesi	Radovë
29	سرانداپور	Serandapor Karyesi	Sarandaporo
30	(?سرتی)سرتی	Serani-ti Karyesi	?
31	شلیس	Şalis Karyesi	Shalës
32	شیکا	Şika Karyesi	?
33	طور انیک	Turanik Çiftliği	?
34	عریزا	Ariza Karyesi	Arëza
35	گرامن	Gramen Karyesi	Gërmenj
36	غلینه	Galine Karyesi	Glinë
37	قره شوه	Kraşove Karyesi	?
38	قورساچقو	Kursaçko Karyesi	?
39	قوکش	Kukeş Karyesi	?
40	قراچشت	Kraçest Karyesi	?
41	کرافاره	Krakare Karyesi	?
42	مرچیک	Merçik Çiftliği	?
43	مساریا	Mesarya Karyesi	Mesare
44	ملسین	Melsin Çiftliği	?
45	ملانی	Malani Karyesi	?
46	منوشتنر	Menuşter Karyesi	?
47	ولاشوه	Vlaşova Karyesi	Lashovë
48	ویربیان	Virbiyan Karyesi	Virbiyan
49	ویریچقو	Viriçko Karyesi	Vrëpckë

⁸⁶⁵ Y. V. S., R. 1311/M. 1895, ss. 206-209.

1896 yılı itibariyle Leskovik kazası dahilindeki köy sayısı 49'dur. Bu sayı sonraki yıllarda uzun süre değişmemiştir. Ancak 1911 ve 1912 yıllarında 48'e düşmüştür⁸⁶⁶. Leskovik'in köy sayısında sancak merkezi olarak bulunduğu yıllarda yaşadığı değişiklikler dışında bir farklılık olmadığı söylenebilir. Sancağın lağvedilmesi ardından kaza teşkil edilen Leskovik'ten ayrılmak isteyen köy sakinlerinin arzuhallerine dair işlemler bulunmaktadır. Bu işlemlerden anlaşıldığı kadarı ile Leskovik sancağının teşkil nedeni olan güvenlik gerekçesi ile bazı köyler daha yakın oldukları idarî birimlerden koparılarak Leskovik'e ilhak edilmişlerdir. Ancak Leskovik kazaya tahvil edilince bu köyler ahalisi eskiden bağlı buldukları idarî merkeze bağlanmak istemişlerdir. Misal olarak bunlardan *Şalis, Ariza, Garmen ve Pode* köylerinin temsilcileri vasıtası ile Manastır vilayetine yaptıkları talep verilebilir. İlgili talebin şûrâ-yı devlet tarafından kabul görmediği ve önceden bağlı oldukları Kolonya kazasına yeniden dönmek taleplerinin kabul görmediği Dahiliye Nezareti'nin ifadesinden anlaşılmaktadır⁸⁶⁷. Nitekim köy ahalisi güvenlik nedeniyle dahil edildikleri Leskovik'ten ayrılmalılarının kendileri için daha münasip olacağını belirtmişlerdir. Hem idarî işlemlerinde hem de güvenliklerinin temininde yararlı olacağından bu değişiklik talebinde bulunan ahaliye rağmen bu talep yine güvenlik nedeni ile kabul görmemiştir. Bunun üzerine ahali talebini ilerleyen yıllarda tekrarlamıştır⁸⁶⁸. Söz konusu köylerin güvenliklerini tehtid eden unsurların ise genel olarak Leskovik ahalisinden kaynaklandığı merkez idarece belirtilmiştir⁸⁶⁹. Bu sebeple ilgili köylerin mesafece daha yakın buldukları Kolonya'ya nakillerinin bu

⁸⁶⁶ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. 3991. ;D. S. , H. 1313/M. 1896, s. 882. ;D. S. , H. 1314/M. 1897, s. 888. ;D. S. , H. 1315/M. 1898, s. 546. ; D. S. , H. 1316/M. 1899, s. 666. ;D. S. , H. 1317/M. 1900, s. 626. ;D. S. , H. 1318/M. 1901, s. 667. ;D. S. , H. 1319/M. 1902, s. 719. ;D. S. , H. 1320/M. 1903, s. 738. ;D. S. , H. 1321/M. 1904, s. 789. ;D. S. , H. 1322/M. 1905, s. 807. ;D. S. , H. 1323/M. 1906, s. 881. ;D. S. , H. 1324/M. 1907, s. 945. ;D. S. , H. 1325/M. 1908, s. 941. ;D. S. , H. 1326/M. 1909, s. 941. ;D. S. , R. 1327/M. 1911, s. 807. ;D. S. , R. 1328/M. 1912, s. 819.

⁸⁶⁷ Köylerin isimleri burada incelenen evraklarda zikredilmez. Adları bilinen köyler denilmekle yetinilir. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1775-93*, 14 Rabiulevvel 1308/28 Ekim 1890.) 1901 tarihli evrakta ise köy isimleri bildirilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 2518-114*, 19 Rabiulahir 1319/5 Ağustos 1901.

⁸⁶⁸ Buradaki ifadedden köylerin Leskovik'e ilhaklarının 4-5 sene önce yani Leskovik'in sancak merkezi olduğunda yapıldığı açıkça söylenir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1784-53*, 11 Rabiulahir 1308/24 Kasım 1890.

⁸⁶⁹ Burada Leskovik ahalisi kadar Kolonya dahilindeki köylülerin de bu manadaki şöhreti dikkate değerdir. Kolonya köylerinin bir çoğunun ya eşkıyalık yaptığı ya da eşkıyaya yardım ettiği bilinmektedir. Zaten bu gerekçelerle Kolonya'ya yakın oldukları halde bazı köyler Leskovik'e bağlanmıştı. Bu şekilde asayişin temininde sıkıntı çekilmeyeceği hesaplanmıştı. Bu köylerden birisi Pode için durum bu şekildedir. Şurayı devlet kararı ile 1885 yılında Kolonya'dan alınarak Leskovik'e bağlanmış ve sonraki yıllarda da bu durum devam etmiştir. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2013-4*, 29 Zilkade 1302/9 Eylül 1885.

köylerin zabtiyelerinin temini bakımından daha faydalı olacağı görülmüştür⁸⁷⁰. Ancak buna rağmen köylerin Kolonya'ya ilhaki gerçekleşmemiştir. 1895 yılında ahalinin aynı gerekçe ile yinelediği ve durumu özetlediği arzuhalinde bu durum görülmektedir⁸⁷¹. 1901 yılına gelindiğinde 1890'da başlayan süreç yeniden özetlenmiştir. Bu köylerin 1890'da Kolonya'ya iadelerine teşebbüs edildiği ve fakat aynı yıl içinde bundan vazgeçildiği anlatılmıştır. Köylerin güvenliklerinin temini için bunun yapıldığı bir kez daha açıklanmıştır. Lakin bu sefer adı geçen köylerin Kolonya yerine daha yakın buldukları Premedi'ye nakilleri yine ahali tarafından istenmiştir. Bu istek Yanya vilayetince de dile getirilmiştir⁸⁷². Ancak talebin Dahiliye Nezareti'ne iletilmesi ardından bir cevap gelememesi üzerine vilayet durumu yeniden sormuştur⁸⁷³. Neticede buradaki işlemlerin üzerinden geçen on yılı aşkın süreye rağmen ilgili köylerin Kolonya'ya iadesi gerçekleşmemiştir⁸⁷⁴.

Bahsedilen köylerin Leskovik kazasından koparılarak Kolonya'ya ve en sonunda Premedi kazasına ilhaklarına dair girişimlerin neticesiz kaldığı taleplerin dışında benzer teşebbüsler yaşanmıştır. Leskovik sancağının kaldırılması ardından sancağın teşkili esnasında Premedi kazasından koparılarak Leskovik merkez kazasına ilhak edilen köylerin ahali tarafından yapılan idarî merkez değişikliği başvurularında yakınlık sebebiyle yeniden eski merkezlerine dönmek istemişlerdir⁸⁷⁵. Yakınlık gerekçesiyle idarî mercilerinin değiştirilmesini talep edenler *Izgari, Delvine, Kraşove, Kraçeşt* köyleri ahalisidir. Yapılan incelemelerde bu köylerden bir iki tanesinin Premedi'ye Leskovik'ten sadece yarımşar saat yakın olduğu anlaşılmıştır. Nitekim bu nedenle Leskovik sancağının teşkilinde güvenliğin tesisi ve ahalinin rahatı bakımından Leskovik'e ilhak edilmişlerdi. Ahalinin bahsedilen ilhak talebine dair vilayetin değerlendirmesinde Leskovik'in sancak teşkili esnasında Premedi, Koniçe ve Palipagon kazaları ile Manastır vilayetinden Kolonya kazası dahilindeki bazı köylerin Leskovik'e bağlandığı anlatılmıştır. Sancağın lağvedilmesi ardından ise bu köylerin yeniden eski idarî merkezlerine iadelerinin uygun olmayacağı belirtilmiştir. Üstelik bu gerçekleştiğinde Leskovik içerisindeki diğer

⁸⁷⁰ Bu köylerin Kolonya'ya iadesine Yanya vilayetinin idarecileri olumsuz bakar. Ancak köylerin güvenliğine dair sorunların zaten Leskovik ahalisinden kaynaklanması tespit edilince ilhaka teşebbüs edilir. Bk. B. O. A. , *ŞD. 2107-11*, 18 Rabiulahir 1308/1 Aralık 1890.

⁸⁷¹ B. O. A. , *DH.MKT. 350-29*, 5 Ramazan 1312/2 Mart 1895. ;B. O. A. , *DH.MKT. 440-39*, 22 Rabiulahir 1313/12 Ekim 1895.

⁸⁷² B. O. A. , *DH.MKT. 2460-112*, 21 Zilkade 1318/12 Mart 1901.

⁸⁷³ B. O. A. , *DH.MKT. 2517-80*, 16 Rabiulahir 1319/2 Ağustos 1901.

⁸⁷⁴ B. O. A. , *DH.MKT. 2518-114*, 19 Rabiulahir 1319/5 Ağustos 1901.

⁸⁷⁵ B. O. A. , *DH.MKT. 1616-47*, 14 Şaban 1306/15 Nisan 1889.

köylerin de benzer taleplerde bulunacağından ortada sadece Leskovik kasabası kalacak, bir kaza kalmayacaktı. Ayrıca Leskovik'in mevki önemi nedeni ile en azından bir kaza olarak idarî taksimat dahilinde bulunması gerektiğine de işaret edilerek Yanya vilayeti merkez idaresinin buna bir çözüm bulması gerektiği şûrâ-yı devlet ifadesi ile belirtilmiştir⁸⁷⁶. Bu nedenle olsa gerek gösterilen köylerin ilhaklarına dair idarî değişiklik talepleri kabul görmemiştir. 1909 yılına gelindiğinde adı geçen köyler tıpkı 1895 tarihli Tablo 20'deki gibi kalmış, idarî bağlantıları değiştirilmemiştir⁸⁷⁷.

Leskovik'ten irtibatlarının koparılarak Kolonya ve Premedi'ye ilhaklarının tartışıldığı köyler dışında Koniçe kazasına bağlanması düşünülen köylere de bu dönemde tesadüf edilmektedir. Leskovik'e ilhakları benzer bir şekilde sancak teşkili esnasında gerçekleşen bu köylerin yine Leskovik'in kazaya tahvili ardından Koniçe'ye ilhaklar talepleri gündeme gelmiştir. Tablo 20'deki köylerden *Istraçan*, *Prosoyan* ve *Virbiyan* köyleri Leskovik'e sekiz-dokuz saat uzaklıktaydı. Ayrıca bu uzaklık kış mevsimlerinde bir buçuk güne kadar çıkmaktaydı. Halbuki bu köyler Koniçe'ye üç-dört saat uzaklıktaydı. Daha da önemlisi bahsedilen köylerin ahalisinin ticari faaliyetleri de geleneksel olarak Koniçe ileydi. Bu gerekçeler ile köy ahalisi, temsilcileri vasıtası ile Leskovik kazasından tefriken yeniden Koniçe'den idarelerini istemişlerdir⁸⁷⁸. Nitekim Yanya vilayeti bahsedilen köylerin ilgili idarî merkezlere olan uzaklıklarını karşılaştırıldığı bir harita ile durum daha net bir şekilde ortaya koymuştur. Seraskerlik makamının da değişiklik hakkındaki olumlu tutumu neticesinde şûrâ-yı devlet kararı ile ilgili değişikliğin yapılmasına karar verilmiştir⁸⁷⁹. Ancak bu karara rağmen köylerin Leskovik ile irtibatları sürmüştür. Bunun üzerine köy sakinleri sadâret makamına başvurarak köylerinin Koniçe'ye ilhakını yinelemiş ve buna dair resmi muameleler tekrar yürütülmüştür⁸⁸⁰. Yanya vilayet idaresi bu köylerin gerçekten Koniçe'ye daha yakın olduğunu fakat konuyla alakalı olarak kendilerine ulaşmış bir karar olmadığını bildirmiştir⁸⁸¹. Sonraki yıllara ilişkin istatistiklerde ve kaynaklarda Leskovik kazası bünyesindeki köy sayısında bir

⁸⁷⁶ B. O. A. , *ŞD. 2095-8*, 3 Cemazeyilevvel 1308/15 Aralık 1890.

⁸⁷⁷ Dahiliye Nezareti bu köylerin Premedi'ye ilhakına olumlu bakmayan Yanya vilayetine karşın Harbiye Nezareti'nin görüşünü sorar. Bunun ardından istatistiklerden de anlaşıldığı kadarı ile Harbiye Nezareti'nin görüşünün ne olduğuna bakılmaksızın köylerin Leskovik'in mülhakatında kaldığı söylenebilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 26/1-39*, 11 teşrinievvel 1325/24 Ekim 1909.

⁸⁷⁸ B. O. A. , *BEO. 1924-144254*, 19 Cemazeyilahir 1320/23 Eylül 1902.

⁸⁷⁹ B. O. A. , *ŞD. 2105-12*, 3 Kanunuevvel 1318/16 Aralık 1902.

⁸⁸⁰ B. O. A. , *BEO. 1989-149110*, 3 Zilkade 1320/1 Şubat 1903.

⁸⁸¹ B. O. A. , *TFR.I.MKM. 3-283*, 28 Rabiulevvel 1321/24 Haziran 1903.

değişiklik gözlenmemesinden hareketle buradaki köylerin de Koniçe'ye ilhaklarının gerçekleşmediği söylenmelidir.

Leskovik kazası dahilindeki köylerin sancağın lağvı ardından eski merkezlerine irtibatları girişimlerinin sonuçsuz kalmasının bir nedeni bulunmaktadır. Bahsedilen değişiklik taleplerinde bulunan ahalinin bu taleplerindeki gerekçelerin geçerli olduğu vilayet idaresince kabul edilmiştir. Ancak sadece mesafe-ulaşım ölçeğinden hareketle bu gibi değişikliklerin yapılmasına karşı idarî bir hassasiyetin mevcudiyeti dikkat çekmektedir. İdarî bakımdan yaşanan müşkilata rağmen Leskovik'in konumu bakımından taşıdığı önemi nedeniyle burada kaza idaresinin sürdürülmesine öncelik verilmiştir. Bu ise Leskovik'in bulunduğu yer itibariyle asayiş ve güvenliğin sağlanmasında kilit bir noktada bulunmasından kaynaklanmaktadır. Yanya ve civarında yaşanabilecek muhtemel güvenlik zafiyetlerinin önünü almak düşüncesi ile olsa gerek daha Koniçe'ye gelmeden Leskovik'ten itibaren bunun önlenmesi istenmiştir. Bu manada Leskovik'in coğrafi olarak bulunduğu yerin doğal bir geçit ve barikat görevini üstlendiği söylenebilir ki bunun da burada kaza teşkilatının tesisi için esaslı bir gerekçe olduğu görülmektedir. Bu nedenle Leskovik kazası dahilindeki köylerin idarî irtibatları sancağın lağvından sonra da değişmemiştir.

2.2.6. Filat Kazası

Filat, doğu ve kuzeydoğusunda Yanya, batısında Adriyatik, güneyinde Aydonat, güneydoğusunda Margılıç ve Preveze, kuzeyinde Ergiri kazaları ile çevrilidir⁸⁸². Filat, bölge olarak Çamlık'ın merkezlerinden birisidir. Meçova'da olduğu gibi Filat ahalisi de 19. yüzyıl başında buraya yapılan ziyaretlerde sadece cizye ödemekle yükümlü olarak nakledilmektedir. Hatta bu nedenle Osmanlı idarsinden bağımsız oldukları ileri sürülmekteydi⁸⁸³. Lakin bu durumun Meçova'da olduğu gibi Filat ahalisinin sahip olduğu bazı yükümlülükler karşılığında verilmiş bir muafiyet olması daha muhtemeldir. Nitekim Tanzimat ve sonrasındaki uygulamalar ile Filat kazası sakinleri Osmanlı Devleti'nin nizami uygulamalarına tabidir.

Tanzimat'ın idarî düzenlemelerinin ülke genelinde tatbiki ardından Filat, Ergiri sancağı bünyesinde bir kaza olarak idarî taksimat içindeki yerini almıştır. Bunu 1846 yılı içinde Filat'ın idarî olarak bağlı bulunduğu merkezin Ergiri sancağı olmasından

⁸⁸² Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 135. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Coğrafyası*, C. II. , s. 573. ;Şemseddin Sami, *Kamus 'ul A'lâm*, C. V. , s. 3466.

⁸⁸³ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 122.

anlarız⁸⁸⁴. Bu durum sonraki yıllar itibariyle de genellikle⁸⁸⁵ böyledir⁸⁸⁶. Bu dönemde Güney Arnavutluk olarak ifade edilen bölgedeki mülkî taksimata bakıldığında Yanya sancağının sonradan Preveze ve Çamlık olarak adlandırılacak Adriyatik kıyısındaki bölgeyi dahi kapladığı görülmektedir. Benzer şekilde Berat ya da Avlonya sancağının hemen altındaki Ergiri merkezli sancağın da daha güneye uzandığı tespit edilmektedir. Ergiri sancağının bu derece güneye inen sınırının sebebi Yanya eyaletinin üç sancağa taksimi ile idaresidir. Bu şekilde *Elviye-i Selâse* adıyla idaresi yürütülen Güney Arnavutluk içerisinde Preveze ya da Narda sancağı bu dönemde daha teşkil edilmemişti. Bu taksimat nedeni ile Filat Ergiri sancağına ilhak edilmiş olabilir. Ancak Preveze sancağının kurulması ile de bu durum değişmemiş, Filat bir süre daha Ergiri'ye bağlı kalmıştır. Bunun nedeni Ergiri sancağının mülkî sınırlarının güneyde Çamlık'a kadar uzanarak Laplık ve Çamlık'ı içine alacak şekildeki idaresidir.

Yanya'da vilayet teşkilatının tesisi ardından yeniden tasarlanan mülkî taksimatta Filat, yeniden Ergiri sancağındadır. Bu durum 1871 itibariyle değişmiştir. Filat'ın Ergiri sancağı merkezine 18, Yanya sancağı merkezine ise 14 saat uzaklıkta bulunması kazanın Yanya sancağı ile irtibatını gündeme getirmiştir. Ayrıca Filat'ın Adriyatik sahilindeki Siyade iskelesinde 2.5 saat uzaklıkta olması da diğer bir gerekçedir. Çünkü bu iskele vasıtası ile yapılacak zirai ve ticari faaliyetler, hemen hemen yarısı biten Yanya-Siyade yolunun tamamlanması ile daha da artacaktı. Yanya'nın iskelesi⁸⁸⁷ olan Siyade'nin bu özelliği nedeniyle mülkî ve ticari işlerinin kontrol altına alınması gerekecekti. Ayrıca ticaretin artmasıyla orantılı olarak Filat ve

⁸⁸⁴ B. O. A. , *NFS d. 5222*, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846. ;B. O. A. , *NFS.d. 5221*, ss. 66, 29 Zilhicce 1262/18 Aralık 1846.

⁸⁸⁵ 1858 yılında bir süreliğine de olsa Filat Yanya sancağının bir kazası olur. Kaza müdürü Ahmed Nesib Bey'in tayininde bu görülür. Bk. B. O. A. , *A.AMD. 82-53*, H. 22 Şaban 12740/M. 7 Nisan 1858.

⁸⁸⁶ 1854 ve 1857 yıllarında kaza müdürü (Bk. B. O. A. , *MVL. 151-32*, 22 Cemazeyilevvel 1270/20 Şubat 1854. ;B. O. A. , *İ.MVL. 392-17088*, 24 Safer 1274/14 Ekim 1857.) tayinlerinde, 1858'de mali duruma dair evrakta (Bk. B. O. A. , *C. ML. 335-13725*, 29 Zilhicce 1274/10 Ağustos 1858.) ve mülkî değişikliklerde (Bk. B. O. A. , *MVL. 884-40*, 1 Ramazan 1274/15 Nisan 1858.), 1860 yılında benzer şekilde mülkî amir ve kazanın köylerine dair değişiklik taleplerinde (Bk. B. O. A. , *A.MKT.UM. 409-91*, 18 Şevval 1276/9 Mayıs 1860.), 1861'de Margılıç'ın sancak merkezi yapılması tasavvurundaki ifadelerde (Bk. B. O. A. , *İ.MVL. 450-20086*, 9 Muharrem 1278/17 Temmuz 1861.) 1863 yılında Siyade iskelesindeki karantina memurunun atamasında (Bk. B. O. A. , *ML.MSF.d. 16300*, 3 Zilkade 1279/9 Nisan 1279/22 Nisan 1863.) 1864'teki idareci değişikliklerinde (Bk. B. O. A. , *MVL. 999-89*, 28 Safer 1281/2 Ağustos 1864.) Köylülerin arazilerine yapılan tecavüzün önlenmesine dair sorunlarının giderilmesi meselesinde (Bk. B. O. A. , *HR.TO. 242-64*, 28 Mayıs 1866.) 1867 yılında idareci değişikliğinde Filat'ın Ergiri sancağının bir kazası olduğu takip edilir. Bk. B. O. A. , *MVL. 1025-75*, 17 Zilkade 1283/23 Mart 1867. ;B. O. A. , *MVL. 1025-77*, 17 Zilkade 1283/23 Mart 1867.

⁸⁸⁷ Siyade iskelesi memuru Davud Efendi. Bk. Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 87.

Siyade ahalisinin güvenlik talepleri ile merkez hükümete başvuruları da artacaktı. Bu gerekçelerle Mart 1871 itibariyle Filat'ın Yanya sancağına bağlanmasına ilişkin Yanya vilayeti idare meclisinin mazbatası şûrâ-yı devlete havale edilmek üzere Dahiliye Nezareti'ne yollanmıştır⁸⁸⁸. Bunun üzerine şûrâ-yı devletçe yapılan değerlendirmede Filat-Ergiri hattındaki yolların bozuk olduğu ve bilhassa kışın ulaşım konusunda sıkıntılar yaşandığı belirtilmiştir. Buna Filat'ın Yanya'ya daha yakın bulunduğu ve Siyade iskelesine yapılmakta olan yolun bitimi ile önemli bir ticari merkez olacağı da eklenmiştir. Böylece vilayetçe sunulan gerekçelerin haklılığına dikkat çekilerek ilgili değişiklik onaylanmıştır. Yapılan bu değişiklik ilgili nezaretlere bildirilerek gereğinin ifasına işaret edilmiştir⁸⁸⁹. Yani Adriyatik kıyısındaki Siyade iskelesinin buraya Yanya'dan giden yolun tamamlanması ile ticari faaliyetleri artacaktı. Böylelikle burada vuku bulması muhtemel asayiş sorunlarının engellenmesi amacıyla Siyade'ye yakın olan Filat'ın Yanya sancağı ile irtibatı düşünülmüştür. Bu şekilde Filat ahalisinin Ergiri'ye nazaran daha yakın bulunan Yanya sancağına bağlanmaları ile müşkilatları kısmen giderilecek, Siyade iskelesi ile ilgili muhtemel zabtiye sorunlarının da önü alınabilecekti.

Filat'ın, Ergiri sancağından tefriken Yanya sancağına irtibatının 1871 yılı başında gerçekleştiği görülmektedir. Lakin bu yıla dair Yanya vilayet salnamesinde idarî birimler ve birimler dahilindeki memurların açıklandığı yerlerde Filat ne Yanya ne de Ergiri sancağındadır. Filat, Yanya vilayetinin idarî birimlerinin bir tablo halinde gösterildiği yerde ise Ergiri sancağının mülkî taksimatındadır. Benzer şekilde mülkî taksimat dahilindeki idarî birimlere ait açıklamaların bulunduğu yerde de Filat, Ergiri sancağındadır. Hatta 1874 yılına kadar Filat, Ergiri sancağında bir idarî birim olarak gösterilmeye devam edilmiştir. Burada ilgili değişikliğin idarî birimler vasıtası ile istatistiklerin oluşturulması süreçlerine dahil edilememesinden kaynaklanan bir eksiklik ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle vilayet ve devlet salnamelerindeki bilgilere rağmen Filat'ın Yanya sancağına ilhakının 1871 yılında gerçekleştiği kabul edilmelidir. 1875 yılı ardından ise Filat'ın Yanya sancağının bir kazası bulunduğu belgeler dışındaki kaynaklar da hem fikirdir. Nitekim Filat'ın bu mülkî konumu 1910 yılında teşkil edilen Çamlık sancağına ilhakına değin sürmüştür⁸⁹⁰.

⁸⁸⁸ B. O. A. , ŞD. 2085-64, 6 Safer 1288/27 Nisan 1871.

⁸⁸⁹ B. O. A. , ŞD. 2085-54, 6 Rabiulevvel 1288/26 Mayıs 1871.

⁸⁹⁰ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, ss. 99, 123. ;D. S. , H. 1288/M. 1871, s. 242. ;D. S. , H. 1289/M. 1872, s. 246. ;D. S. , H. 1290/M. 1873, s. 245. ;D. S. , H. 1291/M. 1874, s. 248. ;D. S. , H. 1292/M. 1875, s.

Filat'ın, Ergiri sancağının bir kazası iken ve 1870 yılı içinde İsmail Bey'in kaymakamlığında, naib, müftü, mal müdürü ve sandık eminden oluşan idarîcileri bulunmaktaydı. Kaza idare meclisinin seçimle dahil olan üyeleri ise birisi Müslüman toplam dört kişiydi. Naibin başkanlığındaki meclis-i deâvînin de üye dağılımı bu şekildeydi. Filat'ın, Yanya sancağının mülkî taksimatına dahil edilmesi ardından Kaymakamı Halid Efendi olarak değiştirilmiştir. Kaza idare meclisinin üyeleri nizamnameye uygun olarak bu sefer ikisi Müslüman olacak şekilde dört üyeden ibarettir. Ancak meclis-i deâvî üyelerinin dağılımı korunmuştur. Filat kazasında görevli memurlar arasında vukuat kâtibi, tapu kâtibi, sandık emini ve nüfus mukayyidi yer almıştır. Kazanın bu şekilde tarif edilebilen idarî birimleri ve görevlileri sonraki yıl da değişmemiştir. Lakin kazadaki görevlilere 1876'da bir zabtiye memuru, 1877 yılında rüsumat memuru dahil edilmiştir. Buraya kadar kaza idare meclisi üyeleri içerisinde gayrimüslim ruhani temsilcisinin bulunmadığı dikkat çekmektedir. Nitekim bu durum 1889 yılında değişmiştir. Bu yıl kaymakamın başkanlığındaki kaza idare meclisinin daimi üyeleri naib, mal müdürü, müftü ve metropolit vekilidir. Meclise seçimle dahil edilen üyeler eskisi gibi ikisi Müslüman dört üyedir. Mahkeme-i bidâyetin teşkil edildiği kaza merkezine düyûn-ı umûmiyye, ambar, telgraf ve reji gibi birimlerindeki görevliler eklenmiştir. Bunların dışında Filat'ın Yanya'ya ilhakının gerekçelerinden birisi bulunan Siyade iskelesinde görevli rüsumat, memlâha ve zabtiye memurları vardır. 1892 yılında kaza idare meclisinin daimi üyesi olarak gayrimüslim ruhani temsilcisi olan metropolit vekili yerine piskopos yer almıştır. Önceki yıllardan farklı olarak bu yıl kazada maarif komisyonu kurulmuştur. Müftü Mustafa Hayri Efendi'nin başkanlığındaki bu komisyonun hepsi Müslüman beş üyesi mevcuttur. Aynı yıl kaza merkezindeki rüsumat dairesinin varlığı dikkat çekmektedir. Kazanın idaresinde vazifeli kişilerin dağılımı 1895 yılı itibariyle korunmuştur. Bu yıl piskopos yerine metropolit, kaza idare meclisinin doğal üyeleri arasındadır. Mahkeme-i bidâyet, maarif komisyonu ve memuriyetleri aynen mevcuttur. 1902 yılına değin kaza idaresindeki idarî birimlerin ve kurumların daha sistematik bir şekilde teşkilatlandığı söylenebilir. Ancak kaza idare meclisinde bu yıl müftü ve piskopos bulunmaz. Diğer üyelerin dağılımı ise aynıdır. Bu süreçte kaza merkezindeki idarî birimlere Ziraat Bankası muhasebe sandığı, düyûn-ı

245. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 51. ;D. S. , H. 1296/M. 1879, s. 154. ;D. S. , H. 1297/M. 1880, s. 202. ;D. S. , H. 1298/M. 1881, s. 89. ;D. S. , H. 1300/M. 1883, s. 273. ;D. S. , H. 1301/M. 1884, s. 32. ;D. S. , H. 1305/M. 1888, s. 37. ;D. S. , H. 1311/M. 1884, s. 826.

umûmiyye idaresi ile bir karantina memuru eklenmiştir⁸⁹¹. Filat'ın Yanya sancağına dahil edilmesi ardından kaza idaresinde vazifeli birimlerin ve görevli memurların sayısının arttığı gözlemlenmektedir.

1875 yılında kaza dahilinde belediye idaresi tesis edilmiştir. Mahmud Ağa'nın belediye reisi, yardımcısının ise bir gayrimüslim bulunduğu belediye meclisinin üçü Müslüman beş üyesi vardır. 1876 yılında da belediye idaresinin bu yapısı sürmüştür. Lakin 1877 yılında belediye reisi dışında belediye reisi muavinliğinin ve meclis üyeliklerinin tamamının boş olduğu, sadece kâtibin sıralandığı anlaşılmaktadır. Filat belediyesinde 1889 yılında reisin İzzet Efendi bulunduğu ve meclis üyelerinin ikisi Müslüman dört kişiden oluştuğu tespit edilmektedir. 1892 yılında ise Recep Ağa'nın belediye reisi olduğu meclisin üçü Müslüman ikisi gayrimüslim beş üyesi bulunmaktadır. 1895 yılında belediye reisinin yeniden değiştiği gözlenen Filat'ta, belediye meclisine *Nikolaği Efendi* isminde bir tabibin eklenerek ikisi Müslüman beş meclis üyelerinin yer aldığı görülmektedir. Belediye meclisi üyelerinin dağılımı 1902 yılına gelindiğinde değişmezken belediye tabibi varlığını korumuştur. Filat belediyesinin bütçesi Koniçe, Leskovik ve Meçova belediyeleri ile mukayese edildiğinde daha büyüktür. Nitekim 1895 yılında 19.938 kuruş gideri ve 26.753 kuruş geliri vardır. 1902 yılında gelirler ve giderler eşitlenerek ve 20.000 kuruş olmuştur⁸⁹². Belediye dahilinde görevli tabip dışında mühendis ve çavuş gibi görevlilerin bulunmaması belediye hizmetlerindeki sınırlılığa işaret etmektedir. Bu ise Filat kasabasının büyüklüğü ile alakalı olup yıllar içerisinde bahsedilen görevlilerin de istihdam edilmemesinin bir gerekçesi olarak gösterilebilir.

Filat'ın Çamlık bölgesinin merkezlerinden birisi olması, kaza sınırları dahilinde Müslüman nüfusa ilaveten Rumların bulunması⁸⁹³, güneyine ve batısına gidildikçe din, ticaret ve eğitim vasıtası ile Yunanistan'ın artan etkisi gibi nedenlerle idaresine özen gösterildiği söylenebilir. Vilayet idaresi bu durumu, tıpkı diğer kazaların idaresinde dikkat edildiği üzere, ahali ile olabildiğince uyumlu ve asayişin

⁸⁹¹ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 63. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 47. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 51. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 48. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, ss. 83-84. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, ss. 133-134. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 113, 121-122. ;Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, ss. 118-119.

⁸⁹² Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 47. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 51. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 48. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 85. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 134. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 122, 320. ;Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, ss. 118, 213.

⁸⁹³ 1876-1880 yıllarında kaza nüfusunun beşte ikiye yakın nüfusu Müslümandır. Bk. B. O. A. , Y.PRK.UM. 3-47, 18 Eylül 1296/30 Eylül 1880.

temininde başarılı olabilecek kaymakamların tayini ile yerine getirmeye çalışmıştır. Bahsedilen hassasiyeti özellikle Filat kazasında kaymakamlık vazifesini yapanların görev süreleri ile değiştirilme gerekçelerinden takip edebilmekteyiz. Bu anlamda Filat'ın Yanya sancağına ilhaken idaresi ardından ilk birkaç yıl zarfında hemen her yıl kaymakam değişikliğine gidilmiştir⁸⁹⁴. Kaymakam değişikliklerinin bazıları ilgili kaymakamın istifası⁸⁹⁵ üzerine yapılmış olsa da yukarıda açıklandığı üzere Filat ahalisinin şikayetleri ve merkez idarenin kaza hakkındaki hassasiyeti oldukça etkiliydi. Bu duruma misal olarak kaza ahalisinin kaza dahilindeki memurlar hakkında 1891 yılında şikayetleri gösterilebilir. Bu şikayette memurlardan bazılarının *İslamiyete aykırı hareketleri* dile getirilmiştir. Yapılan şikayetlerin vilayetçe tahkiki her defasında Dahiliye Nezareti tarafından istenmiştir. Ancak söz konusu şikayetlere vilayet idaresi tarafından genellikle kısa sürede cevap dahi verilmediği dikkat çekmektedir⁸⁹⁶. Buna rağmen aynı yıl içerisinde bahsedilen şikayetin dikkate alındığına işaret edecek değişiklikler de vardır. Görevden alınan Filat Kaymakamı Galib Bey yerine 1900 yılına kadar görevini sürdüren Mehmed Nuri Efendi tayin edilmiştir⁸⁹⁷. Doğrudan kaymakam hakkındaki şikayetlerden birisi ise Abdulrahman Efendi'yle alakalıdır⁸⁹⁸. Kaymakamın *gayrimeşru davranışları ve ahali ile olan münasebetinin kötü* olması şikayetin sebebidir. Ahali, kaymakamın bu davranışlarının jandarma eliyle halka doğrudan etki ettiğinden can ve mal güvenliklerinin kalmadığını belirterek buna dair şikayetlerini merkez idareye iletmiştir. Ahali bu şikayetinde kaymakam Abdulrahman Efendi'nin adeta *başlarına eşkiya kesildiğini* vurgulamışlardır⁸⁹⁹. Ahalinin şikayetiyle azledilen Abdulrahman Efendi yerine İbrahim Rüştü Bey tayin edilerek hoşnutsuzluk giderilmiştir. İbrahim

⁸⁹⁴ 1875'te Halid Efendi, 1876'da Sadık Bey, 1877'de Ahmed Galib Efendi Filat kaymakamıdır. Bk. *Y. V. S.* , H. 1292/M. 1875, s. 47. ;*Y. V. S.* , H. 1293/M. 1876, s. 51. ;*Y. V. S.* , H. 1294/M. 1877, s. 48.

⁸⁹⁵ 1882 yılında Kaymakam Servet Bey (Bk. *D. S.* , H. 1299/M. 1882, s. 142.) istifa eder. Servet Bey'in istifası üzerine yerine aynı yıl Galib Bey tayin edilir. (Bk. B. O. A. , *İ.DH.* 864-69162, 2 Zilhicce 1299/15 Ekim 1882.) Galib Bey'in vazifesi sonraki yıllarda da sürer. Bk. *Y. V. S.* , H. 1306/M. 1889, s. 83. ;*D. S.* , H. 1306/M. 1889, s. 687. ;*D. S.* , H. 1307/M. 1890, s. 766.

⁸⁹⁶ B. O. A. , *DH.MKT.* 1830-101, 20 Ramazan 1308/29 Nisan 1891. ;B. O. A. , *DH.MKT.* 1841-9, 3 Zilkade 1308/10 Haziran 1891.

⁸⁹⁷ Tepedelen kaymakamı bulunan Nuri Efendi tayin edilir. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 1709-85, 29 Recep 1307/20 Mart 1890. ;*D. S.* , H. 1308/M. 1891, s. 758. ;*D. S.* , H. 1309/M. 1892, s. 788. ;*Y. V. S.* , R. 1308/M. 1892, s. 133. ;*D. S.* , H. 1310/M. 1893, s. 796. ;*D. S.* , H. 1312/M. 1895, s. 844. ;*Y. V. S.* , R. 1311/M. 1895, s. 121. ;*D. S.* , H. 1313/M. 1896, s. 883. ;*D. S.* , H. 1314/M. 1897, s. 889. ;*D. S.* , H. 1315/M. 1898, s. 547. ;*D. S.* , H. 1316/M. 1899, s. 666. ;*D. S.* , H. 1317/M. 1900, s. 626.

⁸⁹⁸ Nuri Efendi ardından Filat kaymakamlığına 1901 yılı içinde Akif Efendi getirilir. (Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 540-88, 10 Cemazeyilevvel 1319/ 25 Ağustos 1901.) Ardından Abdulrahman Efendi tayin edilir. Bk. *D. S.* , H. 1318/M. 1901, s. 666. ;*D. S.* , H. 1319/M. 1902, s. 718. ;*Y. V. S.* , H. 1311/M. 1902, s. 117.

⁸⁹⁹ B. O. A. , *Y.PRK.DH.* 12-1, 28 Mart 1318/10 Nisan 1902.

Rüştü Bey'in vazifesi 1909 yılına kadar sürmüştür ve bu yıl Kaymakam Nusret Bey tayin edilmiştir⁹⁰⁰. 1910 yılında Yanya vilayeti sınırları dahilinde mülkî taksimatta yapılan ıslahat neticesinde teşkil edilen Çamlık sancağının bir kazası yapılan Filat'ın kaymakamlığında 1911'de Enver Efendi, Temmuz 1912'de ise Ali Kemal Efendi bulunmuştur⁹⁰¹.

Görüldüğü üzere Yanya ve sonrasında Çamlık sancağının bir kazası konumundaki Filat'ın nüfus yapısı ve siyasi durumu nedeniyle halkın memnuniyetine dikkat edilerek idareci değişikliklerine sıklıkla başvurulmuştur. Böylece ahalinin merkez idare ile olan münasebetinin sürekliliği korunurken Yunanistan'ın bölgedeki dinî, siyasi, mali ve kültürel etkisi de önlenmeye çalışılmıştır.

Filat kazasının idarî taksimatında köyler ile 1911-1912 yıllarında Çamlık sancağının kazası bulunduğu vakit teşkil edilen Siyade nahiyesi vardır. Ancak burada Siyade'nin daha önceden nahiye olduğu söylenmelidir. Nitekim 1902 yılında ve öncesinde Siyade'de rüsumat memuru ile zabtiye memuru bulunmaktadır. Bunlar nahiye heyetinin bulunmadığı Siyade'nin idaresinde görevlendirilmişlerdir. 1911 ve sonrasında ise buraya nahiye heyeti gönderildiği söylenebilir ki benzer durum merkez kaza dahilindeki Malakas, Çerkovişte ve Korundos nahiyelerinde yaşanmıştır. Ayrıca iskele konumundaki Siyade'de gerçekleşen ticari faaliyetler nedeni ile Yunanistan'ın bir konolos vekili de bulunmaktadır. Bu ise Siyade'nin önemine işaret eden unsurlardandır. Öyle ki Filat'ın Ergiri sancağından koparılıp Yanya sancağına bağlanması meselesinde buna açıkça işaret edilmiştir⁹⁰².

Tablo 21: Filat Kazası Köyleri (1895)⁹⁰³.

No	Metindeki İmlâ	Okuma Teklifi	Bugünkü Hali
1	اخوريا بالا	Ahorya-ı Balâ Çiftliği	?
2	اخوريا زير	Ahorya-ı Zîr Çiftliği	?
3	ازبوکا	Azbuka Çiftliği	?
4	اژمرطو	Ajmerto Karyesi	?

⁹⁰⁰ B. O. A. , *DH.MKT. 481-50*, 8 Muharrem 1320/17 Nisan 1902. ;D. S. , H. 1320/M. 1903, s. 738. ;D. S. , H. 1321/M. 1904, s. 788. ;D. S. , H. 1322/M. 1905, s. 806. ;D. S. , H. 1323/M. 1906, s. 880. ;D. S. , H. 1322/M. 1905, s. 944. ;D. S. , H. 1325/M. 1908, s. 940. ;D. S. , H. 1326/M. 1909, s. 940.

⁹⁰¹ Bu düzenleme devlet salnamesinde 1911'e dayanır. Bk. B. O. A. , *BEO. 4061-304544*, 26 Recep 1330/11 Temmuz 1912. ;D. S. , R. 1327/M. 1911, s. 809. ;D. S. , R. 1328/M. 1912, s. 827. ; D. S. , R. 1327/M. 1911, s. 809. ;D. S. , R. 1328/M. 1912, s. 827.

⁹⁰² Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 96. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 119. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 122. ;Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 119. ;D. S. , R. 1327/M. 1911, s. 809. ;D. S. , R. 1328/M. 1912, s. 827.

⁹⁰³ Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 198-202.

5	اسپاتار	Ispator Karyesi	?
6	اسقالاف	Iskalaf Karyesi	?
7	اسقالاف	Iskalaf Çiftliği	?
8	اسقوپچه	Iskupçe Karyesi	Agh.Georgios
9	اشكفار	Işkafar Karyesi	Kafaraj
10	اكسخوردم	Eksohoro Dem Karyesi	Xechoro
11	اكسخورو زينل	Eksehoro Zeynel Karyesi	K. Xechoro
12	اكسخورو مقو	Eksehoro Memko Karyesi	?
13	ايليا	İlya Çiftliği	?
14	بابور اخوريا	Babur Ahorya Çiftliği	?
15	بابور	Babur Çiftliği	?
16	برانيه	Branye Çiftliği	?
17	پالاما	Palama Çiftliği	Palampas
18	پالوخور	Palohor Çiftliği	Paleochori
19	پلشويچه	Plašoviče Çiftliği	Plaisio(Pleshavica)
20	پوولا	Povula Çiftliği	Ambelonas
21	پيچار	Piçar Karyesi	Aetos
22	پيچار	Piçar Çiftliği	Aetos
23	پيغاذول	Pigadol Çiftliği	Pigadoulia
24	چراقلمان	Çeraklıman Çiftliği	Kalitheia
25	چمانده	Çemandede Çiftliği	Tsamandas
26	دولان	Dolan Karyesi	Geroplatanos
27	ديشاد	Dişad Karyesi	Dishat
28	راخوه	Rahove Çiftliği	?
29	رادينووه	Radinova Çiftliği	?
30	روانى	Ravoni Çiftliği	Raveni
31	سيدر	Sider Karyesi	Sideri
32	شاليس	Şalis Karyesi	Shalës
33	صولوپى	Sulopi Karyesi	?
34	صبياده	Siyade Karyesi	Siyade
35	طوشه	Tuşa Çiftliği	?
36	غلوشته	Galosta Çiftliği	?
37	غورزه مع	Gurza ma' Çiftlik	A.Paleoklisi
38	غورزه مع	Gurza ma' Çiftlik	?
39	غولا	Gula Çiftliği	Gullai
40	فتار	Fetar Çiftliği	Kerasochori
41	فنارومن	Fenaromen Çiftliği	Feneromeri
42	فنك	Finik Çiftliği	Finiki
43	قاروك	Karok Çiftliği	Karroq
44	قاريان	Karyan Çiftliği	Achladio
45	قالباق	Kalbak Karyesi	Elea
46	قسطانيا	Kestanya Çiftliği	?
47	قوچ	Kuç Çiftliği	Polineri
48	قوسقه	Koska Karyesi	Kotsiati
49	قوكنسته	Kokneste Karyesi	Kokkinia
50	قونسيپول	Konsepol Karyesi	Konsipol
51	فيز القيا	Kızalicya Çiftliği	Kizalicya (?)
52	كرامپچه	Keramice Çiftliği	Keramitsa
53	ليبوه	Libova Çiftliği	Krioneri
54	لغتوقاريا	Leftokarya Çiftliği	Leptokaria
55	لوبس	Löbs Çiftliği	Lopesi
56	ليسته	Liste Çiftliği	Lista
57	ليقو	Liko Çiftliği	Haravgi

58	مارقات	Markat Karyesi	Markat
59	مانجار	Mancar Karyesi	Mancari
60	مالون	Malon Çiftliği	Malouni
61	موزاقه	Muzake Karyesi	Muzake
62	نينات	Ninat Karyesi	Ninat
63	وبروه	Vebrova Karyesi	Vobrova (?)
64	ويرسلا	Virselä Karyesi	Vrisella
65	ويلا	Vila Karyesi	Dhonatos
66	ياقري	Yakari Karyesi	?
67	يرومر	Yeromer Karyesi	?
68	يرومر پنايا	Yeromer Panaya Manastırı	?

Filat'ın Ergiri sancağının bir kazası olarak bulunduğu 1871 yılındaki köy sayısı 63'tür. Kazanın bu taksimatı Yanya sancağına dahil edilmesi sonrasında da değişmemiştir⁹⁰⁴. Ancak 1895 yılı ve sonraki kaynaklarda Filat'ın köy ve çiftlik sayısı 68'dir. Bu durum kazanın Çamlık sancağına ilhakı ile sürmüştür. Bu şekilde kazada 68 köyün bulunduğu söylenebilir⁹⁰⁵. Yukarıda Filat kazası idaresindeki köy ve çiftliklerin isimleri görülmektedir. Dikkat edildiğinde Aydonat kazası köylerinin sıralandığı Tablo 17'deki manastır toplam köy sayısına eklenmediği halde Filat kazasında bu ayrıma dikkat edilmemiştir. Bu nedenle tabloda 68. sıradaki *Yeromer Penaya Manastırı*, kazanın toplam köy sayısında hesaplanmıştır. Bu köyler içerisinde bugünkü isimleri tespit edilemeyenlerin genellikle çiftlik oldukları görülmektedir. Bu çiftliklerin bazıları köy ölçeğinde olduğu halde bazıları da köyler içerisinde bulunmaktadır. Bu sebeple mevki ismi olabileceklerinden günümüzde kullanıldıkları şekliyle tespitleri güçleşmektedir.

2.2.7. Grebene Kazası

Grebene kazası doğusunda Kozana, kuzeyinde Naslıç, batısında Yanya, güneyinde Yunanistan ile çevrilidir⁹⁰⁶. Osmanlı Devleti'nin idarî manada yerel özellikleri dikkate alarak kullandığı yöntemlerden birisi olan *martolos* teşkilatının Grebene'de varlığı tespit edilebilir⁹⁰⁷. Martolos teşkilatı aslında eşkiyalık

⁹⁰⁴ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 99. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, ss. 106-107.

⁹⁰⁵ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. 3466. ;D. S. , H. 1313/M. 1896, s. 883. ;D. S. , H. 1314/M. 1897, s. 889. ;D. S. , H. 1315/M. 1898, s. 547. ;D. S. , H. 1316/M. 1899, s. 666. ;D. S. , H. 1317/M. 1900, s. 626. ;D. S. , H. 1318/M. 1901, s. 666. ;D. S. , H. 1319/M. 1902, s. 718. ;D. S. , H. 1320/M. 1903, s. 738. ;D. S. , H. 1321/M. 1904, s. 788. ;D. S. , H. 1322/M. 1905, s. 806. ;D. S. , H. 1323/M. 1906, s. 880. ;D. S. , H. 1324/M. 1907, s. 944. ;D. S. , H. 1325/M. 1908, s. 940. ;D. S. , H. 1326/M. 1909, s. 940. ;D. S. , R. 1327/M. 1911, s. 810. ;D. S. , R. 1328/M. 1912, s. 827.

⁹⁰⁶ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 107. ; Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. 3834.

⁹⁰⁷ Kelime, Yunanca günahkâr demek olan *ármatolos* ile ilişkilendirilmektedir. İlk olarak 1421'de II. Murat döneminde teşkil edilmişlerdir. (Bk. Robert Anhegger, "Martoloslar Hakkında", *Türkiyat*

faaliyetlerinde bulunan ahalinin resmi bir görev-vazife ile devlete olan sadakatlerinin korunarak onlardan faydalandığı bir yöntemdi. Bu yöntem kapsamında idareci olarak Grebene’de uzun bir süre *kaptanlık* ismiyle anılan bir kişi bulunmuştur⁹⁰⁸. Grebene’deki martolosların temel görevleri yolların güvenliğini sağlamaktır. Grebene’de Hristiyanlardan oluşan bir çeşit askeri sınıf olarak da nitelendirilen martolosların daha önceden kendilerinin de yaptığı şekliyle eşkiyaları yakalamakla ilgili görevleri nedeni ile yapılan değerlendirmelerde bu sistem *iti ite ısırtmak* şeklinde tanımlanmıştır⁹⁰⁹. Bunlar kendilerine verilen vazife karşılığında, Meço’da görüldüğü üzere, bazı vergileri⁹¹⁰ vermemek şeklindeki muafiyetlere sahip olabiliyorlardı. Meçovalıların Yanya-Tırhala arasındaki geçit için yaptıkları koruma vazifesinin benzeri Grebene ahali için de söz konusuydu. Yani Tanzimat’a kadar Grebene’nin bir kaptan idaresinde bulunduğunu söylenebilir.

Tanzimat’ın idarî uygulamaları sırasında Grebene, Veniçe ile birlikte Yanya sancağından idare edilmiştir. Bu durum Grebene ve Veniçe’nin mevkileri nedeniyle 1862 başında Manastır eyaletinin Kesriye sancağına ilhakları ile kesintiye uğramıştır⁹¹¹. Fakat Grebene ile Veniçe’nin Kesriye sancağından idaresi çok

Mecmuası, C.7-8, İstanbul 1942, ss. 284-285.) Ancak daha Osman Gazi’nin idarede bulunduğu yıllarda casus olarak hizmet eden Hristiyan martoloslardan bahsedilmektedir.(Bk. Bilge Keser, “Osmanlı Devletinde Martolos Teşkilatı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 12., Erzurum 1999, s. 269.) Osmanlı’da ordu hizmetindeki martolos teşkilatı ise ilk başlarda macera peşinde koşan Hristiyanlardan toplanarak oluşmaktaydı. Bunlar Kanuni devrinde muhafız ve derbendçilik vazifelerini üstlenmeye başladılar. Osmanlı’nın batıdaki topraklarında bulunan martolosların genellikle güvenliğinin temini görevini üstlendikleri görülür. Bunlar hizmetleri karşılığında aldıkları maaşları yanında cizye ve âşâr dışındaki âvârız türü vergilerden muafıtlar. Lakin bu uygulama bölgeler arasında bir takım değişikliklere sahipti. Balkanlarda martolosların genellikle idarî birimlere güvenlik konularında yardımcı oldukları görülmektedir. Martolosların büyük kısmının ortodoks oldukları ancak Türkler ve Müslümanların Arnavutluk ve Bosna’da bu teşkilat dahilinde görevlendirildikleri tespit edilebilir. Martolosların 17. yy sonlarından itibaren sadece Müslümanlardan seçilmesine çalışılır lakin başarısızdır. Bu yüzyıl içinde martolosların derbend teşkilatına bağlandığı anlaşılır. (Bk. Abdülkadir Özcan, “Martolos”, *DİA*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003, ss. 64-65.) İç hizmet bakımından yerel asayiş ve güvenliğinin sağlanması bakımından vazifeleri de üstlenmiş martolosları eşkiyalar ile işbirliği yaptıkları görülür. Bunun üzerine Martolos teşkilatı 1721 yılındaki bir ferman ile lağvedilir. Ancan imparatorluğun bazı bölgelerinde 19. Yüzyıla kadar teşkilatın varlığı izlenebilir. Bk. Keser, “Osmanlı Devletinde Martolos Teşkilatı”, s. 274.

⁹⁰⁸ John Anthony Petropulos, *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece, 1833-1843*, Princeton University Press, Princeton 1968, p. XV.

⁹⁰⁹ Grebene ve havalisindeki martolos sisteminin çökmesi üzerine Ali Paşa’nın buralarda hakimiyetini tesisi kolaylaşır. Bk. Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 23-24.

⁹¹⁰ Martoloslar genel istisnai durumlar dışında cizye ve a’şâr ödemekle sınırlı mesuliyetleri vardı. Bazı hallerde ise bu vergilerden de muafiyetleri görülmekteydi. Bk. Keser, “Osmanlı Devletinde Martolos Teşkilatı”, s. 275.

⁹¹¹ Kesriye’ye ilhakları Mart 1862 itibarıyla uygulanır. (Bk. B. O. A. , *MVL. 457-125*, 10 Rabiulevvel 1281/13 Ağustos 1864.) Bu ilhak ile kazalarda görevli askerlerin nasıl tedarik edileceğine dair işlemler yapılır ve Manastır merkezden gönderilmesi kararı verilir. Bk. B. O. A. , *MVL. 960-43*, 27 Şevval 1279/17 Nisan 1863.

sürmemiştir. 1865 yılında bu kazaların yeniden Yanya'ya ilhakları gerçekleşmiştir⁹¹². Hatta bu değişiklik önce sadece Grebene için uygulanmış ve ardından Veniçe'nin de Yanya'ya bağlanması istenmiştir. Çünkü Grebene'nin irtibatının değiştirilmesi esnasında Veniçe için açık bir ifade olmayışı karşılığa neden olmuştur. Grebene'nin Kesriye'ye Yanya ile mukayese edildiğinde daha uzaklığından sebeple ahalinin güçlük çekmesinin gerekçe olarak gösterildiği bu değişikliğin Veniçe için de tatbiki düşünülmüştür. Nitekim bu kazaların farklı idarî birimlerden idarelerine olumlu bakılmamıştır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla 1865 yılı içerisinde Kesriye'den alınarak Yanya'ya bağlanan Grebene'den bir müddet sonra Veniçe'nin de irtibatı aynı şekilde değişmiştir⁹¹³.

Yanya vilayetinin teşkilinden hemen önce bahsedilen değişiklikler doğrultusunda Grebene'nin Yanya sancağından idare edildiği söylenebilir⁹¹⁴. Ancak Veniçe'nin bu sırada Selanik'e irtibatının sağlandığı ve bundan vazgeçilerek yeniden Yanya'ya ilhakının faydalı olacağı Rum patriğinin ifadesiyle gündeme gelmiştir. Ayrıca Veniçe'nin sadece mesafece değil ahalisinin de Selanik ahali ile farklı olması bu değişiklik talebinde dile getirilmiştir⁹¹⁵. Böylece bu talebin ardından Veniçe'nin de Yanya sancağıyla irtibatı sağlanmıştır. Sonraki yıllara ait vilayet salnamelerinden durum açıkça takip edilmektedir. Ancak Veniçe 1867 yılından sonra nahiye veya kaza olarak Yanya'nın mülkî taksimatı dahilinde bir süre görülmez. Bunun yerine 1868 yılı ardından Semarina⁹¹⁶ nahiyesi Grebene'nin mülhakatına eklenmiştir. Veniçe'nin yeniden kaza içerisinde nahiye şeklindeki idarî örgütlenmesi ise 1875'i bulmuştur⁹¹⁷.

Grebene ve Veniçe'nin idarelerindeki bu değişikliğin esas nedeni bu idarî birimlerin Yunanistan ile olan münasebetleridir. Ayrıca buralardaki eşkiyalık faaliyetlerinin de önlenmesi güvenliğin bir kat daha dikkate alınmasını

⁹¹² B. O. A. , *MLMSF.d. 17850*, 29 Zilhicce 1281/ 25 Mayıs 1865. ;B. O. A. , *İ.DH. 862-68974*, 13 Şevval 1299/28 Ağustos 1882.

⁹¹³ B. O. A. , *MVL. 1019-56*, 7 Muharrem 1283/22 Mayıs 1866.

⁹¹⁴ B. O. A. , *MVL. 1025-57*, 6 Zilhicce 1283/11 Nisan 1867.

⁹¹⁵ B. O. A. , *ŞD. 2390-24*, 18 Şaban 1285/4 Aralık 1868. ;B. O. A. , *İ.HR.234-13861*, 22 Şaban 1285/8 Aralık 1868.

⁹¹⁶ Semarina, Pindus Dağı'nın kuzeydoğusunda ve Grebene yakınlarında bulunan ve ahali Ulah olan bir köydür. Bk. Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 150.

⁹¹⁷ *D. S. , H. 1284/M. 1867*, s. 168. ;*D. S. , H. 1285/M. 1868*, s. 173. ;*D. S. , H. 1287/M. 1870*, s. 217. ;*D. S. , H. 1288/M. 1871*, s. 242. ;*Y. V. S. , H. 1288/M. 1871*, ss. 88, 102, 107. ;*D. S. , H. 1289/M. 1872*, s. 246. ;*D. S. , H. 1290/M. 1873*, s. 245. ;*D. S. , H. 1291/M. 1874*, s. 248. ;*D. S. , H. 1292/M. 1875*, s. 245. ;*Y. V. S. , H. 1292/M. 1875*, ss. 46, 107, 110. ;*Y. V. S. , H. 1293/M. 1876*, ss. 110, 113, 118. ;*D. S. , H. 1293/M. 1876*, s. 245. ;*Y. V. S. , H. 1294/M. 1876*, s. 126. ;*D. S. , H. 1296/M. 1879*, s. 154. ;*D. S. , H. 1297/M. 1880*, s. 202. ;*D. S. , H. 1298/M. 1881*, s. 89.

gerektiriyordu. Bu gerekçelerde yapılan değişiklikler neticesinde özellikle buralara atanacak kaymakamların bölgenin *nezaket ve önemine vakıf kimseler* olmasına dikkat edilmiştir⁹¹⁸. Ancak Leskovik'in sancak teşkil edilmesi ile Koniçe'nin Yanya sancağı sınırları dışına çıkması esnasında Grebene ve dahilindeki nahiye ve köyler de Serfice sancağına bağlanmıştır⁹¹⁹. Böylece 1882 yılı ardından Grebene Yanya sancağı dahilinde bulunmamıştır⁹²⁰. Bunda tıpkı daha önceki idarî düzenlemelerde gösterilen gerekçe ile yapılan mülkî değişiklik farkedilir. Grebene'nin Yunanistan sınırına olan yakınlığı ve Tırhala'nın Yunanistan'a terk edilmesi üzerine güvenlik gerekçesi ile teşkil edilen müstakil Serfice sancağının sınırlarının düzenlenmesi idarî sınırlarda görülen düzenlemeyi gerektirmiştir. İşte bu süreçte Grebene, Veniçe ve Semarina'nın da idarî irtibatları değiştirilmiştir. Böylece Grebene, Osmanlı hakimiyetinin nihayetine kadar, Serfice sancağına bağlı olarak idare edilmiştir⁹²¹.

Grebene'nin Yanya sancağı idaresinde olduğu sürede kaymakam idaresinde naib, mal müdürü, metropolit⁹²² ile üçü Müslüman toplam dört üyeden ibaret kaza idare meclisi bulunmaktaydı. Yine kazadaki meclis-i deâvî naib başkanlığında ikisi Müslüman dört üye ve bir kâtipten oluşmaktaydı. Kazada bu yıl bulunan diğer görevliler ise vukuat kâtibi ile sandık eminiyken belediye idaresi de teşkil edilmiştir. Ali Edhem Ağa'nın belediye reisi olduğu bu yapıda belediye meclisinin ikisi Müslüman beş üyesinin bulunduğu söylenebilir. Kaza idaresinde görevli memuriyet ve birimlerin oluşumu tapu kâtibinin ve Veniçe nahiyesi idaresinde görevli müdür, tahrirat kâtibi ve vukuat kâtibinin dahil edilmesi dışında 1875 ve 1876 yıllarında da bu şekildedir. 1877 yılında kazada görevli memurlara nüfus mukayyidinin ilavesi

⁹¹⁸ B. O. A. , *İ.DH.* 801-64936, 22 Rabiulevvel 1297/4 Mart 1880.

⁹¹⁹ *D. S.* , H. 1300/M. 1883, s. 273. ;*D. S.* , H. 1301/M. 1884, s. 32. ;*D. S.* , H. 1302/M. 1885, ss. 42, 45.

⁹²⁰ B. O. A. , *İ.DH.* 862-68974, 13 Şevval 1299/28 Ağustos 1882. ;B. O. A. , *İ.DH.* 864-69127, 2 Zilhicce 1299/15 Ekim 1882.

⁹²¹ B. O. A. , *ŞD.* 2091-27, 16 Şevval 1302/29 Temmuz 1885. ;B. O. A. , *ŞD.* 2092-19, 29 Rabiulevvel 1304/26 Aralık 1886. ;Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, s. 89. ;B. O. A. , *İ.DH.* 1070-83973, 14 Cemazeyilahir 1305/27 Şubat 1888. ;Ali Tevfik, *Memâlik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 105, 111. ;Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Memâlik-i Osmaniye'nin Cep Atlası*, s. 50. ;Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 24.

⁹²² Burada metropolitliğin daha önceki yıllardan itibaren bulunduğu söylenebilir. Bk. *D. S.* , H. 1274/M. 1857, s. 149. ;*D. S.* , H. 1275/M. 1858, s. 143. ;*D. S.* , H. 1278/M. 1861, s. 89. ;*D. S.* , H. 1279/M. 1862, s. 91. ;*D. S.* , H. 1280/M. 1863, s. 101. ;*D. S.* , H. 1281/M. 1864, s. 102. ;*D. S.* , H. 1282/M. 1865, s. 92. ;*D. S.* , H. 1285/M. 1868, s. 128.

gerçekleşirken belediye dairesinde tabip, mühendis ve çavuş gibi görevliler bulunmaz⁹²³.

Grebene kazasının köy taksimatı Yanya sancağındaki diğer kazalarda olduğu gibi teferruatlı bir şekilde tespit edilememektedir. 1895 tarihli salnamedeki listede Grebene'nin Yanya sancağının bir kazası olmaması bunun nedenidir. Bu sebeple Yanya idaresinde bulunduğu süreçte kazanın sadece köy ve çiftlik sayısının dışında bir tespitte bulunmak güçtür. Bu çerçevede Grebene kazasında 1871 yılı itibariyle 79 köy ve çiftliğin bulunduğu söylenebilir. Bu sayı Grebene'nin Yanya sancağı sınırlarında kaldığı süre boyunca değişmemiştir⁹²⁴. Ancak Grebene'nin Serfice sancağına ilhakı ardından bu sayı idarî sınırlarına dahil olan köyler ile 87'ye çıkmıştır⁹²⁵. Daha sonra bu sayı yeniden eski köy sayısına yakın bir rakama gerileyerek 74'e inmiştir ki Grebene'nin 1893 yılında sınırlarındaki köy sayısı budur⁹²⁶.

⁹²³ Kaza idare meclisinin üyeleri Veli Bey, Sadık Efendi, Murad Ağa ve Yorgi Ağa'dır. Bk. Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 45. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 46. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 50. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 47.

⁹²⁴ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 99. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 107. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 133.

⁹²⁵ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. 3834. ;D. S. , H. 1308/M. 1891, s. 779. ;D. S. , H. 1309/M. 1892, s. 811.

⁹²⁶ *Manastır Vilayet Salnamesi* , H. 1310/M. 1893, ss. 306, 319, 329, 334, 338, 342, 348, 354, 358, 367, 368, 370, 372, 374, 483-385, 392, 398-399, 404-405, 415.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YANYA SANCAĞINDA YERLEŞİM BİRİMLERİ

3.1. İdarî Birim-Yerleşim Birimi Ayrımı ve Yanya Sancağı

Önceki bölümde idarî sınırları çizilen yönetim birimleri birbirinden farklı ölçeklerde yerleşim birimlerini kapsayabilmektedir. Yanya'nın vilayet olarak ifade ettiği sınırlar dikkate alındığında güneyde Yunanistan sınırından kuzeyde İşkodra vilayetine kadar uzanmaktaydı. Yanya sancağının sınırları ise güneyde Yunanistan, kuzeyde Ergiri sancağı, doğu ve kuzeydoğuda Manastır vilayeti ile çizilmekteydi.

Sınırları kabaca bu şekilde tarif edilebilen sancak dahilinde idarî anlamdaki alan ile yerleşim birimleri farklı özellikler barındırabilmekteydi. Nitekim bu, Osmanlı Devleti'nin diğer idarî birimlerinde de karşılaşılan bir durumdur. Örneğin İzmir, uzun yıllar bir kasabanın-şehrin adı iken idarî bir birim olarak sancağın ifadesi için Kocaeli ismi kullanılmıştır. Ancak bu kullanımlar zamanla birbiri ile özdeşleşmiş, şehir için de Kocaeli lafzı geçerli olmuştur⁹²⁷. Yani idarî birimin adı ile bu idarî birimin merkezinin adı genellikle aynı olmuş ya da zamanla aynılaştırmıştır. Diğer bir mesele ise farklı gerekçelerle teşkil edilen idarî birimin merkezi yapılan yerde köy ölçeğinde dahi bir yerleşim biriminin bulunmamasında karşımıza çıkmaktadır. Buna misal olarak İşkodra vilayetinin Tuz kazası gösterilebilir. Bu kazanın merkezi olan yerde bir kaç haneden başka bir şey bulunmadığı dikkate alındığında aslında yerleşim birimi olmayan bir yerin kaza-idarî merkez yapılabildiği anlaşılmaktadır. Burada Tuz'un askeri gerekçelerle teşkil edilen idarî birim olduğu ve aynı zamanda kazanın teşkilinden önce Tuz adı ile bir yerleşim biriminin bulunmadığı da görülmektedir⁹²⁸.

Bu örneklerden hareketle Yanya bir şehir iken, aynı zamanda aynı isimdeki kazanın, sancağın ve en nihayetinde de vilayetin merkezi ve idarî adıdır. Bunun gibi kaza merkezi bulunan yerin adının idarî birimin adı ile aynı olması durumunda bu durum yaşanmıştır. Bu sebeple bu bölümde yerleşim birimlerinin açıklanmasında Yanya sancağının idarî sınırlarının ifade edildiği ikinci bölümdeki tasnif esas alınacaktır. Burada gösterilen idarî birimlere ve bu idarî birimler bünyesindeki kasaba ve şehirlere ilişkin bilgiler verilecektir. Kazalarda bulunan ve yine ikinci

⁹²⁷ İzmir ve Kocaeli isimlerinin ifade ettikleri alan bakımından ayrılıklarına ilişkin bk. Erken, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli Sancağının İdarî Yapısı", ss. 198-200.

⁹²⁸ Erken, İşkodra Vilayetinin İdarî ve Sosyal Yapısı (1876-1912), ss. 82-83.

bölümde isimleri de sıralanarak verilen köylerin birer yerleşim yeri olmaları sebebiyle burada yeniden açıklanmaları yoluna gidilmeyecektir. Bunun nedeni köy ölçeğinde teferruatlı bilgiler edinilecek kaynakların oldukça sınırlı olmasıdır. Ancak idarî birim içerisindeki kır-kent yerleşimine dair yoğunlukların görülebilmesi için köy sayılarına yeniden dikkat çekilecektir. İdarî bir birim olarak tasnifi yapılan kazalar bünyesindeki nahiye merkezleri ve bazı köylerin köy ölçeğinden öte kasaba boyutundaki yapıları nedeni ile kısmen de olsa tarifine çalışılacaktır. Bu sayede sancak sınırları içerisindeki yerleşim birimlerinin genel özellikleri ortaya konulacak, Osmanlı hakimiyeti boyunca bu birimlerin geçirdikleri kültürel, mimari, iktisadi ve dinî hayata dair değişikliklerin tarifine çalışılacaktır.

Yanya'nın sancak merkezi bulunduğu mülkî yapıda merkez kaza olarak da sahip olduğu yeri dikkate alınarak kaza bünyesindeki nahiyeleri ve bu nahiyelerin merkezleri açıklanacaktır. Ardından 1867-1913 yılları arasında Yanya sancağının idarî birimleri arasında görülen yerler yine kaza sınırlarından hareketle tanımlanacaktır. Burada dikkat edildiğinde, ikinci bölümde teferruatları verildiği üzere, Filat ve Leskovik ile Grebene kazalarının zaman zaman Yanya sancağının sınırları dışında kaldığı görülecektir. Özellikle Grebene 1882 yılı ve ardından Yanya sancağının sınırlarında değildir. Ancak konu bütünlüğünü bozmamak gayesi ile bu bölümde bahsi geçen idarî birimler ikinci bölümde sıralandığı üzere yerleşim yerleri dikkate alınarak nakledilecektir.

3.2. Yanya Kazası Dahilindeki Yerleşim Birimleri

Yanya'nın, aynı isimdeki vilayetin ve sancağın merkez kazası olması bakımından idaresindeki hususiyetlere önceki bölümde değinilmişti. Merkez kaza Yanya'nın, diğer kazalarda olduğu gibi, mülhakatında yerleşim birimi olarak köyler yer almıştır. Bu köylerden bazılarının bir nahiye dairesi içerisinde sayıldığı halde idarelerinin uzunca bir süre Yanya'dan yürütüldüğü de açıklanmıştı. Bu açıdan Yanya merkez kazasına bağlı köyler ile önce nahiye heyetleri bulunmadığı ve sonradan nahiye heyetlerinin teşkil edildiği nahiyeler kaza bünyesindeki yerleşim birimlerini kapsamaktadır. Bu yerleşim birimlerinin büyük kısmı Tablo 10'da gösterildiği üzere 223 köy ve çiftlikten ibarettir. Kaza bünyesinde bu köylerin dışındaki yerleşim birimlerinin başında Yanya şehri gelir. Bunun ardından nahiye merkezi bulunan yerler sıralanabilir. Ancak nahiye merkezlerinin her birisinin birer kasaba ölçeğinde olduğunu söylemek güçtür.

3.2.1. Yanya Şehri

Vilayet ve sancak merkezi olarak Yanya şehrinin yerleşim unsurlarının ortaya konması hususunda çeşitli kaynaklardan elde edilen ve oldukça ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan hareketle Yanya'nın Osmanlı hakimiyeti süresince ve özellikle 19. Yüzyıl boyunca yaşadığı gelişim sürecini ortaya koymak mümkündür.

3.2.1.1. Adı ve İnşası

Güney Arnavutluk ve bilhassa Yanya şehri özellikle 19. yüzyıl başından itibaren yabancı seyyahların uğrak noktalarından birisidir. Bunda Tepedelenli Ali Paşa'nın merak uyandıran idaresi etkilidir. Ayrıca bu dönemde özellikle batılı devletler nezdinde oluşturulmaya başlanan *Yunan Ulusu* ve bu ulusa ait *yeni toprakların* da yerinde görülmesi diğer bir gerekçeydi. Böylece bölgeye yapılan ziyaretlerden hareketle hazırlanan bu kaynaklarda Yanya'nın, *Yanina*⁹²⁹, *Joannina*⁹³⁰, *Joánnina*⁹³¹, *Joanina*⁹³² şeklinde belirtildiği ve bu isimlerin de telaffuzunun daha çok *Yanina* şeklinde olduğu gösterilir⁹³³. Şehrin bugünkü ismi olan *Ioannina* ise *Joannina*'nın bir telaffuzudur. Buna İngilizlerin *Yanina* telaffuzu ile *Jannina* veya *Yánnina* dedikleri anlaşılır⁹³⁴.

Yanya isminin kullanımının temelinde şehrin adının *St. John* isimli kilise ve manastırdan geldiğine inanılması bulunmaktadır⁹³⁵. Bu kilisenin ismi ise dönemin idarecisi bulunan *John Cantacuzene*'den gelmektedir⁹³⁶. Nitekim *Ioannina* ve daha doğrusu *Joannina* isminin orjinal halinin John'un kasabası manasındaki *Johnstown* olduğu, köylülerin ise buradaki *Johannes* ismini yanlış bir şekilde telaffuz ederek *Jack's Town*'a ve bunu da zamanla⁹³⁷ *Yani*'ye çevirerek değiştirdikleri nakledilir. Bu şekilde *Yánina* ya da *Jánina* ismi ortaya çıkmıştır. Yanya'nın, İtalyanca kullanımı *Giannina*⁹³⁸ veya *Gianina* şeklindedir. Türkler ise buraya yerel kullanıma yakın bir

⁹²⁹ Burgess, *Greece and The Levant...*, Vol. I. , p. 48. ;Fraser, *Pictures From The Balkans*, p. 266.

⁹³⁰ Thomas Robert Jolliffe, *Narrative Of An Excursion From Corfu To Smyrna, Comprising A Progress Through Albania And The North Of Greece*, BlacknYoung and Young, London 1827, p. 25.

⁹³¹ Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 186.

⁹³² Barbarich, *Albania*, p. 62.

⁹³³ Jolliffe, *Narrative Of An Excursion From Corfu To Smyrna...*, p. 46.

⁹³⁴ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 130.

Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 181.

⁹³⁵ Burgess, *Greece and The Levant...*, Vol. I. , p. 61.

⁹³⁶ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 130.

⁹³⁷ Tozer, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. II. , p. 185.

⁹³⁸ Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p.185.

şekilde, Arnavutlardan işittikleri *Janina* isimden hareketle olsa gerek, *Janiá* yani Yanya demişlerdir⁹³⁹. Buradan hareketle Osmanlı idaresinde devletin resmi kullanımı ile Yanya'nın dönemin yabancı kaynaklarında genellikle *Joannina*, *Ioannina* ve *Yanina* şeklinde imlâ edildiği⁹⁴⁰ ve bu isimlerin telaffuzlarının Osmanlıların kullandığı Yanya şekline yakın olduğu söylenebilir.

Görüldüğü üzere şehrin isminin ortaya çıkması genellikle St. John denilen kilise ve manastıra bağlanmıştır. Bu ise şehrin inşasına ilişkin iddialarla birlikte değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımlardan hareketle olsa gerek Şemseddin Sami de şehrin *Yani* isimli birisi tarafından tesis olunduğunu belirtmiştir⁹⁴¹. Nitekim farklı kaynaklarda da buna yakın önermeler yer almaktadır. Buna göre Yanya, 527/528 yılında İmparator Justinian'nın hükümdarlığı zamanında kurulmuştur. Bunun ardından patrikhane kayıtlarında 673 tarihli Navpaktos Konsilinde, 879'da İstanbul Konsil'inde ve 1020'de Bulgar Çarı Vasil II'in çıkardığı emirnamede Yanya zikredilmiştir⁹⁴². Burgess'in ifadesinde ise Yanya, Grekler tarafından inşa edilmekle birlikte net olarak bir tarih ortaya konulmamıştır. Lakin şehrin 13. yüzyıl itibariyle Arnavutların bölgedeki merkezi durumunda olduğu bu görüşe eklenmiş ve St. John kilisesi ile olan irtibatına yeniden işaret edilmiştir. Ayrıca bu öneri ile birlikte şehrin St. John kilisesinden önce inşa edilebileceğine de dikkat çekilmiştir. Böylece şehrin inşa tarihi Justinian'dan öncesine tarihlendirilmiştir⁹⁴³.

Neticede Yanya şehrinin kurulmasına dair yaklaşımlarda genel olarak altıncı yüzyıl civarında yoğunlaşmaktadır. Bu tahminlerin odağında ise genellikle şehrin adının da temeli olduğuna inanılan John Cantacuzene bulunmaktadır⁹⁴⁴. Lakin bu yaklaşım genel bir kabul olarak görülse de Yanya'nın inşasına ilişkin diğer bir görüşe göre şehrin kurulması Epir'in despotlarından Michael Ducas ya da hakimiyet zamanı tam olarak bilinmeyen Thomas'a kadar götürülmektedir⁹⁴⁵. Ancak tüm bu bilgilere karşın Kiel'e göre yakın dönemde yapılan araştırmalar neticesinde

⁹³⁹ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 228.

⁹⁴⁰ Bazı kaynaklarda Yanya'nın kadim siminin Pamsaru olduğu ifadesi yer alır. (Bk. Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, s. 100.) Ancak döneme ait kaynaklarda bunu teyit edecek bir bilgiye tesadüf edilmemiştir.

⁹⁴¹ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. VI. , s. 4788.

⁹⁴² Nazif Hoca, "Yanya", C. 13. , s. 358.

⁹⁴³ Burgess, *Greece and The Levant...*, Vol. I. , p. 61.

⁹⁴⁴ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 8.

⁹⁴⁵ *Michael Lucas Sebastocrator* imlası ile verilir. Bk. Pouqueville, *Travels In The Morea Albania...*, p. 367-368. ;Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 130.

Yanya'nın, ortaçağda *Ioannina* ismi ile *St. Ioannis Prodromos*⁹⁴⁶ Manastırı civarında geliştiği ve ilk olarak 673 tarihli Navpaktos Konsili'nin kayıtlarında piskoposluk merkezi olarak gösterilmesinden dolayı imparator *I. Iustinianos* (527-565) tarafından inşa ettirilen *New Euroia* olduğu yönündeki bilgiler yanlıştır. Bununla alakalı olarak 2007 yılında şehirde ele geçirilen gümüş sikkelerden hareketle burasının daha M.Ö. 350-338 yıllarında yerleşime açık bir yer olduğu tahmin edilmektedir. Lakin bu dönemdeki yerleşim biriminin adı tespit edilememiştir⁹⁴⁷.

Yanya, günümüzde Yunanistan'ın kuzeybatısında dağlık bir bölge olan Epir'in siyasal, ekonomik ve kültürel merkezidir⁹⁴⁸. Yanya'nın tesis tarihi ve banisi yukarıda açıklandığı üzere tam olarak tespit edilemese de mevcudiyetine dair herhangi bir şüphenin bulunmadığı dönem altıncı yüzyıl olarak kabul edilebilir. Bu dönemin hemen ardından kayıtlarda piskoposluk merkezi bulunduğu dikkate alındığında dinî bir merkez olduğu görülür. Bu ise zamanla Yanya'nın Epir bölgesinin idarî, askeri, siyasi ve ticari merkezi konumuna gelmesi ile devam etmiştir. Nitekim Yanya, coğrafi konumu nedeniyle sahip olduğu güvenlik avantajı ve iki tarafındaki verimli ovaları nedeniyle çeşitli aralıklarda farklı krallıklar ve milletlerce işgal edilmiştir⁹⁴⁹. Yanya'nın, Epir'in merkezi olması zamanla daha da geniş bir etki ile Arnavutluk'un da merkezi olması konumuna gelmesiyle sürmüştür. Osmanlıların Yanya'yı fethinden hemen önce Arnavutların bölgedeki merkez şehri bulunan Yanya, azımsanmayacak sayıda Grek ve Grekleşmiş nüfusu barındırmaktaydı. Ancak kaynaklarda yine de Yanya'nın Arnavutların baş-merkez şehri olduğu ifade edilmektedir⁹⁵⁰. Yanya'nın, 15. yüzyılın ilk çeyreğinin hemen ardından Osmanlı idaresine geçmesi ile bu özelliğini muhafaza ettiği söylenebilir⁹⁵¹. 19. yüzyıl başında Tepedelenli Ali Paşa'nın Güney Arnavutluk, Epir, Makedonya ve Tesalya bölgelerinde otoritesini tesis ettiği sırada da Yanya merkezdir⁹⁵². Hatta bu gelişmelerle birlikte bütün Arnavutluk'un merkezi olarak anılmıştır⁹⁵³. Ancak Yanya'nın bütün Arnavutluk'un merkezi olması zaman zaman sadece Güney Arnavutluk'un yani Epir'in de içinde olduğu

⁹⁴⁶ St. John kilisesi ve manastırının diğer adıdır. Bu ise açıklamalardaki Johnstown ile ilgilidir.

⁹⁴⁷ Kiel, "Yanya", C. 43, s. 318.

⁹⁴⁸ Kiel, "Yanya", C. 43, s. 317.

⁹⁴⁹ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 8.

⁹⁵⁰ Pouqueville, *Travels In The Morea Albania...*, pp. 367-368. ;Burgess, *Greece and The Levant...*, Vol. I. , p. 61.

⁹⁵¹ Jolliffe, *Narrative Of An Excursion From Corfu To Smyrna...*, p. 46.

⁹⁵² Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 185.

⁹⁵³ Jolliffe, *Narrative Of An Excursion From Corfu To Smyrna...*, p. 27.

Toskalık'ın ve bazen de sadece Epir'in merkezi bulunduğu şeklinde dile getirilmiştir⁹⁵⁴.

Yanya'nın merkezi olduğu coğrafyanın tanımlanmasında görülen farklılıkların nedeni bu sınırların ifadesi esnasındaki siyasi, ekonomik ve idarî durumdur. Yanya'nın kültürel ve ekonomik olarak hemen her dönem bütün Arnavutluk ve Tesalya ile kısmen de olsa Makedonya'nın merkezi olduğu söylenebilir. Siyasi ve idarî bakımdan bunun gerçekleştiği yıllar Tepedelenli Ali Paşa'nın iktidarı esnasındaki paşalık sınırları itibariyledir. Ancak bu dönemde de Yanya'nın, Kosova ve Manastır vilayetlerine merkez konumda olduğunu kabul etmek güçtür. Buna rağmen değişik dönemler için bir genelleme yapıldığında Yanya'nın Suli, Narda ve çevresi için kullanılan Acarnania bölgesi, Epir, İllirya, Tesalya ve Mora'nın merkezi olduğu iddia edilebilir. Bu açıdan Yanya'nın, adeta Rumeli'nin *Manchester ve Paris'i* olduğu örneği bu tanımlamalara eklenmiştir⁹⁵⁵.

3.2.1.2. Konumu ve Gelişimi

Yanya'nın üzerinde bulunduğu vadinin güney-kuzey uzunluğu 32 km, doğu-batı genişliği ise 11 km kadardı ve bu genişlik şehrin güneyinde üç kilometreye kadar düşmekteydi⁹⁵⁶. Yanya şehri bu vadi içinde denizden 520⁹⁵⁷ metre yükseklikte yine kendi ismi ile anılan gölün batı⁹⁵⁸ kıyısındadır. Şehrin ve bu gölün kuzeydoğu⁹⁵⁹ ve doğusunda 1776 mt yükseklikte⁹⁶⁰ *Miçikeli, Mitzikeli, Micikeli, Micicheli, Miçakil, Mitsikeli, Mitchekelli* imlaları ile ifade edilen dağ silsilesi bulunmaktadır. Şehrin güneyinde zirvesi çoğunlukla karla kaplı olan ve kayalık-taşlık yapısı ile *Drisco Dağı*⁹⁶¹, güneydoğusunda ise *Pindus Dağları* yükselmektedir⁹⁶².

Yanya şehrinin de üzerinde yer aldığı Yanya Platosu'nu çevreleyen dağlar bazı tasvirlerde ormanlarla kaplıdır⁹⁶³. Ancak bu tasvirlerden önce şehre yapılan

⁹⁵⁴ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 25. ;Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 176.

⁹⁵⁵ Urquhart, *The Spirit Of The East*, Vol. I, p. 198.

⁹⁵⁶ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 130-131.

⁹⁵⁷ Bazı kaynaklarda Yanya'nın denizden 1000 feet yükseklikte bulunduğu belirtilir. Bk. Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 93.

⁹⁵⁸ Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, p. 381.

⁹⁵⁹ Kiel, "Yanya", C. 43, s. 318.

⁹⁶⁰ Barbarich, *Albania*, p. 62.

⁹⁶¹ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 131. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. III. , s. 844. ;Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 178.

⁹⁶² Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 180.

⁹⁶³ Blunt, *The People Of The Turkey...*, Vol. I. , p. 68.

ziyaretlerde şehrin çevresini saran çıplak tepelere dikkat çekilmektedir⁹⁶⁴. Nitekim ormanların tahribatının önlenmesi için daha Tepedelenli Ali Paşa devrinde, 1820 yılında, özellikle Miçakil Dağı'ndan ağaç kesimi yasaklanmıştır. Bunda Tepedelenli Ali Paşa'nın paşalık merkezinin Yanya olması sebebiyle şehrin artan nüfusuna orantılı olarak yakacak ihtiyacının da artması etkiliydi. Bunun için artık yakacak odun ihtiyacının şehrin kuzeyindeki Zagor ormanlarından karşılanması istenmiştir. Bu ise ulaşım sebebi ile odunun maliyetini arttırmaktaydı⁹⁶⁵. Lakin Yanya gölü kıyısında ve Miçakil Dağı eteğindeki köylülerin geçim kaynağı bulunan odunculunun önlenmesi oldukça güçtü. Öyle ki bu köylerin ahalisi daha Evliya Çelebi'nin şehre ziyaretinde odunculukla meşguldürler. Ayrıca göldeki ada sakinleri sahibi oldukları kayıklar ile şehre getirdikleri balıkların dışında yakacak odun ve kömür ihtiyacını da karşılamaktaydılar⁹⁶⁶. Yanya gölü üzerinde karşı kıyıdan temin edilerek kayıklarla şehre ulaştırılan odunların maliyeti hiç şüphesiz 1820 itibariyle alınan tedbir neticesinde Zagor'dan sadece kara yolu ile temin edilecek odunlardan daha düşük olacaktı. Bu nedenle olsa gerek yasağa ve tedbirlere rağmen Yanya'nın çevresindeki ve özellikle Miçakil Dağı üzerindeki ormanlar şehrin yakacak odun ihtiyacının giderilmesi için kesilmiştir. Böylece 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Yanya şehrini çevreleyen ormanlıkların büyük oranda tahrip edildiği söylenebilir.

Yanya'yı bir set gibi çevreleyen bu dağların kalkerli yapıları ile de ilgili olarak sıklıkla depremlere neden oldukları da nakledilmiştir. Öyle ki şehir ahalisi sıklıkla yaşadıkları depremlere aşınaydılar. Depremlerin ardından hemen her zaman yağmur yağdığı kaydedilirken bunun sıradan bir durum olarak kabullenildiği anlaşılmaktadır⁹⁶⁷. Depremlere ilişkin tecrübelerin ahali nezdinde hatırdan tutulduğu ve özellikle sonbahar aylarında yaşanan bu depremlerde Yanya Gölü'ndeki balıkların dahi karaya atladıkları ifade edilmektedir⁹⁶⁸.

Bu şekilde tarif edilebilebilen coğrafyada yer alan Yanya'nın ziyaretçiler nazarında ilk dikkat çeken şeyi şehrin silütiydi. Bir tepenin meylinde göle doğru uzanan şehrin⁹⁶⁹ görüntüsü farklı yıllarda ve farklı istikametlerden yapılan tariflerde yer almıştır. Betimlemelerde müşterek olarak vurgulanan husus ise gölün kıyısındaki

⁹⁶⁴ Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, p. 329.

⁹⁶⁵ Bu nedenle şehirde çok az miktarda ve pound ile satılan kömür vardır. Yoksulların ise yakacak olarak oduna dahi ulaşması güçtür. Bk. Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 501.

⁹⁶⁶ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 273.

⁹⁶⁷ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 139.

⁹⁶⁸ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 25.

⁹⁶⁹ Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 49.

şehrin görüş alanına girdiği andan itibaren yükselen minareleriydi⁹⁷⁰. Bu sebepten şehri çevreleyen karlı dağların gölgesinde parlayan evleriyle ve minareli camileriyle Yanya, çoğu ziyaretçi nazarında büyüleyici bir şehirdi⁹⁷¹. Şehrin sağında uzanan gölün arkasında yükselen Miçakil Dağı'nın ağaçlarla dolu şehri ve caddelerini tablovari bir görünüme kavuşturduğu belirtilmiştir⁹⁷². Yine şehrin görünümüne hemen her açıdan bakıldığında eşlik eden Miçakil Dağı kadar olmasa da Pindus Dağı'nın göl içerisine doğru yarım ada şeklinde uzanan şehrin manzarasına katkıda bulunduğu tasvirlerle eklenmiştir⁹⁷³. Şehre güney yani Narda yolu istikametinden girildiğinde gölün solunda kalan şehrin batısında üzüm bağları ile kaplı tepeler yükselmekteydi. Şehir bu üzüm bağları ile gölün arasında konumlanmıştı⁹⁷⁴. Şehre kuzeyden yani Zagor istikametinden, ki St. George Tepesi üzerinden, girildiğinde ise aynı şekilde gölün sağında uzanan şehrin minareler ve kubbelerle bezeli manzarasına yine Miçakil Dağı eşlik ederken bu dağa bu sefer ve *Tzumerka, Kakardhista, Syrako* isimli dağlar dahil edilmiştir. Yani şehre nereden girilirse girilsin Miçakil Dağı'nın şehre hakim konumu varlığını korumaktaydı⁹⁷⁵.

Şehrin görünümüne ilişkin olarak kabaca verilen bu bilgilerin ardından zamanla yaşadığı değişime de dikkat çekilmiştir. Öyle ki Yanya, Tepedelenli Ali Paşa'nın idaresine son verilmesi sırasında yaşadığı tahribat ardından yapılan ziyaretlerde göle doğru uzanan kalenin ve şehrin köhne bir halde olduğu vurgulanmıştır. Lakin bu durum zamanla değişmiştir⁹⁷⁶. Yanya'nın Miçakil Dağı, Yanya Gölü ve minarelerle süslü görünümü yeniden tasvirlerde yerini almıştır. Hatta bu görünümü Yanya'nın *Türkiye'nin Avrupa'daki en güzel ve hoş şehirlerinden birisi* olduğu yönündeki tanımların muhatabı yapmıştır⁹⁷⁷. Öyle ki bu durum Tepedelenli Ali Paşa dönemi için *Türk şehirlerindeki huzurun burada da bulunduğu* şeklindeki ifadeyi yeniden anımsatmaktadır⁹⁷⁸. Bu tasvirlerin dikkat çeken diğer bir yönü ise Yanya'nın klasik doğu şehirlerinden ziyade⁹⁷⁹ modern bir şekilde

⁹⁷⁰ Best, *Excursions In Albania...*, p. 20.

⁹⁷¹ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 436-437.

⁹⁷² Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 175.

⁹⁷³ Best, *Excursions In Albania...*, p. 19.

⁹⁷⁴ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 452

⁹⁷⁵ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 161-163.

⁹⁷⁶ Urquhart, *The Spirit Of The East*, Vol. I, p. 197.

⁹⁷⁷ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 176.

⁹⁷⁸ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 95.

⁹⁷⁹ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

kurulduğuna işaret edilmesiydi⁹⁸⁰. Ancak Yanya'nın doğu şehirlerinin karakteristiğinden ayrılığına yapılan bu vurguya rağmen aynı zamanda *Türk Kasabası* özelliklerini de muhafaza ettiği bilhassa ifade edilmiştir⁹⁸¹.

Şekil 1: Narda Girişinden Yanya'nın Görünümü⁹⁸².

Yanya'ya 19. yüzyıl boyunca yapılmış ziyaretlerin hemen hepsinde istisnasız bir şekilde şehrin görünümüne dair tasvirlerde görülen cami-minare vurgusu temelinde ifade edilen Türk şehri imgesi zamanla değişmiştir. Bu durum Yunanistan'ın Yanya merkezli Epir-Güney Arnavutluk toprakları üzerindeki emellerinin somut taleplere dönüşmesi süreci ile uyumludur. Nitekim 93 Harbi ardından yapılan görüşmelerde Yunanistan açık bir şekilde Yanya üzerinde hak iddia etmiş ve Yanya merkezli Epir'in Tesalya ile birlikte kendisine terkini istemiştir. İşte bu süreçte yapılan çalışmalarda Yanya'da çok sayıda cami bulunduğu ifade edilse de şehirde *Helen Kültürünün* egemen olduğu dillendirilmiştir. Hatta bu özelliği bakımından *Yunanistan içerisinde dahi Yanya'ya denk bir şehrin bulunmadığı* belirtilerek şehirde Helen Kültürünün ne derece etkili olduğu vurgulanmıştır⁹⁸³.

⁹⁸⁰ Jolliffe, *Narrative Of An Excursion From Corfu To Smyrna...*, p. 46.

⁹⁸¹ Burada olduğu gibi diğer eserlerde de Yanya'nın tanımlanması esnasında şehir-kasaba kullanımına dair keskin bir ayırım tercih edilmemektedir. Aynı paragrafta dahi iki terim de kullanılabilir. Bk. Tozer, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. II., p. 185.

⁹⁸² Kara kalem çizimlerle *Yunanistan*'ı resmeden bu çalışmada Yanya da bulunur. Bk. J. P. Mahaffy, *Greek Pictures*, The Religious Tract Society, London 1890, p. 12.

⁹⁸³ Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 176.

Nitekim ileride daha teferruatlı bir şekilde açıklanacağı üzere Yanya şehrinin Osmanlı Devleti'nce fethinden itibaren Rumların dinî ve kültürel kurumları dahilindeki faaliyetlerine herhangi bir müdahale olmamıştır. Yani şehirde Rumlara ait kültürel unsurların varlığını bu şekilde değerlendirmek gerekir. Lakin Rumların bağımsızlıklarını kazanması ardından daha sistematik hale getirilerek yürütülen ve yaygınlaştırılan eğitim faaliyetleri ile Yanya ve civarında Grek etkisinin daha belirgin hale geldiği söylenebilir. Ancak bu değişiklik şehrin en azından görünümüne tesir edecek bir imar değişikliğine neden olacak derecede olmamıştır ki bu nedenle Yanya'da Helen kültürünün egemen olduğu yönündeki yaklaşımların maksatlı olduğu düşünülebilir. Nitekim daha sonraki yıllarda, nispeten daha ılımlı bir bakış açısı ile, yapılan tasvirlerde Yanya Rum ve Müslümanların birlikte yaşaması nedeniyle bir *Türk-Yunan* şehri olarak tarif edilmiştir⁹⁸⁴.

Buraya kadar şehrin görünümüne dair yapılan açıklamaların ötesinde Yanya'nın fetihden itibaren geçirdiği değişime dikkat çekilebilir. Daha önce değinildiği üzere tarihin hemen her devrinde işgal edilen Yanya, bu işgaller sırasında defalarca yıkılmış ve harap olmuştur. Bulgar, Sırp ve Norman saldırıları sırasında Yanya'nın uğradığı tahribat⁹⁸⁵ neticesinde başlayan Osmanlı idaresi ile şehrin daha durağan bir döneme girdiği söylenebilir. Yanya'nın fethi sırasında II. Murat'ın gönderdiği amanname gereğince verilen muafiyetler dahilinde kaleye ve şehre dokunulmamıştır. Bu dönemde şehrin kale dışına yayıldığı kabul edilebilir. Öyle ki şehri teslim almak için gelen Osmanlı askeri kale içerisine değil kale dışında daha sonradan *Turkopáluko* denilecek yerde evler inşa etmiştir. Üstelik inşa edilen bu evlerin yakınlarındaki kilise de hali hazırda kale dışındaki alanlarda yerleşimin olduğunu düşündürmektedir⁹⁸⁶.

Yanya'da iskan politikasının uygulanmayacağına dair Yanya halkına verilen taahhüt gereğince kale içerisinde ve şehirde bu dönemde bir değişiklik yaşanmamıştır. Osmanlı idaresi altındaki şehrin bölgede yüzlerce yıldır süren kargaşanın sonlanmasının da etkisi ile ekonomik faaliyetlerinde bir artışın yaşandığı düşünülebilir. Bunun da şehrin büyümesine etkisinin olduğu açıktır. Ancak bu

⁹⁸⁴ 1892-1902 yıllarında bölgedeki incelemelerini yapan yazar diğer Osmanlı şehirlerinin aksine Yanya'da Arnavutların Türklere sempati duyduğu tespitini yapar. Bk. Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

⁹⁸⁵ Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 182.

⁹⁸⁶ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 17. ;Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 562.

etkinin en azından bu dönem itibariyle sınırlı olduğu, Osmanlı Devleti'nin şehre kültürel açıdan nüfuzunu henüz tesis etmediği kabul edilmelidir. Zira Osmanlı idaresinin bölgede tesisi ardından geçen 100 yıllık sürede, 1530 tarihli kayıta Yanya'daki 39 mahalle buna işaret etmektedir. Bu mahallelerden ise sadece bir tanesi Müslüman Mahallesidir⁹⁸⁷. Ayrıca mahalle isimleri de genellikle kilise ve manastır isimleridir⁹⁸⁸. Bu ise bize Yanya'nın fethi sırasında kaleden başka az miktarda da olsa kale dışında mahalleleri bulunan bir kasaba olduğunu göstermektedir. Buna rağmen ortaçağ ve ardından geçen uzun yıllarda Yanya'nın kale-şehir olduğu söylenmelidir⁹⁸⁹. Çünkü sarp ve kayalıklardan oluşan doğal bir set şeklinde göle doğru uzanan kalenin güvenliğinin temini ve savunması kolaydı.

1530 yılı verileri ardından 17. yüzyılın son çeyreğinde şehre yaptığı ziyaretin ayrıntılarını veren Evliya Çelebi'ye göre de Yanya, kalesinin⁹⁹⁰ merkezinde olduğu ancak kale dışında mahallelerin de bulunduğu bir şehirdir. Kaleye ait yapısal özelliklerin ayrıntılı bir şekilde verildiği bu kaynağa göre kalenin iki büyük kapısı bulunmaktaydı. Kapılardan güneyde bulunan ve *küçük varoşa* açılanından piyade kişiler, kalenin bu kapısının biraz daha üzerinde ve şehrin *büyük varoşuna* açılan esas kapısından ise süvariler ve at arabaları geçebilmekteydi. Bu iki ana kapıdan başka sekiz tane daha küçük kapıları bulunan kalenin göle bakan cephelerinde sur ihtiyacı da yoktu. Göl tarafının gayet sarp ve kayalıklı olması nedeni ile doğal sur vazifesi gördüğü kalenin özellikle güneye bakan tarafında ise yüksek surlar bulunmaktaydı⁹⁹¹.

Evliya Çelebi'nin kaleyi tarifi üzerine geçen zamanda göl içerisine doğru bir yarım ada şeklinde uzanan kalenin yapısı değişmemiştir⁹⁹². Ancak bilhassa Tepedelenli Ali Paşa'nın iktidarı süresince, paşanın idaresindeki hemen her yerde görülen imar faaliyetlerindeki artış Yanya kalesi için de geçerlidir⁹⁹³. Bu dönemde kalenin güney kısmındaki iç kale adeta Tepedelenli Ali Paşa'nın hususi kullanımına

⁹⁸⁷ Kabak, "Kuzey Yunanistan'da Osmanlı...", s. 70.

⁹⁸⁸ Mahallelerin anlatılacağı kısımda mahallerin isimleri ve gelişimine ayrıca değinilecektir. Bk. Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı...", ss. 99-100.

⁹⁸⁹ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 130. ; Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 452.

⁹⁹⁰ Kadim kentin kaleden ibaret olduğu verilen bilgiler arasındadır. Bk. Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 50.

⁹⁹¹ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 269

⁹⁹² Kiel, "Yanya", C. 43, s. 317.

⁹⁹³ Yanya şehrine ait tasvirlerde kale her zaman bulunmuş, şehrin dikkat çeken unsurlarının başında gelmiştir. Bk. Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 186.

tahsis edilmiştir. Kalenin kuzey kısmında ise genellikle kamu binaları ile hapisane bulunmaktaydı⁹⁹⁴. Kalenin göle doğru yaptığı girinti uzanması şehrin görünümüne ait en dikkat çekici unsurlardan birisiydi. Kalenin içindeki en belirgin yapılar ise kuzey ve güney uçlarındaki camilerdir⁹⁹⁵. Bu camilerle birlikte kalenin şehirden kalın surlar ile yalıtıldığı nakledilmiştir⁹⁹⁶. Bu durum şehrin büyümesine de etki etmiştir. Şehrin sağındaki göl ve bu göle doğru uzanan kalenin⁹⁹⁷ belirgin bir sınır çektiği bu tarafın aksine yine göle paralel bir şekilde kale ile batı cihetindeki tepenin meyli arasında sıralanan mahallelerden ibaret bir şehir oluşmuştur.

Evlîya Çelebi'nin verdiği bilgilerde kalenin önceden göl içinde bir ada olduğu anlaşılır. Kaleye giriş ise Çelebi'nin ziyaretinde yerleri hala belirgin olan bir köprü ile sağlanmaktaydı. Çelebi, kalenin güneyindeki kapıdan başlayan hendeklerin 400 adım uzunluğunda bulunduğu ve yeniden hendeklerin inşası halinde kalenin eskisi gibi bir ada olacağını anlatmıştır⁹⁹⁸. Ada halindeki kalenin ve önündeki hendeklerin zamanla kullanılmadığı görülmektedir. Bu nedenle kalenin, şehrin geri kalanı olan irtibatı geceleri kapanan kapılar vasıtasıyla denetlenmekteydi⁹⁹⁹. 19. yüzyıla gelindiğinde kalenin hendekler vasıtası ile oluşan yarımada şeklindeki yapısı onun şehirden daha da soyutlanmasını ve güvenliğinin artmasını sağlamaktaydı¹⁰⁰⁰.

Kalede bulunduğu bahsedilen hendek, kaleye dair tasvirlerin hepsinde yoktur. Ancak 19. yüzyılın başından ikinci yarısına kadar geniş bir zaman aralığında hendeklerin varlığına işaret eden bilgilere ulaşılmaktadır. Bunlara göre kale ile kale sınırına yakın bir yerde başlayan pazar arasındaki irtibat bir asma köprü ile sağlanmaktaydı¹⁰⁰¹. Asma köprünün aynı zamanda kalenin bir kapısı olarak kullanıldığı kabul edilebilir. Ancak önceki verilerle birlikte değerlendirildiğinde bu dönem itibarıyla işlevini ne derecede yerine getirdiği bilinmese de kale ile şehir arasındaki hendeğin varlığını kısmen muhafaza ettiği düşünülebilir. Şehir ile kale

⁹⁹⁴ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 137-138.

⁹⁹⁵ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 475. ;Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, p. 329.

⁹⁹⁶ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, pp. 95, 130, 131.

⁹⁹⁷ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 26.

⁹⁹⁸ *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 270.

⁹⁹⁹ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 130.

¹⁰⁰⁰ Best, *Excursions In Albania...*, p. 19.

¹⁰⁰¹ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 138. ;Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 26.

arasındaki hendeklerin dışında iç kaledeki Ali Paşa'nın konağı ile otuz metre aşağıda göldeki kayıklarla irtibatı sağlayan bir de kanal bulunmaktaydı¹⁰⁰².

Kalenin ve şehrin geliştiği dönem Tepedelenli Ali Paşa'nın iktidarının sonlandırılması ile kesintiye uğramıştır. Ali Paşa'nın merkezi bulunan Yanya'da bu devirde imar faaliyetleri ile kale kuvvetlendirilerek içerisindeki askeri güç artırılmıştır. Kale içerisinde bu dönem inşa edilmemiş olsa da genişletilerek yeniden düzenlendiği tahmin edilen kışlada¹⁰⁰³ 100'ü Tatar olmak üzere 3000 kadar askerin bulunduğu, bunların haricinde Tepedelenli Ali Paşa'nın 200 kadar daha Tatar askerinin bulunduğu belirtilmiştir. Bu dönemde kale içerisindeki askerlerin ve kışlanın yanı sıra İngiliz ve Fransız malı ağır silahlar ile de donatılmıştır¹⁰⁰⁴. Lakin bu dönem 1821 itibarıyla sonlanmıştır. Ali Paşa Osmanlı kuvvetlerine karşı daha fazla direnemeyeceğini anladığında kaleden şehre doğru top atışı yaptırarak şehri adeta harebeye çevirmiştir. Böylece vakit kazanarak göldeki adaya hareket etmiştir. Ali Paşa'nın bu hamlesi kendisi için beklediği sonucu vermemiştir. Ancak şehrin ve kalenin tahribatına¹⁰⁰⁵ neden olan bu yaklaşımı neticesinde yerel arşiv ve belgelerin de büyük ölçüde yok olması gibi bir durumla karşılaşmıştır. Nitekim bu nedenle Ali Paşa'nın ölümü üzerine şehre gelen ve Yanya'nın tarihine dair araştırmalar yapan kişilerin birçok suali cevapsız kalmıştır. Tepedelenli Ali Paşa'nın iktidarı ardından geçen 30 yıllık bir zamana rağmen şehrin ve bilhassa kalenin bu dönemine işaret eden izlerin hala korunduğu ise nakledilen bilgiler arasındadır¹⁰⁰⁶.

3.2.1.3. Mahalleleri

Yanya'nın fethi ardından yapılan, 1530 tarihli tahrirde göre şehirde birisi Müslüman olmak üzere 39 mahalle mevcuttur¹⁰⁰⁷. Bu kaydın hemen ardından gelen 1564 tarihli deftere göre şehirde 36 Hristiyan mahalle ve bir Müslüman cemaat bulunmaktadır. 1579 tarihli kayıta ise Hristiyan mahalle sayısı 31'e düşerken

¹⁰⁰² Urquhart, *The Spirit Of The East*, Vol. I, p. 203.

¹⁰⁰³ Bu kışlanın şehirdeki Rumlara yüklenen mali sorumluluk çerçevesinde inşa ettirildiği ifade edilir. Ayrıca Ali Paşa'nın iktidarının sonlandırılması ardından kaleye yapılan ziyarette bu kışlada 5000 kadar askerin barınabileceği aktarılır. Bk. Best, *Excursions In Albania...*, pp. 19, 39.

¹⁰⁰⁴ Cockerell, *Travels In Southern Europe...*, p. 236.

¹⁰⁰⁵ Kalenin yaşadığı bu tahribat Tanzimat Dönemi uygulamaları sırasında giderilmeye çalışılır. Yanya'nın gerekli ihtiyaçlarının karşılanmasında hemen her defasında askeri bakımdan önemine dikkat edilerek kalenin gerekli bakımlarının ve tamiratının yapılmasına özen gösterildiği ifade edilmektedir. Bunun için idareye tahsis edilen bütçede pay ayrıldığı da takip edilebilir. Bk. B. O. A. *ML.MSF.d. 17860*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.

¹⁰⁰⁶ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II, p. 1. ;Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 185.

¹⁰⁰⁷ Kabak, "Kuzey Yunanistan'da Osmanlı...", s. 70.

Müslüman cemaate bir tane de Yahudi cemat eklenmiştir. Burada Yahudi cemaatinin 1530 tarihli defterde gösterilmemekle birlikte Yahudi mezarlığı kaydının düşüldüğüne dikkat çekilerek 1579 öncesinde şehirde Yahudilerin varlığı tespit edilebilir¹⁰⁰⁸. Bu üç farklı tarihli kayıta tespit edilen Yanya şehrinin mahalleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 22: Yanya Şehrinin Mahalle İsimleri (1530-1579)¹⁰⁰⁹.

1530 Tarihli Defter ¹⁰¹⁰	1564 Tarihli Defter ¹⁰¹¹	1579 Tarihli Defter
Aya Varvara	Aya Varvara-i Büzürk	Aya Varvara
Aya Varvara-i Küçük	Aya Varvara-i Kûçek	Aya Beryade ma'a Aya Varvara
Aya Nargiro	Aya Nargir (Anargiri)	Aya Nargir (Anargiri)
Aya Yorgi	Aya Yorgi-i Büzürk	Aya Yorg-i Büzürk
Manastır	Manastır-ı Büzürk ma'a Kûçek	Manastır-ı Büzürg
Mitropolid	Mitropoli	Mitropoli
Ayo Kostandin	Aya Kostandin	Aya Konstandin(os)
Ayo Posdol-ı Küçük	Aya (A) Postol	Aya (A) Postol
Benalofça?	Bigadovitce/Bigavutice	Bigavutice
Ayo Todor	Ayo Todor (os)	Ayo Todor (os)
Ayo Andre-i Büzürg	Ayo Andrey-i Büzürg	Ayo Andrey-i Büzürg
Teologo	Teologo (Theologo)	Teologo (Theologo)
Ayo Dimitri	Ayo Dimitri	Ayo Dimitri
Ayo Nikola	Ayo Nikola (os)	Ayo Nikola (os)
Kiryotise	Kiryonisi/Kiryotisa	Kiryotisa
Paraskevi	Ayo Pereskevi-i Büzürk	Pereskevi (Paraskevi)
Ayo Andre-i Küçük	Aya Andrey-i Kûçek	Aya Andrey-i Kûçek
Aldikini?	Alekdiki/Elkedeki?	Alekdiki/Alkirki?
Aya Vasil	Ayo Vasil	Suy-ı Ayo Vasil
Kresad?	Krada/Kralisa?	Krade/Kozade/Kralisa?
Sotire-i Büzürg	Sotira	-
Tiyotoko	Tiyotoko (Teo Toko)	-
Aya Yani Küçük	Ayo Atenasi/Ayo Aneyas (Ayo Yanis)?	-
Aya Paraskevi-i Küçük	Aya Pereskevi-i Kûçek (Ag.paraskevi)	-
Aya Yiri Küçük	Aya Yerire (İrini)?	-
Ayo İspas? Küçük	-	-
Murgoz?	-	-
Borlos?	-	-

¹⁰⁰⁸ Aynı yazarın daha eski tarihli diğer bir çalışmasında yine 1564 tarihli tahrir kaydına göre Yanya'da 35 Hristiyan ve bir Müslüman Mahallesinin bulunduğu kaydı vardır. (Bk. Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı...", s. 99.) Ancak sonraki çalışmasında bu sayı 37 olarak belirtilmiştir. Bk. Delilbaşı, "1564 Tarihli Mufassal Yanya Livası Tahrir...", s. 4.

¹⁰⁰⁹ Tablodaki mahalle isimleri ilgili kaynaklardaki imlaları ile aynen kullanılmıştır. Araştırmacıların aynı mahalle isimlerinin okunuşuna dair tekliflerinin görülmesi amacıyla bu yol takip edilmiştir.

¹⁰¹⁰ Kabak, "Kuzey Yunanistan'da Osmanlı...", s. 72.

¹⁰¹¹ Delilbaşı, "1564 Tarihli Mufassal Yanya Livası Tahrir...", ss. 4-5.

Aya İspas	-	-
Aya İspas? Küçük	-	-
Aya?	-	-
Haymanegan	-	-
.....?	-	-
Apostol-i Küçük	-	-
Alvinise	-	-
Sovire-i Küçük	-	-
Aya Lukas?	-	-
Papaya	-	-
Umur Bey	-	-
-	Alkose/Elkose?	Alkose/Elkose?
-	Hamam	Hamam
-	Karagul/Karagol	Karagül
-	Golemi	Golemi
-	Modoryani	Modoryani
-	Kokinohoma	Kokino Homa
-	Kalofak ?	Kalofak /Kalomak?
-	Güherger/Fohurger?	Gevherger/Fohurger
-	Pankin/Pankit?	Panket/Pankit?
-	Cemaat-i Müselmânân	Cemaat-i Müselmânân
-	Çenkare/Çankare	-
-	-	Tsigara
-	-	Urmin
-	-	Cemaat-i Yahudiyan
39 Mahalle	35 Mahalle bir Müslüman cemaat	31 Mahalle bir Müslüman, bir Yahudi cemaat

Yukarıda görüldüğü üzere her üç kaynakta kayıt altına alınan mahallelerden 20'si bu süre zarfında varlıklarını sürdürmüştür. 1530 ve 1564 yıllarında adları verilen mahallelerden beşi 1579'a gelindiğinde mevcut değildir. Bunların yanında 1530 yılında gösterilen 14 mahalle sonraki kayıtlarda zikredilmemiştir. Buna ilaveten 1564 yılında ilk defa adı geçen mahallelerden ve Müslüman cemaatten 10 tanesi 1579 yılında da bulunmaktadır. Mahallelere 1579 tarihinde iki yeni mahalle ile birlikte Yahudi cemaati eklenmiştir. Bu verilerden anlaşıldığı kadarıyla 1530'da 40 mahallenin bulunduğu Yanya'da 1579'a gelindiğinde Müslüman ve Yahudi cemaatlerinin de hesaba katılması ile 33 mahalle mevcuttur. Sadece mahalle sayılarına bakılarak yapılacak yorumda şehrin küçüldüğü düşünülebilir. Lakin ilgili kayıtlar detaylı bir şekilde incelendiğinde mahalle isimlerinin değişikliği ve sayılarındaki azalmaya rağmen şehrin nüfusu artmıştır¹⁰¹². Mahalle isim ve

¹⁰¹² Nüfusun 1530 yılında yaklaşık 3502 olarak verildiği, 1564 yılında ise bunun 6369'a yükseldiği dikkate alındığında durum daha net görülür. (Bk. Kabak, "Kuzey Yunanistan'da Osmanlı...", s. 71.)

sayılarındaki değişikliğin nedeni bazı mahallelerin birleşerek yeni bir isim alması olabilir. Örneğin *Aya Varvara-i Büzürk* ve *Aya Varvara-i Kûçek* isimli mahalleler 1564 tarihli kayıтта ayrı ayrı bulunurlarken 1579 tarihinde tıpkı 1530’da olduğu gibi *Aya Varvara* olarak yer alır. Bunun gibi bazı mahallelerin birbirleri ile birleştikleri ve farklı isimler aldıkları düşünülebilir. Ayrıca ilgili defterlere bakıldığında mahallerden bazıları sadece üç ila dokuz arasında haneden oluşmaktadır¹⁰¹³.

Mahalle isimleri incelendiğinde 1530 tarihinde Türkçe mahalle isimleri arasında 14. yüzyılın ilk çeyreği ardından Bizans’a paralı asker olarak yardım eden Umur Bey’in bulunması dikkat çekmektedir. Lakin bu isim sonraki kayıtlarda yer almaz. 1564 yılı kayıtlarında Hamam, Karagöl Mahalleleri Türkçe mahalle isimleri olarak mevcuttur. 1579’da ise varlıklarını muhafaza eden bu mahallelere Tsigara imlası ile *cigaranın* eklendiği görülmektedir. Bu haliyle Osmanlı Devleti’nin Yanya’yı fethi ardından şehire nüfuzunun aradan geçen 150 yıllık zamana rağmen sınırlı kaldığı düşünülebilir.

Tablo 23: Evliya Çelebi’ye Göre Yanya’da Mahalleler¹⁰¹⁴.

Fiabşadan	İşkopya	Turko Paliko	Paşa
Kanlıçesme	Demür	Bayır	Orta
Lisariça (Sâ’at)	Domuz	Pelbokobur	Yukaru
Saray	Namâzgâh	Luça	Aşağı

Yanya’nın, 16. yüzyıl içerisinde mahallelerinin sıralanması ardından 17. yüzyılın son çeyreğinde Evliya Çelebi’nin bölgeye ve Yanya’ya yaptığı ziyarette verdiği bilgiler şehrin gelişimine ışık tutmaktadır. Buna göre kale içinde *Aşağı*, *Orta*, *Yukaru* ve *Paşa* adında dört mahalle vardır. Çelebi, kale içindeki bu mahallelerde *asla gayrimüslim bulunmadığını* da verdiği bilgilere eklemiştir. Kalenin dışında ise 18 Müslüman, 14 Hristiyan, dört Yahudi, bir de *Çingane* ki toplam 37 mahallenin bulunduğunu belirtmiştir. Burada Müslümanların ve gayrimüslimlerin oturdukları mahalle sayıları sıralanırken kale içi ile kale dışındaki mahalleler ayrı ayrı telaffuz

Ancak şehrin nüfusu 1579 itibariyle azalır. Bunda göç, yangın, hastalık veya İnebahtı Savaşı’ndan sonra bölgeden devşirme toplatılmasının etkili olabileceği ileri sürülür. Bu nedenle Yanya ve Narda gibi kent nüfusunun göç ettiği ve bu gibi kentlerin nüfusunun azaldığı düşünülür. Bunların yanında 1579 yılındaki tahririn eksik yapılması ihtimali de vardır. Bk. Delilbaşı, “1564 Tarihli Mufassal Yanya Livası Tahrir...”, s. 7.

¹⁰¹³ Kabak, “Kuzey Yunanistan’da Osmanlı...”, s. 72.

¹⁰¹⁴ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, ss. 271, 272.

edilmiştir. Bu haliyle 17. yüzyılın son çeyreğinde kale içindeki mahallelerle birlikte Yanya şehrinde 41 mahallenin olduğu tespit edilebilmektedir¹⁰¹⁵.

Bu mahallelerden Lisariça'da saat bulunduğundan sebeple *Sâ'at* Mahallesi de denildiği, sadece gayrimüslimlerin oturduğu Domuz Mahallesi kaydından ise bu tarih itibariyle de bazı mahallelerin karşık olduğu ileri sürülebilir. Burada belirtilen bir diğer mahalle olan *Turko Paliko* dikkate değerdir. Bu mahalle Tablo 22'de yoktur. Ancak Evliya Çelebi tarafından zikredilir. Bu sebeple mahallenin 1579 tarihli tahririn ardından kurulmuş olabileceği düşünülür. Lakin bu mahallenin Yanya'nın fethi ardından şehre yerleşen Türklerin ilk yerleşim yeri olduğu da bilinmektedir. Şehri teslim alan 18 Türk, Grek kızları ile evlenerek daha sonra *Turcopalco*, *Turkopáluko*¹⁰¹⁶ denilecek yere evler inşa etmişlerdi¹⁰¹⁷. Bu sebeple 1530, 1564 ve 1579 tarihli tahrirlerden önce de bu mahallenin Yanya'da bulunduğu belirtilebilir.

Çelebi'nin, sayılarını verdiği 41 mahalleden kale içindeki dört mahalle ve tabloda sıralanan diğer 12 mahalle ki toplam 16 mahalle dışındakilerin isimleri tespit edilememektedir. Geriye kalan 25 mahalle muhtemelen önceki yüzyılda bulunan mahallerin bir kısmının devamıdır. Ancak sadece isimleri bilinen 16 mahalle üzerinden yapılacak bir yorum neticesinde dahi Yanya şehrinin demografik yapısında yaşanan değişiklik tahmin edilebilir. Bu değişikliğin zamanla Müslüman nüfusun artması ile doğrudan ilgisi ise şüphesizdir. Ancak Yanya'nın fethi ve 16. yüzyılın ardından uzun bir müddet muhafaza ettiği şehir-kasaba yapısı ve bunların içerisindeki mahallelerin değişimine tesir eden daha farklı bir olay bulunur. Bu olay neticesinde Yanya'nın Osmanlı kuvvetlerine direnmeden teslim edilmesi ile şehrin Bizans Devri'ndeki ayrıcalıkların kısmen de olsa devam ettirdiği süreç bitmiştir. Zira bu dönemde Yanya, Osmanlı Devleti'nin iskan politikası kapsamına alınmadığı gibi vergi bakımından da bazı muafiyetlere sahipti. Lakin 1611 yılında Yanya'da baş gösteren isyan ile bu durum sonlanmışır¹⁰¹⁸.

¹⁰¹⁵ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, ss. 269-270.

¹⁰¹⁶ Kelime, anlam olarak *Türk kazığı* şeklinde okunabilir. Evlerin inşası için çakılan kazıklardan hareketle böyle bir adın verildiği düşünülebilir.

¹⁰¹⁷ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 562. ; Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 18.

¹⁰¹⁸ Bu isyan ardından Hristiyanlar kaleden dışarı atılır, yerleri ve timarları de ellerinden alınır. Astroloji ile ilgilenmesi ve fal bakmasından sebeple kilise ile ilişkisi kesilen *Dionysius* isimli piskopos İtalya'ya kaçar ve ardından geri döner. Geri dönen Dionysius, St. Demetrius manastırına gitmiştir. Sonra da Yanya'ya dönmüş ve burada Türklerin kalabalık olmadığını gözlemler. Ardından özgürlüğün kader olduğunu ve bunu astrolojiden haber aldığını dillendirir. Ardından halkı ayaklandırır. Sırtında bir içki küpü ile dolaşarak ahaliye nutuklar attırır. Köylülere ve çobanlara bu içkiden dağıtılır. İyice

İsyanın bastırılması ardından Osmanlı idaresinin Yanya şehri ile olan münasebeti daha yoğun bir döneme girmiştir. Kale içinden Hristiyanların çıkarılması ile buraya Müslümanlar yerleşmiştir. Bu şekilde Yanya kalesi sakinlerinin ve dolayısı ile kale içindeki mahallelerin isimleri ve yapıları değişmiştir. Evliya Çelebi'ye göre kale içerisinde gayrimüslim yok ise de bu dönemde Yahudiler kalede Müslümanlar ile birlikte yaşamışlardır. Ancak Evliya Çelebi'nin kale içinde isimlerini verdiği dört mahallenin 1611 tarihli isyan ardından yeniden isimlendirildiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde kale dışındaki mahallelere yenilerinin eklendiği görülür ki bu da bahsedilen isyan ve sonrasındaki gelişmelerle ilgilidir. Nitekim Yanya'nın fethinden sonraki 150 yıllık süreçte mahalle isimlerinde çok az sayıdaki Türkçe isim 1611 yılındaki isyandan sonra artmıştır. Bundan dolayı Yanya'nın fethinden 1611 tarihli isyana kadar kısmen gelişen bir şehirden bahsedilebilirken Osmanlı etkisinin sınırlı olduğu düşünülebilir. Dinî, idarî ve kültürel manada birçok açıdan Osmanlı kültürünün şehre nüfuzunun ise 1611'den sonra olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca kaleden Rumların atılması ile şehrin kale dışına doğru genişlemesi bu dönemde hızlanmıştır¹⁰¹⁹. Şehrin değişen bu yapısı Tepedelenli Ali Paşa'ya kadar devam etmiştir¹⁰²⁰. Bu süre zarfında şehrin imarına yönelik faaliyetler artmış ve Tepedelenli Ali Paşa devrinde hızlanmıştır. Şehrin, geniş bir bölgenin idarî, ticari ve kültürel merkez konumuna geldiği süreçte artan nüfusuna oranla normal bir şekilde yeni mahallelerinin kurulduğu düşünülebilir. Nitekim bu dönemde yapılan gözlemlerde şehre birçok yeni mahallenin eklendiği açıkça ifade edilmiştir¹⁰²¹.

19. yüzyılda Yanya şehrindeki mahallelerin isimlerinin tespit edilebileceği kaynakların içerisinde nüfus defterleri önemli bir yer tutmaktadır. Şehrin nüfusunun genellikle mensup olunan din temelli, ki millet sistemi doğrultusunda, sayılması bize

kendinden geçen ahali de *Turkograniza* ve *Zaravusa* isimli Türk Köylerine saldırarak Köy sakinlerini öldürür. Kalabalık 10 Eylül 1611 gecesi ise Yanya'ya girer. Yanya idarecisi Osman Paşa'nın evini ateşe verirler. Birçok adamı öldürülen ve evi yanan Osman Paşa zorla kaçır. Yangında devlete ait hazine de yok olur. Ayaklanmada yarı silahlı Hristiyanlar suçlu suçsuz gördükleri bütün Türkleri öldürür. Bu saldırının ertesi gün pazardır. Birçok Köylü kasabaya gelir ve kalabalık iyice artar. Bu esnada bir şekilde takipçilerinin azaldığını gören isyancı Dionysius saklanır. Ancak bir Yahudi onu fark ederek Türklere bildirir. İsyancının ceza olarak derisi canlı canlı yüzülür. Derisinin içerisi saman ile doldurularak kasaba kasaba dolandırılır. Dionysius'un takipçisi olan Hristiyanların da çoğu işkence edilerek öldürülür. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 563-564.

¹⁰¹⁹ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , pp. 20-21.

¹⁰²⁰ 1611 tarihinden 1788 yılına kadar Yanya kültürel ve edebi bakımdan en parlak devrini yaşar. Bk. Nazif Hoca, "Yanya", C. 13. , s. 359.

¹⁰²¹ Cockerell , *Travels In Southern Europe...*, p. 236.

hem mahalle isimleri hem de bu mahallelerde kimlerin oturduğunu anlamak imkanını sunmaktadır. Bu açıdan Yanya’da nüfus sayımının yapıldığı ilk vesika 1831 tarihlidir. Osmanlı Devleti’nde nüfus sayımının yapıldığı ilk yerlerden olarak karşımıza çıkan Yanya’da bu dönemdeki mahalleler, sakinleri ve hane sayıları aşağıdaki gibidir.

Tablo 24: Yanya’nın Mahalleleri ve Hane Sayıları (1831)¹⁰²².

Mahalle Adı	Müslüman/Hane	Hristiyan/Hane	Yahudi/Hane
Namazgâh	20	-	-
Kanlıçeşme	70	261	-
Osman Çavuş	61	83	-
Yusuf Ağa	71	690 (Kişi)	-
Dede Oruç	65	-	-
Emirler	50	-	-
Şemseddin	71	-	-
Zevaidiye	99	-	-
Behram Paşa	37	-	-
Mehmed Ağa	16	29	-
İbrahim Paşa	20	28	-
Arslan Paşa (Kalede)	40	-	Yahudi
Celali Paşa (Kalede)	24	-	Yahudi
Serave	-	29	-
Livadiyot	-	43	Yahudi
Çukala	-	-	Yahudi
Vakıf	-	-	Yahudi

Livadiyot, Çukala ve Vakıf kale dışında Yahudilerin bulunduğu mahallelerdir. Bu defterdeki kayıtlara göre hane sayıları ayrı ayrı verilmeden bu üç mahallede toplam 212 hanenin bulunduğu belirtilmiştir. Kale içindeki Yahudilerin oturdukları mahalle ve hane sayıları da gösterilmeden 369 erkeğin bulunduğu kaydı düşülmüştür. Bu sebeple kale içindeki Arslan Paşa ve Celali Paşa Mahalleri’nde Müslümanlarla birlikte Yahudilerin yaşadığı düşünülebilir. Bunun gibi Yusuf Ağa Mahallesi’ndeki Hristiyanların hane sayıları yerine yalnızca kişi sayısı verilmiştir. Sadece Hristiyanlar ile meskun yerin Serave Mahallesi olduğu görülürken Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin birlikte oturdukları bir mahalle yoktur. Yalnızca Müslümanların yaşadığı mahalle sayısı ise altıdır. 1831 tarihli verilere göre Yanya kalesinde sadece Müslüman ve Yahudilerin birlikte bulunduğu iki mahalle vardır. Bu ise Çelebi’nin naklettiği şekliyle kale içinde bu dönemde dört mahallenin bulunmadığını, mahalle

¹⁰²² B. O. A. , *NFS.d. 5213*, 30 Recep 1246/14 Ocak 1831.

isimlerinin de Arslan Paşa ve Celali Paşa olarak değiştiğini göstermektedir. Bu mahalleler ile birlikte Yanya'daki mahalle sayısının 17 olduğu anlaşılmaktadır.

1831 tarihli nüfus defteri temelinde yapılacak değerlendirme neticesinde kale içerisinde görüldüğü üzere bazı mahallelerin birleştiği ve bu nedenle şehirdeki mahalle sayısının azaldığı tespit edilebilir. Diğer bir ihtimal ise bazı mahallelerin ilgili defterde bulunmamasıdır. Ancak 1846 tarihli nüfus defterinde Yanya'daki mahalle sayısı 33'tür. Yani Çelebi'nin ziyaretinde kale içindeki dört mahalle ile birlikte zikrettiği 41 mahalleden bir miktar azdır. Fakat bu defterde mahalle isimleri değil yalnızca sayılarına ve sakinlerine dair bilgiler verilmiştir. Burada yedi mahallenin sadece Müslüman, beş mahallenin Müslüman ve reaya, bir mahallenin Müslüman, reaya ve Kıpti reaya, sekiz mahallenin reaya, sekiz mahallenin reaya ve Yahudi, iki mahallenin Yahudi, diğer iki mahallenin de kale içerisinde Yahudilerle meskun olduğu bilgisi vardır¹⁰²³. Bu kaynakta 1831 tarihli verinin aksine sadece Müslümanların yaşadığı mahalle sayısı yedidir¹⁰²⁴. Müslüman ve reayanın birlikte yaşadığı mahalle sayısı ise Tablo 24 ile benzerdir. Ancak Tablo 24'te Kıpti reaya ve yaşadıkları yerle ilgili bilgi yoktur. Ayrıca sadece Hristiyanların yaşadığı mahallelerden yalnız bir tanesi 1831 tarihli defterde gösterilir ki bu sayı 1846 tarihli defterde sekizdir. 1831 tarihli defterde Hristiyan ve Yahudilerin birlikte oturduğuna işaret edecek sadece bir mahalle var iken 1846 tarihli defterde sekiz mahalle bu şekildedir. Kale içerisinde sadece Yahudilerin oturduğu iki mahallenin bulunduğu ifadesi ise yanıltıcıdır. Nitekim bahsedilen dönemde kale içerisinde Müslümanların da yaşadığı bilinmektedir. Kale dışında sadece Yahudilerin yaşadığı iki mahallenin bulunduğu ifadesi ise 1831 tarihli defter ile uyumludur.

1831 ve 1846 tarihli nüfus defterleri vasıtası ile tespit edilebilen mahalle sayısı 33 iken bunlardan 17'sinin isimleri bulunabilir. Bu mahallelerden Emir, Dede Oruç, Arslan Paşa, Celali Paşa, Zavaidiye, Behram Paşa, Osman Çavuş¹⁰²⁵, İbrahim Paşa¹⁰²⁶, Namazgâh¹⁰²⁷, Şemseddin¹⁰²⁸, Kanlıçeşme¹⁰²⁹ ve Luça'ya¹⁰³⁰ farklı

¹⁰²³ B. O. A. , *NFS.d.* 5222, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

¹⁰²⁴ 1831'e ilave olarak belirtilen mahalle Saray olabilir. Ancak buna dair kesin bir bilgi yoktur.

¹⁰²⁵ B. O. A. , *MLMSF.d.* 16518, 29 Zilkade 1278/28 Mayıs 1862. ;B. O. A. , *MLMSF.d.* 17860, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865. ;B. O. A. , *MLMSF.d.* 19469, 29 Zilhicce 1299/11 Kasım 1882.

¹⁰²⁶ A. D. A. , *Fon. 128/Dos.* 226/s. 4, 21 Temmuz 1284/2 Ağustos 1868. ;A. D. A. , *Fon. 128/Dos.* 52/*Kar. 136/s.* 40-41, 6 Safer 1329/6 Şubat 1911.

¹⁰²⁷ A. D. A. , *Fon. 128/Dos.* 52/*Kar. 136/ss.* 40-41, 6 Safer 1329/6 Şubat 1911.

¹⁰²⁸ Bu mahalle Avlonya (Bk. A. D. A. , *Fon. 128/Dos.* 235, H. 1256/M. 1840-1841.) ve Yanya şer'iyye sicillerinden tespit edilebilir. Bk. A. D. A. , *Fon. 128/Dos.* 224/s. 1, Zilkade 1268/Ağustos 1852.

kaynaklarda sıklıkla tesadüf edilmektedir. Dikkat edildiğinden bu mahallelerden Luça dışındakiler Tablo 24’te mevcuttur. Fakat Luça Mahallesi’nin 19. yüzyıldaki diğer adının Yusuf Ağa Mahallesi olduğu dikkate alındığında bu mahallenin tabloya ilavesinin gerekmediği anlaşılmaktadır. Nitekim bu mahalleye bazı kaynaklarda açıkça Luça Yusuf Mahallesi denilmektedir¹⁰³¹.

Evliya Çelebi’de zikredilen mahallelerden Kanlıçeşme ve Namazgâh 1831 tarihli ve sonraki kayıtlarda bulunmaktadır. Luça Mahallesi ise 19. yüzyıla gelindiğinde Yusuf Ağa Mahallesi’ni ifade için Luça Yusuf Ağa veya Yukarı Yusuf Ağa şekline dönüşmüştür. Lakin Çelebi’nin anlatımındaki Luça’nın, Yusuf Ağa Mahallesi değil de 19. yüzyılda Aşağı Luça da denilen Osman Çavuş Mahallesi olması daha muhtemeldir. Nitekim Çelebi, kale içerisinden şehrin en geniş yeri bulunan Bayır isimindeki mahalleye Yusuf Ağa Camii önünden geçerek varmıştır. Bu ifadeden hareketle Çelebi’den tespit edilen Bayır Mahallesi’nin Luça Yusuf Ağa, Yusuf Ağa ya da Yukarı Luça Mahalleleri’nin eski adı olduğu söylenmelidir. Evliya Çelebi’de görülen Luça Mahallesi ise Osman Çavuş Mahallesi’dir. Demir Mahallesi de yine Evliya Çelebi’den sonra ismi görülmeyen mahallelerdendir. Bu mahallenin, *çarşı içindeki Hüinkar veya Bayraklı Camii önünden hareketle Demir Mahallesi içinden geçilerek varılan Kanlıçeşme Mahallesi* ifadesinden hareketle Mehmed Ağa veya Çukur Mahallesi’nden birisi olduğu tahmin edilebilir. Çelebi’den takip edilebilen diğer mahalle bir Lisariça’dır. Lisariça Mahallesi’nde bir saat bulunduğunu nakleden Çelebi’nin ifadesinden hareketle buraya Saat Mahallesi de denilmekteydi¹⁰³². Ancak Lisariça Mahallesi yukarıdaki 1831 tarihli ve sonraki kaynakların büyük kısmında verilmemiştir. Yanya şehrine ait 1887 tarihli yerel kronikler temelinde hazırlanan eserden yararlanılarak yapılan çalışmada *Emir Meydan veya Saat Mahallesi* ifadesi açıkça yer almaktadır¹⁰³³. Böylece Evliya Çelebi’nin bahsettiği Lisariça isminin zamanla Emir, Emirler ve Emir Meydan’a

¹⁰²⁹ B. O. A. , *ML.MSF.d. 6719*, 6 Cemazeyilahir 1261/12 Haziran 1845. ;B. O. A. , *ML.MSF.d. 6764*, 18 Cemazehilahir 1261/24 Haziran 1845. ;B. O. A. , *ML.MSF.d. 14424*, Şevval 1275/Mayıs 1859. ;A. D. A. , *Fon. 128/Dos. 52/Kar. 165/s. 53*, 26, Mayıs 1329/8 Haziran 1913.

¹⁰³⁰ B. O. A. , *ML.MSF.d. 6764*, 18 Cemazehilahir 1261/24 Haziran 1845. ;B. O. A. , *ML.MSF.d. 15749*, 7 Cemazeyilevvel 1279/31 Ekim 1862.

¹⁰³¹ Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 65.

¹⁰³² *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, ss. 271-272.

¹⁰³³ Evangelos Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon Kata To 19o Aiona, Apo tin Poli-Pazari stin Poli-Praktoreio*, Adelf. Kyriakidi, Thessaloniki 1993, p. 132.

dönüştüğü anlaşılmaktadır¹⁰³⁴. Mahallenin eski adı olan Lisariça ise taşlık alan-çakıllık gibi anlamlara gelen *Litaritza*'dan türetilmiştir. 19. yüzyılda mahalle ismi olmak özelliğini yitirdiği görülen bu isim şehrin batısındaki tepenin meybinden şehrin kuzeyine doğru uzanan geniş alandaki semti ifade için kullanılmaktaydı¹⁰³⁵. Bu durum Tepedelenli Ali Paşa'nın fermanlı olması üzerine şehrin kuşatılması ve ardından öldürülmesi meselesinde de görülmektedir. Yanya kalesine sığınan Tepedelenli Ali Paşa'nın karşısındaki Osmanlı birlikleri kalenin batısındaki Lisariça-Litaritza kışlasında bulunmuş ve buradan kumanda edilmiştir¹⁰³⁶.

Nüfus defterlerinin yanı sıra Yanya sancağının giderlerinin listelendiği defterlerde de mahalle isimlerine rastlamak mümkündür. Ayrıca bu defterlerdeki mahalle isimlerinden bazıları Tablo 24'te de yoktur. Buna misal olarak değerlendirilen 1862 tarihli deftere göre Yanya'da *Müftü* Mahallesi verilebilir. Ancak bahsedilen tablonun yanı sıra diğer kaynaklarda da bu isimde bir mahalleye tesadüf edilmemiştir. Bu isimde bir mahalle olmadığı halde kullanılma nedeni müftünün ikamet ettiği yerin ifadesi olabilir¹⁰³⁷. 1865 tarihli diğer bir defterde ise kale içerisindeki Arslan Paşa ve Celali Paşa Mahalleleri dışında bir de *Fethiyye* Mahallesi'nden bahsedilir. Kalenin güneybatı ucundaki Fethiyye Camii'nin bulunduğu kısım iç kalededir. Aslında Celali Paşa Mahallesi'nin sınırları içerisindeki bu yerin camiden sebeple ayrı bir mahalleymiş gibi verildiği düşünülebilir. Benzer şekilde *Ali Paşa* isimli bir mahalle de bu kaynaktan tespit edilir¹⁰³⁸. Burada, Fethiyye örneğindeki gibi, bir karışıklık vardır. Yanya'daki camilerin sıralandığı kısımda anlatılacağı üzere Yanya'da Ali Paşa isminde bir cami bulunmamaktaydı. Ancak Tepedelenli Ali Paşa'nın mezarının bulunduğu kale içindeki Fethiyye Camii'nin halk arasında Ali Paşa ismi ile anıldığı görülmektedir. Bu nedenle resmi evrakta da Ali Paşa Camii'nden hareketle aynı isimde bir mahallenin bulunduğu izlenimi yaratılmıştır. Lakin buradaki caminin adı Fethiyye, mahallenin adı ise Celali

¹⁰³⁴ Tanzimat devrinde inşa edilen, merkezdeki çarşıya yakın bulunan ve hala ayaktaki saat kulesinin burada bahsedilen saatten farklı olduğu belirtilmelidir. Emir Mahallesi'nden daha yakın bir zamanda inşa edilen bu saat kulesi Mehmed Ağa Mahallesi ile Çarşı arasında bulunur. Bk. Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 190.

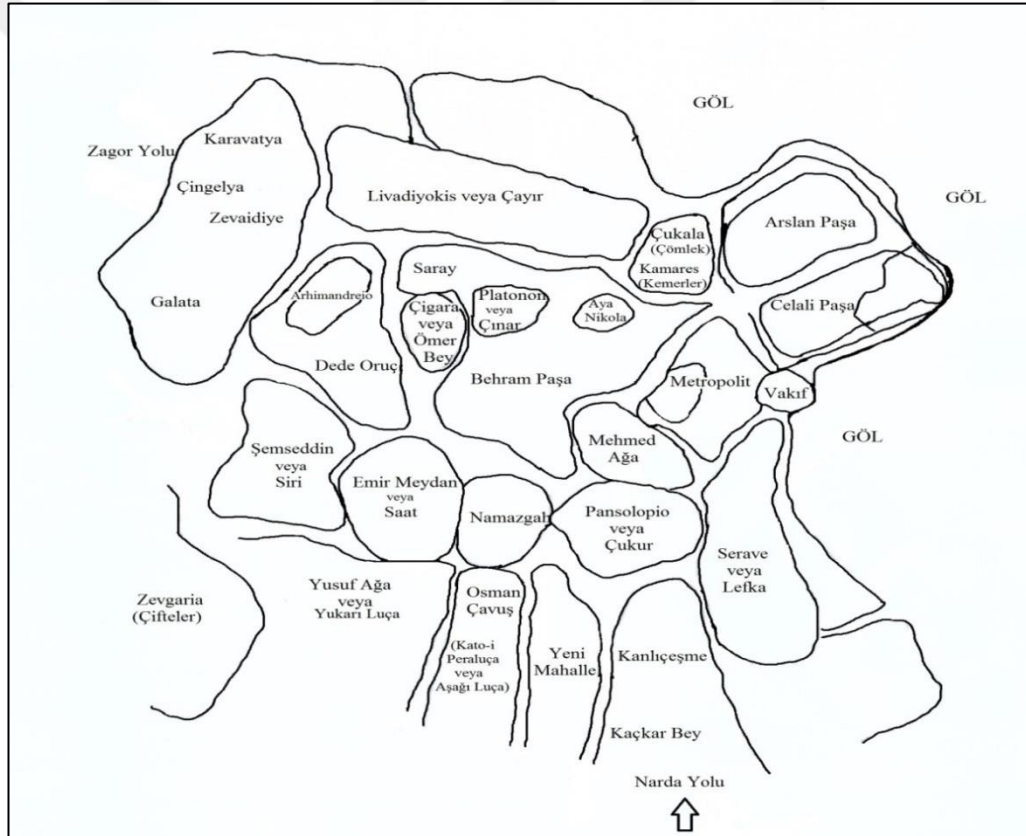
¹⁰³⁵ Litaritza, semtin merkezi olarak kabul edilebilecek Emir/Saat Mahallesi'nin hemen arkası veyahut batı tarafındaki taş ocakları nedeniyle bu isimle anıldığını gösterir. Bk. Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 188-189.

¹⁰³⁶ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, pp. 28-29.

¹⁰³⁷ B. O. A. , *ML.MSF.d. 15749*, 7 Cemazeyilevvel 1279/31 Ekim 1862.

¹⁰³⁸ B. O. A. , *ML.MSF.d. 17860*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.

Paşa'dır¹⁰³⁹. Aynı kaynaktaki bir başka mesele ise Evliya Çelebi'de gösterildiği halde 1831 tarihli ve sonraki kaynaklarda yer almayan Saray Mahallesi ile ilgilidir. Bu mahalle muhtemelen Behram Paşa Mahallesi ile olan irtibatından dolayı her kaynakta geçmemiştir. Behram Paşa Mahallesi'nin kuzeye doğru yayılması ile zamanla Saray Mahallesi'ni de kapsadığı ileri sürülebilir. Ancak 1865 tarihli kayıta Saray Mahallesi açıkça gösterilmiştir¹⁰⁴⁰. Kaynaklarda sıklıkla ifade edilmeyen mahallelerden bir diğeri ise Mirkor'dur. Bu mahallede de Müftü, Fethiyye, Ali Paşa ve Saray Mahalleleri'ndekine benzer bir durumun yaşadığı söylenebilir. Hatta bu mevki ismi olarak dahi kullanılmış olabilir. Fakat bu anlamda Mirkor'un, hangi mahalle sınırları dahilinde bulunduğu tespit edilememiştir¹⁰⁴¹.

Şekil 2: 19. Yüzyıl Sonunda Yanya Şehrinin Mahalleleri¹⁰⁴².

¹⁰³⁹ Bu durum Arnavutça olarak yayımlanan çalışmaya yansır. Bu çalışmada Ali Paşa Camii'nin bulunduğu yer ve mimari bakımdan Arslan Paşa Camii ile olan benzerliği, Ali Paşa'nın bedeninin ve konağının bu caminin hemen yanında bulunduğu açıklanır. Bu sayede Ali Paşa Camii denilerek kastedilen caminin aslında Fethiyye olduğu görülür. Bk. Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 477.

¹⁰⁴⁰ B. O. A. ,*ML.MSF.d. 17860*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.

¹⁰⁴¹ B. O. A. ,*ML.MSF.d. 19469*, 29 Zilhicce 1299/11 Kasım 1882.

¹⁰⁴² 1887 tarihli ve Yanya şehrine ait yerel kaynaklar ile hazırlanmış eserden faydalanılarak ortaya çıkan çalışmadaki ilgili kısmın düzenlenmiş halidir. Metnin Yunancadan günümüz Türkçesine

Yanya şehri mahallelerinin ve yaklaşık konumlarının gösterildiği Şekil 2’de, Tablo 24’teki mahallelerden fazlası bulunmaktadır. 1887 tarihli Yunanca bir kaynak temelindeki bu isimlendirme ve konumlandırmada görülen isimlerin hepsinin birer mahalle olmadığı dikkate alınmalıdır. Bu haliyle Yanya’nın mahallelerinde zaman içerisinde takip edilen azalmanın nedeni şehrin küçülmesi değildir. Yanya şehrinde fetihten sonra, fakat bilhassa 1611 tarihli isyan ardından, başlayan süreçte Osmanlı tesirinin arttığı bir dönem yaşanmıştır. Delilbaşı’nın tespiti ile tahrir defterlerine yansıdığı üzere 16. yüzyıldaki mahallelerin hemen hepsi Grekçe idi. Bunların da birçoğu kilise ve manastır isimleriydi. Ancak bu durum 17. yüzyıl başından itibaren değişmeye başlamıştır. Öyle ki Çelebi’nin aktardığı mahallelerle de mukayese edildiğinde 19. yüzyıla gelindiğinde şehirdeki Türkçe mahalle isimleri çoğalmıştır. Nitekim gayrimüslimlerin yaşadıkları bazı mahalle isimlerinin de, Domuz Mahallesi gibi, Türkçe olduğu dikkate alındığında şehirdeki Türkçe isimli mahalle sayısının bir hayli arttığı ortadadır.

19. yüzyıla gelindiğinde görüldüğü üzere Yanya şehrindeki mahallelerin isimlerinin tamamına yakını Türkçedir. Bu mahallelerden Namazgâh, Kanlıçeşme, Osman Çavuş, Yusuf Ağa, Dede Oruç, Emirler, Şemseddin, Behram Paşa, Arslan Paşa, Celali Paşa, Zevaidiye, Serave, Livadiyot, Çukala, Vakıf, Mehmed Ağa Mahalleleri Tablo 24 ve Şekil 2’de müştereken bulunan mahallelerdir¹⁰⁴³. Tablo 24’te bulunmayan ancak Evliya Çelebi ve ardından farklı kaynaklardan tespit ettiğimiz Saray Mahallesi ise Şekil 2’de gösterilmiştir. Emir Meydan ise bazı durumlarda sadece Meydan olarak kullanılmıştır.

Yukarıda mahallenin ilk adı olan Lisariça’nın zamanla Saat, Emir, Emirler ve Emir Meydan şekline dönüştüğü açıklanmıştı. Bir diğer değişiklik Şemseddin Mahallesi’ne *Siri* denilmesindedir. Hatta Şemseddin Mahallesi’nde aynı isimli camiye de bazen *Siri* denilmiştir¹⁰⁴⁴. Mahalle isimlerinden farklı kullanımı bulunan bir diğeri ise Osman Çavuş’tur. Osman Çavuş Mahallesi’nin diğeri adı Şekil 2’de görüldüğü üzere *Kato-i Peraluçe ya da Aşağı Luça*’dır. Ayrıca bahsedilen mahalle Luça Osman Çavuş şeklinde de tespit edilebilir¹⁰⁴⁵. Bu kullanım vasıtası ile Osman

tercümesi Doç. Dr. İbrahim Alper Arısoy tarafından yapılmıştır. Bk. Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 132.

¹⁰⁴³ Bu mahallelerden bazılarının Arnavutça telaffuzları *Dederuç, Lluca, Namazgjah, İbrahim Paşa* şeklindedir. Bk Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I., pp. 471, 474.

¹⁰⁴⁴ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, pp. 471, 473, 476.

¹⁰⁴⁵ Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 93.

Çavuş Mahallesi'nin Luça Yusuf Ağa ya da Yukarı Luça Mahallesi ile farkı ortaya konulmaktaydı.

Serave ile Livadiyokis mahallelerinin Şemseddin ve Emir Meydan mahallelerindeki gibi farklı kullanımları bulunmaktaydı. Serave için kavak ağacı anlamındaki *Lefka*, Livadiyokis için ise doğrudan Çayır ifadesinin tercih edildiği görülmektedir. Ancak Şekil 2'de belirtilen bazı yer isimlerinin mahalle oldukları konusunda kesin bir veri bulunmamaktadır. Bunlardan Behram Paşa ve Saray Mahalleleri'ndeki *Aya Nikola*¹⁰⁴⁶ ile Çınar¹⁰⁴⁷ olarak da bilinen *Platonon* birer mahalle olmaktan ziyade semt isimleridir. Zevaidiye Mahallesi'ndeki *Galata*, *Karavatya* ve *Çingelya* için de bu durum geçerlidir. Ancak Şekil 2'de ayrı bir mahalle olarak sınırları net bir şekilde belirtilen ve *Pansolopia* veya Çukur adındaki mahallenin adı diğer kaynaklarda tespit edilememiştir. Burada bulunduğu belirtilen Veli Paşa medresesinden¹⁰⁴⁸, ki kendisi Tepedelenli Ali Paşa'nın oğludur, hareketle buraya Veli Paşa Mahallesi denilmesi muhtemeldir. Ancak kaynaklarda medreseden ziyade buradaki mahalleye dair herhangi bir bilgi verilmemiştir¹⁰⁴⁹.

Çukur'a benzer bir diğer durum Çigara veya Ömer Bey Mahallesi'nde tespit edilmektedir. Tablo 22'de 1579 tarihli tahrirde *Tsigara* şekliyle karşımıza çıkan mahalleye sonraki kayıtlarda rastlanmaz. Lakin 1887 yılında yerel ve çağdaş kaynaklardan hareketle hazırlanan eserden naklen hazırlanan çalışmada bu mahalle belirtilmiştir. Ömer Bey isimli caminin de burada bulunmasından hareketle mahallenin adının bu şekilde anılması normaldir. Osmanlı kaynaklarında görülmemesinin nedeni ise küçük olması ile hemen yanındaki Saray veya Behram Paşa Mahalleleri ile birlikte değerlendirilmesi olabilir. Ancak buna dair kesin bir kanaate varmak mümkün değildir. Şekil 2'deki diğer bir yer ise Dede Oruç Mahallesi içerisindeki *Arhimandreio*'dur. Burası kilise, manastır ve mezarlıktan oluşan Rumlara ait bir alandır ve bu nedenle ayrı bir yer olarak gösterilmiştir. Lakin burası Dede Oruç'tan farklı bir mahalle değildir. *Zevagaria* da denilen ve Çifteler olarak bilinen yerin ise ayrı bir mahalle değil bir mevkiyi veya semti ifade ettiği

¹⁰⁴⁶ Tablo 22'deki üç tahrirde de ayrı birer mahalle olarak verilmesine rağmen zamanla Behram Paşa ve Saray Mahallesi sınırları içerisinde kalmıştır.

¹⁰⁴⁷ Burada bahsedilen adın bugün dahi orada bulunan büyük çınar ağacından geldiği görülür. Şimdi bu mevkinin adı *Platanos*'dur.

¹⁰⁴⁸ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 191.

¹⁰⁴⁹ B. O. A. *MLMSF.d. 6764*, 18 Cemazeyilevvel 1261/24 Haziran 1845.

söylenbilir. Şehrin bu kısmında bir takım üretim tesisleri dışında neredeyse hiç bir yerleşimin bulunmaması bu görüşümüzü destekler niteliktedir¹⁰⁵⁰.

Yanya’da, Arnavutça kullanımları *Kalluçe, Pazari Drithrave, Karavatja, Mitropolia, Kamare, Shengjergji (Aj Jorgji), Guraba* olan mahallelerden bahsedilmektedir¹⁰⁵¹. Bu mahallelere ilgili tablo ve şekilde yer verilmediği gibi diğer kaynaklarda da tesadüf edilmez. Bununla ilgili incelemeler neticesinde aslında bir mevki ismi olarak kullanılması muhtemel olan yerlerin zikredildiği anlaşılmaktadır. Şekil 2’nin hazırlanmasında yararlanılan kaynakta bu durum kısmen açıklanmıştır. Bu kaynakta şehirdeki çarşı ve pazarların buldukları yerlerin işareti esnasında hububat ve çeşitli ürünlerin satıldığı karma bir pazarın ismi *Kaluçyas* olarak verilmiştir. Bu pazarın Arnavutça telaffuzunun ise *Kalluçe* olması kuvvetle muhtemeldir¹⁰⁵². Pazarın bulunduğu yer ise Kanlıçeşme Mahallesi sınırlarındadır. *Pazari Drithrave* yani Tahıl Pazarı Mahallesi ise Şekil 2’de Behram Paşa Mahallesi içinde ayrı bir yermiş gibi belirlenen Aya Nikola kilisenin hemen üzerindeki pazarın adıdır. *Karavatja* ise Şekil 2’de takip edildiği üzere Zevaidiye Mahallesi içerisindeki Galata ve Çingelya gibi bir mevkidir ve farklı bir mahalle değildir. Bu durum *Mitropolia* Mahallesi için de geçerlidir ki burada Şekil 2’de Vakıf Mahallesi yanındaki metropolit olarak bilinen *Aya Atanosyos* isimli kilise bulunmaktadır. Kemer anlamındaki *Kamare* Mahallesi ifadesi ile kastedilen yerin ise Şekil 2’de çömlek manasındaki Çukala Mahallesi olduğu görülür¹⁰⁵³. *Shengjergji (Aj Jorgji)* ismi Tablo 22’de 1530 ve 1564 tarihli tahrirlerde mevcuttur. Bu tarihten sonraki kayıtlarda rastlamadığımız Aya Yorgi’nin aslında bir kilise ismi olarak varlığını koruduğu görülmektedir. Ancak Aya Yorgi’nin hangi mahalle sınırlarında olduğu tespit edilememiştir. *Guraba* adının da bir mevki isminden sebeple kullanıldığı düşünülebilir. Zira Osman Çavuş/Luçça Osman Çavuş Mahallesi’ndeki Guraba hastanesinden sebeple zamanla bu civara ve mahalleye Guraba Mahallesi denildiği ileri sürülebilir¹⁰⁵⁴. Bu nedenle *Kalluçe* Mahallesinin Kanlıçeşme, *Pazari Drithrave* Mahallesi’nin Behram Paşa veya Saray, *Karavatja* Mahallesi’nin Zevaidiye,

¹⁰⁵⁰ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 190-191.

¹⁰⁵¹ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, pp. 471-473.

¹⁰⁵² Kanlıçeşme’nin eski adının *Kaloutsa* olduğu bilgisi de mevcuttur. Bk. Kiel, “Yanya”, C. 43, s. 319.

¹⁰⁵³ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 188-189.

¹⁰⁵⁴ Yanya’da mevki isimlerinin kullanıldığı başka mahalleler de bulunur. Örneğin Zevaidiye Mahallesi’nin Babalar mevkiindeki karakolun belirtilmesinde bu durum açıkça belirtilir. Burada Babalar Mahallesi denilmesinde Kamare ve Guraba gibi yanlış isimlendirme söz konusu olacaktır. Bk. Y. V. S., R. 1311/M. 1895, ss. 322, 332.

Mitropolia Mahallesi'nin Vakıf, *Kamare* Mahallesi'nin Çukala, *Guraba* Mahallesi'nin ise Osman Çavuş Mahalleleri olduğu söylenebilir.

Tablo 24'teki İbrahim Paşa Mahallesi'nin tam olarak bulunduğu konum tespit edilememiştir. Nitekim Grek kaynaklarında da zikredilmemiş olacak ki Şekil 2'de bulunmaz. Lakin diğer bir çalışmada İbrahim Paşa Mahallesi ve camisi açıkça belirtilmiştir. Bu mahallenin 1914 sonrasında Yunanlılar tarafından isminin değiştirilerek *Suliu* yapıldığı da burada nakledilmiştir. Ardından *Suliu* ismi de 1941 tarihli İtalya-Yunanistan savaşını konu edinen filminden esinlenerek yeniden değiştirilmiş ve 28 Ekim yapılmıştır¹⁰⁵⁵. Mahallenin bu isminden ve konumundan hareketle aslında Behram Paşa Mahallesi içerisinde bulunduğu ancak zamanla büyüyen Behram Paşa Mahallesi'nin içinde kaldığı Osmanlı kaynakları üzerinden yapılacak değerlendirme neticesinde de iddia edilebilir¹⁰⁵⁶.

Yanya'da 1530 tarihinden itibaren çeşitli aralıklarla tespit edilmeye çalışılan bu mahallelerden bazılarının halen Yanya'da kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Tablo 22'de gösterilen ve Osmanlı idaresi esnasında kullanılmayan bazı yer isimlerinin yeniden ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. *Agia Varvara*, *Agia Paraskevi*, *Agia Apostolos*, *Agia Nikolaos*, *Agia Ioannis* ve *Anargiri* adını taşıyan mahallelerin 20. yüzyıl itibarıyla kullanılan mahallelerden oldukları Delilbaşı tarafından tespit edilmiştir¹⁰⁵⁷. Gerçekten kontrol edildiğinde bu mahallelerin Tablo 22'de verilen üç farklı tahrir defteri dahilindeki mahallelerden oldukları görülür¹⁰⁵⁸.

3.2.1.4. Yerleşim Unsurları

Yanya şehrinin, Narda yolu yönünden girildiğinde sağındaki göl ile solundaki üzüm bağlarıyla dolu tepe arasındaki alanı 19. yüzyıl başından itibaren çok fazla değişikliğe uğramamıştır. Nitekim Tepedelenli Ali Paşa'nın idarî merkezi durumunda bulunduğu sürede Yanya'nın nüfusu artarken yapılan imar faaliyetleri ile alan olarak da genişlemiştir¹⁰⁵⁹. Bu durumunu sonraki yıllarda muhafaza eden Yanya'nın kapladığı alan hakkında birbirine yakın bilgiler nakledilmiştir. Bunlardan ilki Yanya'da Fransa'nın temsilcisi olarak bulunan Pouqueville'e aittir. Ona göre

¹⁰⁵⁵ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, pp. 472, 476.

¹⁰⁵⁶ Bu görüşümüzü destekler nitelikteki bilgileri Yanya vilayetini gösterir fotoğraf vermektedir. Bk. B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 3, 1912.

¹⁰⁵⁷ Delilbaşı, "1564 Tarihli Mufassal Yanya Livası Tahrir...", s. 7.

¹⁰⁵⁸ *Agia Ioannis* isimli mahallenin Tablo 22'de 1564 tarihli tahrir göre Ayo Yanis imlası ile verildiği dikkat çeker. Bu mahalle gibi diğer mahallelerin imlasında araştırmacının tercihinin sadık kalınmıştır.

¹⁰⁵⁹ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. VI. , s. 4788.

şehrin kuzey-güney uzunluğu üç, genişliği de bir buçuk kilometre kadardı¹⁰⁶⁰. Hemen aynı yıllara ait diğer bir açıklamada benzer şekilde şehrin kuzey güney uzunluğunun üç kilometrenin biraz üzerinde olduğu ancak genişliğinin kalenin hesaba katılmaması halinde hiçbir yerde bir buçuk kilometreden fazla olmayacağı belirtilmiştir¹⁰⁶¹. Bu bilgilere rağmen Yanya'daki iki ana cadde üzerinden yapılan değerlendirmelerde şehrin büyüklüğü daha farklı tarif edilebilir. Bu caddelerden bir tanesinin neredeyse bütün kasaba boyunca ve diğerinin de buna dik olarak uzandığı tasviri bulunmaktadır¹⁰⁶². Bu tasvirde pazardan göle doğru giden ve göle paralel bulunan bu caddeyi dik bir şekilde kesen cadde ise çok uzun değildir¹⁰⁶³. Kasaba boyunca ve göle paralel olarak ilerleyen cadde ise Narda yönünden yani Kanlıçeşme Mahallesi civarındaki mezarlıktan¹⁰⁶⁴ şehrin en kuzeyindeki Zevaidiye Mahallesi'nin kuzeydoğusundaki Aya Nikola kilisesine kadar uzanmaktaydı. Bu yolun uzunluğu yaklaşık dokuz kilometreydi¹⁰⁶⁵. Burada şehrin kuzey- güney uzunluğu ile ilgili azımsanmayacak bir fark ortaya çıkmaktadır¹⁰⁶⁶. Üstelik bu iki farklı tasvirin sahipleri olan Pouqueville ve Leake hemen hemen aynı yıllarda Yanya'da bulunmuşlardır. Şehrin uzunluğuna dair verdikleri bilgilerdeki farklılığın temelinde birinin kuş uçuşu diğerinin ise yolun kendi uzunluğunu dikkate almasından kaynaklanması muhtemeldir.

Yanya şehrinin ve mahallelerinin büyüklükleri ile konumları bu şekilde tasnif edilebilir. Bu bilgilerden de şehirde hangi cemaatin nerede yaşadığına dair bir değerlendirme yapılabilir. Buna göre Yanya kalesi içerisinde 1611 tarihli isyan¹⁰⁶⁷ ardında sadece Müslüman ve Yahudilerin yaşamasına müsaade edilmiştir. Böylece şehir kale dışına doğru büyümüştür¹⁰⁶⁸. Kale içerisinde Müslüman ve Yahudilerin,

¹⁰⁶⁰ Yazar uzunluk ölçüsü olarak *toise*'yi kullanır ve şehrin kuzey-güney uzunluğunu 1500 , doğu batı genişliğini de 700-800 *toises* olarak verir. Bk. Pouqueville, *Travels In The Morea Albania...*, p. 368.

¹⁰⁶¹ Şehrin kuzey güney uzunluğu iki milden fazladır. Eni bir milden daha geniş değildir. Bk. Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 455.

¹⁰⁶² Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 50.

¹⁰⁶³ Pouqueville, *Travels In The Morea Albania...*, p. 368.

¹⁰⁶⁴ Bu mezarlık *Perivieptou* kilisesi yakınında mezarlık olmalıdır. Bk. Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 191.

¹⁰⁶⁵ Uzunluğun beş mil olduğu belirtilir. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 154.

¹⁰⁶⁶ Şehrin uzunluğuna dair Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Zevaidiye Mahallesi'nden daha gerideki Saray Mahallesi'nin ucundan şehrin merkezinde çarşı içindeki Hünkar-Bayraklı Camii önüne kadar 1000 ve bu camiden şehrin Kanlıçeşme Mahallesi'ne kadar 1500 adım olmak üzere 2500 adımlık bir mesafe bulunmaktaydı. Bu ifadeden hareketle aradan geçen zaman zarfında şehrin sınırlarının da genişlediği dikkate alınarak kuzey güney uzunluğunun dokuz yerine üç kilometre civarında olması daha muhtemeldir. Bk. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 272.

¹⁰⁶⁷ Süsseim, "Arnavutluk", C. 1. , s. 586.

¹⁰⁶⁸ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , pp. 20-21, 452.

dışında ise Rumların, Müslümanların, Yahudilerin ve Çingenelerin yaşadıkları bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Mahalle isimlerinin tespiti sırasında bazı mahallelerin sakinleri hakkında bilgiler verilmişti. Buna göre bir genelleme yapıldığında kale içinde¹⁰⁶⁹ ve dışında Yahudiler mevcuttu¹⁰⁷⁰. Ancak Yahudiler, yine kaleye yakın mahallelerde de bulunmaktaydılar¹⁰⁷¹. Örneğin Şekil 2’de kalenin sağında ve solundaki Çukala¹⁰⁷² ile Vakıf mahallelerinde sadece Yahudiler mevcutken Livadiyoti Mahallesi’nde Rumlarla birlikte yaşamaktaydılar. Nitekim bu durum pek normal değildir. Leake’nin ifadelerinden *Türklerin Yahudilerden nefret etmesine rağmen onlardan korkmadıkları lakin Greklerin Yahudilerden tiksindikleri* anlaşılmaktadır¹⁰⁷³. Yahudilerin sakini oldukları diğer bir mahal ise kalenin batısındaki pazardan kaleye doğru gidilen caddeydi. Yahudilerin oturmasından sebeple burası *Yahudi Caddesi* olarak anılmaktaydı¹⁰⁷⁴. Bu caddenin hemen altında ve göle bakan tarafındaki Serave Mahallesi çok fakir ve kötü durumdaki Rumların oturduğu bir yerdi¹⁰⁷⁵. Şehirde Arnavutların yaşadığı mahallelerin başında ise Luça Osman Çavuş gelmekteydi¹⁰⁷⁶. Çingeneler ise Evliya Çelebi’nin şehri tarifinden beri görülmekteydiler. Narda istikametinden şehre girildiğinde Kanlıçeşme yakınında¹⁰⁷⁷ buldukları belirtilen Çingenelerin¹⁰⁷⁸ ayrıca şehrin ve pazarın kuzeyinde de buldukları bilgisi mevcuttur¹⁰⁷⁹. Buna göre tarif edilen yerin kuzeyde Zevaidiye Mahallesi olması ihtimal dahilindedir. Buradan hareketle 1846 tarihli nüfus defteri verisine rağmen Çingenelerin 19. yüzyılda Yanya’da iki mahallede sakin oldukları kabul edilebilir.

Tablo 24 ile birlikte değerlendirilen 1846 tarihli nüfus defterine göre Livadiyoti Mahallesi dışında yedi mahallede daha Yahudiler Rumlarla birlikte

¹⁰⁶⁹ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 472.

¹⁰⁷⁰ Yahudilerin Yanya’daki varlıkları kale içindeki sinagogun 9. yüzyıl sonlarına tarihlendirilmesi nedeni ile Osmanlı idaresi öncesine uzanır. Bk. Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 3.

¹⁰⁷¹ Kaleye giren Beauchamp burasının çok pis ve dar sokaklardan oluşan Yahudilerin yerleştikleri bir yer olduğunu belirtir. Bk. Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 50.

¹⁰⁷² Çukala Mahallesi içerisindeki Kamares’te Yahudiler yaşar. Bk. Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 473.

¹⁰⁷³ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 137.

¹⁰⁷⁴ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 27.

¹⁰⁷⁵ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 139. ;Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 29.

¹⁰⁷⁶ Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 322. ;Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 472.

¹⁰⁷⁷ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 162.

¹⁰⁷⁸ Çelebinin ifadesi ile Kanlıçeşme yakınındaki bir mahalde Çingeneler bulunur. Bk. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 273.

¹⁰⁷⁹ Çingenelerin falcılıkla uğraştıkları ve yaşadıkları yerdeki şehrin girişine nazır durumda büyük bir çınar ağacında suçluların cezalandırılarak teşhir edildikleri nakledilir. Bk. Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , pp. 454-455.

yaşamaktaydı. Rumların Müslümanlarla yaşadıkları mahalleler ise İbrahim Paşa, Mehmed Ağa, Yusuf Ağa, Osman Çavuş ve Kanlıçeşme'dir. Kanlıçeşme Mahallesi'nde Müslüman ve Rumlardan başka bir de Hristiyan Kıptiler bulunmaktadır¹⁰⁸⁰. Bu mahalleler dışında sadece Rumların meskun olduğu mahalle sayısı sekizdir. Yani 1846 yılında şehirdeki 33 mahalleden sekizinde sadece, sekizinde Yahudilerle, altısında Müslümanlarla birlikte ki toplamda 22 mahallede Rumların bulunduğu tespit edilmektedir. Bu durum Yahudiler için ise sekiz mahallede Rumlarla, iki mahallede Müslümanlara, iki mahallede ise sadece kendileri olmak üzere oniki mahalle olarak görülmektedir. Şehirde sadece Müslümanların yaşadığı yedi mahalle bulunmaktaydı. Müslümanların Rumlarla altı, Yahudilerle iki mahallede birlikte yaşadıkları dikkate alındığında şehrin genelindeki Müslümanların bulunduğu mahalle sayısı 15'ti.

Mahallelerle alakalı nakledilen bilgilere rağmen dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Bu da Tanzimat dönemindeki mahallelerin sınırlarının genişlemesiyle ilgilidir. Burada 1846 itibarıyla belirtilen 33 mahalle sayısının zamanla genişleyen mahalleler sebebiyle 21'e kadar indiği iddia edilebilir. Nitekim yukarıda açıklandığı üzere Behram Paşa, Zevaidiye gibi mahalleler dahilinde semt ismi olarak görülen yerlerin 1846'da ayrı birer mahalle olarak değerlendirildikleri düşünülebilir. Bu nedenle burada 1846 tarihli nüfus defteri verileri vasıtasıyla yapılan hangi cemaatin kaç mahallede yaşadığına ilişkin tespitler sonraki yıllar için hatalı olmaktadır. Fakat şehir dahilinde tespit edildiği kadarı ile nerelerde kimlerin yaşadığının belirtilmesi şehirdeki nüfus dağılımı açısından fikir vermektedir. Bu nedenle 1846 tarihli kaynak temelinde Rumların şehirde daha geniş bir alana yayıldıkları söylenmelidir. Nitekim bu durum şehrin nüfusuna dair bilgilerin yer aldığı kaynaklarla da örtüşmektedir. Örneğin sadece erkek nüfusa ilişkin bilgilerin verildiği 1880 tarihli kaynakta şehirde 1618 Yahudi, 2099 Müslüman, 4380 Rum ki toplam 8097 kişi bulunmaktadır¹⁰⁸¹. Görüldüğü üzere şehirdeki nüfusun yarısından biraz fazlası Rumlardan oluşmaktadır. Nitekim bunun Rumların yaşadıkları mahalle sayısına da yansması normaldir. Ancak Ortodoks mezhebine mensup Ulah, Arnavut ve Çingenelerin de bu sayımda

¹⁰⁸⁰ Yanya'ya ait nüfus defterleri dateylı bir şekilde incelendiğinde bazı dönemlerde Hristiyan Kıpti bazılarında Hristiyan Ulah ifadesi kullanılmıştır. Bu ise Yunan Bağımsızlığı sonrasındaki Yunanistan'ın propagandalarına karşı Osmanlı bürokrasisinin bir önemi olarak hissedilmektedir. Böylece Ortodoks mezhebine mensup Ulahların, Greklerce *Rum cemaati* ile birlikte değerlendirilmesi teşebbüslerinin önü alınmak istenir.

¹⁰⁸¹ B. O. A. , *Y.MTV.* 4-23, 19 Haziran 1296/1 Temmuz 1880.

olduğu gibi millet sisteminin alışkanlıkları gereğince Rum sayıldıkları hesaba alınmalıdır. Bu açıdan bakıldığında Yanya şehri sakinlerinin çoğunluğunun *Grek* olduğu önermesi maksatlı ve yanlış olmaktadır.

Yanya ahalisinin mensup olduğu cemaate göre yaşadıkları yer itibariyle birbirlerinden kesin bir şekilde ayrılmadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim farklı dinlere mensup Yanyalıların aynı mahallede ikamet edebildikleri görülmektedir. Bu durum ahalinin yaşadığı evler için de söz konusudur. Yanya'da Müslümanların oturduğu evler ile Rumların oturduğu evleri net bir ayrıma tutmak, her ne kadar detaylarda farklı olsalar da, kabaca mümkün değildir. Bu anlamda ahalinin ikamet ettiği evlerdeki farklılıkta din yerine ekonomik unsurların daha etkili olduğu söylenebilir. Nitekim Yanya ahalisinin yaşadığı evler hakkındaki yaklaşımlar bu temeldeki değerlendirmeleri barındırmaktadır. Bunlardan ilki *Yanya evlerinin hayal kırıklığından* öte bir etki bırakmadığı şeklindedir. Bu değerlendirmede gösterişli olmayan evlerin sokağa bakan taraflarının genellikle yüksek duvarlarla çevrili olduğu nakledilmektedir. Evlerin alt katının taş ve topraktan, üst katlarının ise ahşap ve alçıdan inşa edildiği, çatılarının ise kiremit veya sazlık olduğu belirtilmektedir¹⁰⁸². Yanyadaki evlerle ilgili yapılan değerlendirmelerin birçoğu bu şekilde iken dikkate değer bir yapının da bulunmadığı eklenmektedir. Ancak bu konudaki betimlemeler daha dikkatli incelendiğinde Yanya'nın iki farklı ekonomik düzeyde tarif edilebilecek yerleşim alanının olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki kalenin önünde ve şehrin hemen hemen ortasındaki pazardan kuzeye gidildikçe bu tasvirler değişmektedir. Şehrin en iyi evlerinin bu kısımda bulunduğu ve bu evlerin her birisinin kendisine mahsus meyve ağaçlarıyla dolu bahçelerinin olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle şehrin bu tarafı için Yanya'nın güzelliklerinden birisi olarak bahsedilmektedir¹⁰⁸³.

Pazarın ve şehrin kuzeyi gibi hemen arkasındaki alanda da bu özelliklere sahip evler bulunmaktadır. Nitekim şehrin nispeten daha yüksek kısımlarındaki evlerin *Avrupa Türkiyesi'ndeki en iyi evleri* barındırdığı görüşü bunun kanıtıdır. Bu evlerin sokağa bakan taraflarındaki pencere sayısı oldukça azdır. Pencereelerde ise hırsızlara karşı bir önlem olarak demir parmaklıklar yapılmıştır¹⁰⁸⁴. İster Rum isterse Türk olsun hali vakti yerinde olan tüccarların otudukları bu evler genelde oldukça

¹⁰⁸² Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 437.

¹⁰⁸³ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, pp. 25-26.

¹⁰⁸⁴ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 140.

büyüktür¹⁰⁸⁵. Ancak her iki kesimin evlerini birbirinden ayıran özellikleri de bulunmaktaydı. Evlerin planlarındaki farklılığın yanında özellikle tüccar Rumların evleri daha konforlu bulunmaktaydı. Nitekim bu evlerdeki eşyaların birçoğu Avrupa'dan temin edilmişti. Bu evlerin yoğunlaştığı yerin ise Lisariça kışlasının üstündeki St. George tepesine çıkan bayır olduğu söylenebilir¹⁰⁸⁶.

Yanya ahalisinin yaşadığı evler bu şekilde resmedilirken Tepedelenli Ali Paşa ve oğullarının konakları ayrıca belirtilmektedir. Tepedelenli Ali Paşa'nın iç kalede göl manzaralı¹⁰⁸⁷ Fethiye Camii ile aynı avluda bulunan oldukça büyük ve büyüleyici¹⁰⁸⁸ ama sade yapısıyla dikkat çeken bir sarayı bulunmaktaydı. Kalenin güneydoğusundaki bu sarayın üç yanı da boştu. Sarayın sadeliğine yapılan vurgu ise içine girildiğinde yerini ihtişama bırakmaktaydı¹⁰⁸⁹. Bu nedenle olsa gerek Yanya'daki yapılar içerisinde genellikle en görkemli ve güzel yapı olarak Ali Paşa'nın bu sarayı gösterilmektedir¹⁰⁹⁰. Tepedelenli Ali Paşa'nın bu sarayı iktidarına son verilmesi ile harabe hale gelmiştir. Bunda Ali Paşa'nın Osmanlı birliklerini oyalamak üzere kale içerisinden şehre uzanacak şekilde başlattığı yangının etkisi vardır¹⁰⁹¹. Böylece Tepedelenli Ali Paşa'nın kaledeki büyüleyici sarayı harap olmuştur¹⁰⁹².

Ali Paşa'nın kale dışında inşa ettirdiği diğer bir sarayı bulunmaktaydı. St. George Tepesi de denilen, şehrin ortasındaki pazarın arkasından kuzeye doğru konumlanan tepede yüksek bir yerde inşa edilmiş bu sarayın hemen arkasında aslan gibi vahşi hayvanların yer aldığı bir bahçenin mevcudiyeti belirtilmektedir¹⁰⁹³. Pazardan kaleye doğru bakıldığında şehrin batısında ve yüksek bir tepe üzerindeki bu alana şehirdeki Rumların saray çevresindeki bahçelerden dolayı *Perivoli* dedikleri görülmekteydi¹⁰⁹⁴. Buradaki sarayın göle bakan tarafında ise bir de kışla bulunmaktaydı¹⁰⁹⁵.

¹⁰⁸⁵ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 132. ; Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 455.

¹⁰⁸⁶ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 139, 144.

¹⁰⁸⁷ Jolliffe, *Narrative Of An Excursion From Corfu To Smyrna...*, p. 36.

¹⁰⁸⁸ Best, *Excursions In Albania...*, p. 36.

¹⁰⁸⁹ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , pp. 452-472.

¹⁰⁹⁰ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 132.

¹⁰⁹¹ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 29.

¹⁰⁹² Urquhart, *The Spirit Of The East*, Vol. I, p. 198. ; Best, *Excursions In Albania...*, p. 36.

¹⁰⁹³ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 152.

¹⁰⁹⁴ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 131.

¹⁰⁹⁵ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 150-151.

Tepedelenli Ali Paşa'nın inşa ettirdiği diğer sarayı ise *Lisariça, Litharitzza, Litaritzza* denilen Emir Meydan Mahallesi'nde idi¹⁰⁹⁶. Namazgâh Mahallesi ile yakın bir yerdeki bu saray, içerisinde şehrin ana kışlasının da bulunduğu bir alandıydı¹⁰⁹⁷. Buradaki sarayın *Bahçesaray* denilen St. George tepesindeki saraydan oldukça büyük olduğu belirtilmektedir¹⁰⁹⁸. Bu nedenle *Büyük Saray* denilen Lisariça sarayının *sultanın boğazdaki sarayı kadar olmasa da saygı duyulacak ölçüde büyük ve güzel olduğu* vurgusu yapılmıştır¹⁰⁹⁹. Ayrıca bu sarayın tam anlamı ile *Türk Mimarisi* tarzında olduğu yapılan değerlendirmelerde vurgulanmıştır. Nitekim burada aynı şekilde Türk Mimarisinin en güzel örneklerini yansıttığı söylenen Tepedelenli Ali Paşa'nın oğullarının da konakları vardı. Narda'ya doğru giden yol takip edildiğinde şehrin bu kısmındaki mezarın sağında kalan alanda önce Muhtar Paşa'nın evi görülmekteydi. Lisariça kışlasının batı ucundaki bu konak biraz daha yüksek bir yerdeydi. Kare şeklindeki konağın Ali Paşa'nın buradaki sarayından bile daha ihtişamlı olduğu nakledilmektedir¹¹⁰⁰. Bu konağın güneyinde ve aşağısında ise Veli Paşa'nın konağı vardı. Veli Paşa'nın konağının göle ve buradaki mezarlığa yakın olduğu ifade edilmektedir. Her ikisi de Türk Mimarisi'nin birer örneği olan bu iki konaktan Veli Paşa'ya ait olanın nispeten Avrupaî özellikleri barındırdığı belirtilmektedir. Öyle ki Muhtar Paşa'nın konağının tamamen Türk tarzında olduğu nakledilerek diğer saraylar ile aralarındaki farka işaret edilmiştir¹¹⁰¹.

3.2.1.5. Dinî Yapılar

Yanya şehrinde yerleşim unsurlarının ve diğer yapıların dağılımına bakıldığında kale içi ve kale dışı olmak üzere iki ana bölümden oluştuğu görülür. Bu durum şimdiye kadar anlatıldığı üzere kale ile şehrin gelişimi sürecindeki farklılık mahallelerin teşkilinde de birbirinden ayrılmaktaydı. Her ne kadar kalenin kapladığı alan geniş olmasa da şehir ile mukayese edildiğinde çevresindeki surlar sebebiyle sınırlı bir alandadır ve asıl inşa gerekçesi güvenlidir. Şehrin geri kalan kısmında ise bu anlamdaki sınırlılıklar daha azdır. Bu nedenle Yanya şehrindeki dinî yapılar kale-şehir ayrımı yapılarak anlatılacak ve bu iki birim bünyesindeki yapılaşma daha net ortaya konulmaya çalışılacaktır.

¹⁰⁹⁶ Bugün kısmen kalıntıları ayakta. Bk. Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 474.

¹⁰⁹⁷ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 150-151.

¹⁰⁹⁸ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I, p. 437.

¹⁰⁹⁹ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV, p. 151.

¹¹⁰⁰ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I, pp. 455, 458, 461.

¹¹⁰¹ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV, pp. 153, 162.

Yanya şehrinde, ahalisinin mensup oldukları dine mahsus çok sayıda ibadethane bulunmaktaydı¹¹⁰². Fakat bu konuda kaynaklarda birbirinden farklı bilgilere rastlanır. Evliya Çelebi'ye göre 17. yüzyılın son çeyreğinde Yanya'da kale dışında 18 mihrab ve 12 mescid bulunmaktaydı¹¹⁰³. 19. yüzyıla gelindiğinde Yanya şehrinde 15 papazın görevli bulunduğu altı-yedi kilise ile ikisi kale içinde olmak üzere 16 cami ile iki sinagog olduğu nakledilir¹¹⁰⁴. Bu bilgiler benzer yıllara ilişkin bilgileri içeren diğer bir kaynakta 16 cami bulunması hakkında genellikle uyumlu iken kilise sayısı için verilen bilgiler değişiklik gösterir. Bunlara göre şehirde bazılarının hatırı sayılı derecede büyük olduğu yedi-sekiz kilisenin bulunduğu aktarılır¹¹⁰⁵. Bu kaynaklar üzerinden yapılan değerlendirmeye göre Yanya'daki minare sayısı 27 olarak tespit edilerek 18 cami, 11 kilise ve iki sinagogtan bahsedilir. Buradaki 18 caminin yedisinin cuma camii, 11'inin mescit şeklinde ve kale dışında konumlandığı, kale içinde ise ayrıca iki cami ile iki mescidin yer aldığı kaydedilir. Diğer bir değerlendirmeye göre 19. yüzyılda şehirde 14 cami ve sekiz kilise mevcuttur¹¹⁰⁶. Görüldüğü üzere benzer yıllara ait kaynaklardaki değerlendirmelerde dahi şehirdeki cami ve kilise sayısı birbiri uyumsuzdur¹¹⁰⁷. Bunun muhtemel nedeni bu konuda bilgi veren kaynaklarda tekke, mescit ve cami sınıflandırmasında kimi hatalara düşülmesidir¹¹⁰⁸. Ancak özellikle cami sayılarındaki farklılıklar bir kenara bırakıldığında şehirde birçoğunun minaresi bulunan camilerin özellikle Ramazan ayındaki görünümüne kaynaklarda her defasında özellikle dikkat çekilmiştir¹¹⁰⁹.

Kaynaklarda yer alan şehirdeki cami sayısındaki farklılıklara rağmen isimleri açık bir şekilde tespit edilebilen camiler bulunmaktadır. Bu camilerden ikisi kale içerisindedir. Evliya Çelebi'nin anlatımlarında da rastlanan caminin ilki Arslan

¹¹⁰² Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 86.

¹¹⁰³ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 271.

¹¹⁰⁴ Leake 1805 yılı ve ardından şehri ziyaret eder. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 139.

¹¹⁰⁵ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 134.

¹¹⁰⁶ Kiel, "Yanya", C. 43, ss. 319-320.

¹¹⁰⁷ Yanya'daki cami ve medrese sayısına dair Ayverdi'nin verdiği 39 rakamı hayli yüksektir. (Bk. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri, Bulgaristan Yunanistan Arnavudluk*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1982, s. 295.) Çalışmasında, çeşitli yıllarda kayıt altına alınan camileri sıralayan Ayverdi, *Fethiyye, Bayezid, Namazgâh, Mustafa Efendi Camii*'lerinde olduğu gibi, yıllar içerisinde farklı isimlerle anılan aynı camileri farklı birer cami olarak nakletmiştir. Bu nedenle şehirde mevut camilerin çok üzerinde cami sayısına işaret edilmiştir.

¹¹⁰⁸ 19 cami ve mescidin bulunduğu ifadesinden cami sayısı net olarak tespit edilemez. Bk. Ali Tevfik, *Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1329, ss. 220-221. ;Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 98.

¹¹⁰⁹ Best, *Excursions In Albania...*, p. 28.

Paşa'dır¹¹¹⁰. Kalenin kuzeybatı ucundaki cami manzarası ve sessizliği itibariyle dikkat çekmiş ve Yanya'da en beğenilen camilerin başında gelmiştir¹¹¹¹. Caminin üzerinde bulunduğu alanda daha önceden *St. Michael'e* adanmış bir kilisenin bulunduğu bilgisi verilmektedir¹¹¹². Ayrıca burada *St. Michael'e* adanan kilisenin değil de *Yoannis Prodromos* manastırının bulunduğu da kaynaklarda nakledilmektedir. Bu kaynaklarda Yanya sancağının idarecisi Zülfikar Bey'in oğlu Arslan Paşa'nın kubbeli bir cami, medrese, türbe ve imarethanenin de bulunduğu bir külliye inşa ettirdiği belirtilmektedir¹¹¹³. Buna göre bahsedilen kilise veya manastır 1597 yılında camiye dönüştürülmüştür. Aynı yıl minaresi yıkılan caminin aslında 1431'de fetihten hemen sonra inşa edildiği de ileri sürülmektedir¹¹¹⁴. Ayrıca bu caminin ismini Arslan Ağa ve inşa tarihini 1712 yılını veren kaynaklar dahi bulunmaktadır. *San Giovanni* kilisesinin harabesi üzerine inşa edildiği söylenen caminin yapımında bu kilisenin bir çok sütununun kullanıldığı bu bilgilere eklenmektedir¹¹¹⁵. Burada Arslan Paşa camisinin üzerinde bulunduğu kilisenin adı ve caminin inşa tarihi ile ilgili karışıklık ortadadır. Caminin *St. Michael'e* adandığı ve *Yoannis* ya da *Giovanni* adındaki kilise üzerine inşa edildiği görülmektedir. Lakin caminin inşasının tarihlendirilmesi ile ilgili kaynaklardaki farklılık birkaç yılla sınırlı değildir. Bu meseleyle alakalı olarak bilgiler veren Ayverdi'ye göre Arslan Paşa'nın cami, medrese, imaret, zaviye ve türbeden oluşan eserlerinin 1608 sonu itibariyle vakfiyesi bulunmaktadır¹¹¹⁶. Bu nedenle caminin inşa tarihinin 1608 ve öncesi olduğu söylenebilir. Nitekim Evliya Çelebi'nin de tespit ettiği üzere caminin kapısı üzerinde 1617/1618 tarihli kayıt bu ihtimali güçlendirmektedir¹¹¹⁷.

Kalenin içindeki diğer cami Fethiye'dir. Kalenin güneyoğusundaki Fethiye Camii bulunduğu konum itibariyle *suları ile adeta yıkanacak kadar göle yakındı*. Çevresinde Tepedelenli Ali Paşa'nın ve ilk eşi Emine'nin de olduğu mezarlık vardır¹¹¹⁸. Tepedelenli Ali Paşa'nın Sarayı'nın da bulunduğu avluda selvi ağaçlarıyla çevrili caminin bu özelliği nedeni ile adeta paşanın hane halkına ait olduğu söylenmiştir. Arslan Paşa Camii gibi bu caminin de bir kilise üzerinde inşa edildiği

¹¹¹⁰ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 269

¹¹¹¹ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 134.

¹¹¹² Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 475.

¹¹¹³ Kiel, "Yanya", C. 43, s. 319.

¹¹¹⁴ Hasluck, *Christianity And Islam Under The Sultans*, Vol. I. , p. 21.

¹¹¹⁵ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

¹¹¹⁶ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri...*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, s. 293.

¹¹¹⁷ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 270.

¹¹¹⁸ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 26.

düşünülmektedir¹¹¹⁹. Hughes'in ifadesi ile *St. John'a* adanan eski bir kilise¹¹²⁰ üzerindeki bu caminin adı Hasan Paşa'dır. Caminin inşası ise 1611 tarihli isyana dayandırılmaktadır. İsyanı başlatan Dionysius bu caminin bulunduğu yerin hemen yakınında *Dog-Philosopher, Skelosophist* denilen mağaraya saklanmıştır. Şehirdeki bir fırıncının gizlice yardım ettiği eski rahibi bir Yahudi fark etmiş ve Osmanlı yetkililerine bildirmiştir. Dionysius'un cezalandırılması yeterli görülmemiş ve buradaki kilise yerle bir edilerek yerine cami inşa edilmiştir¹¹²¹. Çelebi'nin eserinde de Fethiyye adıyla geçen bu caminin eski bir kilise üzerine inşa edildiği bilgisi kaynakların hemfikir olduğu yerlerdendir¹¹²². Buradaki kilisenin de yıkılması ile kale içerisinde Rumlara ait ibadethane kalmamıştır. Böylece anlaşıldığı kadarıyla caminin inşa tarihi 1611'den sonradır. Bu sebeple Arslan Paşa Camii'nden sonra inşa edildiği düşünülebilir. Fethiyye ismi yanında bu cami Hasan Paşa ve Ali Paşa adıyla da anılmıştır¹¹²³. Ali Paşa denilmesinin nedeni caminin ona ait sarayın ve mezarın hemen yanında bulunması ile Ali Paşa'nın bu camiyi tamir ettirerek mamur hale getirmesidir¹¹²⁴. Ayrıca yine kale kapısının iç yüzünde Evliya Çelebi'nin deyişi ile cemaati de bol olan Ali Paşa isimli bir mescit vardı¹¹²⁵. Bu mescit kalenin kuzeydoğusundaki Fethiyye Camii ile karıştırılmış olabilir. Nitekim Fethiyye Camii'nin sonraki yıllarda dahi Ali Paşa ismiyle anıldığı¹¹²⁶, caminin içinde bulunduğu mahallenin adı olan Celali Paşa Mahallesi yerine de Ali Paşa Mahallesi denildiği tespit edilmektedir¹¹²⁷. Ancak Fethiyye Camii'ne neden Hasan Paşa Camii denildiğiyle ilgili bir açıklama kaynaklarda yapılmamıştır.

Kale içindeki bu iki camiye Evliya Çelebi'ye göre iki cami daha eşlik etmekteydi. Bunlar *Koca Kaplan Paşa Camii* ile kale kapısında aslında mescit olup cami olmaya yeter cemaati bulunan *Ali Paşa Mescidi*'dir. Kale içerisindeki

¹¹¹⁹ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 137-138.

¹¹²⁰ Bu kilisenin adının *Pluto* olduğu belirtilir. Ayrıca camiye *Calo Paşa Camii* de denildiği bu kaynakta dillendirilir. Lakin bu ifadeyi destekler nitelikte başka bir kaynağa ulaşılamamıştır. Bk. Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 50.

¹¹²¹ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , pp. 475-476.

¹¹²² *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 270.

¹¹²³ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

¹¹²⁴ Kiel, "Yanya", C. 43, s. 319.

¹¹²⁵ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri...*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, s. 293.

¹¹²⁶ Camiye Ali Paşa denilmeye devam edilir. Açık bir şekilde Arslan Paşa Camii ile birlikte bir kartalın iki ayrı parçası gibi tarif edilir. Arslan Paşa Camii'nin 1618 yılında inşa edildiğine dair kayıt ise muhtemelen Evliya Çelebi'den nakledilir. Buna rağmen Fethiyye Camii'ne Ali Paşa denilmesinin nedeni yukarıda açıklandığı gibi Ali Paşa'nın Sarayı ile aynı havluda bulunması ve onun haremine mahsus bir cami gibi algılanmasıdır. Bk. Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 477.

¹¹²⁷ B. O. A. , *ML.MSF.d. 17860*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.

ibadethaneleri bu şekilde sıralayan Çelebi kalede toplamda dört mihrabın bulunduğunu ekler¹¹²⁸. Ancak 19. yüzyıl içerisinde şehre yapılan ziyaretlerde kale içerisinde Arslan Paşa ve Fethiyye'den başka camiden bahsedilmemiştir¹¹²⁹. Çelebi'nin eserinden tespit edilen camilerden birçoğu için benzer durum geçerlidir. *Hüseyin Paşa, Ali Ağa, Bali Bey, İlyas Efendi* isimli camiler sonraki kaynaklarda tespit edilemez. Bu camilerin zamanla isimlerinin değiştiği düşünülebilir. Buna en belirgin örnek ise Namazgâh'tır. Bu caminin Sultan Bayezit ve Mustafa Efendi Camii olarak da anıldığı tespiti yapılmaktadır¹¹³⁰. Zaman içerisinde isimleri değişen ve yenileri inşa edilen camilerden 19. yüzyıl boyunca tespit edilenler aşağıdaki tabloda yer aldıkları mahallelerle birlikte gösterilmiştir.

Tablo 25: 19. Yüzyılda Yanya'da Camiler ve Mescitler¹¹³¹.

Adı	Bulunduğu Mahalle
Arslan Paşa ¹¹³²	Arslan Paşa
Bayraklı (Pazar)	Behram Paşa ¹¹³³
Behram Paşa ¹¹³⁴	Behram Paşa ¹¹³⁵
Celali Paşa ¹¹³⁶ (Mescit)	Celali Paşa
Çukur ¹¹³⁷	Pansokopia (Çukur)
Dede Oruç ¹¹³⁸	Dede Oruç
Emir Meydan ¹¹³⁹	Emir (Emir Meydan, Saat)
Fethiyye ¹¹⁴⁰	Celali Paşa (Kalede)
İbrahim Paşa ¹¹⁴¹	Behram Paşa ¹¹⁴²

¹¹²⁸ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 269.

¹¹²⁹ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 95.

¹¹³⁰ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 271. ; B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 3, 1912.

¹¹³¹ İsim ve yaklaşık konum için ayrıca bk. Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 190-191. ;B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 1-5, 1912.

¹¹³² Nusret Çam, *Yunanistan'daki Türk Eserleri*, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 344-345.

¹¹³³ B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 3, 1912.

¹¹³⁴ Çelebi'nin tarif ettiği bu cami (Bk. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 271.) 1721 tarihli kayıtlarda yine mevcuttur. Bk Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri...*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, s. 293.

¹¹³⁵ B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 2, 1912.

¹¹³⁶ Kale içindeki mescidin aslında Evliya Çelebi'nin anlattığı Ali Paşa Mescidi olması muhtemeldir.

¹¹³⁷ Bu caminin adı içinde aynı isimde medresenin de bulunduğu Veli Paşa olması muhtemeldir. Bk. B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 3, 1912.

¹¹³⁸ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri...*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, s. 293. ; Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 477.

¹¹³⁹ Arnavutça kullanımı ile *Çelo Picarit* isimli caminin Emir Meydan'a yakınlığı nedeniyle diğer adınının bu olması muhtemeldir. Bk. Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p.477.

¹¹⁴⁰ Fethiyye isimli (Bk. Çam, *Yunanistan'daki Türk Eserleri*, s. 368-369) ve kaledeki bu cami Ali Paşa Camii olarak evraklarda geçer. (Bk. B. O. A. , *ML.MSF.d. 17860*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.) Arnavutça, *Fetije* ismi ile de gösterilir. Bk. Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 472.

¹¹⁴¹ Çam, *Yunanistan'daki Türk Eserleri*, s. 341.

¹¹⁴² Bu caminin (Bk. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri...*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, s. 293.) Behram Paşa ve Bayraklı Camii'leri ile aynı mahalle sınırlarında bulunması muhtemeldir. Bk. B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 3, 1912.

Kanlıçeşme	Kanlıçeşme
Mehmed Ağa ¹¹⁴³	Mehmed Ağa
Namazgâh	Namazgâh
Osman Çavuş ¹¹⁴⁴	Osman Çavuş (Aşağı Luça)
Ömer Bey ¹¹⁴⁵	Ömer Bey (Çigara)
Şemseddin ¹¹⁴⁶	Şemseddin (Siri)
Yusuf Ağa ¹¹⁴⁷	Yusuf Ağa (Yukarı Luça)
Zevaidiye ¹¹⁴⁸	Zevaidiye

Yukarıda görüldüğü üzere Yanya’da isimleri ve buldukları mahalleleri tespit edilebilen 16 cami ile bir mescit vardır¹¹⁴⁹. Bu camiler içerisinde mahalle ve cami ismi olarak varlığı bilindiği halde isminden ziyade tespit edilemeyen bazı camiler bulunmaktadır¹¹⁵⁰. Hatta Çelebi’nin isimlerini verdiği Bali Beğ, İlyas Efendi, Hüseyin Paşa camilerinin zamanla geçirdiği değişimi takip etmek mümkün görünmemektedir¹¹⁵¹.

Evliya Çelebi’nin çarşı ortasında Hunkâr Camii olarak tarif ettiği camiye¹¹⁵² zamanla Çarşı Camii denilmiştir¹¹⁵³. Şehir merkezinde bulunan¹¹⁵⁴ ve daha sonradan

¹¹⁴³ Aynı isimde imaret, medrese ve sıbyan mektebinin bulunduğu bir camidir. Bk. Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 191.

¹¹⁴⁴ Luça Osman Çavuş olarak da bahsedilir. Bk. Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri...*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, ss. 294-295.

¹¹⁴⁵ Ömer Bey Camii, G. Stavru Meydanı’ndadır. (Bk. Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 190-191.) Vilayet salnamesinde ise caminin mevki için idadiye yakın ifadesi vardır. Yanya idadisi ise Mehmed Ağa Camii ile Çarşı Camii arasındadır. Bu nedenle salnamedeki ifade ile bu caminin idadiye çok yakın olduğu önermesi sorunludur. Caminin II. Abdülhamit döneminde tamir edildiği görülür. Bu tadilat ardından cami civarında imaret benzeri bir binanın inşasına da başlanır. Lakin bu yapıya ilişkin başkaca malumat bulunmaz. Bk. Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 121.

¹¹⁴⁶ Siri Camii olarak da kullanılmaktadır. Nitekim caminin aynı isimdeki mahalle için de bu durum geçerlidir. Bk. Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 476.

¹¹⁴⁷ Çelebi’den yapılan alıntıya göre caminin inşası 1582’dir. Bk. Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri...*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, s. 294. ;*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 271.

¹¹⁴⁸ Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri...*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, s. 295.

¹¹⁴⁹ Yanya’nın panoramik fotoğrafları incelendiğinde cami ve önemli görülen binaların numaralandırılarak açıklandığı halde bazı camilerle ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Bunlardan isimleri tespit edilebilenlerin yanında kalenin sağındaki Vakıf Mahallesi sınırları dahilinde Mehmet Ağa Camii’nin altındaki bir caminin ismi verilmemiştir. Bu caminin bulunduğu mahallin adıyla anılması muhtemel olacağı gibi Bali Bey, İlyas Efendi isimlerini de taşıyor olabilir. Bu halde şehirdeki cami sayısı 17’ye, kale içindeki mescit ile birlikte 18’e ulaşmaktadır. Bk. B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 3, 1912.

¹¹⁵⁰ Arnavutça *Lam Xhami* denilen İslam Camii buna bir örnektir. Bk. Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, pp. 473, 477.

¹¹⁵¹ Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri...*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, s. 293. ;*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 271.

¹¹⁵² *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 271.

¹¹⁵³ Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 86. ;Ali Tevfik, *Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1329, ss. 220-221.

¹¹⁵⁴ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p.477.

Arif¹¹⁵⁵, Bayraklı veya Pazar ismi ile bilinen bu caminin banisinin aslında Sultan Bayezit'in olduğu belgelerde ifade edilmektedir¹¹⁵⁶. Tepedelenli Ali Paşa'nın saklandığı Yanya Kalesi'nde Hurşid Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri tarafından muhasara edildiği zaman Ali Paşa'nın kale içerisinden yaptırdığı top atışları ile zarar görmüştür. Sonradan Hurşid Paşa camiyi tamir ettirmiştir¹¹⁵⁷. Bu caminin bazı kayıtlarda Hamidiye ismiyle de anıldığı tespit edilmektedir¹¹⁵⁸. Yani Çarşı Camii, *Arif, Bayraklı, Pazar, Hamidiye, Hunkâr ve Sultan Bayezid* isimleri ile kayıtlarda bulunmaktadır ki aslında aynı camidir.

Yanya'nın fethi ardından kılınan cum'a namazından sebeple aynı isimdeki mahallenin de içindeki caminin adı Namazgâh'tır. Yıldırım Bayezid ve Fethiyye ise bu caminin diğer adlarıdır¹¹⁵⁹. Lakin belgelerde genellikle Namazgâh şeklinde geçmektedir¹¹⁶⁰. Burası her ne kadar yanlış bir şekilde kaledeki Arslan Paşa Camii ile karıştırılsa da¹¹⁶¹ caminin ilk ismi bu camiyi ve yanındaki zaviyeyi de yaptıran Mustafa Efendi'dir¹¹⁶². Bu nedenle Namazgâh Camii kaynaklarda *Yıldırım Bayezid, Fethiyye, Mustafa Efendi* gibi farklı isimlerde bulunabilmektedir.

Kanlıçeşme Camii'nin banisi Arslan Paşazade Hacı Mehmed Paşa'dır¹¹⁶³. Bu nedenle Hacı Mehmed Paşa Camii olarak da bilinmektedir¹¹⁶⁴. Günümüze değin ayakta kalan Kanlıçeşme camisinin içinde bulunduğu ve aynı adı paylaştığı mahallenin eski adı *Kalouts'a*'dır¹¹⁶⁵. Osman Çavuş Camii yakınında konumlanan caminin Narda yolu üzerinde bulunduğu anlaşılmaktadır¹¹⁶⁶. Bu nedenden ötürü bazı kaynaklarda Kanlıçeşme Camii'ne *Kalluças Camii* de denilmektedir¹¹⁶⁷.

Yanya'da Müslümanlara ait dinî yapılar içerisinde camilerin dışında tekkeler de bulunur. Bunlar Livadiyot ve Zevaidiye Mahalleleri ile şehrin Narda girişinde

¹¹⁵⁵ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 121.

¹¹⁵⁶ B. O. A. , *ML.MSF.d. 15749*, 7 Cemazeyilevvel 1279/31 Ekim 1862. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 112.

¹¹⁵⁷ Kiel, "Yanya", C. 43, s. 320.

¹¹⁵⁸ B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 3, 1912.

¹¹⁵⁹ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri...*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, ss. 293, 295.

¹¹⁶⁰ B. O. A. , *ML.MSF.d. 19469*, 29 Zilhicce 1299/11 Kasım 1882. ;Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p.477.

¹¹⁶¹ Ali Tefvik, *Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1329, ss. 220-221.

¹¹⁶² *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 80.

¹¹⁶³ Kiel, "Yanya", C. 43, ss. 319-320.

¹¹⁶⁴ Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri...*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, s. 293.

¹¹⁶⁵ Kiel, "Yanya", C. 43, s. 319.

¹¹⁶⁶ B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 4, 1912.

¹¹⁶⁷ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 477.

olmak üzere üç taneydi¹¹⁶⁸. Livadiyot Mahallesi'nde aslında bir zaviye olan tekkeye¹¹⁶⁹ Yanya'nın fethinden evvel Yanya despotlarına yapılan askeri yardımlar esnasında şehirde bulunan Evrenos Bey tarafından¹¹⁷⁰ kurulduğundan sebeple *Evrenos Paşa Tekkesi* denilmekteydi. Tekkenin üzerinde inşa edildiği yerde daha önceden *Ayos Triadod* isimli bir tapınağın bulunduğu nakledilen bilgiler arasındadır. Bu tekke zamanla *Şeyh Haşim* adıyla anılmıştır. Günümüze sadece duvarlarının bir kısmı kalmıştır¹¹⁷¹. Evronos Paşa Tekkesi dışında şehirde kalıntıları bulunan diğer tekke ise şehrin kuzey çıkışındaki¹¹⁷² Zevaidiye tekkesidir¹¹⁷³. 20. Yüzyılın başlarına değin bahsedilen üç tekkenin binalarının varlıkları tespit edilebilmektedir¹¹⁷⁴.

Yanya'da, Narda istikametinden girildiğinde hemen sağda kalan tekke ile birlikte bu üç tekkeden başka tekke ve türbenin Yanya'da bulunduğu ileri sürülebilir. Öyle ki Çelebi şehri ziyaretinde yedi tekkeden bahsetmiştir. Bunlardan İlyas Efendi Tekkesi'nin ismini vermiştir¹¹⁷⁵. Sonraki yıllarda Yanya'da mevcut tarikat şeyhlerine yapılan yardımlar ve ödemelere ilişkin kayıtlardan Nakşibendi tarikatına mensup *Kalender Efendi'den*¹¹⁷⁶ ve Yanya'daki bir diğer tekke olan *Şeyh Ali Baba* tekkesinden haberdar oluruz¹¹⁷⁷. Nakşibendi tarikatı şeyhi Ali Baba Tekkesi'nin kale içinde ve Arslan Paşa Camii yanında bulunduğu tespit edilmektedir¹¹⁷⁸. Ayrıca Şemseddin Camii avlusunda *Şeyh İlyas*, Yusuf Ağa Camii avlusunda *Şeyh Musi* isimli *Nakşibendîden kişilerin* mezarlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan başka yine Nakşibendi tarikatına mensup *Şeyh Yusuf*, *Şeyh Ali*, *Şeyh Abidin*, *Şeyh Ali*, gibi kişilerin türbeleri de Arslan Paşa Camii yanındadır¹¹⁷⁹.

¹¹⁶⁸ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 151, 191.

¹¹⁶⁹ Halvetî-Sünbülî tekkesi olduğu belirtilir. Bk. Muharrem Varol, *Islahat Siyaset Tarikat, Bektaşiliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikası (1826-1866)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 282.

¹¹⁷⁰ Vakfi da bulunur. İsmi ise *İsa Bey bin Evrenosi ve Sinan Çelebi*'dir. Bk. *367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri...*, C. III. , s. 7.

¹¹⁷¹ Ayşegül Kılıç, "Yanya'da İlk Osmanlı Hâkimiyet Dönemi ve XIV. Yüzyıla Ait Unutulmuş Bir Zâviye", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 5. , S. 1. , Temmuz 2016, ss. 152-157, 173.

¹¹⁷² Ali Paşa'nın ihya ettiği tekkenin burası olması muhtemeldir. Bk. Varol, *Islahat Siyaset Tarikat, Bektaşiliğin İlgası...* s. 282.

¹¹⁷³ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 476.

¹¹⁷⁴ B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 2, 5, 1912.

¹¹⁷⁵ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 272.

¹¹⁷⁶ B. O. A. , *MLMSF.d. 6764*, 18 Cemazeyilevvel 1261/24 Haziran 1845.

¹¹⁷⁷ B. O. A. , *MLMSF.d. 17860*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.

¹¹⁷⁸ Bu tekkede mübarek gün ve gecelerde teşhir edilen *sakal-ı şerif'in* bulunduğu kaydı vardır. Bk. Varol, *Islahat Siyaset Tarikat, Bektaşiliğin İlgası...* s. 283.

¹¹⁷⁹ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 121.

Yanya’da Nakşibendi tarikatına mensup kişilere ait türbeler ve tekkelerin dışında Bektaşî tekkeleri de bulunmaktaydı. Tepedelenli Ali Paşa’nın Bektaşîliğe olan muhabbeti¹¹⁸⁰ vesilesiyle şehrin Bektaşîlik ile tanıştığı söylenebilir. Bektaşî tekkelerinin Yanya ve çevresinden tamamen silinmesi Balkan Harbi ardından ki bunlara dair bir kalıntıya rastlamak güçtür¹¹⁸¹. Bu nedenle bir genelleme yapıldığında 19. yüzyılda Yanya’da isimleri tespit edilebilen ve çeşitli tarikatlara mahsus altıdan fazla tekkenin bulunduğu iddia edilebilir. Lakin bu konuda istatistiklerde ifade edilen sayı türbelerle birlikte genellikle yedidir¹¹⁸².

Yanya’da ahalinin özellikle Bektaşî tekkelerine olan devamı yerel idarecilerin dikkatini çekmiş ve durumun merkez idareye nakledilmesine neden olmuştur. Öyle ki Yanya’da cami ve mescitlerin harap halde ve kapalı olduğu halde tekkelerin açık ve bakımlı olduğu bildirilmiştir. Bektaşîliğin, yasaklanması¹¹⁸³ ardından devam eden süreçte varlığını koruyarak Nakşibendilik ve bilhassa Halvetilik ile Sadılık gibi tarikatlar bünyesinde varlığını sürdürdüğü nakledilmektedir¹¹⁸⁴. Aslında bu süreç Osmanlı Devleti’nin II. Mahmut döneminin Bektaşî Tekkeleri’ne karşı tutumuyla ilgiliydi. Nitekim sürgün edilen Bektaşîlerin Nakşî tarikatına bağlandıklarını beyanları affedilmeleri için bir şart olarak görülmekteydi¹¹⁸⁵.

Şehirde Müslümanlara ait ibadethanelerle birlikte ifade edilebilecek diğer bir unsur da mezarlıklardır. Şehirde dört farklı yerde Müslüman mezarlığı bulunmaktaydı. Bunlardan ikisi Namazgâh civarında iken diğeri Lisariça’daki kışlanın göl tarafında, sonuncusu ise Ömer Bey Mahallesi yakınındaki Zosimea isimli Rum okulu ile Ömer Bey Camii’nin yakınındaydı¹¹⁸⁶. Namazgâh Camii

¹¹⁸⁰ Babası derviş olan Ali Paşa’nın kendisinin de Bektaşîliğe intisap ettiğine inanılır. Bk. Varol, *Islahat Siyaset Tarikat, Bektaşîliğin İlgası...* s. 301.

¹¹⁸¹ Hasluck, *Christianity And Islam Under The Sultans*, Vol. II. , pp. 536, 537, 539.

¹¹⁸² Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 110.

¹¹⁸³ Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve ardından yeniden açılması süreci ile ilgili teferruatlı bilgilerin verildiği çalışmada Yanya vilayeti dahilindeki tekkelere işaret edilmiştir. Bunlardan Yanya’da bulunan Rüstem Baba Tekkesi isimleri belirtilen tekkelerdendir. Bektaşîliğin yasaklanması sürecinde Arnavutluk dahilindeki tekkelerin sadece üçte birinin kapatıldığını nakleden çalışmaya göre Arnavutlar nezdinde Bektaşîlik önemli bir yer tutmaktaydı. Nitekim Arnavut Ulusçuluğunun gelişiminde de Bektaşîliğin etkisinden bahsetmek yanlış olmayacaktır. Genel bir değerlendirme yapıldığında ise Berat ve Ergiri sancaklarındaki Bektaşî etkisi Yanya sancağına nispeten daha yükündür. Bunu faaliyet gösteren tekkelerin listelendiği kayıtlardan takip etmek mümkündür. Bk. Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, Türk Tarih Kurumu Basımevli, Ankara 2013, ss. 240-241, 384-385.

¹¹⁸⁴ Varol, *Islahat Siyaset Tarikat, Bektaşîliğin İlgası...* ss. 305-306.

¹¹⁸⁵ Ayrıca Tanzimat’ın ilanı ve Sultan Abdülaziz dönemi sırasında Bektaşî Tekkeleri’nin imparatorluğun çeşitli yerlerindeki faaliyetlerine yeniden başladıkları takip edilebilmektedir. Bk. Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, ss. 205, 208-221.

¹¹⁸⁶ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp.190-191.

civarındaki mezarlık 1920’de Yunanlılar tarafından bozulmuştur. Bu esnada yakınlarının mezarlarını alabilenler mezarlarını *Siri* yani Emir Camii yakınındaki yere defnetmişlerdir¹¹⁸⁷.

Müslümanlara ait genel mezarlıkların yanında camilerin yakınlarındaki türbe ve daha ufak mezarlıklar da bulunmaktaydı. Kale içerisinde ayrıca Ali Paşa’nın defnedildiği yerde ve Arslan Paşa Camii yakınında mezarlık bulunmaktaydı¹¹⁸⁸. Çelebi bu durumu şehirdeki evlerin 40-50 kadarının bahçesinde kendi mezarlıklarının bulunduğunu ifade ederek ortaya koymuştur. Ayrıca Yanya’daki mezar taşlarının büyüklüklerine işaret de ederek başka hiçbir yerde bu büyüklükte mezar taşı olmadığını belirtmiştir¹¹⁸⁹. Bu haliyle şehirde toplu olarak kullanılan mezarlıkların yanında evlerin bahçelerinde ailelere mahsus çok sayıda ufak mezarlıkların da mevcudiyeti tespit edilebilmektedir.

Tablo 26: 19. Yüzyılda Yanya’da Kilise ve Manastırlar.

Kilise ve Manastır Adı	Bulunduğu Mahalle
Arhimandreio	Dede Oruç
Aya Ekaterini	Dede Oruç (?) ¹¹⁹⁰
Aya Marina	Çukur
Aya Nikola	Behram Paşa
Aya Nikola ¹¹⁹¹	Zevaidiye
Metropolithane (Ayo Atanosyos)	Çarşı Yakınında
Perivieptou	Yusuf Ağa

Yanya’da nüfusun ekseriyetini oluşturan Rumlara ait ibadethaneler de şüphesiz mevcuttu. Bunlardan *Panagia* da denilen Santa Maria kilisesi en güzellerinden biri olarak kabul edilmekteydi. İsmi, Osmanlı idaresi öncesinde mevcut bulunan antik *Archimandreion* manastırından gelmektedir¹¹⁹². Mehmed Ağa Camii üzerinde ve Lisariça kışlası altında, kale girişine kadar uzanan çarşıya yakın yerdeki Katedral’in-Metropolit’in mimarî olarak oldukça sıradan olması genellikle övgü ile

¹¹⁸⁷ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 477.

¹¹⁸⁸ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. sp.

¹¹⁸⁹ *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 272.

¹¹⁹⁰ Arhimandreio manastırına çok yakın bir yerde konumlandırılan bu kilisenin kuvvetle muhtemel bulunduğu mahalle Dede Oruç’tur. Ancak Ömer Bey Mahallesi sınırlarında olmak ihtimali de vardır. Bk. Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp.188-189.

¹¹⁹¹ B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 1, 1912.

¹¹⁹² Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 457.

bahsedilmemesine nedendir¹¹⁹³. *Aya Atanosyos* olarak bilinen metropolithanenin konumu itibariyle şehrin merkezindeki Çarşı Camii ile çok yakın olduğu belirtilebilir. St. Nicolas adındaki kilise ise şehrin kuzey çıkışındaki Zevaidiye Mahallesi'ndedir. Bu kilise Zavaidiye'deki Hristiyan mezarlığının da ötesinde konumlanarak şehri arkasında bırakmaktaydı¹¹⁹⁴. Kiliselerin isimleri ile buldukları mahallelerinin verildiği tabloda görüldüğü üzere Yanya'da yedi kilise bulunmuştur.

Kilise ve manastırlar arasındaki Arhimandreio 5. yüzyıla tarihlendirilir¹¹⁹⁵. Şekil 2'de Dede Oruç Mahallesi içerisinde ayrı bir alanda görülen Arhimandreio'da kilise ve rahiplere ait hücrelerin yer aldığı manastır ile mezarlık bulunmaktaydı. Bunun dışında tabloda iki Aya Nikola kilisesi görülmektedir Bunların birbirinden farklı yerlerde bulunduğu yine aynı tablodan anlaşılmaktadır. Zevaidiye Mahallesi'ndeki Aya Nikola kilisesinde bir mezarlığın mevcudiyeti onu kale ve çarşıya yakın olan Behram Paşa Mahallesi içindeki diğer Aya Nikola kilisesinden ayırmaktadır¹¹⁹⁶. Tablodaki kilise ve manastırlarla birlikte *Pandalejmonit*, *Shenmarise*, *Shengjerki*, *Shenkolli*, *Shenmarina*, *Shen Ilise*, *Kuqe*, *Mitropolise*, *Shenjanit* isimli kilise ve manastırlar ile bir de Uahlara ait şapel bulunduğu bazı kaynaklarda nakledilmiştir¹¹⁹⁷. Bunlardan *Shenmarise* ile *Shenmarina* kiliseleri Lisariça kışlası altında Çukur Mahallesi içindeki Aya Marina kilisesi olmalıdır. *Mitropolise* ise tahmin edileceği üzere metropolithanedir. Ancak diğerleri ile kast edilen kiliselerin hangileri olduğu veya bunların Tablo 26'daki kiliselerin dışında mı oldukları açık değildir. Ancak Yanya'da altı ila sekiz kadar kilisenin varlığı kaynaklardan anlaşıldığına göre tablodaki kiliselere Uahlara ait şapelin de eklenmesi ile Hristiyanların şehirdeki ibadethanelerinin hepsi tespit edilmektedir.

Şekil 2 üzerinden Tablo 26'da verilen kiliseler ve buldukları mahalleler incelendiğinde görüleceği üzere kiliselerin yoğunlaştıkları alan, Zavaidiye'deki Aya Nikola ile Yusuf Ağa Mahallesi'ndeki Perivieptou dışındakiler, şehir merkezine oldukça yakındır. Bu kiliselerin buldukları alan bize aslında Yanya şehrinin kale dışındaki yerleşim birimlerinin teşkili sürecini de göstermektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Yanya üzerindeki hakimiyetini tesisi ardından 1611 yılına kadar oldukça yavaş olsa da bu tarihten sonra yoğunlaşan bir şekilde şehre yerleştiği görülmektedir.

¹¹⁹³ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 29.

¹¹⁹⁴ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 154.

¹¹⁹⁵ *Arqimandrio* imlası ile. Bk. Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 471.

¹¹⁹⁶ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 148-149, 188-189.

¹¹⁹⁷ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, pp. 474-476.

Böylece merkezinde camilerin bulunduğu, isimlerinin de Türkçe olduğu yeni mahalleler kurulmuştur. Bu mahallelerden bazıları ise zamanla genişleyerek merkezinde kiliselerin bulunduğu eski mahalleleri de içine almıştır.

Yahudilerin Yanya'da Osmanlı öncesi dönemden itibaren yaşadıklarına dair kanıtlar mevcuttur. Bu sebeple şehirde Yahudilerin de kendilerine mahsus ibadethaneleri bulunmaktadır. Bunlar birisi Osmanlı öncesi diğeri Osmanlı hakimiyeti esnasında inşa edilen iki sinagogtan ibarettir. Sinagoglardan eski olanının adı *Kahal Kadosh Yashan'dır* ve kale içindedir. Bu sinagogun 9. yüzyıl sonlarında inşa edildiği ve Yanya'daki Yahudilerin ilk ibadethanesi olduğu nakledilmektedir. Yani Romalı Yahudilerin bu dönemden itibaren Yanya'da sakin oldukları söylenebilir. Ancak sinagogun ilk olarak kale içinde değil de dışında inşa edildiği söylenmelidir. Nitekim Michael Comnenus 1204 yılında Yanya'da Epir Despotluğu'nu kurduğunda kaleyi güçlendirmişti. Bu esnada kale duvarlarının şehre doğru genişletilmesi ile eski sinagog kale içinde kalmıştır¹¹⁹⁸.

Yahudilere ait diğer sinagog ise kale dışındadır. Kale içindeki sinagogun arasında duvar olduğu halde biraz daha kalenin ana kapısına yakın bir mevkide yer alır ki burası Çukala Mahallesi'dir¹¹⁹⁹. *Kahal Kadosh Hadash* isimindeki bu sinagog Osmanlı hakimiyeti sırasında inşa edilmiştir. Osmanlı devrinde nispeten daha rahat bir hayat yaşayan Yahudiler de Müslüman olmaya zorlanmazlar. Bu nedenle olsa gerek zamanla artan nüfusları yanında yeni bir sinagog daha inşa etmişlerdir. Eski ve yeni sinagogların yanında bu sinagogların birer tamamlayıcı parçası konumunda ve *minyán* isminde birer küçük ek bina şeklindeki sinagoglar da bulunmaktadır. Küçük sinagogların inşa amacı büyük sinagogun hizmette olmadığı saatlerde kullanılmasıydı. Ayrıca evlilik gibi merasimlerde büyük sinagogun yetmediği durumlarda kullanılırlardı¹²⁰⁰. Yahudi cemaatinin ibadethanelerinin dışında bir de mezarlıkları bulunmaktaydı. Yahudilerin kullanımına tahsis edilen bu mezarlık Şemseddin Mahallesi'ndeki Şemseddin Camii'nin solundaki tepenin meylindeydi¹²⁰¹. Mezarlığın bulunduğu alandan şehir ve göl manzarasının dikkat çekici ve güzel olduğu yapılan tasvirlerde vurgulanan bir teferruat olarak karşımıza çıkmaktadır¹²⁰².

¹¹⁹⁸ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, pp. 3-4, 71.

¹¹⁹⁹ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 190-191.

¹²⁰⁰ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, pp. 15, 71.

¹²⁰¹ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 190-191. ;B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 1, 1912.

¹²⁰² Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, pp. 27.

3.2.1.6. Eğitim Kurumları

Yanya, Tepedelenli Ali Paşa döneminde ticari olduğu kadar kültürel açıdan da geliştiği bir dönem yaşamıştır. Şehirdeki okullar ve kütüphaneler bu dönemde çoğalmıştır. Bu dönemde Yanya, kültürel bakımdan *Grek Edebiyatı'nın* başkenti sayılmıştır¹²⁰³. Bu açıdan bakıldığında Yanya, bulunduğu bölgenin sadece idarî değil aynı zamanda kültürel bakımdan bir merkezi olmuştur. Hatta edebi bakımdan bulunduğu yer itibariyle kimi çağdaş yazarlarca *modern Yunanistan'ın Atinası* kabul edilmiştir¹²⁰⁴. 19. yüzyılda Yanya'nın Yunanistan ile birlikte değerlendirildiği yaklaşımların temelinde Yunanistan ile bütünleştirilmiş bir Yanya tahayyülü yatmaktadır. Bu sebeple eğitim ve öğretim hususunda Yunanistan içerisindeki konumuna dikkat çekilerek Yanya *Yunanistan'da* modern anlamda eğitimin verildiği ilk şehir olarak bazı araştırmacılarca sunulmuştur¹²⁰⁵. Öyle ki bu yaklaşım Yunan Bağımsızlığı öncesine ait bazı tespitlerde dahi böyledir.

Yanya'nın eğitim bakımından bölgedeki konumu bahsedildiği şekildedir. Bulunduğu bölgede etkin bir eğitim düzeyi ile kaynaklarda ifade edilen Yanya'da Müslüman, Rum, Ulah ve Yahudilere mahsus okullar bulunmaktadır¹²⁰⁶. Osmanlı vatandaşlarının idaresindeki okulların yanında Yanya'da ecnebi okulları da mevcuttu¹²⁰⁷. Hatta bu okulların sahibi bulunan devletler hesabına yaptıkları propagandaların farkında olunmasına rağmen Müslümanların ve Hrisityanların çocuklarını bu okullara gönderdikleri ifade edilmiştir¹²⁰⁸.

Yanya'da Müslümanlara ait eğitim kurumlarının başında medreseler gelmekteydi. Evliya Çelebi'nin sayılarını altı olarak verdiği medreselerden ismi bilineni, içinde imâreti de bulunan Ali Paşa Medresesi'dir. Bunların dışında 17. yüzyıl sonu itibariyle şehirde mevcut sıbyan mekteplerinin sayısı 11'dir¹²⁰⁹.

¹²⁰³ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 28.

¹²⁰⁴ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 76.

¹²⁰⁵ Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 186.

¹²⁰⁶ Ali Tefvik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 86. ;Ali Tefvik, *Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1329, ss. 220-221. ;*Maarif Salnamesi*, H. 1318/M. 1900-1901, 3. Defa', Matbaa-yı Amire, İstanbul 1318, ss. 1608-1614.

¹²⁰⁷ Ecnebi okulları ile ilgili olarak Osmanlı istatistikleri farklı bilgiler vermektedir. Buna göre Yanya vilayeti genelinde ecnebi okullar mevcut değildir. (Bk. *Maarif Salnamesi*, H. 1319/M. 1901-1902, 4. Defa', Matbaa-yı Amire, İstanbul 1318, s. 939.) Diğer kaynaklarla birlikte değerlendirildiğinde bu verinin şüpheli olduğu görülmektedir. Ancak resmi ruhsat sahibi olmadığı halde faaliyetlerine devam eden ecnebi okulların bulunması daha muhtemeldir. Bu nedenle resmi istatistiklerde görülmediği halde ecnebi okullarının varlığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

¹²⁰⁸ Chekrezi, *Albania Past And Present*, p. 196.

¹²⁰⁹ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, ss. 271-272.

Tepedelenli Ali Paşa'nın iktidarı ardından şehirdeki medreselerin sayısına ve isimlerine dair yapılan çalışmalarda birkaç medreseden bahsedilmiştir. *Arslan Paşa, Arslan Paşazade Celal Ali Paşa*¹²¹⁰, *Defterdar Mustafa Efendi, Ayşe Hanım, Veliyyüddin Paşa* ise bahsi geçen medreselerdir¹²¹¹. Bu medreselerden Arslan Paşa 1612, Ayşe Hanım 1780 ve Tepedelenli Ali Paşa'nın oğullarından Veliyyüddin ise 1800'lerin başında inşa edilmiştir¹²¹². Arslan Paşa ve Celal Ali Paşa Medreseleri kale içerisinde aynı isimlerdeki mahallelerde yer almışlardır¹²¹³. Veliyyüddin Paşa isminin Veli Paşa, Arslan Paşazade Celal Ali'nin ise Celali Paşa olarak kullanıldığı görülmektedir¹²¹⁴. Lisariça kışlasının hemen altında, Çukur Mahallesi'ndeki Veli Paşa-Veliyyüddin Medresesi günümüzde ayaktaadır¹²¹⁵. Veli Paşa Medresesi'nde ayrıca bir de kütüphane bulunur¹²¹⁶. Defterdar Mustafa Efendi Medresesi ise camilerle ilgili kısımda açıklandığı üzere Namazgâh adıyla da anılmıştır¹²¹⁷.

Rumlara ait yerel kaynaklarda Yanya'daki medreselerin isimleri *Mehmed Ağa, Arslan Paşa, Osman Çavuş, Veli Paşa* şeklinde sıralanır ki içerisinde Ayşe Hanım Medresesi bulunmaz. Ayrıca bu isimlere Mehmed Ağa isimli ayrı bir medrese eklenmiştir. Medrese Mehmed Ağa Mahallesi'ndeki cami, imaret ve sıbyan mektebi ile birlikte bulunmaktadır¹²¹⁸. Bu bilgilere rağmen 1902 yılı verilerinde yukarıda sıralandığı üzere Ayşe Hanım medresesi yer alırken Mehmed Ağa ismi zikredilmemiş, Mustafa Efendi medresesi verilmiştir¹²¹⁹.

Yanya'da Müslümanlara ait eğitim kurumlarının diğeri sıbyan mektepleridir. Öncelikli olarak her cami dâhilinde mevcut oldukları görülen bu okulların zamanla sayıları değişmiştir¹²²⁰. Bu okullardan ibtidai mektebine dönüştürülenler dikkate alındığında Yanya'da 1889 yılında 11 sıbyan mektebi ile yeni usulde eğitim veren ibtidai mektepleri bulunmaktaydı. Bu ibtidai mekteplerden bazıları *Feyziye, Hifziye, Ğune (?) Tariki ve Kale* isimlerindeydi. Sıbyan mekteplerinden bazılarının isimi ise

¹²¹⁰ Bazen sadece Ali Paşa olarak kayıtlarda geçmektedir. Bk. *Maarif Salnamesi*, H. 1321/M. 1903-1904, 6. Defa', Asır Matbaası, İstanbul 1321, s. 702.

¹²¹¹ *Maarif Salnamesi*, H. 1317/M. 1899-1900, 2. Defa', Matbaa-yı Amire, İstanbul 1317, s. 1436-1437.

¹²¹² Kiel, "Yanya", C. 43, s. 320.

¹²¹³ B. O. A. , *MLMSF.d. 6764*, 18 Cemazeyilevvel 1261/24 Haziran 1845. ;B. O. A. , *MLMSF.d. 19469*, 29 Zilhicce 1299/11 Kasım 1882.

¹²¹⁴ B. O. A. , *MLMSF.d. 6764*, 18 Cemazehilahir 1261/24 Haziran 1845.

¹²¹⁵ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 191.

¹²¹⁶ Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 208.

¹²¹⁷ B. O. A. , *MLMSF.d. 17860*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.

¹²¹⁸ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 190-191.

¹²¹⁹ Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 207.

¹²²⁰ Her cami dahilindeki okulların isimleri için bk. Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 191.

Kanlıçeşme, Şemseddin, Dede Oruç, Zevaidiye, Luça Osman Çavuş, Namazgâh olarak sıralanabilir¹²²¹. Vilayet merkezi olan Yanya'da, eğitimin ilk basamağı bulunan sıbyan mekteplerinin ıslahı için gereken öğretmenlerin yetiştirileceği ibtidai darulmuallimin okulu da vardı¹²²². Bu bize, Yanya'da idarecilerin eğitimin ilk basamaktan itibaren yapılacak düzenlemeler ile daha da gelişeceğinin farkında olduklarını göstermektedir¹²²³. Nitekim bu döneme kadar Yanya'ya dair gözlemlerde bulunan seyyahların ifadelerinde *Türklerin* eğitime dair kaygılarının olmadığına işaret edilmiştir. Bu *durum Türklerin arasında yazmayı bilen bir kişi sanki çok büyük bir iş başarmış gibi kabul edilirdi* denilerek açıklanmıştır. Üstelik 19. yüzyılın başlarında yapılan gözlemlerde okuma yazmanın öğretilmesi amacıyla Yanya'da sadece iki okul bulunduğu, diğerlerinin ise her camide küçük bir odadan ibaret olan ve Kur'an okunmasının öğretildiği okullardan oluştuğu belirtiliyordu¹²²⁴. Bu ifadelerden hareketle 19. yüzyılın başları ile mukayese edildiğinde zamanla ilk kademe eğitim bakımından Yanya'da Müslümanların mesafe aldıkları söylenebilir. Bu gelişmede şüphesiz Tanzimat devri uygulamaları ve bunun II. Abdülhamit devrinde taşrada yaygınlaştırılmasının tesiri olmuştur.

Tanzimat'ın ardından hızla yayılan ve eğitimin ikinci kademesinde konumlandırılan rüştiye mekteplerinin erken tarihlerde Yanya'da açıldığı tespit edilebilir. Örneğin 1859¹²²⁵ tarihinde Yanya'da rüştiye mektebi bulunuyordu. Zamanla bu okulda eğitim gören erkek öğrenci sayısı 107'ye çıkmıştır. Erkek çocuklarına mahsus bu rüştiyeye 1892'ye gelindiğinde kız çocuklarına mahsus rüştiye dâhil edilmiştir. Bu okula devam eden kız öğrenci sayısı ise aynı yılki erkek öğrencilerden daha fazla olarak 96'ya ulaşmıştır¹²²⁶. İlerleyen yıllarda ise bahsedilen

¹²²¹ Maarif salnamelerinde burada isimleri verilen okullara ilişkin bir veri bulunmaz. Bunlardan sadece kasabadaki ibtidai mektebine işaret edilir. Bk. *M. S.* , H. 1321/M. 1903-1904, s. 705.

¹²²² Yanya'daki bu okula (Bk. *Y. V. S.* ,H. 1306/M. 1889, ss. 64-66. ;*Y. V. S.* ,R. 1308/M. 1892, s. 207. ; *Y. V. S.* , R. 1311/M. 1895, ss. 93, 331.) devam eden öğrenci sayısının 1896-1900 yılları arasında 8, 16 ve 21 olarak değiştiği anlaşılmaktadır. Bk. *M. S.* , H. 1317/M. 1899-1900, s. 1433. ;*M. S.* , H. 1319/M. 1901-1902, s. 931. ; *M. S.* , H. 1321/M. 1903-1904, s. 700.

¹²²³ Buna yönelik faaliyetlerin 1845 civarında başladığı, bu amaçla hocalara verilecek maaşların da düzenlenmesi çalışmalarından anlaşılır. Bk. *B. O. A.* , *MLMSF.d. 6764*, 18 Cemazeyilevvel 1261/24 Haziran 1845.

¹²²⁴ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , pp. 22-23.

¹²²⁵ Okulun masraflarına ait kayıta da Yanya rüştiyesi görülür. Bk. *B. O. A.* , *MLMSF.d. 14424*, Şevval 1275/Mayıs 1859. ;*B. O. A.* , *MLMSF.d. 17860*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.

¹²²⁶ *D. S.* , H. 1276/M. 1859, s. 112. ;*Y. V. S.* , H. 1294/M. 1877, s. 116. ;*Y. V. S.* , R. 1308/M. 1892, s. 85.

rüştiyenin öğrenci sayısı 151'i bulmuştur¹²²⁷. Yanya'da, Osmanlı Devleti genelinde eğitim alanında görülen ıslahatlar kapsamında 1879'da bir de idadi açılmıştır¹²²⁸. Eğitim öğretime açılan yedi¹²²⁹ yıllık bu idadiye yıllar içerisinde devam eden öğrenci sayısı artarken yatılı kısmının da açıldığı tespit edilmektedir. Yanya idadisine devam eden öğrencilerin içerisinde az sayıda olsa da gayrimüslimlerin bulunması Maarif Nizamnamesi ile belirlenen hedeflerle uyumlu olması bakımından dikkate değerdir¹²³⁰. İdadînin muallim kadrosunun genişliğine ve çeşitliliğine bakıldığında Yanya'da eğitime dair çalışmaların hassasiyetle yürütüldüğü anlaşılmaktadır¹²³¹.

Yanya'da Rumların eğitim faaliyetlerindeki varlığı ise daha 19. yüzyılın başlarında şehre yapılan ziyaretlerde araştırmacıların dikkatini çekecek düzeydedir. Bu dönemde Yanya'da bulunan iki *Yunan akademisinin*¹²³² çok iyi düzeyde eğitim verdiğine bu nedenle işaret edilmiştir¹²³³. Rumların, ticari bakımdan gözle görülen etkilerinin yanında bahsedilen okullar vasıtasıyla eğitim alanında etkili oldukları anlaşılmaktadır¹²³⁴. Nitekim bu okullar *sadece Yanya değil bütün Epir'in kültür düzeyini arttıracak seviyede* kabul edilmekteydi¹²³⁵. Bahsedilen okulların başında *Psallida* gelmekteydi¹²³⁶. *Zosimádhes* tarafından desteklenerek tarih ve coğrafya gibi dallarda oldukça iyi eğitim veren¹²³⁷ bu okulda 100 erkek öğrencinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu okul 18. yüzyılın son çeyreğinde *Picrozoe- Pikrozói* isimli bir tüccar tarafından kurulmuştur. Şehirdeki diğer okulun kurucusu ise yatırımlarını Venedik'teki bankalara yaparak büyük miktarda paralar kazanan *Ghioni* isimli tüccardır. 18. yüzyılın başlarından bile önce inşa edildiği nakledilen bu okulda Tepedelenli Ali Paşa'nın iktidarı esnasında 300 öğrenci bulunmaktaydı. Okulların

¹²²⁷ 1899-1904 yılları arasındaki talebe sayısı sırası ile 98, 24, 28 ve 151 şeklinde değişikliklere uğramıştır. Bk. *M. S.*, H. 1317/M. 1899-1900, s. 1435. ; *M. S.*, H. 1318/M. 1900-1901, s. 1605. ; *M. S.*, H. 1319/M. 1901-1902, s. 932. ; *M. S.*, H. 1321/M. 1903-1904, s. 701.

¹²²⁸ Kiel, "Yanya", C. 43, s. 320.

¹²²⁹ Hüseyin Dilaver, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Yayınlanan Bir İstatistik Mecmuasına Göre Osmanlı Maarifi", *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 85.

¹²³⁰ 1896-1900 eğitim öğretim yılları boyunca Yanya idadisine devam eden öğrenci sayısı 120, 156, 150 ve 152 şeklindeyken bunların da sırası ile 13, 5, 7 ve 5'i gayrimüslimdi. Bk. *M. S.*, H. 1317/M. 1899-1900, s. 1433. ; *M. S.*, H. 1318/M. 1900-1901, s. 1605. ; *M. S.*, H. 1319/M. 1901-1902, s. 931. ; *M. S.*, H. 1321/M. 1903-1904, s. 699.

¹²³¹ *Y. V. S.*, R. 1308/M. 1892, s. 84. ; *Y. V. S.*, R. 1311/M. 1895, ss. 91-92.

¹²³² Kiel, "Yanya", C. 43, s. 320.

¹²³³ Jolliffe, *Narrative Of An Excursion From Corfu To Smyrna...*, pp. 50-51.

¹²³⁴ Maarif Salnameleri'nde bununla ilgili olarak okulların yer ve isimlerinin verildiği tablo incelendiğinde sadece Yanya kazası sınırlarında çoğu Köylerde bulunan 63 Rum okulunun varlığı dikkat çekmektedir. Bk. *M. S.*, H. 1319/M. 1901-1902, ss. 934-939.

¹²³⁵ Blunt, *The People Of The Turkey...*, Vol. I., p. 69.

¹²³⁶ Cockerell, *Travels In Southern Europe...*, p. 237.

¹²³⁷ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV., p. 148

her ikisinde de kadim diller öğretilmekteydi¹²³⁸. Arnavutların ve Ulahların da Zosimea'ya devam ettikleri anlaşılmaktadır¹²³⁹. Bu okulların dışında camiler bünyesindeki sıbyan mekteplerine benzer şekilde kiliselerin denetiminde birçok Rum okulu mevcuttu. Bu okullarda papazların öğretmenlik yaptığı ve öğrencilerin ailelerinden haftalık bir miktar para aldıkları nakledilmektedir¹²⁴⁰. Yanya'da Rumların kullandığı okullardan isimleri tespit edilebilenler *Kaplanyon*¹²⁴¹, *Valonyon*, *Maruçyon*, *Paulidyon*, *Zosimea*'dır. Bunlardan *Kaplanyon*, *Valonyon* isimli okullar ile *Lakomata Elisavetya'nın* Rum kız çocuklarına mahsus okullar olduğu söylenebilir¹²⁴². Rumların hizmetindeki bu okulların dışında kütüphaneleri de vardı. Kütüphanelerden birisi Zosimea okulunun yanında diğeri ise metropolit kilisesi dahilindeydi. Bu eğitim kurumları vasıtası ile Yanya'da konuşulan *Grekçe'nin* bütün Yunanistan coğrafyası ile dahi mukayese edildiğinde daha *Helenic ve gramerli* olduğu tespiti yapılmaktadır. Bunun temel nedeninin Yanyalı tüccarların yoğun faaliyetleri nedeniyle ilişkide oldukları dünyanın ve şehirdeki okulların olduğu açıkça nakledilmiştir¹²⁴³.

Yanya'da nüfus bakımından en az sayıdaki topluluklardan olan Yahudilerin eğitim faaliyetlerindeki çalışmaları ayrıca dikkat çekicidir. Bazı kaynaklarda sadece bir okullarının bulunduğu söylenen Yanya Yahudilerinin¹²⁴⁴ zaman içerisindeki okul sayısı ikiye çıkmıştır. Yahudilere mahsus okullardan ilki Yahudi erkek çocukları için 1875 yılında kurulan *Talmud Torah Hebrew*'dir. Bu okulun özelliği aileleri tarafından eğitim giderlerinin karşılanıp karşılanamamasına bakılmaksızın bütün Yahudi erkek çocuklarının devam ettiği okul olmasıydı. Bu okulda dinî bilgilerin yanında tarih, İbranice, Yunanca ve Türkçe öğretilmekteydi. Okula kabulleri yasak olan Yahudi kız çocukları ise Rum okullarına devam etmekteydi. Özellikle varlıklı ailelerin kızlarının Rumca öğrenmelerini bir gereklilik olarak görmeleri böyle bir yol izlemelerine neden oluyordu. Nitekim Yanya'daki Yahudiler hayatın hemen her alanında Rumca konuşmaktaydılar. Bu nedenle 1881-1901 yılları arasında 156 Yahudi kız çocuğunun Rumlara ait okullarda eğitim aldığı söylenebilir.

¹²³⁸ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , pp. 21-22.

¹²³⁹ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 478.

¹²⁴⁰ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 148.

¹²⁴¹ Kaplanyan isimli bu kişinin Arnavut asıllı olduğu ve Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı savaşırken öldüğü belirtilir. Bk. Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 476.

¹²⁴² Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 186.

¹²⁴³ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 148-150.

¹²⁴⁴ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 191. ;M. S. , H. 1319/M. 1901-1902, s. 938.

Yahudi kız çocuklarının eğitime katılmaları yönündeki girişim 1903 yılında Dr. Jacques Levi öncülüğünde *Agudath Ahim* adındaki kardeşlik örgütünün kurulması ile başlamıştır. Amaç kızlara mahsus bir Yahudi okulu açmaktır. Nitekim 1903 yılında açılan bu okula 150 kız öğrenci katılmıştır. Dikiş, süsleme, İbranice ve Yunancanın öğretildiği anlaşılan bu okulda Türkçe eğitim ise verilmemektedir¹²⁴⁵.

Yanya'da ikamet eden Yahudilerin ekonomik olarak içinde buldukları durum genel olarak kötüydü. Rumların, Yahudiler için kullandıkları *spangoramenous* terimi bunu daha iyi açıklamaktadır. *Sicimli* anlamındaki bu kelimenin kullanılma nedeni fakirliklerinden sebeple ayaklarında ayakkabı yerine sicim kullanan Yahudilerdi. Bu durum nedeni ile daha merkezi oluşumların yönlendirmesi ile Yanya'da Yahudilerin eğitim faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir. Nitekim 1904 yılında Yanya'daki bütün Yahudi çocuklarını eğitmeyi amaçlayan *Alliance Israelite Universelle* açılmıştır. 1904 yılı itibariyle erkek Yahudi çocuklar *Alliance* ve *Talmud Torah Hebrew* okuluna kaydedilmiştir. İki yıl sonra Talmud Okulu da *Alliance*'ye dönüştürülmüştür. Kız ve erkek Yahudi çocuklarının birlikte kayıtlı olduğu ilkokul olan *Alliance*'de eğitim dili Fransızca idi. Fransızca eğitim veren bu Yahudi okuluna sadece Yahudi çocukları değil üst düzey Hristiyan ve Müslüman ailelerin çocukları da katılıyordu. Okulun giderlerinin çoğu *Alliance*'in Paris merkezinden karşılanmaktaydı. Diğer masraflar ise bağışlar ile tedarik edilmekteydi. Ancak 1913 yılına değin bu okulda görev yapan Türkçe hocasının maaşı Osmanlı idaresince karşılanmıştır. 1904-1907 yılları arasında 1641 erkek mezundan 645'i ücretsiz eğitim almışken aynı dönemde okuldan 633 kız mezun olmuştur. Kız öğrencilerden 122'si ise aldıkları eğitim karşılığında herhangi bir ödeme yapmamıştır¹²⁴⁶.

Yahudi çocuklarının okullara devam oranının nüfuslarına nisbetle yüksek olmasına rağmen Osmanlı kaynaklarında buna ilişkin etraflı bir veriye rastlanmaz. Nitekim ilk ve orta öğretim düzeyinde okullara sahip bulunan Yanya'daki Yahudi çocuklarının okullara olan ilgisine bakıldığında durum daha net bir şekilde ortaya konulabilir. Çünkü Müslüman, Rum, Ulah ve Yahudilere mahsus okullara devam eden çocukların dağılımları birbirinden farklıdır. Bu dağılım üzerinden şehirdeki eğitim öğretim kurumlarında baskın kültürel unsur ortaya çıkmaktadır. 1871-1875

¹²⁴⁵ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 113.

¹²⁴⁶ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, pp. 33, 115-118.

yıllarında 90 öğrencisi bulunan rüştiye dışında şehirdeki altı Müslüman, yedi Hristiyan ve bir Yahudi okulu varken bunlara devam eden öğrencilerin 300'ü Müslüman, 600'ü Hristiyan ve 80'i Yahudi olmak üzere toplam 1070'di. Bunun ardından 1892 yılında 500 Rum kız ve 1672 Rum erkek çocuğunun Yanya'daki okullara devam ettiği görülmektedir. Ulahların ise okullara devam eden erkek öğrenci sayısı sadece 54'tü. Yahudilere bakıldığında 407 erkek öğrencinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Aradan geçen zaman zarfında Yanya'da okullara kayıtlı öğrencilerin sayısında dikkat çeken bir artış olmuştur. 1902 yılına gelindiğinde şehirdeki idadiye devam eden öğrenci sayısı altısı gayrimüslim olmak üzere 169'dur. Bu yıl rüştiyeye devam eden kız öğrenci sayısı ise 58'dir. Yanya'da inşa edilen ibtidai mektebine devam eden öğrenci sayısı 201'di¹²⁴⁷. Yani Yanya'da özellikle Rumların eğitim konusundaki çalışmalarından duyulan *tedirginliğin* olumlu bir neticesi olarak Müslümanların da eğitim öğretim faaliyetlerinden olabildiğince faydalanmasına yönelik tedbirlerin alındığı görülmektedir. Ancak idarenin bu tedbirlerinin yeterince etkili olacak şekilde yaygınlaştığını söylemek güçtür.

3.2.1.7. Şehrin Ekonomisi

17. yüzyılın sonlarında Yanya, 1900 dükkanın bulunduğu, neredeyse bütün Avrupa devletleriyle ticaretin yapıldığı bir şehir olarak tasvir edilmektedir. İyi düzenlenmiş çarşısındaki dükkanlarının ahşaptan olduğu anlaşılır. Burada terzi ve kuyumcu gibi zanaatkârların hayli fazla olduğu belirtilir¹²⁴⁸. Şehrin ortasındaki bu pazarın dışında Narda girişindeki Kanlıçeşme Mahallesi içerisinde inşa edilmiş başka bir pazar yeri de bulunmaktaydı. Gazi Ali Paşa'nın inşa ettirdiği pazarda dört büyük 20 de küçük sokak mevcuttu. İçerisindeki kiremit çatılı dükkanların çoğu iki katlı iken sayıları 336 idi. Buradaki pazarın yaz mevsiminde ve yılda bir defa kurulduğu, bunun için çeşitli diyarlardan tüccarların geldiği belirtilmiştir¹²⁴⁹.

Evliya Çelebi'nin anlatımlarında abartılı unsurların varlığı kabul edilse dahi Yanya'nın ticari manada önemli bir şehir olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Tepedelenli Ali Paşa döneminde hızlanarak devam etmiştir. Şehrin ekonomik açıdan

¹²⁴⁷ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 104. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 112. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 256. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 201, 202.

¹²⁴⁸ Çarşı ortasındaki kahvehanede 5000 kişinin sığacağı büyüklükteki kahvehanede *Hüseyin Baykara* fasıllarının yapıldığı nakledilir. Bk. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 272.

¹²⁴⁹ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 273.

güçlenmesine bağlı olarak üretimi de artmıştır. Bunda şehrin Preveze¹²⁵⁰ ve Narda limanlarıyla kurulan ticari hattın tesiri büyüktü¹²⁵¹. Lakin Yanya'nın ticari konumundaki iyeleşmeyi sadece Ali Paşa'ya bağlamak yanlıştır. Nitekim bazı araştırmacılar Tepedelenli Ali Paşa öncesinde Yanya'da sadece beş-altı dükkan bulunurken bu sayının Ali Paşa ile birlikte 2000'e ulaştığını ifade etmektedirler. Şehrin bu biçimde orantısız bir şekilde gelişerek büyüdüğünü kabul etmek mümkün değildir. Ancak bu derecede olmasa da Tepedelenli Ali Paşa döneminde Yanya'nın yaşadığı gelişim açıktır¹²⁵². Nitekim bu dönemde Yanya'nın, sokaklarının düzenli ve taşlarla döşeli güzel bir pazarının bulunduğu özellikle belirtilmiştir. Bu tespite, Tepedelenli Ali Paşa'nın yabancı tüccarları kovmadığı taktirde şehrin daha da gelişeceği eklenmiştir¹²⁵³. Aslında bu ifadeden Ali Paşa ile birlikte şehrin yaşadığı gelişme görülürken Ali Paşa'dan önce de şehrin ticari bakımdan oldukça hareketli olduğu anlaşılmaktadır.

Tepedelenli Ali Paşa sonrasında şehrin nüfusu gibi ekonomik düzeyi de bir miktar gerilemiştir. Bunun nedeni ise Ali Paşa idaresine son verilmesi esnasında yaşanan mücadeledir. Osmanlı kuvvetlerine karşı koymak üzere kaleye sığınan ve son çare olarak şehri top atışına tutarak yangın çıkaran Tepedelenli Ali Paşa'nın iktidarının sonlanması Yanya'ya fayda getirmemiştir. Hurşid Paşa şehirde bu mücadeleden kalan izleri silmeye çalışmıştır. Ancak aradan geçen bir kaç on yıla rağmen Yanya'da 19. yüzyılın başlarındaki anlatılarda resmedilen *gösteriş* bulunmaz. Şehirde ticaretin yine de iyi durumda olduğu söylene de bakımsız ve harabe durumdaki evler böyle bir değerlendirme yapılmasına neden olmaktadır¹²⁵⁴. Lakin zamanla Yanya'da ekonomik hayat yeniden canlanmıştır. Şehrin bu dönemde ticari bakımdan toparlandığı fakat *monoton şekilde Türk tipi bir kasaba* olmak karakteristiğini muhafaza ettiği vurgulanmıştır¹²⁵⁵.

Yanya'nın 19. Yüzyıl başından itibaren yaşadığı gelişimde şehrin dış ticaretine etki eden devletler bulunmuştur. Tepedelenli Ali Paşa devrinde ticaretin büyük kısmı Rusya, Venedik ve Malta ile gerçekleşmekteydi. Bu ülkelere mal satan yerli tüccarlar

¹²⁵⁰ Ali Tefik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 86.

¹²⁵¹ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 28.

¹²⁵² Cockerell , *Travels In Southern Europe...*, p. 236.

¹²⁵³ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 131.

¹²⁵⁴ Best, *Excursions In Albania...*, p. 21.

¹²⁵⁵ Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 186.

büyük kârlar ile ithal ettikleri ürünleri *Epir ahalisine* satmaktaydılar¹²⁵⁶. Denetimi Tepedelenli Ali Paşa'nın elindeki Sarande¹²⁵⁷ ve Vutzintró limanları üzerinden gerçekleşen bu ticaretten bölge olarak Epir ama kişisel olarak Ali Paşa kazanç sağlamaktaydı¹²⁵⁸. Yanya ekonomisinde ithalatın ağırlıklı olduğu bu dönemde şehirdeki üretim unsurlarının başında dokuma tezgâhları gelmekteydi. Öyle ki hemen hemen her evde dokuma tezgâhı bulunmaktaydı. Özellikle kadınların yaşlandıklarında vakitlerini bu tezgâhlarda geçirdikleri ifade edilmekteydi. Tezgâhlarda üretilen dokumalar ise kişinin ekonomik durumuna göre değişmekle birlikte genelde kaba veya pamuktandı. Bu dokumaların kalitesinin ise *İskoç dokumaları* ile mukayese edilerek onlardan aşağı kalmadıkları vurgulanmaktaydı¹²⁵⁹.

Şehirdeki ekonomik unsurlarından bir diğeri ise ipekli ve pamuklu kumaş üretimiydi. Fakat *Türklerin ve Rumların* elbiselerinde yoğun bir şekilde kullandıkları ipekli ve pamuklu kumaş üretimi ihracattan ziyade iç tüketime yönelikti. Buna karşılık Napoli ve Yunanistan'dan altın ithal edilirken, kahve, şeker, çivit, çivi, cam eşyalar, pamuk ve kırmızı boya gibi ihtiyaçlar çeşitli ülkelerden sağlanmaktaydı. Şehirde kumaş dışındaki üretim unsurlarından diğeri deriydi. Hatırı sayılır miktarda üretilen deriler Sicilya karşısındaki Messina şehri ile Venedik, Trieste ve İyonya Adalarına ihraç edilmekteydi¹²⁶⁰. Yanya'nın oldukça şöhretli olan derisine bu devirde *Fas derisi* denilmekteydi¹²⁶¹.

Şehirdeki mesleki dağılımın kısmen de olsa farklı kesimler elinde yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin gümüş eskitme, silah süslemeleri, içecek kapları, fişek kutuları, kemer tokaları genellikle *Calarites*'deki¹²⁶² Ulahlar tarafından imal edilmekteydi¹²⁶³. Yahudiler ise birçok farklı alanda görülmekteydiler. Hatta Tepedelenli Ali Paşa döneminde paşanın kasasının Yahudiler içerisindeki bir kabilede olduğu nakledilmektedir. Nitekim bu dönemde Yanya'daki komisyoncuların ve tefecilerin de çoğu Yahudidir¹²⁶⁴. Ancak Yahudilerin sadece bu işlerle sınırlı kaldıklarını söylemek yanıltıcıdır. Rumeli'nde hem sanatın hem de

¹²⁵⁶ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 23.

¹²⁵⁷ Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1310, s. 27.

¹²⁵⁸ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 231.

¹²⁵⁹ Urquhart, *The Spirit Of The East*, Vol. I, p. 206.

¹²⁶⁰ Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, pp. 51-52.

¹²⁶¹ Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 184.

¹²⁶² Şehrin Narda girişinde, Kanlıçeşme Mahallesi'ndeki Gazi Ali Paşa'nın inşa ettirdiği pazardır. Mahalle ve camilerin açıklandığı başlıkta *Kaluçyas* denilen yerin burası olduğu açıklanmıştır.

¹²⁶³ Urquhart, *The Spirit Of The East*, Vol. I, p. 206.

¹²⁶⁴ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 472.

modanın merkezi olarak tarif edilen Yanya'nın bu ününü borçlu olduğu işlemleri ilk sırada gelmekteydi. İşte, özellikle *doğu kıyafetlerinin* hemen hepsinde sıklıkla kullanılan ipek ve altın işlemeli kostümler Yanya'da Yahudiler tarafından hazırlanıyordu¹²⁶⁵. *Yaitan* ve *chrysoyaitan* denilen bu ipek örgü üretiminin yanında ileri derecede incelik isteyen altın ve gümüş işlemeciliği de Yahudilerin elindeydi. Bunlara ilave olarak *Valenses* denilen battaniyeler, eşarp, terlik ve özellikle Arnavutların kullandıkları işlemeli elbiselerin¹²⁶⁶ üretiminde de etkinlerdi. Şehirde *logarides* adındaki temizlikçiler ve boyacılar benzer şekilde Yahudi iken bakkalcılık, ayakkabıcılık, şarapçılık, sütçülük, kasaplık, yağcılık gibi meslekleri de Yahudiler tarafından icra etmekteydi. Yahudilerin Yanya ekonomisinde bu derece faal olmalarına rağmen Rumlar tarafından tutulan ticaret kılavuzlarında ayrıca isimleri zikredilmeyerek Müslümanlarla birlikte anılmaktaydılar. Rumların Yanya'daki ekonomik faaliyetlerin her alanında etkili olduğu anlaşılırken Yahudilerin şehrin ticaret kılavuzlarında ayrıca anılmamasından dolayı da Yahudilerin rahatsız olmadıkları görülmektedir¹²⁶⁷. Yanya şehrinde ekonomik faaliyetlerde Rum, Yahudi ve Türklere ilave olarak sınırlı sayıda da olsa Ermeniler de bulunmaktaydı¹²⁶⁸. Ancak Türklerin ve Ermenilerin tam olarak hangi işlerle meşgul oldukları Ulah, Yahudi ve Rumlarda olduğu gibi açık bir şekilde tespit edilememektedir.

Yanya kalesinin asma köprü ile şehirle birleştiği yerde aynı zamanda şehrin en belirgin unsurlarından birisi olan pazar başlamaktaydı¹²⁶⁹. Yanya'ya yapılan ziyaretlerin hemen hepsinde şehrin diğer cadde ve sokakları ile mukayese edildiğinde en göze batan yerinin pazar olduğu belirtilmiştir¹²⁷⁰. Göl ve kale arkada kalacak şekilde bakıldığında hemen ön tarafta konumlanan bu merkez pazar çok sayıda ama düzensiz sokaklardan oluşmaktaydı. Tavanları alçak ve karşılıklı şekilde konumlanan dükkanların çatıları ise birbirine oldukça yakındı. Pazarın sokakları¹²⁷¹ birbirine yaklaşan bu çatılar sayesinde güneş ve yağmurdan etkilenmemekteydi. Bu nedenle burası adeta kapalı bir pazar gibiydi¹²⁷². Her gün belirli saatler arasında açılıp

¹²⁶⁵ Urquhart, *The Spirit Of The East*, Vol. I, p. 206.

¹²⁶⁶ Tozer, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. II, p. 186.

¹²⁶⁷ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 16.

¹²⁶⁸ Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II, p. 184.

¹²⁶⁹ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 26.

¹²⁷⁰ Jolliffe, *Narrative Of An Excursion From Corfu To Smyrna*, p. 49.

¹²⁷¹ Çatıların ortasına kadar geldiği bu sokakların genişliği 3.5 mt, yüksekliği ise 2 mt kadardı. Bk. Best, *Excursions In Albania*, p. 21.

¹²⁷² Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 51.

kapanan pazarın¹²⁷³ çok sayıda ahşap kapısı bulunmaktaydı. Geceleri kapatılan pazar kapılarının ardında bekçilik yapan Arnavut askerleri¹²⁷⁴ ile çok sayıda *saldırgan köpek* vardı. Bu köpeklerin pazarı ziyaret edenleri gündüz vakti dahi ısırdukları da nakledilmektedir¹²⁷⁵.

Pazarın sokaklarının sayısı ve dükkanlarının çokluğunun yanında ilginç olan bir diğer yönü de her sokağının ayrı bir sanat-zanaat dalıyla dolu olmasıydı. Kuyumcular, şallar ve elbiseler, pamuklu eşyalar farklı sokaklarda satılmaktaydı. Örneğin buradaki sokaklardan dördüncüsünde kurutulmuş gıdalar ve tütün ürünleri, beşincisinde pipolar, kehribarlar, ağızlıklar ve ahşap biblolar, diğer sokaklarında ise renkli deriler ve *Türk terlikleri* satılmaktaydı¹²⁷⁶.

Hemen her dönemde Yanya pazarına yapılan ziyaretlerde pazardaki ürünlerin çeşitliliği ve kalitesine dikkat çekilmiştir. Hatta Tepedelenli Ali Paşa'nın ardından adeta bir harabe olarak tanımlanan şehre rağmen pazarın hala harika görüldüğü nakledilmiştir. Nitekim pazarın hava koşullarından etkilenmeyen ve sonsuz sayıdaymış gibi birbirini kesen sokaklarının, Arnavut erkeklerinin kullandığı kuşakları ve *büyüleyici güzellikteki* her çeşit eşyayı incelemeyi keyifli hale getirdiği belirtilmekteydi. Pazarda sergilenen yerli süs eşyaları ve işlemeli silahlar, at koşum takımları, ahşap malzemeler Yanya'nın Epir'in *alışveriş merkezi* olduğunu düşündürmekteydi¹²⁷⁷.

Pazarda çeşit çeşit ürünlerin bulunduğu dükkanların yanında antik kitapların satıldığı dükkanlar da mevcuttu. Öyle ki Yanya ahalisinin edebiyata merakından sebeple kitap satışlarının dikkat çekecek derecede yüksek olduğu nakledilmektedir¹²⁷⁸. Bu açıdan genel bir değerlendirme yapıldığında 19. yüzyıl sonuna doğru Yanya'nın hem ekonomik¹²⁷⁹ hem de kültürel bakımdan oldukça gelişmiş bir şehir olduğu ileri sürülebilir.

Yanya'da bulunan ve 1862 tarihli yerel kaynaklar temelinde tespit edilebilen dükkân ve meslek gruplarının isim ve sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Görüldüğü üzere Evliya Çelebi'nin bahsettiği kadar olmasa da dükkân sayısı

¹²⁷³ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 137.

¹²⁷⁴ Jolliffe, *Narrative Of An Excursion From Corfu To Smyrna...*, p. 50.

¹²⁷⁵ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 453.

¹²⁷⁶ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 132.

¹²⁷⁷ Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, pp. 331, 383.

¹²⁷⁸ Kiel, "Yanya", C. 43, s. 320.

¹²⁷⁹ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 228.

yüksektir. Pazarın aynı zamanda şehrin merkezinde bulunarak şehrin sokakları ile bütünleşmesi bu durumun bir nedeniydi. Bu sebeple 1863 yılına gelindiğinde *köhne* haldeki pazarın geniş bir alana yayıldığı gözlemlenmiştir. Her nasıl ise bu tarihte pazara yapılan ziyarette pazardaki ürünler hakkındaki değerlendirmeler önceki yıllara göre olumsuzdur. Ürünlerin bolluğuna değinildiği halde *sıradan oldukları* yorumu yapılmıştır. *Ucuz yünlü elbiseler, kötü imâl edilmiş cam malzemeler, biçimleri bozuk çömler* şeklindeki tanımlamalar bu yorumlardan bazılarıdır. Ancak yine de pazarda sadece bir kaç dükkanda değerli ürünlerin satıldığı nakledilmiştir. Bunlar ise daha önce tesadüf edilmediği kadar kaliteli olan altın işlemeli eşyalardı.

Tablo 27: Yanya Pazarında Esnaf, Zanaatkâr ve İmalâthaneler (1862)¹²⁸⁰.

Meslek-İmalathane	Sayı	Meslek-İmalathane	Sayı
Mercarika (?)	154	Kuyumcu	26
Bakkal	101	Palacı	12
Kahvehane	25	Bostancı-Sebzeci	10
Şarap İmalatı	58	Kuşakçı	94
Rakı İmalatı	14	Kürkçü	19
Tütün İmalatı	33	Saatçi	6
Fırın	55	Postahane	9
Balıkçı	13	Tekstil	6
Avrupaî Terzi	12	Berber	27
Yerel Terzi	43	Burucadika, Tunç imalatı	16
Kapadika ¹²⁸¹	24	Sütçü	7
İpek ve İbrişim İmalatı	45	Eczane	7
Avrupaî Ayakkabıcı	29	Kasap	26
Yerel Ayakkabıcı	96	Han	50 ¹²⁸²
Boyacı	6	Keresteci-Oduncu	10
Silah İmalatı	4	Balmumcu	2
Gazhane	22	Tabakhane	64 ¹²⁸³
Semerci	3	Sabun İmalatı ¹²⁸⁴	1
Tenekeci	9	Sarrafi	1
Demirci	25	toplam	1164 Dükkan

¹²⁸⁰ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 107.

¹²⁸¹ Kepenek. Çobanların kullandıkları kolsuz ve dikişsiz üstlük benzeri kıyafet. Özellikle kış mevsimlerinde çobanların ve katırcıların kullandığı kebe üstlüğüne verilen isimdir. Bk. Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, Doğan Kitap, İstanbul 2015, ss. 158-159.

¹²⁸² Bu sayı 1889 yılı itibarıyla artarak 62 olur. Bk. *Y. V. S.*, H. 1306/M. 1889, s. 136.

¹²⁸³ İstatistiklerde sayı 54'tür. Burada kayıtlarda bir hata olabileceği gibi zamanla şehirdeki üretimde meydana gelen azalmanın da yaşanması mümkündür. Bk. *Y. V. S.*, H. 1292/M. 1875, s. 106.

¹²⁸⁴ Yanya şehrinin merkezindeki büyük çarşının iskelesinde, yani kalenin göle yakın ve Narda-sağ tarafındaki alanda kurulu olan bu fabrikada 20 Kanunusani 1320/2 Şubat 1905 tarihinde yangın çıkmıştır. Bk. B. O. A. , *DH.MKT.* 932-27, 8 Zilhicce 1322/13 Şubat 1905.

Yukarıdaki ifadelerin nakledildiği dönemde Yanyalıların lüks denilebilecek hemen her eşyadan yoksun bir hayat sürdürdükleri düşünülebilir. Bu tarih itibarıyla daha önce rastlanmadığı halde verilen bilgilerden birisi pazarda satılan *Türk dondurmasıdır*. Yanya pazarındaki bu dondurma sadece tatlıcılarda mevcutken, kahve satılmaması dikkat çekmektedir. Kahve yerine su ve şerbet satan dükkânlar ise bulunabilmekteydi. Bu haliyle Yanya pazarı 1863 tarihinde Uzakdoğu pazarları ile mukayese edildiğinde *cansız ve miskin* bir yer olarak tarif edilmiştir. Pazardaki ürünlerden altın işlemeli elbiseler ile gümüş işleri yapan Yahudilerin ürettiği eşyalar ise ayrıca övülmüştür¹²⁸⁵. Yanya pazarı hakkındaki bu ifadelerin daha önceki tarihlerde şehri ziyaret eden seyyahların aksine olumsuz bir görüşler barındırması kişisel beğeniler kapsamında değerlendirilebilir. Nitekim pazarın büyüklüğü ve emtialarının çeşitliliği hakkındaki bilgiler diğer kaynaklar ile örtüşmektedir. Ancak ürünlerin kalitesi hakkındaki düşünceler şahsi beğeni ve tercihlerle şekillendiğinden tek başına bir ölçü kabul edilmemesi daha isabetli olmaktadır.

Bu bilgilerden hareketle Yanya ekonomisinin Tepedelenli Ali Paşa devrinde geliştiği, ardından bir süre gerileyerek yeniden toparlandığı söylenebilir. Bu toparlanmanın ise 1860'lı yıllarda yerini durgunluğa bıraktığı izlenmektedir. Bu durum sadece 1863 yılındaki tespitlerle de ilgili değildir. Öyle ki 1869 yılında vali Rasim Paşa döneminde pazarda yangın çıkmıştır. Ahali nezdinde *kasıtlı* olan bu yangının sebebi ise pazarın yeniden inşa edilmesinin istenmesiydi. Zaten ahşaptan binalarla dolu pazarda daha öncesinde de yangınlar çıkıyordu. Yanya Gazetesi'nden yapılan alıntıya göre bu yangında 107 bina, 519 atölye, 29 han, 43 fırın ile hamamlar, kahvehaneler, gazinolar, şarap dükkanları kül olmuştur. Pazar yakınlarında Yahudilerin ikamet ettiği mahalleye de sıçrayan yangın, dükkanlardan başka 800'den fazla Yahudinin evsiz kalmasının da nedeniydi. Bu yangının etkileri daha geçmeden iki ay sonra 3 Eylül 1869 Salı günü bir yangın daha çıkmıştır. Bu yangında ise 1050 dükkan ve ev yanmıştır. Yanan meskenlerin sayısı ise 137'si Yahudilere ait olmak üzere 160'tır. Yangının etkisini gidermeye çalışan hükümetin yaptığı yardımların yetersizliğinden sebeple muhtaç durumdaki ahalinin bu dönemde dilenmek zorunda kaldığı nakledilmektedir¹²⁸⁶.

¹²⁸⁵ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, pp. 27-29.

¹²⁸⁶ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, p. 31.

Yanya pazarından başlayarak şehri de etkileyen 1869 yılındaki yangının kasıtlı bir şekilde çıkarıldığı kanaatinin varlığı ileri sürülse de düşük bir ihtimaldir. Nitekim bahsedilen yıllarda imparatorluğun hemen her şehrinde kullanılmakta olan inşa teknikleri nedeniyle yangın tehlikesi vardı. Buna çözüm olarak yangınların bilerek başlatılması ise ekonomik açıdan ciddi sıkıntılar içindeki bir devletin yetkilileri açısından pek mantıklı görünmemektedir. Öyle ki Yanya’da çıkan bu yangın ardından muhtaç durumdaki ahalinin ihtiyaçlarının giderilmesi hususunda imkânlarını zorlayan bir idareden bahsetmek mümkündür. Yanya vilayet idaresinin durum karşısındaki yetersizlikleri aşmak üzere merkez idareden yaptığı yardım girişimleri de karşılık bulmuştur. Bunun için Maliye Nezareti tarafından şehirde bahsedilen yangından etkilenen ahalinin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yardımlar yapılmasına dair iradeler bulunmaktadır¹²⁸⁷.

Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla 1862 yılındaki dükkan sayısından hareketle 1869 yangını ile pazardaki dükkanların tamamı yok olmuştur. Dükkanlardaki ürünlerle birlikte değerlendirildiğinde ortaya çıkan zararın büyüklüğü daha iyi anlaşılmaktadır. Bu nedenle 1869 yangını ile şehrin ekonomik açıdan yaşadığı sıkıntı tahmin edilebilir. Ancak 1871 ve sonraki yıllara ait istatistiklere bakıldığından pazarın yeniden inşa edildiği söylenebilir. Nitekim bu istatistiklerde hem 1862 hem de 1869 yıllarındaki dükkan ve mağaza sayısına yakın sayıda dükkan tespit edilmektedir. Öyle ki 1871 ve sonrasında Yanya’da 1192 mağaza ve dükkan bulunmaktaydı¹²⁸⁸.

Yukarıdaki bilgilere rağmen istatistiklerdeki mağaza ve dükkan sayısının sadece şehrin merkezindeki büyük pazara mahsus olmayabileceğini özellikle ifade etmek gerekmektedir. Nitekim Evliya Çelebi’nin bahsettiği ve Narda istikametinden şehre girildiğinde Kanlıçeşme Mahallesi’ndeki Gazi Ali Paşa’nın inşa ettirdiği ayrı bir pazar bulunmaktaydı. Sadece bu pazarın dahi o tarihte 336 dükkanının olduğu dikkate alındığında durum daha iyi değerlendirilebilir. Her ne kadar Çelebi’nin

¹²⁸⁷ Sözkonusu yardımların miktarı yapılan yazışmalarda farklılıklar içermektedir. Vali Rüstem Paşa’nın girişimleri neticesinde merkez idarece tahsis edilen miktar 2500 altındır. (Bk. B. O. A. , *İ.DH. 597-41630*, 29 Cemazeyilevvel 1286/6 Eylül 1869) İlerleyen zamanlarda bahsedilen yardımların hala gönderilmediğine (Bk. B. O. A. , *İ.DH. 599-41738*, 22 Cemazeyilahir 1286/29 Eylül 1869) ilişkin yazışmalarda ise bu miktar 1500 kese altın (Bk. B. O. A. , *İ.DH. 600-41870*, 22 Recep 1286/28 Ekim 1869) ve 750.000 kuruş şeklinde değişmektedir.(B. O. A. , *İ.DH.612-42690*, 2 Safer 1287/2 Mayıs 1870) Burada yangından zarar görenlere yapılmasına karar verilen yardım miktarlarındaki değişiklikten ziyade belirlenen zamanda yardımların yapılamaması dikkat çekmektedir.

¹²⁸⁸ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 98. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 109.

verdiği bu sayı, şehir merkezindeki büyük pazar için verdiği dükkan sayısında olduğu gibi, abartılı da olsa şehirde bir başka pazarın bulunduğu görülür. Bu pazar yerinin daha sonradan Kaluçyas ismi ile şehir merkezine benzer şekilde farklı ürünlerin satıldığı bir pazara dönüştüğü izlenmektedir. Üstelik 19. yüzyıla gelindiğinde sadece Çelebi'nin bahsettiği bu pazar değil bunun gibi şehrin muhtelif yerlerinde belirli ürünlerin satımına odaklanmış başka pazarlar da bulunmaktaydı. Bunlar arpa, soğan, un, at ve tereyağı, kuru üzüm pazarları olarak bilinmektedir. Arpa ve soğan pazarları şehir merkezindeki büyük pazar ile kale arasında sağlı-sollu bir şekilde konumlanırken, at ve tereyağı pazarı büyük pazar ile Lisariça kışlası arasındaki yerde, un pazarı da Behram Paşa Mahallesi içindeki Aya Nikola kilisesinden Zevaidiye Mahallesi'ne giden yol üzerindeki Ömer Bey Camii arkasında, üzüm pazarı ise Lisariça kışlasının göle bakan tarafında yani güneyindeki mezarlığın altında ve Aya Marina kilisesinden kaleye giden yol üzerindedir. Yani şehir merkezinde bulunan ve 1869 yılındaki yangında harap olup ardından yeniden inşa edilen pazarın dışında şehirde altı pazar daha mevcuttu. Fakat bunlardan Kanlıçeşmedeki pazar dışındakilerin sadece belirli ürünlerin bulunduğu ve muhtemelen haftanın belirli günlerinde hizmet veren halk pazarları oldukları söylenmelidir¹²⁸⁹.

Yanya'da ticari faaliyetlerin yerine getirilmesinde civar yerleşim birimlerinden gelen tüccarların konaklayacakları hanlar önemli bir unsurdu. Bu amaçla Yanya'da inşa edilmiş çok sayıda han bulunmaktaydı. Evliya Çelebi ziyaretinde şehirde tüccarların kullanımına mahsus üç adet taş han bulunduğunu ifade etmektedir. Lakin bunlardan sadece ikisini tarif etmiştir. İlki merkez çarşı içindeki Çarşı-Bayraklı Camii önünde, diğeri ise Kanlıçeşme yanındaki Bebr Paşa Çeşmesi'nin yakınında iki katlı ve 63 hücreli kaleye benzer handır¹²⁹⁰. 19. yüzyılda ise şehirdeki han sayısı 62'dir¹²⁹¹. Sadece bu sayı dahi Yanya'nın ekonomik olarak bölgedeki konumuna dair fikir verecek mahiyettedir. Sayısı verilen hanlardan isimleri tespit edilenler ise *Brozgo*, *Keçelombro*, *Maneka*, *eski Pazar içindeki Yeni han*, *Duli Pasajı*, *Aliyeos Pasajı*¹²⁹², *Emin Ağa*, *Ermenit*, *Geges Hanı*, *Musa Alushit*, *Paşa*, *Pllakes*, *Cemal Ağa* hanları ve *İhsan Hotel*'dir. Bu hanlardan işletmeci Türk olanlar *Geges* ve *Yeni Han*

¹²⁸⁹ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 188-189. ;Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 474-475.

¹²⁹⁰ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 272.

¹²⁹¹ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 98. ;Y. V. S. , H. 1282/M. 1875, s. 106.

¹²⁹² Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 120, 131.

iken, *Musa Alushit* merkezden bir saat, *Paşa Hanı* ise dört-beş kilometre kadar uzaktaydı. Ayrıca İhsan Hotel isminin Balkan Harbi ardından *Averof* şeklinde değiştirildiği de tespit edilebilmektedir¹²⁹³.

3.2.1.8. Yanya’da Muhtelif Yapılar

Yanya’da şimdiye kadar ifade edilen bina ve kurumların dışında hapishane, kışla, karakol gibi askeri yapılar ile hastane, imarethane, hamam gibi halk sağlığını ilgilendiren binalar da vardı. Bu binaların konumlarına bakıldığında hemen hepsinin Yanya’nın gelişimi süreci ile uyumlu olarak inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Şehrin nüfus ve ticari faaliyetlerinin yoğunlaştığı yerlerdeki bu yapıların Osmanlı idaresi esnasında yaşanan gelişme ile alakalı olarak ortaya çıktıkları görülmektedir.

Yanya’da, mahalleler bahsinde gösterildiği üzere, ilki kale içinde, ikincisi Lisariça’da¹²⁹⁴, diğeri de Ali Paşa’nın yazlık sarayının¹²⁹⁵ hemen altında olmak üzere üç kışla vardı¹²⁹⁶. Şehirde güvenlik maksatlı diğer yapı kale¹²⁹⁷ içindeki¹²⁹⁸ hapishaneyken¹²⁹⁹ karakol sayısı dörttü. Bunlar birincisi Kanlıçeşme Mahallesinde, ikincisi Saray Mahallesi’ndeki Ömer Bey Camii üzerinde ve G. Stavru meydanında, üçüncüsü şehrin kuzeyinde Dede Oruç Mahallesi’ndeki Aya Ekaterini Kilisesi üzerinde, sonuncusu kalenin büyük kapısının güneyindeki Vakıf Mahallesi’nde göle yakın yerdeki karakollardır¹³⁰⁰. Bunlardan Ali Paşa’nın yazlık sarayı altında yer alan karakol dışındakilerin aylık kiralarına dair resmi işlemlerde ifade edildikleri görülmektedir. Ancak bu işlemlerde bahsedilen dört karakola Luça Mahallesi’ndeki farklı bir karakol daha eklenmektedir. Hatta Luça’daki karakolun 1845 tarihli evrakta¹³⁰¹ bulunmasından sebeple şehirdeki karakolların sayısının beş olması daha muhtemeldir¹³⁰². Luça’dan kast edilen mahallenin ise Osman Çavuş mu, Yusuf Ağa

¹²⁹³ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 472.

¹²⁹⁴ Salnamelerde sadece iki kışla bulunduğu belirtilir. Bu kışlaların ise Lisariça ve kale içindeki kışlalar oldukları tahmin edilebilir. Ali Paşa’nın yazlık sarayı altındaki kışlanın kullanılmıyor olması ya da bir karakol olarak değerlendirilmesi bunun nedeni olabilir. Bk. Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 99.

¹²⁹⁵ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 150-151.

¹²⁹⁶ Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 86. ;Kiel,“Yanya”, C. 43, s. 320.

¹²⁹⁷ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 190-191.

¹²⁹⁸ Kaledeki bu hapishanenin manzarası nefes kesici olarak nitelendirilmektedir. Fethiye Camii yakınlarındadır. Bk. Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 21.

¹²⁹⁹ B. O. A. , *ML.MSF.d. 14424*, Şevval 1275/Mayıs 1859.

¹³⁰⁰ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, p. 187.

¹³⁰¹ B. O. A. , *ML.MSF.d. 6719*, 6 Cemazeyilahir 1261/12 Haziran 1845.

¹³⁰² Karakolların kiralarına dair ödemelerle ilgili muamelelerde görülmektedir. Bk. B. O. A. , *ML.MSF.d. 15749*, 7 Cemazeyilevvel 1279/31 Ekim 1862.

mı olduğu belgede net değildir. Ancak Yusuf Ağa yani Yukarı Luça Mahallesi'nde bir gümrük binası bulunduğundan karakolun da burada olması daha mümkündür¹³⁰³.

Yanya'da güvenlikle ilgili binaların ardından hastaneler sıralanabilir¹³⁰⁴. Şehirdeki hastane sayısı ise dördür¹³⁰⁵. 1862 tarihli belgede Yanya'da hastahane bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır¹³⁰⁶. Bu hastanenin kale içerisindeki askeri hastane olması kuvvetle muhtemeldir¹³⁰⁷. Daha sonradan teferruatlı bilgilerin verildiği diğer hastanenin ise *Belediye* veya *Hamidiye Gurebâ* adında ve Luça Osman Çavuş¹³⁰⁸ Mahallesi'nde bulunduğu görülmektedir. Üç ayrı binanın yer aldığı bu hastanedeki binalardan birisi kadınlara diğeri erkeklere ve ortada yer alan üçüncüsünde muayene ve ameliyatlara yapıldığı bilgisi verilmektedir. 100 yatak kapasiteli olduğu belirtilen hastane 544.000 kuruş masraf ile inşa edilmiştir. Hastane bünyesindeki Müslüman ve gayrimüslim doktorların dışında şehirde 14 doktor ile 15 eczacı bulunmaktaydı. Yanya'da sağlık kurumlarının ve doktorların sayılarının yıllar içerisinde arttığı söylenebilir. 1902 yılına gelindiğinde şehirdeki doktor sayısının 21'e çıkması buna işaret etmektedir¹³⁰⁹.

Birisi askeri amaçlı kullanılan Osmanlı idaresine ait bahsedilen iki hastanenin dışında şehirde Rumların yaptırdığı iki hastane daha vardır. Bu hastanelerden birisi akıl hastanesi olup adı *Ayos Yuannis Bunilas*'dir. Hastane Behram Paşa Mahallesi'ndeki Aya Nikola kilisenin üzerinde bulunarak Livadiyot Mahallesi ile bu kilise arasında yer almaktaydı. Rumların inşa ettirdiği¹³¹⁰ hastanenin yanında ihtiyaç sahibi ve yetimlere mahsus dârulaceze ile yaşlı bakım merkezi ve aşevi de bulunmaktaydı¹³¹¹. Buradaki 150 yatak kapasiteli hastaneyi ve yanındaki binaları inşa ettiren kişi *Signore Nicolos'un* babası¹³¹² ve aynı zamanda Zosimea okulunun da

¹³⁰³ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 150-151.

¹³⁰⁴ Hastanelerin dışında şehirde iki de imarethane bulunmaktadır. Bunlar Mehmet Ağa ve Namazgâh camileri yakınlarındadır. Bk. Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 190-191.

¹³⁰⁵ Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 110.

¹³⁰⁶ 13 Mart 1861'den 12 Mart 1862'ye kadar olan bir yıllık harcamaları gösterir defterte yer almaktadır. Bk. B. O. A. , *MLMSF.d. 15749*, 7 Cemazeyilevvel 1279/31 Ekim 1862.

¹³⁰⁷ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 150-151.

¹³⁰⁸ B. O. A. , *Y.EE.d. 404*, FTG.f. no: 5, 1912.

¹³⁰⁹ Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 117, 322-323. ;Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 112.

¹³¹⁰ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. VI. , ss. 4788-89.

¹³¹¹ Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 188-189.

¹³¹² Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 21.

kurucusu olan *Pikrozói* isimli tüccardır¹³¹³. Buradan hareketle hastanenin 19. yüzyıl başından itibaren faaliyette olduğu tespit edilebilir.

Yanya şehri, bilhassa yaz aylarında dizanteri ve sıtma bakımından sıkıntılar çekmekteydi¹³¹⁴. Bunda göldeki sazlıkların ve bataklıkların etkisi büyüktü. Nitekim buradaki kurbağalar ve sivrisinekler vasıtasıyla hastalıklar hızla yayılmaktaydı¹³¹⁵. Şehrin göl ile olan münasebeti nedeniyle sıklıkla yaşadığı salgın hastalıkların bir diğer nedeni ise şehirdeki sulardı. Çelebi'ye göre Yanya, akarsuyu bulunmadığından susuz şehir olarak tarif edilmiştir. Öyle ki şehirde mevcut iki çeşmeden ziyade su olmadığından kale ahalisinin sularını gölden tedarik ettikleri nakledilmektedir. Ancak burada özellikle ifade edilen unsur şehirde ırmak-nehir bulunmuyor olmasıdır. Bu açıdan Yanya'nın su bakımından kıt olduğu fikri yanıltıcı olmaktadır. Nitekim Çelebi kale dışındaki Yanyalıların hemen her evde bir iki adet bulunan su kuyularından ihtiyaçlarını giderdiklerini belirterek duruma açıklık getirmektedir. Hatta bu yıllarda şehirdeki kuyu sayısının 4400'ü bulunduğu ifadesi abartılı kabul edilse bile dikkate alındığında durum daha anlaşılır olmaktadır¹³¹⁶. Yanya'nın bu durumu 19. yüzyıl itibariyle de değişmemiştir. Her evin bahçesinde yaz ortasında bile suları soğuk olan kuyulardan bahsedilmektedir¹³¹⁷. Şehirdeki su kaynakları dışında ahalinin yaz mevsimlerinde özellikle Miçakil Dağı'ndaki *Drabadova* denilen kaynağa soğuk su içmek üzere göldeki kayıklar yardımıyla adeta akın ettikleri kaydedilmektedir¹³¹⁸.

Yanya'da çeşme ve su kuyuları dışında iki hamam bulunmaktadır. Bunlardan ilki Hunkâr Camii de denilen Çarşı Camii diğeri Namazgâh Camii yakınındaydı. Evliya Çelebi'ye göre bu iki hamam dışında şehirdeki hususi hamamların sayısı 845'dir¹³¹⁹. 19. yüzyıla gelindiği vakit şehirdeki umumi hamam sayısı kimi kaynaklara göre aynıdır. Ancak bunlardan ilki kale içindeki Arslan Paşa Camii yanındayken ikincisi Namazgâh yakınındaydı¹³²⁰. Bu şekilde 19. yüzyılda Çelebi'nin tarif ettiği hamamlara eklenen Arslan Paşa Hamamı'nın yanında yine kale içinde Ali

¹³¹³ 800 para kesesi mirasını bu işlere harcanmak üzere bırakır. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 148

¹³¹⁴ Tozer, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. II. , p. 186.

¹³¹⁵ Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 183.

¹³¹⁶ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, ss. 272-273.

¹³¹⁷ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 145.

¹³¹⁸ Y. V. S. , R. 1308/M. 1889, s. 120.

¹³¹⁹ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 272.

¹³²⁰ Namazgâh değil Fethiye şeklinde kullanılmaktadır. Bk. Dimitriadis, *To Vilaeti Ton Ioanninon...*, pp. 186, 191.

Paşa'nın Sarayı yakınındaki diğer bir hamamdan bahsedilmektedir. Nitekim burası da umumi kullanıma açık bir hamam olarak kullanılmaktaydı¹³²¹. Bu şekilde 19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Yanya şehrinde ikisi kale içinde ikisi kale dışında olmak üzere konumları tespit edilebilen hamam sayısı dördttür. Öyle ki bununla uyumlu bir şekilde 1875 tarihli istatistiklerde şehirdeki hamam sayısı beştir¹³²².

3.2.1.9. Yanya Gölü ve Adası

Narda yolundan Yanya'ya girildiğinde şehrin ve kalenin sağında, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde bir göl uzanmaktadır¹³²³. Yanya vilayetinin en büyük¹³²⁴ ve Yanya¹³²⁵ ismi ile anılan bu göl antik zamanlarda *Palus*¹³²⁶, *Pambotis*,¹³²⁷ *Acherusio*¹³²⁸, *Lacus Acherusius* ya da *Acherusia* isimleriyle bilinmekteydi¹³²⁹. Kalenin doğusunda¹³³⁰ ve Miçakil dağının batısındaki¹³³¹ gölün kuzey-güney uzunluğuna dair verilen bilgiler farklıdır. Bunlar altı mil¹³³², yedi mil¹³³³, sekiz-dokuz mil¹³³⁴, 14 mil¹³³⁵, on km¹³³⁶, 18.8 km¹³³⁷, iki buçuk saat¹³³⁸ gibi ölçülerle ifade edilmiştir. Genişliği ise 500 mt¹³³⁹, dört km¹³⁴⁰, iki mil¹³⁴¹, üç mil¹³⁴², altı mil¹³⁴³ ve 45 dk¹³⁴⁴ gibi mesafe ve zaman ölçülerinde belirtilirken derinliği on metre

¹³²¹ Best, *Excursions In Albania...*, p. 39.

¹³²² Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 106.

¹³²³ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 131.

¹³²⁴ *Mezake* ovasında *Trebofi* ve *Loros* gölleri de bulunur. Bk. Şemseddin Sami, *Kamus 'ul A'lâm*, C. VI. , s. 4789.

¹³²⁵ İtalyanların Yanya için kullandıkları *Gianina* ifadesi göl için de geçerlidir. Bk. Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 179.

¹³²⁶ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 131.

¹³²⁷ Kiel, "Yanya", C. 43, s. 317.

¹³²⁸ Barbarich, *Albania*, p. 62.

¹³²⁹ Ancak bu isimlerden Pouqueville'in de belirttiği *Acherusia*'nın, Lord Byron'un ifadesi ile yanlış olduğu düşünülür. Bk. Jolliffe, *Narrative Of An Excursion From Corfu To Smyrna...*, p. 47.

¹³³⁰ Şemseddin Sami, *Kamus 'ul A'lâm*, C. VI. , s. 4791.

¹³³¹ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 476.

¹³³² Tozer, *Researceh In The Highlands Of Turkey*, Vol. II. , p. 185.

¹³³³ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 24.

¹³³⁴ Jolliffe, *Narrative Of An Excursion From Corfu To Smyrna...*, p. 48.

¹³³⁵ Blunt, *The People Of The Turkey...*, Vol. I. , p. 68.

¹³³⁶ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

¹³³⁷ Barbarich, *Albania*, p. 106.

¹³³⁸ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. III. , s. 844.

¹³³⁹ Barbarich, *Albania*, p. 106.

¹³⁴⁰ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

¹³⁴¹ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 94. ;Tozer, *Researceh In The Highlands Of Turkey*, Vol. II. , p. 185.

¹³⁴² Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 476. ;Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 24.

¹³⁴³ Blunt, *The People Of The Turkey...*, Vol. I. , p. 68.

¹³⁴⁴ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. III. , s. 844.

olarak verilmektedir¹³⁴⁵. Buradan hareketle gölün büyüklüğünün tespitinde yer tercihi ve mevsimsel farklılıklar ile kabaca yapılan değerlendirmelerde hata olabileceği düşünülebilir. Ancak bu dönemde gölün sekiz-on km uzunluğunda ve üç-beş km genişliğinde bir alanı kapladığı kabul edilebilir. Suyu *harika* olarak nitelendirilen Yanya Gölü'nün büyük ölçüde Miçakil¹³⁴⁶ ve Drisco Dağları'ndan¹³⁴⁷ gelen sularla birlikte yeraltı sularıyla¹³⁴⁸ beslendiği düşünülmektedir¹³⁴⁹. Gölün sığ yerlerinde, ki burası kalenin kuzeyidir, bulunan sazlıklar Yanya'da düşük bütçeli ailelerin evlerinin çatılarında kullanılmaktaydı¹³⁵⁰.

Yanya şehrinin hemen yanındaki bu gölün kalenin savunmasına ve dolayısı ile şehrin gelişimine olan katkısı kadar içindeki adası da dikkat çeker niteliktedir. Şehrin ve kalenin hemen doğusundaki¹³⁵¹ bu adanın adı *Nisi* ya da daha genel kullanımı ile Yanya'dır¹³⁵². Evliya Çelebi içinde Müslüman olmamasından sebeple adaya *Kafir Adası* dendiğini nakletmektedir¹³⁵³. Ada, konumu itibariyle şehre değil de doğusundaki Miçakil Dağı'na daha yakındır¹³⁵⁴. Çelebi'nin ziyaretinde buradaki köyde bir kilise ile 200 hane bulunmaktadır¹³⁵⁵. Ancak Çelebi'nin belirttiği hane sayısının abartılı olduğu açıktır. Öyle ki 19. yüzyılın başında adada ancak 100 kadar hane tespit edilmektedir¹³⁵⁶. Bu sayı 1831 tarihli nüfus defterinde ise 91'dir¹³⁵⁷. Hatta hane ölçeğindeki ada nüfusunun 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde dahi değişmediği söylenebilir¹³⁵⁸. Buradaki ahalinin her yıl eylül ayı içinde adayı terkettikleri nakledilse de buna dair başkaca kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır¹³⁵⁹.

Ada sakinlerinin Yanya'nın fethinden beri gölde balık avlamak konusunda ayrıcalıkları bulunmaktaydı¹³⁶⁰. Buradakilerin geçim kaynağı ise balıkçılık ve

¹³⁴⁵ Barbarich, *Albania*, p. 106.

¹³⁴⁶ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 32.

¹³⁴⁷ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

¹³⁴⁸ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 24.

¹³⁴⁹ Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 51.

¹³⁵⁰ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 156.

¹³⁵¹ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 30.

¹³⁵² Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 154.

¹³⁵³ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 273.

¹³⁵⁴ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 477.

¹³⁵⁵ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 273.

¹³⁵⁶ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. sp.

¹³⁵⁷ B. O. A. , *NFS.d. 5213*, H. 30 Recep 1246/M. 14 Ocak 1831.

¹³⁵⁸ 120 hane bulunur. Bk. *Y. V. S. , R. 1308/M. 1889*, s. 119.

¹³⁵⁹ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 132.

¹³⁶⁰ Tepedelenli Ali Paşa zamanında bu haklarının devamı niteliğinde paşaya yıllık 15.000 kuruş vergi verirler. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. sp.

kayıkçılıktı¹³⁶¹. Öyle ki Tepedelenli Ali Paşa zamanında ada halkının elindeki kayık sayısı 100'den fazlaydı¹³⁶². Bu sayı 19. yüzyıl sonunda 300'ü aşmıştır¹³⁶³. *Monoxyla* denilen bu kayıklar ile balıkçılık ve taşımacılık hizmetlerinin yanında göl kıyısındaki ördekleri avlamak isteyen avcılarının¹³⁶⁴, göl kenarındaki köylerden şehrin pazarına giden insanları ve dağlardan getirilen odunları¹³⁶⁵ şehre taşımak gibi işler de yapılmaktaydı¹³⁶⁶.

Ali Paşa devrinde ada, yapılan ziyaretlerde çok zarif, sokakları temiz ve kiliseleri güzel bir yer olarak betimlenmektedir. Adadaki köyün ağaçlar içindeki konumu nedeniyle saklı bir güzelliğinin olduğu anlatılmaktadır¹³⁶⁷. Ali Paşa'nın burada da bir sarayı mevcuttu¹³⁶⁸. Hatta bunun, adanın güzelliğine güzellik katar cinsten bir saray olduğu belirtilmiştir. Adada ayrıca yedi küçük manastır bulunduğu ifade edilmiştir¹³⁶⁹. Lakin manastır sayısı ile ilgili bilgiler birbiri ile tutarsızdır. Bazı kaynaklarda yedi değil bir¹³⁷⁰ veya beş¹³⁷¹ manastır olduğu nakledilirken bazılarında sadece bir kilise ile bir manastırın¹³⁷² bulunduğunu bilgisi vardır¹³⁷³. Manastırların Ali Paşa tarafından muhaliflerinin¹³⁷⁴ tutulduğu bir hapisane olarak kullanıldığı da nakledilen bilgilerdendir¹³⁷⁵. Nitekim bu nedenle olsa gerek manastırlarda bir keşiş de bulunmuyordu¹³⁷⁶. Bu sebepten adada bahsedildiği gibi birden çok kilise ve manastır bulunuyor olsa bile Tepedelenli Ali Paşa'nın iktidarı esnasında bunların inşa amaçları dışında kullanıldıkları ve dinî mahiyetlerini yitirdikleri düşünülebilir.

¹³⁶¹ Beauchamp, *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, p. 51. ;Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. VI. , s. 4791.

¹³⁶² Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 46.

¹³⁶³ Y. V. S. , R. 1308/M. 1889, s. 120.

¹³⁶⁴ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , pp. 478-479.

¹³⁶⁵ Tepedelenli Ali Paşa'nın Sarayı'nın odun ihtiyacını özellikle karşılamaktaydılar. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 155.

¹³⁶⁶ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 273.

¹³⁶⁷ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 130.

¹³⁶⁸ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 154.

¹³⁶⁹ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 478.

¹³⁷⁰ Urquhart, *The Spirit Of The East*, Vol. I, p. 209. ;Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 183.

¹³⁷¹ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. sp.

¹³⁷² Burgess, *Greece and The Levant...*, Vol. I. , p. 62.

¹³⁷³ Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 188.

¹³⁷⁴ Örneğin bu dönemde Solyot kadın ve çocukları burada hapsedilmişlerdir. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 155.

¹³⁷⁵ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 478.

¹³⁷⁶ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 30.

Yanya adasının, manastırlarından birisinin Ali Paşa'nın iktidarının sonlanmasına şahitlik etmesi nedeniyle tarihte önemli bir yeri vardır¹³⁷⁷. Ali Paşa Yanya'nın düşeceğini anladığında şehri ateşe vermiştir. Ardından adadaki *Pandeleemon*¹³⁷⁸, *Panteleimon* manastırına kaçmıştır¹³⁷⁹. Yanında eşlerinden *Vassiliki* de vardır. Adadaki manastırın içinde yaşanan çatışmada Ocak 1822'de¹³⁸⁰ Ali Paşa etkisiz hale getirilmiştir¹³⁸¹. Bu olayın ardından yıllar sonra bile manastıra yapılan ziyaretlerde yerlerdeki mermi izleri farkedilecek derecede canlılığını muhafaza ederek tarihe olan şahitliğini göstermekteydi¹³⁸².

3.2.2. Yanya Kazası Nahiyeleri ve Yerleşim Birimleri

Yanya kazası dahilinde Malakas, Korundos, Çerkovişte ve Zagor isimlerinde dört nahiyeye yer almaktaydı. Bu nahiyelerin çeşitli tarihlerdeki idareleri ikinci bölümde anlatılmıştı. Buna göre nahiyeye itibar olunmalarına rağmen belirli dönemlerde nahiyeye müdür ve heyeti bulunmayan bu nahiyeler ile idarî sınırlarındaki köyler doğrudan merkez kaza bulunan Yanya'dan idare edilmekteydi. Bu ise genellikle vilayet idaresinin nahiyeye heyetlerinin tesisi için gereken parayı temin edememesiyle ilgili bir durumdu. Nitekim zaman içerisinde buralara nahiyeye heyeti atanmasına dair girişimler yaşanmıştır. Nihayetinde nahiyeye müdürü tayin olunan nahiyelerin ve idaresindeki köylerin yönetimi merkez kaza elinden alınmıştır. Bu dönemde nahiyelerin sınırlarında yaşanan değişiklikler nahiyelerin köy sayılarındaki farklılıkları da beraberinde getirmiştir¹³⁸³. Ancak bu idarî birimlerde ikamet eden ahalinin buldukları yer değişmemiş, köylerde yaşamaya devam etmişlerdir. Yanya kazasına bağlı bu dört nahiyeden sadece Zagor içerisinde köy ölçeğinin dışında kasabaya yakın bir yerleşim yeri bulunmaktaydı. Bunun dışındaki diğer üç nahiyeye dahilindeki yerleşim birimlerinin tamamı, ki merkezleri de dahil olmak üzere, köydür. Bu bakımdan nahiyelerle ilgili yaşanan idarî değişiklikler esnasında bu köyler hakkında Yanya kazası genelindeki idarî, hukukî, askerî kurumlar ile dinî yapıların sayısından hareketle elde edilebilen sınırlı bilgiler mevcuttur. Bu bilgilerin

¹³⁷⁷ Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, pp. 329, 382.

¹³⁷⁸ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 33.

¹³⁷⁹ Dalven, *The Jews Of Ioannina*, pp. 28-29.

¹³⁸⁰ 24 Ocak 1822 (Bk. Dalven, *The Jews Of Ioannina*, pp. 28-29.) ve 29 Ocak 1822 tarihleri beyan edilir. Bk. Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, p. 31.

¹³⁸¹ Strangford, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, pp. 31-32.

¹³⁸² Urquhart, *The Spirit Of The East*, Vol. I, p. 210.

¹³⁸³ Burada yerleşim birimlerine dair hususiyetler anlatılmaya çalışılacak, nahiyelerin köy sayıları ve idarî sınır değişiklikleri ikinci bölümde açıklandığından detayları yeniden nakledilmeyecektir.

dışında bahsedilen yerleşim birimleri hakkında malumat elde edinebileceğimiz nahiyeye merkezi ve köy sayısı oldukça sınırlıdır.

3.2.2.1. Malakas Nahiyesi Yerleşim Birimleri

Yanya kazasının bir nahiyesi konumundaki Malakas, *Malacassi*¹³⁸⁴, *Malakássi* imlâları ile ve ahalinin bozuk telaffuzuyla *Malakásh* şeklinde anılmaktaydı. Yanya'nın güney vadisindedir. Sınırları Rapşişte köyünden başlayarak, güneyde Narda sınırına kadar uzanmaktaydı. Doğusunda ise Meçova ve Zagor yer almaktaydı. 19. yüzyıl başlarında nahiyeye dahilindeki köy sayısı 49 iken bu köylerdeki hane toplamı 2350'yd¹³⁸⁵. 1831'de ise benzer şekilde 48 köyün bulunduğu nahiyedeki hane sayısı 991, nüfusu ise 4588'di¹³⁸⁶. Görüldüğü üzere 19. yüzyıl başındaki hane sayısı oldukça yüksektir. Burada, Yanya ve civarındaki gayrimüslim nüfusunun özellikle yüksek gösterilmesine yönelik bir niyetin bulunduğu söylenebilir. Ayrıca Yunan Bağımsızlığı ardından Yunanistan'a bir göçün yaşandığı da ileri sürülebilir. Ancak Malakas nahiyesinin idarî sınırlarındaki köy sayısı 1846 itibariyle yine 49'dur¹³⁸⁷ ve nüfusunda olağan dışı bir azalma yoktur. Daha sonraki yıllarda Yanya'nın vilayet teşkilinden sonra ise genellikle 50 köyün bulunduğu nahiyenin merkezi Krapş köyü olarak düzenlenmiştir. 1907 yılında 10 köyden oluşan nahiyenin yine merkezi olan Krapş'ın, 1895 yılında 274 hane ile 886 kadın ve erkekten oluşan büyük bir köy olduğu görülmektedir¹³⁸⁸.

Malakas köylerinin bazılarında, daha 11. yüzyılda bölgeye yerleşen Ulahlar¹³⁸⁹ sakindi¹³⁹⁰. 1875-1882 tarihli bir kayıta bu durum açıkça görülebilir. Bu tarihte nahiyenin köy sayısı 50 civarındadır. Nahiyedeki 643 hanede Ulahlar, 2461 hanede ise Rumlar yaşamaktaydı¹³⁹¹. Bu kayıt ile uyumlu olabilecek ve 1880 tarihli diğer deftere göre Malakas nahiyesinde 3494 Ulah ve 5089 Rum erkek bulunmaktaydı¹³⁹².

¹³⁸⁴ Tozer, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. II. , p. 164.

¹³⁸⁵ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 165.

¹³⁸⁶ B. O. A. , *NFS.d. 5213*, s. 38-84, 30 Recep 1246/14 Ocak 1831.

¹³⁸⁷ B. O. A. , *NFS.d. 5222*, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

¹³⁸⁸ Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 183.

¹³⁸⁹ Buradaki ahalinin Ulah dilini kullanmaları sebebiyle böyle anıldıkları, aslında Ulahça konuşan Arnavut olmaları da muhtemeldir. Bk. Hammond, *Migrations And Invasions In Greece...*, pp. 60-61.

¹³⁹⁰ Tozer, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. II. , p. 164.

¹³⁹¹ Belge tarihi belgenin içeriğindeki bilgiler ile uyumsuzdur. Buna göre Yanya vilayeti ifadesinden belgenin 1867 sonrasına ait olduğu söylenebilir. Yine Leskovik kazasının bulunmamasından sebeple 1882 tarihi öncesine ve Meçova'nın kaza teşkil edilmesinden sebeple de 1875'den sonrasına ait olmalıdır. Bu gerekçelerle belgenin 1875-1882 tarihleri arasındaki verileri yansıttığı kabul edilebilir. Bk. B. O. A. , *Y.EE. 37-33*, 6 Rabiulahir 1327/27 Nisan 1909.

¹³⁹² B. O. A. , *Y.MTV. 4-23*, 19 Haziran 1296/1 Temmuz 1880.

Ancak Osmanlı kaynaklarında din ve mezhepleri sebebiyle genellikle Rum olarak gösterilen nüfusun içerisinde en az Ulahlar kadar Arnavutların da bulunduğu söylenmelidir. Nitekim Yanya'nın fethinden evvel Osmanlı Devleti yerel despotlara şehre saldıran Malakaslı Arnavutların da içinde yer aldığı Bulgar, Sırp ve Ulahlar'dan oluşan saldırganlara karşı askeri yardım yapılmıştır. Bu tarihten itibaren Yanya'nın genelinde görüldüğü üzere din ve eğitim kurumları vasıtasıyla özellikle Ulahlar'da ve Arnavutlar'da *Rumlaşmak* sürecinin yaşandığı ileri sürülebilir.

Malakas dahilindeki köylere yapılan ziyaretlerde buralarda çeşitli hanların bulunduğu nakledilir. Örneğin bölgeye 1809 yılında yaptığı ziyarette uğrayan Leake'in ifadesine göre o zamana kadar gördüklerinin en iyilerinden bir han bulunmaktaydı¹³⁹³. Yine 1846 tarihi itibarıyla nahiyedeki manastır sayısı yedidir¹³⁹⁴. Malakas nahiyesi sınırları dahilindeki yerleşim birimlerinde isimleri ve konumları mevcut kaynaklar vasıtası ile tespit edilebilen yapı bulunamamıştır.

3.2.2.2. Çerkovişte Nahiyesi Yerleşim Birimleri

Yanya kazası dahilindeki dört nahiyeden diğeri bulunan Çerkovişte'nin ifadesinde *Tzerkovista* imlasının kullanıldığı tespit edilmektedir. Nahiyeye *Olytzika Dağı*'nın batısındadır. Buradan yine Narda'ya kadar inerek Yunanistan ile Yanya sınırını oluşturmuştur. Nahiyenin idarî birimleri 19. yüzyıl başlarında 22 köyden ibarettir¹³⁹⁵. 1831 tarihinde ise nahiyenin sınırlarında 39 köy ve 756 hane bulunmuştur. köylerin içerisinde sadece *Toşkis*'te 45 hane vardır. Diğer köylerden üçünde 40 hane bulunurken diğerlerindeki hane sayısı 20'den az olup altı ve dokuz haneli köylerin sayısı oldukça fazlaydı¹³⁹⁶. Bu haliyle nahiyenin yerleşim birimleri olan köy ve çiftliklerde nüfus yoğunluğunun oldukça az olduğu söylenebilir. 1846 verilerine göre sınırları biraz olsun genişleyen nahiyeye 46 köye sahiptir¹³⁹⁷. Nahiyenin köy sayısı Yanya'nın vilayet teşkili ardından 1889-1896 yıllarında 50'ye ulaşarak genişlemiştir. Lakin 1907'de Malakas gibi nahiyeye heyetinin tayin edilmesi ile idarî sınırları gözden geçirilerek daraltılmıştır. Böylece *Toşkis*'in nahiyeye merkezi olduğu 28 köy bu nahiyenin sınırlarını ve yerleşim birimlerini oluşturmuştur.

¹³⁹³ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 261.

¹³⁹⁴ B. O. A. , *NFS.d. 5222*, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

¹³⁹⁵ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 165-166.

¹³⁹⁶ B. O. A. , *NFS.d. 5213*, s. 38-84, 30 Recep 1246/14 Ocak 1831.

¹³⁹⁷ B. O. A. , *NFS.d. 5222*, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

Çerkovişte nahiyesinin köylerinde 1875-1882 yılları arasındaki hane sayısı 1799'dur¹³⁹⁸. Bu tarihli kayıttaki hanelerin hepsinin Rum olduğu kaydı düşülmüştür. Lakin Çerkovişte'de tıpkı Malakas dahilinde olduğu gibi Arnavutlar da meskundur. Yani Osmanlı Devleti'nin resmi belgelerinde görülen Rum ifadesi Yunanlıların sıklıkla iddia ettiği üzere bahsedilen *Rumların aslında Grek* olduğu şeklindeki önermeyi haklı çıkarmamaktadır. Bununla ilgili açık bir veriyi 1880 tarihli kaynakta buluruz. Bu belgeye göre nahiyede 5041 erkek nüfusun tamamı Rumdur. Lakin buradaki açık bir ifade 1381 erkeğin *Arnavutça konuşan Rum* olduğunu göstermektedir¹³⁹⁹. Buradan hareketle nahiyede dahilinde Rumların ve ortodoks mezhebine tabi Arnavutların yaşadığı söylenebilir. Ancak hangi köylerde kimlerin meskun olduğuna dair net bir veri bulunmaz. Bunun gibi nahiyede dahilinde kasaba diyebileceğimiz bir yerleşim birimi de yoktur. Yanya kazasının idarî sınırları dahilinde kaç kilise ve manastır bulunduğu dair açıklamanın dışında bunlardan hangilerinin hangi nahiyelerde yer aldığı da gösterilmemiştir. Bu nedenle nahiyedeki kilise, manastır, han, çeşme ve okul gibi yapıların sayısına ulaşılammıştır.

3.2.2.3. Korundos Nahiyesi Yerleşim Birimleri

Korundos nahiyesi Yanya'nın batısında, Aydonat ile Yanya arasındaki bölgededir. Kuzeyinde ise Zagor'a kadar uzanmıştır. İsmi *Kúrendo* şeklinde telaffuz edilen nahiyenin 19. yüzyıl başında *Kúrenda* isimli köyün merkez olduğu toplam 71 köyde 1870 hane vardı¹⁴⁰⁰. 1831 tarihindeki köy sayısı 77, hane sayısı ise 1979'dur¹⁴⁰¹. 1846 yılında nahiyede sınırları genişlemiştir¹⁴⁰². Nitekim bu yıl mevcut köy sayısı 88'dir. Ayrıca nahiyede dokuz manastırın bulunduğu da bu kayıttan anlaşılmaktadır¹⁴⁰³.

Korundos nahiyesi sakinlerinin tamamının Rum olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki 1875-1882 ve 1880 tarihli kayıtlarda bu durum ifade edilmiştir. İlkinde 3187 hanede sadece Rumların meskun olduğu¹⁴⁰⁴ bilgisi verilirken diğerinde benzer şekilde 9494 erkeğin bulunduğu kaydedilmiştir¹⁴⁰⁵. Bu durum Korundos nahiyesinin

¹³⁹⁸ B. O. A. , *Y.EE.* 37-33, 6 Rabiulahir 1327/27 Nisan 1909.

¹³⁹⁹ B. O. A. , *Y.MTV.* 4-23, 19 Haziran 1296/1 Temmuz 1880.

¹⁴⁰⁰ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 165-166.

¹⁴⁰¹ B. O. A. , *NFS.d.* 5213, 30 Recep 1246/14 Ocak 1831.

¹⁴⁰² Sonraki yıllarda da nahiyede sınırlarında kalan *Rayko* köyü bu kayıta tespit edilir. Bk. A. D. A. , *Fon. 128/Dos. 226/s. 2*, Şaban 1262/18 Temmuz 1846.

¹⁴⁰³ B. O. A. , *NFS.d.* 5222, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

¹⁴⁰⁴ B. O. A. , *Y.EE.* 37-33, 6 Rabiulahir 1327/27 Nisan 1909.

¹⁴⁰⁵ B. O. A. , *Y.MTV.* 4-23, 19 Haziran 1296/1 Temmuz 1880.

bulunduğu mevki ile birlikte değerlendirildiğinde daha belirgindir. Bölgede ekilebilir arazinin yoğun bulunması sebebiyle çoğunlukla çobanlıkla iştil eden Ulah ve Arnavutların buralara yerleşmeyi tercih etmedikleri ileri sürülebilir. Ancak bölge toponomi açısından değerlendirildiğinde, Epir genelinde olduğu üzere Slav, Bulgar ve Arnavut dilleri kökenli isimlere sıklıkla tesadüf edilmektedir. Ancak sadece buradan hareketle ilgili köy sakinlerinin kimliğine dair kesin bir görüşün ifadesi uygun olmayacaktır. Yine de Korundos nahiyesi ahalisinin köylerde yaşadıkları ve engebeli arazilerin daha yoğun bulunduğu diğer köylere nispetle tarımla daha yoğun bir şekilde uğraştıkları söylenebilir.

3.2.2.4. Zagor Nahiyesi Yerleşim Birimleri

Zagor veya *Zagori* bugün de Yunanistan'da bir bölgenin adıdır. Osmanlı idaresi esnasında nahiyeye merkezi bulunan *Çepelovo* köyü de genellikle Zagor olarak anılmıştır¹⁴⁰⁶. Yani idarî ve bölge adı bulunan Zagor'un merkezi birbirinden farklıydı. Zagor, Yanya'nın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Yukarı ve aşağı Zagor isimleriyle ikiye münkasımdır. Yukarı Zagor Pindus Dağı'nın batı eteklerindedir ve *Viyose Nehri* vadisini kapsamaktadır. Aşağı Zagor ise yine bu nehrin vadisindedir ki ovalıktır¹⁴⁰⁷. Daha açık bir ifadeyle Zagor Yanya'nın kuzeybatısından kuzeydoğusuna doğru uzanmıştır. Öyle ki bu hattın da kuzeyinde Koniçe yer almıştır. Zagor'un güney sınırı ise *Pindus Dağı* tarafında Meçova ve kısmen Malakas iledir¹⁴⁰⁸. Yani Zagor, Miçakil ve Pindus Dağları arasında birbirine paralel çok sayıdaki vadilere dağılmış köylerden ibaretti¹⁴⁰⁹. Ayrıca Viyose Nehri'nin doğduğu yer de Zagor'un sınırlarındadır¹⁴¹⁰.

19. yüzyıl başlarında Zagor'da 42 köy ve bu köylerde 3500 hane vardı. Bunlardan *Dora*, *Sodine* ve *Layiste* gibi olanları daha bu tarihlerde 150 hatta 300 haneye sahipti¹⁴¹¹. Ancak 1831 nüfus defterindeki bilgilere göre Zagor'daki hane sayısı 2806 Rum ve 25 Kıpti şeklindedir. Üstelik bu yıl Zagor nahiyesi dahilindeki köy sayısının 50'nin üzerinde olduğu tespit edilebilir. Buna rağmen hane sayısındaki azalma önceki verilerin hatalı olabileceğini düşündürür¹⁴¹². Ayrıca Yunan

¹⁴⁰⁶ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 145.

¹⁴⁰⁷ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. IV. , s. 2405.

¹⁴⁰⁸ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 166.

¹⁴⁰⁹ Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 178.

¹⁴¹⁰ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 128.

¹⁴¹¹ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 167.

¹⁴¹² B. O. A. , *NFS.d. 5213*, 30 Recep 1246/14 Ocak 1831.

Bağımsızlığı'nın bir neticesi olarak, Malakas'taki gibi, bölgeden Yunanistan'a bir göç de söz konusu olabilir. Aradan geçen 15 yıllık sürede 1846'ya gelindiğinde Zagor nahiyesindeki köy sayısı benzer şekilde 51'dir. Bu tarihte Zagor nahiyesinde 3750 Rum ve 94 Kıpti hane vardır. Hane bilgisi dışında nahiyede iki mahallenin ve 14 manastırın¹⁴¹³ bulunduğu bilgisi de buna eklenmiştir¹⁴¹⁴. Zagor'daki köy sayısı 1850 yılında azalarak 45'e inmiştir¹⁴¹⁵. Köylerdeki nüfusa dair 1875-1882 tarihli belgede Zagor'da 430 Ulah, 2461 Rum ve toplamda 3104 hanenin bulunduğu belirtilmiştir. Böylece 1831 ve 1846 tarihli nüfus defterlerinde Kıpti denilen ve açıkça bahsedilmeyen Ulahlar bu kayıta görülmektedir¹⁴¹⁶. Her ne kadar 1881 itibariyle Zagor'da 43 köyün bulunduğu bilgisi¹⁴¹⁷ nakledilse de nüfusunun çok değişmediği anlaşılır. 1882'de erkek nüfusun gösterildiği belgede 4054 Ulah ve 7471 Rum mevcuttur¹⁴¹⁸.

Görüldüğü üzere Zagor nahiyesinde gayrimüslim Ulahlar ve Rumlar bulunmaktaydı. Yıllar içerisinde köy sayılarının kısmen değiştiği gözlenen nahiyede Rumlarla birlikte Ulahların yaşadığı açıktır. Şemseddin Sami de buna işaret ederek Zagor'un tamamının Hristiyan olduğu halde özellikle yüksek köylerindeki sakinlerinin Ulah olduğunu belirtmiştir¹⁴¹⁹. Hatta hepsi ortodoks olan ahali içinde Ulahlar 20 köye yerleşmiş iken diğer köylerin de tamamen Rum olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Nitekim bunlar arasında Arnavut ve Slavlar da yer almaktaydı¹⁴²⁰. Ancak zamanla bu toplulukların dinî-mezhebi özellikleri bakımından baskın olan Rumlara benzedikleri ve hatta bazılarının dillerini de unutarak sadece Rumca konuştukları bir sürecin yaşandığı anlaşılmaktadır¹⁴²¹.

¹⁴¹³ Manastırlardan Çepelova'da bulunan Agios Ioannis Rogovos 11. yüzyılda, Monodendri köyündeki Agia Paraskevi manastırı 15. yüzyılda, Sodine-i Balâ yani Ano Pedina köyündeki Evangelistria manastırı 1786 yılında, Arçiste yani Aristi köyündeki Panagia Spiliotissa manastırı 1665'te inşa edilmiştir. Bk. <https://www.mysteriousgreece.com/travel-guides/mainland/epirus/zagorohoria> (19.03.2018)

¹⁴¹⁴ B. O. A. , *NFS.d.* 5222, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

¹⁴¹⁵ Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 177

¹⁴¹⁶ 1831 ve 1846 tarihli kayıtlarda Yanya kazası dahilindeki nahiyelerde ve Koniçe, Meçova, Filat gibi kazaların da görüldüğü üzere reaya ve Kıpti reaya ayrımı yapılır. Yarı göçebe Ulahların tanımlanması için önce Kıpti reaya ifadesi kullanılırken daha sonradan bundan vazgeçilerek doğrudan Ulah denildiği görülür. (Bk. B. O. A. , *Y.EE.* 37-33, 6 Rabiulahir 1327/27 Nisan 1909.) Resmi evraklardaki bu değişikliğin nedeni Yanya ve civarı hakkındaki toprak taleplerini artık açık bir şekilde dillendiren Yunanistan'ın demografik meselelerle ilgili propagandalarına cevap vermek olmalıdır.

¹⁴¹⁷ Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 172.

¹⁴¹⁸ B. O. A. , *Y.MTV.* 4-23, 19 Haziran 1296/1 Temmuz 1880.

¹⁴¹⁹ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. IV. , s. 2405.

¹⁴²⁰ Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 177

¹⁴²¹ Ulahlar kendi dillerini konuşmaktadırlar. Bk. Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 199.

Bazı kaynaklarda Zagor nahiyesi dahilindeki köylerin birer *Grek* yerleşimi olduğu söylene de ardından buradakilerin atalarının aslında *Pelasglar* oldukları eklenerek durum açıklanır¹⁴²². Buna benzer diğer yaklaşım ise bölgenin kadim sakinlerinin *İlliryahılar* olduğu şeklindedir. Bu da Pelasglar ile birlikte değerlendirildiğinde bölgenin en eski yerleşimcilerinin *Grek* olmadığını ortaya koymaktadır¹⁴²³. Hatta buna bir delil olarak gösterilebilecek kültürel unsurlardan birisi de nahiyeye merkezi bulunan Çepelovo köyündeki evlerin Ergiri şehrindeki evlere mimari açıdan oldukça benzemesidir. *Stone City* olarak anılan Ergiri’de kullanıldığı şekliyle evlerin çatılarının tıpkı Epir’deki birçok yerleşim yerindeki evler gibi döşendiği görülür. Zagor nahiyesinin kadim yerleşimcilerinin Pelasglar ve İlliryahılar olmasına rağmen zamanla bölgedeki istila ve işgallerin etkisiyle değişiklikler olmuştur. Bunun en açık göstergesi ise *Zagoria* ya da *Zagorion*¹⁴²⁴, *Zagóri* isimleri ile birçok köy isminin aslından Slavca kökenli olmasıdır¹⁴²⁵. Bunun gibi sayıları Slav dili kadar çok olmasa da bölgede Rum ve Ulah dilleri ile karışık Slavca isimler bulunur¹⁴²⁶.

Zagor’da bulunduğu belirtilen 20 Ulah köyünün hepsinin isimlerini ayrı ayrı tespit etmek güçtür. Osmanlı kaynakları her ne kadar nüfus sayımlarının bazılarında Ulahları ayrı bir sınıfta belirtiyor ise de köylerdeki ahalinin milliyeti konusunda ayrıca bilgi vermemiştir. Tablo 12’de Zagor nahiyesinin köyleri sıralanmıştı. Bu köylerden Ulahların sakin olduğu ve isimleri tespit edilebilenler ise *Palohor*, *Dobrenovo*, *Layiste*, *Leşniçe*, *Vovusa*’dır¹⁴²⁷. Burada bahsedilen ve Zagor’un diğer köy isimleri ise üzerlerinde buldukları dağların ve yakınlarındaki nehirlerin isimleriydi¹⁴²⁸.

Zagor nahiyesi yerleşimcilerinin nüfusuna dair bilgilerin verildiği esnada görüldüğü üzere Ulahların hane nüfusu yüksektir. Ulah erkek nüfusu kadar kadın olduğu varsayıldığında 8108 Ulahın Zagor’da meskun olduğu düşünülebilir. 430 hanede Ulah yaşadığı bilgisinden hareketle bir hanedeki Ulah sayısının 18’in üzerinde olduğu görülür. Rumlarda ise bu sayı altıdır. Burada özellikle Ulahların

¹⁴²² Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 128.

¹⁴²³ Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 178.

¹⁴²⁴ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

¹⁴²⁵ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 165-167.

¹⁴²⁶ Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 192.

¹⁴²⁷ *Baiesasa*’ya Grekler *Vovusa* der. (Bk. Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, pp. 199-201.) Bu nedenle olsa gerek Osmanlı kaynaklarında da bu haliyle kullanılır.

¹⁴²⁸ Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 177

yüksek köylerdeki yerleşimleri sebebi ile sınırlı oranda sahip oldukları tarım arazilerinden dolayı ekonomik faaliyetlerini şekillendirdikleri görülür. Bu gerekçe ile Ulahların hayvancılıkla ilgilendikleri ve geniş aile örgütlenmeleri şeklinde sosyal yapılarını muhafaza ettikleri ileri sürülebilir.

Zagor ahalisinin idaresiyle ilgili bahiste anlatıldığı üzere erkeklerinin büyük kısmı geçimlerini temin etmek üzere köyleri dışında bulunmaktaydı¹⁴²⁹. Ticaretle meşgul olmaları sebebiyle ahalinin genellikle ekonomik bakımdan oldukça iyi durumda bulunduğu dikkat çekilmiştir¹⁴³⁰. Gerçekten Zagorlu erkekler Drama, Kavala, İstanbul ve hatta Romanya, Yunanistan gibi şehir ve ülkelere gitmekteydiler¹⁴³¹. Eşleri gurbete çalışmak için farklı şehir ve ülkelerde bulunan kadınlar köylerde onların dönmelerini beklemekteydiler. Bu durum Zagor bölgesi şarkılarında gurbet olgusunun sıklıkla işlenmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır¹⁴³².

Zagor ahalisinin aslında Türklerin Epir'e gelmesi ardından yüksek yerlerdeki köylere yerleştikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethi ardından ovalardaki arazi ve üretimi kontrol altına alan Osmanlı beyleri köylülere başka yol bırakmamıştır. Bunlar da Zagor ve çevresi gibi dağlık arazilere bal ve süt elde etmek üzere yerleşmişlerdir. Bu şekilde yerleşimin yoğunlaştığı Zagor bölgesinde yerel üretim unsurlarının başında oldukça şöhretli şaraplar gelmekteydi. Üretilen bal ve peynirler de kıymetleri sebebiyle yüksek fiyatlardan alıcı bulmaktaydı¹⁴³³. Yani ahalinin elindeki araziye en iyi şekilde değerlendirecek derecede üretken olduğu söylenebilir. Lakin eşleri çalışmak üzere gurbette olduğundan çiftçilikle ilgili iş ve üretimle kadınlar ilgilenmekteydi¹⁴³⁴.

Zagor ahalisinin, özellikle merkezinde mevcut olan Rum okulu vasıtasıyla *Helenize* edildiği iddia edilebilir. Burada Rum okullarının inşası ve faaliyetlerinin 18. yüzyıl sonlarında ama daha yoğun olarak 19. yüzyıl başında görüldüğü söylenebilir. Okullar vasıtası ile her geçen gün Zagor'da *Grek etkisinin* arttığı

¹⁴²⁹ Aileleri erkeksiz kalan nahiye ahalisinden vergilerin toplanması hususunda yaşanan sorunların çözülmesi hakkındaki muamelelerde bu durum açıkça ifade edilir. Bk. B. O. A. , *MVL. 996-17*, H. 23 Safer 1281/M. 28 Temmuz 1864.

¹⁴³⁰ B. O. A. , *İ.MVL. 462-20838*, H. 6 Rabiulevvel 1278/M. 11 Eylül 1861.

¹⁴³¹ Buralarda ticaret ya da esnaflıkla uğraşırlardı. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 167-168.

¹⁴³² Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 200.

¹⁴³³ Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 179.

¹⁴³⁴ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. IV. , s. 2405.

nakledilmektedir¹⁴³⁵. Hatta Yunanistan'ın bu okulları malî bakımdan desteklediği de bilinmekteydi¹⁴³⁶. Buradaki *Grek eğitim* kurumlarının yayılması hususunda özellikle *Rahip Ayios Kosmos*'a dikkat çekilerek Yunanlıların doğrudan bölge üzerindeki ilgisine işaret edilmektedir¹⁴³⁷.

3.3. Koniçe Kazası Yerleşim Birimleri

Koniçe, Yanya şehrinin kuzeyinde¹⁴³⁸ kaza merkezi bir kasabaydı¹⁴³⁹. Doğusunda Grebene, kuzeyinde Leskovik, güneyinde Zagor yer almaktaydı¹⁴⁴⁰. Arkasında büyük ve engebeli bir dağın ayağında¹⁴⁴¹ kurulmuştur. Yükselen dağın¹⁴⁴² yamacındaki¹⁴⁴³ bu kasabanın altından Viyose Nehri geçmektedir. Kasaba ise ırmağın kenarındaki ovanın kuzeydoğusunda konumlanmıştır¹⁴⁴⁴. Koniçe diğer bir deyişle Leskovik kasabasından Yanya'ya gelen yolun üzerindedir¹⁴⁴⁵.

*Konitza*¹⁴⁴⁶ ve *Conitza*¹⁴⁴⁷ imlaları ile bilinen Koniçe adı kadim zamanlarda burada ikamet eden *Konsiyos* isimindeki kişiden hareketle kullanılmaktadır. *Konsiyos*'un idarî merkezi olan kasabaya önce *Konsiye* denilmiştir¹⁴⁴⁸. Ardından Arnavutların telaffuzu sırasında *s ile çe* harflerinin seslerindeki yakınlığından *Konsiye* yerine Koniçe dedikleri rivayet edilmektedir¹⁴⁴⁹.

Koniçe'nin, Yanya'nın kuzeyinde ve Yanya'dan Leskovik'e giden yol üzerinde bulunması onu konumu itibariyle önemli hale getirmekteydi. Ancak kasaba bu konumuna rağmen bölgeyi ziyaret edenlerin sıklıkla uğradıkları bir yer değildi. Koniçe'yi ziyaret eden seyyahlardan Hughes'e göre bu kasaba *örnek bir Arnavut şehri* idi¹⁴⁵⁰. Birbirinden ağaçlarla dolu bahçeleri vasıtasıyla ayrılan evlerinin çok güzel görüldüğü nakledilmiştir. Ayrıca kasabanın pazarının gayet düzenli olmasına

¹⁴³⁵ Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 192.

¹⁴³⁶ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

¹⁴³⁷ Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 193.

¹⁴³⁸ Ali Tefvik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 89.

¹⁴³⁹ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II. , s. 639.

¹⁴⁴⁰ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 105.

¹⁴⁴¹ René Puaux, *The Sorrows of Epirus*, Hurst and Blackett, London 1918, p. 124.

¹⁴⁴² Trapezitsa Dağı.

¹⁴⁴³ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 258.

¹⁴⁴⁴ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 402. ;Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. 3781.

¹⁴⁴⁵ Puaux, *The Sorrows of Epirus*, p. 125.

¹⁴⁴⁶ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 402.

¹⁴⁴⁷ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

¹⁴⁴⁸ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II. , ss. 639-640.

¹⁴⁴⁹ Y. V. S. , R. 1308/M. 1895, s. 144.

¹⁴⁵⁰ Nitekim vilayet salnamesinde de Koniçe Arnavutların meskun olduğu bir yer olarak belirtilir. Bk. Y. V. S. , R. 1308/M. 1895, s. 145.

dikkat çekilerek harabe haldeki kalesinden bahsedilmiştir¹⁴⁵¹. Kasabaya Viyose Nehri üzerinden girildiğinde geçilen ovası ve kalesi genellikle dikkat çeken unsurların başındadır¹⁴⁵². Koniçe'yi ziyaret edenlerin naklettiği üzere kasabada bir kale bulunmaktadır. Kalenin, üzerinde bulunduğu dağdan aşağıdaki Viyose Nehrine inen bir su kemeri vasıtası ile su ihtiyacını giderdiği de belirtilmiştir¹⁴⁵³. Ancak 19. yüzyılda bu kalenin şehre hakim bir tepenin yamacındaki konumu ve ayakta kalan bir kaç duvarı dışında bir işlevi kalmamıştır. Nitekim bu kale harabesi bugün de varlığını benzer şekilde korumaktadır. Yani kasabada Yanya kalesi gibi işler vaziyetteki bir kaleden bahsetmek güçtür.

Kaza merkezi bir kasaba olan Koniçe'nin diğer yerleşim birimleri olan köyleriyle birlikte sahip olduğu yapıları dört köprü, 179 çeşme, 191 kilise ve manastır, 12 tekke ve türbe, 36 sıbyan mektebi, üç kahvehane ve meyhane, altı fırın, 38 değirmen, altı han, 250 dükkan ve mağaza, dokuz cami ve mescit olarak sıralanabilir¹⁴⁵⁴. Bunların dışında kasabada, kaza idaresinin merkezi olması sebebi ile bir de hükümet konağı bulunmaktaydı¹⁴⁵⁵.

Koniçe'nin Osmanlı idaresine Kanuni Sultan Süleyman zamanında geçmesinden dolayı bu dönemde kasabada Süleyman ismiyle bir mahalle kurulmuştur¹⁴⁵⁶. 1846 yılına ait kayıtlarda kasabada üçü Müslümanlara, altısı gayrimüslimlere ait dokuz mahalle vardı¹⁴⁵⁷. Bu mahallelerden Süleyman Mahallesi dışında kasabadaki diğer caminin de bânisi bulunan Koniçeli Hüseyin Ağa isminde başka bir mahalle daha bulunabilir. Hatta Hüseyin Şah medresesinin bulunduğu mahallin belirtildiği vilayet salnamesinde Hüseyin Şah ayrı bir mahalle olarak gösterilmiştir¹⁴⁵⁸. Hüseyin Şah ve Hüseyin Ağa isimlerinin aslında aynı kişiye ait olduğuna dikkat edildiğinde farklı mahalle olmadıkları görülür. İsimleri tespit edilen bu iki mahalleye rağmen kasabadaki diğer yedi mahallenin konum ve isimleri tespit edilememiştir.

¹⁴⁵¹ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , pp. 402-403.

¹⁴⁵² Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 175.

¹⁴⁵³ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II. , s. 640.

¹⁴⁵⁴ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 98-99. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, ss. 106-107. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, ss. 109-110.

¹⁴⁵⁵ Harap haldeki hükümet konağı yerine Hasan Bey konağı satın alınır. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1489-36*, 13 Cemazeyilahir 1305/26 Şubat 1888.

¹⁴⁵⁶ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II. , s. 640.

¹⁴⁵⁷ B. O. A. , *NFS.d. 5222*, s. 90, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

¹⁴⁵⁸ Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 207.

Kasabada Kanunî Sultan Süleyman zamanında aynı isimde¹⁴⁵⁹ ve 18. yüzyıl başında *Koniçeli Hüseyin Ağa Şah* tarafından inşa ettirilen iki cami bulunmaktaydı¹⁴⁶⁰. 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Sultan Süleyman Camii ve yanındaki türbesi harabe ancak minaresi ve birkaç duvarı belirgin bir şekilde ayakta idi. Kasabadaki bu iki cami dışında dört tekke mevcuttu¹⁴⁶¹. İsimleri tespit edildiği kadarıyla bunlar Hüseyin Baba, Turabi Baba, Haydar Baba¹⁴⁶² ve Şeyh İshak Efendi tekkeleriydi¹⁴⁶³.

Kasabada Müslümanlara ait dinî yapılardan cami ve tekkelere eklenebilecek diğer yapı ise türbelerdi. Bunlar; Koniçe'nin fethinden beri bulunan Nevruz Baba, 18. yüzyılın ilk çeyreğinden beri varlığı bilinen Baba Osman ve Şeyh İshak, 19. yüzyılın başından itibaren mevcut olan Baba Hüseyin, Şeyh Ahmet ve Şeyh Hasan türbeleriydi¹⁴⁶⁴. Koniçe kasabasında gayrimüslimlere ait dinî yapılar ise iki kiliseden ibaretti¹⁴⁶⁵. Hughes'in tespitlerinde harabe haldeki kiliselerin¹⁴⁶⁶ isimlerinin *Ayo Yorgi ve Ayo Siva* olması muhtemeldir¹⁴⁶⁷.

Koniçe'deki eğitim kurumları bakımından mevcut yapılardan kasabada aynı isimde bir caminin de bulunduğu Hüseyin Şah¹⁴⁶⁸ medresesi vardı. Bunun dışında kasabada ilk kademe okullardan sıbyan mekteplerinin bulunduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁶⁹. Kaza genelinde 142 Müslüman öğrencinin devam ettiği dört okul bulunurken bu sayı gayrimüslimler için 888 öğrenci ve 32 okul¹⁴⁷⁰ şeklindeydi¹⁴⁷¹. Kasabada 1887 yılında inşa edilen ve sonraki yıl da öğrenci kabul eden rüştiyedeki öğrenci sayısı bu

¹⁴⁵⁹ Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 89.

¹⁴⁶⁰ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 105. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 113. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, ss. 115-116. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 129. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 88.

¹⁴⁶¹ Y. V. S. , R. 1308/M. 1895, s. 145. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II. , s. 640.

¹⁴⁶² Hasluck, *Christianity And Islam Under The Sultans*, Vol. II. , p. 536.

¹⁴⁶³ B. O. A. , *MLMSF.d. 17860*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.

¹⁴⁶⁴ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 105. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, ss. 115-116. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 129.

¹⁴⁶⁵ Y. V. S. , R. 1308/M. 1895, s. 145. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II. , s. 640.

¹⁴⁶⁶ Hughes, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , p. 404.

¹⁴⁶⁷ *367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri...*, C. III., s. 7.

¹⁴⁶⁸ Hüseyin Şah Bey tarafından kurulan medresenin 3 talebesi bulunmaktadır. Bk. M. S. , H. 1317/M. 1899-1900, s. 1436. ;M. S. , H. 1318/M. 1900-1901, ss. 1608-1609. ; M. S. , H. 1319/M. 1901-1902, s. 934. ;Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 207.

¹⁴⁶⁹ Hocaların tayinlerine ilişkin işlemler. Bk. B. O. A. , *MLMSF.d. 17860*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.

¹⁴⁷⁰ Rumlara ait okullardan isimleri tespit edilenler dört tanedir. Bunlar Koniçe Rum Mektebi, Molista Karyesi Mektebi, Paniko Karyesi Mektebi ve Arceste Karyesi Mektepleri'dir. Bk. M. S. , H. 1317/M. 1899-1900, s. 1438

¹⁴⁷¹ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 105. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 113. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1895, s. 145.

yıl 28¹⁴⁷², 1900 yılında 24, 1901 yılında 19 dolayındadır¹⁴⁷³. Bu duruma yönelik yapılacak değerlendirmede Koniçe kaza ve kasabası dahilindeki nüfus yoğunluğu doğrultusunda da bakıldığında gayrimüslimlerin eğitim konusunda daha istekli ve örgütlü oldukları söylenebilir. Ancak idarecilerin Koniçe kasabasında inşa ettirdikleri rüştiye vasıtası ile bu durumun farkında oldukları ve bu amaçla girişimlerde buldukları varsayılabilir.

Koniçe'nin bulunduğu yer itibariyle ziraate elverişli alanları azdı. Lakin hayvancılığa oldukça müsaitti. Bunun için gereken meraları boldu. Bu sebeple Koniçe'nin *Arnavut peynirleri* meşhurdu. Ayrıca Viyose Nehri kenarındaki dut ağaçları vasıtası ile ipek böcekçiliği de yapılmaktaydı. Bunların yanında ahali yünden eşyalar üretmekteydi¹⁴⁷⁴. Tarım ve hayvancılığın ticarete nispetle daha canlı olduğu Koniçe'de yılda bir defa kurulan bir panayır bulunmaktaydı. *Pazaropavlo* ismi ile anılan bu panayır her yıl 20 Eylülde açılır, beş gün müddetle her türlü yiyecek ve giyecek ürünleri ile hayvan satılırdı¹⁴⁷⁵.

Koniçe'nin kısıtlı ekonomik faaliyetlerinin dışında bir çeşit sağlık kurumu gibi işleyen ılıcası vardı. *Kukeş* köyündeki bu ılıcada iki değirmenin işleyebileceği debide ve içerisinde *kükürt, demir ve çelik* madenlerinin yer aldığı bir su akardı. İnanışa göre buradaki ılıcaya 15-20 gün devam eden hastalar şifa bulmaktaydı¹⁴⁷⁶. Bu ılıca yanında kadın ve erkek hastalara mahsus 22 odası bulunan taştan bir bina ve yanında da karakol inşa edilmiştir. Nisan ayı ortasından itibaren ziyarete başlanan ılıcadaki bu binanın inşası için gereken paranın büyük kısmı Leskovikli Abbas Bey tarafından karşılanmıştır¹⁴⁷⁷.

3.4. Aydonat Kazası Yerleşim Birimleri

Aydonat, Yanya'nın güneybatısında kaza merkezi bir kasabadır¹⁴⁷⁸. Güneyinde Loros ve Preveze, batısında Margılıç kasabası ve Morto Limanı, kuzeybatısında Filat

¹⁴⁷² D. S. , H. 1304/M. 1887, s. 318. ;D. S. , H. 1305/M. 1888, s. 244. ;D. S. , H. 1311/M. 1894, s. 121. ; Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, s. 201.

¹⁴⁷³ M. S. , H. 1317/M. 1899-1900, s. 1434. ;M. S. , H. 1318/M. 1900-1901, s. 1606.

¹⁴⁷⁴ Şemseddin Sami, *Kamus 'ul A'lâm*, C. V. , s. 3781.

¹⁴⁷⁵ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 97. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, ss. 104, 114. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 107. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 121.

¹⁴⁷⁶ Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, ss. 89-90.

¹⁴⁷⁷ Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 130-131. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 114. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 89.

¹⁴⁷⁸ Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 88.

kazası ile çevrilidir¹⁴⁷⁹. Çamlık bölgesinin¹⁴⁸⁰ merkezlerinden birisi olan Aydonat'ın¹⁴⁸¹ coğrafi sınırları ise kuzey ve güneyindeki iki nehirle çizilmiştir¹⁴⁸². Kuzeyde Gomniçe kasabasında Adriyatik'e dökülen Kalama Nehri, güneyde *Mawro Potamus Nehri* bu sınırı teşkil etmekteydi¹⁴⁸³. *Kara Nehir* anlamındaki *Mavro Potamos*'un antik ismi Acheron'dur. Bu nehrin yaygın kullanılan ismi ise Glyks'dir¹⁴⁸⁴. Bu isim aynı zamanda iki nehir arasındaki vadiye verilmekteydi. Nitekim bu vadi aynı zamanda Aydonat Vadisi olarak anılmaktaydı¹⁴⁸⁵.

Osmanlı kaynaklarında geçtiği şekliyle *Aydonat* ismi aslında kasabadaki kalenin eski adıdır. Bu kalenin Rum krallardan *Aydonya* tarafından yaptırıldığı ve onun ismi sebebiyle Türklerin de buraya Aydonat dediği nakledilir¹⁴⁸⁶. Gerçekten bakıldığında bu isim *Ayos Donatos*, *Agios Donatos*¹⁴⁸⁷ veya *San Donato*'nun hakimi olduğu kale anlamındaki Grekçe *Haghios Donatos*'un bozulmuş şeklinden türetilmiştir¹⁴⁸⁸. Yani kasabadaki kalenin ismi olan *Aydonatos*¹⁴⁸⁹ ve *Aidonat*¹⁴⁹⁰ kelimeleri Türkler tarafından hem kazanın hem de kasabanın tarifinde kullanılmıştır. Ancak gerek ahali ve gerekse yabancı kaynaklarda kasabanın adı *Paramiti*¹⁴⁹¹, *Paramithia*¹⁴⁹², *Paramythia*¹⁴⁹³, *Paramitia*, *Paramisia*¹⁴⁹⁴ olarak belirtilmekteydi.

Kadim *Vathiae* kenti olduğu ileri sürülen¹⁴⁹⁵ Aydonat, bir dağın yamacında yüksekçe konumlanan, etrafı bahçelerle dolu bir kasabaydı¹⁴⁹⁶. Aydonat'ın da arasında bulunduğu iki nehrin arasının Aydonat ismiyle anılan aynı zamanda bir vadi olduğu açıklanmıştı. Bu vadi içerisinde büyük bir ova bulunmaktadır. Nitekim bu ovanın sonunda Aydonat kasabası ve kalesi yer almaktadır. Kasabanın ardındaki yüksek dağın kasabaya kattığı havanın onu Arnavutluk'taki en iyi yerleşime sahip

¹⁴⁷⁹ B. O. A. , *HRT.h.* 229, 1 Zilhicce 1341/15 Temmuz 1923.

¹⁴⁸⁰ Bu nedenle Aydonat sakinleri *Toska* oldukları gibi bunun bir alt şubesi olarak nitelendirilen *Çam*'dırlar. Bk. *Y. V. S.* , R. 1308/M. 1892, s. 130.

¹⁴⁸¹ Ali Tevfik, *Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1329, s. 228

¹⁴⁸² Pouqueville, *Travels In Southern Epirus...*, p. 20.

¹⁴⁸³ B. O. A. , *HRT.h.* 2003, 1 Ramazan 1289/2 Kasım 1872.

¹⁴⁸⁴ Pouqueville, *Travels In Southern Epirus...*, p. 21.

¹⁴⁸⁵ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 456.

¹⁴⁸⁶ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 274.

¹⁴⁸⁷ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I. , ss. 511-12.

¹⁴⁸⁸ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, pp. 190-191.

¹⁴⁸⁹ B. O. A. *MVL.* 989-8, 16 Zilkade 1280/23 Nisan 1864.

¹⁴⁹⁰ Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. ay.

¹⁴⁹¹ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I. , ss. 511-12.

¹⁴⁹² Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 455.

¹⁴⁹³ Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, p. 375.

¹⁴⁹⁴ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, pp. 190, 509.

¹⁴⁹⁵ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 124.

¹⁴⁹⁶ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. I. , s. 511.

kasabalardan birisi yaptığı fikrine neden olmaktadır¹⁴⁹⁷. Sıradan bir *Arnavut kasabası* olan Aydonat'ın ardında yükselen *Curila Dağı* kuzey-kuzeybatı doğrultusunda uzanmaktadır¹⁴⁹⁸.

Şekil 3: Aydonat Kasabası ve Kalesi¹⁴⁹⁹.

Aydonat'ın, adının menşei meselesinde görüldüğü üzere, kadim dönemlerde kale şehir olduğu anlaşılmaktadır¹⁵⁰⁰. Çelebi'nin tarifinde sarımtırak ve üzerinde ağaçların olmadığı bir tepe üzerindeki kasabada ve kalesinin de içinde evler bulunmaktaydı. Kalenin bir hendeği ise yoktu. Çok sayıda mühimmat ile dolu üç hisarın yanında kale içindeki evlerin dışında han, hamam, çarşı gibi yapılar bulunmamaktaydı. Kalenin birisi batıya diğeri de kale altındaki mahalleye açılarak doğuya bakan iki demir kapısı vardı ki bu ikincisi daha işlek olarak betimlenmiştir¹⁵⁰¹. Kale şehir özelliğini bir süre sonra yitirdiği anlaşılan Aydonat'ın zamanla gelişerek kale dışına taşıdığı, nüfusunun da arttığı anlaşılmaktadır¹⁵⁰².

¹⁴⁹⁷ Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, p. 375.

¹⁴⁹⁸ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 190.

¹⁴⁹⁹ *Costantinople And The Scenery Of The Seven Churches Of Asia Minor*, Illustrated By. Thomas Allom, Descriptions By. Rev. Robert Walsh, Second Series, Fisher and Son, London 1839, p. 82.

¹⁵⁰⁰ Pouqueville, *Travels In Southern Epirus...*, p. 21.

¹⁵⁰¹ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, ss. 274-275.

¹⁵⁰² Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 457.

Bahsedilen büyümeyle rağmen kendi ismiyle anılan ovanın kuzeyinde bir tepe üzerinde bulunan Aydonat'ın yine de küçük bir kasaba olduğu söylenmelidir¹⁵⁰³. Bu kasabada üzerindeki kalenin etrafında evler, kilise ve camiler vardı. Ancak bu kadim kale etrafındaki yerleşim birimlerinin oluşması ile genişleyen kasabanın daha aşağıda ayrı bir küme halindeki kısmında başka bir kalesinin daha olduğu nakledilmiştir¹⁵⁰⁴. Ancak buradaki yapının kaleden ziyade kale kadar sağlam ve heybetli *Beğko Paşa Sarayı*'nin olması muhtemeldir¹⁵⁰⁵. Ancak her halükarda şehrin iki ayrı yerde yoğunlaştığı söylenmelidir. Bu ise temel olarak kasabanın bulunduğu araziyle ilgiliydi. Nitekim kasabaya dair tariflerde kasabanın alçak ve yüksek yerleri arasındaki farkın 120 hatta 150 metreyi bulduğu söylenmektedir. Bu ise evlerin ve sokakların¹⁵⁰⁶ pek nizami olmamasının nedenidir. Öyle ki kasabadaki bu düzensizliğin tek istisnası olarak merkezdeki pazar gösterilmiştir¹⁵⁰⁷.

Evliya Çelebi kasabaya ziyaretinde Aydonat'ı kale içerisindeki evleri ve dışındaki mahalleleri şeklinde ayrı ayrı tanımlamıştır. Buna göre kasabada hepsi kiremitli ve taştan inşa edilmiş evler bulunuyordu. Kaledeki evlerin bazılarında yağmur sularının toplanması için su sarnıçları da mevcuttu. Çünkü özellikle kale içindeki evler için su sıkıntısı yaşanmaktaydı. Kalede evler dışında nadiren de olsa görülen ağaçlardan başka yapı da bulunmaz. Kale dışında ise 800 kadar taştan ve yine kiremit çatılı evler yer almaktaydı. Bu dönemde kasabada *Gurebâ*, *Kalivya*, *Galata*, *Aya Nikola* isimli mahalleler tespit edilmektedir. Bunlara Çelebi'nin eserinde camilerle ilgili bilgilerin verildiği kısımda *Büyük ve Sıdala* mahalleleri eklenmiştir. Bunlardan Galata Mahallesi kasabada yüksek bir yerdeyken namazgâh ile mezarlıklar da bu mahalledeydi¹⁵⁰⁸.

Kasabada, kale içinde ve dışındaki bu yerleşim düzeni 19. yüzyıl itibariyle sürmüştür. 1846 yılında kasabada 15 mahalle bulunurken kale içinde de ayrıca bir mahalleden bahsedilmiştir¹⁵⁰⁹. Bu kaynakla benzer tarihlere ait bilgileri içeren diğer kaynağa göre ise Aydonat kasabasındaki mahalleler şöyledir; *Sultan Bayezit*,

¹⁵⁰³ Bowen, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, p. 222.

¹⁵⁰⁴ Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, p. 376.

¹⁵⁰⁵ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 275.

¹⁵⁰⁶ Sokaklarının pis olduğu da nakledilir. Bk. Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, p. 376.

¹⁵⁰⁷ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 458.

¹⁵⁰⁸ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 275.

¹⁵⁰⁹ B. O. A. , *NFS.d. 5222*, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

*Maksudat, Çardak-ı Zîr, Çardak-ı Balâ, Bolatat, Buronyat*¹⁵¹⁰. Kasabanın mahallelerine ilişkin olarak yerel ahalinin kullandığı isimler ise kısmen bunlardan farklıdır. *Argullah, Sultan Bajazit, Begatë (Bejdo), Bollatatë, Çardhaqe, Çaus, Haxhidem, Hundatë (Hunda), Kalivia, Kanali, Karkamish, Maksudatë, Prronjatë, Sinjatë, Shanaj, Vasil* şeklindeki mahallelerden bazıları Osmanlı kaynakları ile örtüşmektedir¹⁵¹¹. *Sultan Bayezit, Maksudat, Aşağı ve Yukarı Çardak, Bolatat, Boronyat (Prronjatë)* isimli mahalleler ile Evliya Çelebi'nin belirttiği *Kalivya* Mahallesi Arnavutça imlalarıyla verilen mahallelerle uyumludur. Ayrıca Evliya Çelebi'nin *Büyük* mahallede bir sanat eseri olarak anlattığı *Mustafa Çavuş Camii* zamanla bulunduğu mahalleye ismini vermiş gibi gözükmektedir. Bu sebeple Arnavutça imla edilen mahallelerdeki *Çaus*'un Çelebi'deki bilgilerle uyduğu söylenmelidir. Buradan hareketle Evliya Çelebi'nin isimlerini verdiği mahallelerden ikisi, Osmanlı kaynaklarından tespit edilenlerin altısı ki toplamda sekiz mahalle müşterektir. Arnavutça isimleriyle gösterilen 16 mahalle de 1846 tarihli belgede kale içindeki mahalle ile birlikte verilen mahallelerle uyumludur. Ancak bu isimlerin mahalleler içerisindeki semtlerin ya da mahallelerin eski isimleri olması da muhtemeldir. Nitekim Arnavutça mahalle isimlerine dikkat edildiğinde isim ya da aile ismi oldukları açıktır. Netice itibarıyla Evliya Çelebi'nin ziyareti ardından geçen sürede kasabanın büyüyen mahalle sayısında artış yaşandığı tespit edilmektedir.

Kaynaklar, Aydonat kasabası ahalsinin büyük kısmının Müslüman olduğu konusunda hem fikirdir. Ancak kasabadaki ibadethanelerin sayısı hakkındaki bilgiler farklıdır. Pouqueville'e göre kasabada beş cami ve bir kilise vardı¹⁵¹². Yine buna yakın tarihlerde Yanya'da bulunan Holland da bu bilgiyi tekrarlayarak Aydonat'ın piskoposluk merkezi olduğunu eklemiştir¹⁵¹³. Buna karşın Osmanlı istatistiklerinde kasabada sekiz cami bulunduğu belirtilmiştir¹⁵¹⁴. Osmanlı idaresinin sonlarına doğru ise kasabada sadece bir kilise ve bir camiden bahsedilmiştir¹⁵¹⁵. Evliya Çelebi'nin ziyaretinde belirttiği camilere göz atacak olursak kale içinde kiremit örtülü küçük ve taştan inşa edilmiş *Sultan Bayezid Veli Camii* görülmektedir. Bu cami dışında cemaati de çok olan *Çarşı Camii, Beğko Paşa'nın Kızkardeşi Camii, Büyük*

¹⁵¹⁰ Mahalleler için bk. B. O. A. , *C.DH. 157-7842*, 28 Rabiulevvel 1264/4 Mart 1848.

¹⁵¹¹ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 324.

¹⁵¹² Pouqueville, *Travels In Southern Epirus...*, p. 21.

¹⁵¹³ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 458.

¹⁵¹⁴ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 131.

¹⁵¹⁵ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 510.

mahallede *Mustafa Çavuş Camii, Sıddala Mahallesi*'ndeki cami sayılmıştır¹⁵¹⁶. Yani Çelebi'nin bazılarının isimlerini bazılarının da bulunduğu yeri söylediği cami sayısı beştir. Aydonat'ta Osmanlı idaresinin sonlandığı yıllarda ise sekiz caminin yeri tespit edilebilmektedir. Bunlardan kasabanın mahallelerine dair bilgilerin tespitinde kullanılan kaynağa göre camilerden buldukları mahallenin ismiyle anılanları çoğunluktadır. *Bolatat, Kanales, Kendalit, Boronyat, Çardhaqe, Kale, Pazar, Mbret* yani *Hünkar Camii* bu camilerdir. Bu camilerden mahalle isimleri ile aynı olanlar ilgili mahallelerde konumlanmışlardır. Hünkar Camii'nin ise Çelebi'nin kale içerisinde Sultan Bayezid Camii olarak belirttiğinin aksine merkezdeki Maksudat Mahallesi'nde bulunduğu bilgisi verilmiştir. *Kanales* ise *Kanali* yani Kanal Mahallesi'ndeki aynı isimli diğer camidir¹⁵¹⁷.

Çelebi'ye göre camilerin dışında kasabada *Aya Nikola, Sıddala ve Büyük Mahalleleri*'nde birer mescit vardı. Hatta bunlardan başka altı mescitten ve üç adet tekkeden daha bahsetmiştir. Ancak bunların isimlerini vermemiştir¹⁵¹⁸. Kasabadaki mescit ve tekkelerin isimleri bilinmese de 15 cami ve mescidin kaza dahilindeki köylerde bulunduğu bilgisi mevcuttur¹⁵¹⁹.

Aydonat'taki eğitim kurumları hakkında Çelebi'nin ifade ettiği üç medreseye¹⁵²⁰ rağmen 19. yüzyıla gelindiğinde kasabada sadece bir medreseden bahsedilmiştir. *Prokat*¹⁵²¹ isimli bu medresede ayrıca bir imaret bulunmuştur. Medresenin yanında kasabada birisi Hristiyan çocuklarına mahsus olmak üzere dört¹⁵²² sıbyan mektebi vardı. Ardından bu okullara kız çocuklarına mahsus bir inas mektebi ile rüştiye eklenmiştir¹⁵²³. Kız öğrencilerin devam ettiği ibtidainin öğrenci sayısı 32, rüştiyeye devam eden erkek öğrenci sayısı 11¹⁵²⁴, ilköğretim okullarına devam eden Hristiyan çocuklarının sayısı hepsi erkek olmak üzere 90'dı. Kasabada

¹⁵¹⁶ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 275.

¹⁵¹⁷ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 328.

¹⁵¹⁸ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 275.

¹⁵¹⁹ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 130.

¹⁵²⁰ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 275.

¹⁵²¹ M. S. , H. 1317/M. 1899-1900, ss. 1436-1437.

¹⁵²² Bunlardan gayrimüslim çocuklarına mahsus okul ismi verilmeden gösterilmiştir. Müslümanlara ait okullardan birisinde ibtidai ve rüştiye bir aradayken diğeri sadece ibtidai mektebidir. Bk. M. S. , H. 1319/M. 1901-1902, ss. 938-939, 940-941.

¹⁵²³ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, ss. 98-99. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, ss. 106-107, 115. ;Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 117. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 132. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 124. ;Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, ss. 120-121. ;Y. V. S. , H. 1319/M. 1902, ss. 116, 208.

¹⁵²⁴ Rüştiyeye devam eden talebe sayısı yıllar içerisinde değişmiştir. Okulda 1900 yılında 19, 1901'de 14 talebe mevcuttur. Bk. M. S. , H. 1318/M. 1900-1901, s. 1606. ;M. S. , H. 1319/M. 1901-1902, s. 932.

1880’de inşa edildiği anlaşılan rüştiye ve kız ibtidai mektebine devam eden öğrenci sayısı oldukça azdır¹⁵²⁵. Bu ise Aydonat’ın eğitim bakımından dönemin Osmanlı idarecilerince yeterince dikkat edilen bir kasaba olmadığı izlenimini vermektedir.

19. yüzyılda Aydonat kasabasında halkın kullanımına mahsus bir hamamın olmadığı belirtiliyor ise de¹⁵²⁶ Evliya Çelebi iki hamama işaret etmiştir. Bu açıdan kasabadaki hamamların zamanla kullanılmaz hale geldiği düşünülebilir. Ayrıca istatistiklerin hazırlanması esnasında kasabadaki hamamlar gözden kaçırılmış olabilir. Hamam dışında kasabada içilebilir suyun yeterli olduğu söylenebilir. Kale içindeki evlerin su problemi olsa da şehirde bu anlamda sıkıntı yaşanmamaktaydı. Nitekim hemen her mahallede bulunduğu belirtilen çeşmeler buna işaret etmektedir. Çelebi’nin de dikkat çektiği bu hususta kasabada 17 çeşmenin bulunduğu görülmektedir. Hatta Aya Nikola isimli mahalledeki kaynak suyunun bakır kaplarla Venedik’e dahi götürülerek satıldığı nakledilmektedir¹⁵²⁷. Kasabadaki çeşmeler Arnavutça imlalarıyla *Ajnikollës, Çashit, Selimit, Zeqo Takes, Çanit Beçit, Kalese, Karkamishit, Xhamisë Mbret* olarak sıralanabilir¹⁵²⁸.

Aydonat, kaza sınırlarındaki ekilebilir arazileri sayesinde ziraatin yapılabilirdiği bir yerdi. Yani dağlık arazileri olduğu kadar ekilebilir arazisi de vardı. Vadilerdeki bu yerlerde her çeşit hububat ile tütün yetiştirilmekteydi¹⁵²⁹. Ayrıca kazada ziraatten başka kilim, çuval, dokuma ve çarıkçılık da yapılmaktaydı¹⁵³⁰. Elde edilen ürünlerin çoğu kazadaki ticari faaliyetlere tesir etmiş ve her eylülün beşinde başlayan bir panayır kurulmaktaydı¹⁵³¹. Kaza merkezi olarak kasabanın zirai ürünler temelindeki bu ticareti 17. yüzyılda bile canlı sayılabilecek düzeydedi. Her ne kadar abartılı bir veri olsa da kasabada bu dönemde 250 dükkan bulunduğu nakledilmektedir. Yine kasabada Venedik ve çevresinden başka hükümetlerin elçilerinin gelerek konakladığı iki de han vardı. Bu ilişkileri sayesinde Aydonat ile Venedik ve bütün Avrupa devletleri arasında ticaretin cari olduğu nakledilmiştir¹⁵³². 19. yüzyıl boyunca da kasabadaki pazarın¹⁵³³ yoğun olduğu, Aydonat’ın iskelesi bulunan Gomniçe’den

¹⁵²⁵ Y. V. S. , R. 1308/M. 1889, ss. 201, 202, 205, 256.

¹⁵²⁶ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 98. ; Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 106.

¹⁵²⁷ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 275.

¹⁵²⁸ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, pp. 325-326.

¹⁵²⁹ Şemseddin Sami, *Kamus’ul A’lâm*, C. I. , s. 512.

¹⁵³⁰ Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 132.

¹⁵³¹ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye’nin Coğrafyası*, C. I. , s. 42.

¹⁵³² *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, s. 275.

¹⁵³³ Aydonat’taki pazara dair teferruat verilmez. Ancak bu pazarın dışında sadece pirinç satılan bir pazarın daha varlığına işaret edilir. Bk. Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 327.

ticaretin gerçekleştiği tespit edilebilir¹⁵³⁴. Kasabadaki han sayısı ise Yanya vilayet salnamelerinde bulunmaz. Lakin kazadaki han sayısı altı, dükkan ile mağaza sayısının 135 olduğu görülmektedir¹⁵³⁵. Burada sayıları verilen hanlardan isimleri nakledilenler *Cil Papait, Çafa Miles, Sako Selimit, Xhep Bakes* hanlarıdır¹⁵³⁶. Yani kaza genelinde sayıları altı olan hanlardan dört tanesinin kasaba merkezinde bulunduğu tespiti yapılabilmektedir. Diğerlerinin ise kasabanın da dahil olduğu kaza sınırlarında yer aldığı açıktır.

3.5. Meçova Kazası Yerleşim Birimleri

Meçova, Pindus Dağı ile Arta Nehri'nin kaynağına yakın bir yerin arasında, Yanya'nın doğu-kuzeydoğusundadır¹⁵³⁷. Güneyinde Yunanistan sınırı bulunmaktaydı. Pindus Dağı üzerinden¹⁵³⁸ geçildiğinde Meçova'nın üç mil¹⁵³⁹ kuzeyinde Zighos¹⁵⁴⁰, güneyinde ise Prestri tepesi yer almaktaydı¹⁵⁴¹. Zighos tepesindeki geçit Epir ile Tesalya'nın bağlantı noktasıydı¹⁵⁴². Öyle ki Tırhala tarafından Yanya'ya gelindiğinde Meçova'dan geçilinçe Güney Arnavutluk ya da Epir başlamaktaydı¹⁵⁴³. Konumu nedeniyle Yanya'dan Grebene, Ohri, Manastır, Selanik, Larissa gibi yerlere gidilirken buradan geçilmekteydi¹⁵⁴⁴. Meçova'nın böyle önemli bir mevkide bulunmasına ve Yanya'dan Tesalya ve Makedonya istikametine yapılacak yolculuklardaki güzargahta bulunmasına rağmen yolunun çok kötü olduğuna sıklıkla işaret edilmekteydi¹⁵⁴⁵.

*Metzovo*¹⁵⁴⁶, *Mezzovo*¹⁵⁴⁷ ve *Metsovo* imlalarıyla bilinen Meçova'yı buranın sakini olan Ulahlar *Amintshu* şeklinde anmışlardır¹⁵⁴⁸. *Metsovo*'nun köken itibarıyla Slavca *ayı* anlamındaki *metska* ve *köy* anlamındaki *ovo* kelimelerinin birleşmesinden doğduğu ileri sürülmüştür. Yani Meçova'ya Slavca olarak *ayı köyü* denilmekteydi.

¹⁵³⁴ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

¹⁵³⁵ Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, s. 106. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 136.

¹⁵³⁶ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, pp. 325-326.

¹⁵³⁷ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 208.

¹⁵³⁸ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 503.

¹⁵³⁹ 2000 feet yüksekliğindedir. Bk. Destani (ed.), *Albania and Kosovo...*, p. 224.

¹⁵⁴⁰ Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 182.

¹⁵⁴¹ Ali Tefvik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, ss. 88-89.

¹⁵⁴² Destani (ed.), *Albania and Kosovo...*, p. 275.

¹⁵⁴³ Tozer, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. II. , p. 184.

¹⁵⁴⁴ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 137.

¹⁵⁴⁵ Bu yol için *yol olarak anmanın doğru olmayacağı* ifade edilir. Bk. Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 170.

¹⁵⁴⁶ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 208.

¹⁵⁴⁷ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 503.

¹⁵⁴⁸ Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. sp.

Diğer bir görüşe göre ise *Dimitris'in Köyü* manasında *tou Moutzi* ya da *tou Mitsiou* kelimelerinin *Mitsiou-ovo*, *Mitsiovo* ve *Metsovo* imlalarını almasıyla ortaya çıkmıştı. Üçüncü öneri ise *ayı dağı* anlamındaki *Mesovouni*'nin bozulmuş hali olan *Metsovoun* ya da *Metsovo*'dan gelmekteydi. Dördüncü ve son yaklaşıma göre Ulahların tabiriyle *A-mitzio*, ki *Mitzio'da* anlamındadır, kelimesi kaynaklarda *Metsovo* ve *Messovo* şeklinde verilmekteydi. Buradan hareketle *mitzio* ya da *metzo* aslında *ortasında* demek olan *meso*'nun bozulmuş haliydi. Bu kelimeye zamanla Slavca köy anlamındaki *ovo* kelimesi eklenerek *Metsovo* ortaya çıkmıştır¹⁵⁴⁹. Bu görüşlerden Meçova'nın Slav dili kökenli *metskaovo*'dan geldiği önerisi bölgedeki slav hakimiyeti ve genel anlamda Slavca'nın yer isimlerindeki tesiri dikkate alındığında daha gerçekçi görünmektedir. Ancak diğer önerilerin de ihtimal dahilinde olduğu kabul edilmelidir.

Zighos geçidinin yakınındaki Meçova kasabasının hemen arkasında Kara Dağ manasındaki *Mavronoros Dağı* yükselmektedir. Meçova'nın, yamacı üzerinde kurulu olduğu bu dağdan başka her tarafında oldukça yüksek dağlar da bulunmaktadır. Bu şekilde kasabanın denizden yüksekliği 1500 metreye yakındır¹⁵⁵⁰. Kasaba, Mavronos Dağı eteğinde kat kat sıralanmış vaziyetteki evlerden ibaretti¹⁵⁵¹. Bu evlerin buldukları yamacın eğiminin hayli yüksek olması kasabanın ziyaretçilerini şaşırtmaktaydı. Üstelik sadece evlerin üzerinde olduğu yamaç değil çevredeki dağlar da oldukça yüksektir. Bu sebeple günün hemen her saati evlere güneş giremeyecek kadar kasabada dağların gölgesinin etkisi sürmekteydi¹⁵⁵².

Meçova kasabasında antik kalıntılar bulunmamaktadır¹⁵⁵³. Bu ise kasabanın inşa tarihine dair fikir vermektedir. Nitekim Meçova ancak 14. yüzyıl başından itibaren Grek kroniklerinde yer almaktadır. Fakat bu dönemde yerleşimin başlayıp başlamadığı kesin değildir. 15. yüzyılda Meçova'nın Ulahlarca işgal edildiği bilinmektedir. Öyle ki bu Ulahlar önceleri Tesalya'da kışlayan göçebelereydi. Yani zamanla bu göçebe köyü sürekli bir yerleşim yeri olmuştur. Bu sürecin ardından Meçova, Ulahların bulunduğu köylerden *Malakas*, *Koçuflan*, *Ameru* ve *Votnos* ile

¹⁵⁴⁹ Vassilis An. Charisis, *Greek Traditional Architecture Metsovo*, Trans. Philip Ramp, Melissa Publishing House, Athen 1989, pp. 17-18.

¹⁵⁵⁰ Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, pp. 211, 220.

¹⁵⁵¹ Tozer, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. II. , p. 169.

¹⁵⁵² Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 146.

¹⁵⁵³ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 136.

birlikte 1656¹⁵⁵⁴ yılı sonrasında bir takım ayrıcalıklar edinmiştir¹⁵⁵⁵. Bu ayrıcalıklar içerisinde vergi ve hayvan otlatmaya dair unsurlar vardır¹⁵⁵⁶. Böylece Meçova ayrıcalıklara sahip kasaba haline gelmiştir. Bununla birlikte Meçova'ya yerleşmek üzere gelen Ulahların sayısı da artmıştır. Bu durumda etkisi olan en önemli unsur ise Meçova'nın geçiş noktasında bulunması ve güvenlik bakımından önemli olmasıydı¹⁵⁵⁷.

Bu bilgilerden hareketle Meçova'nın Osmanlı idaresi ardından kurulan ve gelişen bir kasaba olduğunu söylemek hatalı olmaz. Osmanlı idaresi Tesalya ve Epir gibi bölgeleri birbirine bağlayan askerî ve ticarî öneme haiz olan bu mevkinin gelişmesini faydalı bulmuştur. Bu nedenle bölgenin yerleşime açılması ile birlikte tarıma elverişli olmayan bu yer ahalisine sunduğu vergi muafiyeti karşılığında yaz kış geçidin işlenmesini sağlamıştır¹⁵⁵⁸. Bu açıdan Meçova ahalisinin bir anlamda derbendçi oldukları söylenebilir¹⁵⁵⁹.

Meçova kasabası için kaynaklarda kasaba yerine genellikle büyük bir köy ifadesi tercih edilmiştir¹⁵⁶⁰. Kaza olarak sınırları dahilindeki köy sayısı ise 1846 yılında beştir¹⁵⁶¹. Ancak Yanya sancağında kaza teşkil edilmesi ardından Tablo 18'de gösterildiği üzere merkez ve üç köyden oluşmuştur. Kazada sadece Ulahların yaşadığı kaynaklarda açıkça gösterilmektedir. Örneğin 1875-1882 yıllarında kazada 1262 hane bulunurken¹⁵⁶² 1883 yılında sadece Meçova'da 5099 Ulah yaşıyordu¹⁵⁶³.

¹⁵⁵⁴ Bu ayrıcalıkların 1695 yılında tanındığı ve Tepedelenli Ali Paşa tarafından 1795'te kaldırıldığı nakledilir. Bk. Charisis, *Greek Traditional Architecture Metsovo*, p. 18.

¹⁵⁵⁵ Her ne kadar Grek kaynakları Meçova ve civarındaki sakinlere Ulah demeye yanaşmasa da 1510 itibarıyla *Meçova, Anilo, Mila, Votnos, Malakas, Sirak, Kalarites, Koçuflan* gibi köylerde 1230 hanenin varlığına işaret ederler. Bu ise Meçova'nın da dahil olduğu bu yerlerin yerleşime bu tarihler itibarıyla açık olduklarını gösterir. Bk. Charisis, *Greek Traditional Architecture Metsovo*, p. sp.

¹⁵⁵⁶ Rumeli'de sakin bulunan diğer Ulahlara dair uygulanan bir fermanın bahsedilmektedir. 16. yüzyıla ait bu fermana göre Meçova'ya iskan yapılmayacak, Meçovalılar hayvanlarını Tesalya, Makedonya ve Epir'de otlatabilecekler, devlete yıllık 10 napolyon vergi ödenecek, hangi dine mensup olur ise olsun Meçova'ya sığınan birisi takip edilmeyecek, Meçova toprağı kutsal sayılacak ve gelip geçenlerin bir avuç toprak dahi almalarına müsaade edilmeyecek, Meçova dahilinde yaşanan anlaşmazlıklar burada çözülecek, dinî liderlerini kendileri seçecek ve bu lider egzarh bir şekilde piskoposluğa bağlı olacaktır. Bk. Dimon N. Dimiçev, "Osmanlı Döneminde Türk-Ulah Münasebetleri", *XIII. Türk Tarih Kongresi Sunulan Bildiriler*, C. III. I. Kısım, Ekim 1999, ss. 3-4.

¹⁵⁵⁷ Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 185.

¹⁵⁵⁸ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , p. 504.

¹⁵⁵⁹ Özellikle geçitte birer Osmanlı görevlisi olarak bulunan yetkililer vardı. Bunlar geçidin aynı zamanda güvenliğini sağlamaktaydılar. Leake'in ziyaretinde geçitte Tepedelenli bir bölükbaşı ile Meçova'nın yerlilerinden kaptan *Deli İanni*, ki buradaki martolosların lideridir, bulunuyordu. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 260.

¹⁵⁶⁰ Şemseddin Sami, *Kamus 'ul A'lâm*, C. VI. , s. 4173

¹⁵⁶¹ B. O. A. , *NFS.d. 5222*, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

¹⁵⁶² B. O. A. , *Y.EE. 37-33*, 6 Rabiulahir 1327/27 Nisan 1909.

¹⁵⁶³ B. O. A. , *NFS.d. 7450*, 29 Zilhicce 1300/31 Ekim 1883.

Osmanlı kaynaklarının yanı sıra yabancı kaynaklar da buna benzer bilgiler nakleder. Buradaki ahalinin *Grek sempatzanı* olmalarına rağmen Ulah kimliklerini korudukları belirtilmiştir. Öyle ki kendi dillerini konuşamayan ahali *biz Ulahız* ifadesiyle benliklerini ifade etmekteydi¹⁵⁶⁴. Buradaki ahalinin *helenizm* etkisinden korunmasını sağlayan şey ise onlara tanınan ayrıcalıkların bir parçası idi. Meçovalılar vergilerden ve Tesalya'daki otlaklarda sürülerini beslemek konularındaki ayrıcalıklarına ek olarak doğrudan İstanbul metropolitliğine bağlıydılar. İşte kiliselerindeki bu yapı sayesinde *Grek* etkisinin sınırlı kaldığı söylenebilir¹⁵⁶⁵. Buna rağmen çoğu zaman, dilleri¹⁵⁶⁶ gibi görüntü itibarıyla de *Greklere* benzetilmişlerdir¹⁵⁶⁷. Nitekim kıyafetlerinin sıradan Rum köylüsü gibi olduğuna işaret edilmektedir. Kafalarında fes ya da bir şapka, üstlerinde koyu mavi bir mont bulunuyordu¹⁵⁶⁸. Kendilerini *cuzzo-vlachi* şeklinde çağıran bu topluluk¹⁵⁶⁹ dışında Meçova'da *Bulgar kolonosinin* de bulunduğu bazı kaynaklarda özellikle vurgulanmaktadır¹⁵⁷⁰.

Küçük bir alanda kurulmuş olan Meçova'nın¹⁵⁷¹ iki parçaya bölünen bir yerleşim düzeninin olduğu söylenebilir¹⁵⁷². Kasabanın ortasında ufak bir tepe üzerinde yıkık dökük halde eski bir kale konumlanmıştır. Bu kalenin hemen altında ise kaymakam ve onun emrindeki askerlerden oluşan bir garnizon bulunmaktaydı. İşte buradan bakıldığında kasabanın birisi daha büyük ve geniş olan iki parçaya ayrıldığı anlaşılmaktadır. Büyük olan ve içinde idarî binaların ve daha yoğun yerleşimin bulunduğu kısım kasabanın güneyine bakmaktaydı. Buraya güneş anlamında *Serinu* denilirdi ki Latincesi *Seranus*, Grekçesi *Prosilion*'du. Kasabanın diğer kısmı ise yamacın daha aşağısında ve kuzeyindeydi. *Peristeri* adı ile bilinen bu kısım günbatımı anlamındaydı ve Grekçe imlası ile *Anilion*'du. İşte kasabanın bu iki kısmına birden *Metsovo* ya da *Aminthsu* denilmekteydi. Diğer bir ifadeyle *Nkiare* uzaktaki köy, *Serinu* ise normal-merkezi köydü. Buraların eskiden ayrı iki yerleşim

¹⁵⁶⁴ Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 148.

¹⁵⁶⁵ Ayrıcalıklarının bazıları Tanzimat ile sonlandırılır. Bk. Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 147.

¹⁵⁶⁶ Bunlar bir çeşit Grekçe konuşurdu. Kelimeleri telaffuz ve vurguları ana dillerinin Grekçe olmadığını hemen gösterirdi. Bk. Cockerell, *Travels In Southern Europe...*, p. 243.

¹⁵⁶⁷ Best, *Excursions In Albania...*, p. 132.

¹⁵⁶⁸ Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, p. 390.

¹⁵⁶⁹ Hughes, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I., p. 504.

¹⁵⁷⁰ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 137.

¹⁵⁷¹ Puaux, *The Sorrows of Epirus...*, p. 136.

¹⁵⁷² Holland, *Travels In The Ioannian Isles, Albania...*, p. 212.

birimi olarak kullanıldığı halde zamanla birlikte ifade edildikleri anlaşılmaktadır¹⁵⁷³. *Prosilion-Serinu-Seranus* aslında Meçova'nın bir mahallesidir. Kasabanın güneyine bakan bu mahalle diğer bir ifadeyle Meçova'nın kuzey mahallesidir. Bunun bulunduğu dağın tam karşısında ise Meçova'nın diğer mahallesi *Peristeri-Anilio*¹⁵⁷⁴ yer almaktaydı. Kasabanın bu mahallesinde Tepedelenli Ali Paşa'nın oğullarından Muhtar Paşa'nın inşa ettirdiği konak dışında dikkate değer bir yapı bulunmamaktaydı¹⁵⁷⁵.

Meçova kasabesindeki yapılar dört fırın, yedi mezbahane, bir Grek okulu, kız çocuklarına mahsus iki okul, birisi erkek diğeri kız çocuklarına ait bakım evi¹⁵⁷⁶, kışla, hastane, 21 mağaza ve dükkan, bir tane de cami veya mescit olarak sıralanabilir. Bunlardan kaza genelinde bulunanlar ise 32 kilise ve manastır, altı okul¹⁵⁷⁷ ve iki handır. Kasaba ve köylerinde erkek çocuklarının devam ettiği beş okulda 420 öğrencinin bulunduğu bilgisi verilirken, kız çocuklarına mahsus okulda 80 öğrenci vardı. Bu okulların dışında Ulah diliyle eğitim veren bir başka okula ise 30 öğrenci devam etmekteydi¹⁵⁷⁸. Ulahlara mahsus bu okulun zamanla kapandığı anlaşılmaktadır. Balkan Harbi ardından Yunanistan'ın idaresine geçen yerlerden olan Meçova'daki bir öğretmenin naklettiği bilgilerde bu durum tespit edilmektedir. O tarihlerde bahsedilen okulda 250 öğrenci olduğunu belirten öğretmen, okuldaki Ulahların aslında *saf kan Grek* olduklarını ifade ederek durmu ortaya koymuştur¹⁵⁷⁹. Ulahların, Osmanlı idaresinde iken karşı koyabildikleri *Grek etkisi* anlaşıldığı kadarı ile Osmanlı idaresinin son yıllarında ve özellikle ardından tersine dönmüştür. Böylece Yunanlıların bölge üzerindeki hak iddialarının temel dayanak noktalarından birisi olan mezhepsel yaklaşım üzerinden inşa edilen ulus kurgusunun zamanla gerçekleşerek yerel unsurların kimliklerini yok ettiği görülmektedir.

Meçova, Yunanistan sınırında ve Tesalya ile Epir'in bağlantı noktasında bulunmasından sebeple ticari bakımdan işlek bir yerdi. Ekonomik uğraşların başında su fiçisi, çarık, kilim, çorap imâli gelmekteydi¹⁵⁸⁰. Bunlara ilaveten her türlü sebze

¹⁵⁷³ Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, pp. 182-183.

¹⁵⁷⁴ Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, p. 389.

¹⁵⁷⁵ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , pp. 259-261.

¹⁵⁷⁶ Charisis, *Greek Traditional Architecture Metsovo*, p. sp.

¹⁵⁷⁷ Okullardan ikisi Maarif Salnamelerinde kasabada buldukları açıklamasıyla isimleri beyan edilmeden Rum Mektebi olarak zikredilmiştir. Bk. *M. S.* , H. 1317/M. 1899-1900, ss. 1436-1437.

¹⁵⁷⁸ *Y. V. S.* , H. 1288/M. 1871, ss. 98-99, 108. ;*Y. V. S.* , H. 1292/M. 1875, ss. 106-107, 116. ;*Y. V. S.* , H. 1293/M. 1876, s. 119. ;*Y. V. S.* , H. 1306/M. 1889, ss. 87, 136-137.

¹⁵⁷⁹ Puaux, *The Sorrows of Epirus*, p. 138.

¹⁵⁸⁰ Ali Tevfik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, ss. 88-89.

ve hububat¹⁵⁸¹ ile *zarif koltuk* gibi dayanklı ev eşyaları, sandıklar üretilmekteydi. Oldukça bol olan ormanları yaygın olup bunlarda her cins vahşi hayvan bulunurdu ki kaza dahilindeki küçükü büyüklü ırmaklarda balık da tutulurdu¹⁵⁸². Bunlara rağmen kasabada yine de ticaretin sınırlı olduğu söylenmelidir. Çünkü kaza geneli bunu destekleyecek yerel endüstriden yoksundu. Bu sebepten kaza dahilindeki hanların büyük kısmı kapalıydı. Özellikle zarar gören köprüler nedeniyle kapanan yollarda ulaşımda meydana gelen aksaklık bunda etkili idi¹⁵⁸³. Kazada gerçekleşen üretime dair olarak kadınların elinden çıkan sınırlı miktardaki eşyalar ve dokuma işleri sayılabilir. Lakin kadınların bu uğraşı uzun yılların birikimi olmayıp Osmanlı idaresinin son dönemlerinde edindikleri bir meşguliyetti. Kadınların dışında kaza dahilindeki erkekler daha çok Yunanistan ya da civar ülkelere¹⁵⁸⁴ ticaret ya da denizcilik yapmak üzere gitmekteydiler. Meçova'da kalanlar ise daha çok esnaflıkla uğraşırdı. Ulahların yetenekli birer duvar ustaları ve marangoz olmaları sebebiyle inşaat işiyle ilgilendikleri bilinmektedir. Özellikle Tepedelenli Ali Paşa zamanında Yanya'daki evlerin büyük kısmının Meçovalı ustaların elinden çıktığı da bu şekilde nakledilmektedir. Bu sebepten Meçovalıların yapı işlerindeki maharetleri nedeniyle Pindus Dağları civarında çok meşhur oldukları bilinmektedir¹⁵⁸⁵.

Ulahların Meçova'daki ekonomik uğraşlarının yanında asıl meslekleri olan çobanlığa devam ettikleri söylenmelidir. Kışın sürüleri peşinde otlakları dolaşan erkekler yazın ailelerine geri dönerlerdi¹⁵⁸⁶. Zaten temel uğraşları olan çobanlık ve duvar ustalığı dışında ticaretle ilgilenmeleri 1719 yılı itibariyle başlamıştır. Burada Fransız acentasının kurulması ardından başlayan ihracatın peşi gelmiştir. Öyle ki Meçovalı tüccarların Venedik, Napoli, Trieste, Marsilya, Viyana, Moskova, Odesa, İstanbul, Selanik, Serez, İskenderiye gibi şehirlerde bu dönemin ardından büroları vardı. Buralara yünden imal edilen ürünler, kalın keçi kılından pelerinler-kabanlar ihracatlarının temeliydi. Ayrıca gıda ürünlerinden peynir de hatırı sayılı derecede

¹⁵⁸¹ Ancak hububat üretimi sınırlıydı. Arazisinde az miktarda mısır yetiştirilebilirdi. Daha çok Grebene ya da Tırhala'dan temin ettikleri arpa ile ihtiyaçlarını giderirlerdi. Bu arpaları ise Meçova'dan gelip geçenlerin atlarına satmak üzere alırlardı. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. IV. , p. 260.

¹⁵⁸² Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Coğrafyası*, C. III. , ss. 733-734.

¹⁵⁸³ Chirol, *Twixt Greek and Turk...*, p. 171.

¹⁵⁸⁴ Mısır, Romanya (Bk. Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. VI. , s. 4173.) Almanya ve Macaristan diğer ülkelere örnek olarak söylenebilir. Bk. Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, p. 390.

¹⁵⁸⁵ Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, pp. 72, 72, 184.

¹⁵⁸⁶ Lear, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, pp. 389-390.

etkiliydi. İtalya'ya ihraç edilen peynirin adı ise Türkçe kaşara benzer şekilde *kash kaval* olarak bilinmekteydi¹⁵⁸⁷.

3.6. Leskovik Kazası Yerleşim Birimleri

Leskovik, Yanya sancağının idarî birimlerinden birisi olarak bugün Arnavutluk sınırları içerisinde kalmış bir kasabadır. Koniçe'nin önünden geçen Viyose Nehrine dökülen Çarşova Çayı üzerinde yüksekçe bir yerdedir¹⁵⁸⁸. Kuzey ve batısında Premedi, doğusunda Kolonye, güneyinde Koniçe ve Palipogon kazaları ile çevriliydi. Ahalisi ise Toska'dır¹⁵⁸⁹. Leskovik kasabasının güneyinde Viyose Vadisi bulunmaktadır¹⁵⁹⁰. Kasaba, hemen arkasında yükselen Malsin adındaki dağın eteğindedir¹⁵⁹¹.

*Liaskowiki*¹⁵⁹², *Liaskovik*¹⁵⁹³, *Liascovik*¹⁵⁹⁴ imlalarıyla yazılan Leskovik, fındıklık-fındık yeri anlamındadır. Nitekim bu kelime fındık manasındaki *lesko* ile yer-alan anlamındaki *visko* kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş, önce *Leskaviko*, zamanlarda *Leskovik* imlasını almıştır¹⁵⁹⁵. Kelimenin kökeni bu bölgedeki köy ve yer isimlerinde sıklıkla rastlanabileceği üzere Bulgarcadır. Bu durum ilk bölümde işaret edildiği üzere uzun asırlar boyunca bölgede yaşamış olan yarı göçebe Bulgarların tesirine bir delildir.

Leskovik, kayalık bir alan üzerine kurulu küçük bir kasabaydı. Arnavutluk'un diğer *Köylerine* benzer bir şekilde düzenlendiğine işaret edilmekteydi¹⁵⁹⁶. Kasaba sakinlerinin sayısı 3000 civarındadır ki bu da küçüklüğünü göstermektedir¹⁵⁹⁷. Şemseddin Sami'ye göre kasabada birkaç cami, tekke, saat kulesi ve bir de çarşı vardı¹⁵⁹⁸. Osmanlı idaresinde genellikle Koniçe kazasının bir köyü olarak yer alan Leskovik 1880 yılında kaza ve 1883 yılında sancak merkezi yapıldığında hızlı bir gelişim kaydetmiştir. Kasabanın 1888'e kadar sancak merkezi olduğu bu dönemde idarî birimler için gereken binalar inşa edilmiştir. Leskovik'te ihtiyaç duyulan kamu

¹⁵⁸⁷ Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 186.

¹⁵⁸⁸ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. 3991.

¹⁵⁸⁹ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 140.

¹⁵⁹⁰ Metinde vadinin, kasabanın kuzeyinde yer aldığı belirtilse de bu durum kasabanın konumuna göre yapılan yön tayininden ibarettir. Bk. Puaux, *The Sorrows of Epirus*, p. 120.

¹⁵⁹¹ Ali Tefvik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 89.

¹⁵⁹² Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. ay.

¹⁵⁹³ Fraser, *Pictures From The Balkans*, p. 269.

¹⁵⁹⁴ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, pp. 142, 246.

¹⁵⁹⁵ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 140. ;Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. III. , s. 710.

¹⁵⁹⁶ Durham, *The Burden Of The Balkans*, p. 258.

¹⁵⁹⁷ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 506.

¹⁵⁹⁸ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. ay.

binaları inşa edilirken bir yandan da bu sayede artan ticari faaliyetler ile kasaba merkezindeki sivil mimari de çoğalmıştır. Bu anlamda bahsedilen süreçte hükümet konağı, hapisane¹⁵⁹⁹, hastane ve cami gibi unsurların Leskovik kasabasında inşa ve tamiratının hızlandığı söylenebilir¹⁶⁰⁰.

Leskovik'in idarî bakımdan geçirdiği bu süreçte yaşanan gelişmeye rağmen çok fazla büyüdüğünü iddia etmek yanıltıcı olacaktır. Bu sebeple kasabada yeni mahalleler kurulmasına yol açacak ölçüde bir değişimin yaşanmadığını söylemek gerekmektedir. Nitekim kasabada sadece iki mahalle bulunmaktaydı. Kasabayı ortadan ikiye ayıran yolun bir tarafında ortodoks Arnavutlar, diğerinde Müslümanlar sakindi¹⁶⁰¹. Kasabanın mahallelerinin bu şekilde ayrıldığına Osmanlı kaynaklarında da tesadüf edilmektedir. Ev inşası için izin isteyen Yorgi isimli bir ortodoks Arnavut'un bu iznine dair işlemlerde *Leskovik kasabasının Hristiyan Mahallesi sakinlerinden* denilerek duruma ortaya konulmaktaydı¹⁶⁰².

Leskovik kasabasının sakinlerinin üçte ikisi Müslümandı. Buradakiler Rumca anladıkları halde sadece Arnavutça konuşmaktaydı¹⁶⁰³. Kasabadaki Müslümanların ise büyük kısmı Bektaşî idi. Kullandıkları kıyafetler ile gayrimüslimlerden ayrılan Bektaşîlerin kıyafetlerinde çoğu altın işlemeli, yeşil, kırmızı ve sarı renklerin hakim olduğu belirtilmiştir¹⁶⁰⁴. Kasabada, Bektaşîlerin dışında Halvetiye Tarikatı'nın bulunduğu işaret eden muameleler vardır¹⁶⁰⁵. Bektaşî¹⁶⁰⁶ ve Halvetilerin mevcudiyetinin tespit edildiği kasabada cami, mescit, tekke ve kilise bulunurken köylerinde kilise ve manastırları yer almaktaydı¹⁶⁰⁷. Ancak kasabadaki camilerin sayısı ve ismi kaynaklarda açık değildir. Sadece 1888 yılında kasabada inşa edilen camiye padişahın adının verilmesi hususundaki işlemde hareketle caminin adının Hamidiye olduğu düşünülebilir¹⁶⁰⁸. Kasabada bulunduğu söylenen bu cami dışında

¹⁵⁹⁹ Hapishane masraflarına dair işlemlerde görülür. Bk. B. O. A. , *DH.MKT. 1430-85*, 16 Şevval 1304/8 Temmuz 1887.

¹⁶⁰⁰ B. O. A. , *ŞD. 2092-23*, 17 Recep 1304/11 Nisan 1887.

¹⁶⁰¹ Puaux, *The Sorrows of Epirus*, p. 121.

¹⁶⁰² B. O. A. , *İ.DFE. 10-24*, 24 Zilhicce 1318/14 Nisan 1901.

¹⁶⁰³ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

¹⁶⁰⁴ Puaux, *The Sorrows of Epirus*, p. 121.

¹⁶⁰⁵ Postnişin Şeyh Bedreddin Efendi'ye maaş tahsis talebi. Bk. B. O. A. , *BEO. 1407-105487*, 22 Recep 1317/26 Kasım 1899.

¹⁶⁰⁶ Kasabadaki Bektaşî tekkelerinden birisi 1877 yılında Abidin Baba tarafından kurulmuştur. Bk. Bk. Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, s. 241.

¹⁶⁰⁷ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 141.

¹⁶⁰⁸ B. O. A. , *DH.MKT. 1530-26*, 29 Zilkade 1305/7 Ağustos 1888.

bir de mescit vardı¹⁶⁰⁹. Müslümanlara ait dinî yapılardan cami ve mescit dışında kasabadaki türbelerin sayısı dikkat çekmekteydi. *Şeyh Süleyman, Şeyh Naci, Şeyh Osman, Şeyh Mehmed*¹⁶¹⁰ ile *Ali Baba* türbeleri bunlardan isimleri tespit edilebilenlerdir¹⁶¹¹. Kasaba dahilindeki tekke ve türbelerin yaygınlığı kaza geneli için de geçerliydi. Kaza genelinde cami ve mescit sayısı 12 iken tekke sayısı 27'dir. Kasabada Hristiyanlara ait dinî yapılar içerisinde ise yalnızca küçük bir kilise bulunmaktaydı¹⁶¹². Bu sayı kaza geneli için 226'ydı¹⁶¹³.

Görüldüğü üzere Leskovik her ne kadar küçük bir kasaba olsa da nahiye teşkilinden evvel dahi rüştiye mektebinin bulunduğu bir yerdi. Hatta bu durum idaresi altında olduğu Koniçe kazası merkezinde rüştiye olmadığı esnada da bu şekildeydi. Yani 1865 yılında Leskovik kasabasında bir rüştiyenin bulunduğu tespit edilebilir¹⁶¹⁴. Rüştiyeye¹⁶¹⁵ devam eden erkek öğrenci sayısı yıllar içerisinde 19'dan 57'ye yükselmiştir. Rüştiyeden başka ilk kademe okulu olarak kasabada bir de ibtidai mektebi bulunmaktaydı. Kasabadaki bu ibtidai dışında 1888 yılı ardından *Viriçko* köyünde inşa edildiği anlaşılan diğer bir ibtidai mektebi daha vardı. Kaza genelindeki okul sayısı ise 29'du. Bu bilgilerde gerek şehir merkezinde gerekse köylerde gayrimüslimlere ait okullara rastlanmaz¹⁶¹⁶. Ancak diğer Osmanlı istatistiklerinde açık bir şekilde birisi köyde mevcut olan iki okulun mevcusiyetine dair kayıt bulunur¹⁶¹⁷. Lakin sıbyan mekteplerine benzer şekilde kiliseler bünyesindeki okulların varlığı tahmin edilebilir. Nitekim kasabadaki kilise dahilinde bir de okul bulunmaktadır¹⁶¹⁸. Ancak yine de Leskovik ve köylerdeki ahalinin Yunanlılar ile olan münasebetinin ve Yunanlıların buralardaki etkisinin Yanya ve Zagor civarındakine benzemediği söylenmelidir. Burada gayrimüslim olsa bile ahalinin kendi dilini kullanmasının din ve eğitim konularında *Greks* etkisinin nisbeten daha az hissedilmesi ile ilişkili olduğu görülmektedir.

¹⁶⁰⁹ Yakub Çelebi bin *Ali bin Cayim* mescidi. Bk. 367 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri...*, C. III., s. 7.

¹⁶¹⁰ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Coğrafyası*, C. III., s. 710.

¹⁶¹¹ Y. V. S., R. 1308/M. 1892, s. 141.

¹⁶¹² Durham, *The Burden Of The Balkans*, p. 258.

¹⁶¹³ Y. V. S., H. 1306/M. 1889, s. 136.

¹⁶¹⁴ B. O. A., *MLMSF.d. 17860*, 29 Zilhicce 1281/25 Mayıs 1865.

¹⁶¹⁵ M. S., H. 1318/M. 1900-1901, s. 1605.

¹⁶¹⁶ D. S., H. 1288/M. 1871, s. 141. ;D. S., H. 1290/M. 1873, s. 206. ;Y. V. S., H. 1288/M. 1871, s. 94. ;Y. V. S., H. 1293/M. 1876, s. 103. ;Y. V. S., H. 1294/M. 1877, s. 116. ; D. S., H. 1301/M. 1884, s. 386. ;Y. V. S., H. 1306/M. 1889, s. 136. ;Y. V. S., R. 1311/M. 1895, s. 139, 331. ;Y. V. S., H. 1319/M. 1902, ss. 123-124, 201, 203, 256.

¹⁶¹⁷ M. S., H. 1319/M. 1901-1902, ss. 938-939.

¹⁶¹⁸ Durham, *The Burden Of The Balkans*, p. 258.

Leskovik kasabası konumu itibariyle Yanya ve Koniçe'den, Premedi ve Görice'ye giden yolun üzerindeydi. Bu sebeple ticari olarak hareketli sayılabilecek bir kasabaydı. Bu sebepten kasabadaki ahali ticari bakımdan olduğu kadar sarraflık konusundaki maharetleriyle bilinmekteydi. Burada imâl edilen ürünler içerisinde bir çeşit badem sucuğu ve badem ezmesinden yapılan kurabiyeler oldukça beğenilmekteydi. Ancak arazisinin dağlık olması ve verimli arazisinin kıtlığı nedeniyle daha ziyade koyun ve keçi yetiştirilmekteydi¹⁶¹⁹. Kasaba ahalisi kilim gibi basit ürünler imâliyle ilgilenirken arazinin müsaade ettiği kadarıyla hububat ve mısır elde etmekteydi. Koyunlardan elde edilen yapağı ve Arnavut Peyniri ile bağcılık ahalinin diğer meşguliyetlerindendi¹⁶²⁰. Kasabadaki dut ağaçları ile ipek kozası yetiştiriciliği de hayli yüksek miktardaydı. Kasabadan ihraç edilen ürünlerin başında ise kurutulmuş et gelmekteydi¹⁶²¹. Bu ticari faaliyetler, çoğu kasabada bulunan kaza genelindeki 98 dükkan ve mağaza ile dört han vasıtası ile yürütülmekteydi¹⁶²².

3.7. Filat Kazası Yerleşim Birimleri

Filat, Yanya'nın fethi ardından kısa bir süre sonra Osmanlı idaresine geçmiştir¹⁶²³. Yanya'nın batısında, Korfu Adası karşısındaki iskelelerden Siyade'nin doğusunda¹⁶²⁴, Margılıç ve Aydonat'ın kuzeyinde bir kasabadır¹⁶²⁵. Kasaba aynı zamanda Çamlık bölgesinin merkezlerinden birisiydi. Yaygın kullanımı ile *Philates*¹⁶²⁶ ve *Philatis*¹⁶²⁷ olarak bilinen Filat isminin, Koniçe'ye benzer şekilde, burada idareci olan *Filo* namındaki kişiden geldiğine inanılmaktaydı¹⁶²⁸. Bu inanış Filat ahalisi nezdinde anlatılan ve nesilden nesile aktarılan hikâye ile de uyumluydu¹⁶²⁹.

19. yüzyılın başında bir plato üzerinde ve dağlar arasındaki bu kasabada hepsi *gayet güzel inşa edilmiş* yaklaşık 400 ev bulunmaktaydı¹⁶³⁰. Toplamda 2000 ahalinin bulunduğu kasabanın ise tamamı Arnavuttu. Ancak bazı araştırmacılara göre kasaba

¹⁶¹⁹ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. ay.

¹⁶²⁰ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 142.

¹⁶²¹ Ali Tefrik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 89.

¹⁶²² Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 136.

¹⁶²³ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II. , s. 573.

¹⁶²⁴ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. 3466.

¹⁶²⁵ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 135.

¹⁶²⁶ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 122.

¹⁶²⁷ Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 185.

¹⁶²⁸ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II. , s. 573

¹⁶²⁹ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 29.

¹⁶³⁰ Vaudoncourt, *Memoirs On The Ionian Islands*, p. 122.

ahalsinin dörtte üçünün Müslüman olmasına rağmen tamamı Yunanistan etkisindeydi¹⁶³¹. Tepedelenli Ali Paşa'nın Filat'ı eline geçirmesi 1812'ye tesadüf etmektedir. Bu tarihe kadar ticaretle meşgul olan Müslüman beylerin elindeki topraklar Ali Paşa'nın idaresine geçmiştir¹⁶³². Bu dönemde Ali Paşa'ya karşı Margılıç, Aydonat, Parga ve Filat ahalisi Solyotların yanında yer almıştır. Ancak bu tarihe kadar gayet gelişmiş bir kasaba olarak tasvir edilen Filat harabe hale gelmiştir. Ali Paşa'ya karşı sürdürülen mücadelede ticari bir merkez olan kasaba adeta köye dönüşmüştür¹⁶³³. Bu durum kasabanın nüfusuna dair verilen bilgilerden de takip edilebilir. Kasabada 400-500 hane ve 2000 kadar kişinin yaşadığına dair ifadelerin üzerinden geçen yarım asırlık sürede nüfus toplamı sabit dahi kalmaz. Böylece 1889 yılında kasabada 434'ü Hristiyan olmak üzere 1576 kişinin yaşadığı anlaşılır¹⁶³⁴.

Şekil 4: Filat Kasabası¹⁶³⁵.

¹⁶³¹ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. 508.

¹⁶³² Filat'taki Müslüman beylerin özgür oldukları ve özgürlükten anladıklarının ise kanunsuzluk ve anarşi olduğu nakledilir. Bu durumdan öylesine memnundurlar ki dünyada Filat ahalisinden daha mutlusunun olmadığı söylenir. Lakin Ali Paşa'nın bu düzeni ortadan kaldırarak Müslüman beylerin hakimiyetini kırdığı tespit edilir. Buradaki erkeklerin dinçliği ve kadınların güzelliğinin ise bütün Yunanistan'da emsali görülemeyecek derecede olduğu da kaydedilir. Bk. Pouqueville, *Travels In Southern Epirus...*, pp. 17-18.

¹⁶³³ Solyotlar, Aydonat kazasındaki Hristiyan Arnavutlardır. Bk. Spencer, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. II. , p. 185.

¹⁶³⁴ Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 134.

¹⁶³⁵ George De La Poer Thesprotia, *Twelve Sketches in Double Tinted Lithography of Scenes in Southern Albania*, Day And Son, London 1855.

Filat 1846'da ikisi Müslüman dört mahallenin bulunduğu bir kasabaydı. Bu tarihte kasabadan başka kaza dahilindeki yerleşim birimleri köy ve çiftliklerdi. 44 köy ve 20 çiftliğin bulunduğu¹⁶³⁶ kazanın Yanya sancağındaki idaresinin devam ettiği süreçte bu sayının 68'e kadar çıktığı Tablo 20'de gösterilmişti. Ali Paşa'nın idareyi ele geçirmesi ardından ekonomik olarak gerilediği görülen kasabada üç cami, hamam ve bir kaç tane de su kuyusunun varlığına işaret edilmiştir¹⁶³⁷. Sonraki yıllarda kasabanın tasvirine kilise ve su deposu da eklenmiştir¹⁶³⁸.

Osmanlı kaynaklarına göre Filat kasabasındaki dört mahalleden ikisinde Müslümanlar meskûndü¹⁶³⁹. *Ali Hocat* ve *Kasimat* isimleri tespit edilebilen mahallelerdir¹⁶⁴⁰. Ancak farklı kaynaklarda kasabadaki mahalle sayısı altıdır. *Demate*, *Gjillate*, *Kaimate*, *Sejkate*, *Sarandare*, *Zejnellate* imlaları ile verilen mahallelerin isimleri görüldüğü üzere Arnavutçadır. *Demate* Mahallesi Boğalar, *Kasimate* Mahallesi Kasımlar, *Sarandare* Mahallesi Sarandeliler, *Zejnellate* Mahallesi ise Zeyneller olarak düşünülebilir. Anlaşıldığı kadarıyla Boğalar Mahallesi kasaba merkezinde bulunmakta, içinde bir de meydan yer almaktaydı. Nakledilen bilgilere göre bu meydan Yunanlılar tarafından 1930'lu yıllarda bozulur ve okul alanı olur. Ayrıca yine Boğalar Mahallesi'nde Cafer Ağa'ya ait büyük ve eski bir konağın varlığından bahsedilmektedir. Bu konak da Yunanlılar tarafından yıkılarak taşları ile okul inşa edilmiştir¹⁶⁴¹. Bu bilgiler 1846 tarihinden sonra kasabada yeni mahallelerin kurulmuş olduğunu düşündürür. Özellikle Filat kazasına yakın Sarande iskelesinden gelerek kasabaya yerleşenlerin buldukları yerin Sarandeliler olarak anıldığı ileri sürülebilir. Ancak bu altı mahalleden hangisinin Müslüman hangisinin gayrimüslim Mahallesi olduğu belirtilmemiştir. Diğer bir husus ise zaman zaman bazı kaynaklarda gösterilen mahalle isimlerinin Osmanlı kaynakları ile uyuşmadığıdır. Burada yerel ahalinin mahalleye verdiği bir ismin resmi kaynaklardakilerden farklı olması durumunun yaşanabileceğine dikkat etmek gerekmektedir.

19. yüzyılın başında kasabada üç caminin mevcut olduğu belirtilmiştir. Lakin kasabadaki cami sayısına ilişkin bilgiler ilerleyen yıllarda belirsiz bir hal alır. Bu

¹⁶³⁶ B. O. A. , *NFS.d. 5222*, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

¹⁶³⁷ Pouqueville, *Travels In Southern Epirus...*, p. 18.

¹⁶³⁸ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

¹⁶³⁹ B. O. A. , *NFS.d. 5222*, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

¹⁶⁴⁰ B. O. A. , *NFS.d. 5218*, 29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836.

¹⁶⁴¹ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, pp. 29, 32-33.

kaynaklarda kasabada sadece bir kaç caminin bulunduğu bahsedilmiştir¹⁶⁴². Camilerden bir tanesinin giderlerini karşılamak üzere vakfedilen dükkânları bulunmaktaydı. Bu dükkânlar ise kasaba merkezinde yer alıyorlardı¹⁶⁴³. İsimleri verilmeyen camilerden birisinin *Veyis Koç Ağa* adındaki hayır sever bir kişi ve diğerinin kasaba ahalisinin yardımları ile inşa edildiği anlaşılır¹⁶⁴⁴. Veyis Ağa Camii kasabadaki pazarın yanında bulunmasından sebeple *Pazar Camii* şeklinde de anılır ki adının bu şekilde olması daha muhtemeldir¹⁶⁴⁵. Kaza genelindeki 34 cami olduğu görülmektedir¹⁶⁴⁶. Filat kasabasında Hristiyanlara ait dinî kurumlar içinde ise bir kaç kilise mevcuttu. Nüfus defteri verilerine göre ise kasabada ayrıca üç manastır vardı¹⁶⁴⁷. Bu sayı kaza geneli için ise 60 kilise ve manastır şeklindedir¹⁶⁴⁸.

Kasabada bahsedilen iki cami dışında birisi kasaba merkezinde olmak üzere iki medrese mevcuttu¹⁶⁴⁹. Kasabadaki medrese, merkezdeki caminin yanındaydı¹⁶⁵⁰. Bahsedilen medresenin dışında kazanın köylerinden birisinde diğer bir medrese bulunmaktaydı. *Konsepol* köyündeki medresenin 7500 kuruşluk vakıf gelirinin olduğu ve 1870 yılında inşa edildiği tespit edilmektedir. Ayrıca her iki medrese dahilinde birer imaret de bulunmaktaydı¹⁶⁵¹. Konsepol köyündeki medrese ve imaretin Hasan Ağa isimindeki caminin yanında olması muhtemeldir¹⁶⁵². Her iki medrese de ahali tarafından inşa edilmiştir¹⁶⁵³.

Kasabada medrese ve camilerin dışında eğitim kurumu olarak rüştiye vardı¹⁶⁵⁴. Rüştiyenin yanında kaza genelinde Müslüman çocuklarından 620'sinin devam ettiği 32, 410 Hristiyan çocuğun devam ettiği 25¹⁶⁵⁵ sıbyan mektebi mevcuttu. Kasabadaki okullara devam eden Hristiyan öğrenci sayısı ise 25'ti¹⁶⁵⁶. Kaza genelindeki bu

¹⁶⁴² Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Coğrafyası*, C. II. , s. 573

¹⁶⁴³ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 30.

¹⁶⁴⁴ Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 136.

¹⁶⁴⁵ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 33.

¹⁶⁴⁶ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 98-99. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, ss. 106-107.

¹⁶⁴⁷ B. O. A. , *NFS.d.* 5222, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

¹⁶⁴⁸ Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, ss. 106-107.

¹⁶⁴⁹ M. S. , H. 1317/M. 1899-1900, ss. 1436-1437.

¹⁶⁵⁰ Rrapaj, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I, p. 32.

¹⁶⁵¹ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, s. 134.

¹⁶⁵² Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri...*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, s. 297.

¹⁶⁵³ Y. V. S. , R. 1311/M. 1895, s. 207.

¹⁶⁵⁴ Şemseddin Sami, *Kamus 'ul A'lâm*, C. V. , s. 3466.

¹⁶⁵⁵ Bunlardan birisi kasaba içerisinde, diğeri ise Plaşoviçe köyünde bulunmaktaydı. Bk. M. S. , H. 1319/M. 1901-1902, ss. 938-939.

¹⁶⁵⁶ Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 196. ;Y. V. S. , H. 1306/M. 1889, s. 85. ;Y. V. S. , R. 1308/M. 1892, s. 256.

okullardan dördü ibtidai mektebi iken bunlardan sadece biri kasabadaydı¹⁶⁵⁷. Diğerleri *Konsepol*, *Löbs*, *Şalis* gibi köylerdeydi¹⁶⁵⁸. Bu bilgilerden hareketle kasabada *Greks etkisinin* fazla olduğu iddiasına rağmen Rum okullarının yoğunluğuna dair bir veriyle karşılaşılmaz.

Filat sakinleri genellikle çalışkan çiftçi ve üretici olarak tanımlanmışlardır¹⁶⁵⁹. Osmanlı Devleti ile olan iyi ilişkileri onların *sadık Müslümanlar* şeklinde değerlendirilmesine neden olmuş ve ticaretle uğraşan Müslümanlar olarak tanıtılmışlardır¹⁶⁶⁰. Filat'ın ticari kimliğine işaret edecek veri olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde kasabada 100 dükkan ve üç hanın bulunduğu söylenebilir¹⁶⁶¹. Ayrıca kaza genelindeki ormanlar ve bu ormanlardaki vahşi hayvanların çeşitliliği nedeniyle av için İngiltere ve Fransa gibi devletlerden birçok avcının ziyaret ettiği bir yerdi. Genel olarak oldukça dağlık bir yapıda olmasına rağmen badem ve zeytin ağaçlarının bolca bulunduğu kazada verimli vadiler de mevcuttu. Ancak yeteri kadar ziraatle uğraşmadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki çoğu yabancı zeytin ağaçlarının aşılınması işi bile nadiren yapılmaktaydı¹⁶⁶². Bunun yanında kaza yakınlarındaki Siyade memlehasından tuz temin edilmekteydi¹⁶⁶³. Kazadaki ekonomik faaliyetlerin büyük kısmını oluşturan bu unsurların yanında kilim, çorap, çuval imal edilirken papuç ve çarık sanatı oldukça revaçta olan işlerdi. Bu ürünler az miktarda da olsa ihraç edilmekteydi. İthal edilenler kahve, şeker, sabun gibi ürünlerdi. Kasabının ticaretinin gerçekleştiği yerler ise İstanbul, Korfu, Trieste, İskenderiye ve İzmir gibi şehirlerleydi¹⁶⁶⁴.

3.8. Grebene Kazası Yerleşim Birimleri

Grebene, doğusunda Serfiçe ve Kozana, kuzeyinde Naslıç ve Kesriye, batı-güneybatısında Meçova ile Yanya, güneyinde ise Yunanistan ile çevrelenmiş kaza merkezi bir kasabaydı¹⁶⁶⁵. Kasabanın yanından kendi ismi ile bilinen bir dere

¹⁶⁵⁷ 1902 yılında 67 kayıtlı erkek öğrenci vardır. Bk. *Y. V. S.* , H. 1319/M. 1902, s. 202.

¹⁶⁵⁸ Sırası ile 820, 414 ve 326 kişinin yaşadığı köylerdir. (Bk. *Y. V. S.* , R. 1311/M. 1895, ss. 123, 200-201.) Öğrenci sayıları ise 26, 34 ve 41'dir. Okulların inşa tarihleri *Konsepol*'de 1888, diğer ikisinde 1893 yılına tesadüf eder. Bk. *Y. V. S.* , H. 1319/M. 1902, ss. 119, 203, 205.

¹⁶⁵⁹ Baldacci, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, p. sp.

¹⁶⁶⁰ Pouqueville, *Travels In Southern Epirus...*, p. 17.

¹⁶⁶¹ *Y. V. S.* , H. 1308/M. 1871, s. 134. ; *Y. V. S.* , H. 1294/M. 1877, s. 195.

¹⁶⁶² Şemseddin Sami, *Kamus 'ul A'lâm*, C. V. , s. 3466.

¹⁶⁶³ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II. , s. 573

¹⁶⁶⁴ *Y. V. S.* , H. 1288/M. 1871, s. 135. ; *Y. V. S.* , H. 1292/M. 1875, s. 158. ; Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II. , s. 574.

¹⁶⁶⁵ B. O. A. , *HRT.h. 162*, 1 Zilhicce 1329/23 Kasım 1911.

geçmekteydi¹⁶⁶⁶. Kasabada ve bu bölgede yoğun olarak bulunan Ulahların kasaba için tercih ettikleri *Ghrevena*, *Grebene* imlasının Türkler tarafından da *Grebene* ve bazen *Gerebina* şeklinde kullanıldığı ileri sürülmektedir¹⁶⁶⁷. Bu kullanımın asıl şeklinin ise *Grevena* olduğu belirtilmektedir¹⁶⁶⁸.

Bugün Yunanistan sınırları içerisinde, Batı Makedonya’da bulunan Grebene kasabası, Osmanlı idaresindeyken Epir ile Makedonya arasındaki iletişimde önemli bir konumdaydı. Bu konumu sebebiyle Tesalya Harbi sırasında Osmanlı Devleti’nin Epir ile Makedonya irtibatını kesmek düşüncesiyle düzensiz Yunan birliklerinin saldırısına maruz kalmıştır¹⁶⁶⁹. Bu açıdan bakıldığında kaza merkezi olan kasabanın, Yanya vilayetinin ve özellikle Epir’in doğal sınırı dışında bulunmasına rağmen neden Yanya sancağına dahil edildiği anlaşılır. Öyle ki Yanya vilayetinin Meçova üzerinden Tırhala ile birlikte Selanik ve Manastır vilayetleriyle olan irtibatı Grebene vasıtasıyla da sağlanmaktaydı.

Grebene sakinlerinin büyük kısmının Ulah olduğu belirtilmişti. Bunlar 12. yüzyıl itibariyle Tesalya’nın hemen her yerine yayılan topluluklardı. Bu nedenle *Ulah ülkesi* de denilen Tesalya’da Ulahların varlıkları oldukça belirgindi. Ancak Grebene ve çevresine Ulahların gelmeleri bu kadar erken değildir. Leake’e göre Ulahların Pindus ve civarındaki yerleşimlerinin 250 yıldan yani 16. yüzyılın ortasından daha eskiye dayanmamaktaydı¹⁶⁷⁰. Buna göre Tesalya’da yayılan Türk hâkimiyetinin yarattığı *baskıyı* hafifletmek üzere buralara gelerek yerleşmişlerdi¹⁶⁷¹.

Kasabanın yerleşime açılması ardından uzun bir müddet gelişmediği anlaşılmaktadır. Öyle ki 1661-1714 yıllarında yaşayan Atina Piskoposu Meletios’tan nakledildiğine göre kasabada sadece bir mahalle bulunuyordu. Bu dönemde Grebene’nin ve bu mahallenin ismi de yerel kullanımda *Avles* idi. *Avles* denilen bu yer 19. yüzyıl boyunca görüleceği üzere sadece Hristiyanların oturduğu kısımdı. Kasabadan geçen ırmağın batı tarafındaki bu kısma *Avles*, ırmağın karşısında doğusundaki kısma ise *Tshakalia* denilmekteydi. Müslümanların kasabaya gelmesi

¹⁶⁶⁶ *Grevenó* imlası ile verilir. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. I. , p. 303. ;Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, s. 89.

¹⁶⁶⁷ Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, pp. 11, 23-24.

¹⁶⁶⁸ Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, s. 89.

¹⁶⁶⁹ Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 22.

¹⁶⁷⁰ Leake’in bu ifadesine rağmen Grebene’deki piskoposluğun ve burada görevli piskoposlar 13. yüzyıla kadar takip edilebilir. (Bk. Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, pp. 22-23.) Ancak bu durumun kasabanın gelişim süreci ile çelişen yönleri vardır. Yine bir piskopos olan Meletios’un anlattığı bilgiler ile bu kısmen çelişir.

¹⁶⁷¹ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. I. , p. 274.

üzerine ise Hristiyanların sakin oldukları Aveles'e *Varoshi* denilmiştir. Bu dönemde kasabaya yerleşen Müslümanlar Yunan Bağımsızlığı ardından Hristiyan bir devlet idaresinde yaşamak istemeyen ve Mora'da bulunan *Lala*¹⁶⁷² Müslümanlarıydı. Bu göç esnasında Hristiyanların yaşadığı kısımda hareketlilik başlamıştır. 1837 yılında büyük bir kilise inşa edilmiş ve bu kilise *St. George, St Demetrius ve St Akhillios*'a adanmıştır. Ancak daha önceden *St George* adında küçük bir kilisenin bulunduğu bu alan etrafında daha 1780 yılı civarında evler inşa edilmiştir¹⁶⁷³.

Bu anlatımda kasabada Lala'dan gelen Müslümanlardan evvel Hristiyanlardan başka kimsenin bulunmadığı tarif edilmektedir. Ancak kasabaya, 19. yüzyıl başında yani bahsedilen göçün gerçekleşme nedeni olan Rum isyanından ve bunun neticesinden evvel giden Leake'e göre durum böyle değildi. Leake'in ziyaretinde kasabanın yukarıda anlatıldığı şekliyle iki parçadan oluştuğu belirtilmiştir. Atina Piskoposu ile benzer şekilde Leake nehrin batısındaki kısımda bir kilisenin ve bu kilise çevresinde 20 evin bulunduğunu belirtmektedir. Ardından Hristiyan Mahallesi'nin bir mil uzağında ve kuzeydoğusunda, nehrin karşısında *Türk Mahallesi* dediği *Grevenó*'yu tarif ederek burada 18 hanenin bulunduğunu nakletmektedir. Yani daha Lala Müslümanlarının kasabaya gelmesinden-Yunan Bağımsızlığı'ndan evvel kasabada zaten Müslümanların sakin olduğu ve kasabanın iki kısımdan oluştuğuna işaret edilmiştir¹⁶⁷⁴. Grebene'nin gelişimi hakkında Atina Piskoposu ile Leake'in ifadelerindeki bu farklılık Rumların Epir ve Tesalya'da olduğu gibi Makedonya üzerindeki hak iddialarının temellerini oluşturmak üzere tarihte yaptıkları tahribata bir örnek olarak görülebilir.

Bu şekilde iki mahalleden oluşan Grebene kasabasında *Kasabas* diye anılan tarafında Müslümanlar oturmaktaydı. Kasabanın bu kısmında pazar, dükkanlar, hükümet konağı, ile hapisane bulunmaktaydı. Kasaba Hristiyanlarının oturduğu kısma-mahalleye verilen isim anlatıldığı üzere *Varoshi*'dir. Alçak bir tepe üzerinde piskoposun evi, büyük kilise ve piskoposun evine yakın Hristiyanların evleri yer almaktaydı¹⁶⁷⁵. Müslümanları buldukları yerin merkezinde bir cami ve mezarlık mevcuttu. Kasabanın batısında kalan bu kısımda eskiden *St Akhillios* kilisesi

¹⁶⁷² *Lalla* olarak adlandırılan bu kabile 14. yüzyılda Mora'ya göç etmişti. Bk. Finlay, *History Of The Greek Revolution*, Vol. I. , pp. 34, 35, 37.

¹⁶⁷³ *Lala Türkleri* ifadesini kullanır. Buradan Müslüman Arnavutların da Türklerin de kast ediliyor olması muhtemeldir. Lakin buna dair kesin bir açıklama yapılmaz. Bk. Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 28.

¹⁶⁷⁴ Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. I. , pp. 302-303.

¹⁶⁷⁵ Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 27.

bulunmaktaydı. Kasabadaki diğer cami ise bu kilisenin doğusuna doğru gidildiğinde yer almaktaydı. Bu ikinci cami *Ayia Paraskevi* kilisesi üzerinde yükselmiştir. Yani kasabada *Avles* denilen kısımdaki kilise etrafında yoğunlaşan Hristiyan yapılaşmasının yanı sıra daha sonradan Müslümanların yaşamaya başladığı karşı tarafta hali hazırda iki kilise mevcuttu. Ancak bu kiliselerin *Lalatlarn* kasabaya gelmesi üzerine yıkılarak yerlerine cami yapıldığı anlaşılmaktadır¹⁶⁷⁶.

Görüldüğü üzere Grebene ilk önce bir köydür. Ardından Mora'dan gelen Lala Müslümanlarının yerleşmesi ile büyümüştür. Bu haliyle Grebene, Müslümanların yerleşimi ardından kasaba haline gelmiştir. Öyle ki 1846 yılında iki mahalle, bir manastır, 86 köy ve çiftlik ile 2018 hanenin bulunduğu bir kazanın merkeziydi¹⁶⁷⁷. Köylerinin büyük kısmında Ulahların meskun olduğu söylenebilir. Nitekim bu köylerden *Kalarites* ve *Serak* gibileri oldukça büyük olup 300'ün üzerinde haneden oluşmaktaydı. Bu ikisinde çalışmak üzere köy dışında bulunanlar hariç tutulduğunda bile toplamda 6000 kişi yaşıyordu. Ulahların meskun oldukları köyler içerisinde 300'er haneye sahip *Avdhela* ve *Perivolia* yer almaktaydı. Grebene'deki köyler içerisinde Leake'in ifadesi ile *her zaman olduğu üzere alçak ve verimli arazilerde yerleşen Türkler* de bulunmaktadır. *Tjurkli* ve *Kryftissa* Türklere ait köylerin en büyükleriydi¹⁶⁷⁸. Ancak Bekir Fikri Bey'in de ifade ettiği üzere buralarda Osmanlı Devleti'nin ilgisizliği sebebiyle *halk dili* olan Türkçe ve Arnavutça zamanla unutulmuştur¹⁶⁷⁹. Eserinde her fırsatta burasının Türklüğüne vurgu yapan Fikri Bey'in bu ifadesi Grebene'de yaşanan dönüşümü gözler önüne sermektedir.

Grebene, Yanya vilayetinin teşkil edildiği yıllarda 28 köprü, 230 çeşme, iki kiremithane, üç kahvehane, dört fırın, sekiz değirmen, 18 han, 110 dükkan ve mağaza, 162 kilise ve manastır, 40 sıbyan mektebi, bir imaret ve medrese, beş tekke ve türbe, 17 cami ve mescidin bulunduğu kazanın merkeziydi¹⁶⁸⁰. Kaza genelinde gösterilen yapılardan iki caminin kasabada bulunduğu ve bunlara imaretle birlikte medresenin eklendiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında kasabada saat kulesi, dört

¹⁶⁷⁶ Bu üç kiliseden başka kasabadaki diğer kiliselerin isimleri *St. Demetrius*, *St. Nicholas*, *St. Athanasius* şeklindedir. Bk. Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 28.

¹⁶⁷⁷ B. O. A. , *NFS.d. 5222*, s. 103, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.

¹⁶⁷⁸ Türklerden kast edilenin Müslüman Arnavutlar olması ihtimal dahilindedir. Ancak Bekir Fikri Bey'in ifadesi ile birlikte değerlendirildiğinde durum farklı bir hal almaktadır. Bk. Leake, *Travels In Northern Greece*, Vol. I. , pp. 276, 304.

¹⁶⁷⁹ Bekir Fikri, *Balkanlarda Tedhiş ve Gerilla*, Grebene, Belge Yayınları, İstanbul 1976, s. 2.

¹⁶⁸⁰ Y. V. S. , H. 1288/M. 1871, ss. 98-99. ;Y. V. S. , H. 1292/M. 1875, ss. 106-107.

Hristiyan mektebine karşılık bir ibtidai mektebi, içerisinde 102 dükkanın bulunduğu çarşısı ve pazarı ile yedi han vardı¹⁶⁸¹.

Grebene'nin, çevresindeki yerleşim birimlerinin aynı zamanda ticari merkezi olduğu da tespit edilmektedir. Buralardan alışveriş yapmak üzere her pazartesi günü kurulan pazara civar köylerden çok sayıda kişi gelmekteydi¹⁶⁸². Ayrıca kasabada her yıl 15 Mayıs itibarıyla başlayan bir panayır da kurulmaktaydı¹⁶⁸³. Nitekim Grebene dahilinde yapılan tereyağı civar kazalarda yapılanlardan oldukça şöhretliydi¹⁶⁸⁴. Bunun için arazisi dağlık olan kazanın verimli bazı ovaları bulunduğundan hububat ve bakliyat elde edilerek küçük baş hayvancılığına yoğunlaşmaktaydı. Kadınların dokuma işleri de bu ticari faaliyetlere eklendiğinde ticari bakımdan dikkate değer yapısının bulunduğu söylenebilir¹⁶⁸⁵.

¹⁶⁸¹ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. 5., s. 3834.

¹⁶⁸² Wace and Thompson, *The Nomads Of The Balkans*, p. 29.

¹⁶⁸³ Y. V. S. , H. 1293/M. 1876, s. 107. ;Y. V. S. , H. 1294/M. 1877, s. 121.

¹⁶⁸⁴ Ali Tevfik, *Memâlik-i Osmaniye Coğrafyası*, 1318, s. 111.

¹⁶⁸⁵ Şemseddin Sami, *Kamus'ul A'lâm*, C. V. , s. 3834.

SONUÇ

19. yüzyıl, özellikle imparatorluklar içerisindeki toplulukların uluslaşma sürecinin başladığı dönemlere şahitlik etmesi bakımından ilgi çekmektedir. Bu sürecin bir parçası olarak mevcut hoşnutsuzlukların sistematik bir şekilde ifade edilmesi ile çizilen bir geçmiş-gelecek tasavvuru önemli bir etken olmuştur. Bu açıdan tarihi olayların ihtiyaca binaen yeniden değerlendirilmesiyle istenilen geleceğin inşasına çalışılmıştır. Bunun bu denli etkili olabileceğinin farkında olunmuş mudur bilinmez. Lakin sonuçları itibariyle bakıldığında bahsedilen yüzyıl ve devamında sanayileşme süreçlerini tamamlamış ve birbirleri ile rekabet halindeki devletlerin hamleleri ile Balkanlar'da yeni siyasi sınırlar ortaya çıkmıştır. Bunda kullanılan en önemli unsur ise tarihi coğrafyanın bir şekilde kurulması istenen ulus-devletin sınırları ile uyumlu hale getirilmesi çabalarıdır.

Günümüzde Arnavutluk olarak ifade edilen coğrafyanın siyasi sınırları bahsedilen dönem neticesinde yeniden düzenlenmiştir. Yunanistan'ın, Avrupa'nın "Doğu" üzerine kurmayı arzuladığı tahakkümün ileri bir karakolu haline getirilmesi düşüncelerinin meyvesini verdiği dönemde, Balkanlar'da siyasi sınırların yeniden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca bu dönemde ulus devletleşme sürecinin yaşandığı tek yer Yunanistan değildi. Bulgaristan, Karadağ, Sırbistan gibi devletlerin siyasi sınırlarının çizilmesi süreci de eş zamanlı gibidir. Üstelik bu devletlerin Balkanlar'ın yeniden şekillenmesi ve Doğu-Batı ilişkilerinde üzerlerine yüklenmiş roller aynı zamanda birbirleri ile menfaat çatışmalarına da yol açmıştır.

Bahsedilen devletlerin ortaya çıkması sürecinde Yunanistan'ın kurulması ve sonrasında gösterdiği yayılmacı politikalar itibariyle beşerî Arnavutluk coğrafyası ile olan münasebeti diğerlerinden daha farklıdır. Öyle ki Yunanistan'ın ulus devletleşme sürecinde kullanılan ve belki de en başat özelliklerinden birisi Greklerin tarihi bakımdan ortodoks mezhebi ile olan alakasıydı. Yani Rumların, batının romantik tarih yazımının ve merakının neticesinde uluslaşması sürecinde din-mezhep etkili olmuştur. Bu şekilde bir devletin teşkilinde aranan unsurların başında gelen nüfus gereksinimi de olabildiğince giderilmiştir. İşte Yunanistan'ın kurulması ve uluslaşması esnasında temel dayanak olarak kullanılan ve kültürel boyutları itibariyle gayet işlevsel olan mezhep meselesi bu devletin siyasi sınırlarının tespiti için de temel alınmıştır. Bu açıdan Yunanlılar sadece Grekleri değil, yüzyıllar boyunca Ortodoks mezhebine mensup olmuş Arnavut, Ulah, Bulgar ve Çingeneleri de birer

Yunanlı saymışlardır. Böylelikle hak iddiasında buldukları toprakların sınırlarını da sürekli genişletmişlerdir.

Yunanistan'ın kurulması ve sınırlarının genişlemesi sürecinde ilk çağlardan itibaren kendisinden-Grek olmayanlardan duyduğu rahatsızlığı bir kenara bıraktığı görülmektedir. Antik dönemde ve ilk çağlarda Grek aydınlarının Greklerin kendileri dışındakileri tanımlamaları akla getirildiğinde durum daha net anlaşılmaktadır. Bu dönemlerde Grek olmayan topluluklar sadece dil ve ırk değil kılık kıyafet gibi kültürel unsurlar bakımından farklılıklarına işaretle Greklerce barbar olarak nitelendirilmişlerdir. Bu ötekileştirme aynı zamanda Grekler ile onlara yakın coğrafyalarda yaşayan topluluklar arasındaki farkın mevcudiyetine işaret ettiği gibi tarihi coğrafyanın tespitinde de yararlı bilgiler içermektedir. Nitekim tarihi süreçte toplulukların temas içinde oldukları coğrafya ve bu coğrafyanın sakinleri kimi değişiklikleri barındırabilmiştir. Zaman içerisinde siyasi, askeri ve mali bakımdan kuvvetlenen ve tesiri artan toplulukların yayılarak etkili oldukları coğrafya bazı hallerde genişleyebilmiştir. Bu açıdan kesintisiz bir zaman diliminde sadece tek bir topluluğun hakimiyetinde kalmış bir coğrafyadan bahsetmek mümkün olsa bile bunun nadir bir durum olduğu açıktır.

Günümüzde *Kuzey Yunanistan* olarak ifade edilen bölgenin bu açıdan değerlendirilmesinde fayda vardır. Öyle ki Narda Körfezi'nin kuzeyi ki burası antik dönemlerden itibaren Greklerin hakim olduğu yarım adanın kuzey ucu olarak kabul edilmiştir, Arnavutluk'un bir parçasıydı. Bu açıdan bakıldığında Greklerin, Arnavutluk'un belirli liman kentlerinde kurdukları küçük koloniler vasıtası ile oluşturdukları varlıklarını kadim dönemlere kadar dayandırarak bu coğrafya ahalisinin de Grek olduğu iddiası tarihi gerçeklerle bağdaşmamaktadır. İşkodra'nın kuzeyinden Narda Körfezi'ne kadar olan bölgede Arnavutların yoğun olarak meskun buldukları tarihi dönemler içerisinde çeşitli süreçlerden geçmiş olsa bile tespit edilebilmektedir. Ayrıca bu coğrafyadaki Grek varlığından ziyade Arnavutlar dışında Bulgar, Slav ve Ulah gibi unsurların tesiri daha uzun yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Lakin bu toplulukların Balkanlar ve özellikle Arnavutluk üzerindeki hakimiyetleri esnasında din temelli bir hegemonya tesis edemedikleri görülmektedir. Bu durum şüphesiz bahsedilen işgallerin yaşandığı yüzyıllardaki hakimiyet-egemenlik tesisi algısındaki farklılıktan kaynaklanabilir. Ancak Greklerin Helen

kültürünün taşıyıcısı olarak bunu siyasi, askeri ve mali yayılmalarında bir araç olarak kullandıkları bilhassa 19. yüzyıl ve sonrası itibariyle söylenebilir.

Yunanlıların buldukları ve yayılmayı düşündükleri coğrafya üzerindeki hak iddialarının temelinde kadim zamanlardan itibaren orada yaşadıkları fikri yatmaktaydı. Nitekim bu şekilde Güney Arnavutluk'un büyük kısmı *Kuzey Yunanistan* şeklinde anılmıştır. Hatta bölge ile irtibatlı çalışmaların ekserisi de bu tabiri kullanmaktan geri durmamaktadır. Ancak Arnavutların ataları olduğu kabul edilen Pelasgların ve ardından İllirilerin, Greklerin hak iddiasında buldukları bölgelerdeki varlıkları şüphe götürmemektedir. Bu kaniya sadece Grek tarihçilerin ifadeleri üzerinden yapılacak bir değerlendirme ile dahi ulaşılabilmektedir. Üstelik Greklerin Güney Arnavutluk, Epir ve Toskalık denilen bölge ile yoğun temasından çok önceleri Avrupa Hunları ve ardından Bulgarların varlıkları görülmektedir. Bu toplulukların Arnavutluk ama özellikle Güney Arnavutluk ile etkileşimi esnasında Greklerin tarihi yarım adaları içerisindeki varlıkları devam etmekteydi.

İlliryalı kabilelerin Kuzey Arnavutluk'tan güneye inmeleri M.S. 3. yüzyılda Slavların güneye hareketleri ile başlamıştır. Ardından bölgede egemenliğini tesis eden Roma İmparatorluğu'nun etkisi sürmüştür. Bu dönemde İlliryalı kabilelerin Makedonlar ve Ulahlar ile karıştıkları söylenebilir. Roma'nın hakimiyeti M.S. 395 yılında yaşadığı güç kaybı neticesinde Balkanlar'da Pelasgların ve devamında İlliryalıların buldukları bölgeler itibariyle yeniden değişikliğe uğramıştır. İlliryalı kabilelerin buldukları yerlerden daha yüksek alanlara yerleşmeleri ve Güney Arnavutluk'tan kuzeye, Kuzey Arnavutluk'tan güneye ve doğuya göçleri yaşanmıştır. Bu hareketlerin temelinde Attila ve askerlerinin faaliyetleri bulunmaktaydı. Nitekim 4. yüzyıl itibariyle Türklerin neredeyse kesintisiz bir şekilde Balkanlar, Trakya ve Arnavutluk ile olan münasebeti artarak devam edecek şekilde ortaya çıkmıştır.

Attila'nın Balkanlar'daki faaliyetleri ardından Bulgarların siyasi bir teşekkül olarak geniş bir alandaki varlıkları dikkat çekmektedir. Bulgarlar, Güney Arnavutluk'ta 19. yüzyıl ortalarına kadar sadece toponomik olarak değil kültürel ve fiziki olarak da varlıklarını muhafaza edecek kadar etkili olmuşlardır. Bunu Bulgarların bölgedeki varlıklarını Roma'nın hakimiyetinin ardından Bizans'ın devam eden otoritesi esnasındaki etkilerinden de anlarız. Öyle ki Bizans'ın bölgede hakimiyetini tesis için uğraştığı dönemlerde Tesalya ve Epir bölgelerinde Makedon,

Ulah ve Bulgar hareketlilikleri devam etmiştir. Bulgarların askeri ve siyasi bakımdan güçlerini hissettirdikleri 5. yüzyıldan 9. yüzyıla değin bu süreç devam etmiştir. Yani Greklerin 19. yüzyılda *Kuzey Yunanistan* olarak adlandıracakları yerlerdeki faaliyetlerinin adı geçen asırlarda olabildiğince kısıtlı olduğu bir dönemden bahsetmek mümkündür. Aslında gerek Bulgarların ve gerekse sonradan bölgede siyasi varlıklarını tesis eden Slavların hakimiyeti süresince Greklerin liman kentlerinde kurdukları ticaret kolonileri dışında bölgedeki varlıkları yoğun değildir.

Bulgarların İllirya-Epir-Güney Arnavutluk ve Tesalya içlerine kadar uzanan etkinliklerinin görüldüğü dönemlerde, M.S. 3. yüzyılda kuzeyde Slav etkisi ile güneye inmek zorunda kalan İllir ve Ulah kabileleri tekrar kuzeye göçe zorlanmışlardır. Aynı şekilde Slavların 640 yılında Avarların baskısı üzerine güneye inmeleri üzerine İlliryalı kabileler yeniden kuzeydoğudan güneye göç etmek zorunda kalmışlardır. Bulgarların, Epir’de kısmen güç kaybı yaşadıkları 10. yüzyıl ardından 11. yüzyılda yeniden Epir’e hakim oldukları bir süreç yaşanmıştır. Ancak artık yavaş bir şekilde Türklerin Bulgarlar vasıtası ile Epir üzerindeki siyasi güçleri azalmıştır. 11. yüzyılda kısa süreli de olsa bölgenin Normanlar tarafından istilası bunun bir göstergesidir. Ayrıca 13. yüzyılda Epir’de kurulan Yanya merkezli despotluk da bu sürecin bir devamı ve neticesidir.

13. yüzyılda Bizans’ın siyasi ve askeri bakımdan Haçlı Seferleri’nin de etkisi ile gerilemesi ve Yanya Despotluğu’nun kurulmasıyla Arnavutluk’un genelinde görüldüğü üzere yabancı senyörlerin idaresindeki siyasi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Ahalisinin genellikle Arnavut olduğu ve güneye-Tesalya’ya inildikçe Ulahların demografik yapı içerisinde yoğunlaştığı bu siyasi teşekküllerin özelliği durumdan memnun olmayan Bulgar, Arnavut ve Ulahlarca saldırılara maruz kalmasıdır. Öyle ki Osmanlı Devleti’nin ve öncesinde Aydınoğlu Beyliği’nin gerek Bizans ve gerekse bahsedilen siyasi oluşumlar tarafından Arnavutluk’a davet edilme nedeni de bunlardır.

Bu dönemde Güney Arnavutluk’ta-Epir’de görülen siyasi birliklerin yönetici kademesi içerisindekilerin bazılarının ve din adamlarının hemen hepsinin Grek kökenli olması Greklerin bölgedeki varlıklarının bir delili olarak ileri sürülmektedir. Oysa ki bu dönemde siyasi olarak varlıkları tespit edilen oluşumların yönetim kademesindeki soyluların birçoğu Grek değildi. Bunlar daha çok Sırp veya kıta Avrupa’sından maceraperest soylulardan oluşmaktaydı. Bu soylular genellikle yerel

feodal ailelerin desteği daha doğrusu daveti ile geldikleri topraklarda idareci olarak bulunmuşlardır. Yerel ileri gelenlerin desteğini alarak kurdukları siyasi teşekküller ise çoğu zaman halkın desteğinden uzak kalmış olacak ki bahsedilen Bulgar, Ulah ve Arnavutların ardı arkası kesilmeyen saldırılarına maruz kalmışlar ve bu yüzden bölgede kalıcı olamamışlardır.

Avrupa Hunları ile başlayarak Bulgarlar ile yoğun ve uzun bir zaman dilimi içerisinde kesintisiz bir şekilde Türklerin Arnavutluk ile olan münasebeti bahsedilen siyasi oluşumlar esnasında Aydınöglu Beyliğı ile sürmüştür. Arnavutluk'un çeşitli yerlerindeki siyasi teşekküllerin Bizans'ın denetimi altına sokulması girişimlerdeki başarısızlık Aydınöglu Umur Bey'in bölgedeki çalışmaları ile giderilmek istenmiştir. Özellikle Epir'de denetlenemeyen unsurların Bizans hesabına ortadan kaldırılması Umur Bey ve askerlerinin faaliyetleri ile sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece Umur Bey Bizans'ın yardım taleplerine cevap vermek üzere Arnavutluk'ta bulunmuştur. Bunun devamında benzer şekilde Osmanlı Devleti'nin bölge ile teması sağlanmıştır.

Umur Bey'den Epir'deki karışıklıkları bastırmak üzere yardım isteyen Bizans'a benzer şekilde yine 14. yüzyılda Yanya idarecileri tarafından davet edilen Osmanlılar Epir'e yani Yanya ve çevresine girmişlerdir. Bu dönemde Yanya'daki siyasi oluşuma karşı saldırılarını aralıksız sürdüren Bulgar, Arnavut ve Ulahlardan oluşan askerlerin Osmanlıların yardımı ile önlenmesi düşünülmüştür. Yani hem Bizans hem de Yanya Despotluğu Epir'de tesis edemedikleri siyasi bütünlüğü bölgeye bizzat davet ettikleri Türkler vasıtasıyla sağlamayı düşünmüşlerdi.

Osmanlı Devleti'nin bu şekilde davet üzerine bulunduğu Epir'de bölgenin fethi ardından tesis ettiği idarî, siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkilerin farklı aşamalardan geçmesi ise şaşırtıcı değildir. Nitekim 1380-1382 yıllarında Yanya'ya Osmanlı askerlerince yapılan yardımlar Yanya'nın fethine değin sürmüştür. Hatta bu tarihlerde Yanya'nın siyasi bir varlık olarak mevcut bulunmasında Osmanlı birliklerince yapılan yardımların etkisi tartışmasızdır. Belki de bu nedenden dolayı Osmanlı Devleti Selanik'i fethi sonrasında Yanya'nın teslimini istemekte hiç tereddüt etmemiştir. Hem şehrin kendisini koruyamayacak derecedeki güçsüzlüğü hem de yıllardır şehre yapılan askeri yardımlar neticesinde şehrin ayakta kalabildiğinin bilincinde olunmasının bunda etkisi vardır. Bu nedenle şehrin muhasarasına dahi gerek duyulmadan ahaliye kendilerine bir zarar verilmeyeceği, mevcut ayrıcalıklarının sürdürüleceği ile şehirde iskan politikasının tatbik

edilmeyeceği gibi amannameler dağıtılmakla yetinilmiştir. Şehrin yöneticileri de Osmanlılara karşı koyamayacaklarının yıllar içerisindeki tecrübelerinden hareketle bilincindeydiler.

Osmanlıların Yanya şehri ve Yanya'nın merkezi olduğu Epir ile alakası kendisinin bölgeye davet edilmesiyle başlamış ve ardından fetih ile neticelenmiştir. Şehrin fethi sonrasında 1611 yılındaki isyana değin gerçekten Osmanlı Devleti'nce Yanya halkına vaad edilen hemen bütün şartlara riayet edildiği görülmektedir. Böylece Tesalya bölgesinin aksine Epir'e iskan politikası uygulanmamış, neredeyse idarecilerin tayini ve vergi toplanılması ile yetinilmiştir. Bu ise fethin ardından geçen yaklaşık iki asırlık zaman diliminde Osmanlı kültürünün bölgeye yerleşmesini ötelemiştir. Bu dönem boyunca Grekler, Ortodoks kilisesi vasıtasıyla yüzlerce yıldır bölgede sakin bulunan Bulgar, Arnavut ve Ulahları kendi kültürel dairelerine çekmeyi hızlandırmıştır. Bunda doğrudan ya da dolaylı olarak Osmanlı millet sisteminin tesirinin olduğu söylenebilir. Öyle ki sadece Arnavutluk'ta değil imparatorluğun hemen bütün coğrafyasında millet sistemi gereğince mensup olunan din-mezhep, ilgili toplulukların mensubu buldukları kavmin önüne geçmiştir. Bu şekilde Arnavut, Bulgar ve Ulahlar'dan bazılarının gerek giyim kuşam ve gerekse lisanları bakımından Grekleştikleri bir süreç yaşanmıştır.

1611 yılında Yanya'da çıkarılan isyan sonrasında Osmanlı idaresinin Yanya şehri ve daha genel olarak Epir'le olan münasebeti hızlanmıştır. Bunu yerleşim birimlerinin isimlerinde ve bu birimlerdeki mahalle isimlerinden, mimari eserlerden takip etmek mümkündür. 17. yüzyılın ilk yılları itibariyle Yanya şehri başta olmak üzere Epir'deki yerleşim birimlerinde kurulan yeni mahallelerin Türkçe olarak isimlendirilmeleri hızlanmıştır. Burada Osmanlı Devleti'nin bahsedilen isyana kadar şehrin ve bölgenin fethi esnasında padişah tarafından verilen amannameler doğrultusunda hareket ettiğine dikkat çekmek gerekmektedir. Nitekim bölgenin fethi ardından Osmanlı Devleti'nin bölgeye yapacağı demografik yapının değiştirilmesi de olmak üzere çeşitli uygulamalara karşı koyabilecek yerel bir unsur-askeri güç mevcut değildi. Osmanlı Devleti kendisine isyan etmemek ve vergi vermek karşılığında herhangi bir müdahalesinin bulunmayacağına dair verdiği taahhülle kendisini bağlı hissetmiş, kendi düzenlediği metne bağlılığını muhafaza etmiştir. Ancak Yanya'daki isyan ile devletin böyle bir yükümlülüğü kendi nezdinde kalmamıştır. Halk kendisine verilen ayrıcalıklara rağmen Osmanlı idaresine başkaldırmış, yüzlerce Türkü

öldürmüştür. Bu yüzden bahsedilen ayrıcalıklara son verilmesiyle Epir’de ve bilhassa Yanya’da Osmanlı kültürünün her yönüyle baskın hale gelmesi süreci başlamıştır.

Bahsedilen isyanın bir neticesi olarak Yanya kalesi içerisine Türklerin yerleşmesi ve kale içindeki Hristiyanların kovulması şehrin yerleşim düzenini değiştirmiştir. Artık kale içinde Müslümanlar ile Yahudilerin yaşadıkları, şehrin de kalenin dışındaki mahallelere dağılarak genişlediği anlaşılmaktadır. Her ne kadar Osmanlı Devleti’nin Yanya’yı fethettiği sırada şehrin kale-şehir olmak özelliğinin kısmen dışında olduğu söylenebilse de 17. yüzyıl itibariyle başlayan süreç ardından bu özelliğini tamamen yitirdiği söylenebilir. Bu şekilde Yanya, içinde büyük bir kalenin de yer aldığı bir şehir hüviyyetine bürünmüştür. Kale dışında kurulan mahallelere verilen Türkçe isimler ile buralarda inşa edilen yeni konaklar, camiler, tekkeler ve mescitler bu dönemin en belirgin özelliklerindedir.

Epir’de Osmanlı Devleti’nin kültürel tesirinin arttığı bu dönemde Yanya’nın merkez olmak özelliğini sürdürdüğü görülmektedir. Ancak özellikle Tepedelenli Ali Paşa’nın iktidarı süresince Yanya’nın bölgesel anlamda güçlenerek bu özelliğini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kültürel, ticari, siyasi ve askeri imkanları itibariyle Tepedelenli Ali Paşa’nın merkezi olan Yanya’ya siyasi gerekçelerle yapılan ziyaretlerde bu açıkça belirtilmektedir. 19. yüzyılın başı itibariyle Tepedelenli Ali Paşa’nın iktidarı süresince yaşanan siyasi gelişmelerin de etkisiyle Yanya sürekli gündemde olmuştur. Burada Rum İsyanı öncesinde Osmanlı Devleti’nin Rum vatandaşlarının Avrupa ile içinde buldukları ticari ve siyasi münasebetler etkili olmuştur. Oryantalist bir yaklaşım ile Osmanlı Devleti’ni değerlendiren batılı düşünürler Rumların, dolayısı ile kültürel unsurları bakımından kendi atalarının, kuracağı bir devlet ile Osmanlı Devleti’nin bölgedeki hakimiyetinin sonlandırılması mümkün olacaktı. Bu yüzden Rum milletinin sözde kadim siyasi sınırlarını belirten harita ve ifadelerin yer aldığı, yeniden tarih yazımı vasıtasıyla ulus inşası sürecinin başlatıldığı görülmektedir.

Rumların, Yanya’nın da içinde bulunduğu bir coğrafyada yüzlerce yıldır meskun oldukları ve Osmanlı Devleti’nin ifadesi ile Epir, Toskalık ve Güney Arnavutluk şeklinde ifade edilen yerlerin aslında kurulması düşünülen Yunanistan’ın bir parçası olduğu yabancı çalışmalarda ileri sürülmüştür. Rumlar ise mezhepleri vasıtası ile Osmanlı Devleti tarafından da Rum olarak isimlendirilen ve Epir’in sakinlerinden olan Arnavut, Ulah ve Bulgarları da Rum dolayısı ile Grek olarak

kabul etmekteydiler. Neticede bunu kurmayı düşündükleri devletin siyasi sınırlarını da genişletmek bakımından haklı bir gerekçe olarak kullanmayı faydalı görmekteydiler. Rum İsyanı'nın başarılı olması ardından Yunanistan Devleti'nin vatandaşı bulunan Greklerin kendileri gibi konuşan, ibadet eden ve giyinen ama Osmanlı vatandaşı bulunan Arnavut ve Ulahları da birer Grek olarak kabul ettikleri tespit edilmektedir.

Bu şekilde Yunanistan'ın kuzey sınırı bulunan Narda Körfezi'nin, Yanya'yı ve hatta hemen hemen bütün Güney Arnavutluk'u içine alan, Yunan Yarımadası'nın kuzey kısımlarında hak iddialarının dillendirildiği bir süreç başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Yunan Bağımsızlığı ile daralan topraklarının bu talep neticesinde daha da daraltılması ve Balkanlar'dan atılması arzulanmaktaydı. Bunun için Yunanistan'ın toprak talepleri ile birlikte Osmanlı vatandaşı bulunan Yanya eyaleti ve sonrasında vilayeti dahilindeki Rumlarla ilgili talepleri batılı devletlerce destek bulmuştur. Osmanlı Devleti ise bu şekilde iç işlerine yapılması muhtemel müdahalelerin önünü almak istemiştir. Bu açıdan Güney Arnavutluk sınırları üzerinde teşkil edilen Yanya eyaleti ve vilayetinin merkez sancağı bulunan Yanya'nın idaresi hassas bir şekilde yürütülmeye çalışılmıştır. Çünkü maddi unsurları bakımından Yunanistan'ın ifade ettiği şekilde Yanya sancağının mevcut demografik yapısı Ortodokslar'ın menfaatine olacak şekildeydi. Buradaki ahalinin Arnavut, Bulgar, Ulah ve Çingene olması ilk zamanlarda Osmanlı Devleti'nin resmi belgelerinde de dikkat edilen bir unsur değildi. Millet sistemi gereğince yapılan tasnifin zamanla Yunanistan'ın Osmanlı topraklarındaki hak iddialarının resmi bir dayanağı olarak kullanılması ve Tanzimat Devri uygulamaları neticesinde bundan vazgeçilmiştir. Artık nüfus defterlerinde açık bir şekilde Yanya sancağı dahilindeki Ortodoks ahali Ulah, Rum, Arnavut ve Çingene şeklinde tasnif edilerek verilmiş, yapılan idarî düzenlemelerde demografik yapıdaki bu dağılıma dikkat edilmiştir.

Yunan Bağımsızlığı'na değin Yanya'nın bölgesel olarak sahip olduğu önem korunmuştur. Ancak bu dönem itibariyle Yunanlılarca dillendirilen toprak talepleri neticesinde Yanya askeri ve siyasi bakımdan daha mühim bir merkez olmuştur. Bu sebeple Yanya ile dahilindeki idarî birimlerin gerek tasnifinde ve gerekse bu birimlerdeki idarî düzenlemelerde Yunanistan dikkat edilmesi gereken bir unsur olarak bulunmuştur. Bunda Yunanistan üzerinden Yanya vilayeti sınırlarına yönelen eşkiyalık faaliyetleri ve saldırılar etkili olmuştur. Bu sebepten vilayetin Yunanistan

ile sınırları bulunan Yanya vilayetinin idarî birimlerinden Preveze, Yanya ve Tırhala sancakları ile bu sancaklar dahilindeki idarî birimlerin taksimatında güvenlik ve asayişin temini öncelikler arasındaydı. Bu açıdan Yanya sancağı ve daha genel olarak Yunanistan sınırındaki idarî birimlerdeki yöneticilerin seçim ve tayinlerine ayrıca dikkat edilmekteydi. Buralardaki ahalinin hoşnutsuzluğuna neden olacak kişilerin atanmasından, devletin diğer topraklarında genellikle dikkat edildiği üzere, kaçınılmaktaydı. Bununla birlikte idarî birimlerin teşkilinde ve sınırlarının tayininde, tıpkı idarecilerin seçim ve atanmasında dikkat edilen hususlarda olduğu gibi, birbirleri ile mizaç bakımından uyumlu olan yerlerin bir çatı altında düzenlenmesine dikkat edilmekteydi. Osmanlı idaresi, özellikle Yunanistan sınırındaki ve Ortodoks mezhebine mensup nüfusun yoğun olduğu bu gibi yerlerde ahalinin memnuniyetsizliğine ve dolayısı ile Yunanistan ile batılı devletlerin müdahale teşebbüslerine karşı bu gibi tedbirleri almaktaydı.

Bahsedilen idarî düzenlemelerin tek nedeni Yunanistan üzerinden gelmekte olan güvenlikle alakalı endişelere yol açan hareketler değildi. Bunlar vatandaşlarının refahını düşünerek onların Osmanlı Devleti ile olan bağlarını kuvvetlendirmek Tanzimat'ın Osmanlılık düşüncesi ile uyumlu girişimlerden birisiydi. Bunu idarî birimlerin teşkili esnasında tayin edilen merkezlerin tespiti meselelerinde açıkça görmek mümkündür. Bir idarî birimin teşkili esnasında merkez tayin edilecek yerin mümkün olduğunca ulaşım itibariyle idarî birimin tüm alt birimlerine yakın yerde olmasına dikkat edilmekteydi. Bu esnada tespit edilen yer ahalsinin nüfusunun çoğunluğunun gayrimüslim olması ise sorun oluşturmamaktaydı. Burada ahalinin resmi işlerini halletmek üzere yapacakları müracaatlarda elde edecekleri kolaylık ön plana alınarak Müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmaması önemli bir noktadır.

Osmanlı Devleti'nin Yanya dahilindeki demografik yapının bahane edilmesi ile iç işlerine karışılmasını önlemek üzere aldığı tedbirlerden birisi de Islahat Fermanı doğrultusunda gayrimüslim vatandaşları yönetime katmaktı. Bu ise vilayet, sancak, kaza ve nahiyelerde ve bu idarelerdeki meclislere gayrimüslimlerin katılımına gösterdiği dikkat ile sağlanmaya çalışılmıştır. Rum vatandaşların idareci olarak idarî birimlerde üstlendikleri vazifelerin yanında kamu hizmetlerinde memur olarak görevlendirilmelerine de çalışılmaktaydı. Üstelik bunun sadece batılı devletlerce ifade edilerek yapılan baskılar neticesinde uygulandığını düşünmek yanıltıcı olacaktır. Nitekim yerel ahalinin sıklıkla kullandığı lisan olması açısından Rumca

bilen kamu görevlilerine zaten ihtiyaç duyulmaktaydı. Buna bir de Yunanistan ile gerçekleşen ticari faaliyetler eklendiğinde bu faaliyetlerde yapılacak denetimlerde Rumca bilen görevliler devletin yararına olmaktaydı. İşte bu nedenlerle Yanya vilayeti ve sancağı dahilindeki memurların tayinlerinde gayrimüslimlerin de seçimine özen gösterildiği söylenebilir. Ancak Rumca bilen memurlara duyulan ihtiyaç ve gayrimüslimlerin yönetime katılması amacıyla yapılan girişimlerde dikkat edilen bir husus bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde memur olarak vazifelendirileceklerin Türkçe okuyup yazma şartının bahsedilen gayrimüslim memur atamasında bir engel olarak bulunduğu tespit edilmektedir. Devletin anayasada belirtildiği üzere resmi diliyle alakalı olarak göstermiş olduğu bu yaklaşım modern devlet olmak özellikleri bakımından dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Vesikaları

1.1.Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (B. O. A.)

Bab-1 Asafî Ruûs Kalemi Defteri (A.RSK.d.)

Bâb-1 Defteri Başmuhâebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d.)

Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO.)

Cevdet Askeriye (C.AS.)

Cevdet Dâhiliye Evrakı (C.DH.)

Cevdet Maliye Evrakı (C.ML.)

Cevdet Zabtiye (C.ZB.)

Dahiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği Evrakı (DH.HMŞ.)

Dahiliye Nezâreti İdarî Kısım Evrakı (DH.İD.)

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT.)

Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ.)

Dahiliye Nezâreti Siyasî Kısım Evrakı (DH.SYS.)

Dahiliye Nezâreti Şifre Evrakı (DH.ŞFR.)

Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelât (DH.TMİK.S.)

Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım Belgeleri (HR.SYS.)

Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi Evrakı (HR.MKT.)

Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO.)

İrâde Dahiliye (İ.DH.)

İrâde Defter-i Hakanî (İ.DFE.)

İrâde Dosya Usulü (İ.DUİT.)

İrâde Hariciye (İ.HR.)

İrâde Hususi (İ.HUS.)

İrâde Meclis-i Mahsus (İ.MMS)

İrâde Meclis-i Vâlâ (İ.MVL.)

İrâde Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD.)

Maliye Nezâreti Cerîde Defterleri (ML.CRD.d.)

Maliye Nezâreti Maliye Kalemi Defterleri (ML.d.)

Maliye Nezâreti Masârifât Muhasebeciliği Defterleri (ML.MSF.d.)

Maliye Nezâreti Mektubî Kalemi Defterleri (ML.MKT.d.)

Maliye Nezâreti Varidat Muhasebesi Cizye Defterleri (ML.VRD.CMH.d.)

Maliye Nezâreti Varidat Muhasebesi Defterleri (ML.VRD.d.)

Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri (MVL.)

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.)
Rumeli Müfettişliği Arzuhaller (TFR.I.ŞKT.)
Rumeli Müfettişliği Makâmat Evrakı (TFR.I.MKM.)
Rumeli Müfettişliği Sadâret Evrakı (TFR.I.A.)
Rumeli Müfettişliği Yanya Evrakı (TFR.I.YN.)
Sadâret Âmedî Kalemî Belgeleri (A.AMD.)
Sadâret Divan-ı Beylikçi Kalemî (A.DVN.)
Sadâret Hususî Maruzât Evrakı (Y.A.HUS.)
Sadâret Mektubî Kalemî Belgeleri (A.MKT.)
Sadâret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A.MKT.MVL.)
Sadâret Mektubî Kalemî Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.MKT.NZD.)
Sadâret Mektubî Kalemî Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM.)
Sadâret Mektubî Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT.MHM.)
Şûrâ-yı Devlet Evrakı (ŞD.)
Teşrifat Kalemî Belgeleri (A.TŞF.)
Yıldız Esas Evrakı (Y.E.E.)
Yıldız Esas Evrakı Defterleri (Y.E.E. d.)
Yıldız Mütenevvî Maruzât Evrakı (Y.MTV.)
Yıldız Parakende Evrakı Askerî Maruzât (Y.PRK.ASK.)
Yıldız Parakende Evrakı Dahiliye Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.DH.)
Yıldız Parakende Evrakı Harciye Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.HR.)
Yıldız Parakende Evrakı Mâbeyn Başkitâbet Dairesi Maruzâtı (Y.PRK.BŞK.)
Yıldız Parakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler (Y.PRK.MK.)
Yıldız Parakende Evrakı- Sadâret Maruzâtı (Y.PRK.A.)
Yıldız Parakende Evrakı Tahrirât-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği
(Y.PRK.TKM.)
Yıldız Parakende Evrakı Umumî Vilayetler Tahrirâtı (Y.PRK.UM.)
Yıldız Sadâret Resmi Maruzât Evrakı (Y.A.RES.)
Zabtiye Nezâreti Evrakı (ZB.)

1.1.1. Nüfus Defterleri (NFS.d.)

B. O. A. , NFS.d. 5213, 30 Recep 1246/14 Ocak 1831
B. O. A. , NFS.d. 5218, 29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836.
B. O. A. , NFS.d. 5222, 29 Zilhicce 1262/18 Mart 1846.
B. O. A. , NFS.d. 5221, 29 Zilhicce 1262/18 Aralık 1846.

B. O. A. , *NFS.d.* 7949, 22 Zilhicce 1284 (?)/22 Nisan 1868.

B. O. A. , *NFS.d.* 7450, 29 Zilhicce 1300/31 Ekim 1883.

1.1.2. Haritalar (*HRT.h.*)

B. O. A. , *HRT.h.* 2003, 25 Ramazan 1289/26 Kasım 1872.

B. O. A. , *HRT.h.* 352, 29 Cemazeyilahir 1305/13 Mart 1888.

B. O. A. , *HRT.h.* 1332, 12 Şevval 1309/10 Mayıs 1892.

B. O. A. , *HRT.h.* 1782, 24 Zilkade 1314/26 Nisan 1897.

B. O. A. , *HRT.h.* 162, 1 Zilhicce 1329/23 Kasım 1911.

B. O. A. , *HRT.h.* 229, 1 Zilhicce 1341/15 Temmuz 1923.

B. O. A. , *HRT.h.* 2336, 29 Zilhicce 1341/12 Ağustos 1923

Atatürk Kitaplığı, Demirbaş SEL_Osm_01515/01, *Tuna Vilayeti Nizamnâmesi*, 7 Cemazeyilahir 1281/7 Kasım 1864.

Atatürk Kitaplığı, No. 000515531, *Carte de l'Épire et de la Thessalie, Die griecisch-türkischen Grenzgebiete mit Angabe der griechischen Sprachgrenze*, H. Kiepert (Dressée par), Geographische Verlagschandlung Dietrich Reimer (Ernsy Vohsen), Berlin.

Halil İbrahim Efendi, *Yunanistan Haritası*, Osmanlı Bankası Arşivi, Hrt. 108118, H. 1314.

1.2. Arnavutluk Devlet Arşivleri (A. D. A.)

1.2.1. Yanya Vilayeti Şe'riyye Sicilleri Fonu (*Fon. 128*)

A. D. A. , *Fon. 128/Dos.* 34

A. D. A. , *Fon. 128/Dos.* 52

A. D. A. , *Fon. 128/Dos.* 115

A. D. A. , *Fon. 128/Dos.* 224

A. D. A. , *Fon. 128/Dos.* 226

A. D. A. , *Fon. 128/Dos.* 235

2. Süreli Yayınlar

2.1. Düstur

Düstur, Tertip I, C. I, Matbaa-yı Amire, H. 1289/M. 1872.

2.2. Gazeteler

Takvim-i Vekâyi, S. 193, 12 Zilhicce 1255/16 Şubat 1840.

Takvim-i Vekâyi, S. 566, H. 26 Rabiulahir 1275/M. 3 Aralık 1858.

2.3. Salnameler

2.3.1. Devlet Salnameleri (D. S.)

Devlet Salnamesi, H. 1263/M. 1846. - *Devlet Salnamesi*, H. 1326/M. 1909.

Devlet Salnamesi, R. 1327/M. 1911. - *Devlet Salnamesi*, R. 1328/M. 1912.

2.3.2. Maarif Salnameleri (M. S.)

Maarif Salnamesi, H. 1317/M. 1899-1900, 2. Defa', Matbaa-yı Amire, İstanbul 1317.

Maarif Salnamesi, H. 1318/M. 1900-1901, 3. Defa', Matbaa-yı Amire, İstanbul 1318.

Maarif Salnamesi, H. 1319/M. 1901-1902, 4. Defa', Matbaa-yı Amire, İstanbul 1319.

Maarif Salnamesi, H. 1321/M. 1903-1904, 6. Defa', Asır Matbaası, İstanbul 1321.

2.3.3. Vilayet Salnameleri (V. S.)

Manastır Vilayet Salnamesi (M. V. S.), H. 1310/M. 1893.

Yanya Vilayet Salnamesi (Y. V. S.), H. 1288/M. 1871.

Yanya Vilayet Salnamesi (Y. V. S.), H. 1292/M. 1875.

Yanya Vilayet Salnamesi (Y. V. S.), H. 1293/M. 1876

Yanya Vilayet Salnamesi (Y. V. S.), H. 1294/M. 1877.

Yanya Vilayet Salnamesi (Y. V. S.), H. 1306/M. 1889.

Yanya Vilayet Salnamesi (Y. V. S.), R. 1308/ M. 1892.

Yanya Vilayet Salnamesi (Y. V. S.), R. 1311/M. 1895.

Yanya Vilayet Salnamesi (Y. V. S.), H. 1319/M. 1902.

3. Yayınlanmış Belgeler

367 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli Defteri İle 94 ve 1078 Numaralı Avlonya Livâsı Tahrîr Defterleri (926-1520/937-1539), *Yanya, İskenderiye, Ohri, İlbasan ve Avlonya Livâları ile Dukakin Vilâyeti*, C. III. , Ahmet Özkılınç Ali Çoşkun, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu (yay.), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2008.

4. Kütüphane Malzemesi

“Arnavutluk”, *Türk Ansiklopedisi*, C. III. , Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s. 372-379.

Ahmet Midhat Efendi, *Arnavutlar Solyotlar*, Nuri Sağlam (haz.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

Akbal, Fazıla, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdarî Taksimat ve Nüfus”, *Bellekten*, C. XV. , S. 60, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ekim 1951 Ankara, ss. 617-628.

- Ali Cevad, *Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lûgatı*, C. I. , Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1313.
- , *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. I. , Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1313.
- , *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. II. , Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1314.
- , *Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası*, C. III. , Kasbar Matbaası, İstanbul 1314.
- Ali Saib, *Coğrafya-yı Mufassal-ı Memalik-i Devleti Osmaniye*, Matbaayı EbuZZiya, Kostantiniye 1304.
- Ali Tefvik, *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1310.
- , *Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1318.
- , *Mufassal Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, Artin ve Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul 1329.
- Andıç, Kamil, *Osmanlı Devleti Döneminde Arnavutluk'un Durumu (19. ve 20. yüzyıllar)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2003.
- Anhegger, Robert, "Martoloslar Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, C.7-8, İstanbul 1942, ss. 282-320.
- Ash, William, *Pickaxe And Rifle*, Howard Baker, London 1974.
- Aydın, Bahaeddin Demir, *Muhacir Olmak da Varmış, Rumelili Bir Kalem Efendisinin Anıları*, Figen Taşkın ve Mustafa Yeni (haz.), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri, Bulgaristan Yunanistan Arnavudluk*, C. IV, 4., 5., 6. Kitap, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1982.
- Baldacci, Antonio, *Itinerari Albanesi (1892-1902)*, Presso La Reale Societa Geografica Italiana, Roma 1917.
- Barbarich, Eugenio, *Albania*, Enrico Voghera, Roma 1905.
- Bartl, Peter, *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları 1978-1912*, Ali Taner (çev.), Bedir Yayınevi, İstanbul 1998.
- Bartlett, Sir Ellis Ashmead, *Osmanlı'nın Son Zaferi Teselya Savaşı*, Orhan Sakin (çev.), Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014.
- Başar, Fehmeddin, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- Batalas, Achilles, *The Nation Loves The Householder, But Also Loves The Bandit, Nation-Building and Myth-Making, the Case of Modern Greece, 1750-1862*, ProQuest, Ann Arbor 2012.
- Bayraktar, Uğur, *The Political Economy Of Çiftliks: The Redistribution Of Land And Land Tenure Relations In The Nineteenth Century Provinces Of Ioannina And Trikala*, (Unpublished Master Thesis), Boğaziçi University Atatürk Institute for Modern Turkish History, İstanbul 2009.
- Beauchamp, de Alph. , *The Life Of Ali Pacha Of Jannina*, Second Edition, Lupton Refle, London 1823.

- Behar, Cem (haz.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, Tarihi İstatistikler Dizisi, C. 2. , Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1996.
- Bekir Fikri, *Balkanlarda Tedhiş ve Gerilla, Grebene*, Belge Yayınları, İstanbul 1976.
- Bello, Hasan, *Osmanlı ve Arnavutluk Kaynaklarına Göre Arnavutluk'ta 1911 Malisörler İsyanı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Bernard, Marius, *Autour de la Mediterranee*, Henri Laurens (ed.), Librairie Renouard, Paris 1899.
- Best, Capt. James John, *Excursions In Albania; Comprising A Description Of The Wild Boar, Deer, And Woodcock Shooting*, H. Allen and Co. , London 1842.
- Blunt, Fanny Janet, *The People Of The Turkey: Twenty Years' Residence Among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks And Armenians*, Vol. I-II. , Stanley Lane Poole (ed.), John Murray, London 1878.
- Bostan, İdris, "Narda", *DİA.* , C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, ss. 385-387.
- Bowen, George Ferguson, *Mount Athos Thessaly And Epirus*, Francis and John Rivington, London 1852.
- Bozboru, Nuray, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, Boyut Kitapları, İstanbul 1997.
- Burgess, Richard, *Greece and The Levant; Or Diary Of A Summer's Excursion In 1834*, Vol. I-II. , Brown Green and Longman, London 1835.
- Buxton, Neol and Leese, C. Leonard, *Balkan Problems And European Peace*, Charles Scribner's Son, New York 1919.
- Cevdet Paşa, *Tezakir 40-Tetimme*, Cavid Baysun (haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Chantepleure, Guy, *Kuşatılmış Kent Yanya Ekim 1912-Mart 1913*, Fazıl Bülent Kocamemi (çev.), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2010.
- Charisis, Vassilis An. , *Greek Traditional Architecture Metsovo*, Philip Ramp (trans.), Melissa Publishing House, Athen 1989.
- Chekrezzi, Constantine A. , *Albania Past And Present*, The Macmillan Company, New York 1919.
- Chirol, M. Valentine, *Twixt Greek and Turk: Or Jottings During a Journey Through Thessaly, Macedonia, and Epirus in the Autumn of 1880*, William Blackwood and Sons, London 1881.
- Clayer, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, Çev. Ali Berktaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- Cockerell, Charles Robert, *Travels In Southern Europe And The Levant 1810-1817*, Samuel Pepys Cockerell (ed.), Longmans, Green and Co., London 1903.

- Constantinople And The Scenery Of The Seven Churches Of Asia Minor*, Illustrated By. Thomas Allom, Descriptions By. Rev. Robert Walsh, Second Series, Fisher and Son, London 1839.
- Çam, Nusret, *Yunanistan'daki Türk Eserleri*, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Dalven, Rae, *The Jews Of Ioannina*, Cadmus Press, Pennsylvania 1990.
- Delilbaşı, Melek, "1564 Tarihli Mufassal Yanya Livası Tahrir Defterine Göre Yanya Kenti ve Köyleri", *Belgeler*, C. XVII. , S. 21, 1996, ss. 1-40.
- Delilbaşı, Melek, "History Of Preveze In The XVI Th Century According To The Ottoman Taxation Registers", *OTAM*, S. 2. , 1991, ss. 53-62.
- Delilbaşı, Melek, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması", *Belleten*, C. 51, S. 199, 1987, ss. 75-106.
- Demir, İlker, *Tepedelenli Ali Pasha And The West: A History Of His Relations With France And Great Britain 1798-1820*, (Unpublished Master Thesis), Bilkent University The Enstitute of Economics and Social Sciences, Ankara 2007.
- Destani, Beytullah (ed.), *Albania and Kosovo; Political and Ethnic Boundaries 1867-1946*, Archive Editions, Hobbs The Printers Of Southampton, Bristol 1999.
- Destani, Beytullah (ed.), *Ethnic Minorities In The Balkan State 1860-1971*, Vol 1: 1860-1885, Archive Editions, Antony Rowe Ltd, Wiltz 2003.
- Dilaver, Hüseyin, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Yayınlanan Bir İstatistik Mecmuasına Göre Osmanlı Maarifi", *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 72-91.
- Dimiçev, Dimon N. , "Osmanlı Döneminde Türk-Ulah Münasebetleri", *XIII. Türk Tarih Kongresi Sunulan Bildiriler*, C. III. I. Kısım, Ekim 1999, ss. 1-7.
- Dimitriadis, Evangelos, *To Vilaeti Ton Ioanninon Kata To 19o Aiona, Apo tin Poli-Pazari stin Poli-Praktoreio*, Adelf. Kyriakidi, Thessaloniki 1993.
- Dumas, Alexandre, *Tepedelenli Ali Paşa*, Ali İhsan Güzel (çev.), Parşömen Yayınları, İstanbul 2011.
- Durham, Mary Edith, *The Burden Of The Balkans*, Thomas Nelson and Sons, London 1905.
- Efe, Ayla, "Taşra Yönetimine Muhassılıktan Açılan Kapı", *1864 Vilayet Nizamnamesi*, Erkan Tural ve Selim Çapar (ed.), Öncü Basımevi, Ankara 2015, ss. 31-46.
- , "Tanzimat'ın Eyalet Reformları 1840-64: Silistre Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6. , S. 22, Yaz 2009, ss. 87-113.
- , *Muhassılık Teşkilatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2002.
- Egro, Dritan, *Islam in Albanian Lands during teh First Two Centuries of the Ottoman Rule*, (Unpublished Phd Thesis), Bilkent University The İnstitute of Economics and Social Sciences, Ankara 2003.
- Kondi, Vasil, *Greece and Albania 1908-1914*, (Unpublished Phd Thesis), New York University School of Arts and Science, New York 1975.

- Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Ali Reşad (çev.) , Kaktüs Yayınları, İstanbul 1999.
- Erken, İlkay, “Şer’iyye Sicillerinin Şehir Tarihi ve İdarî Taksimat Çalışmalarında Kullanılması: Berat Kazası Örneği (1840-1913)”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 61, Ocak 2018, ss. 313-332.
- , “Yanya Vilayetinde Bir Muhacir Kasabası: Loros”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 63, Eylül 2018, ss. 557-571.
- , “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kocaeli Sancağının İdarî Yapısı”, *OTAM*, C. 40., Güz 2015, ss. 193-236.
- , *İşkodra Vilayetinin İdarî ve Sosyal Yapısı (1876-1912)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2014.
- Evans, Arthur J. , *Illyrian Letters*, Longmans Green, London 1878.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff (haz.) , VIII. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- F. W. Hasluck, *Christianity And Islam Under The Sultans*, Vol. I-II. , Margaret M. Hasluck (ed.), The Clarendon Press, Oxford 1929.
- Finlay, George, *History Of The Greek Revolution*, Vol. I-II. , William Blackwood And Sons, London 1861.
- Fraser, John Foster, *Pictures From The Balkans*, Popular Edition, Cassel and Company, London 1912.
- Freeman, Edward A. , *The Ottoman Power In Europe*, Macmillan and Co., London 1877.
- Girid Resmolu Mavnahoyuzâde Kasım bin Ahmet, *1897 Türk-Yunan Savaşı (Tesalya Tarihi)*, Bayram Kodaman (haz.), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.
- Görgülü, Ayten, *Arnavut Bağımsızlığının Osmanlı Gazetelerinden İncelenmesi (Tanin, Tercüman-ı Hakikat, İkdam ve Sabah/1912-1913)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.
- Güneş, Mehmet, *Osmanlı Devleti’nde Kaymakamlık (1842-1871)*, Kitabevi, İstanbul 2014.
- Güvenç, Sefer, *Mübadele Öncesi ve Sonrası Eski ve Yeni Adları İle Kuzey Yunanistan Yer Adları Atlası*, Lozan Mübadilleri Vakfı, İstanbul 2010.
- Hammond, Nicholas G. L. , *Migrations And Invasions In Greece And Adjacent Areas*, Noyes Press, New Jersey 1976.
- Hasan Sırrı, *Osmanlı Coğrafyası*, Krabet? Matbaası, İstanbul 1309.
- Holland, Henry, *Travels In The Ioannian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia During The Years 1812 and 1813*, Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, London 1815.
- Hughes Smart, Thomas, *Travels In Sicily Greece And Albania*, Vol. I. , J. Mawman, London 1820.

- Hughes Smart, Thomas, *Travels In Greece And Albania*, Vol. II. , Special Edition, Henry Colborn And Richard Bently, London 1830.
- İnalçık, Halil, *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- , “Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar”, *Tarihte Güneydoğu Avrupa: Balkanolojinin Dünü Bugünü ve Sorunları*, Ankara 1999, ss. 3-9.
- , “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, ss. 10-11.
- , *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arnavid*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.
- , “Ottoman Methods Of Conquest”, *Studia Islamica*, No 2. , 1954, ss. 103-129.
- , “Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyetinin yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei”, *Fatih ve İstanbul*, C. I. , S. II. , İstanbul 29 Temmuz 1953, ss. 152-175.
- İpek, Nedim, “1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı”, *Türkler*, C. XIII. , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 15-24.
- , *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- Jacques, Edwin E. , *The Albanians An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, Vol. I-II, McFarland Company, North Carolina 2009.
- Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, C. II. , 4. Baskı, Zehra Savan ve Hatice Uğur (ter.), Küre Yayınları, İstanbul 2015.
- , *Balkan Tarihi*, C. I. , 2. Baskı, İhsan Durdu ve Haşim Koç ve Gülçin Tunalı (çev.), Küre Yayınları, İstanbul 2009.
- Kabak, Onur, *Kuzey Yunanistan'da Osmanlı Klasik Döneminde Üç Şehir (Yanya, Kesriye, Serfice)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2013.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII. , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.
- , *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997.
- Karatay, Osman, *Bulgarlar Yitik Bir Türk Kavmi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- Kayapınar, Ayşe, “Bulgarların Balkanlara Göçü”, *Balkanlar El Kitabı*, C. I. , Der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, KaraM ve Vadi, Ankara 2006, ss. 105-128.
- Kayapınar, Levent, “Teselya Bölgesinin Fatih Turahan Bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1. , S. 10, Bolu 2005, ss. 183-196.
- , “Yunanistan'da Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması (1361-1461)”, *Türkler*, C. 9. , Ankara 2002, ss. 187-195.

- Keçiş, Murat, *Aydinoğulları Beyliği-Bizans Devleti İlişkileri (1308-1390)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.
- Keser, Bilge, “Osmanlı Devletinde Martolos Teşkilatı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 12., Erzurum 1999, ss. 267-275.
- Kılıç, Ayşegül, “Yanya’da İlk Osmanlı Hâkimiyet Dönemi ve XIV. Yüzyıla Ait Unutulmuş Bir Zâviye”, *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 5. , S. 1. , Temmuz 2016, ss. 145-182
- Kılıç, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdarî Taksimatı Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Ceren Matbaacılık, Elazığ 1997.
- Kılıç, Selda, “Tanzimat’ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 28, S. 45, Ankara 2009, ss. 43-62.
- Kiel, “Machiel, Yanya”, *DİA.* , C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 317-321.
- Koçu, Reşad Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, Doğan Kitap, İstanbul 2015.
- Kurban, İklil, *Yaşlı Tarihin Yankısı (Bulgar-Tatar Tarihi ve Medeniyeti)*, Bilge Kültür Sanat, 2. Baskı, İstanbul 2014,
- Leake, William Martin, *Travels In Northern Greece*, Vol. I-IV. , J. Rodwell, London 1835.
- Lear, Edward, *Journals Of A Landscape Painter In Albania*, Richard Bently, London 1851.
- Logoreci, Anton, *The Albanians Europe’s Forgotten Survivors*, Victor Gollancz, London 1977.
- Maden, Fahri, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, Türk Tarih Kurumu Basımevli, Ankara 2013.
- Mahmud Muhtar, *Balkan Harbi*, A. Basad Kocaoğlu (haz.), İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Mansel, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.
- Marmullaku, Ramadan, *Albania And The Albanians*, Margo and Bosko Milosavljevic (trans.), C.Hurst and Company, London 1975.
- Mazower, Mark, *Bizans’ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, Ayşe Ozil (çev.), Alfa Tarih, İstanbul 2014.
- Mezani, Rezart, *İttihat ve Terakki Arnavutlar ve Arnavutluk*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2003.
- Millingen, Julius R. Van, *Peeps At Many Lands Turkey*, Adamkand And Charles Black, London 1911.
- Minta, Stephen, “Albania”, *Literature Of Travel And Exploration*, Vol. I., Jennifer Speake (ed.), Routledge, New York 2013, pp. 9-11.

- Muço, Entela, *Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ve Emlakı*, Eser Kitap, İstanbul 2010.
- Nazif Hoca, “Yanya”, *İ.A.*, C. 13, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, ss. 358-360.
- Nesimi, Qani, *Ortodoks Arnavutlar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2011.
- Nevill, Forbes and Toynbee, Arnold J. and Mitrany, D. and Hogarth, D. G., *The Balkans A History Of Bulgaria Serbia Greece Rumania Turkey*, The Clarendon Press, Oxford 1915.
- Nivet, Henry, *Balkan Haçlı Seferinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felâketi*, Ragıp Rıfkı (çev.), Özgü Yayınları, İstanbul 2011.
- Nurja, Ermal, *Yanya Vilayeti Amed-Reft Defterlerine Göre Yanya'da Dinî Kurumlar, Yapılar ve Dinî Hayat (XIX Yy. Sonu-XX. Yy. Başları)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.
- Oruç Beğ Tarihi*, Prof. Dr. Necdet Öztürk (haz.), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008.
- Özcan, Abdülkadir, “Martolos”, *DİA*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2003, ss. 64-66.
- Pamuk, Bilgehan, “Güney Arnavutluk'ta Osmanlı Hakimiyeti”, *Türkler*, C. 9., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 196-205.
- Petropulos, John Anthony, *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece, 1833-1843*, Princeton University Press, Princeton 1968.
- Pouqueville, F. C. H. L., *Travels In The Morea Albania And Other Parts Of The Ottoman Empire*, Printed For Henry Colburn, London 1813.
- Pouqueville, F. C. H. L., *Travels In Southern Epirus, Acarnania, Aetolia, Attica and Peloponesus or The Morea*, Sır Richard Phillips and Co., London 1822.
- Puaux, René, *The Sorrows of Epirus*, Hurst and Blackett, London 1918.
- Pula, Besnik, *State, Law, And Revolution: Agrarian Power and the National State in Albania, 1850-1945*, (Unpublished Phd Thesis), University of Michigan, 2011.
- Reyhan, Cenk, “1864-1871 Vilayet Nizamnamelerinde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında Birörnek Yönetim Modeli'nin Kuruluş Sorunu”, *1864 Vilayet Nizamnamesi*, Erkan Tural ve Selim Çapar (ed.), Öncü Basımevi, Ankara 2015, ss. 51-68.
- Rrapaj, Fatos Mero, *Fjalori Onomastik I Epirit*, Vell. I-II, Eurolindja, Tirane 1995.
- Sayar, Melikof Irene, *Le Destân D'umur Pacha (Düstürnâme-i Enverî) Texte Traduction et Notes*, Paris 1954.
- Soulis, George Christos, *The Serbs And Byzantium During The Reign Of Tsar Stephen Dušan (1331-1355) And His Successors*, Dumbarton Oaks Library And Collection, Washington 1984.

- Sönmez İşlet, Banu, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Spencer, Edmund, *Travels in European Turkey in 1850*, Vol. I-II., Colburn and Co. , London 1851.
- Strangford, Viscountess, *Eastern Shores Of The Adriatic In 1863*, Richard Bentley, London 1864.
- Süssheim, K. , “Arnavutluk”, *İA. , C. 1. , Milli Eğitim Basımevi*, İstanbul 1993, ss. 573-592.
- Şengül, Fatih, *Sabir, Sekel, Avar ve Bulgar Etnik Meselelerinin Çözümü*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2013.
- Şemseddin Sami, *Kamus 'ul A 'lâm*, C. I. , Mihran Matbaası, İstanbul 1889.
- , *Kamus 'ul A 'lâm*, C. II. , Mihran Matbaası, İstanbul 1889.
- , *Kamus 'ul A 'lâm*, C. III. , Mihran Matbaası, İstanbul 1891.
- , *Kamus 'ul A 'lâm*, C. IV. , Mihran Matbaası, İstanbul 1894.
- , *Kamus 'ul A 'lâm*, C. V. , Mihran Matbaası, İstanbul 1896.
- , *Kamus 'ul A 'lâm*, C. VI. , Mihran Matbaası, İstanbul 1898.
- Tallon N. , James, *The Failure Of Ottomanism: The Albanian Rebellions Of 1909-1912*, (Unpublished Phd Thesis), University Of Chicago Department Of Near Eastern Languages And Civilizations, Illinois 2012.
- Tereziu, Agim, *16. Yüzyılda Arnavutluk'ta İslam'ın Yayılışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2010.
- Thesprotia, George De La Poer, *Twelve Sketches in Double Tinted Lithography of Scenes in Southern Albania*, Day And Son, London 1855.
- Thomas Robert Jolliffe, *Narrative Of An Excursion From Corfu To Smyrna, Comprising A Progress Through Albania And The North Of Greece*, BlacknYoung and Young, London 1827.
- Tozer, Henry Fanshawe, *Research In The Highlands Of Turkey*, Vol. I-II. , John Murray, London 1869.
- Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Memalik-i Osmaniyenin Cep Atlası*, Soma Matbaası, İstanbul 1323.
- Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Resimli ve Haritalı Coğrafya-yı Osmanî*, Matbaa-yı Hayriye, İstanbul 1328.
- Urquhart, David, *The Spirit Of The East*, Vol. I-II. , Henry Colburn, London 1838.
- Uzer, Tahsin, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999..
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. I. , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Ün, Mehmet, *93 Harbi'nden Balkan Savaşı'na “Rumeliye Veda”*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2015.

- Ünlü, Mucize, “Uluslararası Diplomasi ve Ulahlar”, Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi, S. 6, Güz 2009, ss. 9-26.
- Pollo, Stefanaq and Puto, Arben, *The History Of Albania From its Origins to The Present Day*, Routledge and Kegan Paul, London 1981.
- Varol, Muharrem, *Islahat Siyaset Tarikat, Bektaşiliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikası (1826-1866)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- Vaudoncourt, de Guillaume, *Memoirs On The Ionian Islands*, Cradock and Joy, London 1816.
- Wace, A. J. B. and Thompson, M. S. , *The Nomads Of The Balkans*, Methuen and Co. Ltd., London 1914.
- Wijnen, M. H. J. M. N. , *Analtecta Praehistorica Leidensia*, Leiden University Press, Netherlands 1981.
- Yılmaz, Özgür “Tanzimat Döneminde Taşra idare Meclisleri (1840-1871)”, *History Studies*, Volume 9, Issue 6, December 2014, ss. 253-280.
- Yücel, Uydu Muallâ, “Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar”, *Balkanlar El Kitabı*, C. I. , Der. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, KaraM ve Vadi, Ankara 2006, ss. 185-214.
- Ziu, Endri, *The Emergence Of Albanian National Identity And Three Figures: Semsettin Sami, Ismail Kemal, Fan. S. Noli*, (Unpublished Master Thesis), Middle East Technical University, Ankara 2012.

5. Elektronik Kaynaklar

<https://www.mysteriousgreece.com/travel-guides/mainland/epirus/zagorohoria>
(19.03.2018)

ÖZGEÇMİŞ

İlkay Erken, 12.01.1984 tarihinde Samsun'da doğdu. Samsun Anadolu Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden 2008 yılında mezun oldu. 2014 yılında OMÜ SBE Yüksek Lisans programını bitirdi. Mezuniyetinden bu yana Araştırma Görevlisi olarak görev yapan Erken orta derecede İngilizce ve Arnavutça bilmektedir. Temel ilgi alanları, Tanzimat Devri Osmanlı idaresi, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Arnavutluk hâkimiyetinin son dönemi gibi konuları kapsamaktadır.

İletişim Bilgileri

E mail: ilkayerkenn@gmail.com

